ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

КЛИМЕНТІЙ ЗІНОВІЇВ

Вірші. Приповісті посполиті

АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ
РСР

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА ім. О. О. ПОТЕБНІ

ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

XVII—XVIII ст.

СЕРІЯ
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

«НАУКОВА ДУМКА»
КИЇВ — 1971

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА ім. О. О. ПОТЕБНІ

КЛИМЕНТІЙ ЗІНОВІЇВ

Вірші. Приповісті посполиті

Підготовка тексту І. П. ЧЕПІГИ
Вступна стаття В. П. КОЛОСОВОЇ та І. П. ЧЕПІГИ
Історико-літературний коментар В. П. КОЛОСОВОЇ

«НАУКОВА ДУМКА»
КИЇВ — 1971

У1+4У
З-63

До рукописної збірки поета кінця XVII — початку XVIII ст. Климентія Зіновієва входять його власні вірші та зібрані ним українські прислів'я і приказки. В багатьох віршах оспівується праця ремісників та хліборобів. У передмові подається мовно-історичний опис пам'ятки. Додається історико-літературний коментар віршів та словник малозрозумілих слів.

Пам'ятка дає багатий матеріал для дослідників лексики, фразеології, фонетики, словотвору, синтаксису української мови, а також для вивчення взаємозв'язків книжної й живої народної мови тієї епохи.

Відповідальний редактор
В. В. НІМЧУК

Редакція мовознавчої літератури та словників
Зав. редакцією *М. Л. Мандрика*

7—1—3
76—71М

КИЇВСЬКИЙ ПОЛІГРАФІЧНИЙ КОМБІНАТ

ВИЗНАЧНА ПАМ'ЯТКА УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА

Іван Франко, науковий доробок якого на ниві вивчення давньої української літератури важко переоцінити, писав у 1890 році: «Ані літопис Величка, ані вірші Климентія, ані драми Довгалевського, ані віршова переробка новел Боккачія, ані множество інших творів літературних того часу не були публіковані друком, не зробили на суспільність українську того впливу, який би були могли зробити»[1]. Дещо пізніше, 1896 р., великий Каменяр у передмові до I тому започаткованої Археографічною комісією Наукового товариства ім. Шевченка серії публікацій «Пам'яток українсько-руської мови і літератури» повторив цю думку, наголошуючи на тому, що все найкраще, «що в ньому (давньому українському письменстві.— *Авт.*) було, не мало щастя до друку, а через те й не могло мати такого впливу, який би мало, бувши надрукованим. Не попали в друк ані огнисті твори Івана Вишенського, справедливо названі одним переписувачем «Книга злото», ані знаменита «Палінодія» Копистенського, ані наші літописи старі й козацькі, ані більшина драм і інтермедій, ані много, много інших праць, що довгі літа лежали в рукописах, присипані пилом, або зберігалися по курних хатах мужицьких та дяківських...»[2]

Зарахована Іваном Франком до найкращих надбань українського письменства, рукописна збірка віршів Климентія пролежала у безвісті для дослідників близько півтора століття. Судячи з поміток та пізніших дописувань народних афоризмів, її читали, але копій збірки не було, і сучасники не згадують про неї жодним словом.

Лише у 50-х роках XIX ст. на рукопис Климентія натрапив невтомний шукач давніх українських пам'яток, письменник та етнограф О. В. Шишацький-Ілліч. Знахідка привернула увагу багатьох українських

---

[1] І. Франко, Наші коляди, Львів, 1890, стор. 14.

[2] І. Франко, Апокрифи і легенди з українських рукописів. Зібрав, упорядкував і пояснив д-р. Ів. Франко, «Пам'ятки українсько-руської мови і літератури. Видає Комісія археографічна Наукового товариства ім. Шевченка», т. I, Львів, 1896, стор. I—II.

культурних діячів[1]. Невдовзі П. Куліш надрукував у журналі «Русская беседа» велику розвідку про Климентія і подав «кулішівкою» частину його віршів або уривки з них[2].

Підходячи до оцінки давньої літератури позаісторично, П. О. Куліш виніс Климентієві суворий присуд як «чужому народному духові і смакові віршописцю»[3].

П. Куліш опублікував як ілюстрацію до своєї розвідки близько чверті віршової спадщини Климентія. Вона зацікавила вчених різних галузей науки: на твори поета почали посилатися, розв'язуючи спірні мовні питання; до них зверталися як до історичних свідчень очевидця[4]. Безпосередньо з рукопису Климентія, отриманого від Куліша, робив виписки народних прислів'їв та яскравих фразеологізмів О. Маркович, а їх використовувала у художніх творах і Марко Вовчок[5].

На початку XX ст. В. М. Перетц, якого особливо цікавили проблеми давньої української поезії, виявив бажання глибше ознайомитися з творами Климентія. Але дослідник зіткнувся з непереборними труднощами: рукопис поета зник. Вчені гадали, що він згорів під час пожежі на Кулішевому хуторі.

Проте збірці Климентія не судилося загинути. У 1909 р. на неї натрапив С. І. Маслов, переглядаючи матеріали бібліотеки Київського університету[6].

В. М. Перетц відразу розпочав опрацьовувати рукопис і на початку 1911 р. доповідав про свою роботу на засіданні Товариства любителів старого письменства у Петербурзі. Повідомлення В. М. Перетца викликало жвавий інтерес з боку російських вчених. А вже у 1912 р. в серії «Пам'яток українсько-руської мови і літератури» В. М. Перетц опублікував усю віршову спадщину Климентія з грунтовною передмовою-дослідженням[7]. Прислів'я

---

[1] Див. лист О. В. Марковича до О. В. Шишацького-Ілліча від 31/VIII 1858 р., «Правда», № 4, вип. XI, 1889, стор. 158.

[2] Див. П. Куліш, Климентий, украинский стихотворец времен гетмана Мазепы, «Русская беседа», т. V, кн. 17, 1859, стор. 79—140. Цю ж статтю з невеликими доповненнями і редакторськими поправками П. Куліш надрукував як перший розділ свого «Обзора украинской словесности» в січневому номері «Основи» за 1861 р. (стор. 159—234).

[3] Див. статтю П. О. Куліша в ж. «Основа» за 1861 р., № 1, стор. 194.

[4] Огляд робіт, у яких міститься посилання на твори Климентія, а також оцінку його віршів М. Г. Чернишевським, О. М. Пипіним, М. І. Петровим, М. П. Дашкевичем, П. Г. Житецьким та І. Франком див. у кн.: В. П. Колосова, Климентій Зіновієв. Життя і творчість, «Наукова думка», К., 1964, стор. 5—8.

[5] Див. В. Доманицький, Невідомі вірші єромонаха Климентія, ЗНТШ, т. LXXXI, 1908, стор. 52.

[6] Див. С. И. Маслов, Обзор рукописей библиотеки императорского университета св. Владимира, К., 1910, стор. 5—6.

[7] Вірші єром. Климентія Зиновієва сина. Видав з передмовою Володимир Перетц, «Пам'ятки українсько-руської мови і літератури. Видає Археографічна комісія Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка», т. VII, Львів, 1912 (далі — Вірші єром. Климентія).

та приказки, що входять у збірку окремим масивом, дослідник збирався видати в спеціальній праці, присвяченій народним приповідкам[1].

Із часу наукової публікації віршів Климентія минуло більше піввіку. Вона стала в пригоді радянським ученим, які дали об'єктивну оцінку творчості давнього письменника-етнографа і визначили його почесне місце в історії розвитку української мови, літератури та фольклористики.

Проте інтерес до рукопису Климентія не зменшується, а дедалі зростає. Літературознавці, мовознавці, фольклористи, етнографи, історики, філософи вбачають у творчому доробку письменника ще далеко не вичерпане джерело для дальших спостережень і наукових відкрить. Книга ж В. М. Перетца давно вже стала бібліографічною рідкістю. З огляду на це й постало питання про нове видання усієї спадщини Климентія — власне його віршів і зібраних ним (та доповнених іншими збирачами) народних афоризмів. Оскільки збірка Климентія становить неоціненний матеріал для вивчення історії української мови, визнано найдоцільнішим видати її в серії «Пам'ятки української мови» (з додатком до віршів історико-літературного коментаря).

* * *

Усе, що на сьогодні відомо про Климентія,— відомо лише з його рукопису-автографа. Уважно вчитуючись у вірші поета, «виловлюючи» з них історичні натяки, ненароком кинуті свідчення автобіографічного характеру (давні письменники не любили говорити про себе), досліджуючи мову, можна уявити в загальних рисах життєвий шлях поета і датувати час появи його рукопису.

У мезовірші, яким поет гадав закінчити свою книжку, він називає себе так: «Иєромонах Климєнтіи Зѣновієв син». Ім'я «Климентіи», очевидно, у поета друге, одержане після постриження в ченці. «Зѣновієв син» могло в часи Климентія означати і прізвище, й по батькові. Ось чому дослідники подають ім'я поета по-різному: Климентій, Климентій Зиновієв син, Климентій Зинов'єв, Климентій Зиновій, Климентій Зинов'євич, Климентій Зінов'єв, і, нарешті, Климентій Зиновієнко. І. Франко вважав, що дописані до вірша «Ω школярахъ, дрова крадущих, и о школє» рядки про школяра Трястю — автобіографічні, і називав поета Климентій Трястя[2].

Виходячи з української традиції утворення прізвищ за батьківським ім'ям, спиняємося на варіанті (теж умовному) — «Климентій Зіновіїв».

Народився Климентій десь у кінці 40-х — на початку 50-х років XVII ст., певно, на Правобережжі. Проте в той час рідко хто міг прожити все життя в одній місцевості. Під тягарем обставин, тікаючи від панського

---

[1] Див. Вірші єром. Климентія, стор. VII.

[2] Див. І. Франко, Климентій Трястя і Григорій Сковорода, «Історія української літератури, ч. І. Від початків українського письменства до Івана Котляревського». Кінець 1907 р. Розділ XVI. Рукопис. Зберігається у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, ф. III, № 571, арк. 223 зв.

гніту, населення переходило з Правобережжя на Лівобережжя, а з Лівобережжя — на правобережну Наддніпрянщину, Слобідську Україну, Дон та південні райони Росії. У вірші «Ω умирающихъ, гдѣ ся нє раждаютъ» поет тяжко зітхає з приводу того, що «вє(л)ми́ мало чл҃вѣкъ тамо умира́єтъ: гдѣ сѧ в(ъ) яково(и) странѣ на свѣтъ наро(ж)да́єтъ» (11 зв.)[1]. Він бачить, що «рѣдко бываєтъ тоє, бы з(ъ) мѣсца нє взруша́лъ», хіба лише малим помре без «прєсєлєніѧ: або якого о(т)то(л) тє(ж) о(т)далє́ніѧ». Не без ностальгічного забарвлення звучить висновок Климентія: «І що (ж) мѣємо о то(мъ) дѣлѣ южъ чини́ти: то(к)мо до(л)жни(с)мо б҃га повсю́ду хвали́ти» (11 зв.).

Климентій з самого малку зазнав злигоднів. Бідний сирота, без родичів та покровителів («а сє(и) благодѣтєлє(и) и родов нє маєтъ»), він наголодувався як «нищий школяр» у дяківській школі і як «нищий спудей» у бурсі, а потім постійно перевиснажував себе роботою, зокрема писарською («Писа(р)скоє дѣло хо(ч) то нє цѣпомъ маха́тъ, да го́лову го(р)шъ цѣпа тя(ж)ко часомъ вє(р)та́тъ» — 303). На схилі літ він з сумом констатував:

Многіи того̀ прє(ж)дє врємени дозна́ли:
которыє з молоду сы́ли нє хова́ли.
Жє в посрє(д) вѣка мѣю(т) нємо(щ) прєстарѣлу:
и тва(р) а(л)бо пє(р)сону свою состарѣлу...
І писатє(л) сихъ вѣршовъ крѣпко того дозна(л):
и що́ мѣло на старо(ст) быти о то(м) нє зна́лъ (166).

Не виключена можливість, що Климентій все ж таки вивчився на священика, одружився, але рано овдовів. Звертаючись до попа, він надто пристрасно закликає його берегти свою дружину:

Прєто̀ по́пє попадѣ нє би(и) лєчъ всѐ проща(и):
и жє(б) жыва до смє(р)ти твоє(и) была̀ б҃га б҃лга(и).
Бо єсли́ сѧ нє зы́чу лучи(т) ти овдовѣ́т(ъ):
хо(ч) при старостѣ твоихъ лѣ(т), то будє(ш) жалѣт(ъ) (99—99 зв.).

Знаємо лише, що монахом Климентій став у молоді роки — і тим важчим виявилося для нього перебування у «святій обителі». Тут, як і в миру, панував дух наживи («на(и)пачє іноковъ враждаєтъ срєбролюбностъ»); бідним ченцям було набагато тяжче, ніж багатим («Убогіє чє(р)нцѣ хочъ бо(л)шє(и) и працуютъ: ты(л)ко жъ вбоги(х) и та(м) нє ба(р)зо шануютъ» — 72).

«Свята обитель» видавалася вільнолюбному і вразливому поетові гіршою за турецьку неволю, більше того — гіршою за смерть. Якби «хотящы(и) в чє(р)нєцтво» знав, що чекає на нього в монастирі, то він краще, «навяза(в)ши (б) на сѧ ка́мє(н) в(ъ) воду втопи(л): нєжєли (б) на вѣчную ско(р)бъ в(ъ) чє(р)нєцство вступи(л)» (70).

Однак «чесний законник» Климентій відкидав думку про те, що можна розірвати з чернецтвом: «І далє́ко лѣпшъ чину того нє при(и)мати: нѣжъ приня(в)ши ски́ну(в)ши б҃гу наруга́ти» (71).

[1] Тут і далі цифрою в дужках позначаємо сторінку рукопису.

Життя в монастирі він сприймав як необхідність перестраждати тут, на землі, заради «потойбічного царства». Від імені усіх іноків, «тє(р)пя́щыхъ бєзви(н)нѣ и по винѣ прємногіѧ зѣло напасти и ско(р)бы...» (72 зв.), він лише молив бога дати сили знести всі «пєча́ли».

До того ж Климентій протягом всього життя багато хворів: на «нємощи трясави́чныє», «бо́лѣзни зубныє», «ѡ(т) ка(ш)лю̀ проклято́го з(ъ) свѣто(м) жєґна́вша» і взагалі «всѣ нє́мощи позна́лъ: кро(м), бг҃ъ вкры(л), пара́лѣжны(х), фра(н)цузки(х), нє взна́лъ» (316).

Але ні душевні, ні фізичні страждання не зломили Климентія, не зменшили його невгамовної цікавості до навколишнього світу, не вгасили любові до людей і життя. Морально здорова людина, він не розумів безпричинної меланхолії і відверто зізнавався:

Ґды (б) добрыє и мнѣ бг҃ъ дава́лъ повожє(н)ѧ́:
нѣґды бы(м) дарє́мно(г)[о] нє по(з)на́лъ смущє(н)ѧ́.
Аже и понєволѣ му́шу ѧ ско(р)бѣти:
що нє могу́ ко(н)тєнту анѣ мало мѣ́ти (63).

Як монах, Климентій багато мандрував («І азъ пишущы(и) сє тожь нєгды(с) провандровалсѧ: любъ в далєкіє краѣ...»). У віршах він згадує Канів, Бахмут, Тор, Запорізьку Січ, Литву, Волинь та Польщу, говорить про руснаків-українців, росіян, білорусів, волохів, поляків, євреїв, циган, бойків.

Дуже можливо, що вимушені мандри поета («І лѣпшъ бы нико́му доброму дороги ни зна́тъ: да при бє(з)пє́чности в дому̀ всєгда̀ пробува́т(ъ)») були пов'язані з процедурою збирання монастирями «доброхотныхъ подаяні(и)» («Мы́ жє повсє(г)да за тыхъ г(с)да блг҃аємъ: ѡ(т) котры(х) мл(с)ты́ню іногда̀ при(и)ма́ємъ»), а також з іншими обставинами, породженими специфікою церковно-монастирського життя: відвідуванням різних монастирів з нагоди якогось свята, вшанування або перенесення ікони, організацією нової обителі тощо. Дослідники, які зараховували Климентія до «мандрованих дяків», помилялися. Адже сам поет називає себе «иєромонахом», тобто ченцем-священиком.

Проте чернецький чин, якого Климентій набув як піп-удівець під час постриження або дослужився до нього у монастирі, не забезпечив поетові спокійного життя і певного становища в суспільстві. Вже немолода людина, він за щось зазнав утисків. У цю тяжку годину Климентій і вирішив укласти із своїх віршів книгу («бу́дучи в гонє́ніи, писавъ із(ъ) ско(р)би іхъ»).

Тривалий час, видимо, до кінця життя (а вмер Климентій після 1712 р.) він жив на Лівобережній Україні, де у монастирі на Чернігівщині й було знайдено його єдину збірку віршів.

Основні віхи життєвого шляху Климентія уявляються (і домислюються) на основі його віршів. Можна додати, що він надзвичайно багато читав, особливо «старовічних», як він називає, книг, любив мистецтво у різних

його виявах — архітектуру, живопис, музику (сам співав, складав релігійні пісні й писав ноти до них), знав безліч народних творів (пісень, дум, оповідань, легенд, переказів) і особливо кохався у прислів'ях та приказках.

* * *

До нас дійшло 272 твори (або уривки з них) Климентія найрізноманітнішого змісту. Поет писав про все, що його вражало в навколишньому світі, про що роздумував і що відчував. Однак, широко узагальнюючи тематичну розмаїтість віршів Климентія, їх можна звести до двох міцно пов'язаних між собою груп — соціально-побутової та філософсько-релігійної.

Творчість Климентія припадає на часи, знаменні не стільки яскравістю зовнішньополітичних подій, скільки загостреністю і суперечливістю внутрішнього життя України кінця XVII — початку XVIII ст. «Трактат про вічний мир» між Росією та Польщею (1681 р.) закріпив розподіл України на дві частини. Лівобережжя, яке ввійшло до складу Російської держави, потроху загоювало рани, що їх завдавали Україні ворожі навали. Розвивалося сільське господарство, зростали міста і містечка, вирувало життя в ремісництві, розгорталася торгівля, поставали нові школи. Києво-Могилянська колегія згуртувала навколо себе видатних наукових і літературних діячів, які підтримували жваві стосунки з Росією і прагнули возз'єднати з її допомогою Правобережну Україну з Лівобережжям. Іоанникій Галятовський, Лазар Баранович, Антоній Радивиловський, Іннокентій Гізель, Варлаам Ясинський, Стефан Яворський, Дмитро Туптало, Іван Величковський, а також маловідомі і зовсім не відомі письменники з «літературних низів» творили українське письменство.

Проте це було зовнішнє, видиме благополуччя. Гострі соціально-економічні конфлікти роздирали Україну. Місце польських феодалів, зметених національно-визвольною війною 1648—1654 рр., зайняли українські пани. «Не мордовали так пани лядские своих подданых и не забивали до смерти киями, как отец п. Андрея (мова йде про Дмитра Горленка, прилуцького полковника.— *Авт.*) мучил мужиков и козаков; да и сам п. Андрей не едных людей боем своим припровадил до калецтва и смерти»[1],— зізнавався у 1709 р. гетьманові Скоропадському новий прилуцький полковник Нос.

На «послушенстві» і «повинностях» селян — основної маси тогочасного українського населення — зростало багатство козацької старшини, яка зосередила у своїх руках усю владу — адміністративну, військову та судову. Невпинно глибшала прірва між козацькою верхівкою і «черню військовою», серед якої все збільшувалась кількість «убогих малогрунтових» або й зовсім «безгрунтових» козаків.

Дуже строкатим було населення міст та містечок. Тут жили міщани, селяни, козаки. Міщани й козаки займалися ремеслом, торгівлею, селяни —

[1] А. М. Лазаревский, Очерки малороссийских фамилий, «Русский архив», кн. 8, М., 1875, стор. 253.

землеробством. Безхатні наймитували у більш заможних жителів. У містах знаходив притулок і бродячий люд, який постійно поповнювався зубожілими вихідцями з усіх станів суспільства. Час від часу по всій Україні прокочувалися хвилі народних заворушень. Прихід до влади гетьмана Мазепи (1687 р.) ознаменувався повстанням більшості населення Лівобережжя. На Правобережній Україні соціальний і національний гніт спричинився до загострення визвольної боротьби, особливо у період між 1702—1704 рр. Мазепа жорстоко придушував спалахи народного гніву. Ототожнюючи поняття «поспільство» з «гультяйством», він з неприхованою зневагою писав у 1708 р. начальнику Посольської канцелярії Головкіну, що «гультяйство» й «поспольство» хотять «чесних і багатих» знищити і пожитки їх пограбувати [1]. А «чесні і багаті», з благословіння свого гетьмана, продовжували прибирати до рук землю — «займали», випрохували, купували, відбирали її силою у слабших сусідів. Захопивши великі угіддя, вони йшли на все, щоб прикріпити до них «тяглих людей», перетворити їх на своїх підданих [2].

Вірші Климентія мають неоціниме значення для кращого розуміння цього безжалісного, давно минулого відрізку української історії, наповнюють його для нас живою кров'ю [3]. Читаючи твори, написані очевидцем, ми бачимо, як «чловѣкь чловѣка ра(д) бы в(ъ) єди́нъ ча́сь з(ъ)губы́т(ъ): и ґды (б) мощно то мо(г)лъ бы жыва́го поглоти́т(ъ)» (4). У нас викликає відразу збирач мита — «люты(и) вовкъ», який відбирає у бідняка останнє, щоб не тільки панові, а й собі «шкатулу набити». Разом з Климентієм ми тавруємо орендарів, махлярів, купців, лихварів, «нєчєсны(х) господарѣвъ», несправедливих суддів, хабарників, «немилосердних» урядовців та всіх інших, хто грабує, обдурює, «губить» простий народ. Як і Климентій, ми співчуваємо «голишамъ», «сиротамъ-побѣдашамъ», наймитам-бурлакам, «нендзнымъ», «нищєты(м)» — численному убогому люду.

Окремі твори Климентія на соціально-побутові теми сприймаються як стогін людини, що страждає від несправедливості. Проте вірячи в «божєствє(н)не» походження земної влади, поет-чернець вимагає беззастережного підкорення їй («хто зємному п҃ну зычливостъ ховаєтъ: то(и) и о(т) нб(с)ного ласку отрымає(т)»). Він намагається поставити себе над станами, справедливо розсудити «обѣ стороны». Звідси глибокі суперечності у його творчості: як «монах-законник» він стоїть на боці існуючого ладу, а як поет

---

[1] Див. Н. Костомаров, Мазепа и мазепинцы. Историческая монография, вид. 2, СПб., 1885, стор. 419.

[2] Див. «Генеральное следствие о маетностях Черниговского полка», Чернигов, 1908, стор. 276.

[3] «Серед літературних пам'яток феодальної України аж до кінця XVIII ст. навряд чи можна назвати ще якесь джерело такого пізнавального значення, як вірші К. Зіновієва»,— відзначає історик О. Компан у своїй монографії про міста України, раз у раз посилаючись на свідчення поета («Міста України в другій половині XVII ст.», Вид-во АН УРСР, К., 1963, стор. 25).

правдиво змальовує дійсність і тим самим розкриває непривабливу суть «встановленого богом порядку».

Климентій відобразив з безліччю цікавих побутових подробиць усі прошарки феодально-кріпосницької України: селян, козаків, міщан, чорне і біле духовенство, панство. Але головним героєм його віршів уперше в історії давньої української книжної поезії став трудовий народ. Найбільше уваги приділив поет ремісникам, створивши справжню, єдину в своєму роді віршову енциклопедію тогочасних ремесел та промислів. Якщо Іван Вишенський захищав «хлопа, кажємяка, сѣдєлника, шєвца», доводячи їх рівність серед інших[1], то Климентій звеличив їх у численних «похвальних словах».

У рукопису Климентія не збереглося віршів, спеціально присвячених вітчизні. Але його патріотичні висловлювання свідчать про любов до батьківщини. Він палко обстоює мир між народами — «вшєлякими языками» і протиставляє йому «воєнну руину»:

А гдѣ про(и)дє(т) за(с) індѣ воє(н)на руина:
нєскоро попра́ви(т)сѧ впя(т) та́ѧ крайна.
І нє зовсѣмъ тєжъ свои(м) доста́тко(м) збєрєт(ъ)сѧ:
бо по(д) часъ до́ пєчива и хлѣбъ прибєрєт(ъ)сѧ.
А ґды гдѣ житє(л)ствуєтъ поко(и) тыхоми(р)ны(и):
то(и) кра(и) на всякую рє(ч) зостає(т) обы(л)ны(и) (291).

Вірші Климентія доповнюють наші уявлення про духовний світ тодішньої освіченої людини, про її естетичні уподобання. У цьому аспекті багато дає також і його філософсько-релігійна лірика. У традиційному для духовної поезії дусі Климентій розробляє мотиви смерті, «скорби и пєчали», «грѣховности», «покаяніѧ» тощо. Подібно до Касіана Саковича чи Кирила Транквіліона-Ставровецького або безіменних поетів, які розповідали про безсилість перед невблаганною смертю багача з його «шкатулами, золотом нафасова(н)ными», і земних царів з їх безмежною владою, Климентій перераховує всіх, кого стинає смертна коса,— від посполитого люду до королів і гетьманів.

Та найцікавіша проблема, яка постає при ознайомленні з філософсько-релігійними творами Климентія, це — поет і бог. Як чернець- священнослужитель, Климентій мусив щоденно обертатися в колі церковних догм, що не могло не позначитись на формуванні його особистості. Проте він, виходець з народу, не поривав з ним і в чернецтві — завдяки особливостям свого характеру й умовам тодішнього монастирського життя. Народне світосприймання, в тому числі і сприймання бога — багато в чому інше, ніж пропоноване церквою,— увійшло в його кров і плоть.

Постійне переплетення цих двох факторів — клерикального і народного — становить найхарактернішу рису суперечливого світогляду Климентія і простежується не тільки в його соціально-побутових творах, а й у філософсько-релігійній ліриці.

---

[1] Див. Іван Вишенський, Твори, Держлітвидав України, К., 1959, стор. 100.

Так, повторюючи принагідно засвоєне ним напам'ять біблійне визначення бога як «справедливого судії», Климентій стосовно до конкретних життєвих ситуацій висловлює сумнів щодо цього положення — типовий для народної оцінки бога. У вірші «Ω женахъ, z дѣте(и) умираючи(х)» поет, вважаючи, як і кожна віруюча людина, що смерть, як і життя, від бога, не може згодитись з жорстокістю і нерозважністю всевишнього, який відбирає матерів від новонароджених. Він гірко дорікає богові:

Ω бже тво(р)чє, тожє(с) жалю на(м) примножаєшъ,
же мтє(р) о(т) дытяти и о(т) насъ о(т)бираєшъ (84 зв.)

Майже особиста образа відчувається і у вірші «Ω уломны(х) людє(х), або те(ж) ω калѣкахъ», коли Климентій просить бога не карати нащадків за гріхи предків:

Неха(и) бы родычовє самы о(т)бували
за свои грѣхи: а не потомки стр(д)ли (176).

Ще яскравіше виявляється незадоволення поета у творах, де йдеться про явища природи. Цікаві не стільки досить наївні аргументації Климентія щодо доцільності того чи іншого явища, скільки виразний прояв вільнодумства. Ієромонах не хоче сприймати беззаперечно все, що йде від бога, а переглядає необхідність, розумність, досконалість божого витвору. Його не задовольняє, що «створи(л) бгъ вѣтръ бо(л)шъ людє(м) на пако(ст)» (5), а левів та ведмедів — «на шкоды людя(мъ) вплодылъ» (142 зв.). У чисто народному дусі він іронізує з приводу того, що бог перестарався під час творіння світу:

Хотѣлосѧ бгови абы чи(мъ) zабавляти
(жєбы подобно зна(т) то даремно не гуляти),—

внаслідок чого з'явилися на землі гади й жаби:

А и бєз тоєи бы людіє нєчистоты
могли бы сове(р)шенно на свѣтѣ сѧ обы(и)ти (176).

Звичайно, бог у Климентія виступає не лише як злий, не дуже розумний, не дуже всесильний, не дуже обачний творець. Монах Климентій, «дитина свого часу», як його схарактеризував великий Каменяр[1], далеко не є богоборцем. Протест проти діянь бога, породжений гуманністю поета, завжди розбивається об покірливе «вільно богу, що хотіти, то чинити», віками прищеплюване народові церквою. Але важливо, що бог у Климентія — цілком земний, з багатьма притаманними людям рисами, в тому числі й вадами. З ним можна розмовляти, просити, дорікати, радитися. Климентій шанує бога насамперед як великого «труждателя» (часом невдалого — але то інша річ!), бо для нього, як і для народу,— праця є основою життя.

Таке типове для народного світогляду олюднене сприйняття бога та інших біблійних персонажів, стягнення їх, за словами Франка, з церковних

[1] Див. І. Франко, Твори в двадцяти томах, т. XX, К., 1956, стор. 621.

п'єдесталів[1] на початку XVIII ст. все активніше проникало в літературу демократичного напряму, щоб пізніше — у другій половині XVIII ст., набрати яскравого травестійного характеру.

До розглядуваної проблеми — поет і бог — тісно примикає питання про пізнання навколишнього світу, яке у Климентія набирає форми розуміння «таїн божих». У цьому теж є момент вільнодумства, бо ієромонах замислюється над такими речами, які він повинен був би сприймати з сліпою вірою.

Так, «святая святих» християнського православного ортодоксального вчення — це догмат про єдиного бога в трьох особах, який важко збагнути здоровим глуздом — саме таким, який був властивий Климентію. Згадаймо з цього приводу зауваження Маркса: «Християнство... не може бути узгоджене з розумом, бо «світський» розум перебуває в суперечності з «релігійним» розумом,— що висловив уже Тертулліан своєю класичною формою: «verum est, quia absurdum est» («це істинне, бо абсурдне»)[2].

Климентій плутає три божественні іпостасі, точніше, розподіл функцій між ними. У вірші «Слово ѡ сотворєніи бг҃о(м) ѕемли...» поет піддає сумніву таке засадне положення християнської релігії, як друге пришестя Христа. Він перераховує біблійні факти безпосереднього втручання бога в земні справи: перший — створення Адама і Єви, другий — народження Христа і життя його з людьми, а після цього логічно приходить до висновку, що майбутній прихід Христа на землю, щоб «живы(х) и ме(р)твы(х) судит(ъ)», буде третім пришестям, а не другим, як вчить «Євангеліє». Допитливий Климентій відверто заявляє, що в жодній з книг, яких він багато перечитав, не порушено цього питання:

... тоє на памя(т) єдному мнѣ взы(и)шло:
а іны(м) не вѣмъ зда(в)на то на мы(с)ль чи при(и)шло.

Однак віра перемагає розум — і Климентій закінчує свої критичні роздуми такою сентенцією:

Нє мощно бо вѣмъ высотъ нб(с)ны(х) измѣрити —
тако таи(н) бж҃іи(х) и судєбъ изслѣдити.
Самому создателю всѣхъ о всє(м) єму вѣстно,
а намъ ѕємны(мъ) не ѡ всѣхъ дѣла(х) єго извѣстно (184 зв.— 185).

Уся збірка спостережливого і вдумливого поета наповнена зворотами: «дивная річ», «чудне діло», «дивні обичаї», «ми удивляємо». Він хотів осягнути різні прояви життя, яке вражало його діалектичною складністю і плинністю:

Всяка рѣчъ на свѣтѣ прємѣнєнна бываєтъ:
ка(ж)ды(и) свѣтски(и) чл҃къ и іно(к) признат(ъ) маєтъ.
Прємѣняю(т) фо(р)тєцы и ѕє(ж) розныє муры:
и вси прєходя(т), яко во(з)душныє вѣмъ хмуры (51).

---

[1] Див. І. Франко, Твори в двадцяти томах, т. XVI, К., 1955, стор. 212.
[2] К. Маркс і Ф. Енгельс, Твори, т. I, Держполітвидав, К., 1958, стор. 94—95.

Однак, ставлячи безліч питань, Климентій переважно сам відповідав на них:

Прєто о судбахъ бжіи(х) мнѣ нє дышкурова(т):
да ѡ всѣхъ намєнєнны(х) рєча(х) си(х) поко(и) да(т) (311 зв).

Адже в епоху Климентія християнська церква скрізь продовжувала войовничо виступати проти того, щоб людський розум осягав суть будь-яких явищ — чи то природничих, чи то суспільних. Найосвіченіші сучасники поета, переважно духовні особи, були самі щиро переконані у недозволеності проникнення в «тайни божі» і застерігали від подібних спроб свою паству.

Вартим особливої уваги здається не те, що Климентій відмовлявся пояснювати не зрозумілі для нього речі: знаменними є активна спостережливість старовинного поета над навколишнім світом, вільнодумний подив з приводу тих чи інших явищ і сумнів у непогрішимості деяких церковних «істин».

* * *

Климентій був добре обізнаний з правилами силабічного віршування, типового для книжної поезії того часу. У своїх віршах він прагнув їх додержуватися, а порушення їх (різна кількість складів — «силляб», «розірвана цезура», «нерівна каденція») пояснював тяжким душевним станом і несприятливими зовнішніми обставинами («І азъ пишущи в розныхъ мѣсца(х) омыля́лє(мъ): // жє споко(и)ного мѣсца на тоє нє ма́лємъ» (195 зв.). І справді, з 290 віршів, які поет замислив як 13-складники, лише 75 абсолютно витримані в цьому розмірі. Є у нього і 11-, 12-, 14-, 16- та 18-складові вірші, теж не завжди «точні». Римування парне, різко переважає жіноча рима — 2770 пар (усього в збірці 3355 пар віршових рядків). Найчастіше це — морфологічні дієслівні рими. Трапляються і «нерівні каденції» — типу *злонравни(и) — прокляти(и); знаємъ — п(ъ)янимъ.*

Перенесень (enzambements) у віршах Климентія небагато (1,2%). Їх поет вживає, висловлюючи гнів, роздратування, незадоволення, захоплення, іронію, подив тощо.

Жанрова природа творів Климентія досить різноманітна — тут знайдемо епіграму (у тодішньому розумінні цього жанру), елегію, морально-дидактичний вірш, кант, псалм, молитву, орацію, пісню, «нищєнски(и) вѣршъ», а також різновид акровірша — мезовірш[1]. Своєрідно відбита у його віршах панегірична поезія. Проте у Климентія нема жодного панегірика на честь сильних світу цього — усі його «похвальні вірші» прославляють тільки звичайних трударів за їх працю.

Видаваний рукопис нараховує 321 аркуш in 4°. Написаний на папері

[1] Докладніше про метрику, ритміку, риму, синтаксичну структуру і жанрову специфіку віршів Климентія див. у зазначеній праці В. П. Колосової, стор. 168—200.

чорним чорнилом. Початки заголовків і деякі приписки на полях виконано кіновар'ю. Письмо Климентія — типове для другої половини XVII — початку XVIII ст., що виробилося під впливом київської школи так званого нового (латинського) письма [1]. У пам'ятці втрачено три перші аркуші, 25 аркушів у кількох місцях посередині і закінчення.

Фактично рукопис складається з трьох частин. Перша (197 аркушів) — це книга, яку Климентій сам старанно підготував для читачів. Вірші переписані начисто, згруповані тематично в десять розділів (до одинадцятого увійшли різнорідні вірші — «поєдинковые»). Завершується книга традиційними зверненнями до читачів з проханням прихильно зустріти книгу.

Друга частина (аркуші 200—269) — це «Приповѣсти або тєж присловіѧ посполитыє» [2]. На початку їх Климентій знову звертається до читача з проханням дописувати прислів'я за алфавітом: «На кую лѣтєру вспомнѣтє, к то(и) припису(и)тє». Для цього в кінці групи прислів'їв на певну літеру він залишав порожнє місце, іноді навіть по кілька аркушів. На арк. 262—269 подана «Наука ѡсобнаѧ з ты(х) жє приповѣсти(и) zдє людє(мъ) младымъ положє(н)на єстъ» — збірничок «приповісток» повчального змісту, розташованих довільно, без дотримання алфавіту. На звороті 269 аркуша читаємо перелік назв дерев — «Рахуба дрєва(м) розны(мъ) якъ на всєлє(н)нои много обрѣтає(т)сѧ».

Третя частина (аркуші 270 — 321 зв.)— це 77 віршів, створених поетом, очевидно, пізніше і занесених до збірки в міру появи їх. Спершу поет хотів, щоб його співбрати-«вѣршописцы» додавали до книги свої вірші, «жєбы то нє было̀ сє(и) кни́зѣ доконче(н)ѧ: // до само́го зє(м)ного свѣту іско(н)чє́н(ъ)ѧ», але потім закреслив ці рядки і почав знову записувати до збірки власні твори. Вони не згруповані в окремі розділи, написані недбало, з численними поправками і вставками.

У рукопису є пізніші дописування, зроблені рукою не Климентія, зокрема після кожної групи «приповістей» на відповідну літеру, на бічних, нижніх, рідше — на верхніх полях. Є в рукопису сліди опрацювання тексту П. Кулішем — помітки і підкреслення, зроблені олівцем.

Нині рукопис зберігається у відділі рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР під шифром VIII. 73.

Уважне вивчення віршів Климентія дозволяє датувати рукопис періодом між 1700 і 1709 рр., причому біля двох років пішло у Климентія на укладання книги («І хочъ мала кни(ж)ка, рокъ два ко(н)повалє(мъ)»). Зви-

---

[1] Див. И. Каманин, Главные моменты в истории развития южнорусского письма в XV—XVIII в.— «Палеографический изборник. Материалы по истории южнорусского письма в XV—XVIII в., изданные Киевской комиссией для разбора древних актов», К., 1889, стор. 14—15.

[2] Уперше частина народних афоризмів, зібраних Климентієм, була опублікована М. Номисом з позначкою «Кл[иментій]».— Див. «Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О. В. Марковича і других», СПб., 1864. Проте Номис переплутав виписки О. В. Марковича і подав приповісті Климентія з позначкою «Ст[арий] Зб[ірник]».

чайно, серед віршів, що увіходили до цієї книги, були твори, написані поетом і раніше.

Климентій користувався традиційною для кінця XVII — початку XVIII ст. правописною системою української літературної мови. Відзначимо лише деякі особливості його правопису.

Письменник вживає переважно **ъ**; **ь** трапляється тільки в словах: *дн҃ь, мл(с)ть, смє(р)ть* і кількох інших.

У тексті вживаються такі надрядкові літери: **в, г, д, и, ж, з, к, л, м, н, р, с, т, ч, х, ъ,** а також лігатура **ст.**

Для позначення пом'якшеності попереднього приголосного перед **о** автор використовує літеру **і**: *хмєліово(г)[о]* (32), *поліовоє* (82), *маліованъ* (135 зв.), *ліоду* (23 зв.), *слизіокъ* (241 зв.), *сліозы* (203 зв., 206 зв.) (однак пор.: *дого(т)* — 281 зв., 214 зв.).

Перед голосними Климентій вживає або **і**, або **ѣ**: *пріязно, пріяю* (134), *хр(с)тіянскихъ* (138 зв.), *рукодѣлія(х)* (134), *гонѣніѧ* (72 зв.), *братіє* (80), *якіє* (41 зв.), *писаніє(мъ)* (43 зв.), *грѣє* (240 зв.), *злодѣѧ* (209), *знємощнѣєтъ* (240 зв.).

Літера **ω** виступає переважно на початку слова і в прийменнику: *ωкаянє(н)* (62), *ωгнєнны(х)* (129 зв.), *ωсобно* (142 зв.), *ωстро(ж)но* (154 зв.), *ωчє(и)* (174), *ω змє(р)зающих мра́зомъ* (15), *ω козакахъ* (37), *ω бг҃омє(р)зскихъ баба(х) шепотни́цахъ* (79 зв.).

Проривний звук **г** автор передає частіше через **ґ** або рідше архаїчно, буквосполученням **кг**. Іноді вживає латинське **g**: *ґды* (27, 36 зв., 62, 63 зв. і т. д.), *нѣґды* (24 зв., 35), *ґа́рло* (34), *ґузѣки* (47), *ґни́пы* (114 зв.), *похваґова́вши* (115), *интролѣґато(р)* (120 зв.), *ґисара(м)* (134 зв.), *ґонтара́мъ* (134 зв.), *сро́кго* (28), *ω ґонтаря́хъ, що кго́нты робятъ, кго(н)таров, ґонту* (278 зв.), *ґра(мм)ати́ки* (114 зв.), *кгды* (64 зв., 113 зв.), *кгды(с)* (48), *фо(л)ґи* (45).

Часто на місці **з** на початку слова вживається латинське **z**: *ґємлѧ* (16), *ґла́ѧ* (15).

Величезна кількість відступів від етимологічного письма дає багатий матеріал для історика фонетичної будови української мови. Відзначимо найхарактерніші фонетичні риси, відбиті в рукопису.

Етимологічне **о** в новозакритих складах або зберігається: *розны(х)* (134), *сѣдляровъ* (138), *вворва(т)*(138 зв.), *со(л)* (140 зв.), *нєбожчикъ* (233 зв.), *косаровъ* (276 зв.), *по(в)торà* (249), *повслова* (235), *вѣршовъ* (145 зв.), *ко́зъ* (146), *по(д)грыза́єтъ* (143 зв.), *трудно(ст)* (141), або замість нього в новозакритому складі виступає **у**: *пу(д)час* (31 зв.), *пу(д)вєсєляєтъ, пу(д)крѣпляєтъ* (66), *пу(д)крада́ти* (84), *пу(д)маня́ти* (174 зв.), *пу́стъ* (253), *на лѣчєну(м)* (232 зв.), *кушъкою* (227), *вунъ* (206 зв.); у дописаних приповістках: *рювня* (236 зв.), *бюг* (258), *гуршъ* (224 зв.).

Є випадки, коли **у** під наголосом виступає на місці давнього **е**, що після шиплячих та **й** перетворився в **о**: *жунъку* (253).

На місці етимологічного **е**, що перейшло в **і** в новозакритому складі, виступає ѣ: *хмѣл(ъ)* (67 зв.), *мѣдны(х)* (119), *камѣн(ъ)ѧ* (116 зв.), *ремѣн(ъ)* (115), *пѣчъ* (209), хоч зустрічаються випадки, коли такого переходу немає: *рє(ч)* (24 зв.), *камє(н)* (6). ѣ виступає також на місці старого ѣ: *дѣло(м)* (133 зв.), *рукодѣліє* (112 зв.), *хлѣбъ, цвѣту* (212 зв.), *бѣду́* (213), *вовѣ(к)* (241), *дѣти, помѣрно* (19), *вѣтръ*, *ѡвѣтрѣ* (5), *сѣна* (45 зв.), *рѣкахъ* (78 зв.), *собѣ* (5 зв.), *в дорозѣ, в Литвѣ* (20), *по правдѣ* (28).

Один раз у дописаній пізніше приповістці зафіксовано дифтонгічну передачу ѣ у слові *дієдъ* (210 зв.).

Дуже часто на місці ненаголошеного ѣ виступає **е**: *кушнєра́х* (133), *ремєнико(в)* (133 зв.), *грєбє(н)цѣ*, *грєбє(н)ники* (138), *рєзник, рєзнику́, рє(з)ника́ми* (118), *навєт(ъ)* (187 зв.), *розє(д)ра́но* (236), *поєсѝ* (211 зв.), *вытрєща(и)сѧ* (268), *колєсникахъ* (280), хоч є й *колѣсниковъ* (280 зв.).

Дуже поширене поплутання традиційних **ы** та **и** як свідчення того, що літеру **ы** на той час читали як передньо-середнє українське **и**: *крывымъ* (218 зв.), *зымою* (227 зв.), *умыра́т(ъ)* (286), *вымыва́ти* (279 зв.), *птыща* (156), *мишы* (148), *кухми́стра(х), кухмы́стра* (138), *високопова́жныє* (138), *хорошыє* (130 зв.), *хытрєцъ* (128 зв.), *выноград* (121 зв.), *подывє(н)є* (98), *родычи* (92 зв.), *згрѣшыла* (91 зв.), *прыся́гъ* (91), *вѣрыти* (90 зв.), *по(д)выгъ* (53), *жыво(т)* (48 зв.), *гу́бытъ* (56).

Відбито чергування **е** з **о** після шиплячих перед здавна твердим приголосним: *охочого* (235 зв.), *ничого* (174), *ночова(т)* (207 зв.), *жонà, жону* (47 зв., 82, 90 зв., 91 і т. д.), *чоловѣка* (203 зв.).

Зафіксовано чергування **а** з етимологічним ненаголошеним **о** перед складом з **а**: *гарячє* (175), *гарячого* (217), *гарячи(и)* (243 зв.), *калач* (219 зв.), *калачємъ* (248, 174), *кала́чникахъ* (126 зв.), *гара(з)дъ* (224). Проте у слові *богаты(и)* і похідних, які дуже часто трапляються на сторінках рукопису, у віршах жодного разу не зафіксовано цього чергування, у збірці приповісток один раз: *багато* (203).

Широко відбито явище чергування **у—в**: *в ладу я(к) у мєду́* (205), *гляды(т) у лу́г(ъ)* (204 зв.), *у вино* (19 зв.), *вдо(в)ствующих, удовства* (99), *во удо(в)ствѣ* (97 зв.), *із(ъ) ума* (78), *на вмѣ* (205, 234 зв., 67), *на умѣ* (216 зв.), *ускочив у грєчку* (248), *у грєчку вскочив* (249 зв.).

У дописаних приповістках зрідка зустрічаються слова з початковим **і(и)** в позиції перед сонорним: *и(м)чить* (204), *ірвы́* (267), *ізги́нє(т)* (220), *изнавъ* (221 зв.).

Засвідчене сполучення **ры**, відповідно до староруського **ръ**, у відкритому складі: *трыво́гу* (143 зв.), *грымитъ* (262 зв.).

Для рукопису Климентія характерною є така українська живомовна риса, як зміна **л** на **в** у словах із давнім **ъл, ьл**: *вовны* (243 зв.), *вовну* (112), *по(в)ку* (224 зв.), *ковбасцѣ* (214), *по(в)торà* (249), *повсло́ва* (235), *до́вгъ* (249), *мовчи(т)* (236), *мовчанка* (227 зв.), *помовчи* (237), *вовкомъ* (67), *вовчіє* (249),

вóвчоє (206), *вовкъ* (216 зв.), *в човнѣ* (205), *шовковà* (252 зв.), *товкачъ* (217 зв.) та ін., у дієсловах минулого часу чоловічого роду в 3-й особі одн.: *при-(т)кнувъ* (237 зв.), *пустивъ* (238), *хотѣвъ* (251 зв.), *хвативъ* (252), *провидѣвъ* (28), *умѣвъ* (32 зв.), *говорив, плака(в)* (208) і багато інших. Цікаво, що у віршах паралельно вживаються форми з **л** і **в**. Пор.: *во(л)къ* (19), *удóлжъ* (101), *з(ъ)упóлно* (32), *вдавúлъсѧ*, *вєсєли(л)сѧ* (16 зв.), а в приповістках переважають форми з **в** — прояв розмовної практики народу.

Письменник часто диспалаталізує **р**, навіть перед голосними **а, о, у**: *ратýнку* (163 зв.), *ратовáти* (50 зв.), *рату(и)* (277 зв.), *господарà* (202), *трасця* (207), *дѣраво(г)*[*о*] (209 зв.), *кру(ч)ка* (233), *бураки* (233 зв., 249), *мн(с)тырà* (260, 167 зв.), *золотара(м)* (134 зв.), *мóру сѧ равнѧти* (298 зв.), *нóздрами* (24 зв.). Значно рідше зустрічається м'яке **р** у цій позиції: *мн(с)тырямъ* (29 зв., 30), *порѧдку, дрюкую(т)* (121); в останньому слові, може, й помилково, бо на цьому ж аркуші кілька разів воно вживається у формі *друкую(т)*.

У рукопису відбито також ствердіння шиплячих: *пожытéчна, зажывáти* (38 зв.), *хорóшоє, ничóго* (45 зв.), *дє(р)жáщы(х), кормѧщыхъ* (88 зв.), *з(ъ) шы(н)ку* (91 зв.), *выро(с)шы* (104), *щыро(ст), вѣршы* (132), *мужы́чє* (26).

Цікаві різні асимілятивні і дисимілятивні явища, зафіксовані в пам'ятці: *козбà* (276 зв.), *про(з)бою* (17), *ща(с)ливости* (100), *нєщастѧ* (143 зв.), *ща(ст)ѧ* (141), *вы(ш)шє* (204 зв.), *зчищаютъ* (138), *щєзаю(т)* (318 зв.), *до(ж)чъ* (276, 209 зв., 250 зв.), *ро(ш)чину* (235), *з дымомъ и щадомъ* (216), *нѣ щымъ* (317), *ищезаєтъ* (276 зв.), *тхорѣ* (147 зв.), *музчина* (277), *нáсчо* (63), *на(и)дорóжшую* (46) та ін.

У рукопису переважає тверде **ц** — характерна риса сучасних північних говорів української мови: *з(ъ) сє(р)ца* (28), *обѣцáти* (32,36), *тво(р)цы* (42), *ошукáнцах, погáнца(х)* (42 зв.), *злочи(н)цамъ, забо(и)ца(мъ)* (45), *тєлица, молодицà* (46), *птыца* (156), *сѧ залєцáю, патєрúцы* (46), *кадѣлницы* (47), *чє(р)нцахъ* (70), *голубцà* (221), *обцалики, дра(т)нúцы* (114 зв.), *працує(т)* (126). Проте зрідка трапляється і м'яке **ц**: *стрыхолцѣ, ко(н)цѣ* (114 зв.).

Передаючи в основному етимологічне написання груп приголосних у словах типу *чє(ст)ны(х), тяжє(ст)но* (134), *ср(д)ца* (29 зв.), *ѡлѣ(и)ницство* (125 зв.), пам'ятка все ж фіксує і характерне для живої української мови спрощення в групах приголосних: *сонцє* (237 зв.), *рємєснúк* (276 зв.), *щасливому* (257 зв.), *позно* (251), *позняѧ* (241).

Іменники середнього роду на **-я** (з давньоруських на **-ие,-ье**) письменник передає і в традиційному написанні, і з закінченням -ѧ, або -**ъѧ**: *подывє(н)є, бра(н)є* (98), *здорóв(ъ)є* (86), *начи(н)є* (114 зв.), *начи(н)нє* (132 зв.), *потка(н)є* (255), але *бєздѣл(ъ)ѧ* (68 зв.), *моло(т)ѧ* (285), *на ро(с)пу(с)ка(н)ѧ* (115), *ща(ст)ѧ* (37 зв.), *збожа* (139 зв.), *зѣлѧ* (239), *клы(н)ѧ* (125 зв.).

Окремі фонетичні явища, зафіксовані в рукопису (континуанти етимологічних **о, е,** старого **ѣ** в ненаголошеній позиції, деякі особливості

консонантизму — твердість звука **р**, диспалаталізація **ц**), зближують мову Климентія з мовою сучасних північних говорів.

Рукопис Климентія може бути цікавим і для дослідника історичної морфології української мови. Вкажемо, зокрема, на закінчення давального відмінка однини в іменниках чоловічого роду другої відміни. Поряд з традиційним закінченням **-у**, **-ю** поширене закінчення **-ови, -еви, -овѣ, -евѣ:** *вѣтру* (127 зв.), *шевцу* (115), *бѣсови* (42), *поповы* (99), *гостеви* (87 зв.), *господаревѣ* (116, 145), *кушнеревѣ, ша(л)вѣревѣ* (133), *медвéдевѣ* (142), *втѣкачевѣ* (155), *товаровѣ* (242 зв.), *всевидцевѣ* (104 зв.), *богачевѣ* (260).

Засвідчене закінчення -ѣ у давальному і місцевому відмінках однини іменників першої відміни м'якої і мішаної груп: *на банѣ* (113), *в ночѣ* (111 зв.), *о дщерѣ* (92 зв.), *в клѣтѣ* (177 зв.), *по хвылѣ* (192); у називному і знахідному відмінках множини іменників чоловічого роду другої відміни м'якої і мішаної груп: *гостѣ* (87 зв.), *кли(н)цѣ, стырачѣ, стрыхолцѣ, натягачѣ, ко(н)цѣ* (114 зв.), *колодязѣ* (124), *штыхарѣ, золотарѣ* (117), *комарѣ, мотылѣ, ѣжѣ, тру(т)нѣ, ше(р)шнѣ, слепнѣ* (176 зв.), *кораблѣ* (285 зв.), *же(н)цѣ* (277 зв.), *ко(р)цѣ* (278 зв.), *обручѣ* (111 зв.), *ткачѣ* (110 зв.).

Іменник із словами *двѣ, ѡбѣ, три* вжитий у формі двоїни: *в головѣ* (234 зв.), *ѡбѣ ѡцѣ* (234), *три недѣлѣ* (206), *ѡбѣ странѣ* (127 зв.), *двѣ жонѣ* (90 зв.), але є й *óбѣ болѣзни* (52).

В орудному відмінку іменників середнього роду на **-я** поряд із закінченням **-емъ** поширене **-ѧмъ, -ямъ:** *правылямъ* (114 зв.), *начи(н)ям* (132 зв.), *корѣн(ъ)я(м)* (267), *с корѣня(м)* (245 зв.), *неща(ст)ямъ* (32).

Трапляються закінчення **-ои** в родовому відмінку прикметників жіночого роду однини: *без(ъ)пра(в)нои бе(з)сме(р)тнои зе(м)лѣ* (202), *сырои квáшы, з (с)тарóи лазе(н)ки* (240), *доброи муки* (212 зв., 234 зв.); закінчення **-іи** в називному відмінку множини прикметників: *на добріи жо(р)на* (234 зв.), *старéцкіи сýнки* (170), *старéцкіи цехи* (127), *пе(р)стенѣ злáтіи, потрéбы це(р)кóвніи* (46 зв.).

Представлені закінчення **-мо** у формах теперішнього і простого майбутнього часу та в наказовій формі: *пождемó* (240 зв.), *дождемó* (211), *не лѣнѣмосѧ* (288 зв.), *спѣшѣмо* (152 зв.).

Інфінітив дієслів після голосного основи має суфікс **-т(ъ)** і **-ти:** *обѣцáти, о(т)давáти* (32), *заробúти, нагородúти* (59), *частовáти, погибáти* (94), *чинúт(ъ), изгубит(ъ)* (108 зв.), *порядúти, пошити* (110 зв.), *вымина́т(ъ), набрат(ъ)* (281 зв.).

Зворотна частка *сѧ* виступає відносно відповідного дієслова і в препозиції і в постпозиції: *сѧ зволи(т)* (79 зв.), *обходитисѧ* (81 зв.), *прилучае(т)сѧ* (82 зв.), *сѧ ко(н)чúти* (97 зв.), *сѧ зна(и)дýетъ* (114), *досмо(т)рѣтисѧ* (119), *вроди(т)сѧ* (122), *наклопотя(т)сѧ* (152 зв.), *учитисѧ* (127), проте переважає постпозитивна позиція.

У рукопису зафіксований величезний матеріал для вивчення історії

українського словотвору. Так, широко представлені суфіксальні і префіксальні іменники: *шкуратъ* (277 зв.), *бу́дищ(ъ)* (152), *недосо(л), пересо(л)* (232), *хитрощи, мудрощи* (252), *соромота* (244), *напа(ст)* (234), *пє(р)шына* (277 зв.), *страхота, глубота* (124), *взяха* (110 зв.), *хворы(ст)* (220 зв.), *хихички* (219), *трутизны* (223), *кры(м)ка, лєдянка, торя(н)ка* (141), *просяни(ц), овсяни(ц)* (199) і багато ін. Впадає в око величезна кількість іменникових утворень на означення процесів виробництва, назв професій: *паха(р)ство* (109 зв.), *бонда(р)ство* (111), *шаповалство* (111 зв.), *музыцтво* (113 зв.), *шє(в)ство, ктыто(р)ство* (114), *мѣрочництво* (115 зв.), *олѣ(и)ництво* (125 зв.), *тока(р)ство* (130 зв.), *ѡ садовничихъ* (284), *ѡ каменносѣчцахъ* (285), *вапє(н)никà* (282), *папѣ(р)никовъ* (279 зв.), *бу́дники* (152), *швєцъ* (234 зв.), *пряха, ткаха* (110 зв.).

У віршах трапляються також складні іменники: *одънословъ* (253), *свинопасъ* (238 зв.), *повслова* (235), *сѣножати* (276), *ма(р)нотравцею* (169), *о винокурахъ* (122), *пивова(р)* (140).

Рукопис відбиває велику кількість утворень із суфіксами на означення згрубілості або здрібнілості: *дѣдыща* (166), *конища, тєля(т)ко* (223), *панєнята* (277 зв.), *фрука(л)це* (235), *язычку, кашки* (237 зв.), *в кошєлику* (241 зв.), *лазє(н)ки* (240), *рогатинка* (241 зв.), *з грошыкомъ* (243), *словєчка* (259 зв.), *осудови(с)ка* (98).

Широко представлене явище субстантивації: *нє би(и) старого, єслѝ нє бєрє(т) чужого* (264 зв.), *охочого нє вняти* (235), *щасливому сы(р) на колодѣ* (257 зв.), *що в трєзво(г)*[*о*] *на вмѣ, то в пяно(г)*[*о*] *на языцѣ* (257), *посла(в)ши ду(р)ного а за нымъ другого* (237).

Найбільше прикладів субстантивації прикметників дає збірка приповістей. Субстантивований прикметник там найчастіше стоїть у чоловічому роді, бо ознака виражається безвідносно до реальної статі особи [1].

Багато в рукопису представлено словотворчих засобів прикметників: *жи́тны(и)* (70 зв.), *щодє(н)ны(х) тру(д)нико(в)* (121 зв.), *смакови́ты потра́вы* (126), *овча(р)скіє сопѣлки* (131), *голоми́зому* (224), *нєписмѣ́нныхъ* (67 зв.), *просяни(и), овсяни(и) хлѣб* (199), *горѣлчаны(и)* (66), *бєзвє(д)рно врємѧ* (158 зв.) та ін.

Із займенникових утворень привертає увагу вживання слова *жадны(и)* у значенні «кожний»: *жадна пташка* (213), *жаднои свасцѣ по ковбасцѣ* (214).

Дослідник знайде в рукопису величезний матеріал з історії дієслівного словотвору, зокрема на префіксальний, суфіксальний і префіксально-суфіксальний способи творення дієслів: *пєрєѡравъ* (277), *побѣгла* (234), *збу́ты, збєрє(т), задє(р)житъ, завязати* (232), *очє(р)нивъ, обѣливъ* (234 зв.), *згои(т)сѧ, загои(т)сѧ* (241), *ша(л)вѣруєтъ* (168 зв.), *смуту́єтъ* (63), *знємощнѣєтъ* (141) та ін. Багато дієприслівників на **-чи, -ши:** *воюючи, ночуючи*

---

[1] Див. про це детальніше у кн.: С. П. Самійленко, Нариси з історичної морфології української мови, ч. I, «Радянська школа», К., 1964, стор. 51.

(218), *каравши* (220), *ходячи* (220 зв.), *говорячи* (221), *да(в)ши, подяковавши* (224), *мовивши* (225), *мѣвши* (225 зв.), *лєтячи* (277 зв.), *ідучи* (232 зв.), *лежачи* (242 зв.) та ін.

У рукопису представлений цікавий матеріал на утворення прислівників або адвербіалізованих форм та словосполучень: *бєззазо(р)но* (40 зв.), *в(ъ)ωсєнй* (235), *внѣвєчъ* (271 зв.), *частокро(т)но* (98), *бє(з)ропотно* (41), *насыпчасто, накипчасто* (220), *нияково* (233), *надовго* (232 зв.), *пє(р)шъ* (234), *в росса(д)ную* (235), *рачки* (241), *сырєно, масляно* (245), *груз(ъ)ко, ка(л)но* (247 зв.), *рыбно, юшно* (250), *пѣшы* (261), *надогадъ* (264 зв.), *вчєтвє(р)тоє* (97 зв.), *до часу* (290), *вкупѣ* (73 зв.), *по старому* (80 зв.), *вдєсятєро* (122), *по моско(в)ски(и)* (123 зв.), *наздогономъ* (144 зв.), *часо(м)* (180 зв.).

Зафіксовано Климентієм і інші частини мови, зокрема вигуки: *ой жаль* (236 зв.), *о щобъ ти упи́всѧ* (236 зв.), *цу́р мє́нє* (254 зв.), *нє кажы́ ѡ́хъ, кажи гоцъ* (267), *ба* (245 зв.); сполучники: *алє* (118 зв. і ін.), *чи* (119), *або* (287), *хочъ* (250, 250 зв., 251 зв., 252 зв.); частки: *бы* (160), *абы* (200, 200 зв.), *ажъ* (200 зв.) і т. ін.

Рукопис дає прекрасний матеріал для вивчення історії українського синтаксису. Тут можна натрапити на старі конструкції, наприклад, родового межі: *язикъ Києва доводить* (258 зв.), орудного місця на означення шляху, яким проходить рух: *нє пє(р)воє окно(м) с хаты утѣка́ти* (227 зв.), конструкції з прийменником **по** та формою місцевого відмінка на означення події, після якої щось відбувається: *по смє(р)тєхъ попо(в)* (272) і т. п., багато інверсивних зворотів: *і в свя(т) вєчо(р) нє я(ст)сѧ рыба рождєствєнски(и)* (146 зв.); *єдна(к) к готово(и) ого(н) лѣпшъ класти колодѣ* (169); *і в(ъ) вєлики(и) роботу пра(з)дник оставляютъ* (121 зв.); *і до сы(х) богома(з)ства часъ нє скорєняютъ* (117 зв.); *по двѣ нє лупє(т) шкуры з вола̀* (237 зв.), ...ω *позыча́ючихъ: и з(ъ) до(л)говъ на сторону о утѣкаючихъ* (31 зв.).

Привертають увагу конструкції складних речень — сурядних і підрядних, сполучників і сполучних слів, за допомогою яких з'єднуються прості речення, наприклад: *и слушно чини(т) то(и), хто киє(м) затына́є(т)* (145); *макого́ны, що куха(р)ки ма́къ мну(т), бря́зка(л)ца що дѣтє(и) забавляютъ, вєрєтєна що жо(н)ки ни(т)ки выпряда́ю(т)* (131); *ω го́рє бѣдны(мъ)людє(м) убоги(мъ) на свѣтѣ: // жє нє могутъ скутє(ч)но(и) радости имѣти* (54) і т. д.

Винятковий інтерес для дослідника історичного синтаксису становить збірка народних афоризмів, зібрана Климентієм, у якій зафіксовано синтаксичні конструкції розмовної мови народу.

Слід підкреслити, що більшість фонетичних, морфологічних, словотворчих, синтаксичних явищ, відбитих у пам'ятці, збігається з літературно-національною нормою української мови.

У своїх віршах Климентій широко відобразив Україну кінця XVII — початку XVIII ст. з її соціально-економічними конфліктами та етнографічно-

побутовими особливостями. Давня українська поезія та й художня література загалом ще не знали тоді такої широти тематики. Величезне коло питань, які зачіпає Климентій, позначилося на розширенні словесно-художніх засобів віршів, зокрема лексики і фразеології[1].

Багатство лексико-фразеологічного матеріалу нашої пам'ятки можна висвітлити тільки в ряді статей чи спеціальному великому дослідженні. Ми спинимося лише на загальній характеристиці лексики та фразеології рукопису.

Передусім привертає до себе увагу цикл віршів про ремісників. У пам'ятці таких творів кілька десятків[2].

Отже, лексикон Климентія поширений передусім за рахунок назв професій: ѡ *шевцáх* (161); ѡ *мєлникахъ, або тє(ж) о мѣрóчника(х)* (116 зв.); ѡ *тѣсля(х)* (112 зв.); ѡ *шаповáла(х) и о коновáлахъ* (111 зв.); ѡ *бондаря́хъ* (111); ѡ *ткачáхъ* (110); ѡ *ѡлѣиникахъ* (125 зв.); ѡ *токаря́хъ* (130 зв.); ѡ *колєсникáхъ* (280); ѡ *котлярáхъ* (278 зв.) і т. ін. Крім назв професій, тут широко представлена лексика на означення предметів виробництва. Наприклад, продукція римарів: *хомуты́, узды* (275), *шоры, шлѣи, бычѣ, постолы̀, ро(н)зыки, ка(н)тарѣ, попруги до ку(л)бакъ, пута рємѣнныє, триноги, нага(и)ки або тєжъ ка(н)чуки* (275 зв.); котлярів: *казаны̀, трубы, ко(р)цѣ, лѣ(и)ки, притрубники, лєнбыки, мѣднѣ ква(р)ты, ка(н)дѣ(и)ки* (278 зв.); токарів: *ло(ж)ки, оздобныє тарѣлки, ящѣ, слупы, баля́сы, лыхтарѣ, кубки на жє(р)товни(к), гробни́цы, солни́цы* (130 зв.), *тє(р)тки, що пєрєцъ тру(т), макогоны, що мáкъ мну(т), бря́зка(л)ца що дѣтє(и) забавля́ютъ, вєрєтєна що жо(н)кù ни(т)кù выпрядáю(т), кача(л)кú, що жо(н)кú хусты качáютъ, овча(р)скіє сопѣлки, козацкіє стрѣлки* (131); шаповалів: *рукавицы, лямцы, опанчý, кєцý, панчохи* (112) і т. п.

При читанні деяких віршів створюється враження, ніби письменник сам працював або жив серед ремісників, про яких пише. Часто в них йде мова не тільки про продукцію ремісників, а й скрупульозно відтворюється процес виробництва. Тому значну частину виробничо-професійної лексики Климентія становлять назви знарядь виробництва. У кравців, скажімо, це *пра(с), ножицы, напє(р)стокъ, иго(л)ка* (132 зв.); у теслів *шляга, ты́бе(л)* (113). Особливо детально поет описує шевське виробництво, подаючи при цьому величезний список назв шевських інструментів та інших знарядь виробництва: *копы́ла, правыла, дра(т)ни́цы, стрєлицы, ло(и)ники́, цвя́шки, смо(л)ники, нáру(ч)ки, кра(в)ни́цы, сты́рачѣ, моло(т)кú, вы(н)штаки, тóпки, клєсáчки, обцаликú, смолý, воскъ, вы́хты, клє(и)стра, писáчки*

---

[1] Про залежність мови письменника від предмета зображення, від індивідуального знання письменником живої народної мови див. у кн.: П. Житецкий, Очерк литературной истории малорусского наречия в XVII в., К., 1889, стор. 53—54.

[2] У вірші «Ѡ розны(х) всяки(х) рємєсникахъ и ѡ чє(ст)ны(х) рукодѣлія(х) их» поет називає 72 професії, більшість яких він описує в окремих творах. Крім того, Климентій оспівує ще чимало ремесел і промислів, не перелічених у цьому вірші.

(114) і т. п., всього кілька десятків назв. Климентій детально описує процес виробництва шевця, включаючи сюди й чинбарське ремесло,— від вичинення шкіри до пошиття чобіт, вживаючи при цьому чимало, так би мовити, специфічно чинбарських чи шевських словосполучень: *укладáє(т) в квась, рємѣн(ъ) выправля́т(ъ), шкуры стрыху́є(т)* (115), *шку́ры пєрєсыпáєт* (114 зв.) та ін. Професійних фразеологізмів чимало у всіх віршах про ремісників: *вари(т) воскъ, закладаєтъ в гнѣздо* (126 зв.) — у вірші про воскобійників; *шостáми поганя́ти* (127 зв.) — про перевізників; *воза(мъ) глабчáсты(мъ), воза(мъ) драбы(н)часты(мъ)* (280 зв.) — про колісників; *лямцы вывáлює(т)* (112) — про шаповалів і коновалів; *точа(т) балясы* (130 зв.) — про токарів. Климентій вживає ці словосполучення ще у прямому значенні. З часом велика кількість їх стала фразеологічними виразами [1]. Таким чином, вірші Климентія є свідченням того, що реміснича лексика і фразеологія XVII—XVIII ст. мала величезний вплив на формування слів і понять мови пізніших часів. Використовуючи професійну лексику різних категорій, Климентій розширював «можливості лексичного і фразеологічного складу мови художньої літератури» [2].

Рукопис Климентія є важливим джерелом вивчення специфічно-побутової лексики. У ньому знайшли відбиття назви одягу, домашніх речей, продуктів споживання, господарських речей та приміщень: *кошу(л)* (110 зв.), *рукавицы, опанчу́, кéцу, панчóхи* (112), *лáва, колы́ска* (102), *тарѣлка, ложка* (153), *убру́сы, кварты́, казана* (153 зв.), *цєбє(р)* (270), *мя́со, сáла* (148), *солони́ны* (147 зв.), *мє(д)* (140), *сóло(д), пивó* (139), *борошно* (139 зв.), *хлѣбы пшєни(ч)ныє* (37 зв.), *хлѣ́бъ, ха(р)чъ* (87 зв.), *стравы* (87), *горѣлки, винà* (65), *горѣлчаны(и) тру́но(к)* (83 зв.), *олѣ(и)* (125 зв.); *нари(т)ники, шлєи, ужыща* (274 зв.), *обротѣ, вожкú, цуги* (274 зв.), *клéтѣ, інбарѣ, комóры* (321), *ліохы́, пивни́цы, ста(и)нѣ* (321 зв.).

Дослідник знайде тут багато назв на означення спорідненості і свояцтва: *жонà* (32 зв.), *муж* (90), *родытєлє(и), о(т)цà, мтє(р)* (47 зв.), *роды́тє(л)ку* (84 зв.), *дѣдахъ, баба(х)* (97 зв.), *дѣтє(и)* (103 зв.), *до(ч)ку, кумы́* (106), *дитына, мтка* (107); назв хвороб: *колю́чка* (52), *кáшє(л)* (108), *глухотà, нѣмотà* (107 зв.); *трясавы(ч)наѧ нéмощ* (314 зв.), *хоробъ бѣсны(х)* (316), *нéмощи парáлѣжны(и), фра(н)цу́зки(и)* (316).

На аркуші «Рахýба дрєва(м) розни(мъ)...» письменник перелічує 69 порід дерев, переважно тих, що росли на Україні, зауваживши при цьому: «ко(л)ко знáлє(м) и чувáлє(м), то(л)ко и написалє(мъ)» (арк. 270). Це своєрідний невеличкий словничок ботанічної номенклатури.

---

[1] Пор., наприклад, пізніше значення словосполучення *баляси точити*: «Українські приказки, прислів'я і таке інше. Спорудив М. Номис», СПб., 1864, стор. 255(12969). Див. також «Російсько-український словник», т. I, «Наукова думка», К., 1968, стор. 31.

[2] Див. «Курс історії української літературної мови», т. I, Вид-во АН УРСР, К., стор. 126.

Є в рукопису розділ віршів, присвячених тваринному світу, у них зафіксовано значну кількість назв тварин: *мє(д)вѣдь, пчєлы* (142 зв.), *заєцъ, ѱи, птицы* (143), *конѣ, би(д)лины* (146 зв.), *кóзы, козє(л), козà* (146), *рогáты(и) това(р), воловє, крáвы, конѣ, лвы́* (147), *го(р)ностаи, соболѣ, лисицы, бабакù, куницы, дикіє козы, сугакù, рысѣ, пєски, коты́, тхорѣ* (147 зв.) і т. ін.

У вірші «Ω створє(н)яхъ бжіи(х) и діяволски(х)» поет перелічує 37 зоологічних назв (176—177). Цікаві лексеми на означення явищ природи: *голощóки, слóти, дождєвны плюхóты* (159).

Зафіксовано в рукопису назви військових атрибутів: *во(и)сковыє клє(и)нóты, приміоты, поясы́ срѣбрныє, сага(и)даки, шаблѣ, ѡ(и)стра, ку(л)бáки* (47), *а(р)матъ* (120); предметів церковного вжитку: *мúтры іли патєрúцы, сцєптры, кадѣлницы, вѣнцы до ѡбразóвъ, корóны* (47), *покровцы, воздýшки* (135).

Пам'ятка фіксує абстрактну лексику: *ѡ печáли, радости, ѡ ско(р)би, трýдно(ст)* (56), *сму(т)комъ, вєсєліє, утѣха* (56 зв.), *бѣда* (60), *жалости* (95 зв.).

Емоційний і пристрасний по натурі, Климентій вживає у віршах чимало експресивної лексики: *лядащо* (98 зв.), *драпѣжца(х), видырца(х)* (19), *плутóвъ* (40 зв.), *лгаровъ* (69), *окаянницє* (85 зв.), *глупáчє* (93 зв.).

Про органічний зв'язок поетичної мови Климентія з живою народною свідчить той факт, що в віршах його є безліч суто народних виразів, пов'язаних з побутом та виробництвом: *коти по го(р)шкахъ никáютъ* (148), *свѣцкимъ здáєтсѧ то(и) чи(н) за хлѣбъ пшеничны(и)* (70 зв.), *убогіє зáвшє обливаютъ смутко(м) сѧ прємноги(мъ)* (55), *собка(т)сѧ волáми* (159), *бóрщъ глушúти* (314 зв.), *стýки грякі* (111 зв.), *сы́лаю пхáєтє* (93), *лыхаѧ годы́на* (85), *кúємъ пáры(т)* (83 зв.), *выворожатъ с калы́тки* (80), *пяному зда(ст)сѧ жє и козы в золотѣ* (64), *жє нє можє(т) інъ бѣдны(и) гдє пєвно сѣдѣти: и єдного мѣсца я(к) потрєба нагрѣти* (60 зв.), *мусѣтъ нá свѣтѣ такъ жи(т) я(к) набіжи(т). І ты(м) рóгомъ чєсáты(с) которы(мъ) достáнєтъ* (58 зв.), *бєрєзовы(мъ) пѣро(м) выписува(т) тѧ трєба* (36 зв.) і т. ін.

Мова віршів рукопису рясніє численними порівняннями, що взяті з живої народної мови: *у гно(и) я(к) ѱà закопáти* (39), *валя́єт(ъ)сѧ якъ свініѧ в болотѣ* (64), *зло(и) жоны́ я(к) шкáпы нє вмѣє(т) [на у(з)дѣ] дє(р)жáти* (93 зв.), *яко нє пу(д)кóваны(и) ко(н) в зымѣ попо(л)зáєтъ* (104 зв.), *коло огню́ я(к) муха в(ъ) укропѣ вє(р)ти(т)сѧ* (138). Численні побажання, прокльони з живої мови кінця XVII — початку XVIII ст. також потрапили до віршів поета: *бода(и) и(х) пєкєлныє дябли рвали за лы́тки* (80), *бода(и) такóго зрѣли в замѣс(ъ)ко(м) покои* (53), *і що(б) такóму ты(л)ко в жывотѣ во(р)чáло* (53).

Вірші Климентія є яскравим свідченням того, як у літературній мові кінця XVII — початку XVIII ст. посилювалися роль і значення тих тенденцій, що безпосередньо грунтувалися на основі народно-розмовної мови, як художня література черпала з народних джерел і тематику, і живі елементи мови.

Неоціненним джерелом вивчення живої української мови кінця XVII — початку XVIII ст. є також збірка прислів'їв, приказок, народних афоризмів, що їх зібрав Климентій. Недаремно радянські вчені, які займаються спадщиною письменника, вважають його одним з перших вітчизняних етнографів і дослідників народного життя [1]. Фактично це поки що одна з перших відомих збірок народної мудрості, складена принаймні на 30 років раніше від збірки І. Ушівського (1738—1743 рр.) [2].

Климентій зібрав понад півтори тисячі таких перлин, крім того, в рукопису є ще близько двохсот приказок, прислів'їв, ідіомів, дописаних пізніше.

Чимало прислів'їв та приказок поет використовує у віршах, розуміючи нерідко по-своєму афористичну місткість фольклорної формули. У багатьох випадках Климентій уводить їх до тексту вірша без змін, частіше модифікує, щоб пристосувати до розміру віршового рядка. Письменник ніби спирається на авторитет народу, зафіксований у тій чи іншій перлині народної мудрості. Наприклад: *ведлу(г) прислóвѧ рукà зáвше рýку мúетъ* (154); *великъ свѣтъ да нѣгде дѣ(т), з(ъ)да(в)на повѣдáют* (55 зв.); *з давны(х) часо(в) приповѣ(ст) тáѧ тó пробувáетъ: не мѣ(и) собѣ сто ко(п) я(к) сто друго(в) повѣдае(т)* (50 зв.); *бо мовя(т) на ви(д) глядѧ здоров(ъ)ѧ испыту(и)* (8 зв.), *бо повѣдаю(т), головá мѣсца шукáетъ* (11 зв.); *правдúвая прúповѣ(ст) зостае(т) ѡ(т) вѣка: же для добро(г)*[*о*] *мовятъ замо(к) чл҃вѣка* (321 зв.). В окремих віршах на підтвердження тієї чи іншої думки Климентій наводить кілька прислів'їв, наприклад:

Хо(ч) то мóвять *прáвдою не пожывитисѧ*:
а лѣпше(и) о(т) непрáвды зáвше храни́тисѧ.

Кгды (ж) *из дна мóрѧ пра(в)да ст҃áѧ вы(и)мáетъ*:
и хочъ непожытечна, а чáсо(м) спрія́етъ (4).

Детальне анатомування поетичної мови Климентія (див. далі коментар до віршів поета) яскраво виявляє її широку народну основу. Пам'ятка ще

---

[1] Див. П. М. Попов, Розвиток української фольклористики.— У кн.: «Українська народна поетична творчість», т. I, «Радянська школа», К., 1958, стор. 78; О. С. Компан, Перша збірка українських приказок, «Вітчизна», 1958, № 12, стор. 183—190; К. Г. Гуслистий, В. Ф. Горленко, О периодизации истории украинской этнографии, «Советская этнография», 1961, стор. 136; В. Ф. Горленко, Нариси з історії української етнографії, «Наукова думка», К., 1964, стор. 85—90.

[2] Див. про це в кн.: Н. Петров, Очерки из истории украинской литературы XVII и XVIII века, стор. 2—5; «Курс історії української літературної мови», т. I, стор. 116—117.

раз пересвідчує у тому, що «витвори усної народної творчості, її мови все більше тиснули на писемну літературу і її мову»[1]. У цьому величезне значення збірки Климентія для дослідження історії української мови.

* * *

Рукопис публікується згідно з вимогами «Правил видання пам'яток української мови XIV — XVIII ст.» (К., 1961).

Усі графічні варіанти кириличних літер передаються сучасним українським шрифтом з додаванням таких букв: ѣ, ѧ, ѡ, ѵ, ѱ, ґ, ъ.

Надрядкові літери введено в рядок і взято в круглі дужки.

Надрядкові лігатури розчленовано і введено в рядок у круглих дужках, як і надрядкові літери. Титла в традиційних словах (*бг҃ъ, блг҃ловит(ъ), дш҃а, Хс҃, нб҃о, спс҃итєлъ, пн҃ъ* і т. ін.) зберігаються.

При публікації зберігаються графічні варіанти літери ґ (ґ, кг, g) та з (з, z, s).

Текст розбито на слова згідно з сучасними правописними вимогами. Велика літера вживається також відповідно до вимог сучасної орфографії.

Частку **ся** у постпозиції передано разом з дієслівними формами.

Щодо пунктуаційних знаків допускаємо відступ від рекомендацій, поданих у «Правилах». Враховуючи те, що більша частина рукопису — це віршова спадщина письменника, зберігаємо пунктуацію рукопису, бо вона становить інтерес не тільки для дослідника історії правопису, а й для історика-віршознавця.

Кінець кожного аркуша пам'ятки позначено двома паралельними похилими рисками і на полях проставлено номер аркуша відповідно до авторської нумерації, зробленої кириличними літерами. Помилки в авторській нумерації відзначено у виносках.

У тексті пам'ятки наявні квадратні дужки. Вживання їх обумовлюється у виносках, на відміну від квадратних дужок, унесених до тексту при підготовці його до друку.

Пізніші дописування на полях рукопису, а також дописані прислів'я, приказки та народні афоризми після кожної групи зібраних автором «приповісток» на відповідну літеру відзначаються у виносках.

У доданому до публікації словнику деяких малозрозумілих слів реконструйовано їх початкові форми. Наведено лише ті значення реєстрових слів, з якими вони виступають у пам'ятці.

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР присвячує це видання пам'яті Володимира Перетца — одного з дослідників і видавців спадщини Климентія Зиновієва.

---

[1] «Курс історії української літературної мови», т. I, стор. 113.

[Вірші]

1. А чловекъ чловѣ́ка ра(д) бы в(ъ) еди́нъ ча́съ з(ъ)губы́т: [1]
и гды (б) мощно то мо(г)лъ бы жыва́го поглоти́т(ъ).

А гдь бгъ не хощет(ъ) грѣ́шны(х) люде(и) сме(р)ти:
ле(ч) храни(т) жебы кому и на́гле не вме(р)ти.

І на́съ же в(ъ) грѣха(х) су́щы(х) спсе не погуби́:
але о(т)ческую свою̀ мл(с)ть к(ъ) на(м) всугуби́.
То е(ст) жебы(х)мо свои(х) и грѣховъ позбы́ли:
и нб(с)ную твою радо(ст) наслѣди́ли [2].

2. Ѡ люде (х) правди́вы (х), и хотя́щыхъ правды научи́тисѧ; нау́ка

Хо(ч) то мо́вятъ пра́вдою не пожывитисѧ:
а лѣпше(и) о(т) непра́вды за́вше храни́тисѧ.

Кгды (ж) из дна̀ мо́рѧ пра(в)да ста́ѧ вы(и)ма́етъ:
и хочъ не пожытечна а ча́со(м) спрія́етъ.

І паки пра(в)ду рекши ты(л)ко бо(и)сѧ бга:
а такъ пра́вѧ бу́де(т) до нба доро́га. //4
І еще (ж) якоже та(м) пре́жде по́вышше рѣхъ:
такую (ж) рѣчъ, що мо(в)лю пра(в)да то е(ст) не грѣхъ.

Зачи(м) неха(и) всякъ зво́ли(т) в(ъ) пра(в)дѣ сѧ коха́ти:
ко(т)рою ла́твѣ(и) зможе(т) часо(м) оправда́ти.

А понева(ж) и са(мъ) бгъ во все(мъ) е(ст) правди́вы(и):
пре́(д) ни́мъ же не оправди́тъ вся(к) несправе(д)ли́вы(и).
Тѣмъ ко(ж)дому правдивы(мъ) бы́ти подоба́етъ:
еслѝ хто̀ по се(мъ) вѣку в(ъ) нбѣ жи(т) жела́етъ.

---

[1] Збереглося вісім останніх рядків цього вірша. За нумерацією Климентія, доведеною лише до 25-го вірша, це був 9-й вірш. Отже, втрачено три аркуші рукопису, на яких містилося 8 і початок 9-го вірша. Нумерацію віршів починаємо з цього твору.

[2] З правого боку на полі написано червоним чорнилом по вертикалі: *ѡ те(р)пе́ніи бжіемъ еще ли(ст) ѕ.*

3. Ѡ болѣзнє (х) всяко (г) [о] створє (н)ѧ животного; пачє жє очлч (с) кихъ: по словєсє (х) ап (ст) лски (х)

Áще єди(н) ýдъ стра́ждє(т) то стра́жду(т) и вси с ни(м):
и о(т) главы до ногу купно болѣютъ з(ъ) ты́мъ.
А глава̀ главо́ю всѣмъ ýдомъ прєбыва́єтъ:
ґды̀ бє(з) главы̀ ничто жє живо нє быва́єтъ.
А ѡсо(б) жывотво́ритъ всє єди́на гла́ва
Хс: Іжъ всѣ(м) жывотны(м) и члкомъ сла́ва. // 4 зв.
Бо ґды Хс глава всѣх, о(т)я́та бя́шє:
тогда̀ всє а́ки бєз гла(в) до трє(х) дни(и) стра(ж)да́шє.
І по стр(с)тєхъ єго вє(с) родъ вѣрны(и) смути́сѧ:
а по воскрсє́ніи за(с) возвєсєли́сѧ.
Тѣмъ Хє гла́во нша болѣзни на(мъ) сцѣля(и):
и (от) дшєпагубны(х) грѣховъ насъ о(т)враща(и).
Да нє посты(д)но тєбє в(ъ) послѣдны(и) дє(н) сря́щє(мъ):
и навѣки блгода(т) ѡ(т) тєбѐ обрящємъ.

4. Ѡ вѣтрѣ

Подо(б)но створи(л) бгъ вѣтръ бо(л)шъ людє(м) на па́ко(ст):
нєжє на выго́ду: кгды (ж) чини(т) многу [и:][1] на́па(ст).
То є(ст) бѣдý твори(т), іжъ [огнє(м):][1] хра́мы запаля́єтъ:
и множє(ст)во в(ъ) водахъ людє(и) потопля́єтъ.
А особно іногда клѣты прєвраща́єтъ
и з(ъ) фундамє(н)ту стрє(м)гла(в) часо(м) обраща́єтъ.
А ча́со(м) на людє(и) з(ъ) стра(н) многи(и) врє(д) прино́ситъ:
на ско́ты и на бы(д)ла zаразливо(ст) вно́ситъ. //5
А часо(м) тє(ж) бу́рєю кру́шы(т) и дрєвєса̀:
и стра(ш)ли́ваѧ творитъ на свѣтѣ чудєса̀.
А іногда особъ за(с) кого̀ и zморо́зитъ:
а́щє и з(ъ) мра́зо(м) в(ъ) зы́мно(м) ча́сѣ сѧ умно́житъ.
Емý жє а́щє (б) зво́лилъ бгъ во́лю пода́ти:
то мо(г)лъ бы з(ъ) долы́нами и го́ры зравня́ти.

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

І хо(ч) бы єго Хс былъ и нє сотворилъ:
мощно жє кожды(и) правє (б) по нє(м) сѧ нє тужилъ.
Zачи(м) нєха(и) на(мъ) бже нє твори(т) вѣтръ злости:
лє(ч) придє(р)жан(ъ)ємъ крѣпки(м) круши ємꙋ кости.
А признає(мъ) правда є(ст) [часо(м) хо(ч) мала ѧ][1] о(т) вѣтра выгода:
кгды быває(т) в(ъ) слнє(ч)номъ палєн(ъ)ю охлода.
І на вѣян(ъ)ѧ з(ъ)божа помѣрны(и) надобєнъ:
а болѣє нє вѣмы на что южъ подобєнъ.
Кро(м) чаровницы могутъ з(ъ)бытны(х) трєбовати
вѣтровъ: а на(м) бже да(и) того и нє знати.
Да і ѡ(т) вѣтро(в) злы(х) рачъ насъ бже храни́ти:
да и za то особно будємъ тѧ хвали́ти. // 5 зв.

5. Ѡ огнѣ

На збы(т) створилъ бгъ дивно огнє(н)ны(и) єлємє(н)тъ:
которы(и) растлѣваєтъ и крѣпки(и) фундамє(н)тъ.
А нѣ(ст) мощно нико(г)да пламє(н) в руки взяти:
и(ж) бы пламє(н)ну тяжє(ст) возмо(г)лъ кто дознати.
Ты(л)ко вся́кому єго трєбѣ сєбѣ мѣти:
тако ясти варити, яко и согрѣти.
А что чу(д)нѣє жє с камєніѧ родитъ:
а во іны(х) вєща(х) нѣ(ст) вовѣки нє плодитъ.
Кро(м) особно в(ъ) крvста́лє(х) житє(л)ствуєтъ та(и)но:
и промєнє(м) слнєчны(мъ) можєтъ вы(и)ти явно.
І такожъ якъ с камєни сылу із(ъ)являєтъ:
єднакъ мало сє(и) штуки на свѣтѣ бываєтъ.
А с камєни вся́кому лат(ъ)во впотрєбляти:
аще начнє(т) жєлѣзомъ камє(н) ударяти.
І яко всѐ дал бже чловєчому роду:
тако и огнь створилъ єсѝ на(мъ) на выгоду.
Котроѧ то выгоды о(т) насъ нє о(т)и(и)му(и):
ле(ч) до ко(н)чины вѣковъ в камєни zахову(и). // 6
Бо и za тоє дѣло тѧ блгода(р)ствуємъ:
а по ко(н)чина(х) нши(х) вгасѝ молєбствуємъ.
Абы(х)мо то(г)да ужѐ ни зрѣли вовѣки:
єго жє грѣшны(м) єсѝ зготовалъ прє(д) вѣки.

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

6. Ѡ тє(р)пѣ́ніи бжо(м) ѡ людє(х) грѣшны(х):

Ка́ко то̀ и для которы(х) дшъ, храни(т) гдь бгъ
обы́тели
и грады и вєси, и всякіѧ хр(с)тія(н)скаѧ жы́лища

В ко(ж)до(и) сєли́т(ъ)вѣ мѣєтъ ста́ѧ дша̀ бы́ти:
для ко(т)ро́ѧ из(ъ)вы́клъ бгъ грѣ́шны(х) мно́ги(х) храни́ти,
Бо нѣ(т) сєла̀ и града та(к)же и ѡбы́тєли:
же(б) нє мѣ́ли нѣ єдно(и) сто(и) дшѣ жы́тєли.
Ко(т)ро(и) ради храни(т) бгъ всѐ то сєлѣ́ніє:
и грѣшнымъ являє(т) своѐ до(л)готє(р)пѣ́ніє.
І намъ ѡ спси́тєлю грѣшнѣ(и)ши(м) ласка́въ бу́ди:
а трудовъ бѣдъ и ско(р)бє(и) нши(х) нє позабу́ди. // 6 зв.
І нєдосто(и)ныи бо на тѧ мѣємъ надєжду:
же з(ъ) ласки своє(и) дасѝ на(м) нєтлѣнну одѣ́жду.
І ты̀ Хва мти о на́съ всє(г)да̀ млисѧ:
и о спсѣ́ніи ншємъ нєпрєста(н)но по(т)щы́сѧ.

7. Ѡ и́мєнахъ бзскихъ

Гдь бгъ сєбѣ ѕѣло много і́мє(н) ма́єтъ:
а проти́вны(и) діяволъ ємꙋ̀ сѧ равня́єтъ.
А́жє ни в чѣ́мъ нє зоста(л) злы(и) бгу соравнѣ́нъ:
и єщє́ з(ъ) про́чіими с(ъ) нбсѐ ѵзвєржѣ́нъ.
Імѣ́на (ж) бгу, Хс Спсъ, и Ізбави́тєль:
вл(д)ка г(с)дь Іс грѣшны(х) искупи́тєль.
И всєго̀ свѣта творєцъ, и црь вся́ко(и) сла́вы:
єму же нѣ(ст) мо́щ(ъ)но да(т) зупо(л)ноѧ хва́лы.
І ѡсобъ имєнуєтъ о́нъ сы(и) всєдє(р)жи́тєль:
нє довѣ́домы(и) оцъ, и всѣмъ на(мъ) спси́тє(л).
І члколюбєцъ тождє нарыца́єтъ:
понєже просящы(м) всѐ с(ъ)вышшє подава́є(т). // 7
І никто̀ нє змо́же(т) всѣх імѣ́нъ єго зчита́т(ъ):
точію до́лженъ мо(л)бу до нєго̀ возсыла́т(ъ):
Тѣмъ прєблги(и) сло́вє вѣрныхъ нє ѵабу́ди:
и всѣм славя́щы(мъ) тєбѐ мл(с)тивы(и) буди.

8. В ѣ (р) ш ъ до бг҃а мл҃итвє (н) н ы (и) о(т) чєловѣка грѣшнаго

Бж҃є и за то̀ прошу̀ тѧ̀ ѡ прощєніє:
да(ж)дъ ми з(ъ) ѡсо(б)но(и) ла(с)ки си ізвѣщє́ніє.
Ест(ъ) ли кто на сє(м) свѣтѣ мнѣ грѣха́ми ра́вны(и):
я́ко то аз(ъ) є́смъ єди(н) грѣшны(и) и ѕлонра(в)ны(и).
І вѣмъ творчє мо(и) и(ж) всѣхъ в(ъ) грѣха(х) прєвышша́ю:
то́кмо мл(с)ти твоє(и) нє о(т)чаєва́ю.
Можє(ш) бо и мєнѐ на пу(т) правъ наставѝти:
и дш҃є́вную всяку скве(р)ну очистѝти.
І нє опустѝ мєнѐ вл(д)ко до конца̀:
а́щє и о(т)ню(д) мои(м) грѣха(м) нє машъ конца̀.
І нє послѝ мнѣ єщє в(ъ) грѣха(х) сущу смє(р)ти:
до(н)дєжє има(м) гла́вы враговъ своихъ стє(р)ти. // 7 зв.
Ѡ что̀ блж҃є на мл(с)ть твою̀ упова́ю:
дш҃у ис тѣломъ грѣшны(м) тєбѣ поручаю.
Ты жє всємоги(и) дѣла рукъ свои(х) нє пре́зри:
но грѣхѝ колико и(х) в сєбѐ мѣю пре́зри.
І в(ъ) послѣдны(и) стра(ш)ны(и) тво(и) дє(н) мѧ нє оста́ви:
и на правѝцы твоє(и) с(ъ) ѡ́вцы поста́ви.

9. Ѡ людє́хъ, ѡсуждѧ́ющи (х) людє (и)

Нє судѣтє грѣшны(х), нє бу́дєтє суждє(н)ны:
да̀ и вш҃и всѣ грѣхѝ бу́ду(т) бг҃о(м) прощє(н)ны.
Бо кото́рыє людє которы(х) осуждѧ́ютъ:
тыє смє(р)тєлны(мъ) грѣхо(м) бг҃ови согрѣшѧ́ютъ.
Прєто которы(и) ви́ди(т) своѧ согрѣшєніѧ:
то(и) бє(з) труда заслужи(т) у бг҃а спс҃є́ніѧ.
І да(и) бж҃є и на́мъ нико́го нє ѡсуждѧ́ти:
бы(х)мо нє осуждє(н)но мо(г)лѝ прє(д) тєбѐ стѧ́ти. // 8

10. Ѡ лєжащыхъ в нє́мощахъ

Кгдѝ кому̀ тѣлєснаѧ прилу́чи(т) хоро́ба:
тому змѣняє(т)сѧ вся̀ ли́чняѧ оздо́ба.
Бо мо́вя(т) на ви(д) глядѧ здоро(в)ѧ испыту(и):
а що нє красє́нъ хо́ры(и) тому сѧ нє дыву(и).

І нѐмощъ никого о(т)ню(д) нє украша́єтъ:
ты(л)ко згола красоту̀ тѣлє(с)ну згубля́єтъ.
І я(к) ко(л)вєкъ тому̀ хто̀ будє(т) з яки(и) часъ лежа(т):
а нє да(и) бж҃е на́глє нико́му умира́т(ъ).
В до(л)го(и) нѐмощи лєжа̀ може(т) сповѣдати:
и тє(ж) сакра́мє(н)тъ ст҃ы(и) особно приня́ти.
І трєбѣ и ѕдоровымъ о смє(р)ти памята́т(ъ):
и конєць смє(р)тны(и) [з(ъ) рѣчю][1] из(ъ) покаяніє(м) при(и)мова(т).
Ты̀ же бж҃е нє всѣм хоры(м) жыво́тъ прєсѣца(и):
но про́чіи(х) хо́ры(х) в(ъ) грѣха(х) сущыхъ возставля(и).
Абы̀ мо(г)ли сѧ тєбѣ тво(р)цу прислужи́ти:
и покая́ніємъ о(т) грѣхъ дш҃и о(т)мы̀ти. // 8 зв.

11. Ѡ жєлающыхъ сєбѣ смє(р)ти(и)

Много таки(х) є(ст) в свѣтѣ что смє(р)тє(и) жада́ю(т):
ко(т)рымъ жада(н)ємъ свои(мъ) бг҃у наругаютъ.
Бо жєла́ю(т) и про́сятъ у г҃да смє(р)ти:
а і бєз прозбы кгды ча(с) при(и)дє(т) му́ся(т) вмє(р)ти.
Приходи(т) жє смє(р)ть часо(м) в половинѣ вѣку:
а іному старому ужѐ чєловѣку.
А іны(х) и о(т) пє(р)сє(и) бєрєтъ сєбѣ дѣти:
в(ъ) пє(р)вомъ року̀ и́ли тє(ж) за(с) у двою лѣты.
А і́ны(мъ) матє(р)нєє чрєво гробъ быва́єтъ:
єсли нє породи(в)ши ма(т)ка умира́єтъ.
Ѕачи(м) смє(р)ти вовѣки нє трєба жєла́ти:
при(и)дє(т) я(к) кому̀ ю(ж) бг҃ъ изво́ли(т) посла́ти.
Токмо да(и) бж҃е в(ъ) грѣха(х) на(м) нє умира́ти,
жєбы ка́ры вѣчнои нє наслѣдовати. // 9

12. Ѡ смє́рти

Ѡ смє(р)тє смє(р)тє чєму ты та(к) є́стє(с) стра(ш)на:
нє ты(л)ко ты̀, лє(ч) твоѧ и па́мя(т) ужа́сна.
Кгды (ж) богаты(х) и вбоги(х) нѣѕды нє мина́єшъ:
алє равно з(ъ) дш҃а́ми всяки(х) разлуча́єшъ.

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Я́ко то розмаитых пно́въ блгородныхъ:
    такъ сла(в)ны(х) и преславны(х) и великоро́дныхъ.
На висо́ки(х) го́нора(х) породы шляхе́тной:
    и велича(и)ши(х) властє(и) фамиліи славе́тнои.
А особливє простыхъ и великомо́жныхъ:
    чє(ст)ны(х) жє и прч(ст)ны(х) и я́снєвє(л)можныхъ.
Та(к) за(с) гетмано(в) и кро́лє(в) дє(р)жавныхъ:
    а посполу и црє(и) великодє(р)жавныхъ.
А заты(м) єп(с)повъ вся́ки(х) освященныхъ:
    и всяки(х) а(р)хієрєєвъ прєосщєнныхъ.
И з(ъ) убо́ги(х) дхо(в)ны(х) ѡсобъ на(и)по(д)лѣ(и)шихъ:
    а з ны́ми тако(ж) впя(т) и патріа(р)хъ стѣ(и)ши(х). // 9 зв.
Зачимъ дава(и) дово(л)но навє(т) кому жи́ти:
    єсли́ то нє мо́щно никому опусти́ти.

13. Ѡ учащы(х)сѧ умирати прє(ж)дє смє(р)ти то є(ст) о імѣючи(х) всє(г)да а́ки прє(д) ѡчима в(ъ) ср(д)ца(х) свои́хъ стра(х) бжи(и): и в(ъ) умѣ ісхо(д) сво(и)

Учи́сѧ чл҃вѣчє по всѧ̀ дни́ умира́т(ъ):
    сирѣчъ нє запомина(и) о смє(р)ти памята́т(ъ).
Бо ґды при(и)дє(т) тєбѣ ча(с) з(ъ) свѣто(м) си(мъ) жєґна́ти:
    то(г)да̀ ю(ж) сѧ нє ввє(р)нєшъ учи́ти(с) вмира́ти.
Смє(р)ть бо всє(г)да̀ в хи(т)рости своє(и) є(ст) тако́ва:
    жє ба(р)зѣ(и) о́наѧ ждєтъ кого̀ нє гото́ва.
И ко(г)да к(ъ) готовому кому̀ она̀ при(и)дєтъ:
    то бо(л)шє(и) нє хотячи́ таковаго при(и)мєтъ.
І та(к) при(и)мє(т) жє то(к)мо з(ъ) дше́ю разлучить:
    а нє мѣт(ъ) будє(т) власти готоваго му́чи(т).
І таковаѧ вѣмъ смє(р)ть, сно(м) сѧ имєну́єтъ:
    бо довѣчно(и) що взяла̀, муки нє промýєтъ. // 10
Лєчъ з(ъ) дшєю тоє́ю сама́ сѧ жєкгна́єтъ:
    а жа(д)ну зло(ст) дшѣ то(и) чини́т(ъ) вла(ст) нє ма́єтъ.
Бо готоваго дша̀ всѣ мыта(р)ства про(и)дєтъ:
    и прє(д) маєста́тъ бжи(и) бє(з)па́ко(ст)но до(и)детъ.
Зачимъ да(и) бжє бы(с)мо всѣ готовы былѝ:
    жєбы по смє(р)тє(х) нши(х) на́ нбсє́хъ жилѝ.

14. Ѡ видимы(х) смє(р)тє(х) чл҃вѣчє(с)кихъ,
случаючи(х)сѧ, яко страна(ш)ны є(ст)

Яко нє да́(л) бг҃ъ смє(р)ти чл҃вѣку зна́ти:
и кото́рою будєт смє(р)тю сѧ ко(н)ча́ти.
Ежели́ бы пригоду свою̀ чєловѣкъ зна́лъ:
то (б) сѧ стєрє́глъ, и злою смє(р)т(ь)ю нє погиба́лъ.
А́же то̀ и пригоды своєи нє зна́єть:
да ма(р)нє и на́глє сво(и) жывотъ из(ъ)трача́єтъ.

Ѡ бж҃є (ж) бж҃є, на́вє(т) да(л) бы(с) зна́т(ъ) прыго́ду:
то особную вчини́лъ бы єсѝ выго́ду. // 10 зв.
А то нисподѣва́нна трафи(т)сѧ прилу́ка:

а(ж) прє(з) прыгоду злу́ю, з(ъ) дш҃єю разлука.
І нє готового смє(р)ть кого застыга́єтъ:
и бє(з) покаяніѧ з(ъ) свѣта изхожда́єтъ.
Хо(ч) то писа(н)но, бу(д)тє готовыми всєгда̀:
а нєподобно жє(б) кто нє (з)грѣши(л) никогда̀.

Єдна(к) жє понєва(ж) та́к, и тыхъ дш҃и при(и)ма(и):

и бы́вшіѧ и(мъ) грѣхѝ мл҃(с)ти́вно проща(и).
І можє(ш) вѣрны(х) о(т) тѣхъ случаєвъ хова́ти:
и хр(с)тія(н)скіѧ ко(н)чины̀ сподобля́ти.
І нєха(и) бы(с) нєвѣрны(м) давалъ тыѧ смє(р)ти:
а вѣрному вся́кому да(и) хр(с)тія(н)ско вмє(р)ти.
Цє(р)ковъ хр(с)тія(н)ски(х) в тѧ̀ кончинъ всє(г)да̀ про́ситъ:
и безпрєста(н)но о то(мъ) к тєбѣ̀ мо(л)бы вно́ситъ:
І а́зъ окая(н)нѣ(и)ши(и) ѡ тоє (ж) тѧ прошу̀:

да(ж)дъ и мнѣ̀ конєцъ бл҃ги(и), мл҃и(т)вы приношу̀.

15. Ѡ умира́ющы(х) гдѣ сѧ нє ра(ж)да́ютъ // 11

Вє(л)мѝ мало чл҃вѣкъ тамо умира́єтъ:
гдє́ сѧ в(ъ) яково(и) странѣ̀ на свѣтъ наро(ж)да́єтъ.
Бо повѣдаю(т), голова̀ мѣсца шука́єтъ:[1]
и гдѣ̀ сѧ кому̀ суди(т), та(м) ю полага́єтъ.
А гдѣ̀ за(с) ро́ди(т), да жє(б) та́мо и умира́лъ:
рѣдко бываєтъ тоє, бы̀ з(ъ) мѣсца нє взруша́лъ.
Развѣ̀ малы(и) ско(н)чи́т(ъ)сѧ кро(м) прєсєлєніѧ:
або якого о(т)то(л) тє(ж) ѡ(т)дале́ніѧ.

[1] Починаючи з цього рядка, наступні п'ять відкреслені з лівого боку вертикальною рискою олівцем. На полі помічено *NB*. Підкреслено фразу: *голова мѣсца шукает*.

Далі в тексті дуже багато підкреслень олівцем: майже всі фразеологізми, проте їх відзначати не будемо.

І що (ж) мѣємо о то(мъ) дѣлѣ ю́жъ чини́ти:
то(к)мо до(л)жни(с)мо бг҃а повсю́ду хвали́ти.
Кгды (ж) и д҃видъ рє(к), хвалѝ бг҃а на всяко(м) мѣстѣ:
а нє то(к)мо на то(м) гдє сѧ уроди(л) мѣстѣ.
І хо(ч) чл҃къ вє(з)дѣ, изгрѣшити мо́жєтъ:
єдна(к) жє и сп(с)ти́сѧ гдѝ схочє(т) возможєтъ.
І хотѣлъ бы правє вся(к) на ѡ(т)чи(з)нѣ сѧ скончи́т(ъ):
лє(ч) та(м) сѧ ско(н)читъ, гдѐ бг҃ъ мѣсцє кому назначи(т):
І да(и) то(к)мо бж҃є хр(с)тія(н)ски кона́ти:
а по кона(н)яхъ д҃ши зво(л) в(ъ) нб҃о при(и)мовати. // 11 зв.

16. Ѡ раждающы(х) сѧ чл҃вѣцєхъ:
почтò ради скоро роди(т)сѧ ѡ(т) утробы мт҃є(р)нєи
на свѣтъ в(ъ) ми(р) сє(и), заплачє(т) пє(р)вѣє,
а нє во(з)смѣє(т)сѧ

Нє на радо(ст) чл҃къ в(ъ) ми(р) сє(и) сѧ раждáєтъ:
для тогò наро(ж)дшисѧ, и проплакивáєтъ[1].
Знаючи жє нє радо(ст) є(ст) на зємно(м) свѣтѣ:
и(ж) будє(т) пєча(л) и ско(р)бъ и фрасуно(к) мѣти.
Нє жи́єтъ бо в(ъ) мирѣ сє(м) пра(в)дива потѣха:
лє(ч) в(ъ) нб҃ѣ заслужоны(м) совє(р)шє(н)на в(ъ)тѣ́ха.
А здѐ лю(б) хто ща(с)ливы(и), и нє будє(т) ско(р)бъ зна(т):
єдна(к) о сп(с)ніи до(л)жє(н) сѧ пєчалова́т(ъ).
Жєбы̀ мо(г)лъ сп҃сє́ніє ѡ(т) бг҃а получи́т(ъ):
и в(ъ) нб҃(с)но(и) о(т)чизнѣ навѣки вѣкомъ жи́т(ъ).
Котро(г)[о] да(и) на(м) бж҃є всѣмъ вѣрны(мъ) доступи́ти:
и вѣчно с(ъ) ст҃ыми всє(г)дà тѧ хвали́ти. // 12

17. Ѡ zєгару або тє(ж) ѡ годи́ннику
и ѡ годы́нѣ смє(р)тно(и)

Єгдà зєга(р) годи́ны в сво(и) часъ выбіяєтъ.
в тò врє́мѧ смє(р)тныѧ на(мъ) часы̀ прє(з)на́чаєтъ.
Бо вѣкъ на(ш) хо(ч) бы до́лги(и) вла́снє якъ годы́на:
а(х) нє вѣмы что̀ спра́витъ минута єди́на.
Індѣ жъ сѧ зовєтъ зє́ga(р) годи(н)никъ, лю(б) алоло́й:
которы(м) устраяти прили́чно живо́тъ сво(и).

[1] Проти цих двох рядків з лівого боку на полі олівцем зроблено помітку: *NB*.

А понєва(ж) то во всємъ мирѣ нє новы́на:
ко(ж)дому чєловѣку смє(р)тнаѧ часы́на.
І нєминущаѧ то смєртнаѧ доро́га:
ко(т)рою влу́чи(т) бж҃є да(и) до тєбє бг҃а.
А ко(л)ко жывучѝ, єднò дє(н) смє(р)тны(и) при(и)дєтъ:
и д҃ша́ хо(ч) грѣшна хо(ч) свята, з(ъ) тѣла вы(и)дєтъ.
Бо и мовя(т) часъ за часъ, а к(ъ) вѣ́чєру бли́жє(и):
та(к) жє и дє(н) за дѣ́н(ъ) но(щ) за но́щъ, к(ъ) смє(р)ти бли(ж)шє(и).
Прєто братіє трєбѣ на смє(р)ть памята́ти:
и на прихо(д) сѧ єѧ̀ прыуготовля́ти.

18. Ѡ нєкрщ҃є(н)ныхъ мл(д)нцахъ умира́ючихъ // 12зв.

Лучшє(и) бы сѧ дѣтыщу на свѣтъ ни ра(ж)да́ти:
нєжєли нєкрщ҃є(н)ну ѕ свѣта умира́ти.
Лица̀ бо Хв҃ого навѣкъ нє будєтъ зрѣти:
и радости прв(д)ныхъ нє будє(т) тожъ мѣти.
І хо(ч) цѣлє до вѣчныхъ мучєни(и) нє по(и)дєтъ.
Єдна(к) жє и поко́євъ нб(с)ны(х) нє до(и)дєтъ.
Прєто: родитєліє поспѣша(и)тє крща́т(ъ):
и вскорѣ хр(с)тія(н)ми рождє(н)ны(х) сотворя́т(ъ).
А крщ҃єніѧ на долгъ часъ нє о(т)клада(и)тє:
Лє(ч) за(с) я(к) на(и)скорѣ(и)шє у кр(с)тъ увожда(и)тє.
Бо я(к) повѣда́ю(т) смє(р)ть нє вѣ(ст) нєсє(т) стары(м):
та(к) тє(ж) особливѣ(и)шѐ и мл(д)нца(м) малы(мъ).
Ѕачи(м) мы̀ дх҃о(в)ныє того̀ постєрѣгаємъ:
и на тоє пи(л)но васъ про́сты(х) научаємъ.
І нє о(т)вє(р)га(и)тє прє(ч) сє(и) нш҃о(и) науки:
бы(с)тє по смє(р)тєхъ, вѣчно(и) нє видѣли му́ки.
Ѡ(т) котро(и) всѣхъ крщ҃є(н)ны(х) г(с)ди сохранѝ:
и здѐ о(т) нєви́димы(х) вра(г) кр(с)то(м) боронѝ. // 13

19. Ѡ снѣда́ємыхъ ѕвѣрми

Хр(с)тія́номъ вся́ка смє(р)ть зла́ѧ нєприли(ч)на:
и ѕвѣроя́днаѧ тє(ж) особъ нєобы́чна.
Ты(л)ко (ж) волѧ бж҃іѧ и то́є справу́єтъ:
а по бє(з)зако́нія(м) н҃ши(м) зна(т) да(р)ствуєтъ.

Ізво(л) же мл(с)тивы(и) г(с)ди бже ншъ:
о(т) тѣхъ люты(х) сме(р)те(и) всѣхъ вѣ(р)ны(х) храни́ти на(с).
І посыла(и) такіи сме(р)ти басу(р)ма́номъ:
а конче(н)ѧ до́бріи, дава(и) хр(с)тія́номъ.

20. Ѡ убива́ющы(х) сѧ з(ъ) це(р)кве(и), и́ли
знѣ́кои(х) іны(х) высо́кихъ буди(н)ковъ:
або ѕ дрѣ́въ лѣсны(х), іли те(ж) в(ъ) кла́дязѣ
глубо́кіе в(ъ) пада́ющихъ

Ганѣ́бнаѧ і то̀ сме(р)ть на свѣтѣ быва́е(т):
кто̀ из(ъ) яко(и) висоты̀ в сме(р)ть сѧ забива́е(т).
І ѡ(т) тое(и) сохраня(и) г(с)ди напа́сти:
не попуща(и) нико́му с(ъ) висоты̀ па́сти. // 13 зв.
А́ле рату(и) я́ко ѡ(т) грѣхопадѣ́ніѧ:
та́кож де и ѡ(т) того зло́го падѣ́ніа.
Допуща(и) тако́е ѕло̀ тебѣ̀ не зна́ющимъ:
а на(мъ) че(ст)ную сме(р)ть да(ж)дъ, тѧ просла(в)ля́ющи(мъ).

21. Ѡ прибива́ющи(х) сѧ ѕемлѣ́ю

Не бе(з) причи́ны то̀ зна(т) и земл҃ѧ прибива́е(т):
подобно ты(х) що ѣ́ю са́мы сѧ заклына́ю(т).
Бода(и) повѣда́ю(т) насъ живы(х) зе(м)л҃ѧ пожe(р)ла̀:
а даре(м)но каса́ю(т) тако́го сѧ гл҃голà.
Бо не клѧнѣте(с) нб҃о(м) и землѣ́ю писа́нно:
и не да(р)мо то пре(з) дх҃ъ ст҃ы(и) прогл҃гола(н)но.
Прѣто̀ кождо(г)[о] храни бже ѡ(т) на́гло(и) сме(р)ти:
и бе(з) покая́ніѧ не дава(и) уме(р)ти.

22. Ѡ умира́ючи(х) мл(д)нца(х) и дв҃и́ца(х)
принятіи шлю́бо(в): або по про́стѣ(и) мовячи,
послѣ вѣнча(н)ѧ за́разъ // 14

Не могу̀ зго́ла на то̀ розуму прибрати:
я(к) бы могле(м) о тако(и) речи написа́ти.
Же и того̀ на свѣтѣ мно́го сѧ луча́етъ:
что з(ъ)вѣнча́вшисѧ індѣ мл(д)нецъ вмира́е(т).
Я́ко (ж) бы таково́го ме(р)тво́го помина́ть:
мл(д)нцемъ ли іли те(ж) не мл(д)нце(м) назва́т(ъ).
Що (ж) из(ъ) ѡста́вшеюсѧ дв҃и́цею чини́ти:
знову по пе(р)вомъ шлюбѣ̀ іному обручи́ти.

Такъ же за(с) и з(ъ) мл(д)нцем треба поступовáт(ъ):
ґды (б) обручница вме(р)ла тò (з)ъ іною звѣнчáт(ъ).
Еще жъ и тогò мнóго на свѣтѣ бывает:
скоро сѧ ожѥнитъ а зáразъ и вмирáетъ.
Если бы зна(л) своюѝ сме(р)ть, не мѣлъ бы и жѥнѝти:
жебы ты(л)ко дарéмно у грѣхъ не вступѝти.

Zачимъ б҃же воскорѣ млáдыхъ не разлуча(и):
áле многіи лѣта ласкаве падава(и).

23. Ѡ утопáющихъ во вода(х) мо(р)ски(х), и на малы́х рѣкахъ рóзныхъ // 14 зв.

Стра(ш)на и лю́та и тà сме(р)ть éже утопáти:
не да(и) б҃же ко(ж)дому доброму еи дознáти.
Лечъ потопѝ г(с)ди язы́ковъ невѣрныхъ:
а сохраня(и) о(т) тако(и) зло(и) сме(р)ти всѣхъ вѣ́рныхъ.
Бо вѣрны(м) добры(м), треба доброи и сме(р)ти:
а невѣ(р)нымъ злы́ми сме(р)тми треба глáвы с(ъ)те(р)ти.

И по рéвности н҃шо(и) сокрушѝ імъ глáвы:
а на(с) вѣрующи(х) в тѧ сподобѝ вѣчнои слáвы.

24. Ѡ змє(р)зающихъ мрáзомъ.

Zлáѧ и тò сме(р)ть єже мразо(м) сѧ ко(н)чáти:
и не да(и) никому такъ б҃же погибáти.
Нáглаѧ бо бываетъ и таѧ ко(н)чи́на:
и лю́таѧ сме(р)тнаѧ и срógаѧ причи́на.
Же и тѣло часо(м) будетъ не погребе(н)но:
а що на(и)го(р)шъ и звѣ(р)ми іногда снѣдéнно.
І рату(и) насъ г(с)ди о(т) тогò и хранѝ:
и ты́ м҃ти б҃жіѧ всѣхъ вѣрны(х) боронѝ.

25. Ѡ согарѧ́ющихъ во ѡгнѝ // 15

Не да(и) б҃же такóю сме(р)т(ъ)ю сѧ ко(н)чáти:
ѡгне(м) горѣти, и зле крѣпко пострадáти.
А да(и) б҃же пре(з) своюѝ сме(р)ть з(ъ) тѣ́ла о(т)и(и)тѝ:
и с(ъ) покаѧ́ніемъ к тебѣ б҃гу при(и)тѝ.
І хо(ч) комỳ в(ъ) рожде(н)ю вчини́ле(с) назначе(н)ѧ:
прóсимо таковóго дéкрету премѣнéн(ъ)ѧ.
Пáче же ѡ(т) вѣчнаго ѡгнà насъ свободѝ:
и ца(р)ствіѧ своéго з(ъ) ст҃ы́ми сподобѝ.

26. Ѡ умира́ючи(х) на путѣ́хъ, а нє в(ъ) до́мѣ(х) свои(х)

Я́ко в дому вся́ку рєчъ добро̀ справова́ти:
тако тє(ж) споко(и)нѣ(и)шє(и) вѣмъ и умира́ти.
І нє ты́л(ъ)ко що в домꙋ̀ будєтъ споко(и)нѣ(и)шє(и):
лє(ч) осо́бно єщѐ и дш҃є спс҃є(н)нѣ(и)шє(и).
Бо в домꙋ̀ ство́ри(т) спо́вѣ(д), и при(и)мє(т) причащє́н(ъ)ѧ:
и сподоби(т)сѧ в бг҃а взя(т) за грѣхѝ прощє́н(ъ)ѧ.
А в(ъ) пу́ти нє да(и) бж҃є нико́му сѧ конча́ти:
а́лє пособству(и) хоры(мъ) к(ъ) до́мо(м) поспѣша́ти.
Да и набы(т)ки свои роспорадя́тъ я́къ налє́жи(т):
и о(т)пи́шу(т) кому схотя(т), що приналє́жи(т). // 15 зв.
А хоча(и) и г(с)днѧ ѕємлѧ̀ на вся́комъ мѣстѣ̀:
єдна(к) умира́ти лу(ч)шє(и) в дома́шнє(м) мѣстѣ̀.
А ґды кому и в путѝ смє(р)ть бж҃є подасѝ:
то(к)мо грѣхи ємꙋ̀ простѝ и дш҃у спс҃ѝ.

Ѡ умира́ючихъ бога́тыхъ, ли(ст) сп҃ѕ[1].

27. Ѡ умира́ючи(х) на́глыми смє(р)тми, то є(ст) імє(н)но бє(з) жа(д)ны(х) причи́нъ, або при́ключо(к), ни ма́ло нє хорѣ́вши, и нє лежа́вши

Сохраня(и) бж҃є всѣхъ на(с) о(т) на́глои смє(р)ти:
и нє да(ж)дъ вся́ку вѣ́рну в(ъ) грѣсє(х) умє(р)ти.
Но да(ж)дъ до́брѣ всѣмъ вѣ́рны(м), я(к) слу(ш)но конча́ти:
и хр(с)тія(н)ско с(ъ) покая́ніємъ вмира́ти.
И сподобля(и) ст҃о́го ісповѣда́ніѧ:
и прч(с)ты(х) твои(х) та́и(н) причаща́ніѧ.
І нєха(и) буду(т)[2] при смє(р)ти всѐ бу́ду(т) памята́ти:
и до ко(н)цà язы́ко(м) я́сно глгола́ти.
А на́глую смє(р)ть дава(и) всѣмъ тєбѐ хуля́щы(мъ):
а к на(мъ) мл(с)ти(в) бу́ди, тѧ̀ тво(р)ца хваля́щымъ. // 16

---

[1] Цей рядок виділено зверху і знизу горизонтальними рисками.

[2] Слово *буду(т)* закреслене рукою автора, оскільки воно повторюється в цьому ж рядку.

28. Ѡ убива́ющы(х), и́ли губя́щы(х) смє(р)тми самы(х) сєбє: з свои́хъ нєразсуждє́ни(и)

Ча́сто на свѣтѣ лю́дє то́є чува́ютъ,
жѐ то̀ ча́со(м) і́ныє са́мы сѧ ѕгубля́ютъ.
Або і́ны(и) нє зво́ли(т) фрасу(н)ковъ стє(р)пѣти:
, и́ли о(т) като́вски(х) ру́къ, нє хо́чє(т) умрѣти:
Іжъ ю(ж) в тємни́цѣ сѣда̀ чєка́єтъ страчє́н(ъ)ѧ.
и сам собѣ учи́нитъ ду(р)но застрачє́н(ъ)ѧ.
А по(д) часъ о(т) згублє(н)ѧ можє(т) сѧ зкупи́ти:
а(л)бо лю́дє чє(ст)ныє могу(т) свободи́ти.
А само́му нє трє́ба сєбѐ погубля́ти:
а́лє и в злы(х) приго́да(х) трєба уважа́ти.
Бо хто са(м) сєбє з свѣта сєго̀ погубля́єтъ:
то(и) Іюдыно(и) нагоро́ды заробля́єтъ.
Іюда позна́вши сво(и) про(с)ту́по(к) вдави́лъсѧ:
и до бє(з)конє́чны(х) мукъ навѣки всєли(л)сѧ.
Ѕачи(м) утраплє(н)ныє са́мы нє губѣтє:
алє в(ъ) Хр(с)та̀ рату́нку из(ъ) плачє́мъ просѣтє.

Мо́жє(т) то(и) ско(р)би вш҃и в ра́до(ст) прєтвори́ти:
и ла(с)ка́выми ва́ши(х) наступцовъ вчини́ти. // 16 зв.

Ѡ(т) ѕдє починаю(т)сѧ вѣрши ѡ люде(х) злы(х).

29. Ѡ вра́ѕє(х) види́мы(х): то є(ст) о чєловѣцє(х) злы(х)

Пи́сано є(ст) сохранѝ мѧ ѡ(т) врагъ види́мыхъ:
ба(р)зѣ́(и) пачє нєжєлѝ о(т) тѣхъ нєвиди́мыхъ.
Бо ѡ(т) нєвиди́маго кр(с)томъ оборо́нишъ:
а о(т) види́маго го(р)шъ, ничи́мъ нє о(т)мо́ли(ш).

Ни кр(с)то́м ст҃ы(м) ни тє(ж) всякою про(з)бою:
а ни впя(т) жє яко́ю тво́єю гро́з(ъ)бою.

Ты(л)ко ащє нє г(с)дь бг҃ъ тєбѣ помо́жє(т):
ния́каѧ жа(д)наѧ рѣчь ти нє помо́жє(т).

Тѣмъ ст҃ы(и) Дв҃и(д) ца(р) та(к) до бг҃а мл҃и(л)сѧ:
и нимало в(ъ) мл҃и(т)вѣ то(и) нє ѡмили(л)сѧ.
Єжє ізмѝ мѧ о(т) всѣхъ лука́вы(х) чєловѣкъ
прєз(ъ) в(ъ)вє(с) мо(и) всєсмирє(н)ны(и) о(т) тєбѐ
да(н)ны(и) вѣкъ.
І о(т) всєнєправє(д)ны(х) мужє(и) мѧ изба́ви:
и мл(с)ть г(с)подскую свою̀ мнѣ проба́ви. // 17

І нш҃и бж҃є мо(л)бы грѣшныє услышѝ:
чєго о(т) тєбѐ проси(м) того̀ насъ нє лишѝ.

30. Ѡ клеветникахъ

Комѹ̀ рцы́ ми подо́бенъ клевет(т)никъ: сатанѣ̀:
поневажъ нача́лнико(мъ) е(ст) всяко(и) ѕло(и) винѣ̀.
А чему же то̀ та́ко, и паки мнѣ̀ повѣ̀ждъ:
реку́ ти не іна́ко ты са(мъ) о не(мъ) увѣ̀ждъ.

Поневажъ и пре(д) бг҃омъ сатана̀ клевещетъ:
а́ще и му́ки вѣ̀чно(и) та́ко(ж) де трепе́щетъ.
Но ѡба́че я́ко бѣ̀съ, бѣ̀совскаѧ тво́ритъ:
си́це и человѣ̀къ злы(и) на всѣ̀(х) ло(ж) гово́ритъ:
А самъ сѧ выставуетъ пре(д) всѣ̀(х) прв(д)никомъ:
а е(ст) проклѧ́ты(мъ) та(и)ны(м) на(д) всѣ̀хъ я́беднико(мъ).

Тѣ̀мъ ѡ(ч)бы̀ на(с) бг҃ъ храни(л) о(д) тѣ̀(х) пре́пѧтіѧ:
кр(ст)наго ради ѕа́ны дре(в)ле распѧтіѧ.

Его же до(л)женъ ко(ж)ды(и) о тое мл҃и́ти:
абы́ сѧ на(м) даровалъ о(т) вра(г) свободи́ти. // 17 зв.

31. Ѡ пенякова́тыхъ людехъ ѕлы́хъ.

Еслѝ мо́вя(т) на кого̀, хто̀ пене́ю лѣ̀зе:
таковы(и) злы(и) человѣ̀къ го(р)шъ ножа̀ рѣ̀же.
І бода(и) пе(н)ны́мъ нѣ̀ѕды не служи́ло ща́ст(ъ)ѧ:
же вели́кое людя(м) добрым(ъ) чи́нятъ нещаст(ъ)ѧ.
Лучше(и) бы пе(н)ному сыло̀ на ші́ю взложи́ти:
нежели̇̀ бѣ̀дны(х) люде(и) правдивы(х) зводи́ти.

І бода(и) па́ки мовлю бг҃ъ таки(х) не мно́жилъ:
же не еди(н) на свѣ̀тѣ о(т) ни(х) ба(р)зо стрвожилъ.
Бо пе(н)ные далеко о(т)стоятъ о(т) правды:
ко(л)ко в шелягу срѣ̀бра то(л)ко у нихъ правды.
Ѕачи(мъ) окая(н)нымъ лѣ̀пшъ бы по пра(в)дѣ̀ жи́ти:
нежели непра(в)дою д҃ши і́мъ губи́ти.
Мы же братіе прошу васъ по пра(в)дѣ̀ живѣ̀мъ:
хочъ убоги буде(мъ), а ѕла людя(мъ) не чинѣ̀мъ.

32. Ѡ не хотящы(х) тру(ж)датисѧ честны(мъ) трудомъ. То естъ ѡ злодѣ̀яхъ

Вѣ̀ждъ ѡ лѣни́ве. Іже не хоще(ш) труждáти:
и то(и) же навы́къ чужды труды присвоя́ти. // 18
Ѡбо́ю бо тѣ̀хъ жде(т) ско(р)бъ певнаѧ премно́га:
з(ъ)готованнаѧ навѣ̀къ о(т) г(с)да бг҃а.

Что (ж) бы то̀ за особы двѣ гдѐ бы́ти:
что в разбоя(х) и в та́т(ъ)ба(х) ѕвы(к)ли сєбѣ жи́ти [1].

І в сє(и) н҃шє(и) странѣ є(ст) такихъ много сѣло:
ко(т)ры(х) ѕдавна якоє нєща́ст(ъ)ѧ имѣло.

А тєпє(р) намножило всюда д҃шъ безбожны(х):
бо нє мѣютъ ка(р)ности(и) о(т) людє(и) побожны(х).
Токмо таки(х) вѣчны́ѧ му́ки ожыда́ютъ:
ко(т)рыхъ онѝ за си́є и нє сподѣваютъ.
Кому жъ вподобимъ си(х) злы(х) людє(и) то(к)мо смє(р)ти:
котра́ѧ можє(т) и і́хъ главы̀ злѣ сотє(р)ти.
Бо я́ко смє(р)ть нє щади(т) нѣѕды никого́ жє:
тако и ѕлы(и) чєловѣкъ тво́ритъ то́ жє.

Ѕачи(м) уклонѣтє(с) зла̀ и творѣтє бл҃го:
да нє вни(и)дєтє навѣкъ та(м) до пѐкла зла́го.

33. И сє ѡ ѕлодѣяхъ

Нє облича(и) б҃жє всѣхъ точію крадя́щыхъ:
людє(м) ѕвла́ща убоги(м) пакости творящыхъ. // 18 зв.
Котры́є и богатыхъ в(ъ) нищєтѹ̀ уво́дятъ:
и дарѐмнє на свѣтѣ ѡ́ныє и пло́дятъ.

Ѕачимъ б҃жє таковы(х) скорєня(и) из(ъ) свѣта:
и я(к) можє(ш) прєкраща(и) ты(х) злы(х) людє(и) лѣта.

34. Ѡ драпѣ́жца(х) нико(г)да нє насыщаємыхъ:
і ли тє(ж) о видырца(х) подобны(х) дрє(в)нєму
мытарѐвѣ [єѵ(г)листу Ма(т)фѐю, і про́чіи(мъ)] [2]
ко(т)ры(и) зда(в)на ю(ж) чрєз(ъ) покая́ніє сп(с)шисѧ
о(т) грѣховъ своихъ, н҃нѣ в(ъ) н҃бѣ жытє(л)ствуєтъ,
и о насъ всѣхъ б҃га тво(р)ца молєбствуєтъ

Рєчѐ при́повѣ(ст) во(л)къ що спо(т)кає то з(ъ)ядѐ:
та(к) и чловєкъ драпѣжны(и) нико́му нє дадѐ.
Ты(л)ко ра(д) кую любо пє(р)сону лупи́ти:
жєбы мо(г)лъ яко (ж) ко(л)вєкъ шкатулу наби́ти.
Кому (ж) рєчє(м) подобє(н) драпѣжъ то(к)мо во(л)ку:
жє нє знає(м) єслѝ є(ст) ѡ(т) бж҃іяго по́лку. // 19

[1] На полі проти цих двох рядків написано: *во́просъ — о(т)вѣтъ,* перші літери цих двох слів виведені червоним чорнилом.
[2] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Кро(м) цѣлє сѧ нарєчєтъ са(м) всѣмъ господиномъ:
кгды (ж) са(мъ) сѧ постанови(л) на то властєлиномъ.
А указъ па(н)ски(и) часомъ тогò и нє знаєтъ:
что слугà в ча(с) сво(и) тако(ж) и сєбѣ з(ъ)правляєтъ.
Прєтò и мытò добро (б) выбыра́т(ъ) помѣрно:
а нє згола оско(р)бля(т) бѣдны(и) лю(д) бєзмѣрно.

А та(к) и ва́съ мытарє(и) можє(т) бгъ простити:
єжєли мл(с)ты́ню бу́дєтє творити.

35. Ѡ купца́хъ и ѡ продавца́хъ фа(л)ши́вы(х) и о продающы(х) винò, и во́ду в(ъ) винò [сирѣчъ вгорѣлку][1] ли́ющи(х), и осо(б) наклє́пы творя́щы(х) пі́ющы(м) для дшєгу́бны(х) и(мъ) прибы(т)ко(в)

Ѡто ва(мъ) трє(мъ) пє(р)сонамъ то́є сѧ звѣща́є(т):
же за тоє васъ всѣ(х) гнѣвъ бжи(и) ожыда́єтъ.
Понєва(ж) то у винò во́ду мѣша́єтє:
и бгу крѣпко крѣпко ты(м) согрѣша́єтє. // 19 зв.

36. І многи(и) наро(д) тютю́нъ всюда зажыва́єтъ[2]:
ко(т)рымъ повѣтрѧ мы́та з сєбѐ збуваєтъ.
А ба(р)зѣ(и) у дорозѣ в во(и)ску и на мо́рѣ:
хочъ нє ра(д) мусѣтъ зажы(т) и понєволѣ.
А ты̀ насъ прости̇, а мы̀ будє(мъ) зажыва́ти:
хто ва(м) блгослови(в) то(и) будє(т) и прощати.
А хо(ч) ви́жду и му(д)ры(и) часо(м) zажыва́єтъ:
ты(л)ко жъ у скору(м) часѣ єго покида́єтъ.
Єдна(к) пытаю васъ що з(ъ) того за пожы́то(к):
в ма(р)котности з мало вєсєлі ѧ прибы́то(к).
Для тогò и воє(н)ны(и) наро(д) zажывает:
и посполиты(и) хто хочє(т) вжываєтъ.
Осо(б)ливє рємє(с)никъ інъ для сну̇ прогна́н(ъ)ѧ:
и до своє(и) роботы охо́ты прида́н(ъ)ѧ.
По(л)но по(л)но навє(т) и(м) мєнѐ нє прєлща(и)тє:
творѣтє опро(ч) мєнє якъ собѣ зна(и)тє.

Можє и вы̀ такъ я(к) мы дши вси̇ ма́єтє:
окро(м) моє(г)[о] грѣха тя(г)нѣт(ъ) якъ знаєтє. // 24

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

[2] Вірш без початку. Аркуші 20—22 зв. чисті; аркуш 23 при нумеруванні випущено в оригіналі. Над першим рядком тексту на арк. 24 олівцем надписано: *нѣтъ здѣсь 4-хъ чвертокъ.*

Са́мы бгу и за то̀ о(т)вѣтъ дастѐ за себѐ:
а я́ тоє(и) науки нє при(и)ма́ю до себѐ.
Ра(д) бы(мъ) хо(ч)бы єго̀ нѣgды и нє вида́ти:
а нє ты(л)ко нєчисто(ст) ту́ю zажыва́ти.
Да(и) мнѣ бже о(т) того зѣл(ъ)ѧ вхорони́ти:
же(б) нєсмра(д)ными усты̀ млтву чини́ти.

37. Ѡ таба́цѣ, и о ужыва́ющихъ є́ѧ

Zла́ѧ вплоды́ласѧ рє(ч) и всю́да є(ст) я́вна:
жѐ розны(и) лю(д) зажыває(т) табаку зда́вна.
А ба(р)зѣ(и) в Ли́твѣ тоє вє(л)мѝ є(ст) нєдо́брє:
бо жоны и дѣти и(х) зажываютъ до́брє.
І ту(т) таки(х) є(ст) много же єѧ вжыва́ютъ:
ты́є но́здрами пахаю(т), а тыє вытяга́ютъ.
І хто̀ того навчи́всѧ и лю́л(ъ)кою тягну́т(ъ):
потрєба (б) доконе́чно о(д) того̀ повстягну́т(ъ).
Бо в нє(мъ) ча(ст) пєке́лного ды́му обрѣта́єтъ:
и хто̀ тя(г)нєтъ то из(ъ) устъ то(г)[о] смра(д) ізхо(ж)да́єтъ. // 24 зв.
І хочъ и вла́сти тя(г)ну(т), єдна(к) не о́бє(л) то че́стно:
а ню́хати на(и)па́чє бры́дко и безче́стно.
Кгды (ж) тя(г)нучѝ ды(мъ) про(ч) во(н) из(ъ) у(ст) выпуща́єтъ:
а ню́хаючи пачє себѐ оскверняєтъ.
Жє в(ъ) ноздра(х) та̀ нєчисто(ст) єму остає́тъсѧ:
з(ъ) чєго часо(м) и нє́мо(щ) лютаѧ стає(т)сѧ.
Бо мо(з)гъ в головѣ єго̀ таба́ка з(ъ)суша́єтъ:
же вла(с)нє я(к) швєцъ ду́бо(м) шкуры пєрєсыпа́є(т).
І нє слыши(т) таба́чни(к) збы(т)ны(и) ухані́ѧ:
анѣ смра́ду а́нѣ тє(ж) блгоухані́ѧ.
Тако́му и сщє(н)ства особъ возбраня́ютъ:
и сти́ти нє всю́да таки(х) позволя́ютъ.
Бо хто̀ но́со(м) нє чує(т) нє цѣлъ пробуваєтъ:
вла(с)нє составу собѣ якого нє ма́єтъ.
А сщє(н)ство мѣєтъ то(и) обы́ча(и) о(т) вѣка:
же трєбує(т) цѣлого на то̀ чєловѣка.
Єстъ же и такіє що іныє и ядя́тъ:
и тыє пачє бгу и сты(м) всѣмъ бры́дятъ. // 25
А і́ныє в горѣлку в су(д)на вовє(р)гаютъ:
и на погибє(л) собѣ людє(и) оскве(р)няютъ.

Таки(х) бы годы́ло (б) сѧ не ты(л)ко ки́емъ би(т):
а́ле іного хо(ч) бы и із(ъ) свѣта zгуби́т(ъ).
Ѡсобно (ж) і́ны(и) навы(к) ба(р)дакомъ тягну́ти:
, пре(з) котры(и) не єдному пры(ш)ло̀ смы(с)лу збу́ти.
Іные бо ба(р)дакомъ та(к) сѧ затяга́ютъ:
а(ж) на(г)ле души свои в то(и) часъ иzве(р)гаютъ.
І самы(х) себѣ̀ бѣсу ѡфѣру дава́ютъ:
я(к) ты́е що з горѣлки пяніе вмира́ютъ.
Ты(мъ) обо́имъ пеке(л)на буде(т) нагоро́да:
о(т)і́ме(т) бо сѧ о(т) ныхъ ѡ(т) него свобо́да.
На(м) же по хр(с)тія(н)ски(и) да(и) Х҃е умира́т(ъ):
и позбувши всѣ(х) грѣховъ н҃бо наслѣдствова́т(ъ).

38. Ѡ и д у́ ч и (х) н а́ с л о б о д ы л ю д е́ х ъ // 25 зв.

Хто ко(л)векъ собѣ і́ще(т) на жи(т)ло̀ слободы̀:
ма́ло в(ъ)хо́дя(т) з(ъ) ме(ж) таки(х) вели́кои бѣды̀.
Бо готовые ха́ты идучѝ покида́ютъ:
а прыше(д)ши на́ слободу готовы(х) не ма́ютъ.
А що на(и)го(р)ше(и) ча́со(м) худо́бы забыра́ютъ:
и ты(л)ко що з(ъ) д҃шами живы(х) оставля́ютъ.
Уже (ж) то(г)да̀ гдѐ з(ъ)хоче(т) то скочи(т) хо(ч) к(ъ) лѣ́су:
и го́лы(и) ужѐ наве(т) хо(ч) к самому бѣсу.
Пожыте́чнаѧ єму суды́ла(с) слобода̀:
дово(л)наѧ пустынѧ и лика и вода̀.
Нащо любо зволи(т)сѧ хо(ч) утопитисѧ:
а єжели́ захоче(т) волно и вдави́тисѧ.
Ѡто (ж) мѣе(ш) за своѐ тепе(р) ду(р)ны(и) мужы́че:
а бы(в)ши(и) на своє(г)[о] п҃на бунтовниче.
Не хотѣле(с) п҃нови послуше(н)ство о(т)дава́т(ъ):
и в(ъ) цѣлости з(ъ) всѣмъ свои(мъ) в(ъ) єдно(м) мѣ(с)цу пробува(т).
Ги́н(ъ) же тепе(р) за своѐ злоѐ непоко(р)ство:
и за упрямую твою гордо(ст) и упорство. // 26
І добре ты́е чи́ня(т), що прочанъ обдыра́ютъ:
б҃гъ и(х) прости(т), за тое згола грѣха̀ не ма́ютъ.
І не ты(л)ко потреба (б) таки́хъ обдыра́ти:
а́ле из(ъ) сами́ми д҃шами разлуча́ти.
Понева(ж) не хотѣвъ пу(д) ки́мъ бувъ чини́т(ъ) пови́нно(ст):
обдерѝ и хо(ч) заби(и) zа тую учи́нно(ст).

Бгъ za бу(н)товника̀ якъ мовятъ нє повѣситъ:
алѐ и нагородою ещѐ потѣшитъ.

Кгды (ж) учинивъ своєму пну па́ко(ст) мно́гу:
нє ты(л)ко пну и самому бгу.
Я́къ сѧ мѣвъ то мѣвъ трєба было (б) прєтє(р)пѣти:
а за тє(р)пєніє сп(с)ніє мо(г)лъ бы мѣти.

Zачи(м) вы̀ пно́вє таки(х) нє ва́жтє(с) щадѣти:
втѣка́ючи(х) про́чъ самы(х) дєрѣ(т) бѣ(т), и бєрѣ(т) дѣти.
І о(т)ню(д) мл(с)ти такимъ нє показу(и)тє:
алє совє(р)шєнно та(к) таковы(мъ) справу(и)тє.

39. Ω zаблуждáючи(х) в дорóга(х) людє(х) // 26 зв.

Zлы(и) члвѣку и то(и) трафу́нок быва́єтъ:
кгды̀ в вєлико(и) дорозѣ часо(м) заблужда́єтъ.
І в(ъ) ма́ло(и) в(ъ) нєсвѣдомо(и) тоє (ж) сѧ луча́єтъ:
єслѝ добрє доро́ги когò нє роспыта́єтъ.
А хо(ч) и роспытаєтъ гды̀ хто злы(и) злѐ спра́ви(т):
и на пу(т) пєвны(и) жє(б) нє зблудивъ нє напра́ви(т).

А та(к) тогò кры(и) бжє и смє(р)ть постыза́єтъ:
жє в зы́мны(и) форту(н)ны(и) часъ блудящи змє(р)за́є(т).
А в лѣтны(и) часъ в(ъ) пусты́ни разбо(и)никъ забиваєтъ:
або тє(ж) спо(т)ка́вшисѧ и sвѣръ из(ъ)яда́єтъ.
Ω zлы(и) чєловѣчє жє(с) пу(т) добрє нє сказа́лъ:
да для тєбє члкъ смє(р)тію пострада́лъ.
Бода(и) жє єси тогò дозна́лъ и на собѣ:
жєбы(с) з(ъ)блуди(л) а бгъ да(в) тоє (ж) sлò и тобѣ.

Жє(с) з(ъ) умы́слу изогна(л) члвѣка z свѣта:
хочь бы(с) и за́разъ луну(в) нє дожда(в)ши свѣта.

А хоча(и) и дождєшъ бгъ єднакъ нє забу́дє:
помсти(т)сѧ скоро, жє и тобѣ та(к) жє бу́дє. // 27
А по(д) часъ на свѣтѣ и то́є прилуча́єтъ:
жє и нє зблудѧ в дорозѣ з(ъ) свѣто(м) сѧ жєgнаєтъ.
Кгды̀ ко(н) норови́сты(и) будє(т), або приста́нє(т):
а заты(м) члку взымѣ духу нє ста́нєтъ.
Прєто ко́нє(и) упрямы(х) в(ъ) зло(м) разѣ нє ощажа(и):
алє zдоро(в)є своѐ на(и)лучшє(и) уважа(и).
А гды будє(ш) в зло(мъ) разѣ конѧ ощажа́ти:
то пєвнє приготу(и)сѧ з(ъ) свѣто(м) сѧ проща́ти.

І лѣпшъ бы никóму доброму дороги ни знáт(ъ):
да при бє(з)пéчности в домỳ всєгдà пробувáт(ъ).
А хо(ч) и в дорóзѣ то да(и) бжє нє блудúти:
алє да(и) ща(с)ливє к(ъ) дóмови сѧ возвратúти.

40. Ѡ присягáющы(х) нє по прáвдѣ

Присяжно(ст) нє по правдѣ да(р)мо сѧ нє минáє(т):
хо(ч) на(г)лє вмрє(т) або я(к) сѧ клєнє(т) та(к) ставáєтъ.
Бо то вєлúкаѧ рє(ч) є(ст) комỳ присягáти:
а нєпра(в)дою імà бжіє прызывáти. // 27 зв.
Хоча(и) и по правдѣ то єдна(к) дѣло то стра(ш)но:
жє кля́ти сєбѐ смє(р)тно аж вспо(м)нѣти ужáсно.
І я(к) óбѣ сторонѣ прыся(г)ну(т), що чинúти:
то вє(л)мѝ з(ъ) тру(д)но(ст)ю то(и) су(д) будє(т) сѧ ко(н)чúти.
Едно добрє другóє будє(т) злѐ прысягáти:
нє знати кому вѣру з(ъ) прóмє(ж)ку и(х) поня́ти.
А кождоє твори(т) сѧ прысягає(т) по правдѣ:
ты(л)ко (ж) єднò лукаво будє(т) а нє пò пра(в)дѣ.
Ежєлѝ бы провидѣвъ обо(х) сторо(н) и(х) ср(д)ца:
каза(л) бы срóкго кара(т) крывопрыся(ж)цу з(ъ) сє(р)ца.
Жє то маєста(т) бжи(и) лгáніємъ ображаєтъ:
бу(в)ши винны(мъ) нєви(н)нымъ сєбє содѣловáє(т).
Аже мусѣ(т) ку домо(м) и(х) и тáкъ о(т)пустúти:
и до обличє(н)ѧ конєцъ праву о(т)ложúти.
Азáли лукавого воскорѣ бгъ обявúтъ:
и злоє дѣло єгò всєнáро(д)но обличúтъ. // 28

41. Ѡ клєнýщых(ъ)сѧ лóжно

Хтò нє по пра(в)дѣ ко(г)да ко(л)вє(к) клєнє(т)сѧ лóжно:
томỳ и нáглє з(ъ) свѣта сєгò з(ъ)гинути можно.
Частокро(т)нє бо тоє вѣмъ на свѣтѣ бывáєтъ:
жє воскорѣ бжаѧ помста ты(х) нє минáєтъ.
Кгды̀ повѣдаю(т) з(ъ) бго(м) нє з(ъ) хлопцє(мъ) жа(р)товáти:
нє трєба хо(ч) сѧ винє(н) нє вúнє(н) заклынáти.
Алє ты(л)ко (ж) то завшє в(ъ) нера(з)судны(х) вєдє(т)сѧ:
жє інъ нє в(ъ)пра(в)ду бго(м) и дшéю клєнє(т)сѧ.
А то проклынатисѧ вєли(к) грѣхъ, надарéмно:
и прызывати імѧ Іссово дарéмно.

Нєха(и) волю сѧ таки(и) нє клєнє(т) да прызна́єтъ:
бо гнѣвъ бжи(и) на єгò ту(т) жє то собѣ зна́єтъ:
Лѣпшє(и) стокротъ на сєбє ємỳ правду при(з)на́ти:
да прощє(н)ну бы(т): нєжє гнѣвъ бжи(и) о(т)рыма́ти.

42. Ѡ п о z ы в а́ ю ч и (х) л ю д є (и) д о с т а (р) ш ы х ъ // 28 зв.

Мно́го є(ст) охо́тниковъ людє(и) позыва́ти:
и ско(р)би(и) набавля́ти, и хлѣба збавля́ти.
Ґды (ж) і́ны(и) нє та(к) чини(т) то за свою̀ па́ко(ст):
я́ко вла(с)нє з(ъ) умы́слу твори(т) то на па́ко(ст).
Бы́лє бы мо(г)лъ которы(х) людє(и) озло(б)ля́ти:
и само́и худобы о́ны(м) ущє(р)бля́ти.
Що (ж) за то́є таковы(мъ) то людям(ъ) бываєтъ:
гнѣвъ бжи(и) из(ъ) ка(р)ностю о́ны(х) нє мина́єтъ.
Понєва(ж) кто до бга слє(з)но будє(т) вола́т(ъ):
и ска(р)гу з(ъ) ср(д)чною скрухою прєклада́т(ъ).
Пєвнє услыши(т) г(с)дь бгъ нєви(н)ны(х) нєви́нно(ст):
а помсты(т)сѧ о́ны(мъ) за пако(ст)ную учи(н)но(ст).
Прєто злобныє, людє(и) хлѣба нє (з)бавля(и)тє:
ґды (б) хто̀ и годє(н) того̀ бы(л) волю(с) проща(и)тє.
Лучшє(и) бо ва(м) на собѣ стокро(т) прєтє(р)пѣти:
нєжє творя́щи то́є стру(п) ср(д)чны(и) мѣ́ти. // 29
І прошỳ заты(м) вє(л)цє, нраво(в) ты(х) прєста(н)тє:
а z вшєлякими лю(д)мѝ в лю(б)вѣ жити ста(н)тє.
Бо мовя(т) гдє любо(в) та(мъ) са(м) бгъ прєбыває(т):
и на мѣ́ючи(х) єѧ̀ дхъ сты(и) почива́єтъ.
А що по сотворє(н)ю зла ю̀жъ проща́єтє:
тоє нєважно є(ст), вѣмъ жє и са́мы зна́єтє.
А та(к) и єщѐ прошу васъ в(ъ) лю(б)вѣ жытєлству(и)тє [1]:
а мєнѐ проща(и)тє за сѐ, и в(ъ) до(л)гъ вѣкъ здра(в)ству(и)тє.
Я́ ва(мъ) на добрыє дѣла пораду дава́ю:
и г(с)ду бгу васъ в(ъ) хранєніє вручаю.

---

[1] Цей і наступний рядки вірша відкреслені олівцем двома паралельними рисками, а на полі написано: *л. 30 об.* Мається на увазі кінцівка вірша «Ѡ чиня-чи(х) па́кости мн(с)тыра(мъ) и црква(мъ)».

43. Ѡ чинячи(х) па́кости мн(с)тыра(мъ) и цр҃ква(мъ)

Ка́ме(н)ные зна(т) ср(д)ца в ты(х) люде(и) быва́ютъ:
ко(т)рые мн(с)тырямъ пако(ст) сотворя́ютъ.

Люде на ѡбытели ст҃ые дава́ютъ:
а онѝ гото́вое о(т) ны́хъ о(т)даляютъ. // 29 зв.
Не го(д)ны таковы́е кты́торы похва́лы:
але досто(и)ны ты́е всякои несла́вы.
Же то хр(с)тіянами себе наzыва́ютъ:
да власне басу(р)мане це(р)квы̀ разграбля́ю(т).
Не хоче(м) мы кты́торе(и) таки́хъ мѣти:
ле(ч) же(б) з(ъ) прыслу́гами и(х) не было на свѣтѣ.
Це(р)квѝ и обы́тели люде созыда́ютъ:
а они и созданны(х) внѣвечъ обдыраютъ.
Хто̀ бо вѣмъ хо(ч) малое це(р)кви ѹчини(т) zло̀:
посты́гне(т) великое за тое его̀ zло̀.

А хто̀ те(ж) хо(ч) мало́е часо(м) вчи́нитъ бл҃го:

буде(т) и ему̀ в се(и) вѣкъ и в(ъ) будущы(и) бл҃го.
Zачи(м) прошу̀ васъ таки(х) sлы(х) дѣлъ не чинѣте:
именно мн(с)тыря́мъ пако(ст) не творѣте.
Але о́вше(мъ) пакости́т(ъ) уже перестáнте:

а бл҃го твори́т(ъ) це(р)квамъ и обытеле(м) ста(н)те.
А хо(ч) на мн(с)тырѣ нищо̀ не дава(и)те:
то прина(м)нѣ(и) готовы(х) речи(и) не о(т)нима(и)те. // 30
Бо хто обы́теле́мъ и це(р)квамъ пакоству́етъ:

у́зри(т) воскорѣ гнѣвъ бж҃и(и), неха(и) памя(т)ству́етъ.
Кгды (ж) це(р)ковъ ма(т)кою сѧ всѣмъ на(мъ) называ́етъ:
а зла́ѧ личи́на ма(т)цѣ зло̀ приноша́етъ.
Ѡ уже (ж) zлые рабы̀ того́ сѧ пока(и)те:
и цѣле учинко(в) сѧ тыхъ выстерѣга(и)те.

І проще(н)ства о(т) бг҃а zа тое впраша(и)те:
и пречъ нравы таки́е злые о(т)ве(р)га(и)те.
Покая́ніе Хр(с)тосъ всякое при(и)му́етъ:
и ка́ющы(м)сь о(т) злы(х) дѣлъ проще(н)ство да(р)ству́етъ.

То(и) же Хс҃ неха(и) васъ о(т) всѣхъ so(л) о(т)врати́тъ:

и до бл҃готворени(и) всячески(х) наставитъ.
А я́ zа вѣ́ршовное се ѡблич́е́ніе:

прошу мл(с)те(и) вш҃ихъ всѣхъ о проще́ніе.

44. Ω хулячихъ чинъ дховны(и)[1]

І то(и) человѣкъ вє(л)мѝ zлє поступовáєтъ:
ко(т)ры(и) на чи(н) дхо(в)ны(и) хулу̀ наношáєтъ. // 30 зв.
Годы́ло (б) сѧ и тому̀ тóє памятáти:
же єго̀ и za тоє бгъ будє(т) карати.
Бо в(ъ) Хр(с)тóво(и) осóбѣ дхо(в)ны(и) сѧ зна(и)ду́єтъ:
и я́ко Хс дѣла Хви справу́єтъ.
Ґды (ж) кого прости(т) и са(мъ) бгъ того прощáє(т):
а когò бл(с)витъ и бгъ блгословляєтъ.
Мѣю(т) бо вѣмъ на собѣ Хву осóбу:
и хр(с)тія(н)скую подаютъ всѣмъ оздобу.
А и́ны(и) злы́є словà о дхо(в)ныхъ говоритъ:
и многіи чудєсà нєподобно творитъ.
І абы̀ нє посты(г)ло злò ты(х) чудотво(р)цовъ:
же ху́лятъ сщє(н)нико(в) своихъ бгомо(л)цовъ.
Ужє (ж) хо(ч) о(т) сєгò днѧ в(ъ) ша(и)ности и(х) мѣ(и)тє:
и слушати и(х) словєсъ и в(ъ) лю(б)вѣ мѣ(т) хтѣ(и)тє.
І в(ъ) ѡско(р)блє(н)ныхъ вами прощє(н)ства спраша(и)тє:
и любовію óны(мъ) тò нагорожа(и)тє.
А та(к) будє(т) васъ за тò бгъ блгословля́ти:
и хр(с)тія(н)скихъ ко(н)чинъ добрѣ сподо(б)ля́ти. // 31
Я́ мл(с)тя(мъ) вшимъ та(к) о то(м) поражáю:
и ла(с)цѣ вшо(и) сєбѐ поко(р)но вручáю.
І до(л)жникóвъ в сє(мъ) мѣстѣ ту(т) же полагáю:
влáснє якъ товáрышо(в) прочъ нє ра(з)розня́ю.
Жє(б) вкупѣ чита(т) былò ѡ позычáючихъ:
и з(ъ) до(л)говъ нá сторону о утѣкаючихъ[2].

45. Ω должникáхъ, хтò кому̀ дóлжєнъ: абò тє(ж) ви́нєнъ.

Нє да(и) бжє позычáтъ, алѐ да(и) своѐ мáт(ъ):
бо мовя(т) ду(ш)но я(к) два правя(т), трєтєму нѣчо(г)[о] да(т).
Добрò такому чєго ко(л)вєкъ позычáти:
которы(и) можє(т) в пру(д)ком часѣ и о(т)дáти.

---

[1] Проти цього вірша відзначено на полі чорнилом: *NB*.
[2] Початкові літери всіх цих чотирьох рядків написані червоним чорнилом.

А ви(н)ному двояка часомъ скóрбъ бывáетъ:
ґды̀ прє(з) назначє(н)ны(и) часъ вдвóє о(т)давáетъ.
Жє то є(ст) такаѧ рєчъ пу(д) часъ мєновúтє:
до(л)жны(и) на сєбѐ óблѣкъ да(ст) о(т)дáт(ъ) совúтє. // 31 зв.
І вúдѣлє(м) на свѣтѣ тоє в(ъ) своємъ вѣку:
жє прє(з) прéшлы(и) тє(р)мѣнъ да(л) в(ъ)двоє чл҃вѣку.
І сýжє(н)но на судѣ, бы тоє стало тáкъ:
на Волы́ню єды(н) сѧ ошукалъ небораáкъ.
Бо мовил(ъ) ко(г)дà в то(и) часъ з(ъ)упóлно нє о(т)дáмъ:
хо(ч) єди(н) дє(н) похыблю̀ мóви(т), вдвоє о(т)дáмъ.
Та(к) жє єму бѣдному ѕа нєща(ст)ямъ стáло:
жє друго(и) половúны дарємнє нє стáло.
Присуды(л) ля(х) жє(б) жы́ду русѣнъ о(т)да(л) вдвóє,
и мусѣлъ стáратисѧ бѣдны(и) былò тóє.
Хто (ж) чи судіà томỳ вúнє(н) чи самъ вúнны(и)
нє вѣмъ: подобно бо(л)шє(и) ошука(л)сѧ ви(н)ны(и).
Нащо былò в(ъ) óблыцѣ такъ сѧ обѣцáти:
жє прє(з) рєчєнєць буду в(ъ)двóє о(т)давáти.
І то нє готовызну да(л) ты(л)ко всю̀ худобу
в стỳ талярах(ъ): а(ж) про тò збу(л) свою̀ оздóбу.
Жѐ много из(ъ) жáло(с)ти хорѣлъ для фрасýнку:
пото(м) ста(л) пи(т), и умє(р) з(ъ) хмєліово(г)[о] тру(н)ку. // 32
А жонà при зло(и) нє(н)дзѣ пошлà запрядáти:
а дѣти свои жыдáмъ почалà на(и)мáти.
Прєто нє да(и) на(мъ) б҃жє в до(л)гѝ упадáти:
алє и до(л)жны(м) сѧ да(и) в(ъ)скорѣ свобождáти.

46. Ѡ утѣкáючихъ ѕ долгóвъ

Нєдóбрѣ и то(и) собѣ згóла поступáетъ:
ко(т)ры(и) надо(л)живщисѧ лю́дя(м), да утѣкаєтъ.
Ѕнаєтъ нєха(и) жє будє(т) б҃гъ єго за тò карáт(ъ):
жє такую важи(в)сѧ пáко(ст) лю́дя(м) сотворя́т(ъ).
Умѣвъ грошє(и) у людє(и) готовы(х) позычáти:
а нє умѣє(т) ѕлы(и) рабъ знóву и́мъ о(т)давати.
Да та(к) блг҃одѣтєлє(м) свои́мъ важи(т)сѧ чини́т(ъ):
б҃гъ єгò со злодѣи за тóє можєтъ судит(ъ).
Бо вла(с)нє укравъ, и прочъ окая(н)ны(и) втѣкáєтъ:
со Ію́дою таки(и) ужѐ собѣ ча(ст) мáєтъ.

І якъ нє бл҃года(р)нымъ бу́дє(т) таковы́мъ го́рє:
гды̀ о(т)шлю́тъ по смертє(х) тѣхъ в(ъ) прєіспо(д)нєє мо́рє. // 32 зв.

Ра(д) бы ю́жъ бл҃готво(р)цємъ свои́мъ в(ъ) то(и) часъ о(т)дава́т(ъ):
да то(г)да̀ ю́жъ нє бу́дєтъ нихто̀ о(т) ни́хъ о(т)бира́т(ъ).
І тоє нєпохы́бно спра́витъ таки́мъ zлонравство:
и za выгоду лю(д)зску zло́є нєбл҃годарство.
Мо(г)лъ бы окая(н)ны(и) сы́нъ гды̀ нѣчимъ о(т)дава́ти:
то нє всты(д)но было́ бы єму̀ и о(т)робля́ти.

Ко(г)да̀ позычавъ або̀ пи́въ, то бг҃у прысяга́въ:
жє̀ мови(т) о(т)да́мъ: а́жє я́ко нєцно́та солга́въ.
А іны(и) на о(т)робъ бєрє(т) и нє о(т)робляєтъ:
да я́ко зло́дѣ(и) злы́(и) сы́н, из(ъ) мѣста утѣка́єтъ.
Утѣка(и) же утѣка(и) zлы(и) и проклятъ(и) вра́жє:
єслѝ тобѣ̀ діяволъ та(к) учинити ка́жє.
Бода(и) єсѝ конєчнє на собѣ̀ того̀ дозна́лъ:
якъ я́ тобѣ̀ в си(х) вѣ(р)шахъ мои(х) наимєнова́лъ.

І вѣрую бг҃у, хто̀ чуждоє похыща́єтъ:
тому̀ поісти(н)нѣ̀ сѧ даремнє нє мина́єтъ.
Або гдє ко(л)вєкъ таки(и) нє втєчє́тъ рукъ като́вски(х):
и́ли тє(ж) ба(р)зѣ(и) що го(р)шъ мучєни(и) чо(р)то́вскихъ.
І нє трє́ба такого мѣ̀т(ъ) za хр(с)тіяни́на:
алє за жыдовы́на мє(р)зского погани́на. // 33

Бг҃ъ тому̀ хто позычавъ кому̀ в(ъ)тро́є запла́титъ:
хо(ч) имѣніємъ zємны(м), хо(ч) нб(с)нымъ о(т)пла́титъ.
А тому̀ зло́му рабу̀ и на зємли zло пошлє́тъ:
хочъ калѣцство(мъ) скараєт) хо(ч) бѣса в нєго вошлє́тъ.
Zачи(м) вы̀ до(л)жникѝ такъ чини́ти нє дє(р)за(и)тє:
хо(ч) о(т)робля(и)тє хо(ч) заробля(и)тє, а о(т)дава(и)тє.
А нє хочєтє zаробляти або о(т)робля́ти:
то̀ нє встыда(и)тєсѧ и худобою о(т)дава́ти.
Абы̀ я(к) сєбє̀ змо(г)лѝ о(т) до(л)го́въ свободи́ти:
и(ж) бы ва(м) в(ъ) бг҃а вѣчно(и) ка(р)ности нє заслужи́ти.
Я́ соско(р)бячѝ вашо(и) зги́бєлѣ, поражáю:
о(т) ко(т)ро(и) ва(м) свобо́дны(м) бы(т) пріятє(л)ско пріяю.
А на мєнє̀ за си́ю нау́ку нє дывѣтє:
а до(л)гѝ о(т)бува(и)тє да здоро́вы жывѣтє.

47. Ѡ людє(х) ты(х) що всє ты(л)ко чєго ко(л) вє(к)
в людє(и) іны(х) позычáю(т);
а своє(г) [о] [я(к) на пáко(ст)][1] ничóго нє мáю(т);
и нє стáраю(т)сѧ мѣти собѣ тáко(ж) // 33 зв.

Много таки(х) ви́ди(м) що всєгò позычáю(т):
а свои(х) жáдны(х) рéчи(и) у дóмѣхъ нє мáютъ.
І о стара(н)є жєбы̀ в ны(х) былò нє дбáютъ:
и хто нє позы́чи(т) то з(ъ) гнѣвомъ осу(ж)дáютъ.
А собѣ ма(и) да и мнѣ нє да(и), в присло́вю мóвятъ:
єдна(к) гу(л)таѣ вє(д)лу(г) присло́вѧ нє твóрятъ.
Zвыча(и)но ра(з) и други(и) в(ъ) людє(и) попрохáти:
а нє без(ъ)прєста(н)но всє ты(л)ко докучáти.
Такóє то гу(л)тя(и)ство и всты́ду нє знáєтъ:
жє жа(д)ного днѧ людя(м) добры(мъ) напрыкря́є(т).

І за тоє о(т) людє(и) сóро(м) и о(т) бга грѣхъ:
а ѡнѝ низáщо то маю(т), и творя(т) смѣхъ.
Zачи(м) ко(ж)ды(и) гултáю осмáкъ нє пропива(и):
дà і собѣ у дворѣ та(к) потрєбноє ма(и).
А тáкъ нє бу́дє(ш) людя(мъ) доку́ки чини́ти:
и ты́є (ж) людє стáну(т) тєбѐ хвали́ти. // 34

48. И сѐ тому́ жъ подóбноє.
Ѡ хотя́щи(х) людє(х) всѐ що ко(л) вєк(ъ)
о(т) іны(х) [ту́нє або тє(ж)][1] да(р)мо ѡ(т)бирáти

В кождого правє боли́т(ъ) чєму(с) гáрло:
хтò zаставляє(т) когò спѣва(т) дáрмо.
І цє(р)ковъ мови(т): вщє(д)ры̀ да пою ти:
а що дáро(м) хо(ч) взя́т(ъ), то о(т)кажу̀ ти̇̀.
І присловіє рєчє колѝ дáха,
то та(к)жє будє(т) и о(т) мєнѐ взя́ха.
А та(к) оста(в)тє вы тую морóку:
и нє будє(т) ва(мъ) жáдного порóку.

49. Ѡ в(ъ)тручáющы(х) сѧ нє в своѣ рѣчи:
пáчє жє к(ъ) нєиму́щы(м) никоєго началства,
сирѣчь власты, а вмѣшуватисѧ рады
в(ъ) всякоє нє своѐ дѣло,
щò и́мъ и нє приналєжитъ // 34 зв.

Нѣgды правє чєловѣкъ то(и) ста(т)ку нє мáє(т):
котры(и) нє в свои рéчи да(р)мо сѧ втручáєтъ.

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

А своєго дѣла ѡ́нъ нє хо́чєтъ смотрѣти:
точі́ю чужды(х) тщы(т)сѧ охочо глядѣти.
І нє ста́рає(т)сѧ справъ свои(х) доглядáти:
ты(л)ко бѣгаєтъ часто іны(мъ) роспра(в)ляти.

Такому (б) трєба сказа(т), ннѣ в на(с) нє пра(з)дни(к):
а твоѧ ми́ло(ст) хто(с) на(м) і́ны(и), а нє вка́зни(к).

50. Ѡ нєправдивы(х) щырости(х)
нє щы́рыхъ чєловѣковъ:
кгды убо кто іному сотво́ри(т) любо
и вєлі́є єдино́щи блгодѣяніє.
Но послѣждє тому (ж) болѣє стокро(т)
(вмѣсто того̀)[1] zлодѣяніє

Рєчѐ Дви́дъ ѡ бзски(х) к(ъ) людє(мъ) прємѣна(х):
и о лю(д)зски(х) к(ъ) людє(м) жє на зло̀ пєрємѣна(х). // 35
Кгды рєкъ быває(т) з(ъ)мѣна дєсница вышняго
во блго: а змѣна су(т) в зло̀ шуи́ца нижняго.

Сирѣчъ бгъ дєсницею блги подаваєтъ:
а шуи́цею чловєкъ злы(и) то о(т)бираєтъ.
Да ѡбрати(т)сѧ (ж) болѣзнь на єго злу главу:
а нєви(н)ны(и) радо(ст)но возда(ст) бгу хва́лу.

Тѣмъ ю(ж) бжє нѣ́хъ на(м) зла zлы́є нє створя́ютъ:
лє(ч) нєха(и) в(ъ) я́мы что на(мъ) копаю(т), впадаютъ.
Да и ѡнѝ аза́ли наказавши(с) при(и)дутъ
в чувство: и покаявши(с) до а́да нє сни(и)дутъ.

Zаступа(и) жє на(с) бжє о(т) всяки(х) zлотворцєвъ:
и дару(и) на(мъ) прочєє добры(х) блготворцєвъ.

51. Ѡ людѣ́хъ самыхъ себѐ гла́до(мъ)
убива́ющы(х), ску́пости ради

Много людє(и) быва́ло скупы(х) з(ъ) да́вны(х) вѣковъ:
а і тєпє(р) нєма́ло и zа нших вѣковъ.
Есть таки(х) жє всѣхъ рѣ́чи(и) по доста(т)ку ма́ю(т):
а для злои ску́пости го́лодо(м) zгиба́ютъ. // 35 зв.
Нє диво хто у себѐ ничого нє ма́єтъ:
да з голоду на свѣтѣ і́ны(и) умира́єтъ.

[1] Круглі дужки стоять у рукопису.

А в кого є(ст) а будє(т) ѕ голоду умира́ти:
того вє(л)ми здє и та(мъ) бгъ будє(т) кара́ти.
Кгды (ж) нє мови(т) бгъ на(м) да(л) и єщє обѣца́лъ:
и єщѐ пошлєтъ ласку я́ко жъ и посыла́лъ.
І нє мови(т) бгъ на(м) дал и і́ны(м) вдѣля(и)мо:
а сєбѐ и дома́шны(х) гладо(м) нє згубля(и)мо.
Кусъ хлѣба и впя(т) ѡсма(к) никого нє вроди́въ:
а бгъ всякую рє(ч) людя(мъ) на пожы́токъ створи(в).
Прєто чєго жєлає(т) дша то потщы́сѧ:
для дшѣ своє(и) нѣgды тружда(т) нє лѣни́сѧ.
Чєгò дша жєлаєтъ хо(ч) кошулю заста́въ:
жєбы є́стє(с) для нє́(и) гдѐ ту́ю рє́чъ доста́въ.
Бо хо(ч) ко(л)ко бога(т)ства бу́дє(ш) собѣ з(ъ)бира́тъ:
а по смє(р)ти з(ъ) собою нє зможе(ш) нищò взя́т(ъ).
Ты(л)ко на сє(м) свѣтѣ що г(с)дь да(л) пожыва(и):
а прокля́тую ску́по(ст) прєчъ о(т) сєбє о(т)вє(р)га(и) [1]. // 36

52. Ѡ у п и с у ю щ ы х (ъ) с ѧ в к о ѕ а к и̇ д у р н ы́ х ъ м у ж ы к а (х), и з н о́ в у в ы п и с у в а т и с ѧ х о т я́ щ ы (х)

То́жє(с) ду(р)ны(и) мужы́ку ба(р)зє нєуважны(и):
жє ты(л)ко бєзчє́сты(ш) чи(н) козацки(и) пова́жны(и).
Ѕасяглє(с) того чину, а́жє погоржа́єшъ:
нє бы(в)ши и в во(и)ску, ю(ж) выступи(т) гада́єшъ.
Нихто́ тѧ вписувати нѣтъ нє принєволя́лъ:
а́лє са(м) сѧ з(ъ) доброи волѣ є́стє(с) вписа́лъ.
А нє хо(ч) с козаками у во(и)ско завыта́тъ:
я́ко(с) нє хотѣлъ прє(д) ты(м) тя́гло(с)ти о(т)бува́т(ъ).
Прєто бєрєзовы(мъ) пѣро(м) выписува(т) тѧ̀ трє́ба:
и худо́бу ґды̀ ма́є(ш), на рату(ш) взя(т) потрє́ба.
Абы̀ єси̇ яковò коза́цтво: памята́лъ:
и дру́ги(м) мужыкамъ та(к) чини́ти заказа(л).
Ѡто (ж) ґды(с) нє втопи(л)сѧ напро(д) гдѐ у во́ду:
при(и)ми (ж) коза́цкую хо(р)бацѣ нагоро́ду. // 36 зв.
Бы(с) нє запомнѣлъ тоє(и) рєчи а(ж) до смє(р)ти:
по́ку(л) сѧ обвѣси(ш), чи тє(ж) суди(т)сѧ̀ вмє(р)ти.

---

[1] Починаючи з цього аркуша і далі, на нижніх полях у розбивку написано: *Сія кни-жи-ца ѡ(т)ца Гє-на-дія Ро-жов-ца.*

53. Ѡ козакáхъ, нє гóдны(х) похвáлы,
мєновитє ѡ ты(х) zлы(х)
и ѡкая(н)ныхъ сынáхъ,
и нє о(т)цєвски(х) дѣтях(ъ);
которыє у во(и)ско іду(т); а людє(и)
на путє(х) ідучи(х),
або ѣдучи(х) о(б)дырáю(т):
или що ко(л)вєкъ насы(л)ствіємъ рабýючи,
пáкости сотворяютъ

Вє(л)мѝ тыє козакѝ zлѐ собѣ поступáютъ:
же идучи у во(и)ско людє(и) гдѐ обдырáютъ.
Подобало (б) імъ тогдà мл(с)тыню даяти:
а нє та(к) на погибє(л) імъ вѣчну сотворяти.
Zапамяталыє тò зна(т) в(ъ) таковы(х) злы(х) дýшы:
же покáзуютъ бѣсу вго(д)ныє анѣмýшы.
І нєха(и) тоє собѣ злыє рабы̀ будутъ знáт(ъ):
же з(ъ) пóмстою своєю Х҃с нє будє(т) минáт(ъ).
І воскорѣ таковы(х) мóжєтъ выкорєняти:
и памя(т) іхъ со шумомъ навѣки погубляти. // 37
І пóку(л) сєбѐ узрятъ у погибєляхъ вѣчны(х):
нє буду(т) собѣ ща(ст)ѧ мѣ(т), и лѣтъ до(л)говѣчныхъ.
Побѝю(т) бо слєзы навѣкъ, о(т) ны(х) оско(р)блєнныхъ:
и всяки(х) хоча(и) мало о(т) ны(х) же оздобле(н)ныхъ.
І у во(и)ска пошє(д)ши ку домо(м) нє возврятятъ:
áлє будут ганѐбно головáми накладáт(ъ).
Що і козака(мъ) таки(м) Х҃є С҃пси́тєлю да(и):
и таковы(х) о(т) мєчà и кулѣ нє сохраня(и).
Бы̀ и прочіє злы́є о то(м) же памятáли:
и пáко(с)тє(и) нєвѝнны(мъ) людє(м) нє сотворяли[1].

54. Ѡ пєкýщы(х) хлѣбы пшєни(ч)ныє
а хо(ч) и жы́тныє фа(л)шывє z галунóмъ,
и продаю́щыхъ

Вє(л)мѝ и ты́є людє бг҃у согрѣшáют:
которыє и хлѣбы з(ъ) фа(л)ч(ъ)ю продавáютъ.
Мѣшаючи у тѣсто галýнъ для надмѐн(ъ)ѧ:
ко(т)ры́є ра(з)вѣ са(мъ) вра(г) похвáли(т) и(мъ) чинѐн(ъ)ѧ. // 37 зв.

---

[1] З лівого боку на полі написано іншим почерком: Ѡ *козакахъ подобны(х) лис(т) рзд напрєдѣ*. Справді, на арк. 164-му є такий вірш.

Óнъ бо на дшеврє(д)но дѣло научáєтъ:
и сотворяти волю свою́ помагáєтъ.
І перепеча(и) тоє(и) учитьсѧ науки:
же(б) за злы(и) прибыто(к) да(т) себе бѣсу в ру́ки.
І ты́ми ошука(н)ствы самы́ сѧ ошукаютъ:
ко(г)дà погину(т) з(ъ) свѣта сего, то(г)дà познáю(т).
А лу(ч)ше(и) бы тепе(р) зги́бе(л) свою́ познáти:
да конечне ошука(н)ствъ лю(д)зски(х) перестáти.
Я́ ва(м) ѡкаянные тоє поражаю:
и дочасно(и) ка(р)ности бжо(и) зде прія́ю.
А вѣчнои я́ко са(м) собѣ не желáю:
та(к) и вамъ тогосвѣтно(и) кары не жадáю.
Жадаю изгибели вѣчно(и) басу(р)мáномъ:
а ца(р)ства нб(с)ного зычу хр(с)тія́номъ.

55. Ѡ волочáщы(х) сѧ че(р)нцахъ[1]
по мѣста(х) по школа(х),
и по ко(р)чемны(х) двора(х) // 38

Мнóгіе волоцю́ги з(ъ) гу(л)та(и)ства бывáютъ:
осо(б)но и че(р)нцѣ[2] тако(ж) сѧ пробѣгаютъ.
Не хотѧ(т) в(ъ) мн(с)тырéхъ послушани(и) мѣти:
и ве(д)лугъ своего спсéніѧ те(р)пѣти.
Да повѣе(т)сѧ іны(и) к бѣсу по своє(и) вóлѣ:
шукаючи на згибе(л) собѣ своявóлѣ.
А свояволѧ добрà да не пожытéчна:
з ко(т)рó(и) сѧ рождáе(т) зги́бе(л) доконéчна.
Ѡсобливе те(ж) че(р)нцà[3] онà погубля́етъ:
а і свѣтско(г)[о] та(к)же вѣмъ не направля́етъ.
Претò сто (б) дѣло всѣ(м) е(и) не зажывáти:
да статéчно(ст) и цноту з побожно(ст)ю ховáти.
Áже не ты(л)ко свѣцки(и) часо(м) ховáт(ъ) не вмѣетъ:
да туда (ж) і че(р)нецъ і́ны(и) ва(н)дрóвны(и) шалѣетъ.
І люде(и) до зго(р)шéн(ъ)ѧ свѣцки(х) привожáетъ:
и погибели своє(и) дшѣ примножáетъ. // 38 зв.
Такому не потреба мл(с)тыню давáт(ъ):
áле всюда го(д)но е(ст) кія́ми частовáт(ъ).

---

[1] Зверху після слова «че(р)нцахъ» надписано блідішим чорнилом *и че(р)ница(х)*.
[2] Зверху над цим словом надписано: *че(р)ници*.
[3] Зверху над цим словом надписано: *и че(р)ницю*.

І будє(т) іны(и) чє(р)нєцъ прє(з) ввє(с) вѣкъ сѧ волочи́т(ъ):
а трафляє(т)сѧ тому в школѣ сѧ и ско(н)чи́т(ъ).
А́бо гдѐ на(г)лє лу́нє(т) у ко(р)чємномъ дому̀:
то ужѐ и нє зна́ти що чини́ти тому̀.
Можє(т) нєра(з)су́дно(и) то(и), шынка(р)цѣ напи́ти:
а що го(р)шъ и комєди(и) якихъ начини́ти.
І кгды̀ в ко(р)чмѣ зги́нє(т), в гно(и) я(к) ѱа̀ закопа́ти:
понєва(ж) та(к) важы(л)сѧ злѐ поступова́ти.
І чє(ст)нымъ за́ко(н)ника(мъ) нєславу вноша́ти:
и мн(с)тыря(м) бєзчєстно(ст) наволока́ти.
Людя(м) здає(т)сѧ же вся(к) чє(р)нєцъ та(к) злонра(в)ны(и):
я(к) о(н) нєцно(т)ливы(и) сы́нъ и прєѡкаянны(и).
Нє хо́чє(т) в(ъ) мн(с)тыру то(и) жытє(л)ствова́ти:
и ста(р)шому и бра́тіи сѧ повинова́ти. // 39
Да злы(и) рабъ я́ко гу(л)та(и) заВшє воло́чит(ъ)сѧ.
а в мн(с)тыру̀ нигдѐ єму̀ жи(т) нє хо́чєт(ъ)сѧ.
Бы́лє бы по города́хъ лю́дя(мъ) о́чи поро́въ:
бода(и) ты(л)ко єго ка́тъ само(г)[о] іспоро́въ.
І єсли̑ впя(т) мо(в)лю гдє таки(и) в(ъ) миру̀ зги́нєтъ:
а(ж) нєсла́ва за́кону н҃шєму[1] прослы́нєтъ.
Бо напро(д) згинє(н)ѧ о(н) мн(с)тырѣ ѡсужда́єтъ:
жє мовитъ жа(д)ны(и) мєнѐ ігумє(н) нє при(и)ма́єтъ.
Мушу сѧ волочити по тоє(и) нєволѣ:
а то̀ лжє(т) бы́лє (б) єму̀ нашалѣ(т)сѧ дово́лѣ.
І за(с) брєшє(т) жє мови(т) нигдє́ мѧ нє при(и)ма́ютъ:
быває(т) то и пра(в)да, жє нєцно́ты єго̀ зна́ютъ.
Єдна(к) лжє(т) то я́ко пєсъ; в(ъ) мн(с)тыря(х) при(и)му́ютъ
всяки(х): пачє (ж) ко(т)рыє добрє поступу́ютъ.
Бо мовя(т) во(л)но ѱо́ви и на бг҃а брєха́т(ъ):
и на ко(г)[о] ко(л)вєкъ я(к) ѱо́ви та(к)жє щєка́т(ъ). // 39 зв.
Бо̀ що̀ и о(т) шы́бєницъ котрыє втѣка́ютъ:
и ты́є в(ъ) мн(с)тыряхъ ча́сомъ сѧ свобожда́ю(т).
А чє(р)нєцъ в(ъ) мн(с)тыру̀ нє хотящы(и) жи́ти:
єднò то будє(т) бѣсу по ва(н)дро́вка(х) служи́ти.
Ко(т)ры(и) и нагороду о(т) нєго воспри(и)мєтъ
про́па(ст) вѣчну: г҃ды ду́шу єго̀ то(и) собѣ при(и)мє(т).
І хто (ж) тогò в поминни(к) можє(т) уписа́ти:
и з(ъ) прєста́вл(ъ)шымисѧ бра́тіями помина́ти.

---

[1] З лівого боку на полі приписано: *чє(р)нєцкому* — як уточнення до слова *н҃шєму,* про що свідчать помітки червоним чорнилом над обома цими словами. Почерк автора.

Нєха(и) ужѐ са́мъ сєбѐ таки(и) помина́єтъ:
и бг҃ови за дѣла злы́є о(т)вѣтъ дава́єтъ.
А помина́ніѧ ѡ́нъ ѡ(т)ню(д) нє досто́инъ:
алє осудови(с)ка и по смє(р)ти досто́инъ.

Естъ жє то пра(в)да я(к) нє єдно(и) мт҃ри дѣти:
і́ны(и) хо(ч) стра(н)ствує(т)[1], да ста́то(к) бу́дє(т) мѣти.
Нє по(и)дє(т) таковы(и) гдє в ко(р)чму ночова́ти:
алє до сщ҃є(н)ника можє(т) сѧ в(ъ)проха́ти[2]. // 40
Або хо(ч) и до просты(х) та(к)жє людє(и) чє́стныхъ:
а нє до ко(р)чємны(х) ко(т)рыхъ домо́въ бє(з)чє́єтны(х).
І подякова(н)є людя(мъ) [добры(м)][3] вста́вши ѡ(т)да́ти:
и в(ъ) пу(т) сво(и) гдѐ надобно з(ъ) бг҃омъ поспѣша́ти.
І нє будє(т) то(и) в(ъ) градѣ и в вєси мєдлѣти:
ты(л)ко па́чє в(ъ) мн(с)ты(р) впя(т) жи́ти хотѣ́ти[4].
Тому гдь҃ попроси(т) и я(л)му(ж)ну да(т) годи́тъсѧ:
будє(т) бо за дающы(х) то(и) бг҃у мли́т(ъ)сѧ.
І якъ в мн(с)тыру начнєтъ з(ъ)но́ву пробува́т(ъ):
начнє(т) за блг҃отво(р)цєвъ к(ъ) бг҃у мо(л)бы вноша́т(ъ).
І а́зъ пи́шущы(и) сѐ, то(ж) нєgды(с) прова(н)дрова(л)сѧ:
лю(б) в далє́кіє краѣ, да zлѐ нє блука(л)сѧ.
І впя(т) бєззазо(р)но ста́лъ в(ъ) мн(с)ты(р) поспѣша́т(ъ):
и в нє(м) по да(в)нєму з ла(с)ки бж҃о(и) и ста́ршы(х), прєбыва(т).
А нєува́жны(х) плуто́въ ты(х) нє похваля́ю:
єднакъ нє волочити(с) и ты(мъ) щыро прія́ю. // 40 зв.
Бо̀ лу́чшє(и) на єдно(м) є(ст) мѣ́сцу сто́кро́тъ жи́ти:
и в(ъ) ѡбы́тєлѣ сто(и) бє(з)ропо́тно служи́ти.

Та(к) мощно и бг҃ови чаємъ угоди́ти:
и прє(з) по́мо(щ) єго̀ всѣ грѣхѝ о(т)дали́ти.
Прєто и вь҃ братіє з(ъ)во(л)тє сѧ возвраща́т(ъ):
к(ъ) мн(с)тыря(мъ) на жы(т)ла, и до смє(р)тє(и) пробува(т),
Нєісхо(д)но: бо всякъ в мн(с)тыру̀ живущы(и):
обрящє(т) блж҃є(н)ство в сє(и) вѣкъ и во буду́щы(и).

---

[1] З правого боку на полі рукою автора зроблено уточнення до слова «стра(н)ствує(т)» — *ідє́тъ*.

[2] З правого боку на полі є запис: *Нє ма(ш) в(ъ) книзѣ сє(и) бо(л)шого на(д) сєго́ вѣ(р)ша ч҃ стро́къ и чєты́ри*. Почерк автора.

[3] Квадратні дужки стоять у рукопису.

[4] З лівого боку на полі проти інтервалу між рядками написано рукою автора: *ба́вити(с)*, уточнення до слова «хотѣти», на що вказують відповідні значки, зроблені червоним чорнилом.

Ко(т)ро(г)[о] бл҃же(н)ства ва(м) и мнѣ да(и) б҃же за(с)лужи́ти:
бы(х)мо пре(з) заслу́ги мо(г)лѝ по сме(р)те(х) в(ъ) нб҃ѣ жи́ти.
Чего̀ и впя(т) ва(мъ) zычу, и да(и) то б҃же:
а волочи́тисѧ бе(з)пу́тне ба(р)зо непригоже.
Уже (ж) и о(т) васъ вандровны(х) прощенiѧ желáю:
а о(т) вандрово(к) ва(с) бг҃у в(ъ) хранениє вручáю.

56. Ѡ босакáхъ, що бóсые без(ъ) ѡбувéнiѧ в зымѣ хóдятъ // 41

Ве(л)мѝ на свѣтѣ лю́де то удывите(л)ные:
и згола никому вѣмъ не зрозумите(л)ные.
Iме(н)но ты́е що сѧ наzываютъ босакѝ:
не зна(т) чи люде они чи якіе кадукѝ.
Бóсіе бо чере(з) всю̀ зыму явстве(н)но хóдятъ:
и не бóсие мѣю(т) бы(т), та(к) то люде(и) звóдятъ.
Zна(т) то же людя(м) óчи во(л)шебство(м) заслѣпля́ю(т):
ко(т)рые сапоговъ в ны(х) на нога(х) не видáютъ.
Ѡнѝ в сапога(х) хóдя(т) а бóсiи zдаю(т)сѧ:
мало ко(т)рые в хы́тро(ст) такую придаю(т)сѧ.
Кгды (б) то̀ не ошука(н)ство мóщ(ъ)но (б) и нагу ходи́т(ъ):
и на моро(з) все тѣло своѐ голое о(т)кры́т(ъ).
Áже я́ко не мо(щ)но е(ст) ходити гóлому:
тако теж не можно е(ст) ходи́ти и бóсому.
То проявы́лисѧ нѣякіе покýсы знáт(ъ):
котры(х) и в(ъ) старовѣчны(х) кни́га(х) не може(м) начитáт(ъ).
I ещѐ пр(о)роками сáми сѧ наzывáютъ:
и през(ъ) пóмощъ вражую людe(и) ошукивáютъ // 41 зв.
Не знаю сове(р)шенно, ты(л)ко та(к) мови(т) мýшу:
же не еди(н) босáкъ zаписа(л) бѣсови дýшу.
Iжъ бы емý до сме(р)ти рáчи(л) во все(мъ) помага(т):
на зги́бе(л) д҃ше(в)ную прибы(т)ки собырáт(ъ).
Zа що̀ ты(м) прокля́ты(мъ) босака(м) не що(б) чини́ти:
ты(л)ко по гóлы(х) нога(х) по пята(х) по турéцки(и) би́ти.
Або ѡсобливѣ(и)ше ѡгнемъ припаля́ти:
кгды̀ не бои(т)сѧ мрáзу и о(г)ню̀ не може(т) боя́ти.
Або же(б) таковому нóги кáтъ поѡ(д)тынáлъ:
и ѱóмъ на з(ъ)ядéніе до д(ъ)я́бла прéчъ пове(р)гáлъ.
Не важилися (б) ю(ж) бо(л)шъ всегò свѣта дури́ти:
але могли (б) в сапогахъ видимо ходи́ти.

Ещѐ пре(д) про́сты(мъ) людомъ зову(т)сѧ чудотво(р)цы:
а лю(д) не знае(т) же всѣхъ дѣлъ ѕлы(х) онѝ то тво(р)цы.
І людє(и) свои́ми прелє(ст)ми просты(х) пре(л)ща́ютъ:
а лю́де бѣдные злы(мъ) сына(мъ) вѣры до(и)ма́ютъ.
Было бы и(м) з ны(х) своє(и) вѣчно(и) поги́бели:
а то̀ и людє(и) єщѐ приво́дя(т) до згибели. // 42
І к тому̀ злы́е рабы̀ zажываю(т) таба́ку:
єслѝ бы хто побо(ж)ны(и) уби(л) в смє(р)ть я(к) соба́ку.
І о(т)кровє́ніѧ нѣякіѧ баснослóвлятъ:
а хто̀ не да(ст) ялму(ж)ны то(г)[о] заѡ́чнє злосло́влятъ.
А са́мы злословіѧ го(д)ны и всѣхъ ка(р)но́стє(и):
то є(ст) като(в)скими руками го(д)ны̀ ша(и)ностє(и).
І притворя́ю(т) са́ми собѣ стобли́вости:
будучи испо(л)не(н)ны всякои бє(з)чи(н)ности.
Бо не ѡбыта́ю(т) в чє(ст)ныхъ яки(х) людє(и) двóрахъ:
да бо(л)ше(и) по ко(р)чємныхъ своявo(л)ныхъ дóмахъ.
І та́къ же по нш҃ему ра́ды сѧ и упива́т(ъ):
да к тому̀ и безчи́нно(ст) злу́ю показова́т(ъ).
Уже (ж) написа́лємъ доволно ѡ ѡшука́нцахъ:
о звóдника(х) босака́х нєчєстивы(х) пога́нца(х).
Лу(ч)ше(и) бы̀ и(м) на ші́и собѣ сы́ла вскладáти:
нєжелѝ та(к) по миру̀ ходячи плутова́ти.
І треба (б) zвяза́вши босака̀ дóбре затына́т(ъ):
же(б) призна(л) я(к) то нóги в него не могу(т) змерза́т(ъ). // 42 зв.
Чи зєліямъ котры́мъ нóги собѣ натыра́ютъ:
чили те(ж) zлы́е духи и(м) та(к) допомага́ютъ.
Бо нєво(з)можно та(к) сѧ z мт҃єри народи́ти:
ты(л)ко на ѡшука́нство могу(т) то що(с) роби́ти.
Zа що̀ пє(в)не досто(и)но и(х) z свѣта погубля́ти:
жебы̀ и па́мя(т) вовѣкъ и(х) мо(г)ла̀ погиба́ти.
На́съ же бж҃е о(д) тако(и) зло(и) нау́ки сохранѝ:
и ѡ(т) всяки(х) злы(х) дѣлъ до смє(р)тє(и) нш҃и(х) боронѝ.

57. Ѡ zлобѣ людє(и) памятозлóбны(х), урядовы(х)

Еслѝ кто̀ озлобле́нны(х) сыро́тъ не проща́е(т):
такому са(мъ) г(с)дь бг҃ъ до зѣла о(т)мща́етъ.
Кро(м) сыротѣ ско(р)бному из(ъ) мосту да в вóду:
а неха(и) бы на свою̀ ко(ж)ды(и) позрѣлъ врóду.
А прв(д)ны(и) судіѧ̀ в(ъ) правду разсужда́етъ:
и вы́шнему судіи Хр(с)ту подража́етъ. // 43

А нє будєтъ судіи тому̀ подражáти:
можє(т) в(ъ) послѣдны(и) дн҃ь о себѣ познáти.
Да ужє в тоє врємѧ тоє нє вє(р)нєтъсѧ:
ко(г)да о(т) нб(с)ны(х) вратъ до áда вє(р)нєтъсѧ.
Тѣмъ и памятозлобны(х) Х҃є бж҃є настáвъ
на стєзю сп҃сє(н)ную: и грѣхѝ и́мъ остáвъ.

58. Ѡ нєвѣгласа(х) укоря́ющы(х) ты́хъ людє(и):
ко(т)ры́є писанiє(мъ) ст҃ы(мъ) выкладаютъ
что полѣ́зноє на по(л)зу дш҃ъ и(х).
А ѡнѝ [нєра(з)су(д)ныє головы][1] zлословя(т)
и нєнавидя(т) тѣхъ труждатєлє(и),
на добрыє дѣла писанiє(м) научáющыхъ,
и сп҃сє́нiѧ iмъ жєлáющыхъ

Zна(и)тє и рazумѣ(и)тє таковы́є лю́дє:
что ва(мъ) zа ты́є рѣчи в(ъ) послѣдны(и) дє(н) бу́дє.
Прошу васъ, наставнико(в) свои(х) нє хулѣтє:
алє повину(и)тєсѧ и бг҃а [zа ны́хъ][1] млѣтє. // 43 зв.
Ѡнѝ бо вáмъ подаю(т) сп҃сєнну нау́ку:
бы́стє по смє(р)тє(х) нє (и)шлѝ у вѣчную муку.
І кгды̀ будєтє слу́ша(т) ѡ́ны(х) то нау́ки:
пєвнє свободытѣ́сѧ ѡ(т) будущо(и) му́ки.
А єслѝ о(т) учащы(х) словъ тѣхъ нє при(и)мєтє:
то чєго нє zычу ва(м), подѣломъ при(и)мєтє.
І єслѝ zапáсную хто собѣ дш҃у мáєшъ:
волѧ твоѧ̀ согрѣша(и) я(к) ты собѣ знáєшъ.
А єслѝ єдну мáєшъ, то я(к) тую згу́бышъ:
а другои запáсно(и) мѣ́т(ъ) собѣ нє бу́дєшъ.
Що то(г)да вчи́ни(ш), и хто в то(и) ча(с) тѝ помóжє(т):
воісты(н)ну увє(с) свѣтъ помо(г)тѝ нє змóжє(т).
Ты(л)ко прє(д) тобою є(ст) двѣ зна(ч)ны дороги:
хо(ч) на сп҃сє(н)ныє хо(ч) на (з)гибє(л)ныє идѝ порóги.
Еднакъ гóрдє хощу̀ жє(б) сп(с)лáс(ъ) твоѧ̀ дш҃а:
по всѧ̀ днѝ млю̀ бг҃а о(т) всєѧ дш҃а̀.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

І бгъ ти на доброє нєха(и) помагáєтъ:
а о(т) злы(х) обы́чаєвъ нєха(и) сохраня́єтъ. // 44
А на мєнѐ za сéє прошу̀ нє гнѣва(и)сѧ:
áлє на свѣтѣ здравъ бу(д), и к тому спса(и)сѧ.

59. Ѡ цыгáнахъ и о жыдáхъ

Цыгáнє да і жиды̀ єдны̀ єдны́мъ рáвны:
понєва(ж) вє(л)ми ты́є людє є(ст) zлонрáвны.
Бо в ны(х) то(л)ко є(ст) правды я(к) в шєлягу срєбра:
бода(и) и(м) бєз(ъ)прє(с)та(н)но каты̀ крушы́ли рéбра.
Жє zбытéчныє людя(мъ) чиня(т) ошука(н)ства:
гдє ко(л)вєкъ приѣха(в)ши до яко(г)[о] па(н)ства.
А зємлѣ своє(и) згола нигдѐ собѣ нє мáютъ:
ты(л)ко нє мовячи я(к) цыганє пробуваютъ.
Тако(ж) туляю(т)сѧ и жиды по всємъ свѣту:
абы гдє в якихъ zéмля(х) и в котро(м) повѣту.
А прє(д)сѧ жъ гдє є(ст) жиды̀ свои дворы̀ мáю(т):
а цыгáнє гдє дн҃ь гдé но(ч) по свѣту туля́ютъ.
І я(к) нє мѣю(т) домовъ що(б) и ща(ст)ѧ нє мáли:
а на ѡстато(к) жєбы и дя́блы и(х) побрáли.
І да(и) г(с)ди, абы тóє тáкъ сѧ и́мъ стáло:
и(ж) бы̀ навѣки тóєи нєчистоты̀ нє стáло. // 44 зв.

60. Ѡ катáхъ

Кождого рємєсникà людє похваля́ютъ:
и я́ко то потрєбны(х) людє(и) ублжáютъ.
Кгды (ж) всяки(х) рємє(с)нико(в) потрєба на свѣтѣ:
и да(и) бж҃є вшєляки(х) ку потрєба(мъ) мѣти.
Чє(ст)ныє рємє(с)никѝ работаютъ чéстно:
и жытє(л)ствуютъ в свои(х) вѣцѣхъ блгочє(ст)но.
Єдна(к) и нєчє(ст)ноє на свѣтѣ є(ст) рємєслò:
мєновѝтє мистро(в)ствò, абò тє(ж) катовствò.
А і кáта потрєба всю́да своєго чáсу:
жє(б) дава(в) ты(мъ) zлодѣя(м) и забо(и)ца(мъ) прáсу.
І прошу̀ вáсъ ми(ст)ровє, дóбрє таки(х) справля(и)тє:
чвє(р)ту(и)тє и палѣтє и бѣтє и стына(и)тє.
А єсли ко(г)дà кого вѣшати бу́дєтє,
то примучи(т) пє(р)шъ до(б)рє нєха(и) нє забу́дєтє.
І жа(д)нои zлочи(н)цамъ фо(л)gи нє показу(и)тє:
а я́къ потрєба своимъ рємє(с)ло(мъ) справу(и)тє. // 45

Ва(мъ) то ю(ж) досконалє такаѧ вла(ст) да́на:
нє будєтє грѣха̀ мѣт(ъ) о(т) вы(ш)няго пна.
Бгъ васъ ла(т)во за то̀ всѣхъ во(з)можє(т) прости́ти:
єслѝ з(ъ)хочєтє ко(т)ры(и) то(и) уря(д) ѕложи́ти.
А тєпє(р) якъ налєжи(т) рємє(с)ломъ ты(м) кєру(и)тє:
и єди(н) з(ъ) єдны(м) в ла(с)цѣ жывѣтє, и з(ъ)дравству(и)тє.

61. Нищє́нски(и) вѣршъ

Ѡсє жъ пно́вє пришо́въ до васъ и я́:
що мѣю собѣ хоро́шоє имѧ.
А хоро́шоє та́къ, жє єсмо̀ Свыри́дъ
и самъ такъжє хороши(и) глядѣтє(с) мнѣ на ви(д).
А пра́вда ґрє́чны(и) єстемъ и хоро́ши(и):
и бога́ти(и) жѐ мно́го мѣю во́ши(и).
Зво(л)ся (ж) сла́внаѧ мѣща(н)ко мнѣ в го́лову по(и)ска(т):
то мо́жє(ш) ѡ(т) мєнѐ того (ж) ска(р)бу сѧ набра́т(ъ).
А ты̀ мнѣ за то(и) ска(р)бъ ничо́го нє да(и):
тыл(ъ)ко за мєнѐ дочку̀ свою̀ о(т)да(и).
І єщѐ минѣ да(и) мно́го и вѣна:
хоча(и) принамнѣ(и) из вя́зочку сѣна. // 45 зв.
Або на(и)доро́жшую рѣчь, мѣхъ поло́вы:
и дода́тку к тому̀ до́бры(и) ку(л) соло́мы.
А тєпє(р) бу(д) собѣ та́къ вє(л)ми̇ ѕдоро́ва:
и то́вста якъ я́ловаѧ коро́ва.
А дочка̀ нєха(и) ростѣ́тъ якъ тєли́ца:
жє(б) хоро́шаѧ була̀ молоди́ца.
Бо я́ на єи давно́ сѧ ѕалєца́ю:
и ужѐ и на вєсѣл(ъ)є сѧ прибира́ю.

62. Ѡ ѕолотара́хгъ

Сіи вѣрши з(ъ) поча(т)ку є(ст) ѕатру(д)нє́нніи:
зрозумѣютъ прє(з) сты(и) дхъ ум(д)рє(н)ніи [1].
Золотарѧ трє́ба бы а́ггломъ равня́ти:
жѐ можє(т) нб(с)ніи сосу́ды зробля́ти.
А то в таки(и) цє(л) то́є нє іна́къ става́єтъ:
и(ж) всяки(и) щырозло(т)ны(и) по́су(д) нбо ма́єтъ.

[1] З правого боку на полі написано два рядки: *Перє́скакомъ вѣмъ сію всю книгу писа́нно: для того̀ іноє в нє(и) нє к строцѣ влага(н)но.* Унесення В. М. Перетцом цих рядків до тексту твору здається невиправданим. Це лише авторське пояснення, чому вірш про золотарів, яких Климентій підносив дуже високо, потрапив до розділу «О людєхъ злыхъ».

Напри́кла(д) якъ то ми́тры і́ли патєри́цы
та(м) бо ца(р)скіи вѣнцы сцѣ́птры[1] в(ъ) бжо(и) дє(с)ни́цы. // 46
І про́чєє мо́жє(т) сѧ всѐ за(с) зна(и)дова́ти:
ко(т)ро́є звыкло зде в насъ на́ зє(м)ли быва́ти.
Мєнови́тє вє(л)можны(х) гє(т)ма́новъ булавы̀:
до кото́ры(х) потрєба хотя́щы(м), головы̀.
А інны во(и)сковыє дѣлаютъ клє(и)но́ты:
и прили́чныє во(и)намъ ро́зныє приміо́ты.
І поясы̀ дѣлаю(т) срѣбрныє му(д)ріи:
и єѴ(г)лски бля́хи робятъ прєм(д)ріи.
І ѡсо́бъ капыту́ла(м) дѣлаютъ пєча́ти:
о ко(т)ры(х) а(ж) нє зна́ємъ я(к) рєщѝ поча́ти.
Такъ жє и вла(с)тѣ́лскіи лѣски оздобля́ютъ:
я(к) імъ повѣлѣва́ю(т): та́ко потрафля́ю(т).
І позлоцо́ніи тє(ж) з срѣбра робя(т) ку́бки:
и всякіи до столо́въ пн(с)ки(х) втожъ посу(д)ки.
І до ѡ́лтарє(и) сты́хъ рѣчи пр(с)толніи:
и мно́гіи потрѣ́бы та(к)жє цє(р)ко́вніи.
І па(н)намъ пє(р)стєнѣ зла́тіи ізробля́ютъ:
и ка́мє(н)ми дра́гими ѡ́нѣхъ украша́ютъ. // 46 зв.
Додава́ю(т) жє кшта(л)товъ и на сага(и)да́ки:
и на сага(и)да́чныє ѡ(и)стра и ку(л)ба́ки.
І ша́блѣ драгоцѣнно срѣбромъ осажа́ю(т):
жє а(ж) зря́щіи на нихъ вє(л)мѝ сѧ удывля́ю(т).
І ꙋзѣки ро́бятъ и оклада́ютъ но́жна:
и всєго̀ нєо(т)мо́вны всѐ бо и(мъ) возмо(ж)на[2].
І оправля́ю(т) тако(ж) прм(д)ріи ножѣ:
которы(х) дє(р)жатъ собѣ бога́тіи мужѣ[3].
А що̀ є(ст) кадѣлницы и срѣбрны ли(х)тарѣ:
и ля(м)пы, всѐ то тоє робя(т) ꙁолотарѣ.
І до ѡбразо́въ вѣнцы̀ ручки и коро́ны:
при(и)ми до своє́и и(х) бжє оборо́ны.
І що ко(л)вєкъ на́ зємли свѣтъ сє(и) потрєбу́єтъ:
всє то золота(р) свои(м) розумо(м) готу́єтъ.
Ꙁачы(м) бжє іхъ мо(л)бы са(мъ) ласка́вє слышѝ:
и вѣчного живота̀ з(ъ) сты́ми нє лишѝ.

---

[1] Під цим словом унизу написано олівцем рукою П. Куліша: *скипєтри.*
[2] З правого боку на полі іншим почерком написано: *возмо(ж)на.*
[3] З правого боку на полі іншим почерком написано: *ножѣ.*

63. Ѡ мужє(х) zлы(х), убива́ющы(х) жо́ны своѧ̀
до смє(р)ти. Суди́ти бы́ трєбѣ таковы(х)
налютѣ(и)шоє смє(р)тноє осу(ж)дє́нієє,
па́чє іны(х) забо(и)цо(в), вмѣсто // 47

ѡ(т)цєуби(и)цовъ, и́ли мт҃рє(и),
и брати(и), и сєстръ.
Лу(ч)шє(и) бы імъ трєѡкая(н)нымъ,
самы(х) сєбѐ уби(и)ство(м) погуби́ти:

нєжє ѡ(т)ца̀ или мт҃є(р), іли брата,
и́ли сєстру: або жону уби́ти.
Ґды (ж) Іюдына ча(ст) ожидає(т) іхъ

Вся́ки(и) забо(и)ца бу́дє(т) о(т) бг҃а суждє́нны(и):
, и до безконєчны(х) му́къ будє(т) осуждє(н)ны(и).
Іно бо нєвѣрного вмѣсто звѣра уби́т(ъ):
, а іноє вѣрного з(ъ) свѣта сєгò згуби́т(ъ).
Іно за(с) мє́чни(к) твори(т), что̀ лю(д) росказу́єтъ:
за то̀ сєбѣ вєли́ка грѣха̀ нє при(и)му́єтъ.
А роды́тєлє(и) свои(х) іли жє́нъ zабо(и)цы:
нє у́зря(т) лица̀ во вѣкъ пр(с)то́и тр(о)цы.
Алє буду(т) та́мъ гдѐ сѧ и ни сподѣваю(т):
конєчно собѣ нєха(и) ты́є того̀ ча́ютъ.

Нє то́кмо бо грѣхъ ѡ(т)ца̀ и м҃тє(р) уби́ти:
а́лє и жону, із(ъ) ки(м) прися(г) вѣкъ ко(н)чи́ти.
Прєто (ж) і жонъ своихъ убива́т(ъ) нє дє(р)за(и)тє:

алє на су(д) бж҃и(и) всѣ собѣ памята(и)тє. // 47 зв.

Сѐ жє ѡ людє(х) до́бры(х) побо́жны(х) мл(с)тивы(х)
ласка́вы(х) и ѡ стра(н)нопріємны(х)[1]

64. Ѡ страннолю́бны(х), то є(ст)
ѡ при(и)муючи(х) стра(н)ныхъ в домы̀ свои:
и прєпокоєва́ющы(х) любє́зно[2]

Кто стра(н)ныхъ и убо́ги(х) в до(м) сво(и) при(и)му́єтъ:

то(и) сєбѣ поко(и) вѣчны(и) в(ъ) нб҃сѝ готу́єтъ.
І ктò нє́мощны(х) калѣкъ в домѹ̀ прєдє(р)жає(т):
и до смє(р)ти тѣхъ в(ъ) мл(с)ти хова́єтъ.

---

[1] Більшість початкових букв цієї фрази і слово *мл(с)тивы(и)* написані червоним чорнилом.

[2] Перед початком цього вірша з правого боку на полі написано чорним чорнилом, проте іншим почерком: *NB*.

Тогò са(м) стра(н)ствовавы(и) бгъ сномъ нарече̑тъ:
и в(ъ)ни(и)дѝ в радо(ст) вѣчну в(ъ) днъ послѣдны(и) рече̑тъ.
І па́ки, кгды(с) о нищы(х) ты мл(с)рдова́лъ:
при(и)ми (ж) о(т) мене в нбѣ мздỳ, ея же(с) желáлъ. // 48
І красоты̀ нб(с)но(и) все(г)дà наслажда(и)сѧ:
и в(ъ) славѣ моє(и) вѣчно тáмо утѣша(и)сѧ.
І да(и) г(с)ди и намъ тогò доступи́ти:
бы(х)мо с(ъ) сты́ми сѧ мо(г)лѝ вєсєли́ти.

65. Ѡ людє(х) мл(с)тивы(х), сирѣчъ,
ѡ творящы(х) ялму(ж)ны сі́ѧ вѣ(р)шъ
писа(н)на: та́ѧ бо и(м) блгода(т)
о(т) г(с)да є(ст) да́нна

Блжє́нъ мл(с)тивы(и) і́жъ помлова(н) бу́де(т):
мл(с)тини бо ра́ди вѣчно(и) ка́зны збу́де(т).
Ни за что̀ у́бо та(к) я(к) бо(л)шъ за мл(с)ты́ню:
буде(т) мѣти себѣ бжію блгосты́ню.
А та(к) за дая́ніє и́мъ в(ъ) нбѣ ѡ(т)да(ст)сѧ:
нє точію то́є, но стокро(т) возда(ст)сѧ.
Сторы́цею бо рече мл(с)тивы(и) при(и)метъ:
и жыво(т) вѣчны(и) о(т) бга воспри(и)метъ. // 48 зв.
Мы̀ же повсе(г)дà за тыхъ г(с)да блга́емъ:
о(т) котры(х) мл(с)ты́ню іногдà при(и)ма́емъ.
Блгодѣтелє(м) нши(мъ) бже нагородѝ:
и ѡ(т) ско(р)бе(и) времє(н)ныхъ и вѣчны(х) свободѝ.

66. Ѡ прошє́ніи мл(с)тыни

Пи́ше(т) Екклєсіа́сте(с), же лу(ч)ше(и) умрѣ́ти:
а неже просящаго ко(г)да себе зрѣти[1].
А Х Спсите(л) са(мъ) просити насъ у́читъ:
ища(и) рече̑ обря́ще(т) и прося(и) полу́читъ.
Тѣмъ тебе Хр(с)те млѧ и о(т) людє(и) проси(мъ):
по словесе(х) ти к(ъ) рабо(м) ти мо(л)бу вно́симъ.

[1] Проти цих двох рядків на правому полі, мабуть, рукою автора написано: *ста́р[ыи] зако(н)*, проти наступних двох рядків: *но(в) зак[онъ]*. У квадратних дужках відновлено відрізані літери.

Совѣту(и) же и(мъ) Спсе да мл(с)ть на(мъ) твóрятъ:
и любовъ уго(д)ную тебѣ к на(мъ) о(т)вóря(т).
А ты̀ и(мъ) za тò ца(р)ствомъ нб(с)ны(мъ) нагородѝ:
а zдѐ пре(ж)де нá зе(м)лѝ о(т) ско(р)бе(и) свободѝ. // 49
І дару(и) и на(м) с нѝми безгрѣшно пожѝти:
абы(х)мо в тебе ла(с)ку мо(г)лѝ заслужѝти.

А по кончѝна(х) нших ъ нба доступѝти:
и тáмо тѧ з(ъ) стыми навѣки славѝти.

67. Ѡ творя́щы(х) мл(с)тыню

Пишу̀ о людe(х) творы́т(ъ) мл(с)тыню могу́щы(м):
але абы̀ творили на(и)паче неіму́щы(м).
Бо та(к) мовя(т) еже мѣе(т) хто сво(и) достато(к):
то(и) zавше мѣетъ сове(р)ше(н)ны(и) и стáтокъ.
А хтò такóвъ ялму(ж)ны твóри(т) многомогу́щы(м):
ему же(б) пáче мѣ(т) взгля(д) досто(и)но к(ъ) неимущы(мъ).
Кгды (ж) многомо(щ)ны(и) и са(м) о себѣ сѧ пожѝвитъ:
а вбоги(и) бѣдны(и) рѣдко са(м) себе пожѝвитъ.

Тѣмъ да(и) бже и нищы(м) прв(д)но дая́ти:
и дово(л)но за(с) самыхъ себѐ пожы(в)ляти. // 49 зв.

68. Ѡ чл҃вѣку котры(и) я(л)мужну давáетъ:
а ему̀ за тое са(м) бгъ нагорожáетъ

Вся(к) побожны(и) творити мл(с)ты́ню мóже:
и(х) же імéна ты̀ са(м) знае(ш) Хе бже.
І за мл(с)ты́нное ѡ́нымъ творéніе:
дару(и) и(м) zдравіе и дша(м) спсéніе.
І в(ъ) книга(х) жыво(т)ны(х) са(м) такóвы(х) напишѝ:
и цр(ст)віѧ своéго za тóе не лишѝ.

69. Ѡ бл҃годѣтеле(х) великихъ
и малы́хъ. Мл҃ѝтва

Спсѝ г(с)ди всяки(х) мои(х) блготвóрце(в):
мо(л)бáми рождше(и) тѧ и сты(х) чудотворце(в).
І да(ж)дъ ѝмъ нб(с)ную za тò нагорóду:
а нá зе(м)ли о(т) всѣхъ бѣдъ и ско(р)бе(и) свобóду. // 50

І всѐ по желанія(х) ср(д)цъ ѝмъ подава(и):
и я́ко sѣницу ѡ́ка всє(г)да̀ сохраня(и).
А ѡсобно рачъ о́ны(мъ) дарова(т) лѣта мно́га:
смирє(н)но мли(мъ) за ны(х) тѧ всєщє(д)ра бга.

70. Ѡ друзѣхъ zычлѝвы(х)

Z давны(х) часо(в) приповѣ(ст) та́ѧ то̀ пробува́єтъ:
нє мѣ(и) собѣ сто ко(п) я(к) сто друго(в) повѣда́є(т).
Бо сто копъ я(к) то мовя(т) гро́ши слы́на:
а дру́зы нє забуду(т), я(к) яка́ѧ годы́на.
Хова(и) бже пригóды, а(ж) та(к) тєбѣ помогу́тъ:
и подадутъ рату(н)ку я(к) ко(т)рыє из(ъ)могутъ.
Прото трєба из(ъ) всѣми по (д)ру́зки(и) пробува́ти:
и всѣми сы́лами и(х) ласки запобѣга́ти.
Бо хто̀ нє хочє(т) людя(мъ) лю(д)зско(с)ти выявля́ти:
того̀ и в прыгодѣ мало буду(т) ратова́ти.
Кгды́ мовя(т) нє іма(и)сѧ хто ко(л)вєкъ за прыго́ду:
нє да(и) бже ко(ж)дому, а(ж) будє(т) мѣ(т) свобо́ду. // 50 зв.
Zачи(мъ) прошу васъ з(ъ) всѣмѝ прія(з)ливє живѣ́тє:
и другъ za друга єщѐ и бгу сѧ млѣтє.
А васъ бгъ я́ко оцъ сновъ будє(т) люби́ти:
и о(т) всяки(х) на́пастє(и) всє(г)да станє(т) храни́ти.

71. Ѡ прємѣнностя(х) свѣтовы́хъ

Вся́ка рѣчъ на свѣтѣ прємѣнѐнна быва́єтъ:
ко(ж)ды(и) свѣтски(и) члкъ и іно(к) призна́т(ъ) ма́єтъ.
Прємѣняю(т) фо(р)тѣ́цы и тє(ж) ро́зныє му́ры:
и вси прєхо́дя(т) я́ко во(з)душныє вѣмъ хму́ры.
І лю́дє то(ж) смє(р)тями розными сѧ ко(н)чаютъ:
а гра́ды з(ъ) ѡбы́тє(л)ми и вѣ́си нє вмира́ютъ.
А хоча(и) пу(д) ча́съ прє(з) мѣчъ и о́гнь, и умира́ютъ:
то за ки(л)ко лѣтъ пото(м) изно́ву воскрєса́ютъ.
Сирѣчъ гра(д) и ѡбы́тє(л) мо́щно впя(т) осади́ти:
а члкъ умє(р)шы(и) нє можє(т) ю́жъ ожи́ти.
Развѣ в(ъ) послѣдны(и) днь судны(и) то(г)да̀ ожи́єтъ:
и нагоро́ду то(г)да̀ за дѣла воспри(и)мєтъ.
І на(м) бже твои(м) рабомъ нбомъ нагородѝ:
и о(т) ка́зни вѣчноѧ мли(м) тѧ всѣхъ свободѝ. // 51

72. Ω ѡднoѡ́кихъ людѣ́хъ

Называ́е(т)сѧ з(ъ) єдны(м) о́ко(м) по(л)чл҃вѣка:
бо нє до само(г)[о] то(и) єщѐ ко(н)ца̀ калѣ́ка.
Ґды (ж) полови́ну свѣта єдноѡ́чны(и) мо́же(т) зрѣ́т(ъ):
а на ѡ́бѣ слѣпы(и), нє може(т) и ма́ло видѣ́т(ъ):
Бо подлу(г) присло́вiѧ чи плака(в) бы слѣп(ъ) стє(ж)ки:
єсли (б) хо(ч) мало видѣвъ про́хо(д) яко́и(с) стє(ж)ки.
І ґды бы одноѡ́ки(и) зрѣлъ скро(з) скляны́є ѡ́чи:
мало до про(з)ритєлства мѣл бы сєбѣ помо́чи.
Ты(л)ко из(ъ) ѡкуля(р)ми глядѣлъ бы єдны(м) ѡ́ко(м):
вла(с)нє бы я(к) на смѣхъ, а(л)бо тє(ж) якъ наро́ко(м).
Єдна(к) добро̀ и єднò ѡ́ко жє тако(ж) ви́ди(т):
а на ѡ́бѣ ѡслѣпши(и) ничого то(и) нє ви́ди(т).
І да(и) г(с)ди ѡчє(и) намъ нє утрача́ти:
бы(х)мо мо(г)лѝ всяку рєчъ я(с)но ѡгляда́ти.

73. Ω колю́чкахъ, що ко́лю(т) в бока́хъ у людє(и) ча́сомъ // 51 зв.

Zла́ѧ и то̀ хороба колю́чка быва́єтъ:
жє вла(с)нє я(к) ко́пiємъ пу(д) бокъ ударя́єтъ.
А та(м) жа(д)наѧ ѡ́стро(ст) во вну(т)ръ нє быва́єтъ:
то́кмо затвє(р)дѣлаѧ кро(в) то́є спра(в)ля́єтъ.
І и́ны(и) чловєкъ мусѣтъ а(ж) з того̀ умрѣти:
зачи(м) ко(ж)ды(м) добры(м) єи нє да(и) бж҃є мѣти.
І иждєнѝ ѡ(т) всѣхъ хр(с)тiя́нъ блгочєстивы(х):
а ѡбратѝ на басу(р)манъ злы(х) и нєчєсти́вы(х).

74. Ω бо́лѣзнє(х) живото́выхъ

Вну́трнаѧ и внѣшнаѧ бо́лѣзн(ъ) разно(ст) мѣ́ю(т):
жє то нєвиди́мо и види́мо болѣ́ютъ.
Хо(ч) то на(д) всѣхъ бо́лѣзнє(и) злѣ(и)ша голо(в)на́ѧ:
алє та(к)жє нєдобра̀ и животова́ѧ.
Сiи о́бѣ болѣзни є(ст) нєвиди́мiи:
а позвѣ(р)хо́вныє з ра́нами види́мiи.
Види́мую ла(т)вѣ(и)шє(и) мо(щ)но исцѣли́ти:
а нєвиди́мую нє ла(т)во улѣчи́ти. // 52
Прєто̀ о(т) бо́лѣзни кры(и) бж҃є животово(и):
и нє да(и) тє(ж) г(с)ди кому̀ и головно(и).

Із живо́тны(х) бо́лѣзнє(и) людє умира́ю(т):
мно́гіи су(т) дозна́вцы то́є освѣдча́ю(т).
Ѡ(т) си(х) дво(х) бо́лѣзни(и) г(с)ди всѣхъ храни̑:
и тє(ж) до ко(н)чинъ вѣко(в) я́ко б҃гъ бороні̑.

І о про́чі(и)х немоща(х) ли(ст) т҃ді[1]

75. Ѡ пія́ныхъ людѣ́хъ | бога́ты(х) и убо́ги(х) |[2]
чи́нячи(х) раско́лы, то̀ є(ст) ту(р)ба́цѣи,
або тє(ж) бу́нты, и за(с) нєспоко(и)ности
з вся́кими мятѣ́жи, безви(н)нє бє(з)ви́нны(мъ)
з нєра(з)су(д)ны(х) голо́въ свои́хъ;
и злы(х) и цѣлє нєува́жны(х) нра́во(в)

Посполи́тє мо́вя(т) то да(ст) б҃гъ сѧ упи́ти:
а ѡ́нъ нє хо́чє(т) пя́ны(и) спа́ти сѧ положи́ти. // 52 зв.
Да чи́ни(т) ту(р)ба́ціи, и всѣ нєпоко́и:
бода(и) тако́го зрѣли в замѣ́с(ъ)ко(м) поко́и.
Жє то нє ты(л)ко бу́нты яки́є вщына́єтъ:
лє(ч) и лаго́дны(м) людѣ́мъ спа́ти нє дая́єтъ
Вно́чи: ко(т)ры́є мѣ́ю(т) по(д)выгъ к(ъ) набожѣ́нству:
а єго вра́гъ к всякому навча́є(т) шалє(н)ству.
Ґды (ж) бу́дєтъ ша́статисѧ мно́ги(х) укоря́ѧ:
и домо́вны(мъ) жы́тєлє(м) поко(и) нє дава́ѧ.
І хочъ ля́жє(т) із ли́хо(м), собѣ̀ гдѣ̀ и спа́ти:
нє спа́тимє(т) мо́лко(м), всѣ̀ ли(ш) бу́дє(т) во(р)ча́ти.
І що(б) тако́му ты(л)ко в жывотѣ̀ во(р)ча́ло:
жѣ̀ за ны́мъ споко(и)но(с)тє(и), всѣ́мъ нѣ́тъ анѣ̀ ма́ло.
І єщѣ̀ проклына́є(т), са(м) прокля(т)ѧ го́дєнъ:
якъ в то(и) ча(с) слуга̀ бѣ́со(в), а кля́ти нє го́дєнъ.
Тако́му ѱу̀ хто̀ ва́жны(и) у шію дава́єтъ:
а за вдарѣ́н(ъ)ѧ вдаря́юща б҃гъ проща́єтъ.
Ґды̀ бє(з)ви(н)ны(м) мо́вя(т) жа(л) за́вшє мно́го мо́жє:
бода(и) таки(и) бу(н)товни́къ на́глє зслы́слъ, да(и) б҃жє. // 53
Лю́бо то Х҃с у́чи(т) мѣ(т) к всѣ́м(ъ) любо(в), то зна́є(м):
єдна(к) к трєзвы(м) а нє к злы(м) повѣда́ю(т) пя́ны(м)[3].
Zачи(м) бѣ́дныє нєха(и) огляда́ю(т)сѧ:
ждє(т) поги́бє(л) ту (ж) вѣ́чна ґды̀ нє покаю(т)сѧ.

---

[1] Цей рядок написано червоним чорнилом і виділено горизонтальними рисками з обох боків.

[2] Квадратні дужки стоять у рукопису.

[3] Другу половину рядка, починаючи від слів «а нє...» закреслено і збоку написано іншим почерком вертикальний рядок: *Еднакъ къ трєзвы(м) а нє к(ъ) пѧни(м) имѣтъ тую має(м).*

І присло́в(ъ)ѧ мо́вятъ, пи(и) да нє вы(и), то зна(и):
да пу(д)пивши бу(н)товъ жадны(х) нє почина(и).
Да ля́жъ споко(и)но спа́ти и чє(ст)но проспи́сѧ:
а якъ захо́чєш(ъ) чєго̀ на дво(р) проходи́сѧ.
А в ха́тѣ жєбы(с) тоє(и) нє утра́ты(л) цно́ты:
и нє поличе́нъ бы(с) бы(л) з вся́кими нєцно́ты.
Кто̀ чу́є(т)сѧ тако(в) бы(т) на́ мѧ за́ злє нє мѣ(и):
да за вѣ(р)шъ сє(и) до мєнѐ братє(р)ско любо́въ мѣ(и).
Я́ зычли́вє я́ко бра́тъ, тєбѣ в то(м) прі́я́ю:
і ѡ(т) твоє(и) мл(с)ти прощє́нства жєла́ю.
І са(м) ѡ(т) спс҃и́тєлѧ мл(с)ть хощу влучи́т(ъ):
и тєбѣ по сє(мъ) свѣ́тѣ зы́чу в нб҃сє́хъ бы(т)[1]. // 53 зв.

Ѡ (т) zдє почина́ю (т) сѧ ѡ бога́тства (х)
и ѡ нищєта́хъ, и о нє (н) дза (х)
и ѡ ско (р) бєхъ и о пєчалєхъ, и ѡ мятє́жахъ

76. Ѡ убогихъ людє́хъ

Ѡ го́рє бѣдны(мъ) людє(м) убоги(мъ) на свѣ́тѣ:
жє нє могутъ скутє(ч)но(и) радости имѣти.
А бога́тому ащє и ско(р)бъ часо(мъ) ткнє́т(ъ)сѧ:
то в то(м) жє єму часѣ ры́хло и минє́т(ъ)сѧ.
Бо бога́чъ судя(м) о́чи мздою забива́єтъ:
и тоєю до ко(н)ца ѡ́ны(х) ослѣпля́єтъ.
А убоги(и) нєборакъ хо(ч) мало споткнє(т)сѧ:
пє(в)нє побѣдє(н)ному да(р)мо нє минє(т)сѧ.
Або бу́дє(т) в здоро́в(ъ)ю бѣдны(и) шва(н)кова́ти:
и́ли кото́ры(м) і́ны(м) лихо(м) то(р)говати. // 54
І єсли̑ о(т) бога́тыхъ мл(с)ти нє полу́читъ:
то хо(ч) ра(д) або нє ра(д), z дш҃є́ю разлучитъ.
Ѡ б҃жє чєму (ж) то ты̀ вбоги(х) ѡпущаєшъ:
на ско(р)бъ и на слєзы и(х) о́ко(м) нє сматря́єшъ.
Чи ты(м) жє̀ бога́чъ ца(р)ство можє(т) купова́ти:
а ты̀ я́ко б҃гъ можє(ш) и нє(н)дзному дати.
А понєва́жъ су́дія єстє(с) справє(д)ливы(и):
сотвори (ж) и на́ зємли в пн҃о(в) су(д) правди́вы(и).

---

[1] Унизу сторінки приписано: Ѡ *зло(м) кєлє(и)но(м) сожи́тєли сєму (ж) прили(ч)нов слово ли(ст) тф.*

Абы́ тѧ судію̀ бо(л)шъ ю(ж) нє оско(р)бля́ли:
і жєбы̀ бєзви(н)нє дшъ бо(л)шъ нє погубля́ли.
Алє дару(и) вла́стє(м) ми(р) и любо(в) в(ъ) іхъ ср(д)ца:
мли(м) ти сѧ г(с)ди ншъ о(т) всєго ср(д)ца.

77. Ѡ мятєжно(мъ) жи́тіи члч(с)ко(мъ), и о убожє(ст)вѣ

Вєли́къ свѣтъ да нѣгдє дѣ(т), людє повѣда́ю(т):
и нєло(ж)ную пра́вду о томъ признава́ю(т).
Кгды (ж) свѣту и зємлѣ нѣ(т) ко(н)ца̀ здає(т)сѧ бы(т):
а нє зна(и)дє(т) убо́ги(и) гдѐ бєз(ъ)ско(р)бно пожи́т(ъ). // 54 зв.
Я́къ рєкъ ап(ст)лъ бѣда̀ в(ъ) пусты́ни и в(ъ) морѣ:
развѣ нє є(ст) пєча́ли на́ нбсѝ го́рѣ.
А то вєздѣ житіє на zємлѝ мятє́жно:
а на(и)барзѣ(и) в(ъ)бо́ги(х) сѧ дє(р)житъ ско(р)бъ прилє(ж)но.
Тѣмъ поісти(н)нѣ бѣда̀ и горє убо́гимъ:
жє за́вшє облываютъ смутко(м) сѧ прємноги(мъ).
А часомъ з(ъ) ско(р)бы са(мъ) сѧ чловє(к) погубля́єтъ:
о(т) чєго̀ бжє хранѝ много то быва́єтъ.
Бо понєважъ з(ъ)бы(т)нѧ ско(р)бъ тоє справля́єтъ:
жє ско(р)бны(и) всяко(и) втѣхи своє(и) забыва́єтъ.
А якъ мовя(т) хочъ пєча́л(ъ) на єднꙋ̀ годы́ну
комꙋ̀ лучитъ: запо́мни(т) и мылу родыну.
Бога́ты(и) в(ъ)скорѣ скорбъ можє(т) прємѣни́ти:
а вбоги(и) бѣдны(и) нє вѣ(ст) ка́къ є́ѧ из(ъ)бы́ти.
Кро(м) єму [ктò][1] інъ пєча(л) в радо(ст) прєтво́ритъ:
а к томꙋ̀ о́ному са(мъ) бгъ ласку о(т)во́ритъ.
А са(мъ) мало сєбє ктò z ско(р)бы свобожда́єтъ:
кро(м) па́чє і́ны(и) добры(и) помощи дава́єтъ. // 55
Zачимъ ѡ бжє вбогимъ додава(и) рату(н)ку:
жєбы̀ нє погубили надєжды з фрасу́нку.

78. Вѣршъ вторы(и) ѡ мятєжно(мъ) жи́тіи:
кого бгъ нє хранитъ о(т) ско(р)бє(и)

Вєликъ свѣтъ да нѣгдє дѣ(т), з(ъ)да(в)на повѣда́ютъ:
zлы́є людє бєзско(р)бно пожи́т(ъ) нє дава́ютъ.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Хо́чъ бы̀ ю́жъ хотѣлъ, о єди́номъ б҃зѣ
мы́слити: а(ж) нє даю(т) ѕлы́є вра́зи мно́зи.
То(к)мо са(м) промы́слничє бл҃ги(и) да(и) пожи́ти:
и нє да(и) мнѣ д҃шѣ грѣшно(и) погуби́ти.

79. Ѡ щасли́во(м) [кому̀ б҃гъ да(л)[1] жи́тіи чл҃ч(с)комъ

Еслѝ до́брє фо(р)туна мно́го кому̀ слу́житъ:
то жє(б) по́мнѣлъ и дру́га ко(т)ры(и) вє(л)мѝ ту́жы(т).
Бо и єму та́кож дє свѣта нє прєжи́ти:
нє грѣхъ бы и ско(р)бному помощъ приложи́ти.
А єму приложи(л) бы б҃гъ бо(л)шъ поважє́н(ъ)ѧ
и всѣхъ жєла́ємы(х) добръ помножє́н(ъ)ѧ. // 55 зв.

80. Ѡ пєча́ли

Ды́внаѧ рѣчь, що в хатѣ пѣ́чъ, та(к) повѣдаю(т):
о ко(т)ро(и) пє́чи пра́вятъ и са́мы нє зна́ютъ [2].
Пѣчъ бо имєнує(т)сѧ пєча(л) нєпотрєбна:
ко(т)ра́ѧ и кождому ѕавшє бєзпотрє́бна.
Пєча́л(ъ) кому́ сѧ лучи́(т) радости нє маєтъ:
лє(ч) ѡ́вшємъ ср(д)цє єго̀ крѣ́пко увяда́єтъ.
Пєча(л) іно(г)да з(ъ) свѣта гу́бытъ чєловѣ́ка:
и раз(ъ)лучаєтъ д҃шу у посро(д)ку вѣ́ка.
Ѡ(т) чєго̀ сохраня(и) насъ всѣхъ І҃ссє б҃жє:
да жа́дноє на(мъ) ѕлоє одолѣ́т(ъ) нє зможє.

81. Ѡ ско(р)би і сѐ, то(к)мо нє ѡ вєли́ко(и)

Ско(р)бъ быва́є(т) ча́со(мъ) кгды̀ тру́дно(ст) ору́дує(т):
а особно я(к) по(и)дєтъ да нє (з)ѡрудуєтъ.
Лу(ч)шє(и) бы было̀ ба(р)зѣ(и) жєбы̀ ни почина́лъ:
нєжєлѝ нєви(н)нє сѧ даремнє ту(р)бова́лъ.
А вє(л)мѝ того̀ мно́го на свѣтѣ бываєтъ:
жє нє справи(в)ши к(ъ) дому сѧ поворочаєтъ. // 56

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.
[2] На полі з правого боку проти цих рядків олівцем помічено: *NB*.

82. Ѡ скóрби

Я́ко ѡ́гнь прє(д) водою хо(ч) нє ра(д) смиря́є(т):
тако и радо(ст) из(ъ) сму(т)комъ житіѧ нє мáє(т).
А вєсєліє прє(з) сєбѐ самò ликовствýєтъ:
и обрѣтши(и) є ѡко(л) вдя(ч)но то(р)жєствуєтъ.
І мнѣ пода(и) г(с)ди такъ то(р)жєствовáти:
бы(мъ) из(ъ)бы́вши пєча(л) мо(г)лъ тѧ бл҃года(р)ствовáти.

83. Ѡ скóрби паки, и сѐ

Утѣха о(т) ѡ́чію моє́ю сокры́сѧ:
а в(ъ)мѣсто óноѧ ско(р)бъ и пєча(л) о(т)кры́сѧ.
Котрую можє(ш) бж҃є в радо(ст) прєтвори́ти:
и бєз(ъ)пєча(л)но мнѣ да(т) нá зємли пожи́ти.
Тѣмъ мо(л)бу Хр(с)тє я́ко бл҃гъ услышѝ:
и с(ъ) ст҃ы́ми вѣчно(и) радости нє лишѝ.

84. Ѡ ско(р)бящы(х) людє(х) збы́тнє // 56 зв.

Ѡ(т) збы(т)ны(х) ско(р)бє(и) ско(р)бны(м) лицà увядáю(т):
и особє(н)но з(ъ) тѣла внѣвєчъ изпадáютъ.
Пи́сано бо жє ско(р)бны(мъ) засыхаютъ кóсти:
ѡ(т) опєчали(в)ши(х) и(х) прєзѣлноѧ злóсти.
А що го(р)шє(и) часо(м) жє тщы̀ труды бывáютъ:
жє злобныє и трудо(в) іхъ нє погадáютъ.
Ты(л)ко развѣ бг҃ъ можє(т) труды помянýти:
и сп(с)ніємъ з ла(с)ки своє(и) нє забýти.

85. И сѐ прили(ч)ны(и) до ско(р)бы вѣршъ мл҃итвє́нны(и) до бг҃а

Бж҃є мо(и) чєму (ж) то мѧ ты̀ єстє(с) ѡстáвилъ:
наставъ жє мѧ пáки я(к) бы(л) єсѝ настáви(л).
Да нє всує ти буду на свѣтѣ здє жи́ти:
но даждъ мнѣ з(ъ) добры(м) плодо(м) к тєбѣ сѧ явы́ти.
На тєбє бо єдногò тóкмо уповáю:
и о(т) тєбѐ мл(с)ти всєнадєждно чáю. // 57

86. Вѣршъ в до бга млиⷭ(т)вєнны(и)
о прємѣну скорби(и) и печа́лє(и)

Іссє бжє почто̀ мѧ та́ко(с) ѡпусты́лъ:
єда̀ ли ю(ж) ѕа грѣхѝ до ко(н)ца мѧ забы́лъ.
Нє забы(х) тѧ̀ ты(л)ко сѧ во ско(р)бєхъ нє ѡ(т)ча(и):
алє и єщѐ на́ мѧ обы́чно упова(и).

Вѣси жъ самъ бжє я́ко на́ тѧ упова́ю:
, и інага г(с)да кро(м) тєбѐ нє зна́ю.
Іны(и) бо богъ кро(м) мєнѐ нє можє(т) тѧ сп(с)тѝ:
раз(ъ)вѣ можєтъ в(ъ) пагубу по смє(р)ти в(ъ)вєстѝ.

Ѡ млю́ тѧ нє прєда(ж)дъ мѧ іному бо́гу:
бо затра́чу и тую до тєбѐ доро́гу.
Нє пєчалу(и) зѣло. А́зъ и тѧ̀ памѧта́ю:
с(ъ) прочіими купно на тѧ призыра́ю.
Призыра(и) жє тво(р)чє мо(и) о́ко(м) мл(с)тивнымъ:
и бл(с)вєніє(мъ) втѣшъ мѧ блгости́ннымъ. // 57 зв.
Ублгословлю́ тѧ и о(т) вра́гъ свобожду̀:
и внѣвєчъ супоста́товъ твои(х) побѣжду̀.

87. До бци, во ско(р)би

Повѣждъ мнѣ ѡ дви́цє прч(с)таѧ мти:
єда́ ли буду єщє до(л)го ско(р)би ѕна́ти.
Повѣмъ ти жє ужѐ и́хъ бо(л)шє(и) нє позна́єшъ:
а́щє уср(д)но на мѧ мтє(р) упова́єшъ.
Уповаю ср(д)чно ч(с)таѧ дви́цє:
нєвѣсто прєкрасна(г)[о] вышны(х) сы(л) цри́цє.
Ты̀ жє мѧ о(т) гоня́щы(х) нєврє(д)на соблюдѝ:
и ѡ(т) всяки(х) пєчали(и) сама мѧ свободѝ.

88. Сє жє кому ко́л(ъ)вєкъ о само́мъ сєбѣ
вѣршъ млиⷭ(т)вє(н)ны(и) до Ісса

Призырая(и) на́ зємлю и творя(и) ю тря(с)ты́сѧ:
млитва́ми рождшє(и) тѧ дару(и) мнѣ сп(с)ти́сѧ. // 58
Да сп(с)шєсѧ мтє(р)нымъ млє́ніємъ єѧ̀:
могу̀ вни(и)ти в(ъ) го(р)нѧѧ обытєли твоѧ̀.

І ѡна́мо в(ъ) бл҃ги(х) твои(х) ликова́ти:
и з(ъ) ст҃ыми навѣкъ тєбє выхваля́ти.

89. Ѡ бога́тствѣ и ѡ нищєтѣ

Ко(ж)ды(и) бы хотѣ́лъ сєбѣ тако(ж) богаты(м) бы(т):
а́лє мусѣтъ на́ свѣтѣ такъ жи(т) я(к) набѣжи(т).
І ты(м) ро́гомъ чєса́ты(с) которы(мъ) доста́нєтъ:
и будє(т) троха имѣ(т), я(к) робити ста́нєтъ.
Бо убогихъ повсюду бо(л)шє є(ст) на(и)па́чє:
и правды́ваѧ то рѣчъ є(ст) а нє іна́чє.

Богатство кому то бг҃ъ исхо́чє(т) дарова́т(ъ):
и́ны(и) мало на то́є будєтъ и працова́т(ъ).
А и́ны(и) хо(ч) прє(з) ввє(с) вѣкъ труды полага́єтъ:
а єдна(к) побѣдє(н)никъ мало чєго̀ ма́є(т).

І дн҃ь о(т) дна̀ працуєтъ и нє можє(т) мѣти:
ты(л)ко мусѣтъ бѣдны(и) хо(ч) и нє ра(д) тє(р)пѣти. // 58 зв.

І подобно то та(к) бг҃ъ восхотѣлъ из(ъ)да́вна:
що поставилъ чловєка чловєку нєра́вна.
Бо єсли (б) правє мо(г)ли всѣ богатыми бы(т):
то нѣкому было бы и хлѣба роби́т(ъ).

Ты̀ жє бж҃є нє забу(д) убоги(х) до конца̀:
єго жє мл(с)ти и ла(с)цѣ нє ма(ш) конца̀.
А богаты(мъ) повєлѝ вбоги(х) вспомага́ти.
а нб(с)нымъ цр(ст)вомъ ра(ч) и́мъ нагорожа́ти.
И а́втора вспоможи сєго я(к) нищєтна:
бл҃года(т) бо и мл(с)ть твоѧ нєіщє́тна.

90. Ѡ убогихъ и ѡ богаты(х)

Що далѣ(и) на свѣтѣ го(р)шъ бѣда наста́вє(т):
жє убоги(и) чєловѣкъ во всємъ погиба́є(т).
Хочъ можє(т) бѣдны(и) в людє(и) що и заробити:
то богаты(и) нє хочє(т) слу(ш)нє нагороди́ти. // 59
І щò и́мъ за коры(ст) і́жъ мзды̀ удє(р)жава́ютъ:
а з(ъ) того удє(р)жа́н(ъ)ѧ пожы́тко(в) нє ма́ютъ.
Бо стокро(т)ны(и) и(м) за тò ущє(р)бокъ быва́єтъ:
кгды̀ за слєзы убоги(х) бг҃ъ таки(х) кара́є(т).
Ал(ъ)бо громовым огнє(мъ), або тє(ж) водо́ю:
а(ж) выходя(т) и(м) тыє вдє(р)жан(ъ)ѧ з(ъ) бѣдо́ю.

Zачи(м) работника(м) прошу нагорожа(и)тє:
и єдны(м) шєляго(м) ґды заробя(т) нє вкры(в)жа(и)тє.
Бо za мл(с)ты́ню и тоє сѧ вмѣня́єтъ:
кто трудника(мъ) я(к) слу(ш)нє го(д)ны(мъ), заплача́є(т).
А написавшаго мѧ сє слово простѣтє:
и zдраво и спсє(н)но в(ъ) до(л)ги(и) вѣкъ живѣтє.
Бо написа(х) уко(р), іжъ нба ва(мъ) прі́яю:
и паки мл(с)ть вшу о ла(с)ку впраша́ю.

91. Ѡ по(д)ражáніи Хво(м) до власте(и) // 59 зв.

Нє ба(р)зо тєпє(р) власти Хр(с)ту по(д)ражáютъ:
и(ж) проступи́вшы(х) рѣдко ко(г)дà и(х) прощаю(т).
А хо(ч) и простя́тъ або из(ъ) помнє(н)ємъ злобны(мъ):
а нє з(ъ) мл(с)рдіємъ сѝ блгоутробнымъ.
А г(с)дь бгъ нє тако якъ они справу́єтъ:
бо паки кающы(х)сѧ грѣшнико(в) милу́є(т).
А в ны(х) звы́ча(и) залє(д)во и кающы(х)с(ъ) прощати:
а назавшє єднакъ zло памятáти.
Zачи(мъ) ѡ бѣдà бѣда всєлила(с) на свѣтѣ:
жє нѣгдє згола грѣшну чловєку задѣти.
То(к)мо і́ны(и) из(ъ) скорби мови(т) на іхъ ду́шу:
впя(т) по прє(ж)нєму тоє (ж) дѣло чини(т) му́шу.
Да онѝ о(т)повѣдя́тъ зá мѧ во дє(н) судны(и):
ко(г)дà сядє(т) суди́ти вл(д)ка чудны(и).
Насъ жє Хр(с)тє о(т) гнѣва таковы(х) соблюдѝ:
и ѡ(т) вѣчны(х) ѕолъ вѣрны(х) рабъ свои(х) свободѝ. // 60

92. Ѡ волоча́щи(х)сѧ понєволѣ людє(х),
кото́рыє до́брє сѧ прє(ж)дє мѣ́ли,
и на єдны(х) мѣсца(х) [при добры(х)
повожє(н)ях ъ][1] сѣдѣли.

А пото(м) ко(г)[о] бгъ нє заступи(т) мусѣтъ
іны(и) бѣдны(и) и нє хотѧ волочитисѧ
нє(н)дзно по свѣту в(ъ) своє(м) нєща(ст)ю,

пожа(л)сѧ бжє zвлаща на старо(ст).
И́ли лю́бо и в(ъ) мо́лодости нє мѣти станє(т)
своє(г)[о] слушно(г)[о] совє(р)шєнного сѣдѣніѧ
и пєвного пристанища по ѡ(т)падѣ́ніи
доброи фо(р)туны до sѣла ѡбнища(в)ши

Я́ко то повѣдаю(т) пусти(в) бгъ Мики́ту:
на уставичную ю(ж) у миръ волоки́ту.
І нє ты(л)ко тєпє(р) то Микита(мъ) быва́єтъ:
а́лє тако(ж) и інымъ тоє (ж) сѧ случа́єтъ.
Жє нє можє(т) інъ бѣдны(и) гдє пєвно сѣдѣти:
и єдного мѣсца я(к) потрєба нагрѣти.
Ты(л)ко мусѣтъ та(мъ) и та(мъ) часто просмыка́ти
по сторона(х): и сєбѣ впя(т) мѣсца иска́ти. // 60 зв.

А поку(л) взы(и)дє(т) слнцє вы́ѣ(ст) ѡ́чи росà:
а часомъ а́хъ бѣда и смє(р)тнаѧ косà
Прєсѣчє(т) жы́знь: и нищò до́брoє нє справи(т):

єслѝ єгò в нє(н)дзѣ бгъ до ко(н)цà оста́ви(т).

Тѣмъ ѡ бжє, мѣ(и) на и(х) своє призрѣніє.

и всємощноє паки в(ъ) блго хотѣніє.
Да нє впадутъ для ско(р)бє(и) в(ъ) ѡ(т)чая́ніє:
алє мѣть буду(т) нєха(и) на тѧ чая́ніє.

Кгды (ж) надѣющіисѧ на́ тѧ су(т) блжє(н)ны:
и бываю(т) прє(з) помощъ твою з(ъ) бѣдъ збавлє(н)ны.
Тѣмъ и а́зъ грѣ́шны(и) к тєбѣ о і́хъ мо(л)бу вношу̀:
и сєбѣ купно з ны́ми в тєбѣ̀ ла(с)ки прошу̀.

93. Ѡ чєтвєрочислѣ́ннои ско(р)би чєловѣчєско(и):
(и моє(и))[2]

Трычислє(н)на вєщъ sѣло ми ско(р)бъ наноша́є(т):
грѣхъ, нѣ́мо(щ), нищєта̀: а кро(м) сы(х) нє быває(т) // 61

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.
[2] Круглі дужки стоять у рукопису.

Ско(р)бъ: кро(м) паки случає(т) из(ъ) озлобленіѧ:
и чи́ни(т) а́хъ прєпону мнѣ̀ до спсе́ніѧ.
Ты (ж) бже на обиды мнѣ̀ грѣ̀шну творящы(мъ):
призрѝ на ны(х) свои(м) си о́ко(м) всєвидящы(мъ).
А воздаждъ и(мъ), яко ты сам(ъ) хощєши хо(ч) ѕло́мъ:
и́ли я(к) волѧ твоѧ стаѧ хочъ добро́мъ.
А ѡ(т) обыдя́щы(х) мѧ ѡ(т)сєлѣ̀ сохраня(и):
и ѕлобы̀ и(х) о(т) мєнѐ я(к) можєшъ о(т)враща(и).
А я́ко сы́лє(н) и грѣ̀хи єси всѣ̀мъ проща́ти:
та(к) и сп(с)ніє можєшъ мнѣ̀ дарова́ти.
Млю̀ тѧ̀ спси́тєлю ѡ тоє прилє́жно:
да пожыву хо(ч) мало на зємлѝ бєзмятє́жно.

94. Ѡ ско́рби млитва до бга

В розмаи́ты(х) припа́дка(х) си(х) ча́со(в) зоста́ва́ю:
и ни о(т) кого̀ сєбѣ̀ ю(ж) надє́жды нє ма́ю.
Точію надѣ̀юсѧ на тѧ самого бга:
єго жє и до грѣ̀шны(х) быває(т) мл(с)ть мно́га.
Мо́жє(ш) ѡ(т) припа(д)ковъ си́хъ и мєнѐ свободи́ти:
и ско́рби и пєча́ли на радо(ст) прєтвори́ти. // 61 зв.

95. Ѡ внєзаа́пно(и) або̀ тє(ж) о напра́сно(и) ско(р)би, и ѡ внєзаапно(и) радости;

імє(н)но жє часо(м) члку нєсподѣ̀ва(н)но прилучи(т)сѧ ско(р)бъ, і́ли ра́до(ст)
И внєзаа́пнаѧ ра́до(ст) нє зашкожа́єтъ:
а скорбъ хо(ч) нєско́раѧ вє(л)мѝ заража́єтъ.
Ра́до(ст) бо зовє(т)сѧ то блгополу́чно(ст):
а ско(р)бъ яка́ѧ ко(л)вєкъ то ю(ж) злополу́чно(ст).
А ѡсобъ и припа́дко(м) можє(т) сѧ ско(р)бъ зва́ти:
бода(и) бы ты(л)ко нихто̀ до́бры(и) нє мо(г)лъ зна́ти.
В ро(з)маиты(х) припадка(х) и писе́цъ сы(и) быва́лъ:
а(ж) ни ѡ(т) ко́го ча́сомъ надє́жды нє мѣва́лъ.
Ты(л)ко на бга мусѣ̀лъ ско(р)бы возвє(р)зати:
и того̀ єди́наго ѡ помощъ блгати.

96. Ѡ zлополу́чія(х), сирѣчъ
о ты(х) же ско(р)бехъ

Ѡкая́не(н) то(и) іже в ско(р)бе(х) дни̇ прово(ж)дается:
а ѡ(т)ра́ды на ра́дꙋ(ст) себѣ нѣgды не ма́етъ.
Таковому годи(т)сѧ ср(д)цемъ соболѣзнова́тъ:
а ратунку ґдꙑ̀ мо́щно мл(с)ти́вно подава́т(ъ). // 62

І его̀ храни́лъ бы б҃гъ о(т) злополуче́ніѧ:
и стокро(т) возмезди(л), и сподоби(л) сп҃се́ніѧ.
Прето подава(и) помощъ людe(м) побѣде́нны(м):
не будe(ш) зрѣти себе та́ко(ж) де озлобле́нны(м).

Бл҃же(н) бо мл(с)тивы(и) іжъ пом҃лова(н) будетъ:
са(м) б҃гъ доброчи́нно(с)те(и) тако(г)|о| не забуде(т).

97. Ѡ бл҃гополу́чностя(х) чл҃чески(х)

Бл҃же(н) ко(т)ры(и) чл҃къ бл҃гополу́чно(ст) стяжа(л):
не зави́ди: б҃гъ ему̀ за го́дно(ст) то дарова(л).
Котры(и) и тебѣ ласку може(т) показа́ти:
и бл҃гополучіе тако(ж) де дарова́ти.

Токмо мл҃исѧ г(с)деви завше прилє́жно:
да пожіе(ш) и тꙑ̀ в вѣку свое(м) безмяте(ж)но.

98. Ѡ меланколичныхъ людехъ:
сирѣчъ [я́ко бы те(ж)] [1]
ѡ сму́тны(х) всегда̀, же і́ному
и до́бре сѧ пово́ди(т), а ѡ́нъ нѣтъ вѣдома,
чего̀ смути(т)сѧ // 62 зв.

В до́бры(х) і́нъ повоже(н)яхъ за́вше ѡбыта́етъ:
а дывна речъ же все(г)да̀ смуте(н) пробува́етъ.
Не дивно жѐ хто жи́е(т) при всѣхъ недоста́ткахъ:
а ѡ(н) в роскоша(х) многихъ и во всѣхъ доста(т)кахъ.
И сму(т)но ходи(т) все(г)да̀, и те́жъ печалу́етъ:
и не знае(м) чего̀ южъ таковы(и) смуту́етъ.
Ґды (ж) жаднаѧ вѣ(м) нендза у него̀ не жи́етъ:
а ѡ́нъ вла(с)не в фрасу(н)ку або в ско(р)би жи́етъ.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Ґды (б) добрыє и мнѣ бгъ дава́лъ повожє(н)ѧ:
нѣgды бы(м) дарє́мно(г)|о| нє по(з)на́лъ смущє(н)ѧ.
Ажє и понєволѣ му́шу ѧ ско(р)бѣти:
що нє могу̀ ко(н)тєнту анѣ ма́ло мѣ́ти.

99. Ѡ вступуючихъ z роско́шє(и) свѣтовы(х)
людє(и) бога́тых, во убо́гоє
и нищє(т)ноє жи́тіє іночє(с)коє.
Жє(б) нє ско(р)бѣли и нє ка́ялисѧ на по́то(м),
нє призапа́си(в)ши з(ъ) потрєбу
своѭ імѣніѧ, сирѣчъ вєщє(и):
и ядє́ніѧ и питіѧ и гро́шє(и) на(и)пачє.
Ґды (ж) и во іноцє(х) бє(з) имѣніѧ трудно,
и вє(л)мѝ ну(д)но, пачє жє прєждє
богатство имущым(ъ)[1] // 63

Zдає(т)сѧ жє пробу́дє(т) ни ѣвши ни пи́вши:
бога́ты(и) в чє(р)нєцкоє житіє вступи(в)ши.
І здає(т)сѧ жє будє(т) ничо́го нє трєба:
разсмотри(т)сѧ на поты(мъ) а(ж) всєгò потрєба.
Бо ґды (ж) мно́го тако́вы(х) бога́ты(х) быва́єтъ:
жє іны(и) всю̀ худо́бу в(ъ) мн(с)ты(р) дава́єтъ.
Ему́ сѧ ви́ди(т) будє(т) и то(г)дà ко(н)тєнтъ мѣ́т(ъ):
а(ж) з за дубовы(х) двє́рє(и) нє бу́дє(т) и видѣ́т(ъ).
А хоча(и) двє́ри бу́дутъ и нє дубо́выє:
нє бу́дутъ раство́рє(н)ны тожъ[2] и сосно́выє.
Із ру́къ бѣдны(и) нєбора́къ будє(т) ю(ж) глядѣ́ти:
и нє бу́дєтъ тогò щò прєждє имѣлъ мѣти.
Zачи(мъ) бога́ты(и) напро́дъ постєрѣга(и)сѧ:
и ґды̀ хо(ч) в чє(р)нє́чєство здоро́въ по(с)трыга(и)сѧ.

Ѡ чє(р)нца(х) ро́зны(х) ѡ(т) сєгò мѣ(с)ца ѡбрѣтєши
ли(ст) о. А за ты́ми и бо(л)шє(и) о чє(р)нца(х)
жє зна(и)дєшъ, напродъ да́лѣ(и) на пєрєка́захъ,
в мно́ги(х) мѣстѣхь, по ли́стахъ іщущи. // 63 зв.

100. Ѡ(т) zдѐ починá́ю(т)сѧ вѣ́ршы,
ѡ пя́н(ъ)ствѣ и ѡ пя́ницахъ

Ѡста́нсѧ чл҃вѣчє пя(н)ства проклято́го:
бо часо(м) на(г)лє людє. умыраю(т) з то́го.

[1] Праворуч на полі приписано іншим почерком: *Зна́єтъ конъ на́сщо о(г)лоблѣ бє(т).*
[2] Слово *тожъ* було пропущене і надписане автором над рядком.

А хо(ч) пи(и) да помѣ(р)но же(б) не много тра́тылъ
або жебы(с) и всеѧ худобы не зтра́тылъ.
Бо пя́ному зда(ст)сѧ же и ко́зы в золотѣ:
а са(м) валя́ет(ъ)сѧ якъ свині́ѧ в болотѣ.
У пя́ного решето грошe(и) повѣда́е:
а кгды̀ проспи(т)сѧ то(г)да̀ и чеха нема́е.
Z решета бере(т) гроши пяны(и) za що̀ пи́ти:
а тре(з)вому нѣзащо ре́шета купи́ти.
Прето о(т) запо(и)ства хо(ч) мало повстя(г)ни́сѧ:
а робити що роби(ш) о(т)то(л) не лѣни́сѧ. // 64
А та(к) зно́ву на порѣ своe(и) скоро ста́неш:
еслѝ запиватисѧ ужѐ перестане́шъ.

101. Ω хоро́бѣ z пя(н)ства быва́емо(и)

Не жало(б)на хороба что̀ з(ъ) пя(н)ства быва́е(т):
жало(б)нѣ(и)шаѧ таѧ що сама̀ случа́етъ.
Бо пя́ны(и) доброво(л)но хоробы добу́детъ:
а ѡсобно и грѣха̀ часо(м) придобудетъ.

Кгды (ж) скорѣ(и) згрѣши(т) пяны(и) и самому б҃гу:
и людя(м), упи́вшисѧ вчини(т) пако(ст) мно́гу.
Мы́ же братіе все(г)да̀ тре(з)вы зостава(и)мо:
ап(ст)лское слово ѡхо́чо сполня(и)мо.
У винѣ речѐ е(ст) блудъ не упива(и)тесѧ:
але о(т) пя(н)ства цѣле выстерѣга(и)тесѧ.
І не забороняе(т) правда ап(ст)лъ пи́т(ъ):
але немощны(м) и впя(т) печа(л)нымъ и вели́т(ъ):
Кгды̀ речѐ стомаха рады испи(и) мало вина̀:
токмо абы не была̀ ка́ѧ злаѧ новина̀. // 64 зв.
Прето да(и) намъ г(с)ди в(ъ) трезвости пожи́ти:
абы(х)мо в тебе могли̇̀ ласку заслужи́ти.

102. Ω незажыва́ючи(х) вина̀ [сирѣ(ч) горѣлки][1]
або те(ж) и всяко(г)[о] хмѣлного напи́тку

К подыве́н(ъ)ю ѡсо́бно(мъ) и ты́е быва́ютъ:
що жа(д)ныхъ тру(н)ковъ пяны(х) нѣgды не вжыва́ю(т).
Бо кожды(и) фа(н)тазѣю може(т) причита́ти:
для ко(т)ро(и) праве мусѣлъ пи́ти перестáти.
Або з(ъ)мовя(т) безмѣ(р)но худобу пропива́лъ:
або те(ж) неуважно з(ъ) лю(д)ми́ сѧ задыра́лъ.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Zна(т) то вє(д)лу(г) сло(в) ля(д)зски(х), нєщє(н)сноє гáрло:
вшы́тко добрò цо было у домỳ пожа(р)ло.
І по само(и) правдѣ бы(т) мѣєтъ нє інáко:
алє цѣлє нá свѣтѣ тóє то є(ст) тáко.
Ты(м) то мовя(т) нє винò лє(ч) пя(н)ство проклѧ́то:
да(и) бж҃є жє(б) о(т) всѣхъ оно былò о(т)нѧ́то. // 65
Єдна(к) жє я(к) ап(ст)лъ ст҃ы(и) всѐ написáлъ:
и словєсно за(с) многи(х) нáродо(в) научáлъ.
Наставлѧ кождого на дѣло подобно:
и сиє слово многи(мъ) гл҃гола(л) особно.
Нє яды(и) ядущаго да нє осуждаєтъ:
и нє пія(и) пію́щыхъ да нє укорѧ́єтъ.
Тѣмъ жє в(ъ) бж҃ію славу мѣрно зажыва(и)мо:
а ст҃ымъ єгò даро(м) мы нє погоржа(и)мо.

103. Ѡ zарєкáющы(х) сѧ горѣлки пи́ти, и знóву пю́чихъ

Zлє то(и) чи́ни(т) ко(т)ры(и) сѧ пити зарєкáєтъ:
часто сѧ зарєкає(т), а єднакъ нє кáєтъ.
Влє(г)цє собѣ тую тáкъ кля(т)ву поважáютъ:
а нє минє(т)сѧ да(р)мо того нє уважáютъ.
Zачи(м) чєловѣчє пєрєста(н) зарєкати:
во(л)но и бє(з) зароку тобѣ пи(т) пєрєстáти. // 65 зв.
А єжєлѝ нє можєшъ пити покидáти:
то зво(л) нє по многу горѣлки zажывáти.
А то що зажываєшъ горѣлокъ по мнóгу:
а прє(з) зарокъ и кля(т)ву пи́є(ш) грѣшишъ бг҃у.
І єслѝ пяны(и) мѣєшъ собѣ злы(и) обыча(и):
то выпива(и) помѣрно я(к) налєжитъ звыча(и).
А так и худобы нє будєшъ утрачáти:
да бг҃ови и людя(м) мє(н)шє(и) проступáти.

104. Ѡ винѣ або тѐжъ ѡ горѣлцѣ[1]

Давъ бг҃ъ и горѣлчаны(и) труно(к) на пожы́токъ:
а хтò збы(т)нє будє(т) пи(т) нє идє(т) у пожы́токъ.
А інъ хочъ бы и мало пи(в) то нє пануєтъ:
алє власнє руками сы́лу о(д)и(и)муєтъ.

[1] Проти цього вірша на полі є позначка чорнилом: *NB*.

А хо(ч) то є(ст) же часо(м) немощъ пу(д)крѣпля́етъ:
и сму(т)ныхъ і́ногда мало пу(д)вєсєляєтъ.
Еднакъ же хо(ч) хто тро́ха zажи́є(т) чрє(з) сы́лу:
то лєдво оста́нє(т)сѧ и живы(мъ) насы́лу. // 66
Zвлаща хто на голову будє(т) хорова́ти:
добро (б) тако́му ѡ(т)ню(д) єи нє вжыва́ти.
І лучшє(и) бы чєловѣкъ то(и) цѣлє zдравствова́лъ:
и ѡсма(к) бы в кишє́нѣ в цѣлости зна(и)дова́лъ.
І ктѐ є(и) нє кушає(т) мє(н)шъ бгу згрѣша́етъ:
и людя(м) добры(мъ) ника(к) то(и) нє проступаєтъ.

105. Ѡ пя́нствѣ, и єщѐ

Пя́ного повѣдаютъ, тако́ва моли́тва:
я(к) умє(р)шого когѐ проты(в) когѐ би́тва.
Бо я(к) хоры(х) по(ст) тако пя́ны(х) мо(л)ба ва́жна:
и обѣтница бгу пя́ного нєва́жна.
І хо(ч) бы пя́ны(и) нѣgды бгу сѧ нє мли́лъ:
воісты(н)ну в то(и) рє́чи вовѣкъ бы нє (з)грѣшылъ.
Кгды́ пя́ного таковѐ мовя(т) молєніє:
я(к) фарысє(и)ско нє́гды(с) былѐ хвалє́ніє.
Прєто вдосто(и) насъ бже часты мытарє(и)ско(и):
бы(х)мо нє о(т)рымали пла́ты фарысє(и)ско(и). // 66 зв.
І да(и) г(с)ди вся́ки(м) людя(мъ) пи(т) помѣрно:
абы нє оско(р)бляли тѧ тво(р)ца бєзмѣрно.
Ты(л)ко абы́ во славу твою́ выпива́ли:
и трє(з)вымъ смы́сло(м) тєбѣ хвалу о(т)дава́ли.

106. Ѡ трє́zвы(х) и ѡ пі́яныхъ[1]

Єсли́ мовя(т) трє(з)вому мо(щ)но з(ъ) пя́ны(м) жи́ти:
то можє(т) и поросѧ из(ъ) вовкомъ пожи́ти.
Ты(л)ко жъ нє мощно сємý слову вѣрова́ти:
же(б) мощно поросяти з вовко(м) пробува́ти.
Такъ и пяны(и) з(ъ) трє(з)вымъ нє жывє́тъ лагѐдно:
а то цѣлая правда zостаєтъ подобно.
Понєва́жъ трєзвы(и) дѣло чє(ст)но размы(ш)ля́єтъ:
а пя́ны(и) хочъ мысли(т) то ты(л)ко похыбля́є(т).

---

[1] З правого боку на полі написано червоним чорнилом: Ѡ *пяны(х) людє(х) чинячи(х) расколы ли(ст) нв.*

Кгды (ж) мовя(т) що в(ъ) трє(з)вого на вмѣ жытє(л)ствýє(т):
то пяны(и) самы(м) слóво(м) нє запамя(т)ствуєтъ:
Прєто да(и) бжє бы(х)мо в(ъ) трєзвости кохáли:
бы̀ тєбє нѣgды, и тво(и) лю(д) нє оско(р)бля́ли. // 67

107. І сúє томý жъ подобноє, ѡ пяныхъ, и ѡ нєписмє́нныхъ

Я́ко тя(ж)ко трєзвому из(ъ) пя́ны(мъ) обытáт(ъ):
тако и писмє(н)ному иz просты(м) пробувáт(ъ).
Бо в просто(г)[о] мужыкà просты(и) є́стъ ѡбыча(и):
а в писмє(н)ныхъ особны(и) полѣты(ч)ны(и) звы́ча(и).
Повѣдаю(т) жє ко(ж)ды(и) собѣ любитъ равна:
дозна(н)но то самою пра(в)дою из(ъ)дáвна.
І из(ъ) простыми бжє да(и) в(ъ) любвѣ пробувáт(ъ):
бы́(х)мо посполу мо(г)лѝ нбо наслѣдствова(т).

И приповѣсты посполúтыє лю(д)зкіє,
ѡсобно научаютъ трє(з)во(с)ти, гды мовя(т)[1].
Добрò тому пи(т), в ко(м) хмѣл(ъ) спи́(т).
и пáки: пѝ да умà нє пропѝ.
и єщѐ: пи(и) да нє вы(и).
и з(ъ)нову (ж), пѝ да нє впива(и)сѧ, мє(ж) чужы́ми лю(д)мѝ выстєрѣга(и)сѧ:
бо хмѣл(ъ) мови(т) бєзпéчнє, да нє (с)татє(ч)нє[2]. // 67 зв.

108. Ѡ ѡбы́чаяхъ людзски(х), жє в(ъ) пяны(х) іныє ѡбычаи, а в трєзвыхь іныє, або добрыє, або тєжъ злы́є

Чудноє дѣло и тò на свѣтѣ бываєтъ:
жє нє єди(н) в(ъ) чловéку нóровъ пробувáєтъ.
В трєзво(г)[о] любо добры(и) любо злы(и) обы́ча(и):
и в пя́но(г)[о] тє(ж) або злы(и), и́ли добры(и) звы́ча(и).
І та(к) бы вѣмъ потрєба тоє уважáти:
жє и сты(м) бы пя́ны(м) мощно (б) сѧ о(т)мѣня́ти.

---

[1] З лівого боку на полі написано червоним чорнилом: *зрѝ*.

[2] Далі, у кінці аркуша, червоним чорнилом, почерком автора, написано: *Върши похва(л)ныє любя́чи(мъ) пи́во пи́ти, и про(ч): за єдины(м) záходомъ. Кому нє вáди(т); и́ли нє шкóдитъ: ли(ст) рчи.*

Ілі за(с) гды бы а҃гглъ б҃жи(и) з(ъ) н҃ба пришо́лъ:
да на зє(м)лѝ сѧ упилъ, то бєз(ъ) штуки (б) нє оды(и)шо́лъ.
Бо хмѣл(ъ) зда(в)на такую в собѣ справу маєтъ:
жє на(и)бо(л)шє(и) на злоє людє(и) привождаєтъ.
А до доброго ба(р)зо мало ѡ(н) приво́дитъ:
ты(л)ко всє людє(и) розны(х) до лихо́го зво́дитъ.

Для того да(и) б҃жє на(м) сѧ нє упива́ти
алє для сп(с)нiѧ в(ъ) трєзвости быва́ти. // 68

109. Ѡ ѡкка́зiяхъ вся́кихъ, я́ко прє(з) ѡкказiя(х) а́бо тє(ж) чрє(з) оказiю, доброго дѣла и зло(г) [о] орудова(н)ѧ ла(т)во завшє стає(т)сѧ совє(р)шєнно

При окка́зiи слушно(и) мо́жє(ш) дѣло спра́ви(т):
а бє(з) ѡкка́зiи ча(с) да(р)мо ты(л)ко стра́ви(т).
Ѡкказiѧ добра̀ є(ст) во вся́кую трє́бу:
спра́ви(т) потрєбующи(м) на всяку потрє́бу.
Бо мо́вя(т) ѕамуты́сѧ, творѧ̀ того дѣлѧ:
и замути́вши(с) спра́ви(ш) хоча(и) и бєздѣ́л(ъ)ѧ.
І при окказiя(х) всѐ за шту́ку ухо́дитъ:
хо(ч) ча́сомъ и за і́ны(мъ) дѣло(м) гдє хто хо́ди(т).

І да(и) б҃жє за злы́ми дѣлы нє ходи́ти:
іжъ бы нико(г)да̀ чєго̀ зло́го нє чини́ти. // 68 зв.

110. Ѡ урядовы́хъ людє́хъ, слу́хаючи(х) я́бєдниковъ[1]

Щò тò п҃но́вє у васъ є(ст) таки(и) за звы́ча(и):
жє тò ѡско(р)бляєтє слугъ своихъ на(д)звы́ча(и).
А на(и)пачє слугъ вѣрны(х) и ю́жъ ѕаслужє(н)ныхъ:
и жа(д)ною мѣрою в чє(м) нєподо(и)зрєнныхъ.
Кгды (ж) мє(р)зскимъ клєвє(т)нико(м) вѣру има́єтє:
а(ж) онѝ лгу(т) яко ѱѝ: вы̀ и нє зна́єтє.
На́вє(т) кажѣт(ъ) ты(м) лгаря(мъ) до́во(д) дово(ж)да́ти:
а собѣ тогò ча́су вся́ко розсужда́ти.
А нє мѣли бы слушны(х) дово́довъ дава́ти:
тò зволя(и)тє кія́ми таки(х) частова́ти.
І́жъ бы нє смѣли в други(и) разъ тогò чини́ти:
да жєбы̀ и іному мо(г)лѝ запрѣти́ти.
Прєто (ж) прошу̀ ты(х) лгаровъ, нѣgды̀ нє слуша(и)тє:
да дубо́выє по́чє(ст)ки таки(м) дава(и)тє.

[1] На полі проти цього вірша помітка, зроблена чорнилом: *NB*.

111. Ѡ свѣдителехъ неправдивы(х):
звлаща пу(д)сулы при(и)мую ч(и)х:
и ло(ж)но свѣдѣте(л)ствуючи(х) // 69

Свѣдители ло(ж)ные тое собѣ зна(и)те:
хочъ мало на су(д) бжи(и) ко(г)да вспамята(и)те.
Же то васъ за неправду буде(т) бгъ судити:
и памя(т) вшу з(ъ) свѣта може(т) скорени́ти.
Роди(т) бо ва(м) неправда тѣлесную зги́бе(л):
и дшевну наноси(т) вто(ж) ва(м) же погибе(л).
Претò и мзды̀ за тое собѣ не при(и)му(и)те:
да по справе(д)ливости ю(ж) свѣдѣте(л)ству(и)те[1]. // 69 зв.

112. Ѡ (т) zде же починаѣт(ъ)сѧ ѡ че(р)нцахъ
и о хотящы(х) в че(р)нечество

Z давны(х) часо(в) свѣтовы(и) лю(д) тò повѣдаѣтъ:
же никого че(р)наѧ рыза не спсаѣтъ.
І в че(р)нцахъ еслѝ та(к) же из(ъ)хочетъ грѣши́ти:
то да(и) г(с)ди жебы дшѣ не з(ъ)губи́ти.
І бѣлаѧ рыза такожъ не погубляѣтъ:
ежелѝ хто добрыѧ дѣла о(т)правляѣтъ.
Ты(л)ко то кожды(м) на грѣхъ покута бываетъ:
а не треба ѥѧ хто не согрѣшаѣтъ.
А що за(с) ѡ че(р)нецко(м) ткне(т)сѧ тежъ закону:
о котро(мъ) несвѣдомо свѣцкому всякому.
Бо гды (б) вѣда(л) что ему в че(р)нца(х) буде(т) случа(т):
нѣgды (б) пу(д) прысягою не хотѣлъ пострыга(т).
І навяза(в)ши (б) на сѧ камѐ(н) в(ъ) воду втопи(л):
нежели (б) на вѣчную ско(р)бъ в(ъ) че(р)нецство вступи(л).
// 70

Бо пра(в)да тò же в че(р)нцахъ вѣчнаѧ невóлѧ:
а свѣцки(мъ) во всѣхъ речахъ сове(р)шенна вóлѧ.
І свѣцкимъ здаѣтсѧ то(и) чи(н) за хлѣбъ пшеничны(и):
а пострыгши(с) позна(в)ши да(л) бы и zа жи́тны(и).
А поневажъ свѣцки(и) господа(р) во все(м) вóленъ
в свое(м) дóбро(м): а че(р)нецъ ю(ж) ни в че(мъ) не воленъ.

---

[1] Сторінка не до кінця дописана. Вільної більше половини. На вільному місці іншим почерком приписано: *Свѣдители ло(ж)ни тое собѣ знаите а на сме(р)тъ всегда помятаите*. Нижче розгонистим почерком написано: *Шпаковскаго*. Ще нижче на вільному місці хтось вправлявся в діленні чисел.

І чє(р)нєцство нє ты(л)ко мла́ды(х) в чи(н) сво(и) в(ъ)водитъ:
але часо(м) му(д)ры(х) и стары́хъ в то(и) заво́дитъ.
Прєто всѣ свѣтовыє люде ка(и)тє(с) на на́съ:
прошу я(к) на(и)поко(р)нѣ(и) о то(м) дѣлѣ всѣхъ ва́съ.
Една(к) хто сєбѣ того zакону жєла́єтъ:
г(с)дь бгъ єму̀ на то нєха(и) помага́єтъ.
Ты(л)ко вступи(в)ши трєба тоє износи́ти:
до(л)жєнъ бєз(ъ)прєчъ о тоє г(с)да проси́ти.
Пишє(т) жє о томъ чину̀ совє(р)шєнъ дозна́вєцъ:
и на(д) всѣхъ в нє(мъ) стр(д)лцєвъ бѣднѣ(и)ши(и) стр(д)лєцъ
И па́ки жє прє(ж)нєє слово повторя́ю:
ла́ска(м) вши(мъ) о то(м) жє чину̀ прє(д)лага́ю. // 70 зв.
Смѣючи мо́ви(т), жє хо(ч) хто бувъ своявo(л)никъ:
а якъ вступи(т) в чє(р)нєцство то будє(т) нєво́лникъ.
Ізъ басу(р)мански(х) нєво(л) свобо́дны быва́ю(т):
а з(ъ) чє(р)нєцства до смє(р)ти(и) нє ѡсвобожа́ютъ.
Ты(л)ко жъ кгды̀ хочє(т), нєха(и) здра(в) в чи(н) то(и) вступає(т):
охо́чого нє вня(т) бгъ нєха(и) помага́єтъ.
Я́ о то(м) дѣлѣ єму нє пєрєбива́ю:
лє(ч) ви́дячи воздєржно(ст) єго̀ поража́ю.
А нє воздє(р)жныхъ могу̀ о(т) того̀ впиня́ти:
и якъ мощно до того и(х) нє допуща́ти.
Бо нєіскусныє часо(м) чи(н) то(и) повє(р)гаютъ:
и по повє(р)жєніи цѣлє погиба́ютъ.
І далє́ко лѣпшъ чину того нє при(и)мати:
нѣжъ приня(в)ши ски́ну(в)ши бгу наруга́ти.
І да(и) бжє принявшы(мъ) в чистости хова́ти:
а zа тру(д) zако(н)ны(и) мзду о(т) тєбє приня́ти.
І побожныхъ інокъ в Ро(с)[1] ншу помножѝ:
и в ны(х) навѣки сєбѣ хвалу ты умножѝ. // 71
І писавшаго си́є такожъ нє забу́ди:
но я́ко творєцъ г(с)дь прємл(с)ти(в) буди.

113. Ѡ глголю́щы(х) я́ко повѣдає інокомъ нє трєбѣ жа́дны(х) мѣти стяжа́ни(и)

Было̀ то нє́gды(с) чє(р)нца́мъ нищо нє надо́бно:
а тєпє(р) всє потрєба тако(ж)дє подобно.

[1] У В. Перетца *вро(с)* з відзначенням, що так у рукопису. Див. «Вірші єром. Климентія...», стор. 61.

Бо и чє(р)нцевѣ та(к)же хоче(т)сѧ що мѣти:
хоча(и) то и нє жонà в нєго и нє дѣти.
Една(к) и чє(р)нцу всты(д)но гóлому ходи́ти:
ты(л)ко я(к) нѣтъ ничого мусѣ(т) хочъ проси́ти.
Бо чє(р)нцóвъ голы(х) зову(т) опіяками болшъ:
або нєцно(т)ливыми то єщѐ и на(и)гóршъ.
Мовя(т) же нєда(р)мо то(и) ничого нє маєтъ:
а бѣдному нѣгдє взя(т), о(н) тогò нє знáєтъ.
Кгды (ж) в мн(с)тыря(х) вє(л)ми нє часто даваютъ
одєжду: а запáсныє лѣпшє(и) сѧ мáютъ. // 71 зв.
Убогіє чє(р)нцѣ хочъ бо(л)шє(и) и працуютъ:
ты(л)ко жъ вбоги(х) и та(м) нє ба(р)зо шану́ютъ.
А мáючи(и) якъ и вмрє(т) лучшє(и) поминáютъ:
а нищє(т)ны(х) в скоры(и) часъ и запоминаютъ.
І якъ свѣцки(м), нє добрò: нá свѣтѣ голышамъ:
та(к) же то и чє(р)нцамъ сырота(м) побѣдашáмъ.
І гóлы(х) и прышéлцовъ часомъ нє при(и)маютъ:
хо(ч) бы и рємєсни(к) бувъ, прóчъ высылáютъ.

І такъ милы(и) бже, всѣмъ убогимъ нє добрò:
а ко(т)ры(и) много всєго мѣєтъ тому добро.

І блженъ и прєблже(н) то(и) в тєпєрє(и)ши(и) вѣкъ:

що мѣєтъ чєго ко(л)вєкъ дово(л)но члвѣкъ.
[Бо и в лєкція(х) пи́шу(т), хто бога(т) то(и) всѣмъ братъ,
а хто ничого нє має(т), тогò нихто нє знаєтъ] [1].
Прєто ко(т)ры(и) на чє(р)нцо(в) бѣдны(х) вбогихъ ди́витъ:
то нєха(и) мл(с)тыню даєтъ добрє вчи́нитъ.

А ты̀ бже и чє(р)нцовъ вбогихъ нє ѡпуща(и):
а творя́щы(м) ялму(ж)ны стокро(т) нагорожа(и). // 72

114. Ѡ і́ноцєхъ [нáсъ ю(ж)] [2] послѣ́дныхъ
тє(р)пя́щыхъ бєзви(н)нѣ
и по винѣ прємногіѧ sѣло напасти
и ско(р)бы и гонéніѧ и оклєвєтáніѧ
и нéнависти, и всячєскіи ѡzлоблéніѧ

Стыє оцѝ нéгды(с) тóє глголáли:
врéмє(н) своихъ на зє(м)ли и тò написáли.
Буду(т) мовя(т) на і́нокъ многи гонєніѧ:

прє(з) котрыє доступя(т) развѣ спсéніѧ.

---

[1] Квадратні дужки поставлені червоним чорнилом.
[2] Квадратні дужки стоять у рукопису.

І áще праве ско(р)бы претє(р)пятъ и бѣды:
з(ъ)бавлéни обрящу(т)сѧ о(т) вѣчнаѧ бѣды.
І паче насъ пре(д) бгомъ буду(т) похвалé(н)ны:
и по сме(р)тєхъ и(х) зѣло зостану(т) спсє(н)ны.
Уже жъ словамъ о(т)чєски(мъ) є(ст) всѐ спо(л)нєніє:
и за тє(р)пєніє да(и) бже спсєніє.
І самъ то(к)мо г(с)ди виждъ нши печáли:
ко(т)рыє на(мъ) дѣю(т)сѧ бє(з)прєчъ ю(ж) нємáлы.
І дару(и) спсúтєлю на(мъ) ты́ѧ zносúти:
бы́хмо мо(г)лѝ у тєбѐ живо(т) получúти. // 72 зв.

115. Ω безженномъ житіи іноческомъ

Свóбо(д) інокъ ѡ(т) жены́ и дѣтє(и) повѣдáєтъ:
єднакъ ну(ж)да же своє(и) господынѣ нє мáєтъ.
А хо(ч) и всєго та(к)же іны(и) много можєтъ мѣт(ъ):
а в то(и) рєчи єднò то мусѣтъ бѣдны(и) тє(р)пѣт(ъ).
А що мовя(т) нє жонѣ и нє дѣтямъ збырáти:
а єсли бы мѣвъ жону̀ тако(ж) бы мо(г)лъ з(ъ)пра(в)ля́ти.
Алє женити(с) законъ то(и) нє повєлѣваєтъ:
ты(л)ко бє(з) помóщницы са(м) єди(н) прєбыває(т).
Мѣючи(и) жону то(и) сѧ и в(ъ) ско(р)бєхъ утѣшáєтъ:
а чє(р)нца бѣдно(г)[о] бгъ тыл(ъ)ко нєха(и) потѣшáє(т).

116. Ω уєдинéніи іночєскомъ

Кóжды(и) інокъ возмóжє(т) тоє цѣлє признáти:
же наєдынѣ нє та(к) ско(р)бно прєбывати.
А гдѐ в(ъ) кéліи собо(р) вєлики(и) пробуваєтъ:
та(мъ) нéнави(ст) и вра(ж)да часто сѧ украдáє(т). // 73
Рєкъ нégды(с) Дви(д), добро брáтіи в(ъ)купѣ жити:
а днє(с) и наєдинѣ лє(д)во мощно прожити.
Єдна(к) іноку добрò то уєдинéніє:
в нє(мъ) же мóщ(ъ)но стяжати іны(мъ) и спсéніє.
Тѣмъ блженъ то(и) которы(и) єго сєбѣ заслýжи(т):
уже бо ѡ́нъ о рéча(х) общы́нски(х) мало тужи(т).
І такъ и на(мъ) да(и) бже оноє наслѣдúти:
бы(х)мо бєзско(р)бно тєбѣ во(з)мо(г)ли по(с)лужúти.

117. Ѡ нєбєзпє́чно(мъ) жи́тіи і́ночєско(мъ) и ми(р)скомъ

Искупующє врємѧ днє(с) жытє(л)ствова́ти:
абы(х)мо я(к) на свѣтѣ мо(г)ли пробува́ти.
Бо си(х) врємє(н) на(и)пачє бо(л)шє(и) прєслѣдо́вцовъ:
а нєжєли яковы(х) добры(х) бл҃готво(р)цовъ.
Ты жє г(с)ди всѣхъ на(с) ѡ́бщы(и) бл҃готво́рчє:
и прєдвѣчны(и) нб(с)ны(и) дрєвны(и) чудотво(р)чє.
Даждь на(м) в(ъ) мирѣ ми(р)но и бєз(ъ)пєчально пожы́т(ъ):
и бл҃года(т) и мл(с)тъ у тєбѐ ꙁаслужи́т(ъ). // 73 зв.

118. Вѣ(р)шы похва́лныє [о́коло пчє́лъ][1] тру(ж)дающы(мъ)сѧ в па́сѣка(х) іноко(м) з(ъ) по(с)лушани(и) мн(с)ты́рски(х)

Вся́ко послуша́ніє жывотъ имєну́єтъ:
яки(и) жє жыво(т), то є(ст) вѣчны(и) ꙁнамєнуєтъ.
Бо кгды (ж) и Х҃с ѡ҃цу послушє(н)ство твори́лъ:
и до смрти кр(ст)ныѧ уср(д)но то чинилъ.
Ꙁ ко(т)рого послушє(н)ства намъ всѣмъ по(л)за мно́га:
жє(с)мо примиры́хо(м)сѧ тѣмъ до ѡ҃ца бга.
А я́ко пчєла̀ з розны(х) цвѣто(в) мє(д) збира́єтъ:
та(к) и і́но(к) правдивы(и) в(ъ) мн(с)ты(р) прі́ѧєтъ.
А любо и нужно(г)[о] часомъ нє довлѣєтъ:
єдна(к) жє о то(м) ско(р)бы вєлико(и) нє мѣєтъ.
Надѣєтъ бо сѧ ла(с)ки о(т) ста(р)шыхъ надє(ж)дно:
и по г(с)дѣ бз҃ѣ жи́єтъ бєзмятє́жно.
Ѡсобно жє коло пчє(л) свя́то є(ст) труждати:
кгды̀ з того могу(т) в цє(р)ко(в) свѣ́щи встроєвати. // 74
І и́наѧ в(ъ) мн(с)ты(р) прибы(л) ты(мъ) бываєтъ:
пачє ґды̀ ко(г)да̀ пчєла̀ добрѣ урожа́єтъ.
Нєха(и) жє и із(ъ) чужы(х) стра(н) в нш҃ъ кра(и) лѣта́ютъ
пчє́лы: и із(ъ)ѡбылно мє́ду приноша́ютъ.
І да(и) г(с)ди того достато(к) в(ъ) Ро́с(ъ) на́шу:
ку потрєба(мъ) цє(р)ковнымъ, и на коры(ст) на́шу[2]. // 74 зв.

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.
[2] Під цим віршем підведено риску. Під нею написано почерком автора.

Ѡ щыротру(ж)дающы(х)сѧ іноцє(х) и свѣ(т)ски(х). Ли(ст) т҃д.
Ѡ іноцє(х) або тє(ж) о чє(р)нца(х) смирє́нны(х) и го́рды(х). Ли(ст) тє.

Ѡ (т) здѣ́ починáю (т) сѧ вѣ́р (ъ) ши
ѡ жєнáхъ рóзны (х), вся́кого чи́ну и (х).
То ѣ́сть ѡ дóбры (х) и о злы́хъ. Напрóдъ

119. Ѡ множєствѣ жѣ́нъ: сирѣ́чъ я́ко болшъ
на всєлє (н) но (и) обрѣ́таєтъсѧ пóла жѣ́нска:
нєжє мужє (и) ска

Подобно часты(и) двѣ жє(н) зостаєтъ на свѣтѣ:
а мє(н)щы́знъ развѣ трєтє(и) надѣяты(с) мѣти.

А чєму (ж) то сиє є(ст) глголєши тáко:

тожє глю тєбѣ жє єстъ нє інáко.
Мужіє на воє(н)ныхъ путє(х) помирáютъ:
а жѣ́ны всє(г)да цѣлы в домахъ пробувáю(т).

Еднакъ на(д) жєнáми бгъ да(л) мужє(м) вє(р)хъ мѣти:
а імъ нє далъ мужє(и)ски(х) рєчи(и) разумѣти. // 75

120. Ѡ zлы (х) жєна (х), ім (ъ) жє
нико (г) дà нє я́ты вѣры

Подобає(т) таковы(и) вчинити совѣтъ на(мъ):
жє нѣgды нє даяти ни в чє(м) вѣры жєна(мъ).
Жєна(м) бо zавшє ла(т)во та(к) клятву спо(л)ни́ти:
я(к) пря(г)нучому часо(м) воды́ сѧ напи́ти.
Прєтò áщє бы мощ(ъ)но sвѣзды з(ъ) нєба брáла:
або тє(ж) прє(д) собою зємлю поядáла.
То ужє да нє будє(т) óны(мъ) вѣра данна:
хо(ч) бы и прєкраснаѧ она была па(н)на.

Бо и Ада(м) прє(з) жєнỳ ласки бжо(и) о(т)пáлъ:
и ввє(с) ми(р) навѣки бы(л) смє(р)тно(и) кля(т)вѣ о(т)да(л).
І и́ныє многіє чрє(з) жєнъ погибóша:

и вто(ж) навѣки ла(с)ки бжо(и) о(т)падóша.
Тѣмъ и паки zлы(м) жєна(м) вѣры нє дава(и)тє:
и сєбє кýпно с ними да нє погубля(и)тє.

Слово ко новонача(л)ны(м) и́ млады(м) іноко(м), я́ко трєбѣ ѡ(т) ми(р)ски(х) разнствова(т) во всємъ. Ли(ст)тз.

Слово особнє ó мятє(ж)но(м) жи́тіи іночє(с)комъ, я́ко гдѣ злы(и) сожитє(л) быває(т) в кѣ́ліи, и многіи во всє(м) пáкости творитъ. Ли(ст) тѳ.

Ѡ входя́щы(х) іноки́ня(х) в(ъ) ѡлта(р), ли(ст) то(и) жє тѳ.

Ѡ волочáщи(х)ся чє(р)нца(х) по мѣста(х) и по шкóла(х), и по ко(р)чємны(х) дворахъ, ли(ст) ли, назадѣ.

Правда и жена̀ женѣ є́сть не равна:
якъ в н҃шо(м) нн҃ѣ вѣку також де и zда́вна. // 75 зв.
І а́ще бы и м҃ти єднакъ тая жъ жена̀:
и пре(з) м҃те(р) бывае(т) ско(р)бъ и грѣху вина̀.
А поневажъ о(т) женъ и с҃ты(м) ско(р)бы быва́ли:
ко(г)да єщѐ на земли себѣ пробува́ли.
Далеко ба(р)зѣ(и) о(т) нихъ па́ко(ст) намъ немощны(мъ):
нежели о́ны(м) давны(мъ) с҃ты(мъ) бл҃гомо́щны(м).
Теды кгды (б) хто ре(к), створи(л) б҃гъ на згибе(л) ро́ду
лю(д)скому жены: но нѣ(ст), ле(ч) для чиста пло́ду.
Сохраня(и) же насъ б҃же о(т) тѣхъ нечисто́тъ:
да не втраты(мъ) нб(с)ны(х) твои(х) себѣ красо́тъ.
Але чи́сты ч(с)тому б҃гу тебѣ явымъ:
и ца(р)ствіе вѣчное з(ъ) с҃ты́ми наслѣди́мъ.

121. Ѡ жена(х) неплодны(х), або те(ж) без(ъ) плодны(х)

Повѣждъ мнѣ чему жены мно́ги е(ст) непло(д)ны:
любо то и о(т) мужe(и) свои(х) не свободны.
Не вѣмъ о то(м), токмо мню же то(г)[о] не годны
дара в(ъ) б҃га пріяти: и тако без(ъ)плодны // 76
Zостаю́тъ: я́ко древо не імущо пло́ду:
не на радо(ст) праве імъ самы(мъ) и іхъ роду.
Непло(д)на и ста҃ негды(с) была̀ А҃нна:
о(т) ко(т)рои родилас҃ прч(с)та҃ па́нна.
Егда у́бо м҃лис҃ б҃гъ да(р) е(и) тотъ дадѐ:
а поро(ж)дши єму жъ в да(р) о́ную приведѐ.
Трылѣтную в(ъ) це(р)ковъ тую о(т)рокови́цу:
на(д) всѣхъ д҃въ че(ст)нѣ(и)шую с҃тую д҃вицу.
Тако бо б҃гъ мляще(и)с҃ Анны услыша́лъ:
же в(ъ) престарѣлыхъ лѣте(х) с҃тъ пло(д) е(и) даровалъ.
Да і дне(с) непло(д)ныя не́хъ б҃га бл҃гаютъ:
если ко(т)рые плодо(в) чре(в)ныхъ си желаютъ.
А б҃гъ я́ко гото(в) ка́ющымс(ъ) грѣхи проща́ти:
та(к) и м҃ля́щы(м)с҃ что ко(л)векъ може(т) да́ти.

Тѣмъ неплодныѧ особъ бгу млѣтесѧ:
вдє(н) и вощи и на всякъ часъ нє лѣнѣтесѧ.
А Хс спо(л)нитъ вши ты́є желанiѧ:
пошлє(т) ва(м) таковыє всѣмъ дарова́нiѧ. // 76 зв.
Ѡтожъ жены лѣка(р)ство вамъ сє прє(д)лага́ю:
и при(и)мати ва(мъ) то(и) да(р) ѡ(т) бга прiяю.
Анѣ зе́ли(и) анѣ ба́бъ на то нє вжыва(и)тє:
и iны(х) z боку рєчи(и) сѧ выстєрѣга(и)тє.
Ты(л)ко г(с)да бга ѡ тоє впраша(и)тє:
и та(к) здоровы дѣти на свѣтѣ ражда(и)тє.

122. Ѡ вдовствєнны(х) жєна́хъ

Жыву́щыѧ в(ъ) чистости чє(ст)ныѧ вдови́цы:
обря́щу(т)сѧ прє(д) бго(м), я(к) чистыѧ дви́цы.
I суди(л) бы(х) на(д) двицъ и(х) чє(ст)нѣ(и)ши(х) па́чє:
звлаща здравы(х) и ю́ны(х), то є(ст) млады(х) на(и)па́чє.
Дѣвы бо пло(т)ски(х) грѣхо(в) сєбѣ нє позна́ли:
а они́ и познавши, чи́сто(ст) zахова́ли.
I нє дивно бєз(ъ) того̀ стары(мъ) вдова(м) бы́ти:
а мла́дымъ тру(д)но мовя(т) бєз того̀ прожи́ти. // 77
Еднакъ жє в(ъ) страсти пло(т)ско(и) нє iзнємага́ютъ:
и тє(ж) мы́слє(и) грѣховны(х) жадны(х) нє при(и)маютъ.
I та(к) бєзму(ж)но живутъ бгъ их(ъ) сохраняєтъ:
и па́да(т) в грѣхи таки(х) то нє попущаєтъ.
Да(и) жє бжє и вдовамъ за iхъ тє(р)пєнiє:
ту(т) нагороду а та(м) дша(м) сп(с)нiє.

123. Ѡ жєнахъ и ѡ дви́цахъ, и о писмє(н)ныхъ чє(р)ницахъ

Да(р)мо сѧ види(т) жє(н)скъ по(л) звы(к)лъ пи(с)мо̀ учи́ти:
могла бъ цє(р)ковъ и бєз ныхъ пи(с)ма̀ обходи́ти.
Бо то(к)мо то мужє́м далъ бгъ нєбєзпотрєбно:
а iм здаєтсѧ я́ко бы и нє потрєбно.
Жєна̀ писмєнна му́жє(м) просты(мъ) погоржа́єтъ:
и якъ простака цѣлє того вничижаєтъ.
Ѡвшє(м) бо правє жєнамъ пи(с)мо̀ нєприли́чно:
ты(л)ко оно̀ мєнщызна(м) потрєбно и сли́чно.

А жєна(мъ) я́къ пятого ко́лєса такъ трєба:
а мужємъ всяки(мъ) всюда на всѐ то́ потрєба. // 77 зв.
Една(к) ко(т)ро(и) хочє(т)сѧ пи(с)ма̀ научити(с):
нєха(и) у́читъ жє(б) вмѣла лѣпшъ бгу млити(с).

124. Ѡ прє(л)щєнія(х) жє(н)скихъ,
и о мужєскихъ пристрастія(х) до жє(н):
з(ъ)вла́ща до чу́жды(х)

Ѡ колѝки(х) зо(л) жєны виновны быва́ю(т):
гды прє(л)щє(н)ми свои́ми вѣчны(х) блгъ лиша́ю(т).
Лє(ст) бо бєзсту(д)ныхъ жє(н), го(р)шъ правє о(т) трути(з)ны:
жє часо(м) згонитъ кого̀ из(ъ) власно(и) о(т)чи́зны.
Кто бо быває(т) до ны(х) страстію побѣждєнъ:
то(и) нє скоро впя(т) будє(т) о(т) тоѧ̀ свобожде́нъ.
Бо із(ъ) ума̀ нє будє(т) ємꙋ̀ то сходити:
абы прє(л)стившисѧ мо(г)лъ в ты(х) грѣха(х) пожи́ти.
А живущи всє о то(м) начнєтъ помята́ти:
а о спсє(н)ныхъ дѣлахъ ани помышля́ти.
Насъ жє ухова(и) Хр(с)тє о(т) тоєѧ стра́сти:
абы(х)мо нє мѣли зло́и за тоє напасти. // 78

125. Ѡ тє(р)пє́ніи жє́нстѣмъ, ка́ко в зымѣ
студє́ности(и) нє боятъсѧ;
ко(г)да̀ во врє́мѧ лю́тыхъ мразовъ
на рѣкахъ хусты пєру́тъ

Подобно пєкє́лнаѧ горячо(ст) в жє(н)скомъ тѣли:
дозна(н)на о то(мъ) правда в(ъ) людє(и) самы́ми дѣлы.
А ко(т)рыє жъ повѣждъ мнѣ людє того̀ дознали:
ты́є, ко(т)рыє себѣ были жєны поня́ли.
А кро(м) поня́т(ъ)ѧ, нѣ(ст) ли мощно того̀ дозна́ти:
не увѣ(ст) нє понявши(и), да(и) бжє и нє знати.
А ко(т)ры(и) хо(ч) познаєтъ то(и) зѣло согрѣшаєтъ:
вєликаѧ бо вѣмъ в то(м) дѣлє та(и)на бываєтъ.
А что (ж) то є(ст) за та(и)на, нє быває(т) ли я́вна:
бо бєзжє́нны(х) за то̀ караютъ зда́вна.
А яки́є (ж) за тую рєчъ ка(р)ности бываютъ:
ты́є, жє часо(мъ), за то̀ здоровѧ умаля́ютъ.

Ѡ понєва(ж) та(к) и мнѣ жъ трєба жєнỳ поня́ти:
жєбы(м) мо(г)лъ нєво(з)бра́нно тоє(и) та(и)ны до(з)нати.
І бж҃є тєбѣ свою жонỳ поня́т(ъ) поможѝ:
и чада побожныѧ о(т) нєѧ вамъ умножѝ. // 78 зв.

126. Ѡ р а ж д а ю щ ы (х) с ѧ м л (д) н ц а х ъ ѡ (т)
н є ч и с т ы (х) л о́ ж є (и)

Многіѧ часомъ жє́ны раждаютъ ѡ(т)ро́ковъ:
о(т) нєчисты(х) грѣховны(х) и блудны(х) поро́ковъ.
Еднакъ ю(ж) можє(т) сѧ нарєщисѧ ма́ти:
ко(т)ро́є уроди́ла своєму дытя́ти.
А хоча(и) и нє хотѧ мусѣла вроди́ти:
то́є мусѣмъ мы тако(ж) цѣлє окр(с)ти́ти.
Кгды (ж) матє(р)няго грѣха о(т)роча̀ нє зна́єтъ:
и о(т)ню(д) жа(д)но(и) винѝ в то(м) дѣлє нє ма́єтъ.
Ты(л)ко окая(н)наѧ о́наѧ то ма́ти:
му́сѣтъ єднò за то́є я́ко(с) о(т)бува́ти.
Да и матєры мє(н)ши(и) грѣхъ за тоє будєтъ:
єжєли уважывши о(т)роча̀ нє згубить.
А єжєли бы мѣла дытѧ zагуби́ти:
то го(д)но (б) є(и) карности сто разъ приложи́ти.
Zа то́є, жє удвоє ужѐ согрѣшыла:
и на(и)го(р)шє(и) г(с)да бг҃а прогнѣви́ла.
І мовя(т) о родычахъ, якъ ѡнѝ яковы:
жє яко бы и дѣти буду(т) жє тако́вы. // 79
Ты(л)ко жъ дѣти в родычо(в) нѣgды нє вдаю(т)сѧ:
або го(р)шыє іли лучшыє вдаю(т)сѧ.
А буваю(т) жє часомъ из(ъ) банка(р)товъ лю́дє:
єсли вроди(т)сѧ щасливъ и побожны(мъ) будє.
Ты жє бж҃є и грѣшны(х) въ грѣхахъ нє погубѝ:
лєчъ ка́ющы(м)сѧ мл(с)ть свою усугубѝ.

127. Ѡ б г҃ о м є (р) з с к и х ъ б а б а (х) ш є п о т н и́ ц а х ъ,
и о п р о к л я т ы х ъ ч а р о (в) н и ц а х ъ,
и о д҃ ш є п о г ѝ б є (л) н ы (х) и́ х ъ в о р о ж к а х ъ

Котры(и) чл҃къ о(т) бабъ ворожокъ трєбуєтъ:
то(и) писани(и) ст҃ы(х) ввє(с) зако(н) прє(ч) ницу́єтъ.
Нє вєли(т) бо г(с)дь бг҃ъ баба(м) вѣровати:
алє вєли(т) всѣмъ вѣрны(мъ) на сєбѐ впова́ти.

А воро(ж)ка лжє(т), бо ґды жъ нє можє(т) вгадáти:
хо(ч) сѧ зволи(т) и дшу врагу̀ zаписати.
І всякаѧ воро(ж)ка з бѣсомъ накладаєтъ:
и уставично єдинъ помы(с)лъ з ны(мъ) гадаєтъ.
А хто (б) з(ъ)мови(л) на свѣтѣ жє то є(ст) нєправда:
будє(т) того судити прє(д)вѣчнаѧ правда. // 79 зв.
І баба з(ъ) хлопцє(мъ) и бѣсъ, в(ъ) єдно(м) цєхỳ хóди(т):
понєважъ з(ъ) ты(х) трє(х) пє(р)сонъ всѐ злóє похóди(т).
Бабы и блу(д) хотящы(мъ) всѣмъ ходота(и)ствуютъ:
и іныє тєжъ злыє дѣла росправỳютъ.
І якъ кому ворожа(т) выворожатъ с калы́тки:
бода(и) и(х) пєкєлныє дябли рвали zа лы́тки.
А вгадати бéстіи нѣgды нє вгадáютъ:
ты(л)ко многи(х) нá свѣтѣ людє(и) ошукивáютъ.
І на погибє(л) собѣ вѣчную плагу бєрутъ:
поку(л) и(х) таки(х) тыє жъ дяблы до пєкла попрỳтъ.
Zачи(мъ) хто (б) врáзки(м) баба(мъ) изхотѣлъ вѣровáти:
то и такого трєба (б) о(т) цєркви о(т)лучати.
Мы (ж) братіє на бга лучшє(и) упова(и)мо:
а бабъ ты(х) нєчєстивы(х) нѣgды нє вжыва(и)мо.

128. Ѡ пля́шущы(х), або тє(ж) ѡ танцỳючи(х)

Комỳ уподоби́мъ пля́шущы(х) и плясáвши(х):
и на позорища(х) гдѐ бє(з)стỳдно игрáвшыхъ. // 80
Подобно развѣ óно(и) плясави́цѣ дрéвно(и):
и нєчєстиво(и) єи мáтєри и скверно(и).
Которыє нéґды(с) такъ собѣ поступи́ли:
жє на вѣки вѣчныє бгу проступи́ли.
Блуды бгомє(р)зскіє прє(з) ввє(с) вѣкъ творя́щи:
обличéніѧ за то дѣло нє тє(р)пя́щи.
Пр(д)тéчу бо стого обєз(ъ)глави́ли:
и со Іродомъ жыво(т) сво(и) злѣ погуби́ли.
І плясáніє то и(м) тóє такъ спрáвило:
жє окаянны(х) ца(р)ства вѣчного позбáвило.
А кгды (б) нє плясáніє то (б) тогò нє былò:
алє всє по старомỳ добрє и(м) бы былò.
Ты(л)ко жъ нє восхотѣли сотворити блго:
і́жъ бы покаятисѧ дѣяніѧ злáго.

А́же никого нєха(и) болшє(и) нє вину́ютъ:
ты(л)ко на сєбѐ и на дѣла свои дыву́ютъ.
І тєпє(р) та́нцовъ мно́го на свѣтѣ быва́єтъ:
ко(ж)ды(и) ч҃лвѣкъ правду на тоє призна́єтъ. // 80 зв.
Я́ко то на і́грыщахъ и на ты́хъ позорахъ:
и по ко(р)чємныхъ вєздѣ своявóлны(х) дворахъ.
І на вєсє́л(ъ)я(х) брачны(х) та(к)же та́нцы быва́ютъ:
и многовє(р)ти́мы(мъ) пляса(н)ємъ б҃гу з(ъ)грѣшаю(т).
Мо́щ(ъ)но (б) браку зако(н)ну обы(и)тѝ бєз тогò:
и́мє(н)но бє(з) пляса́н(ъ)ѧ тогò проклятогò.
А тò за́ра(з) о(т)гоня(т) бж҃єє блг҃ословєнство:
прє(з) дш҃єпагу(б)ноє танє́чноє шалє́нство.
Зачимъ добро бъ пєрєста(т) такóвы(х) звы́ча́євъ:
а хо(ч) бы и іны(х) злы́хъ якихъ обы́чаєвъ.
Жє(б) іродія́дыно(и) части нє о(т)рыма́ли:
алє дабы вѣчноє цр(ст)во наслѣдовали.

129. Ѡ жєна(х) в ко(р)чємница(х) в(ъ) гра́дѣхъ,
а на(и)пачє гдє в по́ля(х)
в ко(р)чємны(х) гостинница(х)
блудно жыву́щыхъ

В вєли́ко(и) о(т)важности ты́є жє́ны быва́ю(т):
которыє в ко(р)чємны(х) двора(х) гдє пробува́ю(т). // 81
Бо правду рєкши же та(мъ) в чистости жити тру(д)но:
ты(л)ко муся(т) за(в)шє в ны(х) обходитисѧ блудно.
І нє то(к)мо из(ъ) єдны(мъ) начнє(т) злѣ прєбыва́ти:
алє тщы(т)сѧ грѣхомъ ты(м) мно(г) наро(д) оскве(р)няти.
І лу(ч)шє(и) бы такимъ жєнамъ и на свѣтѣ нє бы́ти:
нєжє розны(х) мужє(и) ты(мъ) свои(мъ) дѣломъ губи́ти.
А понєва(ж) у ко(р)чмахъ побожно(ст) нє быва́єтъ:
ра(з)вѣ бє(з)законіє завшє сѧ умножа́єтъ.
І цно(т)ливаѧ жєнà нє по(и)дєтъ в корчму̀ и пи́ти:
а нє то(к)мо жєбы в нє(и) тамо хотѣла жи́ти.
Кгды вѣдаю(т) жє ко(р)чмы бє(з) тогò нє быва́ютъ:
і́ныє до ко(р)чмы̀ бо(л)шъ за ты(мъ) и прихожаютъ.
Нє та(к) для напи(т)ку я(к) для тóєи то спра́вы:
ко(т)рыє мѣютъ собѣ таки́є злыє нра́вы.
Впя(т) жє мовлю о жєна(х) в ко(р)чмахъ прєбывающы(х):
и на згибє(л) и́мъ злую прибы(л) собыра́ющыхъ.
Кому ужє таки́є жєны будутъ подобны:
развѣ дє(р)жащєму и(х) тамо, врагу̀ угóдны. // 81 зв.

Понєважъ смѣютъ чини́т(ъ) таковоє шалє́нство:
в ко(т)ромъ вставы́чно по́ля(т) на бѣду вшєтєчєнство.
Ужє (ж) окая(н)ницы прєста(н)тє того̀ хлѣба:
жєбы нє посты́гла васъ на(г)лє смє(р)тнаѧ бѣда.
І о(т)ню(д) ю(ж) ты(х) злы(х) дѣлъ по пра(в)дѣ сѧ пока(и)тє:
із(ъ) плаче́мъ всєгда бга о прощє(н)є блга(и)тє.

130. Ѡ жєнахъ пя(т)ницу пра(з)дну́ющыхъ[1]

Каза(л) бы(м) ка́рно(ст)ю вєли́кою же́нъ кара́ти:
ко(т)рыє да(р)мо дє(н) то(и) из(ъ)выкли пра(з)днова́ти.
І нє токмо здє же́ны нши, єѧ празднуютъ:
а в Лы́твѣ и му(ж)чизны тако(ж) імъ послѣду́ю(т).
Бо в пя(т)ницу о(т) всякихъ робо(т) воздє(р)жа́ю(т)сѧ:
а з(ъ) жона́ми и дѣ(т)ми в ко(р)чмахъ упиваю(т)сѧ.
А в(ъ) нєдєлю что хотя(т) всє робятъ домово́є:
тако(ж) и в полю дѣло всякоє поліово́є.
І подобно за тоє бгъ и(х) будєтъ кара́ти:
жє ва́жа(т)сѧ цє(р)ковны(и) zако(н) та(к) разоря́ти. // 82
Мы (ж) правосла(в)ныє дє(н) нєдє(л)ны(и) почита(и)мо:
а в(ъ) простыє пя(т)ницы всяки(м) трудо(м) тру(ж)да(и)мо.
Бо мы правосла(в)ными вси̇ єсмы̀ нарєче́нны:
и соблю(д)ши зако(н) сво(и) будє(мъ) бго(м) почтє(н)ны.

131. Ѡ zаматєрѣ́лы(х) дѣви́цахъ

Прилучає(т)сѧ мно́го дорослы(х) дѣвъ вида́т(ъ):
и ты(х) що ужє нихто нє бєрє́тъ огляда́т(ъ).
Z моло(д)шы(х) нє хотѣли лѣть за́му(ж) поступова́т(ъ),
для того̀ и нє хочє(т) таки(х) нихто̀ и бра́т(ъ).
А лѣпшє(и) бы в звыча(и)ны(х) лѣтє(х) жєно́ю зоста́т(ъ):
хотѣла (б) тєпє(р) в лѣтя(х), да жа́дє(н) нє з(ъ)хочє(т) взя(т).
Ужѐ змови(т) о(т) мєнѐ ба́бо о(т)косни́сѧ:
и нє ты(л)ко наявѣ, и вво снѣ нє сни́сѧ.

---

[1] З правого боку на полі проти цього вірша приписано червоним чорнилом: *Ѡ дню пя(т)нично(м) іщи ли(ст) рпа.*

132. Ѡ жєна (х) сва (р) ливы́хъ,
и ѕлоязы́чны (х) // 82 зв.

Рєкъ Соломо(н), лу(ч)шъ со (л)во́мъ в(ъ) пустини жи́ти:
нєжєли со жєною зло́ю в дому̀ бы́ти.
Сва(р)лива жєна̀ и днє(с) згибє(л) чєловѣ́ку:
я́ко жє нє́ѕды(с) бѣ́ста в старода(в)нємъ вѣ́ку.
Многіє убо то(г)да̀ прє(з) жєнъ погибо́ша
му́жіє: что сєбє и(м) в(ъ) ѡ́бла(ст) дадо́ша.
Щасливъ то(и) хто жєнѣ̀ зло(и) сѧ нє подава́єтъ:
и що я(к) бє́стіи по рєбра(х) ча́сто дава́єтъ.
Будє(т) таковы(и) то(л)ко, мѣ̀(т) вє(р)хъ на(д) жєно́ю:
на(д) злою тва́рію и на́ збы(т) проклято́ю.
І пє(в)наѧ то рє́чъ є(ст), жє така́ѧ прокля́та:
бо о(т) бга̃ и людє(и) ласка то(и) о(т)ня́та.
І блгословє́ніѧ бжо̃го нє ма́єтъ:
бо з(ъ) діяволо(м) собѣ̀ товары(ст)во ма́єтъ.
Ѕачи(м) бжє̃ сохраня(и) са(мъ) до́брого му́жа
о(д) тако(и) зло(и) тва́ры: жє(б) нє по(с)ты(г)ла ну́жа. // 83
Бо лѣ̀пшъ мовя(т) жєлѣ̀зо у водѣ̀ вари́ти:
нєжє ѱю́ю личину жєну злу учи́ти.
Ужє чловѣ̀къ бѣ̀дны(и) тако(и) нє нау́читъ:
развѣ̀ са(мъ) діяво(л) гды̀ з(ъ) душєю ра(з)лу́читъ.
А тєпє(р) чєловѣ̀чє мусѣ̀шъ бѣ̀ду тє(р)пѣ̀ти:
и до смє(р)ти з(ъ) такою нє будє(ш) до(б)ра мѣ̀ти.
І са(м) тѧ нєха(и) г(с)дь рачитъ свободи́ти:
а жєну̀ твою злую з(ъ) свѣ̀та скорєни́ти.
Ты̀ жє восхощѝ тоє о(т) нє(и) пострада́ти
за поку́ту: и будє(ш) в нєбѣ̀ ца(р)ствовати.
Єдна(к) жєнѣ̀ своє(и) зло(и) ни в чє(м) нє хили́сѧ:
и на кожды(и) дє(н) ки́ємъ па́ры(т) нє лѣни́сѧ.
А та(к) пєвнє о(т) бга̃ при(и)мєшъ нагоро́ду:
и полу́чи(ш) о(т) муки вѣ̀чно(и) сєбѣ̀ свобо́ду.

133. Ѡ жєна (х) ѕажыва́ющы (х) з (ъ) бы (т) нє
горѣ̀лчаны (и) тру́но (к):
або я́ко́го ко(л) вєкъ пя́нства

Єслѝ жєна̀ з(ъ)быте́чнє горѣ̀лку ѕажыва́єтъ:
пєвнє та́ѧ мужєви вѣ̀ры нє сохраня́єтъ. // 83 зв.
Бо бу́дє(т) ча́сто в(ъ) мужа худобу пу(д)крада́ти:
и всѐ імѣ̀ніє начнє(т) згóла расточа́ти.

І и́ные навы́кне(т) злы́е дѣла твори́ти:
о котры(х) всты(д)но е(ст) дѣла(х) и говори́ти.
Понева(ж) з(ъ) пя(н)ства нѣгды нѣтъ добро(г)[о] ничо́го:
ежели̑ не преста́не(т) запо(и)ства проклято́го.
Такова҂ и мужа в нищету увожда́етъ:
пото́мъ оглядѣвши(с) и сама̀ нищо̀ не ма́е(т).
Якъ посполи́те мовя(т) іскра поле з(ъ)паляе(т):
а послѣ выпале(н)҂ и сама̀ погибаетъ.
Zачи(мъ) бы лѣпшъ бе(з) жоны та(к) собѣ пробува́ти:
неже таку́ю шка́пу и нецноту де(р)жати.
І сохраня(и) г(с)ди ѡ(т) злы(х) женъ человѣковъ
добры(х): пре(з) всѣ и(х) лѣта до самы(х) ко(н)чи́нъ вѣко(в).

134. Ѡ жена́хъ z дѣте(и) умира́ючи(х) // 84

Ди́вна и о томъ бже на(ш) дѣла тво҂ на́мъ:
же попущае(ш) з(ъ) дѣте(и) умирати жена́мъ.
А то подобно ты(л)ко сме(р)тна҂ причи́на:
невинно дыта̀ о то(м), пры(ш)ла то ко(н)чи́на.
Хочъ мовятъ без(ъ) при́клю(ч)ки не ма(ш) анѣ сме(р)ти:
една(к) и бе(з) приключки гды часъ мусѣтъ вме(р)ти.
Ты(л)ко то же вмре(т) жена̀ та неочищѐнна:
а гды̀ побожно жила̀ то бу́дет спсе(н)на.
А к тому̀ если̑ з(ъ)може(т) сповѣди зажы́ти:
то и в то(и) часъ мощно е(и) дшу очисти́ти.
А тѣло хочъ кровію будетъ оскве(р)ненно
гды̀ не омы́ю(т) зе(м)ла̀ очи́сти(т) я(к) буде(т) погребѐнно.
Ѡ бже тво(р)че тоже(с) жа́лю на(м) примножа́ешъ:
же мте(р) о(т) дытяти и о(т) насъ о(т)быраешъ.
Неха(и) бы тое дыта҂ со́сцами воско(р)мляла:
и в(ъ) боя(з)ни то твое(и) бзско(и) выцвѣча́ла.
А то же(с) не своего часу того дытяти:
изхотѣлъ роды́те(л)ку его̀ о(т)бира́ти.
Неха(и) бы во вшеляки(х) цнота(х) выхова́ла:
и в наука(х) полезныхъ, тебѣ дохова́ла. // 84 зв.
І на хвалу (б) твою̀ ѡ́ное воскормила:
и на ста(н) назначе(н)ны(и) о(т) тебѐ обрати́ла.
А́же соізво́ли(л) са҂ еси̑ ты̀ іна́ко:
бл(с)венъ же есте(с) изволивы(и) и та́ко.
І в часъ дѣторо(ж)дени(и) уме(р)шихъ не забуди:
с(ъ) сты́ми поко(и) и(х), и на(мъ) мл(с)тивъ буди.

135. Ѡ жєна(х) утѣкаючи(х) з доброго миру
о(т) мужє(и) свои(х)
нє дозна(в)ши [єщѐ ни до(б)рà ни][1]
жáдного zла

Хóчъ то пра(в)да на свѣтѣ мало то бывáєтъ:
жє з(ъ) добра миру жона о(т) мужа втѣкáєтъ:
Що (ж) бы то уже былà тому̀ za причи́на,
нє вѣмъ: знає(т) же єи лихаѧ годы́на.
Подобно для тогò же(б) на лучшо(и) жи́т(ъ) волѣ:
вє(д)лугъ самои ты(л)ко злои своявол̀ѣ.
А і́ноі причины нє можємъ зна(и)довáт(ъ):
и тє(ж) о нєувазѣ óно(и) сѧ догадат(ъ). // 85
Развѣ в чинъ і́ночєски(и) хочєтъ сєбѣ вступи́т(ъ):
нащо (ж) былò zаму(ж)ны(и) и бракъ да(р)мо чини́т(ъ).
Вступова(т) былò в чє(ст)ны(и) то(и) чинъ дѣвицєю:
а нє по брацѣ ма(л)женскомъ молодицєю.
Еслѝ прєжде хотѣла, нє вязáт(ъ) было свѣтъ:
да тогдà былò спо(л)нит(ъ) б҃гу то(и) обѣтъ.
А тò нє подобаєтъ мужа покидáти:
и бєз(ъ) позволє(н)ѧ мужняго вступовáти.
Бо и по пострыгахъ такихъ впя(т) выдавáютъ:
и по прєжнєму z мужємъ жи(т) повєлѣвáютъ.
А єжєлѝ ѡ(т) мужа пошлà для своявол̀ѣ:
уже (ж) накруты́лас ѧ либо по днє(с) довóлѣ.
Мощно того нє чини́т(ъ), и впятъ пєрєстáти:
да ѡ добромъ и чєстно(м) жи́тіи гадáти.
Zачимъ окаяннице zнову навєрни́сѧ
к му́жу: и прощєні ѧ в нєгò сподоби́с ѧ.
Да живы з(ъ) мужємъ чє(ст)но южъ и православно:
жє(б) было ѡ(т) всѣхъ твоѐ житіє похвáлно. // 85 зв.
І до смє(р)ти чинити злого ю́жъ пока(и)с ѧ:
и я(к) женà прє(д) свои(мъ) чє(ст)ны(мъ) мужє(м) смиря(и)с ѧ.
А ты побо(ж)ны(и) мужу, нє ра(ч) є́ю сѧ згоршáт(ъ):
лє(ч) ґды чє(ст)но будє(т) жи(т), зво(л) [то][2] навѣк(ъ) запамята(т).
Вѣдає(ш) же на свѣтѣ всє тóє бывáєтъ:
уже (ж) живѣтє чє(ст)но нєха(и) васъ б҃гъ прощáєтъ.

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.
[2] Квадратні дужки стоять у рукопису.

136. Ѡ жєна (х) плачущы (х) по умира́ющы (х) (ма́лы (х))[1] дѣтє́хъ своихъ

Нєслушнє то такъ жє́ны сотворя́ютъ:
котры́є рєвнє по дѣтяхъ рыда́ютъ.
Бо та(к) чинити вѣрнымъ нє годи(т)сѧ:
по ма́ло(м) плака(т) ко(т)роє вмє(р)тви́т(ъ)сѧ.
Абы здоро́в(ъ)є а ѡ(т)роча будєтъ:
я(к) продо(л)жи́т(ъ)сѧ вѣкъ и прєізбу́дєтъ.
Пла(ч)тє по таки(х) що хлѣбъ поядаютъ
да(р)мо: а в(ъ) мла́ды(х) лѣтєхъ умира́ю(т). // 86
Нимало за хлѣбъ то(и) нє ѡ(т)роби́вши:
и за до́гля(д) вшъ нѣтъ нє ѡ(т)служи(в)ши.
А малаѧ дыти́на власнє нє бува́ла:
бо єщє до утраты васъ нє привожа́ла.
Жє в пє(р)вомъ року ха(р)чи нє попсуєтъ:
ты(л)ко о(т) пє(р)си(и) сса́ти потрєбуєтъ.
А вамъ ни знати чєго̀ та(к) рыдати:
жє сщє(н)ника za ты(мъ) нє слышати.
Плачтє вы по ты(х), що мру(т) у посро(д)ку вѣку:
ко(г)да̀ пришло (б) сѧ ты(л)ко жити чєловѣку.
А по малы(х) и стары(х) дурно нє рыда(и)тє:
алє бє(з) жа́лости и(х) ѡ(т) сєбє пуща(и)тє.
Бо писа́нiє о íхъ плача(х) такъ дово́ди(т):
жє нє бє(з) грѣха тоє плачущы(мъ) прихо́дитъ.
Пла(ч)тє за грѣхи́ и ю(ж) того̀ нє воскрєситє̀:
анѣ тєжъ лєжа́ща(г)[о] умє(р)ша возставитє̀.
Zачимъ прошу ва(с) жє́ны, з(ъ)бытнє нє рыда(и)тє:
и о прєста́вл(ъ)шагосѧ дшѣ бга блга(и)тє. // 86 зв.

137. Ѡ кухова́ркахъ, що по мѣ́ста (х) варєноє продава́ютъ

Нє з(ъ)нєважає(мъ) ты(х) жє(н) що та(к) сѧ справу́ютъ:
жє потравы розныє на прода(ж) готуютъ.
Бо варєнаѧ рє(ч), якъ в дома(х) zавшє трє́ба:
а голо(д)ному го́стю на(и)пачє потрє́ба.
Кгды нє можє(т) в скоры(и) часъ часо(м) изври́ти:
прєто зволи(т) собѣ варєного купити.
І добрыє поря(д)ки індѣ то быва́ють:
гдє по города(х) стравы готовы продава́ю(т).

---

[1] Круглі дужки стоять у рукопису.

А по іны(х) города(х) и хлѣба нє зна(и)тѝ
пєчѐно(г)[о]: мусѣтъ та(к) ѣха(т) абó по(и)ты.
А нє ты(л)ко жє(б) сѧ мо(г)лъ стравою поживи́т(ъ):
да і бє(з) хлѣба по(и)дє(т) хо(ч) мусѣтъ подыви(т).
І злѐ та(м), жє стравами го(с)тямъ нє выгожа́ю(т):
а що го(р)шє(и) жє і хлѣба нє продава́ютъ.
Zвы́ча(и) то в таки(х) мѣста(х) на́збы(т) нє потрєбны(и):
а гдѐ продава́ю(т), то всѣмъ блгопотрєбны(и). // 87
Розны(и) бы го(ст) мусѣлъ бы в ни(х) хлѣбъ купова́ти:
и я(к) слу(ш)но платою ѡ́ныхъ нє вкрывжа́ти.
Zачи(м) в нєвыго́дны(х) мѣстахъ бода(и) ни бува́т(ъ)
го(с)тя(мъ): жє повыля́вши мусятъ и поєжжа́т(ъ).
І поѣха(в)ши и́хъ zвы́чаю нє похва́лягъ:
и в далєко(м) краю похва́лою нє просла́вятъ.
А то на Вкра́инѣ ту(т) [Малоро(с)си(и)скои] [1] нє всѣ мѣста выго(д)ны:
жє побува(в)ши гостѣ, и поѣдутъ голо́дны.
Ежєли (ж) у кого є(ст) що за ха(р)чъ у возѣ:
то я(к) ко(л)вєкъ такому надѣѧ у бзѣ.
А в ля(д)зски(х) и в лито(в)ски(х) края(х) продаваютъ:
хлѣбъ и стравы: и ка(р)чмы по шляха(х) з(ъ) всѣ́ми выгодами маю(т).
Ажъ гостєви быває(т) вшєлякаѧ выго́да:
ко́ня(мъ) ха(р)чи и самы(мъ) пи́во(м) и мѐдо(м) охло́да.
А ту(т) в насъ ра(з)вѣ зы́ча(и) то(и) по мѣста(х) валѐчныхъ:
я(к) то по стародавны(х) города́хъ столєчныхъ.
А в мало(м) мѣстѣ гостю ни пыта(и) поживи́ти:
гды (б) сѧ замєшка(л), то мо(г)лъ бы дшу умори́ти. // 87 зв.

138. Ѡ жєна́хъ близня́та ра(ж)да́ющы(х): си́рѣчъ по дво́є дѣтє(и)

Оудиви́тєлно(ст) трѐба и в то́мъ дѣлє мѣти:
жѐ мно́гіи жєны по дво́є ро́дя(т) дѣти.
І что̀ бы то̀ така́я бы́ла за причи́на:
жє у і́но(и) нє єдна̀ роди(т)сѧ дыти́на.
І чєму̀ на(и)бо(л)шъ того̀ на свѣтѣ быва́єтъ:
жє єдно̀ умира́є(т) єдно̀ оставля́єтъ.
А ча́со(м) и ѡбо́є та́кожъ помира́ютъ:
и ма́ло гдѐ близнюкѝ на свѣтѣ взраста́ю(т).

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

А ґды нє помрутъ ктò з ны(х) двоѝхъ ста(р)шы(и) бу́дє(т):
развѣ то(и) котры(и) ща(ст)ѧ бо(л)шоє мѣ́т(ъ) бу́дє(т).
І ґды (б) тє(ж) ко(т)раѧ в го(д) по двóє раждáла:
тако(и) была (б) о(т) всяки(х) козаковъ похвáла.
А хочъ бы по єднóму абы̀ кóждого рóку:
іжъ бы сѧ запáсила на тóє знарóку.
А про мéнє хочъ нєха(и) родя(т) и по трóє:
нє ты(л)ко по єдному̀ або тєжъ по двóє. // 88

139. Ѡ жєна(х) богаты(х) мáмки
дѣ́тє(м) дє(р)жáщы(х):
а своѝми пє(р)сями дѣ́тє(и) нє кормя́щыхъ

Ди́вныє обы́чаи в богаты(х) жє(н) бывáю(т):
жє то сáмы сѧ свои(х) власны(х) дѣто(к) цурáю(т).
А ґды (б) послѣ́ бога(т)ства былà знóву убóга:
нє зго(р)шалася (б) та(к)жє дытя(м) свои(мъ) нєбóга.
І та(к) то я мо(в)лю, бєрѝ и(х) бжаѧ мти:
я(к) нє знаю(т) убóзства нє зычу и(м) и знáти.

140. Ѡ жєна(х) нєѡсторóжны(х), присыпля́ючи(х)
малы́хъ дѣ́тє(и) своѝхъ

І ты́є в розны(х) стрáна(х) пригóды бывáю(т):
жє свои(х) малыхъ дѣ́тє(и) жє́ны присыпля́ю(т).
А то пя́ны(м) мтрє(мъ) тáѧ ско(р)бъ лучáєтъ:
абò з(ъ) нєострóжно(с)тє(и) и́хъ тоє ставáєтъ.
А часо(м) и бєз(ъ) пя(н)ства пригóда мнóго мóжє:
ты(л)ко и ѡ(т) такóго грѣ́ха рату(и) и́хъ бжє. // 88 зв.
Прєто (ж) нєха(и) острóжно(ст) жє́ны сєбѣ́ мáютъ:
и пу(д) бóко(м) малы(х) дѣ́тє(и) нє покладáютъ.
Волю́ сѧ бы вєликихъ мѣ́ли покладáти:
котры(х) ю(ж) и при бóку нє мощно приспáти.
К вєликому хо(ч) сѧ и опрє́тъ и притыснєтъ:
то вєлики(и) сѧ про(ч)кнєтъ и єи потыснєтъ.
Ѡ(т) нє́(и) са(м) сѧ дáлѣ(и) до крáю ѡ(т)сунєтъ:
и́ли єи до стѣ́ны̀ саму́ю посу́нєтъ.
Zачи(м) жóны о(т) мєнѐ науки послуша(и)тє:
и порáды своє́и и мнѣ́ та(к)жє дава(и)тє.

141. Ѡ жєна(х) мýжны(х), и бо(л)шє(и)
в дома(х) свои(х)
бєз(ъ) мужє(и) пробувáющыхъ

Мнóго на свѣтѣ такúхъ жéнъ бывáєт:
жє іна до(л)гъ чáсъ самà пробувáєтъ
У домý своє(м): бєз(ъ) мýжа живýщи:
и вѣру мýжу в(ъ)ставычно блюдýщи.
А іна в грéчку скáчєтъ добрє бєз мýжа:
ажъ послѣ прáцы іногда нєдýжа. // 89
А и при мýжу íна тóжъ справýєтъ [1]:
и бєз(ъ)прєста(н)но ты(мъ) хлѣбомъ кєрýєтъ.
І нѣgды никúмъ нє пєрєбыраєтъ:
алє охóтно всѣмъ нє возбраняєтъ.
Довóлно людє(и) голодны(х) контє(н)тýєтъ:
и контєнтова(т) изнову обѣцýєтъ.
Íная (ж) самà гóлодомъ вмирáєтъ:
и никóго тéжъ и нє поживляєтъ.
І ни до кóго обачє(н)ѧ нє мáє:
жє з голо(д)ного нє спогадáє.
Прєто (ж) такáѧ в скупоща(х) нє коха(и)сѧ:
да к(ъ) нєимýщы(м) тогò хлѣба огляда(и)сѧ [2]. // 89 зв.

Ѡ(т) здѐ починáю(т)сѧ вѣ(р)ши особныє,
послѣ жéнъ ѡ мужéхъ дóбры(х);
а бóлшъ ѡ злы(х) рóзны(х),
яко жє и назадѣ положилє(м)
о злы(х) многихъ

142. Ѡ мужєхъ ѡставля́ющы(х), [сúрѣчъ,
кúдающы(х)] [3] свои жéны,
и другúми женя́щы(х)сѧ вѣршы
наказáтєлныє

Zапамятáло(ст) и тамъ вєлика бываєтъ:
гдє муж свою́ вла(с)ную жонý покидáєтъ.
І єслѝ дє(р)знє(т) в(ъ) други(и) ра(з) сѧ ожєнúти:
ѡ я(к) жє єго будє(т) бгъ блгословúти.

---

[1] Починаючи з цього рядка, увесь вірш до кінця перекреслено двома лініями навхрест чорним чорнилом.

[2] Третина сторінки не заповнена віршовим текстом. У кінці вірша проведено риску, а нижче червоним чорнилом приписано: *Ещє іщѝ лúсту ѡ жєнахъ напрєдѣ, ли(ст) со.* У В. Перетца помилково *сь*. Див. «Вірші єром. Климентія...», стор. 79.

[3] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Понєва(ж) то бгови твóрятъ ошука(н)ство:
чєрє(з) нєразсудноє своѐ окаянство. // 90
Áлє са(мъ) сѧ нєборакъ напро(д) ѡшукáєтъ:
же з(ъ) бго(м) бу(д)то з(ъ) хлопцє(м) жа(р)това(т) дє(р)заєтъ.
По двѣ жонѣ мѣт(ъ), ѕвыча(и) то нє хр(с)тія(н)ски(и):
ты(л)ко óбє(л) и цѣлє та(к) по басу(р)мански(и).
І разумѣє(т) же з(ъ) ты(мъ) дѣломъ утаитъсѧ:
аже на ввє(с) свѣтъ в скóру(м) часѣ обличи(т)сѧ.
І такъ всѣ людє ємý начну(т) сѧ ругáти:
же та(к) собѣ важы(л)сѧ злє поступовáти.
І ка(р)ности бжіѧ ѕа тò нє минáютъ:
и ста(р)шіє чáсто таки(х) крѣпко карáютъ.
А ѡсобно до з(ъ)бытнє(и) прихóдятъ утрáты:
и до голо(в)нои тє(ж) іныє из(ъ)трáты.
А що го(р)шъ, жѐ з(ъ) жоною тою разлучáютъ:
и до пє(р)вои жонѝ знову привє(р)тáютъ.
І крéвныє о(д) таки(х) лáску о(т)і(и)мýютъ:
и до крє(в)ности своє(и) ужє нє при(и)мýютъ.
І в(ъ) жа(д)ныхъ рєчахъ вѣрыти нє будутъ:
и якъ бє(з)зако(н)ника любити ѕабудутъ. // 90 зв.
Ѕ жоною бо пє(р)вою до смє(р)ти жи́т(ъ) прысягъ:
а забувши стра(х) бжи(и) за другую посягъ.
Ужє (ж) нєха(и) з(ъ) пє(р)вою з(ъ)нову пробувáєтъ:
а о прощєнство бга и людє(и) впрашáєтъ.

143. Ѡ р є в н и́ в ы (х) м у ж є́ х ъ,
к о т р ы є о (т) н ю (д) с в о и (м) ж є н а (м ъ)
[в (ъ) т ы (х) р є ч а (х)][1] н є і м á ю т ъ в ѣ р ы

Ѕвыча(и)наѧ правє тáмъ любо(в) нє бывáєтъ:
гдє збытєчнаѧ рєвно(ст) в кого пробуваєтъ.
Я́ко то му(ж) на жонý бє(з)виннє рєвнуєтъ:
и для того ба(р)зо злє бѣдны(и) поступýєтъ.
А і са(мъ) своє жы(т)лò всяко провождаєтъ:
що нє хто іны(и) ты(л)ко са(м) бгъ єгò знáєтъ.
А ѡсо(б)но ґды́ звєлитъ жонѣ шы(н)ковáти:
то єщє го(р)шъ в то врємѧ начнє(т) рєвновáти.
А нащо (ж) было єму и шы́нкъ ѕаводити:
понєва(ж) нє вѣрити або нє люби́ти. // 91

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Бо и прє(д) ни́мъ самы(мъ) ю(ж) буду(т) жону за(и)ма́т(ъ):
а єму̀ трєба то́є то(г)да̀ за жа(р)тъ при(и)ма́т(ъ).
А єжєли тому́ сѧ начнєтъ противы́ти:
то ни жа(д)ны(и) до нєго нє по(и)дєтъ и пи́ти.
А та(к) рєвнивчє прєста(н) ужє рєвнова́ти:
єсли хочє(ш) ты(мъ) хлѣбомъ собѣ забавля́ти.
А понєва(ж) и то(г)да̀ будєшъ рєвнова́ти:
то нє бу́дє(ш) згола з(ъ) шы(н)ку пожы(т)ку ма́ти.
А якъ нату́ры собѣ тоє(и) пєрєста́нєшъ:
то вєликую прибы(л) з(ъ) жоною мѣт(ъ) ста́нєшъ.
Істи(н)ную правду я́ тобѣ повѣда́ю:
бо(м) на свѣтѣ всякіи рѣчи такъжє зна́ю.
І са(м) ты совє(р)шєнно того мо́жєшъ дозна́т(ъ):
и людє тобѣ тоє та(к)жє могутъ призна́т(ъ).
А жоны такъ бє(з)пу́тно нє пєрєстєрѣга(и):
да єщѐ и і́ны(м) рєчъ такую знєважа(и).
А єслѝ гдє на свѣтѣ и жона̀ згрѣшы́ла:
єдна(к) можє худо́бы му́жнє(и) нє згуби́ла. // 91 зв.
І на грѣхѝ нє мощно правда позволя́ти:
алє ко(ж)дого трєба о(т) ны(х) о(т)вращá ти.

144. Ω ро́дича(х) нєува́жны(х),
котрыє свои(х) дѣтє(и)
сочєтаваю(т) бра́ку насы́лствіємъ
[то є́сть з(ъ) приму́сомъ][1].

Нє иму́щы(х) [дв҃и́цѣ або мл(д)нцєвѣ][1]
мєжду собою совєршє(н)нои любвѣ

Нє до́брє роди́тєли вє(л)мѝ поступу́ютъ:
єслѝ братисѧ дѣтє(и) своихъ насылу́ютъ.
Єслѝ бо тєжъ нє мѣютъ любвѝ совє(р)шєнно:
будє(т) житіє мє(ж)ду і́ми развращє(н)но.
І нє буду(т) в любвѣ жи(т), мо(в)лю то вамъ та́ко:
чужда́тиму(т)сѧ са́мы сєбѐ а нє іна́ко.
Утвє(р)ждє́ніѧ собѣ нє будутъ мѣт(ъ) zго́ла:
жона або му(ж) бу́дє(т) утѣкати з(ъ) двора.
І нє буду(т) доброго сєбѣ бы́ту мѣти:
хо(ч) и бога́ты буду(т), и приплодя(т) дѣти. // 92
Жона̀ бо побожнаѧ лю́битъ му́жа лаго́дна:
о́вшє(мъ) ст҃обливого и бг҃оугодна.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Нє можє(т) бо сѧ тамо вражда помѣща́ти:
єжєли в добро(и) любвѣ стану(т) жытє(л)ствовати.
Будутъ тыє любо(в)но жити доскона́лє:
и славы зло(и) о(т) людє(и) нє будутъ мѣ(т) ца́лє.
Свояволности собѣ онѝ нє позна́ютъ:
всякіє разумныє лю́дє то призна́ютъ.

Ѡ҃цъ жє о дщерѣ то(и) будє(т) сѧ вєсєли́т(ъ):
ю́жє ґды̀ бєзра(з)судно нє схочє(т) потопи́т(ъ).
І такъ родычи о томъ добрє разсужда(и)тє
собѣ. Ґды сѧ нє лю́бя(т) брати(с) нє примуша(и)тє.
Покида́єтъ бо та́ѧ жона̀ своє́го мужа:
и бѣгає(т) на стра́ну, и бываєтъ чу́жа.
Знову (ж) му(ж) свою власну жону покидаєтъ:
нє зна(т) для чєго̀, ты(л)ко що лю(б)вѝ нє ма́єтъ.
Еди(н) собѣ гдє ко(л)вєкъ станєтъ пробува́ти:
ю́ношє(с)ки впя(т) жи(т) лю(б) друго(и) жоны̀ иска́ти. // 92 зв.
Ва(мъ) жє и повторє в томъ родычи поража́ю:
слушную науку ва(мъ) пи(с)момъ доклада́ю.
Е́стъ бо того̀ на свѣтѣ всюда ба(р)зо мно́го:
гдѐ покидає(т) мужа идє(т) за другого.
Да впя(т) и другого втожъ жывого̀ покида́єтъ:
а за(и)ше́дши далєко блу(д)но сѧ обхо(ж)да́єтъ
І вы̀ родитєліє в томъ согрѣша́єтє:
жє свои(х) дщєры(и) [за ко(г)[о] нє хотя(т)] [1] сы́лою пха́єтє.

145. Ѡ чєловѣ́ку ѡкая(н)номъ то(мъ),
в котро(г)[о] жона̀ старшаѧ,
а нє ѡ́нъ са́мъ мужъ

Хто̀ тако́му глупакѹ̀ нє бу́дєтъ смѣя́ти:
и окая(н)ному єму сѧ наруга́ти.
Жє са(м) сєбє сатанѣ в(ъ) о́бла(ст) дава́єтъ:
понєва(ж) жонѣ своє(и) во всє(м) сѧ схыля́єтъ.
Нє годє(н) таки(и) глупакъ о(т) людє(и) ша(и)ности:
а́лє насмѣви(с)ка: а о(т) бга̃ ка(р)ности. // 93
І пєвнє будє(т) крѣпко бгъ̃ того̀ кара́ти:
жє зло(и) жоны̀ я(к) шка́пы нє вмѣє(т) [на у(з)дѣ] [1]
дє(р)жа́ти.
Ото (ж) тобѣ глупа́чє нау́ку дава́ю.
абы(с) рєбра крушы(л) зло(и) жонѣ, поража́ю.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

А єжелѝ пораду мою̀ занєха́єшь:
нє минє(т) тѧ вєлика бѣда̀ самъ дозна́єшъ.
Бо на здоро́въє твоѐ жона̀ твоѧ̀ ватуєтъ:
а чєго и нє знає(ш), смє(р)ть тєбѣ̀ готуєтъ.
Пити и ѣсти тобѣ̀ потравы̀ даваєтъ:
а часо(м) и труты(з)ну тобѣ̀ жъ зготовля́єтъ.
А та(к) окая(н)ничѐ напро(д) са(м) нє куша(и):
нєха(и) жона пи́є(т) пє(р)шъ и я(ст), мєнѐ слуша(и).
А ꙋды (б) сама̀ напєрє(д) скушати нє мѣ́ла:
то го(р)шко́мъ або ки́ємъ косни(с) єи тѣ́ла.
Або цу(р)кою скруты̀ є(и) руки и но́ги:
жєбы нє пєрєлѣ̀зла и чрє(з) два̀ поро́ги.
Або звяза(в)ши посадѝ к(ъ) гаря́чо(и) пѣ́чи:
що(б) припє(к)ли́сѧ ѡ́ну(и) шата́нскіє плѣ́чи. // 93 зв.
А нє мѣ̀лъ бы(с) та(к) я(к) тѧ учу̀ частова́ти:
бу́дє(ш) до смє(р)ти своє(и) лютѣ̀ погиба́ти.
І хто ко(л)вєкъ ста(р)шую жону в сєбѐ ма́єтъ:
то нєха(и) ста(р)шынство̀ обу́хо(м) о(т)гоня́єтъ.
А нє будєтъ ста(р)шынства о(т) нє(и) о(т)гоня́ти:
нє будє(т) єго̀ нѣꙋды бг҃ъ блг҃(с)ловля́ти.
А хто ста(р)шынства̀ жонѣ̀ своє(и) нє попуща́єтъ:
да ки́ємъ ча́сто дає(т), бг҃ъ то(г)[о] похваляє(т).
І такъ ока́ничє тобѣ̀ поража́т(ъ) му́шу:
чинѝ та(к) сп҃сє(ш) свою̀ и жоны зло(и) ду́шу.

146. Ѡ люде(х) ты(х) неслу́шне чи́нячихъ,
ко(т)ры́е женя(т)сѧ и посягаю(т)
не в ра́вно(с)ти лѣ̀тъ бу́дучи:
то є(ст) імє(н)но, же часо(м)
буде(т) му(ж) ста(р) а жона̀ ве(л)мѝ мо́лода:
або жона̀ ве(л)мѝ стара,
а му(ж) на́збы(т) моло(д),
а та(к) ме(ж) таковыми болшъ
житіѧ зло(г)[о], неже добро(г)[о]
того̀ ра́ди // 94

Много того̀ вида́ємъ между хр(с)тія́ны:
ко(т)рые о(т)ню(д) го(д)ны вели́кои нага́ны.
Za що̀: за то́є, же беру(т) молоды(х) стары́є:
а за стары(х) дѣдовъ иду(т) жо́ны молоды́є.
А такъ нє добрє же му(ж) ста(р) а жона̀ мло́да:
бывае(т) меж(ъ) таки́ми вєлика нєзго́да.

А хоча(и) му(ж) мло(д) и а жонà ємỳ стáра:
злая и та(м) рє(ч) є(ст), и нє быває(т) похвáла.
І блгословє(н)ство бжіє о(т)бѣгáєтъ:
а нє́нави(ст) и вражда в(ъ) до(м) то(и) сѧ вселя́єтъ.
Zачи(м) то нѣgды в дому то(м) добрà нє бýдєтъ:
ґды мєж собою жити гдѐ нєровнѧ бýдєтъ.
Бо и посполитє о то(м) такъ повѣдаютъ:
бгъ тому да(в) хтò ровню понявъ при(з)наваю(т).
Прєто о(т) таки(х) брáковъ хр(с)тія(н) хранѝ бже:
бо вє(л)мѝ нєприли(ч)но то є(ст) и нєгóже.
А дару(и) в ровны(х) лѣтя(х) браки при(и)мовáти:
и бл(с)вєніє о(т) тєбѐ ѡ(т)бирати.
Да бýду(т) таковыє жи(т) в любвѣ совє(р)шєнно(и):
и прєбуду(т) прє(з) помощъ твоѝ в(ъ) по(л)зѣ дшє́вно(и). // 94 зв.

147. Ѡ иновѣ́рнои єднóи пє(р)сóнѣ
мє(ж)ду мýжє(мъ) и жєнóю:
то є(ст) [напри́кла(д)][1] кгды быває(т) часо(м)
мужъ ляхъ а жєнà блгоч(с)ти́ваѧ;
або жєна нєблгоч(с)ти́ваѧ
а му(ж) блгоч(с)ти́вы(и), а хоча(и)
и обóє блгоч(с)ти́выє да нє є(д)ныхъ людє(и):
сы́рѣчъ му(ж) будє(т) моска(л)
áбо литви́нъ абò бо(и)ко або цы́га(н),
і́ли тє(ж) з(ъ) жы́да пєрє́хры(ст),
ілѝ за(с) жонà таковы(х) людє(и),
а ѡ(н) правдивы(и) руснакъ
козакъ украи́нєцъ порóды малоро(с)си(и)ско(и)

Нє ма(ш) лýчшєго жи(т)лà в малжє(н)ствѣ на свѣтѣ:
якъ єдиновѣрную жонỳ собѣ мѣти.
Бо ґды єди́но будєтъ нєєдиновѣрно:
то быває(т) другому болшє(и) и нєвѣрно.
Жє єднò єдному вѣмъ можє(т) доса(ж)дáти:
и вшєлякую распру о тóмъ справовáти.
Zовущы гєрєтыкóмъ а нє правослáвнымъ:
або тєжъ нєчєстивы(м) и óбє(л) ѕлославны(мъ).

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

А та(к) нє жи́єтъ та́мо любовь совє(р)шєнна:
а́лє совє(р)шєнно зостанєтъ развращє(н)на. // 95
І понєва́жъ то́є та́къ на свѣтѣ вєдє(т)сѧ:
да(р)мо з нє єдновѣ(р)нымъ і́ноє бєрє(т)сѧ.
Тоє (ж) є(ст) ґды̀ нє єдны(х) и людє(и) поро́ды:
нє мѣ́ютъ и такіи мє(ж) собою зго́ды.
Жє то власнє поросà з(ъ) вовко(м) пробуваєтъ:
а жа́лости и ско(р)бы щодє(н) прибавля́єтъ.
Zачи́мъ то̀ подобаєтъ людє(м) хр(с)тіянски(мъ):
нє мѣ́т(ъ) при́чты к(ъ) дша(м) инородны(м) и пога(н)ски(мъ).
Алє братисѧ з(ъ) такимъ я(к) само̀ ко(т)ро́є:
да нє будє(т) мєж(ъ) ни́ми житіє лихо́є.
А хто добры(и) куси(в)сѧ інородноє взя́т(ъ):
нєха(и) бгъ рачи(т) жи(т)ло̀ доброє дарова́т(ъ).
Жєбы ап(ст)лскіє з(ъ)полнили(с) словєсà:
прє(з) нєізрєчєнныє бзскіє чудєсà.
Спсє́т(ъ)сѧ му(ж) нєвѣрє(н) о жєнѣ вѣрнѣ:
и жєнà нєвѣрнаѧ о мужѣ вѣрнѣ.

148. Ѡ родитєлє(х) сочєтава́ющыхъ браку дѣтє(и) свои(х) вє(л)мѝ в(ъ) ма́лы(х) лѣтєхъ прєждє врємєни // 95 зв.

Роды́тєлє(мъ) и то́є дѣло є(ст) утѣшно:
алє да(и) бжє жєбы̀ и́мъ было̀ бє(з)грѣшно.
Кгды (ж) бє(з)врємє(н)но за́му(ж) даваю(т) дѣви́цы:
в(ъ) єдина́дєсяты(х) лѣтє(х) о(т)рокови́цы.
А в двана́дєсяти лѣтъ сновъ ожєня́ютъ:
ты(л)ко бгу грѣхъ а людя(мъ) смѣхъ сотворя́ю(т).
Бо нєдоро́слы(и) ѡ(н) му(ж) будє(т) в цу(р)ки гра́ти:
а малаѧ нєвѣста ку́клы справова́ти.
Прєто̀ пожа(л)сѧ бжє такого малжєнства:
жє єщє нє отвыкли чинити блазє(н)ства.
Часомъ и доро́слыє ста(т)кова́т(ъ) нє вмѣ́ютъ:
да вла(с)нє я(к) малы́є дѣти такъ шалѣ́ю(т).
А малы(и) ма(л)жо́нокъ ѡвшє(мъ) статкова(т) нє бу́дє(т):
що ожєни(в)сѧ куда̀ по(и)дє(т) то забудєтъ.
А та(к) згола нє трєба ма́лы(х) сно́въ жєни́т(ъ):
нє здолѣ́ю(т) заробі́т(ъ) хлѣба дши поживи́т(ъ).

Кро(м) за готóвымъ хлѣбомъ буду(т) пу(д)ростáти:
пóку(л) нáвча(т)сѧ та(к) я(к) людє работáти. // 96
А то вѣмъ в Ли(т)вѣ малы(х) жéня(т) злє справýют:
що нєсмыслє(н)ны(мъ) дѣтя(м) сьѣтъ ты(л)ко завязýю(т).
В шє(ст)нáдцати(х) лѣтъ слушно мл(д)нца жєни́ти:
а дв҃ицу в трына(д)ця(т) інакъ нє чини́ти.
І таки(х) єщє (б) ввóди(т) в то(и) чинъ нє подобáло:
да на іны(и) часъ до лѣтъ слушны(х) о(т)кладáло.
А слушно(ст) лѣтъ в двадца(т) ро(к) ожєни́ти с҃на:
о(т) ко(т)рого можє(т) бы(т) в рокъ и дыти́на.
А дщє(р) присто(и)но заму(ж) в(ъ) є҃ѩ лѣтъ давáти:
то мо(ж)на рє(ч) до року и матє(р)ю стáти.
А малы́є ки(л)ко рокъ гибѣю(т) [1] бє(з) приплóдку:
я(к) вѣтвы нєдости(г)лы(х) óвощны(х) дрє(в) в(ъ) ѡгоро(д)ку.
Zачи(м) всяку рє(ч) в сво(и) ча(с) потрєбно встроя́ти:
то са(мъ) б҃гъ да і лю́дє буду(т) похваля́ти.
І я́ на такýю слушно(ст) раду давáю:
а щò зганилє(мъ) жє малы(х) жéнитє, прощє(н)ства впрашáю.
// 96 зв.

149. Ѡ жєня́щы(х)сѧ мужéхъ в(ъ) трéты(и) разъ и в чєтвє(р)ты(и). И ѡ жéна(х) ідучихъ zамужъ, в(ъ) трéтєє и вчєтвє(р)тєє

Мнóго мє(ж) хр(с)тія́ны и тогò бывáєтъ:
жє íны(и) мужъ в(ъ) трєты(и) ра(з) жєнити(с) дєрзáєтъ.
Та(к)жє и жéны в трєты(и) ра(з) зáму(ж) итѝ смѣ́ютъ:
и нє по хр(с)тія(н)ски(и) чинити то вмѣ́ютъ.
Ѡ я(к) жє таки(х) будє(т) б҃гъ бл҃гословля́ти:
жє с҃щє(н)нико(в) смѣ́ю(т) в то(м) ошукивáти.
Прє(д) с҃щєннико(м) та(и)ны свои zакрывáютъ:
и с҃щє(н)ники то(г)[о] нє знáю(т) да вѣнчáютъ.
А трєтєго вѣнча(н)ѧ и нє написáнно:
ты(л)ко двѣ на то(и) чи(н) о(т) о҃цє(в) с҃ты(х) дáнно.
І цє(р)ковъ ст҃áѧ та(к) то(и) законъ трымáєтъ:
жє жєни́ти(с) о(т) дво(х) разъ бо(л)шъ нє по(з)воля́єтъ.

[1] В. Перетц невірно зауважив: *Мабуть, треба читати, гнбѣю(т)*. Див. «Вірші єром. Климентія...», стор. 86.

Zа́му(ж) иты̀ два ра́зы и жени́ти(с) то зако́нно:
а ва́житисѧ в трєты(и) ра(з), є(ст) бєззако́нно. // 97

Псу́ю(т) бо за́ко(н) бжи(и) и даю́тъ на пота́лу:
скве(р)но ю(ж) ты(х) жи(т)ло̀, жыву(т) я(к) свы(н)є в ка́лу.
І вєли́ко(и) на то̀ потрєба поку́ты:
ґды̀ сѧ нє ра(з)лу́ча(т), же(б) грѣха того̀ збу́ти.
Еще (ж) и таки(х) всюда много пробуваєтъ [1]:
що вчєтвє(р)тоє з лихо(м) брати(с) покуша́ю(т).
Ужѐ тако́вы(м) тру(д)но дава́т(ъ) прощє́нiє:
бо и прощающы(х) ждє(т) пєкє(л)но потопле́нiє.
Ра(з)вѣ тако́вы(х) пє(р)сонъ та(к) мо(щ)но прости́ти:
ґды разлу́ча(т)с(ъ) из(ъ)воля(т) в чє(р)нєцство вступи́ти.
А вступи(в)ши всѐ своє в мн(с)ты(р) о(т)да́ти:
и та(к) прощє́нiє могу(т) о(т) бга приня́ти.

150. Ѡ стары(х) дѣдахъ жєня́щы(х) сѧ, и ѡ стары(х) баба(х) zамужъ iду́чихъ

Лѣ́пшє(и) бы стары(мъ) во удо(в)ствѣ сѧ ко(н)чи́ти:
нєжє вєли́ко мла́ды(мъ) згоршє(н)є чини́ти. // 97 зв.
Частокро(т)но бо то́є вида́ємъ на свѣтѣ:
жє стары́є бєру(т)сѧ, я(к) мла́дыє дѣти.
І та(к) осудови(с)ка і́хъ бра(н)є досто(и)но:
бо ю(ж) жєнити(с) стары(м) згола нєпристо(и)но.

Хочъ бы по а́ггл(с)ки(и) сѧ моглѝ обходи́ти:
єднакъ нє зна(в)ши того буду(т) іхъ суди́ти.
І ты(л)ко до грѣха̀ бо(л)шъ людє(и) приво(ж)да́ютъ:
жє и(х) в(ъ)правду су(ж)дє́н(ъ)ѧ годны(х) осу(ж)да́ютъ.
І ты(м) дѣломъ дѣды́щє і́нъ стары(и) вымо(в)ляєтъ:
жє господы́нѣ собѣ для худо́бы нє ма́єтъ.
А мо́щ(ъ)но (б) [за то(и) ко́штъ] [2] для дозору ко(г)[о] принаня́ти:
а нєжє в подывє(н)є людя(м) сѧ пода́ти.

Бо и кожды(и) чл̃къ можєтъ подиви́ти:
жє и о(т) бга грѣхъ є(ст) стары(мъ) сѧ жени́ти.

Бгъ пода(л) мла́ды(мъ) людємъ чє(ст)ноє малжє(н)ство:
а стары́є з(ъ) нєста(т)ку чи́ня(т) то̀ шалє́нство.

---

[1] На полі напроти цього рядка написано літеру **ю**. Над нею і над літерою **є** у слові *пробуваєтъ* поставлені однакові знаки червоним чорнилом — дашки. Очевидно, автор вагався, поставити це дієслово у формі однини чи множини.

[2] Квадратні дужки стоять у рукопису.

А попа(м) бы треба бабъ з дѣда́ми не вѣнча́т(ъ):
хо(ч) бы мѣли за то́е и́мъ и переплача́тъ. // 98
І пови́нни (б) такого безчи́нства з(ъ)бороня́т(ъ):
и приходя́щую и(мъ) вскорѣ сме(р)ть вспомина(т).

151. Ѡ мужє(х) упо(р)ныхъ и безра(з)су́дныхъ:
ко(т)рыє о(т)нюдъ нє імѣю(т) любвѣ
ку свои(мъ) жєна(мъ) звлаща ку чє(ст)нымъ
нє пудо(и)зрє(н)нымъ и побо́жны(мъ)

Мно́го є(ст) неуважны(х) и мужє(и) на свѣтѣ:
же чє(ст)ныхъ жо(н) нє хотятъ в до(б)ро(и) лю(б)вѣ мѣти.
Будє(т) іны(и) в(ъ) всяки(х) дѣлахъ самъ ляда́що:
а жєну̀ чє(ст)ну щодн҃ь каракетъ низа́що.
Кро(м) за то же о(т) злого єго о(т)вращаєт:
же нє жи́є(т) з(ъ) своє́ю да к чужды(мъ) вчаща́єтъ.
А ѡна жиєтъ свято и тє(ж) преподо́бно:
и жа(д)ноє нє чи́нитъ дѣло неподо́бно.
А хо(ч) бы и постерє(г)лъ в(ъ) ко(т)рыхъ рєчахъ когда̀:
годи́ло (б) сѧ для Хр(с)та прости́ти и тогда̀.
Якъ мовятъ, нє всѐ тоє на но́ги станови́т(ъ):
мо́щ(ъ)но и слова́ми ласкавыми научи́т(ъ). // 98 зв.
І поража́т(ъ)сѧ жоны̀ на добрыє рє́чи:
а б҃гомє(р)зского сѧ ко́лоту стерє́чи.
Б҃гъ васъ сочєта(л), да дру(г) з(ъ) друго(м) в(ъ) лю(б)вѣ живѣ(т):
а ту(р)баци(и) без(ъ)пу(т)ныхъ нѣgды нє чинѣтъ.
А кгды̀ о(т)ню(д) зла̀ жона ту̀ добрє нахиля(и):
а з(ъ) доброю в(ъ) чєстно(и) любвѣ завшє пробува(и).
А ґды̀ стє обоє злы́є, хто (ж) васъ будє(т) навча(т):
кро(м) са(м) б҃гъ неха(и) схочє(т) на пу(т) до(б)ръ
на(с)тавля(т).

152. Ѡ с҃щє(н)никахъ свѣцкихъ вдо(в)ствую́чи(х)

Нє трєба (б) шановати жоны̀ та́къ нико́му:
я(к) поповы ми(р)ску абы̀ якому.
Помнячи же и попа(мъ) удовства̀ бываю(т):
и часто такі́и сѧ рѣчи прилуча́ютъ.
Прєто по́пє попадѣ нє би(и) лєчъ всѐ проща(и):
и жє(б) жыва до смє(р)ти твоє(и) была̀ б҃га б҃лга(и). // 99

Бо єслѝ сѧ нє зы́чу лучи(т) ти овдовѣ́т(ъ):
хо(ч) при старостѣ твоихъ лѣ(т), то будє(ш) жалѣ́т(ъ).
Zазрячѝ са(мъ) собѣ, чи нє ты̀ з(ъ) свѣта ізгна́лъ:
и щò за причи́на жє(с) удовство(м) пострада́лъ.
Если (ж) прє(д)сѧ на старо(ст) лучи(т)сѧ овдовѣ́т(ъ):
то нє таки(и) ср(д)чны(и) жа(л) будє(ш) собѣ мѣ́т(ъ).
А єжелѝ тє(ж) в мла́ды(х) лѣ́тєхъ та(к) сѧ ста́нє(т):
нє зна(т) будє(ш) що чини(т), и мы(с)ли(и) нє ста́нє(т).
Нє схочє(ш) зара(з) в зако(н) чє(р)нєцки(и) вступи́ти:
а в други(и) разъ нєво(л)но згола сѧ жени́ти.
Прє́то попадю̀ шану(и), и вє(л)мѝ нє оско(р)бля(и):
бо и із(ъ) ско(р)би(и) людє вмираю(т), памята(и).
Алє в чє́сти и в любвѣ́ завшє єѧ̀ коха(и):
а нє́нави(ст) и зну́ту чини́т(ъ) бж҃є тѧ вхова(и).
І нє ты(л)ко ва(м) и про́сты(мъ) трєба жєнъ люби́тъ:
а па́чє ва(м) попа(мъ), то бу́дє(т) бг҃ъ блгловит(ъ).
І бу́дє(т) попадя(м) и вамъ вѣ́къ продо(л)жа́ти:
и са(м) будє(т) бз҃скими усты̀ ва(с) восхваля́ти. // 99 зв.
Я́ жъ вєлєбностє(и) вш҃и(х) za сѐ поучє́нiє:
прошу̀ вє(л)цє о ласку, и о прощє́нiє.
І прочита́вши вѣ(р)ши сы́є зы́чу здравствова(т):
и в добро(и) ща(с)ливости осо(б) многолѣтствова(т).

153. Ѡ ѡспа́лы(х) людє(х), кото́рыє вє(л)мѝ твє(р)до и мно́го на(д)мѣ́ру, и нє чу́тко спя́тъ, коха́ючисѧ з(ъ)бы́тнє в сну̀ вєли́комъ

В мно́ги(х) рѣчахъ чл҃къ то(и) сєбѣ вшкожа́є(т):
кото́ры(и) чрє(з) мѣ́ру сну̀ на́ збы(т) зажыва́єтъ.
Бо оспа́лы(х) ѕлодѣ́(и) ча́сто окрада́ютъ:
а ча́со(м) хова(и) бж҃є домы̀ погоря́ютъ.
І са(мъ) оспа́лы(и) в(ъ) ѡгнѣ можє(т) сѧ скончи́ти:
єжели́ сѧ нє лу́чить єму̀ очути́ти.
А пу(д) ча́съ тє(ж) и жоны̀ то(и) нє встєрѣга́єтъ:
ко(т)ра́ѧ жи́тiємъ свои(м) ошукива́єтъ. // 100
Ґды (ж) можє(т) сѧ таковы(х) жє́нъ мно́го зна(и)дова́т(ъ):
з(ъ)мє(ж) кото́ры(х) і́наѧ ждє(т) абы̀ му(ж) лє(г)лъ спа(т).
А сама̀ о зломъ дѣлѣ в то(и) часъ промышля́єтъ:
и му́жєви своєму вѣ́ры нє с(ъ)хранѧ́єтъ.

Ѡ чє(м) нє трєба бо(л)шє(и) тогò и писáти:
мóжє(т) сѧ и напáмя(т) всяки(и) догадáти.
Zачи(м) оспáлчє єслѝ нє хóчъ ты(х) приго(д) мѣ́т(ъ):
то нєха(и) помѣ́рны(и) сонъ будє(т) тобѣ̀ довлѣ̀т(ъ).
А тò и здоро(в)ю снóмъ збы́тны(мъ) повреждáєшъ:
а особно и бгу сномъ свои́мъ з(ъ)грѣшáєшъ.
Кгды и в(ъ) пра(з)дникъ востати до цє(р)кви нє мóжєшъ:
и хвáлы о(т)да(т) бгу по(д)ви́жнымъ нє помóжєшъ.
Алє нєпо(д)вижи́мо лєжи́шъ я́ко кáмєн(ъ):
трєба (б) тєбѣ̀ на чрєво положити кáмєн(ъ) [1].
Азали бы(с) хо(ч) мáло лєжà по(д)вигнýлъсѧ:
и о(т) врєдя́щаго тѧ снý то(г)дà очкнулсѧ.
І нє рáчъ zа сє́є моѐ пи(с)мò подиви́ти:
бò хотѣ̀лъ бы(мъ) тѧ о(т) снà тогò о(т)учи́ти.
Ты(л)ко жъ и са(мъ) сво(и) разумъ совє(р)шєнны(и) мáєшъ:
спѝ и врє(ж)да(и) здоро(в)є, я(к) ты собѣ̀ знáєшъ. // 100 зв.
В мн(с)тыру чýлости и тєбє́ бъ навчє́нно:
я́ко бы тѧ чи(м) ко(л)вєкъ удóлжъ процвѣ̀чєнно.
Бо хтò в мн(с)тырý утрєню засыпля́єтъ:
то(и) пу(д) часъ и покáра(н) з нємнóго бывáєтъ.
А то нє за що ты(л)ко zа крывду бжую:
що творы(т) такую рєчъ з(ъ)гола нєгожую.
Я́ жъ оспáлы(и) лѣнивчє за(с) тобѣ̀ прія́ю:
и бодры(м) быти тєбѣ̀ щырє поражáю.
І прошý нє хтѣ(и) моє(и) наýки сє(и) о(т)рынýт(ъ):
алє зво(л) конєчнє злы(и) со(н) и лѣно(ст) покинýт(ъ).
Са(мъ) ýзришъ помєнє(н)ны(х) приго(д) нє будє(ш) знáти:
и мнѣ̀ будє(ш) дякова(т), и вдя(ч)но вспоминáти.
При то(м) буди здра(в), и чулости научи́сѧ:
мє(н)шє(и) спѝ и до цє(р)кви ходи́т(ъ) нє лѣни́сѧ.
Принамнѣ̀(и) в(ъ) нєдєлю коли паскѝ святя́тъ:
а з(ъ)бы(т)ны(х) сновъ стара(и)сѧ о(т) си(х) ча(с) пєрєстáт(ъ).

154. Ѡ мл(д)нцахъ дорóслы(х) сплющы(х) вкýпѣ на єдины(х) ложа(х) с(ъ) мтє(р)ми свои́ми

Мнóго и таки́хъ рѣ̀чи(и) видáємъ на свѣ̀тѣ̀:
жє вєликіє кладу(т) з(ъ) собою мткѝ дѣ̀ти. // 101

[1] В. Перетц зауважує, що замість *камєн(ъ)* має бути *пламєн(ъ)* (див. «Вірші єром. Климентія...», стор. 139).

Я́ко то в(ъ) десяти лѣтъ а́бо в(ъ) двана(д)цятыхъ:
а ба(р)зѣ(и) в(ъ) трина(д)цяты(х) или в(ъ) пя(т)на(д)цятыхъ.
Уже такого певне врема́ е́сть жени́ти:
а не з(ъ) собою в лѣтя(х), я(к) ло́са кладови́ти.

М҃тери з(ъ) дытя(мъ) спа́ти то о́но(и) утѣ́шно:
а не знаетъ бѣдна́а, що и не безгрѣ́шно.
Бо люде мовя(т) же врагъ праве много мо́же:
же(б), часо(м) о(т)ческое не оскве(р)нивъ ло́же.
І в(ъ) пра́вила(х) не да(р)мо то(и) грѣхъ положе́нно:
же а́ може неgды(с) где и то(и) сотворе́нно.
В Содо́мѣ слы́ше та бе(з)законно(ст) быва́ла:
а и тепе(р) да(и) б҃же бы не показа́ла.
Прето м҃тереемъ сно́въ не слу(ш)не вкупѣ кла́сти:
жебы не змо(г) м҃те(р)ны(и) у́мъ луза(н) окра́сти.
Вра́жаа хы́тро(ст) на грѣхъ способъ подава́етъ:
а на(и)паче тако́му хто грѣха̀ шука́етъ.
А часо(м) хочъ не будетъ и на помышле(н)ю:
приведе(т) о(н) и того̀ к(ъ) само́му створе́н(ъ)ю.
І не ты(л)ко великихъ приводитъ доро́слыхъ:
але̇ и ве(л)ми̇ млады(х) дѣте(и) недоро́слыхъ. // 101 зв.
Zачи́мъ ма(т)ки̇ з(ъ) собою сно́въ не поклада(и)те:
але̇ того̀ преста(н)те и іны(х) того̀ навча(и)те.
І са́мы то̀ уважте, же такъ не годи(т)са:
сну з(ъ) ма(т)кою власне з(ъ) жоно́ю кладови(т)са.
А м҃тери з(ъ) сно(м) я(к) з(ъ) мужемъ вкупѣ спа́ти:
през(ъ) що̀ може(т) и злое дѣло помы(ш)ля́ти.
А снъ еще и ба(р)зѣ(и) тое жъ погада́етъ:
гды в(ъ)купѣ ле(г)ши тѣло(м) тѣла дотыка́етъ.
І такъ я́ тую речъ вамъ м҃тка(м) zневажа́ю:
а осо́бно кладови́т(ъ) сновъ поража́ю.
Лѣпшъ ва(мъ) пу(д) бо́ко(мъ) малы(х) дѣте(и) полага́ти:
и то не слушно же са лучае(т) присыпля́ти.
Малы(м) дѣтя(м) колы́ски то дѣло звыча(и)но:
а класти кра(и) себе̇, и то необыча(и)но.
Велики(м) zемла́, ла́ва, то мѣсце присто(и)но:
а з(ъ) ма(т)ками лѣгати вкупѣ недосто(и)но.
Ѡтожъ умы́сли(в) я́ ва(м) пора́ду дава́ти:
бысте пре(с)та́ли малы(х) и велики(х) з(ъ) собою по(к)лада́ти.

А заты(м) са́мы ро́зумъ и волю ма́етє:
нє моѐ о томъ дѣло я́къ собѣ зна́етє.
Еднакъ и повто́рє в то(м) вамъ раду даваю:
бысте нє дозна́ли грѣха̀, того̀ прія́ю. // 102

155. Ѡ даю́щы (х) бл (с) вє́ні ѧ
на грѣхо (в) ные творє́ні ѧ

Напрыкла(д) бы хто бл(с)вивъ чє(р)нцевѣ жени́ти:
и́ли кому і́ному і́ноє что̀ зло́є твори́ти[1].

Мо́щно бы́ло (б) и чє(р)нцу̀ гдє́ сѧ ожени́ти:
мо(г)лъ бы и єго̀ свѣ̆тъ гдѐ в собѣ утаи́ти.
Алє хо(ч) бы на бѣду̀ гдє́ сѧ и ожени́лъ:
єдна(к) бы бє(з)зако(н)ны(и) сєбѣ бракъ учини́лъ.
Которы(и) бы бракъ нє мо(г)лъ брако(м) сѧ на(з)ва́ти:
ты(л)ко сталъ бы по бра́ку блу(д)но прєбыва́ти.

А хто (б) жєнити(с) чє(р)нцу̀ бл҃гословєнство далъ:
то (и) то(и) и чє(р)нцеви всѣ грѣхи на сєбє бъ взя́лъ.
Бо слѣпєцъ слѣпца̀ водя(и) о́ба в(ъ) я́му впада́ютъ,
понєжє сєго свѣта зє́мнаго нє выда́ютъ.
Такъ и бл(с)вивши(и) на грѣхъ, согрѣшаєтъ:
я́ко чужды(м) грѣхомъ сѧ да(р)мо приобща́єтъ.

Прєто всѣмъ нє трєба того бл҃гословєнства:
жє(б) нє приня(т) ѡ(т) бг҃а нєбл҃гословє́нства.

156. Ѡ людє (х) стары́хъ и мла́ды (х),
творя́щы (х) пло́тскі ѧ грѣхѝ // 102 зв.

Дивує(т)сѧ па́чє бг҃ъ старому чловѣку:
нєжєли жывущєму собѣ в(ъ) молодо(мъ) вѣку.
Если хто в ста́ры(х) лѣтє(х) ты(мъ) грѣхо(м) согрѣша́є(т):
то(и) далєко г(с)да бг҃а бо(л)шъ обража́єтъ.

Кгды са(м) рєклъ, нєнави́ди(т) трє(х) пєрсо(н) моѧ̀ дш҃а̀:
богато(г)[о], скупого, и пы́шного голыша̀.
І стары(х) з(ъ) промє(ж) людє(и) мужє(и) прєлюбодѣєвъ:
а к тому особъ гатє(и), або рачє(и) ѕлодѣєвъ.

А і мла́ды(мъ) єдна(к) бг҃ъ нє вєлитъ с(ъ)грѣша́ти:
алє научає(т) и(х) в(ъ) чистости прєбыва́ти.

[1] Ці два рядки є роз'ясненням назви вірша. Сам текст вірша починається з наступного рядка; м у слові *мощно* виведено червоним чорнилом.

Егда̀ змови(л) похоти пло(т)скіѧ о(т)грѣба(и)тє:
и іны(х) злотворе́ніи ср(д)чно сѧ пока(и)тє.
І па́ки, ізмы(и)тєсѧ и будєтє ю(ж) чи́сты:
да прєтвору ва(с) сєбѣ в сн҃ы вѣкуи́сты.
А я́кожє(с) да(л) бж҃є вла(ст) сна́ми ти бы́ти:
да(и) жє на(м) цѣлє твою о(т)чи(з)ну на(с)лѣди́ти.
Бо на нб҃сѝ мы̀ всѝ о(т)чєство ма́ємъ:
и о наслѣдство то(г)[о] смирє(н)но тѧ бл҃га́ємъ. // 103

157. Ѡ явногрѣшникахъ

На грѣхъ бл(с)вєнства нє мощно дая́ти:
развѣ о(т) грѣхо(в) грѣшны(х) возмо(ж)но проща́ти.
Кто бо zахочє(т) часо(м) что ко(л)вєкъ з(ъ)грѣши́ти:
до(л)жєнъ пи(л)но о(т) лю(д)зски(х) очє(и) хорони́ти.
Бо мовя(т) хо(ч) вѣдаю(т) да нєха(и) нє ви́дятъ:
и та(к) грѣшнико(м) людє нє ба(р)зо обры́дятъ.
Публи́чны(и) бо грѣхъ дш҃ѣ тя(ж)ча(и)шы(и) быва́єтъ:
и бг҃ъ за публичны(и) грѣхъ горшъ правє кара́є(т).
І что схо́чєшъ сотвори́т(ъ) вєли́ка и ма́ла:
утры(с) и запры(с) жєбъ сы(ч) и сова̀ нє зна́ла.
І спѣваю(т) за(с), хмы́зо(м) ни́зо(м) пу(д) вє(р)бами:
жєбы жадныє людє нѣgды нє узна́ли.
А єднакъ да(и) г(с)ди zлого нє чини́ти:
алє z ла(с)ки своє(и) рачъ о(т) грѣхъ хорони́ти.

158. Ѡ нє вмѣющы(х) и о нє хотящы(х) дѣтє(и) свои́хъ учити на добрыє дѣла // 103 зв.

Кото́рыє ро́дичи дѣтє(и) нє наука́ютъ:
тыє нєпрія́тєли дѣтє(м) свои(м) быва́ю(т):
Бо нѣgды бєз(ъ) цвычє(н)ѧ дѣты добры̀ нє буду(т):
и выро(с)шы хочъ кра(с)ты хо(ч) ро́збивати буду(т).
А́жъ васъ родичо(в) ско(р)бє(и) довєдутъ нєма́лы(х):
понєва(ж) нє вмѣли(с)тє цвы́чити іхъ ма́лы(х).
І хо(ч) бы (и) хотѣлъ ужѐ вєлико(г)[о] сна вчи́т(ъ):
ты(л)ко (ж) нє зможє(ш) то(г)да̀ вла(с)нє дуба нахыли(т).
І таки(и) и ба(т)ка часо(м) за груды хвата́єтъ:
або тє(ж) пу(д) часъ и в ши́ю кулако́мъ дава́є(т) [1].

[1] У Перетца: *додаєт*. Див. «Вірші єром. Климентія...», стор. 93.

І нє ло(ж)ную то ѧ̀ рєчъ о томъ докладáю:
але по пра(в)дѣ сто(и) тоє ва(мъ) ізвѣщáю.
А та(к) малы(х) добрє цвы(ч) вѣдлу(г) твоє(и) увáги:
и нє будє(ш) тє(р)пѣт(ъ) за ны(х) о(т) людє(и) знєвáги.
Я́ твоє(и) мл(с)ти якъ прія́тє(л) прія́ю:
и повторє учи́ти дѣтє(и) поражáю.
Zа щò и о(т) людє(и) дóбры(х) бу́дє(ш) мѣти слáву:
и о(т) г(с)да бга особную похвáлу. // 104

159. Ѡ повсєднѣ́вныхъ грѣхотворєнія (х) человѣчєскихъ

Я́ко нє пу(д)кóваны(и) ко(н) в зымѣ попо(л)зáєтъ:
та(к) и члкъ до всяки(х) грѣхо(в) ла(т)во скланя́єтъ.
Бо я́ко уподоблє(н) розны(м) о(н) рєча(мъ) помню̀:
сицє особливѣ(и)шє вподобляє(т)сѧ коню̀.
Но і частѣ(и) о(т) конѧ̀ є(ст) попо(л)знове́ніѧ:
си́рѣчъ нєіщє(т)ныѧ часо(м) прє(т)кнове́ніѧ.
Кгды жъ єслѝ нє ты(м) дѣло(м), тò дру́ги(м) с(ъ)грѣшáє(т):
жѐ а(ж) пу(д) часъ множє(ст)ва ради ни памятáє(т).
Токмо всѝ нши дѣ(и)ства самóму бгу вѣ(ст)ны:
а подо(б)но и сты(м) єгò та(к)жє извѣстны.
Тѣмъ мли(м) ти сѧ бжє грѣхѝ нша забуди:
а на до(б)рыѧ дѣла всѣ(м) на(мъ) наставни(к) буди:
Да нєпоро(ч)ны тєбѣ всєви(д)цєвѣ явы(м)сѧ:
а z ласки твоє(и) óны(х) вѣчны(х) до(б)ръ нє лиши(м)сѧ. // 104 зв.

160. Ѡ людєхъ ты(х) которыє нє хотя(т) женитисѧ прє(з) ввє(с) вѣкъ сво(и), и до стары(х) лѣтъ: або и до самóи смє(р)ти

Любо то мало тогò быває(т) на свѣтѣ:
жє нє будє(т) до смє(р)ти свѣцки(и) жоны̀ мѣти.
А єдна(к) и тоє сѧ на(м) видáт(ъ) лучáєтъ:
ты(л)ко нє вѣмъ що то інъ за обыча(и) має(т).
Свѣцки(м) всяки(м) потрєбно жóны по(и)мовáти:
а нє по чє(р)нєцки(и) бє(з)жєнно пробувати.
А то та(к) іны(и) прє(з) ввє(с) вѣкъ сво(и) изваля́є(т):
ни чє(р)нєцъ áнѣ свѣцки(и) и са(м) о(н) нє знає(т).

Мы (ж) пре(д) сѧ не о́вшемъ нра(в) то(г)[о] зневажае(мъ):
але на вшеля́кіе рѣчи уважа́емъ.
Хоче(т) то зна(т) в(ъ) чистотѣ тѣле(с)но(и) пробува́т(ъ):
и дѣвство̀ захова(в)ши на старо(ст) че(р)нце(мъ) ста(т). // 105
Чили те(ж) о че(р)нецствѣ и ни помышля́етъ:
уже (ж) не знае(м) якъ сѧ о́ны(и) обхождаетъ.
Человѣче(с)ка в него ви́ди(м) всѧ структу́ра:
а не зрозумѣемъ що то в не(мъ) за натура.

Развѣ безпло(т)ны(и) або те(ж) а́гглъ во пло́ти:
нѣчего и писа(т), си(м) слово(м) ко(н)чу̀ по́ты[1].

161. Ѡ ста́роста(х), або̀ те(ж) о свата́хъ:
що дѣви́цъ высва́тую(т) за мл(д)нцовъ

Ви́дячи люде в люде(и) сѣды(н)ные ста́росты:
ты(х) я(к) честны(х) и вѣры годны(х) про́ся(т) в ста́ро(с)ты.
Дабы высва́тували за мл(д)нцовъ дѣви́цы:
іжъ бы я́ко в(ъ) еди́но(и) пло́ти былѝ двои́цы.
А́ такъ ѡ́ны(х) мл(д)нцовъ я(к) за́цны(х) залеца́ю(т):
и о(т)цевъ ты(х) дѣвичи(х) звыча(и)но упраша́ю(т).
Еже бы мл(д)нце(м) тѣмъ дщеры в же́ны дая́ти:
з(ъ) которыми желаю(т) себѣ вѣкъ сво(и) ко(н)ча́ти.
Ты(л)ко (ж) неха(и) старосты пре(ж)де мла́ды(х) спраша́ю(т):
если до себе любовъ маю(т) и́ли не ма́ютъ. // 105 зв.
Бо сы́лою сочта(н)ны любвѣ мѣт(ъ) не бу́дутъ:
а́ле завше не́нави(ст) дру(г) ко дру́гу мѣт(ъ) будутъ.
Прето вы̀ роди́тели ѡ́ное разсужда(и)те:
а насы́лствіемъ млады(х) бра́ти(с) не зневоля(и)те.

162. Ѡ кумовствѣ, що кумы̀ бра́ти кумови
не бл҃гословляютъ, або те(ж) дочкѝ кумино́и.
А ґды̀ хто пересо́ли(т) добре талярами
або чи(р)воными золоты́ми а(р)хіере́евѣ
ко(т)ро́му. То и грѣхъ про́чъ о(т)клада́ю(т)
и бл҃гослo(в)ляю(т):
и бе(з)зако́ніе на за́ко(н) прекладаютъ

И то̀ ве(л)мѝ ди́вные рѣчи zоставаютъ:
що кумы̀ брати в жону̀ не бл(с)вля́ютъ.

---

[1] З правого боку на полі приписано іншим почерком два поздовжні рядки: *Тол(ъ)ко много имуществомъ обовѧзанъ вѣло и в томъ губи(т) свое времѧ и душу и тѣло.*

І тєжъ и до(ч)кỳ в кумы̀ нє волно взя́ти:
що томỳ и чини́ти на свѣтѣ нє зна́ти.
І нє ты(л)ко само́му куму взя(т) збороня́ю(т):
алє єщѐ и сно́мъ та́кжє возбраня́ютъ. // 106
А ґды вл(д)ка(мъ) ѡ́чи до́брє заслѣпля́ютъ:
то обѣ́ма рука́ми ты(х) бл(с)вля́ютъ.
І нєха(и) бы вл(д)ки ничо́го нє бра́ли:
да дарємно бє(з) вся́ки(х) да́чъ бл(с)вля́ли.
А́жє за грѣхъ собѣ́ вєли́ки(и) почита́ютъ:
а хто пу(д)сунє(т) до́брє, и грѣхъ про(ч) о(т)клада́ю(т).
І нє знає(м) чи важно [и а(р)хієрє(и)скоє] [1] на грѣ́(х) бл(с)вє(н)ство:
жє(б) нє по(с)ты(г)ло и(х) самы(х) и ты(х) бжоє нєбл(с)вє(н)ство.
Лучшє(и) бы и(м) грѣшнико(в) о(т) грѣховъ о(т)во(ж)да́ти:
нєжє на бєззако(н)ны(и) бракъ бл(с)вля́ти.
Ґды (ж) заповѣда́лъ бгъ в кумо(в)ствѣ сѧ нє по(и)мова(т):
і із крє(в)ными в малжєн(с)тво нє по(и)мова́т(ъ).
І волно по мтєри плака(т) комỳ хотѣ́т(ъ):
и да(и) бжє нико́му таки(х) бра́ко(в) нє имѣ́т(ъ). [2]

163. Ѡ дѣтєхъ малы(х) остаю́чи(х) сѧ
о(т) родичовъ свои(х):
в годỳ єдно(м), и́ли в дво(х): и да́лѣ(и)

Мно́го є(ст) що ро́дичовъ нє памята́ютъ:
кгды̀ о(т) пє(р)сє(и) в(ъ) єдно(м) годỳ и в дво(х) зо(с)тава́ю(т).
// 106 зв.
Ежєли̇̀ мтка умрєтъ о(т) мало́го дытя́ти:
і́ли оцъ, нє будєтъ вы́росши памята́ти.
І ґды̀ о(т) мтки и̇̀ ѡ(т)ца̀ мало́є сѧ зоста́нєтъ:
в то(и) жє часъ сыроті́ю пра(в)ди́вою оста́нєтъ.
І єсли̇̀ оцъ вмрєтъ, то по(л)сыроты̀ диты́на:
а ґды и мтка то ю(ж) цѣлаѧ сыроты́на.
І злѐ ты(м) бѣдны(м) дѣтя(мъ) ґды роду нє ма́ютъ:
таковыє згола вѣ(м) на(и)го(р)шє(и) погиба́ю(т).
Єсли̇̀ хто́ для сп(с)ніѧ ѡ́змє(т) воско(р)мити:
то яко (ж) ко(л)вєкъ можєтъ такоє жи́во бы́ти.

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

[2] Спочатку було помилково написано слово: *нє хотѣт(ъ)*, потім закреслено чотири літери: *хотѣ*, а зверху над ними надписано: *имѣ*.

А вско(р)ми́вши(с) трєба добрє за то̀ ѡ(т)слугова́т(ъ):
и за вла́сны(х) родычо(в) у пошанова(н)ю ма́т(ъ).
Zвла́ща ґды̀ мѣєтъ о(т) ни(х) яко́є выцвѣчє́н(ъ)ѧ:
таки(м) и по смє(р)тє(х) нєха(и) нє чини(т) забвє(н)ѧ.

Лє(ч) я(к) о(т)ца и мтку досто(и)но помина́ти:
жє вмѣсто своєго дытя́ти мо(г)лѝ выхова́ти.
Zачи(м) всѣ̀ выхова(н)цы тую рѣчъ уважа(и)тє:
и zа блгодѣтєлє(и) таки(х) бга блга(и)тє.

164. Ѡ нєпамятозло́бія(х) дитынныхъ // 107

І стары́мъ бы нє трєба та(к)жє злобы̀ мѣти:
я́ко нє имѣютъ єѧ малє(н)кіє дѣти.
Єднò єдно́го бі́єтъ и тє(ж) бє(з)чєствуєтъ:
пото(м) за(с) и забудє(т) и нѣтъ нє (з)лобству́єтъ.
І впя(т) єднò другого крѣпко знєважаєтъ:
а о(т)ступи́вши всѐ то собѣ̀ за низа́що ма́є(т).
А старо́го хо(ч) мало хто часом знєва́жи(т):
то за́ра(з) з нєтє(р)пє́н(ъ)ѧ на позовъ ко(ш)тъ ва́жит.
Ѡ стары(х) то в(ъ) книга(х) та(к) слово написа́нно:
котроє в(ъ) цє(р)ква(х) часто є(ст) вѣ(м) гла(н)но.
А́ще нє будєтє вы я(к) мла́дыє дѣти:
нє в(ъ)ни(и)дєтє в(ъ) ца(р)ство, и нє будєтє zрѣти.
Ѡба́чє рєчѐ умомъ нє дѣти быва(и)тє:
лє(ч) по дити(н)ны(и) ѕлобы̀ та(к) нє памята(и)тє.
Прєто и на(м) трєба ю(ж) зло(б)ства оставѝти:
іжъ бы бєз прєпяти(и) мо(г)лѝ жи(з)нь на(с)лѣди́ти.

165. Ѡ глухихъ и нє нѣмы́хъ

И то зло́є калѣцство члвѣку на свѣтѣ:
глухота̀: ко(т)рои то(ж) нє да(и) бжє имѣти. // 107 зв.
Бо є(ст) таки(и) глухи(и), жє згóла нє можє(т) слыша́т(ъ):
а(ж) развѣ̀ помаваєтъ ктò мóжє(т) сѧ догада́т(ъ).
Ты(л)ко (ж) що(с) мало єму тóє допомага́є(т):
жє к глухотѣ̀ прина(м)нѣ(и) нє нѣмы(и) язы́къ має(т).

Котры(м) язы́ко(м) мóщно к(ъ) комỳ проглголи́ти [1]:
и ла(т)вѣ(и)шє(и) по(т)рєбу свою̀ о(т) кого спо(л)ни́ти.

---

[1] Спочатку було написано *проглголати,* виправлено а на и рукою автора.

А та(к) бѣдны(и) нє мно́го мє(н)шъ нѣмо(г)[о] страждáє(т):
ко(т)ры(и) к(ъ) глухотѣ своє(и) и язы́ка нє мáє(т).
І рату(и) Хр(с)тє бж҃є я́ко то ѡ(т) глухоты̀:
такъ и о(т) ѡсобнои бє(з)глáсно(и) нѣмоты̀.
Да слове́съ єѴ(г)лски(х) твои(х) всє(г)дà слышає(мъ):
и язы́кома тєбѣ я́сно хвáлу вѣщає(мъ).

166. Ѡ глухи́хъ и нѣмыхъ

Ди́вна҃ то на свѣтѣ нє́мо(щ) и глухотà:
а при нє(и) особна҃ єщѐ и нѣмотà.
Нáвєт(ъ) бы ко нѣмотѣ своє(и) імѣлъ слу́ха;
алє тò закладає(т) и самы́є уха.
Если (б) мѣлъ слу(х), хо(ч) нє мо́жє(т) гл҃голáть:
то гл҃ю́щаго мо(г)лъ бы ла(т)во выслушá(т)ъ. // 108
І ꙋды̀ бы тє(ж) к(ъ) глухотѣ умѣлъ говори́ти:
тò з мє(н)шою ско(р)бію мо(г)лъ с҃а (б) обходи́ти.
А҃жє нєбора(к) тогò и тогò лишє(н)ны(и):
мучєніє особно тє(р)питъ побѣдє(н)ны(и).
І ꙋды (б) к томꙋ́ и ослѣпъ нє зна(л) бы що чини́т(ъ):
мо(г)лъ бы конєчно з свѣта са(м) сєбѐ изгуби́т(ъ).
Ѡ(т) чєго и нáсъ Хр(с)тє г(с)ди ухова(и):
а слу(х) и рѣчъ до кончинъ н҃ши(х) в на(с) захова(и).

167. Ѡ кáшлю

И кáшє(л) ꙁлá҃ то нє́мощъ на свѣ́тѣ:
бода(и) нико́му и єгò нє мѣти.
Бо в пє(р)сєхъ кáшє(л) та(к) чáсо(м) спирáєтъ:
жє а(ж) іногда іны(и) умирáєтъ.
І щобъ ѡ(н) ѡ(т) всѣхъ насъ искорєни(л)с҃а:
да у ѱовъ ля́дзски(х) и в н҃шихъ всєли(л)с҃а.
І да(и) бж҃є жє(б) то́є та(к) с҃а стáло:
азали (б) и ѱо(в) вы́гибло хо(ч) мáло [1]. // 108 зв.

---

[1] Унизу приписано червоним чорнилом: *Ещѐ о кáшлю ли(ст) с҃ѵ напрє́дѣ.*

Ѡ (т) zдѐ починáю(т)сѧ вѣ́ршы,
о рємєсникахъ розмайтыхъ
(Напрóдъ)[1]

168. Ѡ гончаря́хъ:
слово вѣ(р)шовóє похвáлноє

Пє(р)вы(и) нá свѣтѣ гонча(р) рємє(с)никъ тру(ж)дáтє(л):
са(м) г(с)дь бгъ, Адáма и Е́v(ъ)вы создáтєл(ъ).
Котóры(и) да(л) людємъ всѣ хы(т)рости умѣ́ти:
и всяку прємудро(ст) хотящы(мъ) разумѣ́ти.
Прєто мощно гонча(р)ство сты(м) дѣло(м) назвáт(ъ):
понєважъ бгъ Адáма звóлилъ з(ъ) глины созда(т).
І го(н)чаря(м) чловéка мощно (б) з глúны zробúт(ъ):
ты(л)ко (ж) нєвозмо(ж)но зроби(в)ши дшѣ влѣпúт(ъ). // 109
Еднакъ сосуды робя(т) напи(т)ки выпивáтъ:
и всякіє тє(ж) го(р)шки що ѣсти готовáт(ъ).
Та(к) жє и кафлéвыє пéчи выставуютъ:
и розныє на кáфля(х) оздобы му(д)руютъ.
А ба(р)зѣ(и) що покóщуваными называ́ютъ:
гдє фа(р)бами вся́кѡ крáсы додаваю(т).
Íменно жє мнóгіє шма(л)цами кладу(т) цвѣты:
и вє(л)мѝ прм(д)рыє полагаютъ квѣты.
А́жъ бы бєзпрéчъ хотѣлъ на тую дивитисѧ
пѣчъ: и грѣти(с) до тако(и) мúло притулитисѧ.
Zачи(мъ) о го(н)чарѣ васъ крѣпко похваля́ю:
и о(т) бга за то ва(мъ) спсє(н)ѧ прія́ю.

169. Ѡ ратая́хъ: або тє(ж) о пáшущы(х)
хлѣбъ людєхъ

На(д) всѣ рємє(с)лà потрєбнѣ(и)шоє подобно
пáха(р)ство: жѐ тóє всєму свѣту выго(д)но. // 109 зв.
Бо хо(ч) бы хто срѣбро и zлото мо(г)лъ робúти:
а нє мѣючи хлѣба злота нє вкусúти.
Мовлє(н)на таѧ рє(ч) жє хлѣбъ ср(д)цє укрѣпúтъ:
єслѝ хлѣбомъ животы̀ члкъ покрѣпúтъ.
І бє(з) хлѣба нє мощно всяки(мъ) пробувáти:
бо бєз нєго з гóлоду могутъ умирáти.
І нє ты(л)ко убоги(и) хлѣба потрєбуєтъ:
алє и богатому óны(и) нє попсуєтъ.

[1] Круглі дужки стоять у рукопису.

Сїе погинаїося грѣхи,
ѡ семєсмѣхѣ богатыхъ,
(: Народъ :)
Ѡ ронгагахъ: Слово бѣшо=
дое Пахїалное.

Пєдї настоя ронга земнинъ трудаєтъ:
Сами рай єгъ, Адама и Євы создатєй.
Которы да людємъ бєсхитрости дастъ:
И єстину премудро хотящи разумѣти.
Прєсто тощно ронгаєтъ (стїи) дѣло назвать:
Понєжъ єгъ Адама здолуль злинѣ создає.
Згогарда чловѣка тощно злинѣ зрадить;
Тїмо недостоно зровѣки рай дастъ.

Єдна

Бога́ты(и) єщє бо(л)шє(и) хо́четъ єго мѣти:
же(б) по сме(р)ти єго ужыва́ли и дѣти.
А та(к) хлѣбъ сты(и) всюда всѣ(м) нє безпотрє́бє(н):
але и невѣрны(мъ) ѡ(н) на́ свѣтѣ потрєбєнъ.
А ты̀ г(с)ди без(ъ)прє(ч) хлѣба лю́дя(м) умножа(и):
и дово(л)но на ввє(с) свѣтъ єго̀ урожа(и).

170. Ѡ ткача́хъ, и о жєна(х) и(х): и о і́ны(х) жєна(х) ткати імъ даю́щыхъ

Мє(ж) і́ны(х) рємє(с)нико(в) і тка(ч) умѣша(в)сѧ:
і та(к) же я(к) і́ныє рємє(с)нико(мъ) назва́всѧ. // 110
Могла (б) Россіѧ нша и без ны́хъ прожи́ти:
іноє в ту́рски(х) стра́на(х) матє́ріи роби́ти.
А в на(с) и жоны тоє рємєсло̀ о(т)правуютъ:
и бо(л)шъ таковы(х) же(н) є(ст), що и(х) и нє трєбуютъ.
Бо я(к) зхотя́тъ zара(з) могу(т) сѧ научи́ти:
и нє будє(т) основы ю(ж) до ткачє(и) носити.
А в Ли́твѣ всякіє жо́ны ткачовъ и нє зна́ютъ:
ра(з)вѣ козацкіє іныє потво́рство ма́ютъ.
Жє то інаѧ будєтъ нє пряха и нє тка́ха:
и в таковои можє(т) быти ткачевѣ взя́ха.
А що (ж) будутъ и ткачѣ́ в такои собѣ брати:
ґды нє будє(т) осно́вы и потка(н)ѧ давати.
І ткацкіє тєжъ жоны нє всѣ хотя(т) пря́сти:
абы (б) готовыє нитки мо(г)ли в(ъ) бє(р)да класти.
І ча́со(м) о(т) роботы вткѹ̀ нємало зоста́нєтъ:
а до того и пряжы єщє̀ в когò доста́нєтъ.
Ажъ поло(т)но з(ъ) ты(х) рѣчи(и) можє(т) из(ъ)поряди́ти:
да кошу(л) и іны(х) спра(в) много мо(щ)но пошити.
І писмє(н)ны(и) лю(д) ткачѣ вся(к) нєха(и) розумѣєтъ:
же стары(и) и молоды(и) о(т)чєнь в ни(х) умѣєтъ. // 110 зв.
А і́ны(и) є(ст) рємєсни́къ и млтвы нє зна́єтъ:
и нєха(и) же нє га(н)би́т(ъ) ткачо(в) то́є собѣ зна́єтъ.
А за вѣршъ сє(и) о(д) ткачо́въ прощєніѧ жєла́ю:
и рємє(с)ла вшєго кры(и) бже нє знєважа́ю.
Тылко (м) спє(р)ва написавъ пры(к)ро [1] в словѣ єдыно́м(ъ)
и уже (ж) простѣтє мѧ, ка́юсѧ и о то́мъ [2].

[1] Унизу зроблено виноску олівцем почерком П. Куліша: *Прикро—укорительно (наречие).*

[2] На полі з правого боку дописано іншим чорнилом і почерком: *и о и то(м).*

171. Ѡ бондаря́хъ

Чє(ст)но є(ст) и бонда(р)ство и вє(л)мѝ надо́бно:
бо нихто̀ нє ѡбы(и)дє(т) и бєз ны(х) подо́бно.
А хо(ч) и вся(к) рємєсникъ людя(мъ) всѣмъ потрєбє(н):
та(к) жє и бо(н)да(р) всюда є(ст) нє бє(з)потрєбєнъ.
Кгды (б) нє ѡнѝ нѣ в чємъ бы напи(т)ковъ храни́ти:
и нѣ в чє(мъ) было (б) жонка́мъ и воды̀ носи́ти.
А що́ обрѣзки шєвцѣ и кра(в)цѣ покида́ютъ:
а бондарѣ обрѣзко(в) своих нє викида́ютъ.
Як то трѣски котры́ми можє(т) в(ъ) пєчѣ пали́ти:
та(к)жє за(с) особливє и ѣсти навари́ти. // 111
І нє будє(т) дрѣма́ти жѐ то̀ сту́ки гря́ки:
а к тому̀ на(и)па́чє я́къ потягнє(т) таба́ки.
І нє кохає(т)сѧ в(ъ) сну̀ жє робитъ и вночѣ:
або тро(ст) а(л)бо круги, или стружє(т) обручѣ.
І ма(и)стє(р)ство своѐ та(м) и та́мъ роскладаєтъ:
и охо́чую до роботы пилно(ст) ма́єтъ.
А що зароби(т) мусѣтъ часомъ и пропи́ти:
послѣ працы животы̀ тро́ха покрѣпи́ти.
Пото(м) станє(т) робити знову хочъ нє мно́го:
а(ж) в нєго и тютюну̀ и всєго впя(т) много.
І такъ тоє рємєсло̀ вє(л)мѝ похваля́ю:
и до ко(н)ца̀ вѣку и(мъ) того хлѣба прія́ю.

172. Ѡ шапова́ла(х) и о конова́лахъ

Потрє(б)ноє рємє(с)ло̀ є(ст) и конова́лство:
а ѡсобливє чє(ст)но є(ст) и шапова́лство.
Коновалъ єдно̀ ты(л)ко дѣло из(ъ)пра(в)ля́єтъ:
жє то̀ коня(м) и шка́па(мъ) опра́ву дава́єтъ. // 111 зв.
А шапова́лъ всякіє всѣмъ выго́ды тво́ри(т):
ґды (ж) розныє потрєбы людя(мъ) за(в)шє ро́би(т).
Як то мужыкамъ плєтє(т) рукавицы:
и ля́мцы выва́лює(т) що нося(т) молоди́цы.
І єщѐ и опанчу̀[1] можєтъ изроби́ти:
и кє́цу [хо(ч)][2] на(и)бо(л)шую му(д)ро устрои́ти.
А єслѝ часомъ зхо́чєтъ из(ъ)почити тро́хи:
то то(г)да бє(з)прєста(н)но всѐ вяжє(т) панчо́хи.

---

[1] Рукою П. Куліша олівцем зроблено виноску: *Опанча как видно важная была одежда, и, может быть, цельная.*

[2] Квадратні дужки стоять у рукопису.

А впя(т) же якъ почне(т) вовну перебива́ти:
то зна(т) то ужé хоче(т) з луко(м) ма(н)дрова́ти.
Бо з давны(х) часовъ я(к) где шапова(л) ма(н)дрова(л):
не єднỳ на доро́зѣ и дшу из(ъ)ляка(л).
Же зда́леку власне татаре маня́чатъ:
а(ж) шапова(л) носи(т)сѧ з(ъ) луко(м) я(к) з друко(м),
з(ъ)бли́зу вба́ча(т).
А пришє(д) до людє(и) стане(т) робо́ты пыта́т(ъ):
же(б) где ко(л)векъ мѣлъ собѣ на робо́ту ста(т).
І я(к) зна(и)де(т) добрую роботу в до́бро(м) мѣстѣ:
а(ж) за́ра(з) зароби(т) золоты(х) сто̀ або двѣстѣ. // 112
І ремесло̀ и́хъ чи(р)ство и го(д)но похва́лы:
хо(ч) бы в ко(ж)до(м) го́родѣ бу(в) и(м) це(х) для сла́вы
І я́ рукодѣліє и(х) та(к)же похваля́ю:
и дѣтямъ и(х) и жона́мь доброго пріяю.

173. Ѡ те́сля(х), або те(ж) о пло́тника(х)
по моско(в)ски(и):
а о деіли́да(х) по лито(в)ски(и)

И тесе(л)скіє в чести ма(и)строве быва́ютъ:
же му(д)рые буди(н)ки онѝ выставля́ютъ.
Менови́те я́ко то поко́и па(н)скіи:
або те(ж) іные и полати ца(р)скіи.
І це(р)квѝ оздобные в(ъ) славу Хр(с)ту бгу:
за что треба творити и(м) похва́лу мно́гу.
А ѡсо(б) го́дно (б) и(х) мѣт(ъ) в(ъ) велико(и) повазѣ:
же то часто бываю(т) в не ме(н)шо(и) о(т)вазѣ. // 112 зв.
Понева(ж) важы(т)сѧ хо(ч) на якую полѣзти
высотỳ: и мы́сля(т) я(к) бы з не(и) знову злѣзти[1].
І че(ст)ное та(к)же и(х) и чи(р)ствое ремесло̀:
але и працовы́то оно̀, бо тяже(ст)но̀.
Бо я(к) ста́нутъ буди́но(к) яки(и) будова́ти:
треба ко(ж)дому проти(в) себе пуды(и)ма́ти.
І сюда̀ и туда̀ дерево обе(р)та́ти:
и єщѐ шля́гою и ты́бе(л) забыва́ти.
А ґды сѧ прилучи(т) кр(с)тъ на црко(в) всстано(в)ля́ти:
то(г)да̀ муся(т) всѣ свои грѣхѝ вспамята́ти.

---

[1] Поряд дописано іншим почерком: *в(ъ) низоту*.

А та(к) на ба́нѣ стоѧ̀ кр(с)тъ постановля́ютъ:
бг҃ъ и(мъ) помагаєтъ, и па́да(т) нє допуща́єтъ.
І сп҃сѝ і́хъ г(с)ди ѕа тыє нау́ки:
и сохрани і́хъ дш҃и о(т) вѣ́чно(и) му́ки.
І я́ ѕа тєсля́ми тєбє бж҃є бл҃гаю.
и з(ъ) жона́ми и з(ъ) дѣ́т(ъ)ми тєбѣ́ и(х) вруча́ю. // 113

174. Ѡ музы́кахъ, мєнови́тє о цы(н)балистыхъ, и о скры́пникахъ

Вєсєлоє рємєслò музыцство повѣда́ю(т):
жє і́грами своими смутны(х) пудвє́сєляю(т).
А вєсєлыє пачє вєсєлыми быва́ютъ:
ко(г)дà музыки в(ъ) скры(п)ку и в цы(н)балы игра́ю(т).
І чє(ст)но та(к)жє собѣ́ на свѣтѣ́ пробува́ютъ:
кгды (ж) и само́му бг҃у похвалу о(т)дава́ютъ.
Понєва(ж) я(к) і́ныє рємєсникѝ цєхъ ма́ютъ:
та(к) и онѝ сп҃сє(т) і́хъ бг҃ъ в цєхѹ̀ зоста́ютъ.
І вє(д)лу(г) цє(р)ковного укла́ду поража́ютъ:
и до цє(р)квє(и) бж҃іи(х) свѣ́чи часто спра(в)ляю(т).
А ѕды (б) хто мови(в) жє лє́гки(мъ) хлѣ́бо(м) забавляю(т):
таки(и) и(м) хлѣ́бъ г(с)дь да(л), нєха(и) нє поды(в)ля́ю(т).
І хлѣ́ба дарє́много ни(г)дє́ нє ужыва́ютъ:
ты(л)ко єгò всякіє прє(з) пра́цу заробля́ю(т). // 113 зв.
І прєтò хтò рємєслà научáєтъ:
таковы(и) мє(н)шъ про́стою роботою труждáє(т).
Рємєслò ст҃о дѣ́ло на́ свѣтѣ́ сѧ зна(и)ду́єтъ:
ко(т)ры(и) з(ъ) пи(л)ною єгò охотою патру́єтъ.
І хтò рємєслà своє́го за(в)шє ча́сто пи(л)нуєтъ:
тому̀ до єгò пра́цы и са(м) бг҃ъ пособству́є(т).
Нєха(и) жє бє(з) лѣ́ности и музы́ки игра́ютъ:
и вєсєлости людя(м) молоды(мъ) додава́ю(т).
А на(и)гра́вшисѧ, нєха(и) тро́ха и спочиваю(т):
да по по(в)но(и) скляни́цы горѣ́лки выпива́ю(т).

175. Ѡ шевца́хъ, и ѡ че́стномъ и́хъ ремеслѣ[1]

Пова́жноє реме(с)ло̀ и ше(в)ство зостава́єтъ:
ґды (ж) чєстноє бра(т)ство и ктыто(р)ство з ны(х) быва́є(т).
І шевцѣ свя(т)цѣ та(к) сѧ то онѝ наzыва́ютъ:
из сво́єго тыту́лу а(ж) самы́ сѧ втѣша́ютъ.
І го(д)но велича(н)емъ всѣхъ шевцовъ велича́ти:
и похвалу якъ чєстны(мъ) реме(с)ника(мъ) дава́ти. // 114
І щырыє онѝ є(ст) шевцѣ людє на свѣтѣ:
и жоны и(х) до́брыє и іхъ ше(в)скіє дѣти.
Бо нѣgды онѝ жа(д)ны(х) ша(л)вѣрствъ нє зажыва́ю(т):
але и у́чнє(в) свои(х) лю(д)зскости научаютъ.
І ѡсобли́вє ро(з)но(и) тє(ж) своє(и) полѣти́ки:
из(ъ) книги з ра(з)ницы шевско(и) чє(ст)но(и) ґра(м)мати́ки.
І копы(л)ѧ з(ъ) правылямъ и всѧ ва(р)ста(т) іхъ сла́вна:
знаю о то(м) добрє, и лю́дє мовять зда(в)на.
А якъ сядє(т) робити на своє(и) ва(р)ста́ти:
почнє(т) своѐ вся́коє начи(н)є роскладáти.
Я́ко то копы́ла правыла дра(т)ни́цы стрєли́цы:
ло(и)никѝ цвя́шки смо(л)ники на́ру(ч)ки и кра(в)ни́цы.
Та(к) тє(ж) сты́рачѣ моло(т)кѝ вы(н)штакѝ то́пки и клєса́чки:
обцаликѝ смолу̀ воскъ вы́хты клє(и)стра писа́чки.
Zатырачки кли(н)цѣ гни́пы дратвы цы(к)на́сарѣ и щєти́ны:
шы́ла чє(р)нила ножѣ скобє(л)ки стругѝ ско(с)ки
бє́лєхи и смо(л)ши́ны.
Вєто(ш) ни(т)ки за́вєтѣ кобы́лицы хлопцы ху(т)ра и стрыхолцѣ:
рємѣн(ъ) воду до шпова(н)ѧ лубѧ дого(т) и натягачѣ и ко(н)цѣ.
А якъ по(и)дє(т) до шку(р), дубъ товчє(т) шкуры пєрєсыпа́єтъ:
а іныє шкуры у зо́лу хуру zаклада́єть[2]. // 114 зв.
І и́ныє тє(ж) на коби́лицѣ шє(р)сть оббира́єтъ:
а пото(м)[3] бє́лєхо(м) мєздрỳ пу(д)робля́єтъ.

---

[1] Увесь цей вірш закреслено. Унизу сторінки приписано: *Скасова(н)ны сиє ше(в)скіи вѣ(р)ши, же нє вря(д) писали(с). Іщи лучше(и) споряженны(х) при ко(н)цѣ книги.* Вказівку на аркуш відрізано.

З правого боку на полі написано, потім закреслено два рядки:
Нє машъ мовя(т) на(д) шєвство рємє(с)ла чє(ст)нѣ(и)шого:
и проме(ж) рємєслами іными славнѣ(и)шого.

В. Перетц при надрукуванні віршів уніс ці рядки до тексту, закривши ними аркуш 114. Виходячи зі змісту, їх саме так і треба вмонтувати до тексту.

[2] Напроти останньої строфи з лівого боку на полі приписано: *в сту́пѣ.* Кількарядкові приписки рукою автора є на полі ліворуч та внизу. Відповідні значки перед цими приписками вказують на те, що їх потрібно перенести на аркуш 115. Там ми їх і будемо подавати.

[3] Вставка на полі: *надѣвши шу(ст)валъ и хва(р)ту́хъ.*

І похвадова́вши в(ъ) бжи(и) часъ, уклада́є(т) в ква́съ:
и чєкає(т) поку(л) буде(т) пєрєсыпа(т) впя(т) ча́съ[1].
А пото(м) покину(в)ши всѐ по(и)дєтъ бѣты збыра́т(ъ):
бо потрє́ба ко(з)ли́ны из(ъ) бѣтою вычиня́т(ъ)[2].
А я(к) при(и)дє(т) ємý часъ и про(ст) рємѣн(ъ) выправля́т(ъ):
станє(т) крѣпко працова(т), и я(к) повѣсмо то(и) мя(т).
І ѣзди(т) у лугъ дýбу и попєлу пали́ти[3] готова́ти:
и мýсѣтъ бѣдны(и) добрє на́ зыму працова́ти.
А ѡсо(б)нѣ(и) мусѣтъ по матєри(н)ку и по листокъ ходи́ти:
жє а(ж) и в сто ма́ло можє(т) когда̀ з(ъ)почити.
І сѣвши на роботѣ, то до по(л)ночи нє будє(т) спа́ти:
а ча́сомъ до самого свѣта будє(т) пєрєшыва́ти.
Або і́но(г)да роботу будє старую якую крѣпи́ти:
и́ли тє(ж) іную хорошую новую роби́ти.
А я(к) схо́чє(т) шєвчиху поби(т), нищò чи(мъ) би(т) нє шука́єтъ:
єсли чобо(т) клєсує(т) тоєю (ж) клєса́чкою пото(р)кає́тъ.
І нє да(и) бжє на́ свѣтѣ жо(н)камъ го́ршои мýки:
я(к) попасти(с) якому часомъ шєвцý у рýки. // 115
Бо шы́ло(м) уко́лє(т), и дра(т)вою звя́жєтъ:
нє здорова з ни(м) [хо(ч) нє з(ъ)хочє(т)][4] спа́ти нє ля́жєтъ.
А такъ нє трєба шє(в)цо́въ никому знєважати:
алє трєба и(х) за то рємє(с)лò восхваля́ти[5].

---

[1] З правого боку на полі приписано два рядки і пунктирною рискою вказано, що їх потрібно вставити якраз сюди:

І на крѣслѣ по ца(р)ски(и) сѣдѝтъ якъ на маєста́тѣ:

и проси(т) бга жєбы́ на роботу рано уста́ти.

Відповідний значок указує на те, що далі треба читати чотири рядки, приписані на полі в нижньому кінці аркуша:

А уста(в)ши усýнє(т) лýчни(к) и жєлѣзо причепля́є(т):
и лучи́ну з(ъ) пє(н)ковъ смо(л)ны(х) з(ъ) ѡгнє(мъ) роскладáє(т).
А розложи(в)ши ѡгню за́ра(з) пєрєшыва́єтъ
по́ты: по́ку(л) а(ж) сѧ ємý подоба́єтъ.

Значок після цього вимагає, щоб далі йшли два рядки, приписані внизу на аркуші 114 зв.:

І я(к) пєрєшываючи вто́ми(т)сѧ, тò шкýры стрыхýє(т):
и на ро(с)пу(с)ка(н)ѧ на чо́боты ко(л)ко з(ъ) котро(и) па(р) вы(и)дє(т), готýє(т).

[2] Тут стоїть значок, який вказує на те, що далі треба читати рядки, приписані з лівого боку на полі на аркуші 114 зв.

І по(и)дє(т) до га(р)бовки у чо́внѣ хита́ти:
козлы́ны и бара́ницы хо(ч) и га́бє(л)ки окраша́ти.
А нахитавшисѧ єщє́ и ѣсти захо́чєтъ:
и да(ст) ємý шєвчи́ха чогò исхочєтъ.

[3] Слово в оригіналі закреслене.

[4] Квадратні дужки стоять у рукопису.

[5] З лівого боку на полі приписка червоним чорнилом і іншим почерком:

Ѡ кожемя́ка(х) ли(ст) спг.

176. Ѡ мѣ́лникахъ, або тє(ж) о мѣро́чника(х)

І мѣрочництва чє(ст)ны рємєслà бывáютъ:
ко(т)рымъ и бє(з) жнивъ онѝ хлѣба заробля́ютъ.
Ѕвлаща гдє ко(л)вєкъ млынѝ мѣ́лю(т) нєпрєста(н)но:
а(ж) є́стъ в(ъ) мѣро(ч)нико(в) хлѣбъ всє(г)дà бє(з)прє(с)та(н)но.
А ба(р)зѣ(и) ґды̀ нє часто пропивáютъ:
то и ѡ́вшє(м) такіє з(ъ) сєбѣ̀ хлѣба мáютъ.

А звлаща хто о(т) бга щастѧ собѣ мáєтъ:
то(и) и богаты(мъ) з тогò рємє(с)лà бывáєтъ.
І рємє(с)ло и(х) всю́да всѣмъ людє(мъ) потрєбно:
и нєвѣрны(м) народо(м), то́жъ нє бє(з)потрѣ́бно.
Товку(т) бо и мѣ́лю(т) всѐ, и із рукъ ѕдавáютъ:
всяки(м) людя(м) рємєсломъ свои(м) угожáютъ. // 115 зв.

І помножъ и(х) бже, для млыно́въ строѣ́ніѧ:
и нє лишѝ за труды о́ны(х) и спсѣ́ніѧ.

177. Ѡ самы(х) господаря(х), владу́щы(х) млынáми, и дє(р)жащы(х) і́хъ; и ѡ млына(х)

Хо(ч) то млы(н) ко(р)чмою сѧ в людє(и) называ́є(т):
єдна(к) жє о(н) ни в чє(м) сѧ ко(р)чмѣ нє равня́є(т).
Млы(н) чѣ́стна храминà нє жі́є(т) в нє(и) свавóлно(ст):
лєчъ выходитъ з нєгò людє(мъ) хлѣба довóлно(ст).

А хочъ и ѕ корчмы̀ пну быває(т) пожи́токъ:
и господарєвѣ ко(р)чємному ужи́токъ.

А млы(н) нє єдному̀ пну догажáєтъ:
ґды̀ на всю̀ околи́чно(ст) хлѣба настатчáє(т).
Ты(л)ко (ж) и млы(н) я(к) кому̀ в ща(ст)ю повєдє(т)сѧ:
то то(и) ты(л)ко з нєго хлѣба нє о(т)грєбє(т)сѧ.
І хтò и плуго(м) пашє(т) мє(л)нику сѧ равня́єтъ:
и ко(ш)ту своє(г)[о] якъ мє(л)никъ нє страчáєтъ. // 116
А мє(л)нику мно́го приборо(в) в млы(н) потрєба:
залє(д)во яко(и) рєчи чєго нє потрѣ́ба.
А трєба камѣн(ъ)ѧ жєлѣза бє(з)прєстáнно:
стáлѣ дєрє(в)нѣ лою мо(в)лю то нєлгáнно.
А ѡсобливє часо)м) людє(и) грєблю гаты́т(ъ):
и бондарє(и) сосуды в млы(н) на розмѣ(р) роби́т(ъ):
А ѡсобнѣ(и) трєбуєтъ и́ны(и) и мѣрного:
кгды̀ зна(и)дєтъ чл҃вѣка доброго вѣрного.

Zачи(м) здавало (б) сѧ шку(р)ка за чи(н)бу нє ста́нє:
єднакъ хто що звы(к) держа(т), то нє пєреста́нє.
І да(и) бжє з(ъ) господа(р)ствъ всяки(х) коры(ст) мѣти:
жєбы мѣли дово́лно(ст), а по ны(х) и дѣти.

178. Ѡ иконопи́сца(х), сирѣ(ч) о маляра́хъ, и ѡ чєстномъ рукодѣліи о́ныхъ; и ѡ богома́захъ

Ро́зныє му(д)рости са(м) бгъ на свѣтъ да́лъ:
пєрво(г)[о] вѣку, ко(г)да̀ сє(и) свѣтъ и ми(р) созда́лъ. // 116 зв.
Вся́ки(х) бо рукодѣли(и) прє(з) дхъ стъ научи(л):
и маля(р)скую му́дро(ст) тогда (ж) людє(мъ) о(т)кры(л).
Жє(б) на чє(м) ко(л)вєкъ єго̀ тва(р) із(ъ)ѡбража́ли:
тако(ж)дє и всѣхъ сты(х) твари маліова́ли.
І єщѐ іконъ тво(р)цы з(ъ)на(и)ду́ю(т) штыхарѣ:
и други́є чєстныє (ж) людє zолотарѣ.
І котры(и) маля(р) чи́сто вѣкъ сво(и) прово(ж)дає(т):
то чудо(в)на ѡ(т) нєго̀ ікона быва́єтъ.
А богома́зкіє чу(д) образкѝ нє ма́ютъ:
бо ты(л)ко бгу свои(м) рємєсло(м) наруга́ютъ.
Кгды̀ жа(д)но(и) на ікона(х) и(х), нє ма(ш) оздобы:
и маля(р)скои тє(ж) яко(и) ко(л)вєкъ подо́бы.
Алє о(т)ню(д) вклєпали(с) в то́є рукодѣл(ъ)ѧ:
и вєли́коє тє(ж) з ны(х) на свѣтѣ бєздѣл(ъ)ѧ.
І имѧ̀ и(м) богома́зы, жє маля(р)ства нє до(и)шлѝ:
жє бє(з)пу́тноє дѣло са́мы собѣ зна(и)шлѝ. // 117
І нє хочутъ учити(с) цѣлого маля(р)ства:
жє(б) свои никчє́мныє поки́дали махля(р)ства.
І до сы(х) богома(з)ства часъ нє скорєня́ютъ:
бо многіє глупакѝ в нау́ку става́ютъ.
І научившысѧ начнутъ по сє́лахъ носи́ти:
та(к) тє(ж) и по мѣста(х) по двора(х) ѱѝ дра(ж)ни́ти.
Прєто що мало дѣло вшє вничижа́ю:
єднакъ васъ богома́зо(в) о прощє(н)ство впраша́ю.
Zдоро́вы и ты(м) дѣломъ свои(м) сѧ тружда(и)тє:
а на мєнє за вѣ(р)шы си́є нє подывля(и)тє.
Бо ко(ж)ды(и) и у́стнє ва(мъ) та(к) можє(т) призна́ти:
а я́ му́сѣлъ для втѣхи вшо(и) написа́ти.

179. Ѡ рыба́лкахъ и ѡ рєзникахъ

Рыба(л)ки з рє(з)никами проти(в)ности ма́ютъ:
я(к) по(ст) да мя(с)ницы, та(к) онѝ пробува́ютъ[1]. // 117 зв.
Рыба(л)ка для по(ст)ныхъ дни(и) рыбы уловля́є(т):
а для мясны(х) днє(и) рєзни(к) о мя́со старає(т).
Тєды слу́шнє (б) рыба(л)камъ в(ъ) товары(ст)вѣ жи́ти
з рє(з)ника́ми: хо(ч) навє(т) и в цєхѹ̀ і́хъ бы́ти.
Бо уставы(ч)но рєзни(к) рыбалцѣ потрє́бєнъ:
а рєзникѹ̀ рыба(л)ка то(ж) нє бєз(ъ)потрє́бєнъ.
І годило (б) сѧ лу(ч)шє(и) рыбалокъ поважа́т(ъ):
и па́чє о(т) рєзнико́въ о́ны(х) всѣхъ шанова́т(ъ).

Кгды (ж) и са(м) бг҃ъ з рыбало(к) ап(ст)лы вчини́въ:
и мл(т)вєнниками за всѣхъ на(с) почини́въ.
Якъ то̀ Пєтра̀ и Павла ста(р)шыми наста́вивъ:
а рєзника̀ жа(д)ного в то(и) чинъ нє поста́вивъ.
Ты(л)ко (ж) пра(в)да потрєбє(н) я(к) всяки(и) рємєсни́къ:
та(к)жє особливє в свою̀ пору и рєзни́къ.
Єдна(к) жє рыба(л)ки трєба во врємѧ вся́ко:
а рєзника̀ в мясни́цы ты(л)ко: нє іна́ко.
Рєзника то(к)мо трєба в дє(н) яки(и) скоро(м)ны(и):
а рєзникѹ̀ рыба(л)ки у часъ нєскоро́мны(и). // 118
І рыба́локъ и в(ъ) мя(с)ны(и) часъ бо(л)шъ потрєбу́ю(т):
кгды (ж) на(и)бо(л)шыє ча́сы по(ст)ныє зна(и)дуютъ.
Ры́бу и в посты̀ мно́ги(и) наро(д) ѕажыва́єтъ:
а в по(ст) хр(с)тія(н)ски(и) лю(д) мя́са нє вжыва́єтъ.
Чєтвє(р)тая жъ ча(ст) на всє(м) року̀ днє(и) скоро́мны(х):
а тры̀ часты зна(и)дую(т) так(ъ)жє нєскоро́мны(х).
Прєто̀ ры(б) хр(с)тія́но(м) трєба бо(л)шє(и) завшє:
нєжє мяса: бо єго вжываю(т) нє завшє.
І чє(р)нцѣ рыбу ѣсти людя(мъ) помага́ютъ:
а мясо і́мъ жє свѣцки(м) вжыва(т) оста(в)ля́ютъ.

А васъ п҃новъ рєзниковъ в то(м) нє вничижа́ю:
алє и вш҃є дѣло такъжє похваляю.
Якъ хто чи(м) хочє(т) нєха(и) хлѣба заробля́єтъ:
а і ва(мъ) рєзника(мъ) бг҃ъ нєха(и) помага́єтъ.

---

[1] З лівого боку на полі недбало написано іншим почерком: *Васи(л) бг҃омазъ то нє вашъ братъ.*

180. Ѡ гутника(х) и о склярáхъ

Досто(и)ны и гутники вєлико(и) похвáлы:
гды сосуды чє(ст)ныє робя(т) и крыштáлы. // 118 зв.
Та(к) тє(ж) для млады(х) людє(и) слы(ч)ныє зє(р)цалы:
а состарѣвшы(м)сѧ ю(ж) людє(м) ѡкуля́ры.
А сосуды всякіє скляны́є, и ѕбаны̀:
ѕ ко(т)рыхъ выпиваю(т) и вєли́кіє пани̇̀.
І ви(д)нò напито(к) скро(з), я(к) чєгò чи мнóго:
и́ли тє(ж) чєго ко(л)вєкъ часо(м) чи нє мнóго.
А во і́ны(х) нє вида(т) я(к) то в чєрєпя́ныхъ:
та(к) тє(ж) осо(б) нє ви(д)нò и у дєрєвя́ныхъ.
І нє ви(д)но в цѣновы(х) в жєлѣзны(х) и в(ъ) мѣдны(х):
и нє досмо(т)рѣтисѧ особнѣ(и) и в срѣбны(х).
І мося(н)жъ про(з)рѣти скро(з), и злота нє мо(ж)но:
ты(л)ко прє(з) скляны́є всѐ видѣти возмо(ж)но.
І прє(з) жадєнъ сосу(д) вѣмъ с҃лнцє нє проходи(т):
а прє(з) склò и в храмины̀ и в цє(р)кви вохóди(т).
Прєто дража(и)шє злáта трєба (б) склò судúти:
ґды̀ бы нє мо(г)лò онò на(г)лє сѧ крушúти.
І нєтлѣнно во вѣки онò прєбывáєтъ:
жє в ѕємлѣ в(ъ) водѣ в(ъ) огнѣ нѣґды нє стлѣвáє(т). // 119
А всѣ і́ныє рѣчи тлѣ́нію вдаю́т(ъ)сѧ:
а я́ко склò жа(д)ныє нѣтъ нє придаю(т)сѧ.
Ужє (ж) гутника(м) списахъ вєлику похвáлу:
и оболо(н)ника(мъ) хо(ч) малу створихъ хвáлу.
Свѣтови(д)ныє убо дѣлаютъ ѕаслóны:
я(к) то мєновитє всякіє оболóны.
І́ныє прóстыє дѣлаю(т) дрєвя́ныє:
а і́ныє му(д)рыє и оловя́ныє.
Тѣмъ і си(х) рємє(с)нико(в) г(с)ди помножа(и):
и і́мъ мудро(ст) и сы́лу и коры(ст) подава(и).

181. Ѡ ѕвóника(х), и о комысаря(х)

Я́къ всяки(х) рємє(с)нико(в) на (с)вѣтѣ потрѣ́ба:
та(к) з(ъ) мє(ж) ны(х) і зво(н)нико(в) хр(с)тіяно(мъ) трѣ́ба.
// 119 зв.
Понєва(ж) бо всякіє онѝ вылива́ютъ
звóни: ко(т)рыє людє(и) до ц҃рквє(и) в(ъ)збужáю(т).
І до зѣ́ґарє(и) ѕвоны тако(ж) вѣмъ потрѣ́бны:
и до трáпє(з) особно то(ж) нє бє(з)потрєбны.

Такъ же и га(р)ма́тные шту́ки о(т)лива́ютъ:
котóрыми в при́ступа(х) стѣны добуваю(т).
І при банке́та(х) в пно(в) из(ъ) а(р)матъ стрѣля́ютъ:
и вєсє́лости всѣмъ та(м) бы́вши(м) додава́ютъ.
Та(к) же не бє(з)потрє́бны вѣмъ и комысарѣ:
що робя(т) до цє(р)квє(и) сосуды и лыхтарѣ.
І кє́люхы и ѕвѣзды и всякіє кр(с)ты́:
в(ъ) ко(т)ры(х) часо(м) случає(т) попо(м) и та(и)ны нєсти́.
І робятъ ды́скосы лóжицы и ми(р)ницы:
а для соблюда́ніѧ а́гнцо(в) и гробницы.
Та(к)же и янпóлки до цє(р)квє(и) выли́ва́ютъ:
що на всєнóщны(х) винò и єлє(и) ставля́ю(т).
І робя(т) фля́шы кубки пу(л)мы́ски и ѕбаны́:
тарѣлки ква(р)ты ча́шы ча(р)ки и ростру́ханы́. // 120
Прєтò и за і́хъ труды бже и(м) нагороди́:
и о(т) всяки(х) на́пастє(и) и ско(р)бє(и) свободи́.

182. Ѡ інтролѣґа́торахъ[1]

Интролѣgа́то(р) книги новы устраяєтъ:
а часо(м) и стары(х) я(к) лучи(т) оправля́єтъ.
І работає(т) в цє(р)кви́ дѣло нале́жноє:
и в домы писмє(н)ны(х) людє(и) приналє(ж)ноє.
І ѡ рємє(с)лѣ и(х) вся(к) мови(т) нєвонтпли́во:
же рємє(с)ло и(х) чє(ст)но є(ст) и стобли́во.
І нє ты(л)ко потрєбны они́ людє(м) вѣ(р)нымъ:
алє и інозє́мны(мъ) бєзбожны(м) нєвѣрны(м).
Хо(ч) нє знаю(т) пи(с)мъ і́ны(х), могу(т) оправля́ти
книги: ґды́ на ку́стуса(х) буду(т) ра(з)смотря́ти.
І нєха(и) бє(з) лѣности здоровы оправляю(т):
и всяки(х) кни(г) на свѣтѣ людє(м) на(с)та(т)ча́ю(т).
Вы (ж) інтролѣgаторы за сє мѧ простѣтє:
и ѕа похва́лу сє(и) мо(и) вѣршъ сєбѣ в да(р) при(и)мѣтє.
// 120 зв.

183. Ѡ друкаря́хъ, що кни́ги друку́ю(т)

Пишу́ вѣ(р)шы друкаря(мъ) рємєсника(мъ) сла(в)ны(мъ):
которыє дрюкую(т) книги правосла(в)ны(мъ)
Людє(мъ): бо всѣмъ дѣло и(х) сто є(ст) и чє́стно:
а ба(р)зѣ(и) ты(м) котрыє жи́ю(т) блгочєстно.

[1] Рукою П. Куліша зроблено виноску: *Интролигаторъ—переплетчикъ.*

Друкую(т) же вся́кіє це(р)ковныє обря́дки:
и всѣ хр(с)тія(н)скіє розныє поря́дки.
На книга(х) бо вѣрныє мл҃я(т)сѧ ко бг҃у:
и в книга(х) обрѣтаю(т) до н҃ба доро́гу.
Кгды̀ убо правы(л)ныє кни́ги хто чита́єтъ:
тако(в) бє́сѣду з(ъ) самы(мъ) бг҃о(м) о(т)правля́єтъ.
Чи(р)ство жє сѧ зна(и)дує(т) о́ны(х) то рємєло̀:
алє ускру(т)но вє(л)ми̇̀ оно̀ и тяжє(ст)но̀.
А ѡсобливє нога(м) о́чамъ нєспоко(и)но:
и нє обрѣтає(т)сѧ в роботѣ поко(и)но.
Понєва(ж) бо я(к) начнутъ потяга́ти пра́сы:
а(ж) на глава(х) и(х) вскорѣ мокры стану(т) вла́сы. // 121
Zача(в)ши бо муся(т) сѧ до поту тру(ж)дати:
а(ж) развѣ в нощи могу(т) из(ъ) мало поспа́ти.
І в(ъ) вєли́ки(и) роботу пра(з)дникъ оставля́ю(т):
а ты(мъ) часо(м) способы впя(т) пригото(в)ляю(т).
І научи(л) такъ бг҃ъ и(х) рыхло друкова́ти:
що за́ дє(н), то нє мо(щ)но за рокъ прєписа́ти.
Прєто̀ якъ го(д)ны ѡни̇̀ о(т) вѣрны(х) похва́лы:
та(к) за труды вдо(с)то(и) и(х) бж҃є вѣ(ч)но(и) сла́вы.

184. Ѡ виногра́дѣ и ѡ виноградны(х)

Если̇̀ в лѣтѣ труды є(ст) в чє(м) та(к) бєз(ъ)прєста(н)но:
я(к) коло выноградy о(т)ню(д) нєпрєста(н)но.
І пра(в)да жє бєзпрє(ч) сѧ в нє(м) тру(д) полагаєтъ:
кгды работающы(и) в нє(м) нѣтъ нє почива́єтъ.
Виногра(д) бо жа(д)но(и) вѣмъ рєчи нє трєбуєтъ:
ты(л)ко щодє(н)ны(х) в сєбє тру(д)нико(в) трєбуєтъ.
А ѡ труда(х) ты(х) много (б) потрєба писа́ти:
а(ж) для множє(ст)ва̀ мушу молча(н)ю прєда́ти. // 121 зв.
Са(м) хто зхочє(т) можє(т) ты(х) тру(д)ностє(и) дозна́ти:
хочъ прина(м)нѣ(и) очи́ма будє(т) оглядати.
І ты(мъ) винò дорогò бо нѣмъ до рукъ при(и)дє(т):
а ко́шту вдєсятєро za лѣто разы(и)дєтъ.
Если прє(д)ся (ж) вроди(т)сѧ, то нє зовсѣмъ втра́та:
а нє послужи(т) лѣто, бє(з) числа̀ ко(ш)ту страта.
Ты(л)ко то охо́чіи єго распложа́ютъ:
а нєвєлики(и) з нєго вѣмъ пожитокъ ма́ю(т).
І да(и) бж҃є плодя́щы(м), коры(ст) оглядати:
жє(б) прибы(л) мѣт(ъ), и в цє(р)квѝ осо(б) наста(т)ча́ти.

185. Ѡ ви́нника(х), іли ѡ винокурахъ,
або тє(ж) о горѣлчаника(х),
що горѣлкѝ ро́бя(т) у ви(н)ница(х)
[по вєнgє(р)ски(и) сѧ называє(т)
винница выногра(д)ны(и) огоро(д)
або тє(ж) лєва́да, а по руски(и) будино(к)
то(и) ви(н)ницєю сѧ зовє(т),
в котро(м) ку́рятъ горѣлку][1] // 122

І ви(н)ники на свѣтѣ досто(и)ны пова́ги:
а нє трєба кры(и) бжє дава(т) и(м) знєва́ги.
Потрєбны(и) бо они вѣмъ труно(к) выробля́ю(т):
ко(т)рого и мона(р)хи сы(л)ныє вжываютъ.
А хо(ч) часо(м) и на злò то(и) труно(к) привожда́єтъ:
єдна(к) в то(м) винни(к) винѝ жа(д)нои нє маєтъ.
Бо ґды (ж) винò нєви(н)но ви́нє(н) злы(и) обы́ча(и):
же прє(з) мѣру хтò пи́є(т), а нє та(к) я(к) звы́ча(и).
Прєто и за(с) ви(н)ника о томъ вымовля́ю:
а рємє(с)ло іхъ и повторє похваля́ю.
Робя(т) бо онѝ тò для вєсє́лости лю(д)зскои:
а нє для причины зло(и) або тє(ж) нєлю(д)скои.
І годно (б) и(х) вєлича(т) на(д) іныхъ на(и)па́чє:
вєдлу(г) самои правды сто(и) нє іначє.
Zачи(мъ) и ви(н)никъ нєха(и) здоро(в) сѧ тружда́єтъ:
а горѣлокъ робити нє пєрєставаєтъ.

186. Ѡ сытника(х), и ѡ рєшєтника(х) // 122 зв.

Мє(р)зєно здава́ло (б) сѧ то рємєслò и бры́дко:
з(ъ) ко́нски(х) оґоно(в) сы́та робя(т) вспо(м)нѣти ги(д)ко.
А ты(л)ко (ж) хо(ч) бры(д)ко хо(ч) ги(д)ко, що (ж) мѣємъ чини́т(ъ):
ґдѝ нє мощно хлѣбъ свѣтлы(и) окро(м) сы́та уходи(т).
Рє́шєта да пу(д)сы́тки з ли(к) бываютъ истка(н)ны:
и у воло(х) рє́шєта в рємєня(х) пробіянны.
А пачє (б) з(ъ)го(р)шытє(л)но прєз(ъ) сы́то процѣжа́ти:
я́ко то на млєко є(ст) звыча(и) сы(т)ца дє(р)жати.
І на просфоры муку̀ пшєничну просѣва́ютъ:
на которы(х) бгови офѣру приноша́ютъ.
А та(к) можє(мъ) сѧ и мы̀ и сытництво(м) нє гнуша́т(ъ):
а з(ъ)го(р)шы́тєлно(ст) тую на́ сторону о(т)клада́т(ъ).

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Бо що сѧ у хр(с)тіянъ поводи(т), то всѐ чи́сто:
и за ѡ҃сщеніємъ прємѣняє(т)сѧ вчи́сто.
Болшіѧ д҃шє(в)ныѧ скве(р)ны б҃гъ очища́єтъ:
ко(г)да̀ мє(р)зскіѧ грѣхѝ ка́ющы(м)сѧ проща́є(т).
Прєто и н҃ши злыє дѣла г(с)ди проща(и):
и я́ко всємогу́щы(и) прє(ж)дє смє(р)тє(и) очища(и). // 123

187. Ѡ муровщика́хъ, що ц҃ркві̇ муруютъ:
іли полацы мурованыє,
або тє(ж) фо(р)тєцы за́мки;
і про(ч); А по моско(в)ски(и)
о ка́мє(н)щикахъ

И муровщикѝ го(д)ны и до(с)то(и)ны похва́лы:
ґды̀ трудны(м) тру(ж)даю(т)сѧ дѣло(м) для б҃же(и) хва́лы.
І тєслѣ̀ цр҃квѝ робятъ, ты(л)ко нє такъ славно
дѣло и(х) дрєвя́ноє: и нє та́къ трыва́лно.
А муры вѣ̀чно(ст)ю сѧ зда(в)на называ́ютъ:
ко(т)ры́хъ много и по днє(с) вє(з)дѣ зоста́ваютъ.
Вє(д)лугъ при(с)ловіѧ, хто правє що мурує:
то то(и) ты(л)ко буди(н)ки крѣ̀пкіє буду́є.
А хто ко(л)вєкъ дрєвя́ны выставує(т) клє́цѣ:
тоє ла(т)во доґуры вше(н)дзіє о́gніє(м) лє́цѣ. // 123 зв.
Прєто̀ муровщыко́въ вє(л)мѝ поважа(т) трє́ба:
и zы́чити и(м) до(л)ги(х) лѣтъ, а пото(м) н҃ба.

188. Ѡ копа́ющи(х) колодязѣ̀ глубокіє;
а по ля́дзки(и) студнѣ̀:
іли по славє(н)ски(и) студєнцѣ̀

Нє мє(н)шаѧ вѣмъ и та(мъ) о(д)важно(ст) быва́єтъ:
гдє хто колодя(з) вє(л)мѝ глубоки(и) копа́є(т).
Я́ко то індѣ̀ са́жнє(и) зна(и)дє(т)сѧ двадєся́тъ:
а в други(х) обрѣ̀тє(т) мѣстѣхъ и трыдєся́тъ.
Ѡ я́ко (ж) та(м) б҃же мо(и), нє будєтъ страхота̀:
гдє сѧ трафи(т) вы́копат така́ѧ глубота̀.
В которо(и) то глубинѣ̀ тма̀ всєли(т)сѧ жи́ти:
а впу́щ(ъ)шєму(с) тамо зда(ст)сѧ в(ъ) прєиспо(д)нє(и) бы́ти. // 124
А кгды̀ з(ъ) тоє(и) глубины̀ навє(р)хъ выхо(ж)да́єтъ:
тєды нѣ̀бы із гроба мє(р)твы(и) воскрєса́єтъ.

І є(ст) смѣлы(х) же(б) до дна̀ а́дска прокопа́ли:
а́ще (б) жродла водные и(м) не прешкажа́ли.
Могли (б) жы́вы в тѣлѣ(х) пе́кла досмо(т)рѣти:
и уздрѣвши та(мъ) злѐ, сна(д)нѣ(и) каяли (б) с(ъ) на свѣтѣ.
А особно и тое еще уважа́ю:
же могли (б) и само́го доходити ра́ю.
Если (б) не за сро́кгими повѣдае(т) гора́ми:
и за пущами з гады и мо(р)скими вода́ми.
І не ты(л)ко не могу(т) сѧ ты(х) дво(х) довѣдати
рѣчи(и): и досконале и тые увѣдати.
Могли (б) ра(и) и очи́ма свои́ма оглядати:
и з(ъ) ст҃ы(мъ) Іліе́ю и Ено́хо(м) прывита́ти.
А то то(к)мо я(к) да(л) бг҃ъ сме(р)те(и) люде(м) не (з)на́ти:
що за сме(р)ть кому буде(т), и ко(г)да̀ умира́ти. // 124 зв.
Та(к) и на тое можности живы(мъ) не пода(н)но:
кро(м) та(м) не вме(р)шу жити Іліи приказа(н)но.
І ежели бы пу(т) бы(л) до раю доходи́ти:
то не еди(н) бы зхотѣлъ з на(с) та(м) собѣ и жи́ти.
Не на еди(н) бы то(к)мо де(н) але до само(и) сме(р)ти:
поку(л) бы пры(ш)ла ему̀ ко(н)чина̀ а(ж) уме(р)ти.
І признаю(т) ґды (б) праве хто до ра́ю и до(и)шо́лъ:
то ра(з)вѣ ся (б) насмотры(л) звнѣ, а в(ъ)ну(т)ръ
бы не (в)во(и)шо(л).
Ґды (ж) вко́ло оружіе(м) пла́менны(м) обварова(н)но:
и пла́мене(м) огне(н)ны(м) вкру(г) оцѣрклева́нно.
Для того̀ невозмо(ж)но никому та(м) быва́ти:
а хо(ч) бы и побува(л) не могли (б) допуща́ти.
Не зна́ю до пекелны(х) до́мо(в) бы чи не впуща(н)но:
и та(м) бы на яки(и) часъ чи не уде(р)жава́нно.
Претò где невозмо(ж)но комѹ̀ побува́ти:
то не треба того да(р)мо и помы(ш)ля́ти. // 125.

189. Ω ѡлѣиникахъ

И ѡлѣ(и)ницство лю́дя(м) дѣло є(ст) выго́дно:
и на розмайтые потребы уго́дно.
Бо ѡлѣ(и) розные стра́вы приоздобля́етъ
и вели́кого страва(м) сма́ку додава́етъ.
І з(ъ) працови́то(ст)ю робота и(м) прихо́дитъ:
по́ку(л) готовы(и) олѣ(и) из гнѣзда выхо́дитъ.
Перше(и) бо сѣмѧ в ступа(х) толкутъ и просѣва́ютъ:
потомъ в(ъ) тепло(и) водѣ и мѣся(т) и зхвалева́ю(т).

То(ж) на сковрада(х) смажа(т) и в гнѣзда вклада́ю(т):
а по́слѣ тарана́ми клы(н)ѧ забива́ютъ.
І зачи(м) витыснє(т)сѧ яка́ѧ маку́ха:
а імъ о(д) тарановъ а(ж) запираю(т)сѧ ду́ха.
І по́ку(л) фуры вы(и)ду(т) крѣпко наклопотя(т)сѧ:
поку(л) тє(ж) зовсѣмъ про всѣ(м) до(б)рє уво(л)ня(т)сѧ.
// 125 зв.
І ты(м) олѣ(и) до́ро(г) жє з(ъ) працєю вы(и)дє(т):
по́ку(л) готовы(и) до ру(к) о́ны(х) бѣдны(х) при(и)дє(т).
Добрыє на всяку рѣчъ олѣє(м) zапра́вы:
добры̀ и смакови́ты из(ъ) ны(м) є(ст) потра́вы.
І лѣпшъ бы єго̀ кому гу(р)томъ гото́во(г)[о] купи́т(ъ):
нєжє тру(д) приня(т), и часъ тра́ти(т); и го́лову клопоти́т(ъ).
Ты(л)ко (ж) то бога́ты(и) на гу(р)тъ купова́т(ъ) можєтъ:
а вбоги(и) працує(т) gды̀ на сѣмя сѧ спомо́жєтъ.
І мусѣтъ працовати для своє́го пожи́тку:
а єслѝ на прода́жу, то́ и вє(д)лугъ прибы(т)ку.
І да(и) б҃жє в кожды(х) дѣла(х) нєво(т)щѐ тру(ж)да́ти:
алє жє(б) з(ъ) трудо(в) ко(ж)ды(и) мо(г)лъ коры(ст) оглядати.

190. Ѡ воскобо(и)никахъ

В забива(н)я(х) восковы(х) мє(н)шъ працы быва́є(т):
а олѣ(и)ни(к) утро́є тружда(н)є при(и)ма́єтъ. // 126
А воскобо(и)никъ вари(т) воскъ и закладаєтъ
в гнѣздо̀: и колодами клы(н)є забива́єтъ.
І з гнѣзда̀ в судыну на спо(д) воскъ истѣка́єтъ:
и на захолоду тє(ж) в сосуды влива́єтъ.
А ѡлѣ(и)никъ на свои(х) труда(х), а(ж) изги́дытъ:
поку(л) готового ю(ж) олѣѧ уви́дитъ.
І воскобо(и)ника(м) єднакъ пишу похва́лу:
понєва(ж) сѧ тру(ж)да́ютъ на б҃жію хва́лу.
Свѣчи бо до цє(р)квє(и) из воску бываютъ:
которы(х) хр(с)тіянє в(ъ) цє(р)квѝ поставля́ютъ.
І нєха(и) и и(х) труды г(с)дь б҃гъ при(и)ма́єтъ:
и вносящы(х) в(ъ) цє(р)ковъ свѣчи людє(и) с҃пса є(т).

191. Ѡ кала́чникахъ

Много є(ст) вє(л)ми вся́ки(х) вы́мы(с)ло(в) на свѣтѣ:
кала(ч)ники ни рємє(с)никѝ, а з(ъ)мы(с)лили цє(х) мѣти.
// 126 зв.

Рємє(с)ла и(х) мощно сѧ навчи́т(ъ) за годы́ну:
нє стары(х) ты(л)ко, алє навчи(в) бы дыти́ну.
І са́ми рємє(с)лъ свои(х) рѣдко работа́ютъ:
алє всє свои(х) бабъ робити заставля́ю(т).
Я(к) то муку сѣяти, и мѣсити тѣсто:
и пє(к)ти̑ и выбра(т) и продава(т) нє(с)ти̑ в мѣсто.
В рємє(с)ло̀ жє и(х) нѣgды хлопцы нє ставаю(т):
анѣ тє(ж) учачисѧ когда̀ вызволя́ютъ.
Бо нє трєба нико́му рємє(с)ла̀ и(х) сѧ вчи́ти:
жє ко(ж)ды(и) за мѣнуту можє(т) сѧ навчи́ти.
Кгды (ж) рємє(с)ло̀ и(х) жа(д)но(и) тру(д)ности нє має(т):
поплє(т)ши сюда̀ туда̀ тѣсто, в пѣчъ сажа́єтъ.
Прєто и самы̀ да(р)мо в цє(х) то(и) уплєли́сѧ:
вла(с)нє я(к) старє́цкіи цєхи̑ повєли́сѧ.
Една(к) в ста(р)цовъ нау́ка є(ст), язы́ка сѧ вчи́ти:
и я(к) бы мл(с)ти́ны або хлѣба проси́ти. // 127
Ты(л)ко (ж) нє трєба ба(р)зо и ты(х) цєхо́въ знєважа́т(ъ):
єжєли̑ буду(т) до цє(р)квє(и) свѣчи поставля́т(ъ).
Або к праздника(м) котры(м) кануны спра(в)ля́ти:
и на цє(р)квѝ з(ъ) доходо(в) ты(х) сѧ уклада́ти.
То прєдся (б) кала(ч)ники нє го́дны (б) нага́ны:
та(к) жє(б) и ста(р)цы з(ъ) цє́хо(м) свои(м) нє мѣли (б) дога́ны.

192. Ѡ перєво́зникахъ

И перєво́зники то(ж) людя(мъ) выго́жуютъ:
жє на рѣка(х) на ѡ́бѣ странѣ́ прєво́жуютъ.
А перєвєзши на ту̑ стра́ну людє(и) єдны́хъ:
а на други(и) бо(к) вєзу(т) людє(и) жє и другихъ.
І могу(т) тамъ бѣдныє вє(л)ми̑ працова́ти:
шоста́ми поганя́ти и стє(р)нъ кєрова́ти.
І во́ду иz су́дєнъ часто выливаютъ:
и вго́ру проти(в) вѣтру поро(м) управляютъ. // 127 зв.
І в но(ч)ны(и) часъ ґды свѣтло ча́со(м), вєзти̑ му́ся(т):
я(к) кому пи(л)но трєба, а к тому̑ примуся(т).
Една(к) нє можє(т) пу(д) часъ хто̀ и примуша́ти:
єжєли̑ начнє(т) фылѧ з(ъ)бы(т)нє сѧ явля́ти.
Ра(д) нє ра(д) хо(ч) пи(л)ноє дѣло мусѣтъ стоя́т(ъ):
и усмырє́ніѧ во(д) хо(ч) забави(т) чєка́т(ъ).
А перєво́зники в то(и) часъ ю(ж) спочива́ютъ:
и тако(ж) утыхнє(н)ѧ вѣтровъ ожыда́ютъ.
То(ж) пото(м) ґды фо(р)туны ужє перєста́нутъ:
впя(т) по прєжнєму возы̀ з(ъ) лю(д)ми̑ вози(т) стану(т).

І могу(т) по пре(ж)нему (ж) zнову працовати:
же(б) люде не мо(г)ли сѧ да(р)мо вакова́ти.
Прето и іхъ ма(и)сте(р)ства труды похваляе(мъ):
и перево(з) мѣючи на то и(х) една́емъ.
На велики(х) вода(х) а(ж) поку(л) zаме(р)заютъ:
а на малы(и) по то(и) часъ поку(л) из(ъ)пада́ю(т). // 128
Ты(м) и перевознико(в) не ѡ́бе(л) гани(т) треба:
бо во всѣх(ъ) страна(х) в лѣтѣ людя(м) о́ны(х) потреба.

193. Ѡ снѣцаря(х), и ѡ слюсаря(х)

Не ма(ш) труднѣ(и)шы(х) в свѣтѣ реме(с)лъ на(д) снѣца(р)ства:
а другое впя(т) тру(д)ны та(к)же и слюса(р)ства.
Снѣцарѣ бо̀ це(р)ковны(и) де(и)сусъ о(т)рѣзаютъ:
а слюсарѣ розные те(ж) штуки работа́ю(т).
І снѣца(р) в прм(д)рости велики(и) е(ст) хытре́цъ:
и слюса(р) в дѣла(х) свои(х) не ме(н)ши(и) то(ж) мудре(ц).
Ро(з)ные бо му(д)рости слюса(р) показу́етъ:
и снѣца(р) без чи(с)ла̀ шту(к) дивны(х) выставу́е(т).
Прето слушне (б) и(мъ) дво(м) брата́ми сѧ называ́ти:
же то прм(д)ро(с)те(и) навыкли зажыва́ти.
Іны(и) ремесни(к) еднò дѣло токмо тво́ри(т):
я(к) сапо́жни(к), за еднò сапогѝ готовитъ. // 128 зв.
А в двохъ си(х) ремеснико(в) розмаита трудно(ст):
може(т) сѧ почудити вся(к) зрѧ о́ны(х) мудро(ст).
Прето (ж) и(х) в(ъ) велико(и) повазѣ треба мѣти:
и шановати осо(б) жоны іхъ, и дѣти.

І да(и) бже на зе(м)ли імъ всякую доволно(ст):
за показуемую и́ми чудотво́рно(ст).
І всяки(х) ремеснико(в) нѣgды не уме(н)ша(и):
але для потре(б) лю(д)зски(х) повсюду умножа(и).

194. Ѡ дударя(х), що в дуды іграю(т)

Ме(р)зенаѧ то іграà дудà zоставáетъ:
и шуи́цу грѣшны(м) всѣмъ люде(мъ) пре(з)начáе(т).
Надымаю(т) бо еѧ я́ко го(р)ды(и) дме(т)сѧ:
поку(л) ревты̀ и густы̀ з бѣдо́ю начне(т)сѧ.
Повѣдаю(т) же та іграà нечести́ва:
лечъ ґды не о(т) бга, то о(т)ню(д) злочести́ва. // 129
А gды̀ начну(т) дударѣ дуды надыма́ти:
в то(и) часъ шпетне же губы стану(т) о(т)дыма́ти.

А іжъ нє о(т) хр(с)тія(н) [правє][1] явы́ласѧ на свѣ́тъ:
нє годы́ло (б) сѧ є́и хр(с)тія́номъ имѣ́т(ъ).
І нє ты(л)ко ду(д), алє хо(ч) бы и і́гръ жа́дныхъ:
бо бу́дятъ блу(д)ную мы(с)ль в(ъ) чл҃цє(х) жадны(х).
Мощно (б) и бєз(ъ) і́гръ в(ъ) славу бг҃а повєсєли́т(ъ):
а всѣ дш҃єврє(д)ныє і́гры іскорєни́т(ъ).
Развѣ воє(н)ны(х) і́гръ, що зв́ыкли в во(и)ска(х) дє(р)жа́т(ъ):
ко(т)ры́ми в во(и)на(х) на бра(н) и на тры́у(м)фъ глася(т).
Za во(и)сковы́є і́гры грѣ́хъ нє положєнно
в кни́га(х): алє и по сє(и) дн҃ь нєо(т)рєчє́нно.
Могу(т) и(х) во(и)ска по дє(н) послѣ́дны(и) трыма́ти:
и к(ъ) звыча(и)ны(мъ) потрєба(мъ) о́ны(х) ужыва́ти.
І бє(з)грѣ́шно є(ст) в(ъ) трє(н)бы и в домѣ́хъ труби́ти:
звлаща в(ъ) вєлики(х) властє(и) и в ко(т)лы би́ти.
І з(ъ) ѡгнєнны(х) оружы(и) ча́сомъ выпаля́ти:
або тє(ж) по простѣ́(и)шє(и) мовячи, стрѣля́ти. // 129 зв.
І на хвалу Хв҃у и днє(с) zажываютъ:
понєважъ на Вєли(к)дн҃ь на радо(ст) стрѣляют(ъ).
Вспоминаючи тры́у(м)фъ Хв҃ъ всє(г)да щоро́ку:
и на умылно(ст) дш҃а(м), чиня(т) то̀ з(ъ) наро́ку.
І на бг҃оявлє(н)ски(и) пра(з)дни(к) тако(ж) стрѣля́ютъ:
очищєніє о(т) грѣ́хъ миру ізвѣща́ютъ.
А ко(р)чємныє игры похвалы нє го(д)ны:
бо ты(л)ко свояво(л)нымъ людє(мъ) они̇̀ вго(д)ны.
А ба(р)зѣ́(и) дуда̀ зда(в)на подобно проклята:
що(б) о(д) бл(с)вєнны(х) она̀ была о(т)ня́та.
Проклятому роду ю трыма(т) подобає(т):
которы(и) Хр(с)та̀ бг҃а вовѣки нє зна́єтъ.
І бода(и) заги́нула дуда̀ на всѣ вѣки:
жє(б) болшъ нє вида́ли ю вѣ́(р)ныє чл҃вѣки.
І нау́чившы(м)сѧ людє(м) в нєѧ̀ і́гра́ти:
трє́ба за тоє крѣ́пко о(т) ср(д)ца каяти.
А є́и до всѣхъ дя́бловъ у воду втопи́ти:
або̀ огнє(мъ) вєлики(мъ) у гною̀ спали́ти. // 130
Мы (ж) правосла(в)ныє і́гръ всяки(х) нє жада(и)мо:
кро(м) во(и)сковы(х): да усты̀ бг҃а восхваля(и)мо.

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

195. Ѡ токаря́хъ

И тока(р)ство че(ст)но є(ст) дѣло и надобно:
и чи(р)ство ме(ж) іными ма(и)сте(р)ствы подо(б)но.
І пє(в)нє чє(ст)но, же то ло(ж)ки выточа́ютъ:
ко(т)рыми и п҃новє часо(м) ужыва́ютъ.
Та(к) тє(ж) оздобныє точа(т) и тарѣлки:
з(ъ) которы(х) ядя(т) и пю(т) звары(в)ши горѣлки.
А особно зробляю(т) вєликіє ящѣ.
що з(ъ)прятую(т) в(ъ) дорогу пєчєныє лящѣ.
І в(ъ) цє(р)квы̀ точа(т) слупы, а малюю(т) маляръ:
и точа(т) до ц҃рквє(и) баля́сы и лыхтарѣ.
І точа(т) на же(р)товни(к) хорошыє кубки:
що̀ сщ҃єнни(к) ховає(т) потрє́бл(ъ)ши дары гу́бки.
І до убоги(х) цє(р)квє(и) на пр(с)толъ гробни́цы:
и до мн(с)ты(р)ски(х) тра́пє(з) то́ча(т) солни́цы[1]. // 130 зв.
І ты́є вытóчую(т) тє(р)тки, що пє́рєцъ тру(т):
и тыє макогóны, що куха(р)ки ма́къ мну(т).
І ты́є бря́зка(л)ца що дѣтє(и) забавля́ютъ:
и вєрєтєна що жо(н)кѝ ни(т)кѝ выпряда́ю(т).
І посохóвъ вла(с)тє́лски(х) много выточа́ютъ:
и ты́є кача(л)ки, що жо(н)кѝ хусты кача́ютъ.
І овча(р)скіє точатъ з дєрєва жъ сопѣлки:
и коза́цкіє що z луко(в) вытяга́ю(т) стрѣлки[2].
І и́ныє рѣчи же нє мощно взгада́ти:
и докумє(н)та́лно тє(ж) писанію прєда́ти.
Ты(л)ко що вспомнѣ(л) вкро(т)цѣ пи(с)мо(м) полага́ю:
а рукодѣліє іхъ чєстноє похваля́ю.

196. Ѡ пастуха(х), скóты и бы́дла [и свині ѧ][3] пасу́щы(х): пачє же о овчаря́хъ

Ѡ скóтски(х) пастуха(х) та(к) в пи(с)мѣ положє(н)но:
и выра́зно о ѡ́ны(х) та́мо доложє́нно. // 131

---

[1] У кінці сторінки приписано: *о токаря(х) осо(б) поіщи при са́мо(м) ко(н)цу що ты(л)ко ложкѝ то́ча(т): ли(ст)...* Край сторінки, де вказано номер аркуша, відрізано, можна тільки трохи розглядіти літеру т҃ (300). У рукопису названого вірша про токарів немає.

[2] Після цього рядка зроблено таку виноску олівцем рукою П. Куліша: *Подобные выраженія употребляются въ этой книгѣ очень часто. Я думаю, что эта книга писалась в то время, когда не было еще употребляемо огнестрельное оружіе, особенно в Малороссіи.*

[3] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Же пасту(х) або̀ овча(р) зрѧ во(л)ка оста(в)ляе(т) о́вцы:
а х҃с пасты(р) лу(ч)ши(и) д҃шу кладе(т) за ѡ́вцы.
І девя(т)деся(т) х҃с и девят(ъ) оставляетъ:
а еди́но(и) заблу(ж)дшо(и) прилѣ́жно взыскива́етъ.
А зыска(в)ши на рамо взе(м) ко о҃цꙋ прино́си(т):
и дае(т) е(и) по свое(м) хотѣ́нiи что про́ситъ.
х҃с г(с)ду па́сты(р) е(ст) о(н) ѡвецъ словѣ́сны(х):
а то(и) ско́то(в) и бы(д)ла и овецъ бе(з)словѣ́сны(х).
І не може(т) то(и) пасту́хъ Хр(с)тꙋ̀ подража́ти:
же(б) мо(г)лъ тако(ж) за о́вцы д҃шу полага́ти.
Але ещѐ на снѣ(д) себѣ̀ о́вцы пу(д)крада́етъ:
а господаря(м) рече(т) я́ко волкъ з(ъ)яда́етъ.
А ѡсобливе млѣ́ко из(ъ) овецъ з(ъ)доя́етъ:
и господаря(м) о́вчи(м) па́кости створя́етъ.
А и́ны(х) овецъ же(з)ло(м) неща(д)но ударя́етъ:
же а(ж) уме(р)щвлятисѧ о́ны(м) вто(ж) сотворя́е(т).
І мно́ги твори(т) фыglѣ̀ и незычли́вости:
а я(к) па́сты(р) х҃с, не чини(т) та(к) зы(ч)ливости. // 131 зв.
х҃с по і́мени ѡ́вцы своѧ̀ глаша́етъ:
и по не(м) жа(д)на иде(т), и гла(с) его̀ слуша́е(т).
І любе(з)но до свое(и) призываетъ ѡгра́ды:
а то(и) и выгоня́е(т) з(ъ) гнѣвомъ из(ъ) ѡгра́ды.
І заблужде(н)но(и) овцы̀ не тщате(л)но и́щетъ:
и з(ъ) нерадѣ́нiе(м) і́щущы в сопѣ̀лку свы́ще(т).
А х҃с взы́скуе(т) по то(и) часъ, поку(л) а(ж) обря́ще(т):
и іщущи и і́ну ещѐ приобрящетъ.
Сирѣ̀чъ о(т) двора̀ ро́да лукава и невѣ́рна:
и претворяе(т) е́ѧ в(ъ) человѣ̀ка вѣ̀рна.
Прето и вы̀ пастухѝ жесто́кими не бу(д)те:
але мл(с)р(д)ными овца(м) и прiя(з)ными господаря(мъ) бу(д)те.
І поря́дне своими уряды справу(и)те:
а по лука(в)ствiю нѣgды не жыте(л)ству(и)те.
І видѧ в҃шу щыро(ст) б҃гъ будетъ б҃лгослови(т):
и вни(и)ти з(ъ) словесными о́вцы до н҃ба сподоби(т).
Чего̀ я́ зы(ч)ливе ва(мъ) яко братъ прiя́ю:
а za вѣ̀ршы сие прощe(н)ства о(д) васъ желаю. // 132

197. Ω кравца́хъ

Ко́жды(и) рємєсникъ свою́ на́чи(н) нє можє(т) забра(т):
а кравє́цъ из(ъ) начи(н)ямъ всѣмъ можє(т) пова(н)дрова́тъ.
Вся(к) рємєсни(к) кро(м) возо(м) будє(т) начи(н) вози́ти:
а кравєцъ можє(т) всє своѐ za надру вложи́ти.
А локтє(м) ідучѝ можє(т) сѧ пудпира́ти:
и в доро́гу гдѐ ємỳ потрєба поспѣша́ти.
А начи(н)є кравцєво мєновитє тако́є:
пра(с)[1] ножицы напє(р)стокъ иго(л)ка, а нє ино́є.

Рємєсло́ жє и(х) чи(р)ство стобли́во и чє́стно:
бо̀ и сти́тє(л)скіє одє(ж)ды ши́ю(т), и живу(т) блгочє(ст)но.
І досто(и)ны є(ст) кра(в)цѣ о(т) всѣхъ людє(и) похва́лы:
ґды (ж) и сщє(н)ныє одє(ж)ды ро́бя(т), для бжє(и) хва́лы.

І часо(м) и бєз(ъ)пла(т)но до цркввє(и) сѧ тру(ж)даютъ:
сп(с)ніѧ то собѣ о(т) бга заробляютъ.

Za кото́рыє труды г(с)ди іхъ всѣхъ спса(и):
вѣчно(и) мзды̀ и(х) нє лишѝ, и в сє(м) вѣцѣ подава(и). // 132 зв.

198. Ω кушнєра́хъ

И кушнѣръ всяки(мъ) людя(мъ) вє(л)мѝ є(ст) надо́бєнъ:
и такъ жє прє(з) рємєсло̀ кождому уго́дєнъ.
Кожы бо о́вчіє о(н) в квасỳ выробля́єтъ:
и на зы́мныє часы кожухы zробля́єтъ.
І трєбующы(м) людє(мъ) в градѣхъ продаваєтъ:
а ко(т)рыє прино́ся(т), стары(х), поправля́єтъ.

Zачимъ пожы́то(к) бжє да(и) и кушнєрє́вѣ:
былє (б) ты(л)ко нє злому якому ша(л)вѣрє́вѣ.
И правды́вому всєгда̀ во всє(мъ) са(м) пособству(и):
и чєго жєлає(т) дхъ єго̀, то́є да(р)ству(и).

199. Ω коваля́хъ

Я́ко вся(к) рємєсникъ всѣмъ є(ст) нє бє(з)потрє́бє(н):
та(к) и кова(л) всяки(м) людє(мъ) вє(л)мѝ потрє́бє(н).
Бо бє(з) іного часо(мъ) мо́щ(ъ)но сѧ обходи́т(ъ):
а бє(з) ковалѧ̀ о(т)ню(д) нєво(з)можно прожи́т(ъ). // 133

[1] Рукою П. Куліша зроблено олівцем виноску: *Прачъ* — (хоч у тексті *пра(с)*) — *вокротно вмѣсто утюга.*

Понєва(ж) потрєбує(т) єгò всякъ чєловѣкъ:
нє то(к)мо тєпє(р) алє із(ъ) стародавны(х) вѣкъ.
І нє ты(л)ко бога́ты(и), алє и убоги(и):
проси(т) о роботу чєго трєба лю(д) многи(и).
І на(и)частѣ(и) ковалѧ ко(ж)ды(и) трєбова(т) будєтъ:
а я(к) ко(л)вєкъ бєз(ъ) іны(х) рємєнико(в) пробудєтъ.
І ковалѣ жъ спсѝ бжє правосла́вныє:
а выкорєня(и) вєздѣ людє злосла́вныє.

200. Ѡ многоумѣ́ючи(х) рємє́слъ

Да(и) бжє мовя(т) всяки(х) дѣлъ сѧ научи́ти:
ты(л)ко нє всяко бжє да(и) дѣло роби́ти.
Бо хтò много художє(ст)въ учи(л)сѧ и вмѣєтъ:
то го(р)шъ таковы(и) собѣ хлѣба нє имѣєтъ.
Понєва(ж) нє хочє(т) єдного̀ сѧ дє(р)жати:
и єдны(м) ко(т)рымъ дѣло(м) хлѣба заробля́ти. // 133 зв.
Алє на́чнє(т) хвататисѧ за всяко рємєслò:
а(ж) єму̀ з(ъ) тоє(и) рєчи го(р)шъ станє(т) тяжє(ст)нò.
Кгды̀ на всѣ рємє(с)ла начи(н)ѧ справи(т) нє (з)мо́жє(т):
и всѣхъ рємє(с)лъ робити на чєля(д) сѧ нє споможє(т).
Прєто ко(н)диціи лѣпшъ єдно(и) доглядáти:
нєжєли в(ъ) мно́гіи сѧ рємє(с)ла̀ втруча́ти.
Для того тє(ж) прошу̀ ва(с) єднò що работа(и)тє:
а до многихъ кидатис(ъ) ма(и)стє(р)ствъ пєрєстава(и)тє.
А та(к) сто кро(т) будє(ш) мѣ́т(ъ) пєвнѣ(и)ши(и) пожы́токъ:
и уви́ди(ш) собѣ пожытєчнѣ(и)ши(и) прыбы́токъ.
Я́ твоє(и) мл(с)ти в то(м) пріязно поражаю:
и добро(г)[о] пожы(т)ку якъ са(мъ) собѣ прія́ю.

201. Ѡ ро́zны(х) вся́ки(х) рємєсника́хъ, и ѡчє(ст)ны(х) рукодѣлія(х) и(х). Слово вѣршовноє, ѡ́бщє // 134

Я́ко писа́ла(с) іны(м) рємєсникамъ хва́ла:
та(к) ты(м) жє прє(д)рєчє(н)нымъ пишє(т)сѧ похва́ла.
Мє(л)ника(мъ) бє(р)дника(мъ) шаповала(мъ) рымарямъ:
конова́ла(м) ру(д)ника(мъ) гутника(мъ), слюсаря́мъ.
Стєлмаха(м) пастуха(мъ) токаря(м) и коваля́мъ:
грєбє(н)ника(мъ) рєшєтника́мъ, и камысаря́мъ.
Довбыша(м) га(р)маша́мъ и ѡвчаря́мъ:
шкляря(мъ) гафаря(м) снѣцаря(м) и котляра́мъ.

Трє(н)бача́мъ винника(мъ) ли́нника(мъ) и столяра́мъ:
маляра(м) друкаря(м) писаря(м) ґисара(м) кушнєра(мъ).
Кожємяка(мъ) мы́лника(мъ) скры(п)ника(м) смоляра(м) догтара(мъ):
цѣрулика(м) тютю(н)ника(м) бо(н)дара(мъ) ґонтара́мъ:
Інтролѣgатора(мъ) солѣтраника(мъ) ткача(мъ) и кравца(мъ):
пороховника(м) рого(в)ника(м) шабє(л)ника(м) тєсля(м) и шєвца(мъ):
Zолотара(м) тє(р)тичника(мъ) цы(н)балисты(м) и бражникамъ:
сы(т)ника(м) лазєбника(м) и козакамъ о(д)важникамъ. // 134 зв.
Мѣрочника(м) коробочникамъ и кр(с)торѣзамъ:
ба(р)дачника(м) кабачника(м) сага(и)дачника(м) и пиворѣзамъ.
Калачника(мъ) олѣ(и)ника(мъ) рєзника(мъ) колєсникамъ:
стрѣлника(мъ) рыбалка(мъ) и всѣмъ чє(ст)ны(мъ) рємєсника(мъ).
Та(к) тє(ж) пивовара(мъ) воскобо(и)ника(м), и ты(мъ) мѣрнымъ:
и всяки(м) возвєличє(н)ѧ кр(с)тяномъ вѣрнымъ.

202. Ѡ гафаря́хъ

И гафа(р)ство чєстноє рємєсло̀ на свѣтѣ:
и імъ бо далъ бгъ рѣчи му(д)рыє умѣти.
І хочъ они̇̀ и цєху у сєбѐ нє маютъ:
а поважныє штуки до цє(р)квє(и) зробляютъ.
Я́ко то поясы̀ покровци и возду́шки:
и пно́мъ ку(л)баки гафуютъ и поду́шки.
І до сага(и)да́чѧ оздо́бы придава́ютъ:
и іныє чє(ст)ныє дѣла выробля́ютъ.
Прєто нє трєба жа(д)но(и) и(мъ) дава(т) знєва́ги:
бо о(т) людє(и) чєстны(х) годны они̇̀ пова́ги.
А такъ да(и) бжє и імъ до(л)го zдравствовати:
а они̇̀ будутъ тєбѣ хва́лы примножа́ти. // 135

203. Ѡ шабє́лникахъ

И шабє́лники вєщъ воє(н)ну выставля́ютъ:
понєва(ж) прм(д)рыє шаблѣ изробляютъ.
Ша́бля жє по славє(н)ску мєчємъ называ́єтъ:
кото́рѧ на бранє(х) главы̀ о(т)сѣка́єтъ.
И малярѣ малюю(т) стого Павла з мєчє́мъ:
а стого Пєтра̀ бєз мєча̀ токмо з ключє́мъ.

І а҃ггло(в) маляръ жъ з мечáми выставляютъ:
которыє о(т) враго(в) вѣрны(х) сохраняютъ.

І ст҃ы(и) Никола з мечє(м) маліованъ бывáєтъ:
ко(т)ры(и) невидимо ґерєтиковъ посѣцáєтъ.

И шабє(л)нико(в) жє вы ст҃ыє сохраня(и)тє:
и zдравіѧ и сп(с)ніѧ імъ примножа(и)тє.

204. Ѡ стрѣлника(х), що стрѣлы коза(ц)кіє рóбятъ, и ѡ козакахъ, похвáлноє

И стрѣлники козака(мъ) потрєбны бывáютъ:
понєва(ж) до воє(н)ныхъ справъ стрѣлы зробляютъ. // 135 зв.
Бо и стрѣлóю мóщно такъ жє поразити:
и якъ огнє(н)ною стрѣлбóю, умє(р)твити.
І дывнаѧ рѣчъ стрѣлы, ґды̀ ихъ вытягáютъ
вгóру: и високо такъ ничимъ нє досягáютъ.
Жє которы(и) зна(и)дє(т)сѧ козáкъ zдоровыхъ рукъ:
то таки(и) крѣпко моцно и добрє тягнєтъ лýкъ.
Жє а(ж) можє(т) на вє(р)стý воздýхъ zачєпити:
и хмуры воздушныє стрѣлою пробити.
І то по правдѣ томý тако быти можно:
кгды и было на свѣтѣ тоє то нє ложно.
Ї́жъ нєґды(с) стрѣлà вгору козакóмъ пущє(н)на
суха: а з высоты̀ в до(л) мóкра возвращє(н)на.
Zна(т) тò жє скро(з) дождєвну хмуру стрѣлà про(и)шлà:
ты(л)ко що що(с) óблако(в) н҃бєсныхъ нє до(и)шлà.
Былò то на сѣвєрѣ, в писцà сєгò вѣку:
при людєхъ мнóги(х), а нє при єдномъ ч҃лвѣку.
І тогда (ж) хмуры ча(ст)ка нá зємлю из(ъ)пáла:
вєличє(ст)вомъ ꙗко ч҃лвѣчаѧ глáва.
В подóбіи лєда, и тáмъ жє и із(ъ)таꙗла:
и водою свѣтлою нá зємли zостáла.
Прєто дывоватисѧ и за(с) стрѣламъ трєба:
жє мало самóго нє досягáютъ нєба. // 136
А вы̀ козакѝ лукъ zдоровы потяга(и)тє:
и з(ъ) огнєнны(х) оружи(и) смѣлє выпаля(и)тє.

Б҃гъ вамъ нєха(и) побѣжда(т) враговъ помагáєтъ:
а васъ о(т) враго(в) в во(и)скахъ и в дома(х) сохраняєтъ.

Ꙗ всѣмъ мл(с)тямъ в҃шимъ ср(д)чно пріяю:
а пришєдшы(х) z во(и)ска милє поздоровляю.

205. Ѡ солѣтраникахъ

И солѣтраницство якъ ремеслò подобно:
же солѣтры на пóро(х) вставы́чно надóбно.
Бо з(ъ) жа(д)ны(х) рѣчи(и) пóро(х) зробити не мóжно:
развѣ зроби́т(ъ) з солѣтры з уго(л)емъ возмóжно.
А в солѣтру велики(и) коштъ уклада́ютъ:
гды господарѣ собѣ ма(и)данъ закладаютъ.
І великъ крѣпко заво(д) треба на то(и) росхóдъ:
поку(л) у́зря(т) солѣтру и із неѧ прихóдъ.
Zачи(м) неха(и) здоровы и солѣтру зробляютъ:
и коры(ст) собѣ и на офѣру бгу ма́ютъ.
Бгъ імъ во пóмощъ и в ты(х) рѣчахъ сѧ труждáти:
котры(мъ) на многа лѣта zычу здравствовáти. // 136 зв.

206. Ѡ пороховникахъ

Тáкожъ людя(мъ) потребны и порохо(в)никѝ:
я́ко те(ж) и і́ные всюда ремесникѝ.
Поро(х) бо потребе(н) гды sвѣре(и) птыцъ стрѣляю(т):
и зъ а(р)мáтъ выпаляю(т), где панства гуля́ю(т).
І на хвалу бгу на вели(к)де(н) стрѣляютъ:
и в днь бгоявле(н)ски(и) гды воду осщáютъ.
А особно на бране(х) военны(х) треба пáче:
и доконечно та(к) е(ст) тое а не інáче.
Zачимъ и пороховникъ неха(и) сѧ тру(ж)даетъ:
и на потребы людя(мъ) поро(х) zготовля́етъ.
И порохо(в)нику̀ да(и) бже мѣт(ъ) пожи́токъ:
и zа працу его в до(м) велики(и) прибы́токъ.
Я и тому я(к) собѣ са(мъ) добре прія́ю:
и те(ж) в сохранениє бгу поручаю.

207. Ѡ дóкторя(х), и ѡ цѣлю́рика(х)

Ве(л)мѝ и докто(р)ство е(ст) потребно на свѣтѣ:
же ко(ж)ды(и) бы доктора хотѣлъ собѣ мѣти. // 137
А́же о і́хъ нужно, же мало и́хъ бывáетъ:
кромъ великъ сенато(р) где доктора трымáетъ.
І не ты(л)ко оску(д)но о докторовъ мудрыхъ:
але и о просты(х) цѣлюрыковъ немудрыхъ.

Еднакъ ґды бгъ смє(р)ти нє да(ст), и докто(р) помóжє:
а при(и)дєтъ кому конєцъ, ю(ж) дóкто(р) нє поможє.
І са(мъ) сєбє о(т) смє(р)ти и ѡ́нъ нє застýпитъ:
якъ конєчна ко(н)чи́на и ємý наступитъ.
Ты(л)ко жъ признає(м), жє що(с) мáло помагáютъ:
ко(т)рыє ко(г)да болѣзнми ізнємагáютъ.
Ты(л)ко жъ на лѣчєно(м) нє наѣзди(т)сѧ конѣ:
трафлялосѧ ты(х) лѣка(р)ствъ зажывати и мнѣ.

Zачимъ дóкторо(в) да(и) бжє нє потрєбовáт(ъ):
алє да(и) совє(р)шєнно и бєз ны(х) zдравствовáт(ъ).

208. Ѡ сѣдляра́хъ, або тє(ж) ѡ кул(ъ)ба́чникахъ: що ку(л)ба́ки ро́бятъ

Дóбрє тò вы́гадано ку(л)бáки робúти:
жє(б) ѣздячи хтò вє(р)хи, нє та(к) сѧ мо(г)лъ збúти[1]. // 137 зв.
І чє(ст)ныє то рѣчи ку(л)баки и вáжныє:
бо ѣздятъ особы високоповáжныє.
Прєто и сѣдляровъ мы̀ такжє нє знєважáємъ:
алє я(к) рємєсникóвъ осóбно похваляємъ.
Бо потрєбныє рѣчи и онѝ работáютъ:
zачимъ нєха(и) zдоровы собѣ пробувáютъ.

209. Ѡ кухмúстра(х), або̀ тє(ж) о кухаря́хъ: що готую(т) пна(м) ѣсти му(д)ро: або хо(ч) чáсо(м) и нє му(д)ро

Кухмы́стра мовя(т) пу(д) порóгомъ положúти:
єжєли бы голодо(м) мѣвъ сєбє умори́ти.
Бо яко готуючи начнєтъ працовати:
прєто трєба кождои стравы скоштовáти.
Єслѝ нє солонò то мусѣтъ посолúти:
и зовсѣмъ я(к) потрєба того досмо(т)рúти.
І трудящисѧ, нє ты(л)ко (б) сєбѐ нє зморúлъ:
лєчъ бы нє згрѣши(л) ґды (б) и і́ного поживúлъ.
[Єжєлѝ при достатка(х) многи(х) клопоти(т)сѧ:
коло огню̀ я(к) муха в(ъ) укропѣ вє(р)ти(т)сѧ][2]. // 138

Пнъ бы за тò вєлика гнѣву нє положúлъ:
и бгъ бы смє(р)тєлна грѣха нє постановúлъ.

---

[1] З лівого боку на полі написано іншим почерком: *Кни(га) Шпаковского Сємєна собствє(н)ная.* Зверху на полі напис: *Помощъ мо.*

[2] Квадратні дужки зроблені червоним чорнилом.

По(д)лу(г) пи(с)мà трудникомъ прє(ж)дє подобає(т) вкусити:
и пото(м) до столовъ пнски(х) чєстно носи́ти.
І понєва(ж) тє(ж) кухмы(ст)ръ в труда(х) свои(х) клопотѐнъ:
трєба и єму того (ж) вворва(т) же(б) нє бы(л) голодѐнъ.
Бо пу(д) ча́съ на пу(л)мы́ска(х) нє ты(л)ко нє оста́нєтъ:
алє бывае(т) то жє и́ногда и нє ста́нєтъ.

А промы́слны(и) всякъ кухмы(ст)ръ, и пну уго́дитъ:
и сєбє я́ко (ж) ко(л)вєкъ хо(ч) мало нє вголо́дитъ.
Еднакъ кухмы(ст)ры уря(д) сво(и) вѣрно о(т)правля(и)тє:
и самы́ сѧ тєжъ ты(м) жє помѣрно пожывля(и)тє.

Із(ъ) ѡпа́трно(ст)ю пна́мъ своимъ услугу(и)тє:
а на мєнѐ за вѣршы си́є нє дыву(и)тє.
Я́ ва(мъ) нє зазорную науку покладáю:
и zдравіѧ и до(л)гихъ лѣтъ щы́ро прія́ю.

210. Ѡ грєбєнника́хъ, що грєбє(н)цѣ z рого́въ [ско(т)ски(х) або тє(ж) быдля́чи(х)][1] ро́бя(т), до чєса(н)ѧ голо́въ

И грєбє(н)никѝ людямъ потрєбны быва́ютъ:
жє рємѐсло(м) з(ъ) главъ лю(д)зски(х) нєчи́сто(ст) зчищаютъ. // 138 зв.
И рукодѣлно(ст) и(х) вся́къ ста(н) гани(т) нє ма́єтъ:
бо всяки(и) наро(д) в сєбѐ грєбєнѣ трыма́єтъ.

А ба(р)зѣ(и) в дховє(н)ствѣ ѡ́ныхъ zажыва́ютъ:
і́жъ о́ныє особы власы zапущáютъ.
А такъ из(ъ) грєбє(н)ницки(х) дѣлъ є(ст) всѣмъ выго́ды:
и грєбє(н)никовъ храни бжє о(т) приго́ды.

Імє(н)но z православны(х) дшъ хр(с)тія́нскихъ:
zаступа(и) и о(т) нєво́л(ъ) ѡ́ны(х) басу(р)манскихъ.
І многолѣтно з на́ми и і́мъ да(и) zдравствова́т(ъ):
и в тєбє совє(р)шєнно(и) ла(с)ки заслугова́т(ъ).

211. Ѡ солодовника́хъ

І солодовникà лю(д) многи(и) потрєбуєтъ:
ко(т)ры(и) со́ло(д) на пиво из збожа готу́єтъ.
А хоча (и) хлѣба людя(мъ) солодовникъ вмє(н)шаєтъ:
єднакъ бє(з) тогò наро(д) ввє(с) нє пробува́єтъ.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Солодовни(к) нє винє(н) в то(мъ) ґды (ж) то вєдє(т)сѧ:
и прє(з) тру(д) сво(и) мл҃ясѧ бг҃у, и с҃псє(т)сѧ. // 139
І хоча(и) тє(ж) и то є(ст) вєликоє ди́во:
же бо(л)ша ча(ст) в горѣлку идє(т) збожа, и в пи́во.
Z того̀ пивоваро(в) и виннико(в) вымовля́ємъ:
и навѣки о(т) вини̇̀ о́ны(х) вызволя́ємъ.
Нѣтъ и(х) ви́нъ в борошє(н)ны(х) zатра́тахъ:
або за(с) мо(в)лю в хлѣбны(х) на свѣтѣ утра́та(х).
Понєва(ж) зачалосѧ то̀ нє за ны(х) лѣта:
бу́дє(т) то(т) звыча(и) трвати до ко(н)ца вѣмъ свѣта.
І ґды (б) на двѣ ты(х) рѣчи з(ъ)тра(т) хлѣбны(х) нє было̀:
ни по́ чо(м) бы боро(ш)но и збожа всяко было̀.
І нѣгдє бы борошє(н) людямъ и дѣва́ти:
и нищє(т)ныє такъ нє могли (б) погиба́ти.
І дро(в) бы во всѣхъ кра́я(х) прєбыва́ло мно́го:
а то крѣпко оскудно індѣ дро(в) для то́го.
Ужє (ж) нєщо мѣє(т) всякъ ты(м) рѣчамъ чини́ти:
нє мо́жє(т) нихто̀ повѣкъ того̀ скорєни́ти.
Жєбы пивовъ и мєдо́въ нє было̀ варє(н)но:
і и(ж) бы и горѣлки̇̀ з(ъ) свѣта скорєнє́нно. // 139 зв.
Zачи(м) вся(к) наро(д) мусѣтъ о(т) го́рє тє(р)пѣти:
бы́лє (б) кому з сєбѐ дро(в) и хлѣба з(ъ) губу мѣти.
Абы̀ мовя(т) дш҃а сыта и тѣло нє на́го:
хоча(и) бы троха нє(н)дзны(мъ) на́ свѣтѣ было̀ бл҃го.
Солодовники (ж) єдна(к) нєха(и) здра́вы быва́ютъ:
да солоды̀ людя(мъ) и на(м) на пива̀ зробля́ю(т).

212. Ѡ пивова́рахъ

И брова́рнико(в) або пивоваро(в) трє́ба:
я́ко и іны(х) ма(и)стро́въ завшє вѣмъ потрє́ба.
Пивова(р) пиво ва́ри(т) людямъ выдава́єтъ:
и ты(м) собѣ хлѣбо(м) вто(ж) хлѣба заробля́єтъ.
І хо(ч) то мовя(т) нє то(и) пиво пъєтъ, хто ва́ри(т):
єдна(к) и ѡ́нъ напъє(т)сѧ, ґды̀ на(д) ни́мъ ча(с) тра́ви(т).
Нє пєрє(п)єтъ пивова́ръ господа(р)ска пи́ва:
и нє жа́дє(н) господа(р) по́зритъ за то̀ скры́ва.
Бо труждающы(м)сѧ прє(ж)дє пристоитъ вкуси́т(ъ):
а господа(р) нє рачи(т) нєха(и) zа то диви́т(ъ).
Бо̀ нє ты(л)ко що пива мусѣтъ скоштова́ти:
алє и мє(д) сы́тячи такъжє спробова́ти. // 140

Жєбы моглъ я́къ звыча(и)но мєду догодити:
    жє(б) и господа(р) мѣлъ за вмѣєтно(ст) похвали́ти.
Zачимъ пивовары мє(д) сытѣт(ъ) пиво варѣт(ъ):
    а на пивоваро(в) господарѣ нє ско(р)бѣт(ъ).
Алє о́бѣ сторонѣ zдоровы бува(и)тє:
    а мєнє за сє(и) вѣршъ ласкавє проща(и)тє.

213. Ѡ соляника́хъ, торяника́хъ, бу(р)ла́ка(х):
що со́ли господа(р)скіє ва́рятъ

Торяникѝ вєлику працу поды(и)маютъ:
    пачє коломы(и)цовъ, що гускѝ выробляютъ.
Сотцѐ бо вѣдє(р) вкинєтъ на бочку солѝ воды̀:
    и дрова в пѣчъ вє(р)гаѧ натє(р)пи(т)сѧ бѣды̀.
А бєз(ъ)прєста(н)но трєба и нєдосыпля́ти:
    и жє(б) нє прогорѣла [скоро][1] сковрада̀, пилнова́ти.
Пото́мъ в садовницу со(л) з сковрады̀ выкида́єтъ:
    и на (д)ру́ги(и) са(д) воду пошє(д)ши накида́єтъ.
І потрєба из со(л)ю бо́чку из(ъ)труси́ти:
    и всєго̀ що вєдє(т)сѧ та(мъ) пи(л)но досмотри́ти. // 140 зв.
Із(ъ) по(д)лымъ здоро́в(ъ)ємъ нѣчєго тамъ пуды(и)мати:
    хо(ч) ма́ло знємощнѣєтъ, мусѣтъ вари́т(ъ) прєстати.
Іли тєжъ товарыша упро́ситъ допилнова́т(ъ):
    а са(м) пришє(д)ши к собѣ мусѣтъ та(к)жє о(т)вдяча́тъ.
А особно и то́є бу(р)ла́камъ вєлмѝ нудно:
    жє о соло(д)кую воду нє пома́лу трудно.
Мусѣтъ тоє(и) жє соли ча(ст)ку о(т)ложи́ти[2]:
    жєбы в(ъ)мѣсто воды̀ браги сѧ напи́ти.
А впя(т) жє нє ма(ш) тамъ жє(н)[3], нѣкому кошу(л) пра́ти:
    му́сѣтъ взявши новую носи́т(ъ) по́ку(л) зодра́ти.
І спсѝ и(х) бжє, жє и такъ сѧ труждаютъ:
    жє господа(р)скіє сковороды нє гуля́ютъ.
Самъ господа(р) нє можє(т) згола соли вари́ти:
    ґды и бєз варє(н)ѧ є(ст) чи(м) zавшє жури́ти.
Ту(т) жє и то мовлю жє со(л) є(ст) розна на свѣтѣ:
    а о́коло жа(д)но(и) та(к) нє мощно трудно(ст) мѣти.
Я(к) то запорозкаѧ є(ст) кры(м)ка, и лєдя́нка:
    а нє будє(т) з такою [вѣмъ] працею [и ко́што(м)][4] я(к)
торя(н)ка.

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.
[2] На полі з правого боку приписано рукою автора: *господа(р)ско(и)*. Слід би читати це слово після слова *соли*.
[3] З правого боку на полі приписано: *в Ба(г)мутѣ*.
[4] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Zачи(м) бу(р)лака(м) [то(р)скимъ][1] вѣрши сиє покладáю:
и працу іхъ и пи(л)ны(и) дозоръ похваля́ю.
Да(и) и́мъ г(с)ди тóє чєго в тєбє жєлáютъ:
бо такъ жє имѧ твоѐ и онѝ выславля́ютъ.

І да(и) б҃жє и(м) ща(ст)ѧ и до(л)гого вѣку:
вся́кому бу(р)лацѣ дóброму чоловѣку. // 141

214. Ѡ сага(и)дачника(х), що сага(и)даки
[або тє(ж) по про(с)тѣ(и) мовячи][1]
луки робя(т) козáцкиє

И сага(и)дáчники що лукѝ ізробля́ютъ:
та(к)жє знаю козакамъ потрєбны бывáютъ.
Бо кгды жъ до стрѣлъ и лукóвъ особно потрє́ба:
а тативу̀ и самъ можє(т) здѣла(т) якъ трєба.
А що самы́є мовлю ѡ́ныє то лукѝ:
учоныє ма(и)стровє робя(т) рємєсникѝ.
Бо козаку і лукъ привылє(и), або клє(и)нотъ:
або тєжъ вѣмъ козацка оздоба и приміóтъ.
Zачи(м) і сага(и)дáчни(к) нєха(и) zдравъ бывáєтъ:
а козака(мъ) му(д)рыє луки изробляєтъ.

И єщє ѡ рємєсникахъ зна(и)дє(ш) мало za приповѣстями,
в ко(н)цу книги іщи помѣша(н)ноє та(м) при
ѡста(н)ку з(ъ) поєди(н)кóвыми. // 141 зв.

Ѡ(т) здѐ починáє(т)сѧ о zвѣрєхъ рozны(х),
и ѡ скóта(х) и о быдлахъ, и о бє́стіяхъ

215. Ѡ лвáхъ, и ѡ мєдвє́дя(х), я́ко сы́лни су(т) sѣло
Нє дáлє(с) б҃жє тако(и) сыли чєловѣку:
я(к) то лву мє(д)вє́дєвѣ з да(в)ного вѣку.

Лу́чшє(и) бы ч҃лка тєбѣ, такъ вшановáт(ъ):
я́ко звѣрє(и) рачилє(с) сылою вда(р)ствовáт(ъ).
Мо(г)лъ бы чєловѣкъ сєбѣ лєпшє(и) выгожáти:
и тєбѣ создатєлю бо(л)шє(и) угожáти. // 142
А́жє нє схотѣлъ єси сы́лою учты́ти:
да в бєсты(и) нєчистыхъ влѣпи́ти.
Хоча(и) бы(с) ты(х) дво(х) бєсти(и) на свѣтъ и нє створи(л):
а то на шкоды людя(мъ) óны(х) єсѝ вплодылъ.

Понєва(ж) ч҃лковъ и скотовъ з(ъ)ядáютъ:
и іныє пáкости многи сотворяютъ.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Я́ко то мє(д)вѣдь пчє́лы в пасѣка(х) збива́єтъ:
и чл҃ка хо(ч) нє з(ъ)ѣст(ъ), то прєстраша́єтъ.
Кгды бы(с) мє(д)вєди(и) в ковчє(г) нє повєлѣлъ бра́ти:
нєха(и) бы в пото(п) могли(с) з нащадко(м) скорєня́ти.
І днє(с) а́щє бы(с) мо(г)лъ інъ ѕвѣръ створи́ти:
и на потрєбу лю(д)зску на свѣтъ расплоди́ти.
Жє(б) чл҃къ я(к) конє(м) мо(г)лъ в полю работа́т(ъ):
а домовы(и) бы стато(к) в то(и) ча(с) мо(г)лъ почива́т(ъ).
А мє(д)вѣдь нєха(и) бы о(н) ѕагинулъ навѣки:
бо нє ра́ды на свѣтѣ єму чєловѣки. // 142 зв.

216. Ѡ ѕаицахъ[1]

И ѕа́єцъ на свѣтѣ злѐ собѣ пробува́є(т):
жє на єгò всє лихо о(т) всѣхъ стра(н) чи́гає(т).
Я(к) то нє ты(л)ко що ѱи єгò уловля́ютъ:
алє навє(т) и пти́цы єго забі́я́ютъ.
І о(т) звѣрє(и) подобно поко́ю нє ма́єтъ:
я́ко то во(л)къ, бы́лє бы нагна(л) то зѣда́є(т).
А ѡсобно на стє́зя(х) в сы́лца упадаєтъ:
и ма(р)но и нагло ю(ж) ѡ́бє(л) погибаєтъ.
І нико(г)да̀ вѣмъ за́яцъ то(и) нє почива́єтъ:
жє о(т) всєгò створє́н(ъ)ѧ бжого втѣка́єтъ.
І нє жи́є(т) на мѣсцу, лє(ч) много мѣєтъ домовъ:
по ѡ́бщо(и) приповѣсти, я(к) у за(и)ца ломо́въ.
Ѕачи(м) бѣдны(и) ѕа(и)чє, бы(с) бо(л)шъ нє тє(р)пѣлъ пригоду:
бѣжы утописѧ гдє ю(ж) в боло́тную воду. // 143
Еднакъ нєвєлики(и) намъ из(ъ) тєбє пожы́токъ:
огоро(д)нины псує(ш), а(ж) то̀ нє прибытокъ
Чи́ни(ш): у ѡгорода(х) многіє па́кости:
бода(и) тѧ нє минали всякіє на́пасти.
Жє(с) злы(и) рабє капусты людя(мъ) поядає́шъ:
и садовы(н) молоды(х) внѣвєчъ по(д)грыза́єшъ[2].

---

[1] Пів-аркуша 143 по діагоналі (з лівого верхнього до правого нижнього кута), певно, було зіпсовано. Наклеєно зверху інший папір і поновлено текст грубішим пером. Чорнило на цьому папері розходилось.

[2] Унизу сторінки дописано чотири рядки і відповідним значком указано, що їх треба вставити саме сюди:
Та(к)жє я(к) пєрєбѣжи(ш) гдѣ́ кол(ъ)вєкъ доро́гу:
вчини(ш) людямъ нємалу в дорозѣ трывбгу.
Кгды́ в дорозѣ ізгола нє будє(т) щаст(ъ)ѧ:
бода(и) тѧ сроґоє узялò нєщастѧ.

И са(м) єси мє(р)зєны(и) ввє(с), гды̀ бы(с) сєбѐ взрѣлъ:
то̀ и на свѣтѣ встыду ради жи(т) бы(с) нє хотѣлъ.
І хо(ч) бы тѧ нє було̀ нє зго(ж) єси нина́що:
и мя́со твоє бры(д)ко, и згóла ляда́що.
І нєчєсти́ва шкура твоѧ̀, жє то̀ нє крѣпка:
нє та(к) я́ко інаѧ на всѐ добра̀ и крѣпка.

І пожа(л)сѧ б҃жє ты(х) людє(и) бл҃гочєстивыхъ:
жє то футє(р)ца ши́ю(т) з(ъ) ваши(х) шку(р) нєчєсти́выхъ.
І знову (ж) тобѣ за(и)чє мовлю, нє полѣни́сѧ:
да у болóто áбо у воду утопи́сѧ. // 143 зв.
Жєбы и па́мя(т) твоѧ в людє(и) нє ѡстава́ла:
да іжъ бы по всє(мъ) свѣту онà іскорєня́ла.
Такъ тобѣ за(и)чє ѡрацѣю покладáю:
и я(к) написалє(мъ), то такъ тобѣ и прія́ю.

217. Ѡ ѕ л о (и) с т а (т) ч и́ н ѣ, а б о т є (ж) ѡ т о в а́ р и н ѣ:
и ѡ з л о (и) ж о н ѣ и т у (т) в п я (т)
сѧ д о к л а д а́ є т ъ, в р ѣ ч и

Я́къ жона часо(м) в мужа є(ст), ѱя́ѧ личи́на:
та(к) жє и проклятаѧ бываєтъ статчи́на.
Бо жонà ѕлáѧ мужу ско(р)бъ содѣлова́єтъ:
а ста(т)чи́на туда жъ ско(р)бъ єщѐ примножа́є(т).
Ѕачи(м) ка(р)ности жонѣ зло(и), разу нє ѡпуща(и):
та(к)жє и ста(т)чинѣ проклято(и) нє пропуща(и). // 144
Можєшъ ґды нє слова́ми жонỳ научи́ти:
то мо(щ)но злы(и) нра(в) троха ки́ємъ о(д)учи́ти.
А єжєлѝ нє киє(м), то хочъ макогóномъ:
а на́чнє(т) утѣкати влуча(и) наздогóномъ.

І да(и) б҃жє никому жоны̀ зло(и) нє мѣти:
и злонра(в)но(и) би(д)лины бо ско(р)бъ будє(т) мѣти.
І мовятъ з(ъ) лы́синою ѕлоє сѧ раждáєтъ:
з(ъ) ко(т)рою и із(ъ) свѣта сєго изчєзáєтъ.

Прєто б҃жє о(д) тыхъ дво(х) злы(х), всѣхъ на(с) сохраня(и):
би(д)лины зло(и) и жоны̀ зло(и) нѣgды нє дава(и).

218. Ѡ к ó н я х ъ ѕ л ы́ х ъ, и о д ó б р ы х ъ,
и ѡ ж є н а (х) з л ы (х) є щ ѐ м á л о т у (т) ж є с ѧ
в р ѣ ч и с л у ш н о (и) п р и п о м и н á є т ъ

Хто ко(л)вєкъ хочє(т) конѣ у сєбє дє(р)жáти:
нєха(и) нє будє(т) нѣgды вѣры до(и)мáти. // 144 зв.

І нє такъ нє до(и)мати вѣры в своємъ двóру:
якъ на(и)пачє у стєпу̀ и на всяко(м) пóлю.
Бо мнóгіи прислови(и) таки(х) зажывáютъ:
и вє(л)мѝ тоє добрє ѕдавна повѣдаю(т).
Жє мовя(т) конѝ в полю завшє вѣры нє (и)ма(и):
а жонѣ в дворѣ всєє(и) правды нє о(т)крыва(и).

Тыл(ъ)ко (ж) жону любити трєба я́ко дшу:
єдна(к) жє злую го(д)но товктѝ вла(с)нє грушу.
Та(к) чинѝ и конєви да ско(р)бъ ти нє будє(т):
ґды мѣєтъ ѕлы́є нравы, то прє(з) тò и(х) з(ъ)бу́дє(т).
Жєна злаѧ мужєвѣ нє вєликъ прія́тєл(ъ):
а господарєвѣ ко(н) обшє(мъ) нєпрія́тєл(ъ).
Году(и) по(и), а о(н) тобѣ злоє помышля́єтъ:
и слушно чини(т) то(и), хто киє(м) затынáє(т).
Дóбрє крѣпко твори(т) то(и), и гóдє(н) похвáлы:
жє нє дає(т) потопта(т) конѝ своє(и) глáвы. // 145
І ты̀ пута(и) и трынóжъ ско(р)бъ нє[1] будєшъ мѣти:
припина(и) ноги ку(и), и учѝ на тò и дѣти.
І при ѡ́ча(х) твои(х) нєха(и) ко(н) напасєтъсѧ:
а напáсши пригото(в) ки(и), дхъ тво(и) спсє(т)сѧ.
Ко(н) свѣрѣпы(и) можє(т) тѧ и розволочити:
и всяку ско(р)бъ злы(м) нраво(м) тєбѣ наноси́ти.
І сми(р)ны(и) нє ѡбузданъ часом тоє жъ твóритъ:
и вєлику пако(ст) то(ж) пу(д)часъ тєбѣ створитъ.
Для того згóла конѧ в дорозѣ стєрєжѝ:
и са(м) сѧ о(т) такого проклятого стєрєжѝ.
Прєтò нє щадѝ прошу́ тѧ доброго жєзлà:
да нє при(и)мє(ш) о(т) конѧ вєлича(и)шого злà.

Ѡ(т)ца да и мтєри друго(и) мѣт(ъ) нє будєшъ:
а конѧ и жону впя(т) [абы(с) здоровъ][2] мѣт(ъ) будєшъ.
А та(к) ко(ж)ды(и) з(ъ) моихъ си(х) вѣршовъ научи́сѧ:
а цвы́чит(ъ) добрє конѧ и жону́ нє лѣни́сѧ.
При то(м) ти читєлнику ѕдравствова(т) прія́ю:
и повторє чинити тáко поражаю. // 145 зв.

219. Ѡ коzáхъ

И кóзъ на свѣтѣ мнóго тáко(ж) дє бывáє(т):
и(х) жє мясо всяки(и) лю(д) та(к)жє ужывáєтъ.

---

[1] Слово *нє* було пропущене і надписане зверху дещо блідішим чорнилом.
[2] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Ты(л)ко жъ и ко́зы хоча(и) створє(н)ѧ бжіє:
єдна(к) они ба(р)зо вѣмъ нєпригóжіє.
Бо о(т) ны(х) мясъ в варє(н)ю смє(р)дятъ и потра́вы:
а що на(и)го(р)шъ бываю(т) часомъ и ѡтра́вы.
Я́къ козє(л) смє(р)дячъ та(к) жє и коза̀ нєчи́ста:
а о(т) іного мяса потра́ва ю́жъ чи́ста.
Прєто слушнє (б) вѣ(р)нымъ мясъ іхъ нє ужыва́ти:
лє(ч) кро(м) ко(ж) прє(ч) бы тоє мясо ѱо(м) вє(р)гати.
Кгды (ж) писанiє таки(и) и(мъ) прыкладъ дава́єтъ:
жє до людє(и) нєчисты(х) и сквє(р)ныхъ равня́єтъ.
І людє(и) та(к)жє грѣшны(х) козамъ вподобля́єтъ:
а сто жывущы(х) ѡвца́ми нарыца́єтъ.
І ты́є то козлыща по лѣви́цы ста́нутъ:
а о́вца о дєсную на судѣ прєдста́нутъ. // 146
Ѡ Хр(с)тє, прилучѝ насъ до ѡ́вчаго стада:
и(ж) бы на(мъ) была̀ в тєбє вѣчнаѧ ѡ(т)ра́да.
І я(к) рєклє(с) нє́gды(с), сє снъ мо(и) возлюблє́нны(и):
да(ж)дъ и на(мъ) слышати гла(с) тво(и) блг(с)ловє(н)ны(и).
А услышавши гла(с) тво(и) до тєбѐ зову́щы(и):
вѣчно тѧ восхвали(т) вся(к) в ча(с) то(и) в(ъ) нбо грядýщы(и).
Тоє на(м) спситєлю всѣмъ да(и) получи́ти:
бы(х)мо ца(р)ствiє твоѐ мо(г)лѝ наслѣди́ти.

220. Ѡ р ы́ б а х ъ

Ры́ба я(к) что і́ноє та(к)жє в сєбѣ кро(в) ма́єтъ:
єдна(к) жє вѣрны(мъ) по(ст)ны(м) сѧ бра́шно(м) быва́єтъ.
А часомъ и постноє тоє уступа́єтъ:
гды̀ блговѣщєнiє на стр(ст)но(и) быва́єтъ.
І в свя(т) вєчо(р) нє я(ст)сѧ рыба рождєствєнски(и):
та(к) тє(ж) особливѣ(и)шє(и) и в бгоявлєнски(и).
Ты(л)ко своєго часу и рыбъ ужываютъ:
а в тыє днѝ вѣ(р)ныє нѣтъ нє зажыва́ют(ъ). // 146 зв.
Ты (ж) бжє я(к) да(л) єсѝ людє́мъ всякъ ужыто(к):
умножѝ в рѣка(х) нши(х) и рыбъ на пожытокъ.
А мы прє(з) помо(ч) твою будємъ уловля́ти:
а я́дши блгодарно(ст) тєбѣ возсылати.

221. Ѡ скóтѣ и ѡ бы́длу, и о бє́стія(х)

Скóто(м) правє рогáты(и) това(р) сѧ называáєтъ:
то є(ст) воловє крáвы, тако повѣдáєтъ.
А що бы(д)ломъ то є(ст) сѧ конѣ імєнýютъ:
о чєсо(м) и славя́нє та(к) свѣдѣтє(л)ствýютъ.
Бєстіями (ж) во(л)кѝ лвы̀ и ѱи нарыцаютъ:
и інъ звѣ(р) которы(х) кр(с)тянє мя(с) нє вжывáю(т).
То(к)мо на ѡдєжды кожы іхъ вы(ш)мєни́ты:
хто сѧ споможє(т) из(ъ) ны(х) кожъ сєбѣ поши́ти.
І дорогоцѣнныє таковы̀ бывáютъ:
и ч҃лвѣка о(т) внѣ приоздобля́ютъ. // 147
Імє(н)но го(р)ностаи соболѣ лиси́цы:
мє(д)вєдѣ і бабакѝ и знову жъ куницы.
Та(к) тєжъ дикіє козы, и впя(т) жє сугакѝ,
рысѣ пє́ски и коты̀, и єщѐ ко(р)сакѝ.
Ѡсобливє (ж) надобны хорошіє тхорѣ
выдры, и бобры̀ добры̀, и тыє (ж) соболѣ.
А такъ слушнє и тую рѣчъ та(к)жє кому зна(т):
жє(б) ското(в) бєстіями нє мо(г)лъ ко(г)дà назва(т).

222. Ѡ свинія́хъ

Свині ѧ нє зритъ горѣ, и с҃лнца нє ви́дитъ:
и що мѣєтъ я́сти, то ничи(м) сѧ нє брыдитъ.
Сама убо нєчи́ста а вѣрны(мъ) в(ъ) снѣдь дáнна:
єя́ жє хр(с)тія́нє мя́со ядятъ здáвна.
І в(ъ) Єгѵптѣ мясо тò нєґды(с) зажывáли:
а цыганє и н҃нѣ лучшъ насъ вподобáли.
І н҃шъ свѣтовы(и) народъ тогò причащáєтъ:
солони́ны дєржачѝ стравы затолкáєтъ. // 147 зв.
Бо хочъ якоє мя́со бєз сáла нєсмáчно:
и хо(ч) мо(щ)но бє(з) нєгò да нє та(к) є(ст) вдя́чно.
А жиды̀ и ту(р)цы мясъ свины(х) нє вжывáютъ:
и православны(х) вѣру ба(р)зо знєважáютъ.
Мы̀ жє правовѣ(р)ныє салъ и мясъ вжыва(и)мо:
и бл҃гослови(в)шаго бг҃а восхваля(и)мо.

223. Ѡ котáхъ

Изви́кли коты̀ ѡ́чи жмуры(т) глáвы ховáт(ъ):
и(м) сѧ види(т) нихтò и(х) ю́жъ нє будєтъ видáт(ъ).

І духъ любя(т) на печѣ собѣ потягáютъ:
а з(ъ)скочи(в)ши из(ъ) печи по го(р)шкахъ никáютъ.
А пови(н)но(ст) бы кота(мъ) мúшы уловля́ти:
а болшъ таки(х) що вмѣю(т) з мы́со(к) восхищáти.
А особны(и) звыча(и) и(х) в су(д)на наникáти:
єжели хтò забуде(т) судє(н) накрывáти. // 148
А є(ст) такіи людє що тогò ни дбáютъ:
єдна(к) же з(ъ) тогò собѣ врєдытєлно(ст) мáютъ.

І да(и) бже в нєчисты(х) рєчахъ нє кохáти:
бы(х)мо мо(г)ли бє(з)врє(д)но завшє здра(в)ствовáти.

224. Ѡ ѱахъ, або тє(ж) о собáкахъ,
и ѡ людє(х) любя́щы(х) и(х),
и вє(л)мѝ в ны́х(ъ) сѧ кохающы(х);
и в ты(х) бє́стія(х) нєчи́стыхъ
ажъ дши свои полагáющыхъ

Хтò в ѱа(х) кохає(т)сѧ, са(мъ) єму сѧ равня́єтъ:
жáдє(н) нє возлюбивши(и) и(х) тоє признáєтъ.
І нє то(к)мо таковы(и) ѱови єстъ подобєнъ:
алє ля́ху то(и), або дє́мону надóбєнъ.

Кгды (ж) дємоны в постасѣ ѱо(в) к(ъ) сты(мъ) хождáшє:
ко(т)ры́є и(х) любили прє(ж)дє, тыхъ прє(л)щáшє[1] // 148 зв.
Sѣло: стужáющы и́мъ пáкости творя́ху:
и всѧ помы(ш)лєніѧ злáѧ наношáху.
Тѣмъ вѣ(р)нымъ нє достои(т) тѣ(х) бє́сти(и) люби́ти:
но добро (б) гды (б) мо(щ)но из(ъ) свѣта скорєни́ти.
А чтò інъ стражами ѱовъ сєбѣ называ́єтъ:
лє(ч) нє вѣ(ст) бѣдны(и) іжъ в то(м) вє(л)мѝ сѧ омыля́є(т).

Почитающи ѱà пáчє самóго бга:
áхъ нє чинѣтє то(г)[о] прошỳ васъ для бга.

Жє и ла(с)ку бжію то(и) прєчъ ѡ(т)гоня́єтъ:
понєва(ж) всякъ за злы(х) ѱо(в) єгò проклынáє(т).
А та(к) грѣхъ є(ст) в(ъ) бє́стіи збы(т)нє сѧ кохáти:
и в нє(и) надѣю бу(д)то в бзѣ полагáти.

А любо (ж) то за(с) и ѱѝ створє(н)є бжоє:
ты(л)ко хр(с)тія́но(м) є(ст) онò нєгожоє.

---

[1] У кінці аркуша недбало дописано рядок: *О ѱахъ або тє(ж) ду(р)но писящихъ.*

Бо пєсъ нє встєрєжє(т), ґды бг҃ъ нє заступає(т):
надѣючи(и)сѧ на ѱа бг҃у проступаєтъ. // 149
Буду(т) бо із(ъ) А(р)мéны тыѥ ча(ст) имѣти:
нє то(к)мо онѝ самы̀, алє іхъ и дѣти.
А та(к) лучшє(и) братіє на бг҃а впова(и)мо:
и ѡ заступлéніє тогò упроша(и)мо.

225. Слово в҃ ѡ ѱахъ: и о людє(х)
нє любящы(х) ѱо(в),
и нє дє(р)жа́щы(х) и(х)

Бл(с)вєнъ є(ст) то(и) дóмъ наза(в)шє о(т) бг҃а:
и о(т) людє(и) бываєтъ похвáла прємнóга.
А імє(н)но то(и) ко(т)ры(и) в сєбѣ ѱóвъ нє мáєтъ:
то(г)[о] бєзпрєста(н)но са(м) бг҃ъ блгословля́єтъ[1].
А за что (ж) то повѣждъ мѝ, бг҃ъ блгословляєтъ,
за тò: жє всякъ чл҃къ єгò похваля́єтъ.
А гдє в котро(м) дому ѱи в кого пробуваютъ:
тогò та(м) вшєлякіє людє проклынáютъ.
Бода(и) вамъ мовя(т) з(ъ) ѱáми нѣgды нє былò добрà:
жє нє мо(щ)но промину(т) бєз пáлицы дворà. // 149 зв.
Бо ѱѝ и пота(и)ныє часомъ в когò бывáютъ:
и що(б) дябли побрали и(х), людє(и) кусáютъ.
І иныє пáкости на свѣтѣ людямъ твóрятъ:
понєва(ж) в розмайты(х) рєча(х) інымъ шкóдя(т).
Я́ко то з воза в когò гдє що выволокáютъ:
а в(ъ) ѡгорóда(х) гря(д)кѝ з(ъ) сѣвбóю потоптáютъ.
І для того (б) ѱовъ всєгдà нє трєба дє(р)жати:
жє(б) блгословє(н)ства бж҃го нє прогоняти.
Я́ людя(мъ) чє(ст)нымъ дєржáт(ъ) ѱо(в) нє поражáю:
и блгословéніѧ бж҃іяго прія́ю.

226. Ѡ клю́чника(х) пн҃óвъ вєлѝки(х) свѣцки(х)
и дх҃овны(х) вла(с)тє(х)[2].

Вся́ки(и) пн҃ъ я(к) вѣ(р)ного слугѹ̀ вподобáє(т):
то(и) тéды вєлѝки(и) ска(р)бъ тако(му) вручáєтъ.

---

[1] Далі йшов рядок: *За тò, жє вся(к) чл҃къ єгò похваля́єтъ.* Він закреслений.
[2] Цей і наступний вірші написані більш недбало, грубішим пером. Заголовки повністю написано червоним чорнилом.

І росказує(т) інъ пнъ же до вбо́ги(х) мѣ(и) взгля(д):
и в своє(м) послуше(н)ствѣ во все(м) мѣ(и) добръ[1] догляд(ъ).
//150

Жебы̀ мѧ не о все(мъ) то(м) в сво(и) ча(с) ту(р)бова(н)но:
і же(б) мнѣ ѡ(т) дво(р)ски(х) слу(г) ска(р)гъ не доноша(н)но.
Же по го(д)но(с)ти в сво(и) ча(с) кому̀ зна́ючи да(и):
а зго́ла хто бу(н)товни(к) го(р)ды(и) тому не да(и).
Да(и) лучшъ стра(н)ному уста сма(ж)на закропити:
а бгъ не забуде(т) тѧ нбо(м) обдарити.
І а́зъ писе́цъ вѣршо(в) си(х) в то(ж) раду даваю:
и всѣм(ъ) ключара(м) добры(м), многи(х) лѣтъ жела́ю[2]. // 150 зв.

227. Ѡ шафаря(х) ми(р)ски(х) и о мн(с)ты(р)скихъ

Ша́фа(р) обои(х) стано(в) в пра(в)дѣ тру́дно(ст) ма́е(т):
гды̀ вде(н) и вночѣ о то(м) пи(л)но размышля́етъ.
Же(б) я́ко шынка(р) часо(м) не проши(н)ковати:
але и(ж) бы раху́бу цѣлу пну зда́ти.
Бо и шафа(р)ски(и) уря(д) зна(и)дуе(т)сѧ тру́дно(ст):
звла́ща не́мощны(мъ) по(д) то(и) ча(с) е(ст) то и нудно(ст).
І здоровы(мъ) шафаря(мъ) тое сѧ случаетъ,
же ча́со(м) и написа(т) много забува́етъ.
Зачи(м) не жела(и) нихто из шафа(р)ства хлѣба:
бы не по(с)ты́гла тѧ дне(с) і на ста́ро(ст) бѣда.
Я(к) то ви́ди(м) такіи трафу(н)ки быва́ютъ:
я(к) ли́чбы не іздаютъ свои(м) докладаю(т).
Ѡ то(м) прошу шафа(р)ства собѣ не жела(и)те:
а я(к) ва(м) на свѣтѣ бгъ да(л) та(к) пробува(и)те[3]. // 151

228. Ѡ бу́дникахъ, що по́ташъ ро́бя(т)

Да і ты́е бу́дники в ншо(и) землѣ бува́ютъ:
що по́ташъ ту(р)камъ су́кна хва(р)бова(т) выро(б)ля́ют.
А наробивши мно́го, то я́ко(с) то збува́ютъ:
ужѐ о то(мъ) не зна́ю, развѣ лю́де зна́ютъ.

---

[1] Слово *добръ* повторено двічі, друге закреслене.
[2] Текст вірша закінчується на півсторінці, решта місця не заповнена.
[3] Унизу на полі приписано тим же почерком:

Еще о шафаря(х) ли(ст) тв. На аркуші 151 зв. тексту немає.

І знаю(т) тєпє(р) дѣло людє на свѣтѣ вся́ко:
и дѣтє(и) якіи є(ст) са́мы, у́ча(т) же та́ко.
І си(х) ча́съ є́стъ бу́диш(ъ) мно́го гдє бу́ды бува́ли:
да́вныє людє (б) тоє и ннѣ призна́ли.
І прислуха(и)сѧ ко(ж)ды(и) що стары(и) мови(т) на глу́мъ:
а молоды(и) нєха(и) бєрє(т) добрє собѣ на у́мъ.
І по́ташники (ж) нєха(и) здоро́вы пробува́ютъ:
а за вѣ(р)шъ сє(и) ласкавє мѧ похваля́ютъ.

229. Ѡ крылоша́на(х), збы(т)нє тру́нокъ
горѣлчаны(и) зажива́ющихъ:
и на у́трєня(х) в цє(р)квахъ
нє бывающыхъ // 152

Нє дивно є(ст) горѣлку крылоша́но(м) нє в ча́съ пи́ти:
алє на(и)дивнѣ(и)шъ в(ъ) цє(р)квѣ у́трєнѣ нє опусти́ти.
Бо за слу(ж)бу бжію нє та́къ ста(р)шіи кара́ютъ:
а за нєприто́мно(ст) утрє(н)нюю нє пропуща́ютъ.
Ґды (ж) утрєню по(д)вигомъ вєлики(м) называ́ютъ:
а за лv(т)ргію лю(б) бо(л)шъ важнѣ(и)ша, пробача́ютъ.
В ча́съ слу(ж)бы бжо(и) нє вся(к) члкъ мо́жє(т) спа́ти:
а до утрєнѣ хо(ч) зво(н) чу́є(т), нє хо́чєтъ вста́ти.
Zачи(мъ) у́трє(н)ны(и) по́двигъ на свѣтѣ є(ст) дивнѣ(и)ши(и):
а до слу(ж)бы бжо(и) ю(ж) нє та́ко чуднѣ(и)ши(и).
А такъ бра́тіє па́чє до у́трє(н) сѧ спѣшѣмо:
хочъ ча́со(м) лажа́сѧ спати и горѣлки напѣмо.
Бо тру(н)ковы(м) лю́дя(м) тру(д)но и нє выпива́ти:
жєбы на го́лосъ и на вєсє́ло(ст) здобува́ти.
І прибу́дє(т) охо́ты до всєгò, писє́цъ сє(и) са(мъ) зна́є(т):
іжъ то таковы(и) обы́ча(и) и собѣ ма́єтъ.
І да(и) бжє помѣрно ко́жды(м) зажива́ти:
да нє буду(т) тєбѣ и лю́дя(м) проступа́ти[1]. // 152 зв.

[1] Унизу на полі приписано червоним чорнилом: *Зри єщє о крылошана(х) напрє(д), ли(ст) сч҃ж.*

230. Ѡ мн(с)тырскихъ трапе́зны(х),
що доглядáю(т) трáпезъ,
и нóся(т) з келáрє(н) выдáєміи потрáвы
сѣдя́чи(м) в трáпєза(х) брáтія(м),
и свѣтскимъ тє(ж) пóслу(ш)никамъ чє(ст)нымъ,
по обыкновéніяхъ мн(с)ты(р)скихъ.

Наука трáпєзнымъ новопо(с)трыжéнны(мъ),
пáчє жє млáды(м) сýщы(м)

Трáпє(з)ны(и) за(в)шє дóлжє(нъ) пи́лно оглядáти:
гдѐ котóры(и) брáтъ бýдє(т) на мѣ́сцу сѣдáти.
Жє(б) лєжáла тарѣлка и лóжка пєрєд ны́мъ:
і́жъ бы̀ послѣ трáпєзы нє мѣ́лъ ско(р)бы из ны́мъ.
Хочъ чáсо(м) є(ст) общынà хо(ч) и нє общынà:
ты̀ смотрѝ прилѣжно жє(б) нє былà ропщинà.
Жєбы̀ єсѝ напи́токъ в пору постанови́лъ:
и комý что̀ надóбно, жє(б) є́стє(с) испроси́лъ. // 153
І трéба всю́да пи(л)но на всѣхъ поглядáти:
и з(ъ) кєла(р)нѣ̀ що комý трéба приношáти.
І трєба всѣ̀ сосýды на пáмяти мѣ́ти:
і́жє (б) было̀ опáтрно, чи(р)ство: гладѣ́ти.
Я́къ то часто убрýсы жєбы̀ были́ прáнны:
и чи́стыми у сто̃ столы̀ застыланны.
Ква(р)ты̀ тє(ж) чáсто трéба водóю полоска(т):
и догоры̀ дєнцáми всѣ̀ пєрєворочáт(ъ).
І вся́коє потрéба мѣ́(т) охє(н)дожéн(ъ)є:
жє(б) нє было̀ ѡ(т) кого̀ ко(л)вєкъ подивє(н)є.
Лю́бо то̀ в(ъ) припóвѣстя(х) мóвя(т) жѐ хто̀ ди́ви(т):
нєха(и) правє и собѣ̀ тако(ж) тóє чи́ни(т).
Еднáкъ сєго̀ прислóвѧ ту(т) нє є(ст) потрéба:
алє ѡ́вшємъ дозóру опа(т)рного трéба.
І трєба пріязли́вє із кєларéмъ жити:
жєбы̀ нє мѣ́лъ казана и дро(в) борони́ти.
І кєла(р) из(ъ) трапéзны(мъ) до(л)жєнъ в(ъ) прія(з)ни жи(т):
іжъ бы̀ нє моглъ напи(т)ку в кєла(р)ню борони(т). // 153 зв.
Вє(д)лу(г) прислóвѧ рукà зáвшє рýку ми́єтъ:
нєха(и) кóжды(и) для хр(с)тà з(ъ) кóжды(мъ) в(ъ) лю(б)вѣ̀ жі́є(т).
Прито(м) з(ъ)дрáвы ща(с)ли́вы спсéнны быва(и)тє:
и чéстію дру(г) дрýга всєгдà во(з)вышша(и)тє[1]. // 154

[1] На сторінці лише чотири рядки, решта місця чистого, підведено риску, під рискою іншим почерком написано: *По указу квитанціѧ* — скоропис кінця XVIII ст.

231. Ω канархи́страхъ

Кана(р)хистръ пови́нє(н) є(ст) гла(с)но сказова́ти:
жєбы всѣмъ крылоша́но(м) мо(щ)но всє слыша́ти.
І выра(з)но вся́кіи словєса̀ вымовля(т):
а особли́вє то́чо(к) нигдѐ нє разрыва(т).
І гла́со(в) и подо́бно(в) ѡстро(ж)но смотрѣти:
а будє(т) za то ѡ(т) всѣхъ похвалу имѣти.
А ґдѝ нє будє(т) та(к) сѧ сєбѣ справова́ти:
то хоча(и) бы тако́го єгò и нє ма́ти.
І нєха(и) и ростро́пно(ст) кана(р)хи(ст)ра ма́єтъ:
нє всѐ росказа(н)ѧ і са(м) іно zна́єтъ.
І повинє(н) такую стяжа́ти пови́нно(ст):
іжъ бы̀ із нєго в цє(р)квѣ нє была̀ бєзчи́нно(ст).
То є(ст) жєбы в кры́лосѣ нѣgды нє смѣя(л)сѧ:
и з(ъ) пи(л)но(ст)ю охо́чо писмо(м) ст҃ы(м) бада(л)сѧ. // 154 зв.

Ω(т) (з)дѐ начина́ю(т)сѧ рѣ́чи поєдинко́выє:
то є(ст) ко(ж)дыє [о чє(м) ко(л)вєкъ][1] словєса̀,
або тѣ́жъ вѣ́рши, поєднокро(т) полага́ющіисѧ,
а нє повторяющыєсѧ. (Кро(м) здѐ два(ж)ды)[2].

232. Ω утѣка́ючихъ

Да́вняѧ приповѣ(ст), я(к) втѣ(к) я(к) дєсятѝ поби(в):
жє на́пасти утѐко(м) своимъ сєбѣ позбы́въ.
Гонящему(с) дороги мно́ги, томꙋ̀ єды́на:
доброму втѣкачєвѣ справи(т) много годы́на.
Которы(и) поступає(т) просто в(ъ) єднꙋ̀ доро́гу:
и що ступи(т) жє(б) нє бы(л) по(и)ма́нъ м҃ли(т)сѧ бг҃у. // 155
І та(к) нєви(н)ны(и) ѡ́чи гонящы(мъ) заслѣпля́єтъ:
а втѣкачєвѣ в да́лшы(и) пу(т) г(с)дь помага́є(т).
Прєто всяки(х) нєви(н)ны(х) втєклы(х) бж҃є сохраня(и):
а і ви(н)ны(х) хотящы(х) каятисѧ zаступа(и).
Да єгда мл(с)тивно о́ны(х) ты сохрани́ши:
са(м) по́слѣ о(т) ни(х) сєбѣ блг҃одарно(ст) узри́ши.

233. Ω утѣка́ючихъ и сѐ

И то ста́ры(х) сло́во, жє в страха вєлики о́чи:
хо(ч) стра(ш)наѧ тємнаѧ ночь, втѣка́ю(т) и вно́чи.

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.
[2] Вираз узято в круглі дужки.

Бо нє боя(т)сѧ то(г)да та(к) звѣрѧ я(к) чєловѣка:
подобно пра(в)дивыє то рѣчи єстъ о(т) вѣка.
Zвѣ(р) áщє и увиди(т) то іны(и) утѣкаєтъ:
а чл҃къ ґды ýзри(т) то пєвнє наганя́єтъ.
Нє жáдє(н) жє и гонєцъ нє мѣєтъ в(ъ) ср(д)цы бг҃а:
ины(и) и нагна(в)ши, то zнову пýсти(т) для бг҃а.
А са(м) змови(т) ста(р)шому своєму, жє нє бáчилъ:
а(ж) ємý г(с)дь грѣхѝ zа мл(с)ть пєрєбáчилъ. // 155 зв.

234. Ω промúслныхъ людéхъ

Я́къ птыца свои(мъ) нóсо(м) сыта повѣдáє:
та(к) чл҃къ которы(и) собѣ промышля́є.
І хо(ч) що ко(л)вєкъ мусѣтъ о сєбѣ старáти:
абы тє(ж) я(к) нибу(д) мо(г)лъ часо(м) пожы(в)ля́ти.
А єсли за собою хто сѧ нє старáєтъ:
таковы(и) кожды(и) нѣgды ничого нє мáє(т).
А і промы́слны(и) пу(д) часъ нищєтє(н) zна(и)дує:
понєва(ж) хто ємý злы(и) повожє(н)є псує.
Нєха(и) жє бж҃є тво(и) насъ прóмы(с)лъ сохраня́є(т):
а творящы(х) на(м) пáкость о(т) на(с) о(т)вращаєтъ.

235. Ω скрывáющихъ талáнтъ, то є(ст) каковую любо мудро(ст)

Нє трєбѣ братіє на(м) тала(н)ту с(ъ)крывáти:
жєбы єѲ(г)лского нє наслѣдовáти. // 156
Котры(и) єдны(мъ) тала(н)томъ другаго нє прижы(л):
алє и то(и) что̀ ємý бы(л) да(нъ), в(ъ) зємлю с(ъ)кры(л).
Тала(н)тъ жє наукою сѧ то̀ наzывáєтъ:
єѧ́ жє нєзави́стны(и) и інѣмъ взычáєтъ.
Бо áщє токмо са(мъ) кто мудро(ст) разумѣєтъ:
а други(мъ) нє подає(т), по(л)зы з нє(и) нє мѣєтъ.
Скрывающы(и) сє(и) тала(н)тъ, я(к) дрєво нєпло(д)но:
нє насаждє(н) будєтъ в(ъ) нбс҃и подобно.
Тѣмъ потрє(б)но науки и послѣдны(м) родо(м)
оставля́ти: да при(и)ду(т) о(н)дє с(ъ) дóбры(м) плодо(мъ).
І с(ъ) прибы(т)комъ прє(д) Хр(с)тà в ча(с) то(и) явя(т)сѧ:
а гласо(м) єгò в радо(ст) вни(и)дѣтє, втѣша(т)сѧ.

Тѣмъ и мы вся́чє(с)ки да(р) б҃жи(и) нє с(ъ)крыва(и)мо:
но и бє(з)мє́здно трєбующымъ подава(и)мо.
Да то(и)ждє слы́шати гласъ б҃жи(и) сподоби(м)сѧ:
а по слыша(н)ню в(ъ) н҃бо до ст҃ы́хъ всєли(м)сѧ. // 156 зв.

236. Ѡ нєблг҃ода́рны(х) людє(х),
ла́сцѣ б҃жо(и), и чєловѣчєско(и)

Кто нє вдячєнъ чиє(и) ла́сцѣ и тру́домъ:
то(и) руга́нiє твори(т) всѣмъ х҃вымъ у́домъ.
А ка́ко жъ то х҃вы(м) у́да(мъ) сѧ ругаєтъ
рцы̀ мѝ: то(и) iжє свои(х) тру(д)нико(в) в(ъ)кры(в)жає(т).
А Х҃с потруды(л)сѧ zа всѣхъ по прємно́гу:
былє бы присвоити якъ о҃цу б҃гу.
А стр(с)ти и тру(д) Х҃въ никто жє и сповѣ(ст):
а́щє и пишє(т) нѣкто, но пачє о(н) са(м) вѣ(ст).
Тѣмъ досто(и)но Х҃ви стр(с)ти помина́ти:
и трудя́щы(х)сѧ на насъ нє запомина́ти.
Нєвдячнымъ убо горє, є(ст) то б глг҃ола(н)но:
когда̀ н҃бо и zємлю єщѐ, содѣла(н)но.
Тѣм жє блг҃ода(р)ны мы̀ братiє быва(и)мо:
и блг҃одарно(ст) б҃гу о всє(мъ) воздава(и)мо. // 157

237. Ѡ врє́мєнахъ лѣтны(х), и ѡзи́мны(х)

Бг҃ъ гдь сотвори(л) на́мъ врє́мєна и лѣта:
котрыє буду(т) трва́ти до ко(н)чины̀ свѣта.
І ча́сы тє(ж) всякiи о(т) нєго̀ створє(н)ны:
но на(и)пачє лѣтныє о(т) всѣхъ ухвалє́нны.
Лу(ч)шє(и) бо лѣто в нє(м) жє вся(к) пло(д) сѧ раждає́тъ:
и на зы́мноє врємѧ пищу умножа́єтъ.
І что вготуєтъ лѣто zымà прибыра́єтъ:
а растѣнiѧ плодо(в) в(ъ)зымѣ нє быва́єтъ.
І якъ мовя(т) на зы́му лѣто работа́єтъ:
а zымà работати на лѣто нє зна́єтъ.
І что̀ о(т)мѣтає(м) в ча(с) лѣтны(и) что нога́ми:
то́є з(ъ) ѡхо́тою (б) взя(л) взымѣ и рука́ми.

А та́къ пу(д)да́нство зымѣ лѣто о(т)праву́етъ:
ґды всякіе запа́сы е(и) zавше готу́етъ.
Подобно то сы́то(с)ти зыма̀ в собѣ не ма́етъ:
что всякіе лѣтные собра(н)ѧ з(ъ)яда́етъ. // 157 зв.
А и лѣто такое же(б) нѣgды не бы́ло:
ко(т)рое на(мъ) бы грѣхѝ многи изроди́ло.

І не да(и) ю(ж) на(мъ) бже бо(л)шъ грѣховъ твори́ти:
але рачъ и за тые ла(с)каве простити.

І согрѣ(и) дхо(м) стымъ в насъ хла(д)ные ср(д)ца:
мли(м) тѧ пр(с)но о то̀ ѡ(т) всего̀ ср(д)ца.

238. Ѡ ча́са(х) погóдны(х), и ѡ непогóдны(х)

Ежелѝ прилучи(т)сѧ в ко(т)ры(и) часъ погóда:
то(г)да̀ людемъ бывае(т) особна выгóда.
Бо в(ъ) погóду и сму(т)ны(и) веселы(мъ) быва́етъ:
и в то(и) ча(с) з(ъ) мало ско(р)бы свое(и) забыва́етъ.
І работа́ющы(м) лѣпшъ тогда̀ работа́ти:
чи́сто за всякую ре(ч) рука́ми сѧ взя́ти.
Па́че (ж) подорожны(м) безско(р)бна дорóга:
ко(т)рые то(г)да без(ъ)пре(ч) о то̀ млятъ бга. // 158
А в(ъ) безве(д)рное вре́мѧ, всѧ̀ тва(р) дряхлу́е(т):
и не ма́ло лечъ крѣпко ср(д)цы болѣзнуетъ.
Бо и ста(т)чина óны(х) часовъ на(д)саждаетъ:
которѧ в поѣзда(х) часто работаетъ.

І ѡсобъ члку часови утра́та:
и на ха(р)чъ грошовѧ даремно із(ъ)тра́та.

І непогоду дава(и) бже когда тре́ба:
а тогда̀ уде(р)жу(и) я(к) еи намъ не треба.

Ты(л)ко жъ во всяки(х) рѣча(х) воля твоѧ бже:
и твоѧ вл(д)чице и нша г(с)поже.
Една(к) проси(мъ) подава(и) и безве(д)рно(ст) мѣрно:
жебы хр(с)тія(н)ски(и) ро(д) не тужи(л) без(ъ)мѣрно.

239. Ѡ нестате́чны(х) zыма́хъ, або тежъ ѡ нестановки́хъ. // 158 зв.

Подобно ка́рно(ст) бгъ люде(мъ) посыла́е(т):
же то несто́токъ zымны(и) велики(и) быва́етъ.

Я́ко то̀ частокро(т)но случаю(т)сѧ сло́ты:
из заразлывы(мъ) вѣтро(мъ) дождєвны плюхо́ты.
А часомъ збы(т)ныє сѧ роскалы зна(и)ду́ютъ:
жє а(ж) крѣпко вси лю́дє з(ъ) скотами бѣдую(т).
А іно(г)да и во́ды на низа́хъ стопля́ютъ:
а на ставахъ на рѣкахъ грєблѣ урыва́ю(т).
І пєрєѣздо(в) в рудка(х) тогда̀ нѣтъ безпє́чно:
а(ж) поку(л) гдє онѝ є(ст), zамє(р)знуть конє́чно.
Една(к) нє добро̀ и в то(и) часъ ґды̀ голощо́ки:
ко(н) попо(л)знє(т)сѧ вы́бєтъ собѣ зубы и що́ки.
Коня (ж) мощно на ки(л)ко ногъ кому пу(д)кова́т(ъ):
а волъ бѣдны(и) нє ко́ва(н) мусѣ́т(ъ) сѧ спотыка(т).
І злаѧ то рѣчъ ѣзди(т) вола́ми на свѣтѣ:
волѣлъ бы(м) всѐ ко(н)ми, а іхъ бы хочъ нє мѣти.
Я(к) бы мѣлъ в злы(и) фо(р)тунны(и) ча(с) собка(т)сѧ вола́ми:
то скорѣ(и) бы поспѣшилъ пѣшыми нога́ми. // 159
І що̀ є(ст) злы(х) ра́зовъ, всѐ zимы̀ нєстатє́чно(и):
нє єди(н) сѧ натє(р)питъ бѣды̀ валєчно(и).
Бо всѣхъ приміо́то(в), такихъ зы(мъ) нє бываєтъ
зы́мны(х): хо(ч) снѣгъ быває(т) то нє замє(р)заєтъ.
А gды̀ замє(р)знєтъ, то в то(и) часъ о снѣгъ є(ст) тру(д)но:
а(ж) розмаиты(м) людя(мъ) и ста(т)чина(м) нудно.
Жє то груда мє(р)злаѧ снѣгомъ нє прикры́та:
и голаѧ дорога в по́лю та(к)жє нє вкры́та.
Прєто̀ чи са(н)мы̀ ѣха(т) чи во́зомъ, нє знаєшъ:
в далєкую дорогу, а́жъ нє прыгада́єшъ.
Нє хочєшъ знаю того обє(л) занєха́ти:
и на іноє врємѧ та(к)жє о(т)клада́ти:
Ѡ(т)ложѝ и пилно(ст) дѣлъ до самого лѣта:
gды̀ б҃гъ тѝ продолжи(т) зє(м)наго сєго свѣта.
Бо хочъ будє(т) zыма̀ ю́жъ нє своєго часу:
ко(г)да людє зажи́ю(т) бєрєзова ква́су.
І тогда̀ за нєстаткомъ своимъ ужѐ наста́нєтъ:
якъ скоты́на(мъ) и коня(м) по́ка(р)мовъ нє ста́нєтъ.
І такъ ввє(с) подобны(и) ча(с) зи́мны(и), zлѐ проминє́тъ:
а(ж) в вєсня́ны(и) часъ бобро́мъ на́ ухо нажєнє́тъ. // 159 зв.
І ю́жъ в то(и) часъ нє будутъ єи потрєбова(т):
при(ш)ло̀ врє́мѧ ра(д) бы вся(к) в(ъ)скорѣ лѣто оглядá(т)ъ).
І нє да(и) б҃жє нѣgды таки(х) злыхъ зы́мъ вѣрнымъ:
лє(ч) посыла(и) во стра́ны і́ны всѣмъ нєвѣрнымъ.

240. Ѡ лѣтєхъ и ѡ zыма(х): и остра́на(х) тє́плыхъ, и о zи́мныхъ

Я́ко всѧ дѣла твоѧ бж҃є нє ізрєчє́нна:
та́ко и сыѧ на(м) вєщъ о(т)ню(д) нє домы(с)лє(н)на.
Жє(с) посади(л) єси насъ вѣрны(х) на зємлѝ хла(д)но(и):
и на ча́сти свѣта сєгѡ̀ по части и гла́дно(и).
А нєвѣрны(мъ) пога́но(м) далъ єси ввє(с) ужытокъ:
и лу(ч)шы(и) оставилє(с) в страна(х) іхъ и́мъ пожы́то(к).
Я́ко то в ны(х) драгі́є корєніє сѧ родятъ:
и о́вощы ди(в)ныє в ни(х) жє страна(х) сѧ пло́дя(т).
І два̀ кро(т) в лѣто слы́ши(мъ) о́вощы сѧ раждáютъ:
и зымно(ст) в(ъ) м(с)цахъ тѣхъ, что в на(с), либо нє быва́є(т).
// 160
А хр(с)тія(н)ски(и) кра(и) ты(м) єсѝ нє удоволи́лъ:
алє и студє́ности zимныє постанови́лъ.
І быває(т) в насъ зымѝ нєжєли лѣта бо́лшє(и):
и пу(д) часъ в лѣтѣ студє(н) случає(т), то на(мъ) го(р)шє(и).
І хоча(и) бы(с) zы(м) лютыхъ и намъ нє останови́лъ:
жадє(н) бы вѣмъ чл҃къ по ни(х) сѧ нє журы́лъ.
Да жєбы(с) и в м(с)ца(х) зы́мны(х) подавалъ лѣто:
нє стр(д)лъ бы ми(р) мра́зо(м), и вє(л)мѝ было (б) лѣпо.
Жєбы(с) бєзпрєчъ лѣтныє тєплости укорєня́лъ:
а студєности зы́мны хо(ч) бы(с) навѣкъ скорєня́лъ.
І кгды бы(с) тє(ж) и о(т) насъ люто(ст) зы́мную о(т)ня́лъ:
ко(ж)ды(и) бы по зымѣ измє(ж) насъ главы̀ нє звяза́лъ.
А заты(м) нє що іно мѣємъ бж҃є чини́ти:
гдѐ посады́лє(с) на(с), и я(к) да́лє(с) то да́лє(с):
мусѣмъ жи́ти.
Zа н҃ши всє(г)дашныє принамнѣ(и) тє(р)пєніѧ:
простѝ насъ и сподобѝ вышняго сєлєніѧ.
Котроє да(и) на(м) Хр(с)тє конєчно получи́ти:
бы(х)мо̀ с(ъ) ст҃ы́ми тѧ мо(г)лѝ в(ъ) нб҃ѣ хвали́ти. // 160 зв.

241. Ѡ писа́ніи ст҃о́мъ, и о уча́щы(х)сѧ єгѡ̀

Если (б) правє писани(и) бг҃ъ на свѣтъ нє пода(л):
ввє(с) бы наро(д) зємны(и) тво(р)ца своє́го нє зна(л).
А́жє прє(з) писаніє то єгѡ̀ позна́ли:
и г(с)дємъ и сп҃сомъ и тво(р)цємъ наzва́ли.

І сщєнниковъ схотѣлъ бгъ вєздѣ поставити:
дабы моглѝ народо(в) на пу(т) пра(в) учити.
І кгды (б) нє сщє(н)ники и цркве(и) бы нє было̀:
нє бы(л) бы zако(н) алє бє(з)зако́нiє (б) было̀.
Бо зако(н)ного браку нє мощно (б) составля́ти:
понєва(ж) бы нє было̀ комѹ̀ шлюбо(в) дая́ти.
Та(к) жє хр(с)тiянами нє могли (б) сѧ называ́т(ъ):
кгды (б) раждáємы(х) дѣтє(и) нѣкому было̀ крща(т).
І фу(н)дамє(н)томъ бгъ поставилъ а(р)хiєрєєвъ:
постановляю(т) бо они и iєрєєвъ.
Бо о(т) а(р)хiєрєѧ сщéнникъ бывáєтъ:
а з(ъ) сщéнника сѧ хр(с)тiяни́нъ раждáєтъ. // 161
Прєто ґды (б) нє было̀ писáнiє на свѣтѣ:
нє мо(г)лъ бы свѣ(т) жа(д)ного чину в сєбѣ мѣти.
А то за писанiє блгода(р)ствуємъ бга:
прє(з) ко(т)роє о(т)крыта в(ъ) нбо всѣмъ на(м) дорóга.
І хто̀ писанiє стоє знєважаєтъ:
таки(и) вє(л)ми гду бгу согрѣшаєтъ.
Бо iны(и) мови(т), жє з писмєнны(х) всє зло̀ бывáєтъ:
нєха(и) за єго лга(н)є на єго̀ обращаєтъ.
І обрати(т)сѧ, жє слѣпъ дє(р)зає(т) вождо(в) хули́ти:
будє(т) бо пєвнє єго бгъ zа тоє судити.
І з(ъ)нову (ж) мовя(т) прє(з) писмєнны(х) западє(т)сѧ свѣтъ:
що(б) то(и) са(м) запа(л)сѧ, а того и по сє(и) ча(с) нѣтъ.
І для того̀ людє сѧ тру(ж)дáю(т) пи(с)мà учи́ти:
жє(б) сп(с)нiѧ дша(мъ) моглѝ сѧ научи́ти.
Zачи(м) пєрєста(н)тє простакѝ пи(с)мо̀ блю(з)ни́ти:
бы(с)тє сѧ нє мо(г)лѝ в(ъ) пропа(ст) вѣчну потопи́ти.
Я́ ва(с) в то(м) якъ прiятє(л) пєрєстєрѣгáю:
а за наказа(н)є о прощє(н)ство упрошáю. // 161 зв.

242. Ѡ учащы(х) сѧ малы́хъ дѣтєхъ писани(и)
стыхъ, я́ко малыє наѹ́чат(ъ) сѧ:
а вєли́кiє хо(ч) сѧ и учити буду(т),
да нє тáкъ могу(т) ю(ж) тыє памятати:
и нє та(к) сла(в)но
Поря́дно и слушнє то(т) звыча(и) идє(т) на свѣтѣ:
жє малыє учи́ти узакони́ли дѣти.

Бо вєлики(х) з(ъ) трудно(ст)ю приходи(т) ю(ж) учи́ти:
понєва(ж) нє такъ мо(щ)но доро́слы(х) нахылити.
І буду(т) вѣмъ бє(з) страху іноє пробува́ти:
и що сѧ научаютъ, ту(т) могу(т) ѕабува́ти.
І для того̀ то̀ малы(х) писани(и) заправля́ютъ:
що сѧ науча(т) тоє и в старо(ст) памята́ютъ.
Рємє(с)ла̀ и вєлики(и) можє(т) сѧ научи́ти:
а на(д) пи(с)мо(м) малы(м) сѧ трєба потруди́ти.
А хо(ч) є(ст), що вєлики(и) писані ѧ сѧ учитъ:
да ты(л)ко бѣдны(и) сєбѐ и учитєлѧ му́читъ. // 162
Прєто нєха(и) хто хочє(т) малы(м) сѧ науча́єтъ:
а вєлики(м) хо(ч) нєха(и) ужє ни помышля́єтъ.
Бо з нєго̀ науки южъ згола нищо нє будєтъ:
ты(л)ко сѧ знєбудє(т), и ча(с) да(р)мо траты(т) будє(т).
Я́ ражу ты(х) за́мысловъ о(т)ню(д) ю́жъ пєрєстати:
а іны(х) рукодѣли(и) научатисѧ ста́ти.
Бо мовя(т) нє кракала врона лєтѧ догоры̀:
и погото(в) нє будє(т) пущаючисѧ з горы̀.
А та(к) правє шкода ю(ж) того̀ и говори́ти:
которои потравы нє будєшъ вари́ти.
Мо́щ(ъ)но и в(ъ) у зростѣ, писмє(н)ного ю(ж), учи́ти:
якъ то часо(м) якую мудро(ст), єму̀ о(т)кры́ти.
А з фу(н)дамє(н)товъ то(и) а́збучны(х) нѣтъ сѧ нє по(и)мє(т):
то(к)мо з(ъ)тра́ту ча́су, и дарє́мны(и) тру(д) обо(и)мє(т).
Ѕачи(м) и за(с) да(и) поко(и) о то(м) южъ нєборачє:
а учисѧ рємє(с)ла̀ лучшє(и), а нє іначє.
Я́ тобѣ и повторє такъ тоє поража́ю:
и о прощєніє тѧ прошу̀, и добръ прія́ю. // 162 зв.

243. Ѡ хотя́щы(х) пи(с)ма̀ учи́тисѧ и нє могу́щы(х)

Добро (б) ко(ж)дому писма̀ свто́го сѧ вчи́ти:
алє нє кожды(и) єго̀ можє(т) наставити.
Бо то в науцѣ вє(л)ми̇̀ є(ст) дѣло трудно́є:
и хто̀ нє можє(т) поня(т), то крѣпко нудно́є.

Пи(с)мо̀ таково̀, кому то̀ бгъ да(ст), єго̀ вмѣ́т(ъ):
а іны(и) и учи(т)сѧ и нє будє(т) разумѣ́т(ъ).

Ты́ жє бжє хотящы(м), зво(л) тоє о(т)кры́ти:
а они̇̀ буду(т) за то̀ тѧ блгодари́ти.

244. Ѡ учáщы(х) сѧ в лѣтє(х), чєгò добро(г) [о]
коєго художє(ст)ва сирѣчъ рукодѣлі ѧ,
[кро(м) бж(ст)вє(н)наго писані ѧ] [1]
я́ко нє всты(д)но є(ст)

Я́къ то мовя(т) до смє(р)ти учи(т)сѧ ч҃лкъ:
прє(з) всѐ врємѧ жывотà, або тє(ж) прє(з) ввє(с) вѣкъ. // 163
І добрò доброго сѧ и в лѣтєхъ навчáти:
а злы(х) дѣлъ нє да(и) б҃жє анѣ помышля́ти.
Бо доброго и старымъ нє встыд сѧ учи́ти:
а всты(д) и грѣхъ и млады(мъ) злого сѧ учи́ти.
Прєто да(и) б҃жє добры(х) дѣлъ хтѣти умѣти:
а о(т) злы(х) храни̑ б҃жє, старыє и дѣти.
Zачи(м) нє грѣхъ спсє(н)ны(х) дѣлъ и научáти:
а о(т) злого якъ можє(ш) тщы́сѧ о(т)вращáти.
Кождого Хр(с)тє б҃жє ѡ(т) злого о(т)вє(р)ни:
а пóлєзного всѣхъ сѧ учи́ти навє(р)ни.
Да со добрыми дѣлы вси̑ к тєбѣ явы(м)сѧ:
и на судищи твоємъ да нє постыди(м)сѧ.

245. Вѣршъ причинны(и) ѡ(т) когò до ко(г) [о],
за якóвы(мъ) прєсту́пл(ъ) шымъ чєловѣкомъ

Хотя́щаго сп(с)ти́сѧ, сп(с)ти̑ подобáєтъ:
понєжє покáяти(с) о(т) ср(д)ца желáєтъ. // 163 зв.
А согрѣшшєму руку помощи подáти
трєбѣ: ібо о(т) грѣховъ хощє(т) за(с) востáти.
Да и подáвшы(и) пóмощъ с҃псє(т)сѧ осóбно:
и нє вни(и)дє(т) вовѣки в нáпасти подобно.
Тѣмъ досто(и)но грѣшному мл(с)ть показáти:
да и са(м) будє(ш) в(ъ) н҃бѣ вѣчно ца(р)ствовати.

246. Ѡ православныхъ людѣ́хъ
вои(н)скіє слу(ж)бы о(т) прав̆ючи(х):
імє(н)но о козака(х)

И козакѝ на свѣтѣ всѣ, вє(л)мѝ сѧ труждáютъ:
понєва(ж) пє(р)си свои̑ на во(и)нáхъ выставля́ютъ.
Боронячѝ о(т)чи́зни и добрà хр(с)тія́нъ:
жєбы нє прєодолѣвъ нєчєстивы(и) басу(р)мáнъ.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

І нє то(к)мо что пє(р)си ѡни ставя(т) у во(и)нѣ:
алє и́ныє кладутъ и го́ловы на во(и)нѣ. // 164
Zачи́мъ спсѝ іхъ бжє за ту́ю ѡ(т)ва́гу[1]:
а грѣши(т) бгу хто даєтъ козака(м) знєва́гу.
Просты(и) члкъ zавшє у дому пробува́єтъ:
а козакъ шє(д)ши в во(и)ско ввє(с) до(м) сво(и) оставляє(т).
А идучи чи вє(р)нєтъ к до́му и самъ нє зна́єтъ:
ты(л)ко са(мъ) бгъ и(х) нєха(и) о(т) смє(р)тє(и) сохраня́єтъ.
Zачи(м) нє ты(л)ко хова(и) бжє нагану дават(ъ)
козака(м): алє трєба и(х) якъ сты́хъ шанова́т(ъ).
Бо на во(и)на́хъ в потрєба(х) кро(в) свою проли́ва́ю(т):
и zа православную вѣру дши полага́ютъ.
І дару(и) бжє такимъ нб(с)ныє коро́ны:
що чиня(т) зємлѣ ншо(и) о(т) враговъ оборо́ны.

247. Ѡ вєсє́ло(с)ти дво(р)ско(и), и ѡ смущє́ніи

Еслѝ часо(мъ) вєсє(л) пнъ, и слу́ги вєсєля(т)сѧ:
а єжєлѝ пнъ смутє(н), то и слу́ги смутя(т)сѧ.
Смутна (ж) была̀ всѧ тва(р) ґды̀ Хр(с)та̀ распя́то:
понєва(ж) з(ъ) свѣта всяку радо(ст) было̀ о(т)ня́то. // 164 зв.
А ко(г)да тако(ж) дє впя(т) Хс із мє(р)твы(х) воста́лъ:
то(г)да новоє миру вєсєліє даровалъ.
І намъ жє Хр(с)тє тую вєсєло(ст) дару(и):
а фрасунокъ о(т) ср(д)цъ нши(х) всяки(и) о(д)і(и)му(и).
Абы(х)мо радо(ст)но тѧ всє(г)да̀ мо(г)ли хвали́ти:
и блгода(р)но(ст) тєбѣ о(т) дша̀ приноси́ти.

---

[1] З лівого боку на полі вертикальний рядок довжиною до кінця цього вірша: *Ѡ козака́хъ zлы(х) ли(ст) лѕ, лз наза́дѣ*. Написаний червоним чорнилом. І справді, на аркушах 36 і 37 є вірші про козаків.

248. Ѡ бáня(х), [тò є(ст) о лáзняхъ][1]
або тє(ж) по литóвски(и) ѡ мы́лняхъ,
жѐ в(ъ) ходя́щіи в ны(х) мы́тисѧ,
тѣла свои прє(д) всѣми обнажáютъ.
Zwłaszcza íпосу.
А и́ныє єѧ нє зажывáютъ

Я́ко ми(р)скимъ лáзнѧ є(ст) то дѣло нє чє(ст)но:
а іноко(м) на(и)пачє то є́сть безчє́стно.
Іночє(с)ко(и) слнцу zрѣт(ъ) нє трєбѣ наготы̀:
а нє толко людє(м) і́ноково(и) срамоты̀.
І ми(р)скимъ годило (б) сѧ єи нє вжывáти:
жє начну(т) z голы(м) тѣло(м) я́вно обє(р)тáти. // 165
І мóщно (б) всякимъ чи́но(м) лáзню оставúти:
а в лѣтнєє врéмѧ в рєцѣ сѧ измы́ти.
І кгды̀ нє грѣшнò то здоровы к нє(и) ходѣтє:
а на положившаго си́є, нє скорбѣтє.

249. Ѡ кровопущáющыхъ

Много таки(х) є(ст), жє з(ъ) тѣлъ свои(х) кро(в) пущáю(т):
и мáло пóмощи з ты(х) лѣка(р)ствъ сєбѣ мáю(т).
Бо лѣчєны(м) конємъ южъ сѧ нє наробúти:
ты(л)ко іны(и) нє тє(р)пѧ мусѣтъ то чинúти.
И áзъ вѣршопúсєцъ сє(и) зколко (м) лѣтъ зажывáлъ
пуща(т) кро(в): и малую помо(щ) ты(мъ) дознавалъ.
І нє мѣючи по(л)зы мусѣлємъ прєстáти:
а на врáча г(с)да начáхъ уповáти.
Єму самому нємощъ мою̀ прє(д)лагаю:
и всєго сєбѐ єго мл(с)ти вручáю.
Ѡнъ лу(ч)шє(и) тѣло моѐ уврачєват(ъ) можєтъ:
и дшу грѣшну сп(с)тѝ я́ко бгъ возможєтъ. // 165 зв.
Прєто и і́ны(м) пуща(т) прєста(т) поражáю:
а zа пораду мою̀ прощє(н)ства впрашáю.

250. Ѡ людє(х) з(ъ) молоды(х) лѣ(т)
збы(т) нє працовáвшы(х):
а на старо(ст) ни мáло сыли
нє заховáвшы(х)

Мнóгіи того̀ прє(ж)дє врємени дознáли:
которыє zмолоду сы́ли нє ховáли.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Же в посре(д) вѣка мѣю(т) нємо(щ) прєстарѣлу:
и тва(р) а(л)бо пє(р)сону свою состарѣлу.
І уже якъ стары́є дѣды́ща хрыпа́ютъ:
що а(ж) zгола у собѣ здоро́в (ъ)ѧ нє ма́ютъ.
І уже (б) и храни́ли да нѣчєго храни́т(ъ):
ты(л)ко муся(т) бѣдныє и та(к) из(ъ) лихо(м) жи(т).
І писа́тє(л) сихъ вѣршовъ крѣпко тогѐ дозна(л):
и щѐ мѣло на старо(ст) быти о то(м) нє зна́лъ.
Прєтѐ ка(и)сѧ молоды(и), чрє(з) сы́лу працова́т(ъ):
да нє бу́дє(ш) далѣ(и) та(м), такъ я(к) я́ бѣдова́т(ъ). // 166

251. Ѡ сна́хъ, щѐ спи́тъ человѣ́къ

Хочъ стары(и) хо(ч) молоды(и), я(к) нєдосыпля́єтъ:
то(и) половину своєго здоровѧ втрача́єтъ.
І ѡсобно бываєтъ тому чєловѣку
из(ъ) нєдосыпля(н)ѧ: же вмє(н)шає(т)сѧ вѣку.
Мо́зги бо у голова(х) таки́хъ zасыха́ютъ:
а ча́со(м) щѐ на(и)го(р)шє(и), а(ж) умъ погубля́ютъ.
То́є тє(ж) и бєзмѣ(р)но спя́щы(м) быва́єтъ:
многи(и) наро(д) таково(и) рєчи досвѣдчаєтъ.

С҃ты́є о҃цѝ наро́чно нєдосыпля́ли:
ра́ды сп(с)нiѧ: да нє до́лго жыва́ли.

Ты (ж) ч҃лчє єслѝ хо́чє(ш) zдравствова́ти:
стара(и)сѧ высыпля́ти, ли(ш) нє на́ збы(т) спа́ти.

252. Ѡ потрє́бахъ ко(н)ца̀ нє iму́щы(х)

Жыво́му ч҃лку всѐ на свѣтѣ трє́ба:
а якъ умрє(т) то ужѐ нищѐ нє потрє́ба. // 166 зв.
І нє можєтъ тє(ж) нищѐ из(ъ) собо́ю взя́ти:
ты(л)ко на(г) тамо по(и)дєтъ я(к) роды́ла м҃ти.
А єжєли (б) мо́щно жє(б) на то(и) свѣтъ що бра́ли:
то живы(м) бы ничо́го ю́жъ нє оставля́ли.
І вєли́кою стр(д)лъ бы̀ свѣтъ нищєто́ю:
нє єди(н) бы и бога(ч) zоста(л) сырото́ю.

А҃же б҃гъ всѣмъ з(ъ) собою брати позапрѣща́лъ:
жєбы̀ до sѣла ми(р) сє(и) живы(и) нє обнища(л).
А і та(к) бєзчислє(н)но на zємлѝ нищє(т)ныхъ:
нєжєлѝ ты(х) бога́тыхъ ду́ко(в), и славєтны(х).
Zачи(м) ничо́го (б) на(м) та(к) нє потрєбова́ти
я́ко б҃га: жєбы̀ з ны(м) в(ъ) н҃бѣ цр(ст)вова́ти.

253. Ѡ рабѣхъ, то̀ є(ст) о наѐмника(х), служащы(х) людє(м) свѣтовы(м), в(ъ) градѣхъ и в(ъ) вѐсє(х): и в(ъ) мн(с)тырѐхъ

Еслѝ кто̀ в(ъ) мн(с)тырѹ̀ вѣ(р)но служи́т(ъ) бу́дєтъ:
пєвнє того̀ за щы́ро(ст), са(м) бг҃ъ нє забудєтъ. // 167
А хоча(и) и свѣцкому вѣрно работаєтъ:
єдна(к) жє и такого бг҃ъ нє zабуваєтъ.
А ба(р)зѣ(и) мн(с)тырѹ̀ ко(т)рыє тружда(т) зволя(т):
хо(ч) хто̀ и нє бє(з) платы, а за ны(х) бг҃а мл҃ятъ.
А мл҃ятъ по чты́ри кро(т) на́ дн҃ь zа́вшє:
и поісти(н)нѣ̀ будутъ мл҃и́ти наза́вшє.
По́ку(л) яко(г)[о] ко(л)вєкъ мн(с)тыра̀ ста́нєтъ:
за служа́щы(х) и служи́вшы(х) мо(л)ба нє прєста́нє(т).
Мєновитє (ж) в вєчє(р)ня(х) в павєчє(р)няхъ, прося(т):
на у́трєня(х) на часа(х) мл(т)вы прино́сятъ.
А на(и)пачє на службахъ мо(л)бы полага́ютъ:
гды̀ сщ҃є(н)ники за ны(х) ча(ст)кѝ покладáютъ.
І котры(и) в(ъ) мн(с)трѹ̀ служи(в), або̀ з(ъ)хо́чє(т) послужи́ти:
звла́ща щы́рє: цѣлє то(и) можєтъ сп(с)нiѧ зажи́ти.
А осо(б) правдою жы(т) чє(р)нцамъ поражáю:
и всяки(х) чтущы(х) сы́є бг҃у поручáю.
І то(и) жє писáтє(л) прощѐнiѧ жєлáєтъ:
и поку(л) жывъ то тако(ж) за васъ бг҃а блгáєтъ. // 167 зв.

254. Ѡ начáвшомъ кіи строєнiѧ творѝти: а по́слѣ нє могу́щє(м) того̀ докончи́ти

Пѐвнє было (б) таковы(х) спра(в) ни починáти:
котры(м) нє мо́жє(ш) слу(ш)ны(и) конє(ц) доказáти.
Бо знає(ш) что дарємнє и ко(ш)тъ сво(и) уло́жи(ш):
або тє(ж) працы своє(и) нєви(н)нє прило́жишъ.
Кгды (б) вчинилъ єсѝ на то̀ такую ува̀гу:
жє(б) я(к) много доста(т)ку изчитáти вáгу.
А то̀ ты(л)ко на заходъ тво(и) пожа(л)сѧ бж҃є:
в чє(м) развѣ то(и) жє тєбѣ бг҃ъ нєха(и) поможє.

255. Ѡ купу́ющыхъ буди́нки готовыє и ѡдєжды

Пра(в)дива҂ приповѣ(ст), купу(и) хату кры́тую:
а одєжыну зовсѣмъ я(к) трєба пошытую. // 168
Да мє(н)шъ утра́ты ко(ш)ту твоєму за(в)шє бу́дє(т):
и ту(р)ба́ціи о то(м) дѣлє тєбѣ нє будєтъ.
Бо будуючи ꙁара(з) нє станє(т) совє(р)шєнна [1]:
а ты(м) часо(м) кишєн҂ явы(т)с҂ упра(ж)нєнна.
А до справля(н)҂ одєждъ бо(л)шєи дєнє(г) надо́бно:
за ко(т)рыє часо(м) двѣ купи́лє(с) бы подобно.
А и кравє́цъ і́ногда которы(и) ша(л)вѣру́єтъ:
то(и) тєды много рѣчи(и) твои(х) внѣвєчъ з(ъ)тахлу́є(т).
А нѣтъ лучшє(и) я(к) на́чнє(ш) готовоє купова́т(ъ):
пєвнє мє(н)ши(и) ста́нє(ш) ко́штъ на що ко(л)вє(к)
вы(к)лада(т).
І вре́мєни на тоє з(ъ)то(л)ко нє згубишъ сєбѣ:
и стокро(т)ны(и) пожы́то(к) са(м) взри(ш) на(и)дє(т)с҂ тєбѣ.
Єдна(к) жє на то́є я тєбѣ нє прымуша́ю:
ты(л)ко твоє(и) мл(с)ти, я́ко сєбѣ пріяю.

Са(м) з(ъ) ла(с)ки бжєи сво(и) разу(м) и во́лю має(ш):
и вшєлякіє спра́вы тако(ж) твори́ти знає(ш). // 168 зв.
А на мєнѣ за вѣршы си́є нє ра́чъ дыви́ти:
во(л)но мл(с)ти твоє(и) сєгѡ̀ и нє чини́ти.

256. Ѡ нє радя́щы(х) людє(х) ѡ́коло сєбѣ̀, и о́коло свои́хъ имѣни(и)

Кгды̀ чл҃къ нє стои(т) ꙁа шє́ляго(м) яковы(и):
то то(и) и са(м) шє́ляга нє стои(т) таковы(и).
І ма(р)нотра́вцєю тако́го могу(т) назва́т(ъ):
кгды самъ за свои(м) добры(м) нє захочє(т) стоя(т).
Бо трєба всѣм своєго добра̀ остєрѣга́т(ъ):
а нє повсюда ма(р)но и да(р)мо расточа́т(ъ).
І до(л)жєнъ вся(к) прє(з) труды свои собира́ти:
и мл(с)ты́ню вбоги(м) о(т) трудовъ дая́ти.
І хо(ч) нє то(и) господа(р) мовя(т) що збира́єтъ:
алє що гото́вого добра̀ нє зтрача́єтъ.
Єдна(к) к гото́во(и) ого(н) лѣпшъ класти коло́дѣ:
я(к) будє(т) мѣ(т), а(ж) часо(м) выго́ды в прыго́дѣ. // 169

---

[1] З лівого боку на полі проти цього рядка рукою автора написано червоним чорнилом: *ха(т)а.*

А понєва(ж) запа́сы нѣgды всѣмъ нє шко́дятъ:
ты(л)ко при злы(х) и добры(х) фо(р)туна(х) всѣхъ здо́бя(т).
А та(к) бжє помага(и) имѣни(и) примножа́т(ъ)
прв(д)ны(х): а za тоє тѧ тво(р)ца восхваля́т(ъ).
А нєімущы(х) о(т)ню(д) ничтò, са(м) вспомага(и):
и нє до ко(н)цà свои(х) убоги(х) забыва(и).

257. Ѡ подыве́н(ъ)я(х) и ѡ за́зро(с)тє(х)
лю(д)зки(х) ко(т)рыє часо(м)
подывляю(т) на тыхъ,
что кто чимъ орудуєтъ,
в(ъ) рука(х) свои(х) мѣючи

Вє(л)ми часто ты(мъ) рєча(м) лю́дє подывля́ютъ:
на ты(х) тò, ко(т)рыє чтò в(ъ) рука(х) свои(х) ма́ютъ.
І ты(м) во врємѧ своѐ дши пожывля́ютъ:
хо(ч) нє з свои(х) та(к) з(ъ) пнски(х) добръ мало
вмы(ш)ляю(т).
Бо служачи олтарѹ̀ з(ъ) ѡлтара и жи́ти:
и za тоє нѣчєго много и дивити[1]. // 169 зв.

258. [Ѡ старцяхъ]

Старє́цкіи вовѣки нє напо(л)нишъ су́нки:
бо то дѣравыє в ни(х) на(и)дую(т)сѧ тлу́мки.
Нє можє(т) хо(ч) бы ко(л)ко бравъ обогати́ти:
и свою̀ су(н)ку ко(г)да ко(л)вєкъ насыти́ти.
І бєрєтъ іны(и) ча́сто и нищò нє ма́єтъ:
нє знає(м) для чєгò бгъ ты(л)ко єгò зна́єтъ.
Подобно разумѣєтъ жє то такъ для тогò:
жє ко(ж)ды(и) и живы(т)сѧ з(ъ)мєжи ны(х) из тогò.
Кгдѝ з(ъ) прощє(н)ѧ всяку (б) то ну(ж)ду вдоволя́ти:
а і́ндѣ бѣдны(и) чогò нє мѣє(т) гдѐ взя́ти.
І ничо́го в людє(и) ста(р)цы нє заробля́ютъ:
бо іныє рукъ або ѡчє(и) нє ма́ютъ.
І для тогò муся(т) мл(с)тини проси́ти:
хо(ч) и нє ра́ди су(н)ки на собѣ носи́ти.
Естъ и таки(х) много на свѣтѣ зна(и)ду́є(т)
лє́жню(в): ко(т)рыє в мирѹ̀ ходячи плуту́ю(т). // 174

[1] В оригіналі аркуші 170—173 зв. чисті. Далі йде вірш про старців, заголовок якого мусив бути на аркуші 173 зв.

Бу́дє(т) і́ны(и) здоро́вымъ да нє хочєтъ роби́т(ъ):
потрєба (б) тако(г)[о] сѣмъ разъ на́ дє(н) киємъ би(т).
Za тоє, же ша(л)вѣрство(м) завшє забавля́єтъ:
и блука́ючи(с) ты(л)ко людє(и) ошукива́єтъ.
І добрє мо́вя(т), в ста(р)цы пугою нє вгна́ти:
а з ста(р)цовъ хо(ч) калачє(м) ста(л) бы пу(д)маня́ти.
Еднакъ да(и) бж҃є хлѣбо(м) ты(мъ) сѧ нє живи́ти:
алє да(и) бж҃є чєстны(м) дѣло(м) обходи́ти.

259. Ѡ слѣпорожде́нныхъ, або тє(ж)
ѡ слѣпоражда́ючи(х) сѧ бєз(ъ) ѡчє(и).
Тако(ж) дє и о ты(х) ѡсобны(х) слѣпы(х),
ко(т)рыє по поро(ж)дєнія(х) свои(х)
в ко(л)ко дни(и) або лѣтъ,
и́ли тєжъ на старо(ст) слѣпнучихъ

Лучшє(и) бы сѧ слѣпы́є мо́вя(т) ни ражда́ти:
нєжелѝ роды́вшисѧ свѣта нє вида́ти. // 174 зв.
А то слѣпоро(ж)дшіисѧ та́ко повѣда́ю(т):
которыє свѣтло(с)ти и зго́ла нє зна́ю(т).
І вє(л)мѝ бѣдныє в то(м) жало(ст) собѣ мѣю(т):
ґды̀ всяку рєчь, якова̀ є(ст) нє разумѣю(т).
А нє разумѣє(т) та(к), що чє(р)но щò бѣло:
и нє знає(т) яково тє(ж) єгò и тѣло.
І нє знаєтъ како(в) ѕвѣ(р) пты́ца и бы(д)лина:
и якаѧ тє(ж) ко(л)вєкъ всякаѧ скоты́на.
І нєчи́сты(х) створєни(и) каково є(ст) нє смы́сли(т):
и каковъ м(с)цъ ѕвѣзды с҃лнцє нє домы́сли(т).
І что̀ то ѡ҃гнь нє знає(т), ты(л)ко слыши(т) гарячѐ.
єжели руку або що іноє опєчѐ.
І нє знає(т) якова̀ цє(р)ковнаѧ подо́ба:
и впя(т) буды(н)коваѧ какова̀ оздо́ба.
А ѡслѣпшы(и) в разумѣ, або̀ в лѣтє(х) всѐ зна́є(т):
бо вида(л) ґды̀ о́чи ма́лъ, хо(ч) тєпє(р) нє вида́є(т). // 175
І нє така́ѧ пєча(л) такому бываєтъ:
якъ слѣпоро(ж)дєнному що ничо(г)[о] нє зна́є(т).
Ты (ж) бж҃є і слѣпого м҃лтвы услышѝ:
и в(ъ)мѣсто сєго̀ свѣта вышня(г)[о] нє лишѝ.

260. Ω улóмны(х) людє(х), або тє(ж) ω калѣкахъ

Калѣка я(к) мовя(т) на свѣтъ сѧ нє рóди(т):
алє на(и)пачє бо(л)шє(и) óнаѧ сѧ робитъ.
Бо калѣцство и в малы(х) лѣтє(х) сѧ случає(т):
и тє(ж) в подєшлости лѣтъ пуд старо(ст) бывáє(т).
А то нє бє(з) причи́ны калѣцство стає(т)сѧ:
, ты(л)ко za грѣхи комỳ онò нє минє(т)сѧ.
Інъ за свои вла(с)ныє мусѣтъ то тє(р)пѣти:
а інъ za родычо(в) можє(т) єгò мѣти. // 175 зв.

І нєха(и) жє(б) бжє за себѐ кто в нє(мъ) стр(д)лъ:
а za родычо(в) єси (б) когò и(м) нє карáлъ.
Нєха(и) бы родычовє сáмы о(т)бували
за свои грѣхѝ: а нє потомки стр(д)ли.
І мы̀ потóмки рады (б) свои позбувати:
а нє за роды́тє(л)скіє до(л)гѝ о(т)бувáти.
Прєто о всѣхъ и о всє(м) вóлѧ твоѧ бỳди:
то(к)мо простити насъ и сп(с)тѝ нє забỳди.

261. Ω створє(н)яхъ бжіи(х) и діяволски(х)

Створы(л) бгъ пты(ц) и звѣрє(и) людє(мъ) нє бє(з)потрє́бны(х):
а гáдо(в) и жáбъ ω(т)ню(д) никому[1] трє́бны(х).

Хотѣлосѧ бгови абы̀ чи(мъ) zабавля́ти:
жєбы подобно зна(т) то дарємно нє гуля́ти[2].
А и бєз(ъ) тоє́и бы̀ людіє нєчистоты̀:
моглѝ бы совє(р)шєнно на свѣтѣ сѧ обы(и)тѝ. // 176
Ты(л)ко жъ єму во(л)но є(ст) что хотѣти творѝти:
бо и z нєчисты(х) можє(т) чистоє учинѝти.

І діяволъ бгу сѧ хотѣлъ уподобѝти:
жє дє(р)знулъ тако(ж) рѣчи живыє потворѝти.
Я́ко то є(ст) чє(р)въ блóхи и воши и блощѝцы:
и іныє на пако(ст) многіє лєдащицы.
Імє(н)но мыши бабки и мухи и комарѣ:
та(к)жє коники свє(р)шкѝ оводы̀ и мотылѣ.
А к томỳ чєрєпáхи сара(н)чỳ и я́сколки:
а ѡсобливѣ(и)шє тє(ж) гниды пя́вки и я́щу(р)ки.

---

[1] Далі рукопис пошкоджено. Очевидно, мало бути: *нє по-*.

[2] Рядок закреслено і внизу сторінки приписано: *хто жъ єму за тоє можє(т) що сказати.*

А особно муравю̀ мо́шку ѣжѣ та(р)каны̀:
ополоники тру(т)нѣ кузя́вки и кожаны̀.
І що по шляха(х) биты(х) часто буваю(т) жукѝ:
всѐ то є[го] [1] створє(н)ѧ пацукѝ и паукѝ.
І що буваю(т) часо(м) в лѣтнєє врємѧ шє(р)шнѣ:
и ты(х) жє часовъ в поляхъ в стєпа(х) лѣтаю(т) слєпнѣ.
І єщє (ж) гусєница бываєтъ и єв(ъ)ра́шки:
и то єго̀ тако(ж) дє діяво(л)скіє фрашки. // 176 зв.
А по поляхъ буваю(т) кроты̀ а в сада́хъ хрущѣ:
а по дубровны(х) лѣсахъ и по ѡблога(х) клєщѣ.

Тѣмъ о(т) бѣсо(в)скаго на(с) хранѝ бж҃є створе́н(ъ)ѧ:
бы(х)мо к бѣсу нє пошлѝ на вѣчноє мучє́н(ъ)ѧ.

262. Ѡ бра(ш)нѣ дх҃о́вно(м),
и о правылѣ цр҃ко́вно(мъ), и кєлє(и)но(м):
и что повѣдає всє правыло цр҃ко(в)ноє[2]
кєлє(и)ноє нє стои(т) за єдин.о̀
цє(р)ковноє г(с)ди пом҃лу(и),
и что̀ а́щє кто мѣєтъ книги и нє чтє(т):
то я́кобы буду(т) прє(д) бг҃о(м)
в(ъ) послѣдны(и) дє(н) ра(з)гибаніи свои́ми
свѣдчити обличающи лѣно(ст) нш҃у;
то по словєсє(х) си(х), нє трєбѣ книгъ бы на(мъ)
стяжєвати и пра́вы(л) правити в кєлія(х);
то(к)мо (ж) сиє на(м) слово нє [sѣло][3] прія́тно

Ди́вны(и) гл҃голъ ст҃ыє дє(р)знули положи́т(ъ):
жє правє всѐ правыло кєлє(и)ноє за єдно цє(р)ко(в)ноє г(с)ди
пом҃лу(и) нє стои́тъ. // 177
І ба(р)зо мы и(х) рєчамъ ты(мъ) сѧ удывля́ємъ:
и повѣсти то(и) чєму(с) вѣры нє іма́ємъ.
Нє хочє(м) для и(х) слова правы(л) опуща́ти:
алє будє(мъ) и в кєлія(х) вставычно чита́ти.
Бо ґды (ж) часо(м) нє всє(г)да̀ у цє(р)квѣ буваємъ:
ко(г)да на послушє(н)ство гдє сѧ о(т)гожаємъ.

---

[1] Рукопис пошкоджено, очевидно, має бути: *го*.
[2] Слово закреслено.
[3] Квадратні дужки стоять у рукопису.

А ѡни жъ о(т)ци рєклѝ, ко(т)ры(и) о(т)правуєтъ
чл҃къ правыло: то(и) з(ъ) бг҃о(м) бєсѣду́єтъ.
І Д҃ви(д) рєкъ, хо(ч) нє всѐ в цє(р)квѣ но на мѣстѣ вся́ко(м):
на полю в лѣсѣ в клѣтѣ іли на іна́комъ.
Гдє ко(л)вєкъ и гдѐ нибу(д) ты(л)ко мл҃тєсѧ:
а в мл(т)вахъ нико(г)да жє нє лѣнѣтєсѧ.
І хо(ч) нє много ты(л)ко мл҃ти́тисѧ хтѣ(и)тє:
и прє(д) ѡчима сєбѣ стра(х) бж҃и(и) имѣ(и)тє.
І да(и) на(мъ) бж҃є всє(г)да̀ бєзпрє(ч) тѧ мл҃и́ти:
а ты̀ насъ ізво(л) о(т) бѣдъ и ско(р)бє(и) храни́ти [1]. // 177 зв.

264. Ѡ нєдоста́ткахъ члч(с)ки(х) и ско(т)скихъ

Нє го́ло(д)на то єщѐ та́ѧ мовя(т) коро́ва:
єслѝ завали́ласѧ гдѐ у стрѣсѣ соло́ма.
Такъ жє и чл҃вѣку нє вєликаѧ бѣда̀:
єжєли є(ст) у дворѣ хлѣбъ, и до нєго̀ вода.
І да(и) бж҃є го́лоду никому нє позна́ти:
абы(х)мо нє вмѣли комѹ̀ о нє(м) и каза́ти.

265. Ѡ школяра́хъ, дро́ва кра́дущыхъ; и о шко́лѣ

Шко́ла цр҃ко(в)ны(и) уго(л) та(к) сѧ называ́є(т):
кгды (ж) цр҃ко́вны(х) набожє(н)ствъ дѣтє(и) научає(т).
И що в цє(р)квѣ правя(т), то̀ и в школѣ zна(и)дуєтъ:
а бєзчи́ни(и) в нє(и) жа́ды(х) нѣgды нє зна(и)ду́єтъ.
Бо мовя(т) школа всяки(м) странны(мъ) до(м) є(ст) волны(и):
алѐ єдна(к) жє правє ѡ(н) нє своявóлны(и). // 180
І причє(т)никами тє(ж) школя́рє сѧ имєну́ютъ:
понєва(ж) цр҃квѣ ст҃о(и) щырє услугу́ютъ.
А що часо(м) вкраду(т) дровъ, жє нє мѣтъ гдє взя(т):
мѣща́не и сєлянє нє хотятъ купова(т).
А знаю жє(б) ты(м) дѣломъ людє нє згрѣшили:
і́жъ бы когда̀ на яки(и) вєзо(к) сѧ [2] zложи́ли.

---

[1] Аркуші 178—179 зв. чисті. На кустусі аркуша 177 зв. є початок заголовка наступного вірша, який не зберігся: Ѡ *даремно(и)*...

[2] Ледь помітним блідим чорнилом закреслено: *на яки(и) возо(к) сѧ*. Зверху натомісць мало бути щось надписано, можна прочитати тільки *вихъ*, решта кілька літер розмазано.

Годыло (б) сѧ цє(р)ковны(мъ) слугамъ то вчини́ти:
або z двора готовы(х) імъ нє зборони́ти.
Могло́ бъ мл(с)ты́нєю и тоє сѧ назва́ти:
а імъ бы ра́чи(л) за то бг҃ъ нагорожати.
При́повѣ(ст) жє в школяро(в), нє вкравъ алє доста́въ:
а ты҃ бж҃є za дрова грѣха імъ нє поста́въ.
А по коза́цки(и) хо(ч) вкра(в), то мовя(т) жє добувъ:
ко(ж)ды(и) розумѣю коза(к) о то(м) словѣ чувъ.
А вы п҃новє za сє(и) вѣршъ нє подывѣтє:
и хто̀ єго̀ написа́въ, и того̀ простѣтє[1]. // 180 зв.

266. Ѡ собо́рномъ труждáніи

Нє да(р)мо повѣдаю(т), гдє мовя(т) людє(и) ку́па:
та(м) нє будє болѣти правє нѣгды у пу́па.
І у гу(р)ту̀ тє(ж) мовя(т) ѣст(ъ)сѧ спо(р)но и ка́ша:
правдываѧ то̀ з(ъ) вѣку рєчъ, и при́повѣ(ст) н҃ша.
І с҃щєнни(к) тє(ж) мови(т), миро(м) бг҃у сѧ м҃лимъ:
и мы̀ нє на(д)ся́дє(м)сѧ, єсли̇̀ тоє сотво́ри(мъ).
Бо̀ тяжка́ѧ робота єдно(г)[о] на(д)сажда́єтъ:
и працу́ючи(м) zбы(т)нє здоро́в(ъ)ѧ умаля́єтъ.
І для того̀ трєба на(м) соборо(м) працова́ти:
и я(к) могучи̇̀ своє(и) сы́лки остерѣга́ти.

267. Ѡ дню̀ пя́тничномъ, в кото́ры(и) то д҃нь Х҃с прєтє(р)пѣлъ стр(с)ти

Ѡ пя(т)ку пя(т)ку, то (ж) тво(и) дє(н) є(ст) нєща(с)ливы(и):
мучи(л) бо Х҃а в тво(и) дє(н) жыдо(в)скъ ро(д) zлосли́вы(и)[2].
// 181
Стокро(т) бы чєтвє(р)то(к) на(м) лѣпшъ сѧ постанови́лъ:
которы(и) бы чєтыри раны Хр(с)ту̀ вчини́лъ.
А ты̀ єси Хр(с)тови мл(с)ть нє показа́лъ:
я́ко бы(с) рє́къ, пя(т) ра(н) да(м) єму̀ и(ж) бы мѧ зна́лъ.

---

[1] У кінці аркуша дописано блідим чорнилом: *Бо єдєнъ бѣдніи школя(р) провваніємъ Трасця гдє живъ и гдє будє(т) жи(т) нє ма(ш) єму щастя. А хоча(и) онъ и в свѣтѣ живучи вє(л)мѝ сѧ стра(ж)дає(т) то(л)ко (ж) бѣдніи и вє(л)ми мызє(р)ніи свои...* Край відрізано.

[2] З правого боку на полі червоним чорнилом написано: *Ѡ жєна(х) пя(т)ницу̀ бу(д)дє́нную пра(з)дну́ющы(х), іщи наза́д(ѣ) ли(ст) п҃в.*

І нє то(к)мо что пя(т) ранъ, áлє бєзчислéнно:
    всє бо тѣло Х҃во было̀ скровавлéнно.
Прєто пя(т)ку до(л)жєнъ єсѝ болѣзнова́ти
    за то̀: что прєда(л) єсѝ І҃сса распя́ти.
Еда̀ нє то(и) ли І҃сс і тєбє сотворѝлъ:
    а ты (с) б҃гу своєму тво(р)цу та(к) учинѝлъ.
І мо(г)лъ бы тѧ б҃гъ в тыжню нє постановѝти:
    ты(л)ко (ж) ужѐ и тво(и) грѣхъ, из(ъ)хотѣлъ простѝти.
І нє ра(ч) пя(т)ку за сѐ на мѧ прогнѣва́ти:
    бо(м) з жалю моє(г)[о] мо(г)лъ пра(в)ду написа́ти.
Ты́ жє б҃жє и моѧ грѣхи в ра́ны вложѝ:
    и в сє(и) и в будущы(и) вѣкъ мл(с)ть мнѣ покажѝ[1]. // 181 зв.

269. Сло́во ѡ сотворéніи б҃го(м) ѕємлѝ
и ра́ѧ ѕємнаго, в нє(м) жє Адама
и Év(ъ)ву сотвори(л): и ѡ пє(р)вомъ єго б҃зско(м),
и о вто́ро(мъ) пришєствіи [кро́мѣ трéтіяго][2]

Сє(и) вѣршъ в тако́вы(и) спосо(б) ту(т) жє полага́ю:
    о чє(м) єщѐ и по сє(и) ча́съ добрє нє зна́ю.
Лю(б) в прєшлы(х) лѣтє(х) много кни(г) пєрєчита́лє(мъ):
    а о то(мъ) нє вспо́мнѣлємъ и нє поіска́лє(мъ).
І нє ты(л)ко ты(х) рєчи(и) нє случѝло(с) чита́т(ъ):
    алє тє(ж) нє трафило(с) о(т) кого̀ и слыша́т(ъ).
Ты(л)ко тоє на памя(т) єдному мнѣ взы(и)шло̀:
    а і́ны(м) нє вѣмъ зда(в)на то̀ на мы(с)ль чи при(и)шло̀.
Мєновитє ґды̀ Х҃с на зємлѝ роди(л)сѧ:
    пє(р)вы(и) ли ра(з) или вторы(и) на нє(и) явы(л)сѧ.
Помы́слилє(м) жє трєты(и) ра(з) Х҃с сѧ явы́тъ:
    ко(г)да̀ при(и)дє(т) на́ зє(м)лю живы(х) и мє(р)твы(х)
    судѝт(ъ). // 184
Ты(л)ко (ж) абы̀ мнѣ в рєча(х) си(х) нє омылѝти:
    жєбы которы(и) пєвны(и) до́во(д) учинѝти.
І абы̀ нє трєты(и) ра(з) мѣє(т)сѧ явы́ти:
    Х҃с на́ зє(м)ли: ко(г)да̀ при(и)дє(т) всѣхъ судѝти.

---

[1] Аркуші 182—183 зв. у рукопису чисті. На кустусі аркуша 181 зв. є заголовок наступного вірша: Ѡ *лихваря(х)* — 268-й.
[2] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Бо єслѝ на́ зє(м)ли Ада́ма и Е́v(ъ)ву творѝлъ:
то то(г)да́ жъ пє(р)воє з(ъ) нба на́ зє(м)ли о(н) бы́лъ.
А вто́роє ко(г)да сѧ о(т) прч(с)тои родилъ:
и со чл҃ки зе́мными на́ землі пожи́лъ.
А тре́тєє подобнѣ ґдѝ судити при(и)дєтъ:
то трєтыцею з нба на зє(м)лю за(с) сни(и)дєтъ.
А в то(м) а можє словомъ єго̀ Ада(м) сотвори́сѧ:
и дх҃о(м) ст҃ы(х) єго (ж) у́стъ, ожывотворы́сѧ.
Мѣєтъ тоє конє(ч)нѣ бы́ти нє ина́ко:
а́лє всєсовє(р)шєннѣ разумѣю та́ко.
Бо чєму(с) пришє(ст)віѧ трєтѧ нє написа́нно:
ты(л)ко сѧ надѣяти втораго приказа́нно.
Нє мощно бо вѣмъ высо́тъ нб(с)ны(х) из(ъ)мѣрити:
тако таи(н) бж҃іи(х) и суде́бъ из(ъ)слѣди́ти. // 184 зв.
Самому создателю всѣхъ о всє(м) єму вѣстно:
а намъ zємны(мъ) нє ѡ всєхъ дєла(х) єго̀ ізвѣстно.

270. Ѡ цр҃кви, и ѡ людє(х) мл҃ѧщы(х) сѧ в нє(и)

Цр҃ко(в) рєчє домъ бж҃и(и), та(к) сѧ называ́єтъ:
и сама̀ о сєбѣ то я́сно повѣда́єтъ.
Кгдѝ правє на́ нбс҃и в нє(и) мни(м) сѧ стоя́ти:
и я́ко пр(с)то́лу бж҃ію прє(д)стоя́ти.
Са́мъ бо бг҃ъ нє́gды(с) до́момъ млтвє́нны(м) назва(л):
и то(р)жниковъ из нєѧ прє(ч) бычє(м) во(н) ізгналъ.
Прєто̀ на(мъ) вѣрнымъ трєбѣ цр҃квѝ поважа́ти:
и в ны(х) уср(д)но мо(л)бы бг҃у приноша́ти.
Ѡсвѣдчаєтъ о цє(р)ква(х) ст҃ы(х) и прито́чникъ:
и́жъ правє спс҃єнію нш҃єму істо́чникъ.
І са́мы хр(с)тіянє того̀ дознаваютъ:
жє спс҃єніѧ сєбѣ із нє(и) почє(р)па́ютъ.
А ты̀ Іс҃сє грѣхѝ всєго̀ мира вземля(и):
прочєє и на всяко(м) мѣстѣ мо(л)бы при(и)ма(и). // 185

271. Ѡ дымѣ

Нє домыслє(н)наѧ рєчъ, гдє́ сѧ ѡ́нъ дѣва́є(т):
ра(з)вѣ по писа(н)ному якъ ды(м) іщєза́єтъ.

На высотỳ бо идєтъ и та(м) сѧ розхожда́єтъ:
а на зє(м)лѝ нє мо́щно нѣтъ нє зостава́єтъ.

А́ще (б) нє іщеза́лъ то сл҃нца (б) нє видѣти:
анѣ м(с)ца нѣ ѕвѣздъ нє мощно бы зрѣти.
І свѣтъ зємны(и) о́ра(з) бы во (т)мỳ сѧ прєтворы́лъ:
ґдѝ бы на зє(м)лѝ низко гдє ко(л)вєкъ сѧ сєли́лъ.
І жаднаѧ нє мо(г)ла (б) рєчъ жыва пробува́ти:
и лю́дє (б) мо(г)ли зара(з) всюда повмира́ти.

А тò б҃гъ єго внѣвєчъ ско́ро обраща́єтъ:
а свѣтъ и жыво(т) всєму миру подава́єтъ.

І да(и) б҃жє по смє(р)тє(х) н҃ши(х) ды(м) нє зрѣты:
алє да(и) на(мъ) в(ъ) нб(с)но(м) прозрачно(м) жи́т(ъ) свѣтѣ.
І явы́ на(с) пєкє́лна ды́ма навѣкъ свободны(х):
и сотворѝ свѣтло(с)ти го(р)нєѧ всєхъ го́дны(х).

272. Ѡ корчє́мны(х) дома́хъ,
тò є(ст) ѡ ко́рчма(х) // 185 з в.

Вся́ка храмынà домо(м) можє(т) сѧ вѣ(м) назва́ти:
ты(л)ко (ж) до́му до́мови нє мо(щ)но прыровна́ти.

І цє(р)ковъ называю(т) домо(м), лє(ч) б҃жє(ст)вє́ннымъ:

ко(т)ры(и) на хвалу б҃гу созда(н), а нє ко(р)чємны(мъ).
І кро(м) цє(р)квє(и) розныє домы́ в свѣтѣ быва́ютъ:
в котры(х) чє(ст)ныє люде чє(ст)но обыта́ютъ.
А в ко(р)чмѣ хоча(и) чє(ст)ны(и) хто сѧ ізволи(т) жити:
мо́жє(т) то(и) ко(г)дà ко(л)вєкъ чє(ст) свою́ похыби́ти.
І впя(т) жє хто и чє(ст)ны(и) до ко(р)чмы́ учаща́єтъ:
тако́вы(и) ба(р)зо часто чє(ст) свою́ утрача́єтъ.
Прєтò чє(ст)ны(и), ко(р)чємъ чєстны(м) дома(м) нє равня́є(т):
зна́ючи жє в ны(х) розны(х) злы(х) дѣлъ много быва́є(т).
А хо(ч) і́ны(и) ко(р)чємны(и) домъ, ѕдо́бою вкраше́нъ:
алє и о(т) по(д)лого чє(ст)на дому о(т)дале́нъ.

Бо я́ко о(т) зємлѣ н҃бо далєко ѡ(т)стоитъ:
та(к) ко(р)чму чєстны(мъ) домо(м) называ(т) нє присто́и(т).
І для тогò и то́є нє без(ъ)потрєбно ѕна́ти:

чтò соізволи(л) ст҃ы(и) ап(ст)лъ написа́ти. // 186
Ѡ сосудѣхъ рєкучѝ, і́ны(и) сосудъ є́сть в чє(ст):
з(ъ) ко(т)рого пити я́сти: а інъ на всяку нєчє(ст):
І ко(р)чму впра(в)дѣ мощно на чє(ст)ны(и) до(м) прєврати́т(ъ):
ґды (б) послѣ шы́нко(в) ста(лъ) хто чє(ст)ны(и) и побожны(и) жи́т(ъ).

А такъ братіє прошу васъ, в ко(р)чма(х) нє коха(и)мо:
але паче в свои(х) сѧ дома(х) удоволя(и)мо.
Бо которы(и) чл҃къ до ко(р)чємъ нє бывáєтъ:
того ѡ(т) бєзчєстіѧ и са(м) бг҃ъ сохраняєтъ.
І людє за чє(ст)ного тогò будутъ почитáт(ъ):
же бг҃ови и людя(мъ) мє(н)шє(и) можє(т) проступáт(ъ).
Бо в ко(р)чма(х), чєстны(х) ср(д)ца бє(з)чи́нства ра(з)вращáютъ:
и чє(ст)ныє в ны(х) ходѧ, бє(з)чи(н)ства сотворя́ютъ.
На(с) же сохраня(и) бж҃е о(д) тогò хождéніѧ:
бы(х)мо нє тратили дх҃о(в)наго рождéніѧ.

273. Ѡ упадаючи(х) хр(с)тіянє(х)
в нєвóлѣ басу(р)ма(н)скіє

Чтущы мнѣ книги в(ъ) єди(н) ча(с), та(к) начитáлє(мъ)
слово: и гдє онò є(ст), áхъ ѕапамятáлємъ. // 186 зв.
Же жы́ючи(х) в нєвóля(х) вє(л)мѝ похваля́єтъ:
и бл҃же(н)ными óны(х) людє(и) называ́єтъ.
Мы (ж) рєчє(м) нє да(и) бж҃е ты(х) бл҃же(н)ствъ на(мъ) мѣти:
але же(б) нє дождали и(х) н҃ши и дѣти.
Бо в нєволя(х) и вѣру часо(м) повреждáютъ:
ґдѝ и басу(р)манами іныє ставáютъ.
А которы(и) нє станє(т) тє(р)питъ ѕлѣ нєвóлю:
поку(л) умрє(т), або бг҃ъ вы́зволи(т) на вóлю.
І що тамъ за роско(ш), и якоє бл҃жéнство:
же на всякъ дє(н) в работа(х) злоє окрутє(н)ство.
Развѣ ко(т)ры(и) ща(с)ливы(и), будє(т) жи(т) поволѣ:
и жєну по(и)мє(т) вѣрну, єдна(к) же в нєволѣ.
Понєва(ж) в на(ш) кра(и) и ты(х) турцы нє пущаю(т):
а(ж) кро(м) фо(р)тєлями котрыми выхожáю(т).
І вы́шє(д)ши то(г)дá сѧ бл҃же(н)нымъ назовєтъ:
ґды бє(з) ско(р)бы з бога(т)ство(м) бг҃ъ єгò пронєсéтъ.
А єдна(к) нєчє(с)тывыхъ ю(ж) нравовъ набралъсѧ:
ко(г)дà мє(ж) нєвѣрными лю(д)мѝ разжыва(л)сѧ. // 187.
Смѣси́ша(с) бо в(ъ) языцѣхъ, навы́кша іхъ дѣломъ:
и(ж) оскве(р)ниша(с) мнози дш҃éю и тѣломъ.
Ѕачи(мъ) нє дава(и) бж҃е вѣрны(х) в тý нєвóлю:
лє(ч) хранѝ да буду(т) здѐ твори́т(ъ) твою вóлю.

274. Ω ѡскудѣнія(х) в сиѥ времена̀ грошовы́хъ

Скудно вѥ(л)ми на гро́шы ста́ло, в н҃шѥ(мъ) вѣку:
же тру(д)но о іхъ ѕго́ла нѥ(н)дзну чл҃вѣку.
Хо(ч) ѕаро́би(т) лихы́ми гро(ш)ми̑ заплача́ютъ
а и лихы́ми ѥщѥ о собѣ укрывжа́ютъ.
А добрыѥ всѥ собѣ богачѣ позбирали:
жѥ(б) было̀ що на то(и) свѣтъ бра(т), в зѥмлю поскрыва́ли.
І нѥха(и) жѥ и в зѥмлю грошы сокрыва́ютъ:
або хо(ч) ложками и(х) в страва(х) поя́ютъ.
Ты(л)ко жѥ(б) гладкими на́вѥт(ъ) нѥ бракова́ли:
и шафаро(в) свои(х) на то̀ нѥ научали[1]. // 187 зв.
Людямъ вбоги(мъ) чѥхи̑ злы̀ по чѥху дава́ю(т):
а ѡ(т) ни(х) по ѡ(с)маку в купля(х) о(т)бира́ютъ.
Бы́лѥ бы я(к) нѥсы(т)ства свои насыти́ти:
и всѣ шкату́лы прѥ(з) вѥ(р)хъ самы(и) напо(л)нити.
Ужѥ (ж) ѥсли̑ по(л)нитѥ добрѥ напо(л)ня(и)тѥ:
да прина́мнѣ(и) поспо(л)ству бракова(т) збороня(и)тѥ.
Нѥха(и) по запоро(з)ки(и) бы нѥ пѥрѥбира́ли:
да и гла(д)кими гро(ш)ми нѥ бракова́ли.
Если̑ бы́стѥ вы власти ты(х) брако(в) зборони́ли:
добрѥ бы́стѥ на́роду крѣпко учинили.
А то̀ на ва(с) глядячи̑ и самы̀ браку́ютъ:
да нѥ́нави(ст) и ско(р)бъ мѥ(ж) собою справую(т).
А спо́со(б) бы ва(м) таки(и) слушѥ(н) бы(л) на то́ѥ:
ґды̀ бы́стѥ кіями шмарова́ли за то́ѥ.
Або тѥ(ж) на худоба(х) мужыковъ кара́ли:
и́ли работою в дво́ра(х) свои(х) пн(с)ки(х) мо(р)дова́ли. // 188
Іли тѥ(ж) самы̀ бы́стѥ прѥстали бракова́т(ъ):
и по города́хъ людѥ(м) прѥ(з) пи́сма приказа́т(ъ).
А іна́чѥ(и) нѥ мощно ва(мъ) брако(в) скорѥни́ти:
и са́мы нѥ будѥтѥ зна(т) що з(ъ) ты(м) чини́ти.

275. Ω дрѥ́ва(х) всяки(х), и ѡ вся́кихъ ѕѥліяхъ, жѥ дыхани(и) в сѥбѣ нѥ ма́ютъ, а я́ко жывотна возрастаю(т) и пло́ды тво́ря(т)

Дрѥва и зѥлі҂а д҃ху в сѥбѣ нѥ ма́ютъ:
а бѥздушныѥ якъ живыѥ возраста́ютъ:

---

[1] Унизу сторінки приписано іншим почерком: *Гдь го(р)ди(м) проживъ.*

І нє ты(л)ко тоє, жє онѝ возрастаю(т):
алє что жывотныє и плоды раждáютъ.
І ды́внѣ(и) жє зсѣчє(н)но [іно][1] дрєво о(т)растáєтъ:
а ч҃лкъ у́мє(р)ши впятъ жывъ нє бывáєтъ.
Кро(м) ґдѝ при(и)дє(т) б҃гъ живы(х) и мє(р)твы(х) суди́ти:
то(г)дà всякъ возра(ст) паки возможє(т) ѡжи́ти. // 188 зв.
І да(и) намъ б҃жє в часъ то(и) нє пости(д)ны(мъ) бы́ти:
и дару(и) нб(с)ноє ца(р)ство наслѣдити.

276. Ѡ громѣ

Мнóгіи б҃гослóву бы́ша ѡ(т)кровє́ніѧ:
а о грóмѣ нє да(н)но єму извѣщєніѧ.
Ѡ розмаи́ты(х) рєча(х) ст҃ы(и) Іѡанъ писалъ:
а вє(д)лу(г) грому како ѡ(н) грими(т), нє доклада(л).
А то нє казалъ г(с)дь б҃гъ ѡ громѣ писáти:
алє восхотѣлъ та(и)ну громовую вдє(р)жати.
Прєто всяки(и) ч҃лкъ нє можє(т) грому знáти:
ра(з)вѣ ко(ж)ды(и) ушы́ма можє(т) єгò слышáти.
І я́ко нє всѣ дѣла бж҃іѧ на(мъ) свѣдомы:
такъ особно громныє сылы нєдовѣдомы.
Алє тє(ж) утає(н)ны є(ст) о(т) всѣхъ ч҃лвѣковъ:
о(т) Адама и до днє(с), и до послѣдны(х) вѣковъ.
Zачи(мъ) нє трєбѣ мѣти тогò и помышлє(н)ѧ:
жєбы комѝ пришо(л) громъ цѣлє до зрозумє(н)ѧ[2]. // 189
Прєтò да(и) на(мъ) І҃ссє, пáчє тò разумѣ́ти:
абы(х)мо кáятисѧ о(т) грѣхъ мо(г)лѝ умѣ́ти.
А пото(м) и вѣчнаго о(т)чєства доступи́ти:
и в нє́мъ бє(з)конє(ч)но тѧ со ст҃ы́ми слави́ти.

277. Ѡ урядовы́хъ людє́хъ

Ч҃лвѣкъ са(мъ) собóю власти нє при(и)мáєтъ:
ты(л)ко ємѝ о(т) б҃га посла(н)на бывáєтъ:

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.
[2] З правого боку на полі іншим почерком чотири рази написано: *Мало*, один раз *Малоро*, один раз *мона*. Мабуть початок слів: *Малоросія* і *монастир*.

І хо(ч) ча́со(м) пнъ яки(и) на уря́дъ промова́лъ:
єднакъ на(и)паче са(м) то г(с)дь бгъ керова́лъ.
Бо всяка вла(ст) в(ъ) бжіи(х) рука(х) житє(л)ствуєтъ:
єя же кому̀ хощетъ го(д)ному да(р)ствуєтъ.
Нєха(и) же пріємшіи вла(ст), здравы началству́ютъ.
и даровавшаго и(м) бга блгода(р)ствуютъ.
А ты̀ вл(д)ко бже вла́сти и́хъ са(м) управля(и):
и на дшеспсє(н)ны(и) пу(т) я́ко бгъ наставля(и).
І дару(и) о́нымъ добрѣ вл(д)чєствова́ти:
и ща(с)ливо и здраво многолѣтствова́ти.

278. Ѡ ра́достє(х) прв(д)ныхъ,
и о мука(х) грѣшны(х):
и яко обои(мъ) нє будє(т) ко(н)ца;
то є(ст) прв(д)ныхъ в нбѣ // 189 зв.
радости, а грѣшнымъ мучє́ни(и)

Двѣ дороги вѣмъ на сє(мъ) свѣтѣ сѧ обрѣта́ютъ:
ко(т)рыє члковъ до двохъ странъ привожда́ютъ.
Єдна̀ до прєисподны(х) мѣстъ грѣшнико(в) уво́дитъ:
друга́ѧ прв(д)нико(в) самого нба дово́дитъ.
Лѣваѧ то дорога зна(т), вєдє(т) в(ъ) вѣчны муки:
а праваѧ до нба приводитъ бгу в ру́ки
Хто (ж) повѣждъ мѝ по лѣво(и) то(и) дорозѣ шє(ст)вуєтъ:
то(и), которы(и) в(ъ) злы(х) дѣла(х) за(в)ше злє́ сѧ справу́є(т).
А по право(и) же за(с) хто таковъ ходити ма́єтъ:
то(и) кто о(т) злы(х) дѣлъ всє(г)да̀ пи(л)но сѧ соблюда́є(т).
Прєто да(и) бже всѣмъ на(мъ) по право(и) шє(ст)вова́ти
доро́зѣ: жєбы мо(г)лѝ нбо наслѣдствова́ти.
Ту(т) же єщє в сємъ вѣ(р)шу и тоє докладáю:
о вѣчны(х) вєсє́лія(х) и мука(х) покладáю. // 190
Жє єдинъ пустє(л)никъ явлє(н)на а́ггла пыта́лъ:
о цр(ст)віи нб(с)номъ; и о мука(х) роспыта́лъ.
Буду(т) ли [рєчє][1] в(ъ) мука(х) грѣшныє надѣяти(с) конца̀:
и́ли сты́є в(ъ) нбѣ радостє(мъ) свои(мъ) ко(н)ца̀.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

І ѡ(т)вѣща̀ нє будє(т) ко(н)ца̀ радости ст҃ы́мъ:
и мука(мъ) в(ъ) прєиспо(д)нє(и) всяки(м) грѣшны(мъ) прокляты(м).

І паки рє(к) ґды (б) по(д) н҃бо насы́пано ма́ку, а пты́ца прилѣтала:
и по єдному зє(р)ну в со(т)цє лѣтъ то́кмо бра́ла.
То и та(к) могли (б) мука(м) скончє(н)ѧ сподѣва́ти:
а то о(т)ню(д) в(ъ) вѣки бє(з)конє(ч)ныѧ буду(т) в(ъ) мука(х) обыта́ти.

Zачи(мъ) ѡ сп҃си́тєлю о(т) мукъ насъ свободѝ:
и прости(в)ши о(т) грѣхо(в) ца(р)ствію всѣхъ сподобѝ.
Пи́са(н)но бо по смє(р)ти нѣ(ст) ю(ж) покая́нiѧ:
да(и) на(мъ) живы(мъ) za грѣхи пла(ч) и воздыха́нiѧ.

І кгды то нє стои(т) свѣтъ ввє(с) за д҃шу єди́ну:
жє осуждє(н)но(и) нє свобо́ди(т) в судну годы́ну.

Ты (ж) на вѣровавшы(х) в тѧ б҃жє (и то(г)да)[1] в(ъ)мл(с)тиви́сѧ:
прємѣнѝ дєкрє(т) сво(и) и на мл(с)тъ грѣшны(мъ) склони́сѧ. // 190 зв.

І нє послѝ насъ в(ъ) муки навѣки погиба́ти:
алє дару(и) на(мъ) о(д) тѣхъ сво́боду ѡ(т)рыма́ти.

Абы бо(л)шє(и) в(ъ) н҃бсє́хъ было̀ тєбє́ хваля́щыхъ:
и прч(с)тую м҃тє(р) твою̀ вовѣкъ славящы(х).

Ѡ чємъ содѣтєлю н҃шъ мо(л)бы н҃ши услышѝ:
и на стра(ш)номъ судѣ на(с) ла(с)ки своє(и) нє лишѝ.

279. Вѣршъ ѡсобны(и), для чєго̀ то в zво́ны zво́ня(т), по хр(с)тіянахъ, ко(г)да прє(с)тавля́ю(т)сѧ: або тє(ж) помыра́ю(т)

Zвыча(и) то у хр(с)тія́нъ z давного вѣку:
жє то по умє(р)шому zво́ня(т) ч҃лвѣку.
Для того̀ жє ю(ж) зє(м)ны(и) сє(и) свѣтъ оставля́є(т):
и на то(и) свѣтъ о(т) ми́ра сєго̀ о(т)хожда́є(т). // 191
І жє(б) услыша́вши зво(н), людє помяну́ли:
и о свои(х) тє(ж) смє(р)тєхъ та(к)жє вспомяну́ли.
І пришлѝ бы іныє до умилє́нiѧ:
помянувши свои, що є(ст) согрѣшєнiѧ.

---

[1] Вираз *и то(г)да* взято автором у круглі дужки.

Жѐ и по ныхъ будутъ та(к) неґды(с) же звони́ти:
бо нихто̀ не во(з)мо́же(т) свѣта пережи́ти.
Zачи(м) то не зна́ющы(м) и то извѣща́ю:
и не сме(р)те(и) але лѣтъ должа(и)шы(х) пріяю.

280. Ѡ кладу́щы(х)ся в по́ляхъ на моги́лахъ, на не с҃ще(н)ныхъ мѣсцахъ

Тре́ба (б) гани(т) подобно таки(х) чл҃вѣковъ:
же кладу(т)сѧ і́ные в по́ля(х) з да(в)ны(х) вѣко(в).
Кгды ос҃ще(н)ны(мъ) мѣсце(мъ) це(р)ковны(мъ) взго(р)жаю(т):
а на моги́ла(х) себе кла́сти повелѣва́ю(т). // 191 зв.
Хто бо по(д) це(р)ковію главу покладáе(т):
о то(м) бо(л)шъ це(р)ковъ б҃га о поко(и) б҃лга́е(т).
Кгды̀ паче пу(д) собо́ю лежащы(х) помина́етъ:
я́ко бо птыца дѣте(и) по(д) скры(д)лами ма́етъ.
Бо мови(т) здѐ лежащы(х), а не на могилѣ:
хо(ч) то и ты(х) моги(л)ны(х) вспоминае(т) по хвы́лѣ.
Когда̀ рече(т) и повсю́ду хр(с)тія(н) православны(х):
та(к)же вспоминае(т) и вла(с)те(и) козако(в) сла́вны(х).
Іно в дорозѣ лю(б) в во(и)ску ле(г)ти̇ и в по́лѣ:
же це(р)квы не ма(ш), мусѣ(т) то бы(т) понево́лѣ.
А то з до́му нести́сѧ в поле ізволя́етъ:
где во́вкъ або̀ те(ж) іны(и) sвѣ(р) сѧ прохожа́етъ.
А на с҃ще(н)номъ мѣсцу не хоче(т) поклада(т):
лечъ з добро(и) волѣ хоче(т) о(т) це(р)кви о(т)даля(т).
Пра(в)да же г(с)днѧ е(ст) zемлѧ̀ и [еѧ][1] предѣлы:
быле (б) мѣсце, где вме(р)ти, з добрыми дѣлы. // 192
Една(к) слушнѣ(и)ше (б) пу(д) це(р)квію покладáти:
ко(ж)ды(и) бы зна́емы(и) мо(г)лъ, зрѧ̀ гро(б), помина́ти.
Zвы́чаи козацкіе в ты(х) рѣчахъ бува́ютъ:
же в поляхъ кладу(т)сѧ и моги́лы высыпа́ютъ.
Того̀ рады же в во(и)ска(х) бывали и в по́лю:
и з(ъ) непріятелями на поты(ч)кахъ в бо́ю.
Же(б) и по сме(р)техъ щыро(ст) и́хъ не запомина́нна:
дабы хвалебно лю(д)ми че(ст)ными вспомина(н)на.
А мужыкамъ не треба в козацку славу втруча́т(ъ):
да ґды̀ не пу(д) це(р)квами то в гумна(х) пу(д) грушками поклада(т).

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Жєбы жо(н)кѝ и́хъ, гробо(в) часто навѣжа́ли:
а на мѣсца(х) и(х) други(х) мужыко(в) привожа́ли.
Ужє (ж) козаки собѣ вы zдоровы бува(и)тє:
а мужыка(м) про(с)ты(мъ) славы коза(ц)ко(и) на пота́лу нє попуща́(и)тє.

281. Ѡ поручника(х), я́ко нє подобаєтъ ручитисѧ ни ѡ ко́мь ни ѡ чє(м): понєжє страшно то дѣло є(ст)[1] // 192 зв.

282. Сє(и) вѣршы(к) в числò ли́чбы здѐ нє покладáю:
лю(б) мє(ж) вѣршами я(к)бы осо(б) покладáю[2].

. . . . . .

Оужѐ щò сѧ в сє(и) книзѣ писало то[3] писáло:
хочъ троха и кáюсѧ та(к) сѧ тоє стáло.
А прє(д)ся жъ и по(л)зы в нє(и) из(ъ) мало набу́дєшъ:
я(к) єѧ собѣ добудє(ш), и чита(т) бу́дєшъ.
І нє всюда трєфности пра(в)да в нє(и) писáлємъ:
лє(ч) и о сп(с)нiи і́ноє вкладáлємъ.

І паки жє гл҃ю, є́жє писахъ писáхъ:
и по сє(м) вѣршу вкра(т)цѣ книги и доко(н)чáхъ.

Една(к) доброго м҃лю васъ, нє ѡ(т)вє(р)гати:
побо(ж)ны(и) читє(л)нику, рачъ мєнє прощáти.
А нєвѣхласъ можє(т) сѧ о всємъ всѣмъ смѣяти:
и во всяки(х) худóзства(х) вкорызну давáти. // 199

Я́ко (ж) о нєвѣхласа(х) вышє(и) та(м) положи(х) [ли(ст) м҃г и҃д][4]
и вѣршами на ѡ́ны(х) по(л)зу вто(ж) разшыри́хъ.

283. Вѣршъ прощєнiѧ прося́щы(и) до всяко(г)[о] чина ласкавыхъ читѐлниковъ

Кому̀ вподобає(т) та кни́га бл҃гословѣ́т(ъ):
а кому̀ зда(ст)сѧ злáѧ то прошу̀ нє клєнѣ́т(ъ).
Із(ъ) мє(ж) васъ мѣєтъ быти жє всѣ бѣды знáєтъ:
прєто нєха(и) за си́ю книжку мѧ прощáєтъ.

А хто бѣдъ нє позна(л), да(и) б҃жє и нє знáти:
хранитъ єго б҃жаѧ нєха(и) навѣкъ м҃ти.

---

[1] Наступний аркуш помилково пронумеровано як 199, потрібно 193. Одного аркуша немає.
[2] Між цим і наступним рядком в рукопису пунктирна лінія.
[3] *То* закреслене.
[4] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Кгды (ж) z вѣку тако(и) ско(р)би нє позна(л) чл҃вѣкъ:
а(ж) по сы́и врємена̀ по нш҃ъ послѣдны(и) вѣкъ.
А са(м) сп҃си́тє(л) нєха(и) в(ъ) ср(д)ца і́хъ влага́єтъ:
да ко(ж)ды(и) си́є чтущы(и) мѧ бл҃гословля́єтъ.
І бл҃гослови́вшого бж҃є бл҃гословѝ:
и за ува́гу вѣчны(м) ца(р)ство(м) нагородѝ[1]. // 199 зв.
Ѡ то(м) здѐ мл҃ю тєбѐ сп҃си́тєлю бж҃є:
и тєбѐ прч(с)таѧ дв҃о и г(с)поже.

284. Сє́ же па́ки вѣ́ршъ, в(ъ) мѣ́сто прє(д)мовы, до ласк·авы(х) и бл҃горазумны(х) читє(л)нико(в): ѡсобливє до вѣ́ршопи́совъ

До чту́щы(х) написа́лє(м) си́є прошє́нїє:
і́жъ бы мнѣ́ дарова́ли прощє́нїє.
А ба(р)зѣ́(и) прм(д)рости всяко(и) навчо́ныє:
а хоча(и) и в наука(х) про́сты(х) цвѣчо́ныє.
Ктѐ вѣ́ршопи́сєцъ з(ъ)во́ли(т) си́ю кни́гу чита́т(ъ):
то гдє ма́ло омы́лно(ст) взры(т) нє ра(ч) дывова́т(ъ).
Бо індѣ́ и нє равно сы(л)лявъ доклада́лємъ:
єдна(к) імъ прили́чностє(и) бо(л)шє(и) поклада́лє(м).
Можє(т) и сызо́ра гдѐ зна(и)тѝ розє(р)ванна:
та(к)жє и катє(н)ціѧ гдє ко(л)вєкъ нєра́вна. // 195
Кгды (ж) ла(т)во сѧ чл҃къ ско(р)бны(и) помыля́єтъ:
хо(ч) знає(т) в чє(мъ) и сылу, тако(ж) похыбляєтъ.
Понєва(ж) всякому, ско(р)бъ спосо(б) о(д)і(и)му́єтъ:
а бл҃гофо(р)ту(н)ному до́вцѣпъ услугу́єтъ.
І а́зъ пишущи в розныхъ мѣ́сца(х), омыля́лє(мъ):
жє споко(и)ного мѣ́сца на тоє нє ма́лємъ.
І хочъ мала кни(ж)ка, рокъ два ко(н)поновалє(мъ):
іжъ що дє(н) прє(ш)коды в то(м) за(в)шє дознава́лє(мъ).
Ажъ поку(л) ѡскудѣвши(и) смы(с)лъ, мо(г)лъ то ко(н)чи́ти:
а а́щє (б) нє та(к), могло (б) бо(л)шъ сѧ разшыри́ти.
Прєтѐ всякаго чи́на, до но́гъ сѧ каса́ю:
а za кни́гу ту, ѡ(т) всѣхъ прощє(н) бы(т) желá́ю[2].

. . . . . .

[1] Наступний аркуш пронумеровано як 195-й, отже, фактично при нумерації пропущено арк. 194.

[2] Між цим і наступним рядком у рукопису пунктирна лінія. Усі наступні вірші без назв відділяються один від одного рисками.

Да ѿгонитъ Бгъ тѣхъ потщаніе сатаны;
и сохранитъ галѹбъ ѿ всякаго злаго.

Томѹже подобное Авто докладаетъ.
хотъ негоде, паіси имѧ покладаетъ.

Нѣгодителѧ рѣшоѹ сѧ, многіи блѣвъ на белаѧ:
а напаче нѣнитъ хто добръ, шіро пріятъ.
Тоі єсть комѹ чинѣ благости христодой:
Мати єго єсть єдина господой
Бгъ нашъ єго запла та создана єдиноѧ:
злаща христолюбного ради чинъ.
Імѣтъ вшій нѣчто получити:
подобно ѧкѣ радо єму наслѣдити.

285. Грѣшны(и) авто(р), або̀ тє(ж) выклада(ч) вѣ(р)шовъ си(х):
бу́дучи в гонє́нiи, писа́въ iз(ъ) ско(р)би iхъ.
Еднакъ охо́чи(и) нєха(и) хто̀ ко(л)вєкъ читаєтъ:
а труды́вшаго(с) iми добрѣ вспомина́єтъ. // 195 зв.

Да i єго̀ бг҃ъ та(к)жє помянєтъ само́го:
и сохранитъ за любо(в) ѡ(т) вся́кого зло́го.

286. Тому́ жє подо́бноє а́вто(р) доклада́єтъ:
хо́чъ нє го́дє(н), па́ки имѧ̀ покладає́тъ

Из(ъ)ложи́тЕл(ъ) вѣ́РшОв(ъ) си(х) МнО́ги(х) бл҃гъ ва(мъ) жєла́є(т) [1]:
а На(и)пА́чє нб(с)ныХъ до́бръ, щы́ро прiя́єтъ.

Тò є(ст) вся́Кому чи́ну бЛгостИ хр(с)то́вои:
Мл(с)ти бз҃ско(и) всЕгда̀ гото́вои.
ВѣчНаѧ бо заплаТа зозда(н)на впро(д) вѣка:
звла́ща хр(с)толю́бного ра́ди чл҃вѣка.

I мл(с)тя(м) вш҃и(м) зИ́чи(т) то получи́ти:
ѿо Зємно(м) вѣ́ку радо(ст) вѣ́чну Наслѣди́ти. // 196

А н҃нѣ чту́щыє сѐ сп҃сє(н)нО здраВству(и)тє:
I вєсЕло о Хр(с)тѣ Вси многолѣтСтву(и)тє.
Сєго И паки ѡ́бще [всѣ(м)] [2] жєлатє(л)ству́єтъ:
и всєдш҃євНо хр(с)та сп҃са молє(б)ству́єтъ.
I ѻоко(р)но за си́є проситъ прощє́нiѧ:
зычачи бж҃iяго бл҃гословє́нiѧ.

287. Zко(л)ко змо(г)лємъ в сє(и) кни́зѣ вѣ́ршо(в) положи́лє(м):
которыми о розны(х) рѣчахъ доложи́лє(мъ).
Вы́ жє zдравы ѡ́ную на втѣ́ху чита(и)тє:
а писавшаго є́ѧ, чтѧ̀ бл҃гословля(и)тє.

Ѡ томъ мл(с)тя(мъ) вш҃и(м) гла́ву прєкланя́ю:
и нєпрємѣ́нны(мъ) ласка(мъ) назавшє в(ъ)руча́ю. // 196 зв.

288. Бг҃у (ж) даю̀ и ѡ сємъ бл҃годарє́нiє:
а вамъ низкоє ѡ́бще всѣ(м) поклонє́нiє.
I за всяку рєчь навѣ́къ бу́ди єму̀ хва́ла:
и прч(с)то(и) м҃тєри всє(г)дашнаѧ сла́ва. Аминь.

---

[1] Виділені літери в тексті написані як великі, виписані жирно.
[2] Квадратні дужки стоять у рукопису.

289. То(т) же щò и в пре(д)мовѣ вы(ш)ше(и) пу(д)писа(л)сѧ:
а ѡ(т) бга и о(т) васъ ласки сподѣва(л)сѧ.
Ко(т)рую и дне(с) ла(с)ку вто(ж) мнѣ показу(и)те:
и при дóбро(м) здрáвіи всѝ многолѣтству(и)те.

290. Сѝмъ конце(мъ) сиѧ кни́га ужé сѧ кончáе(т):
а писа(в)ши(и) еѧ всѣмъ покло(н) о(т)давáетъ. // 197

291. Ѡ хотя́щы(х) ви́дѣти люде(и) дóбры(х)
з(ъ) стороны̀: і́ли те(ж) еди́на(г) [о]
че(ст)наго чл҃ка, ради бéсѣдъ утѣши́телны(х)
и дш҃еспс҃и́телны(х)

Ктò желáетъ узрѣти дóбра человѣ́ка:
то(и) вла(с)не Х҃рта у́зритъ, та(к) мовя(т) о(т) вѣ́ка.
Ґды (ж) го(ст) че(ст)ны(и) в(ъ) ѡсобѣ́ Хр(с)тà повѣдáю(т):
и невѣ́рные рóды то(т) же зы́ча(и) маютъ.
А лю(б) бы и безче(ст)на гóстѧ в до(м) приня́ле(с):
рáвную бы(с) ѡ(т) бга нагорóду взя́ле(с).
Стра(н)нопріéмниче(ст)во велико е(ст) в бга:
за котрóе о(т) негò бу́де(т) мл(с)ть мнóга.
Должe(н) и го(ст) за Хр(с)та господарà мѣти:
и почитáти егò за áггловъ дѣти.
А тáкъ за взаéмъное блгодарéніе:
вчи́ни(т)сѧ сове(р)шенное бгу хвалéніе.
І сторѝцею мóже(т) бгъ нагороди́ти
господáреве: и грѣхѝ ему̀ прости́ти. // 197 зв.
Zаты(мъ) го(ст) и господа(р), радо(ст)но здравству(и)те:
и сп(с)ніѧ ищà многолѣтству(и)те.

292. Ѡ ма(л)жóнкахъ по záко(н)номъ
шлю́бно(мъ) брацѣ чи(с)то(ст) тѣ́ле(с)ную
або те(ж) дѣвство до сме(р)ти
в себѣ́ ховáючихъ

На(д) всѣхъ чу(д) и дивови́скъ трéба сѧ дивовáти:
кто (б) мѣ́лъ ожени́вшисѧ пане(н)ство ховáти.
Дивнаѧ то ве(л)мѝ рéчъ, же з жонóю жи́ти:
а кро(м) позна(н)ѧ пло(т)ска тáкъ сѧ обходи́ти.

Нє токмо бо зе́мныє людє в то́мъ в то(м)[1] чуду́ю(т):
алѐ и нб(с)ныє а́гглы сѧ диву́ютъ.
Жє для яково(и) речи себѣ́ пошлюби́ли:
а то та(к) стр(д)ти сѧ навѣ́къ ізволи́ли.

Ѡ бжє (ж) мл(с)рдны(и), я(к) на(м) сѧ обхо(ж)да́ти:
гды жъ мы нє мо́жє(мъ) нн҃ѣ того̀ доказа́ти.
Ты(л)ко о дрє(в)ны(х) людє(х) то́є днє(с) читає(мъ):
и таковы(м) по́вѣстє(м) крѣ́пко сѧ вдывляє(мъ). // 198
Бо̀ и ап(ст)лъ ре́къ дру(г) дру́га нє лиша(и)тє:
и ма(л)жє(н)ски(м) дѣ́ломъ в сво(и) ча(с) сѧ утѣша(и)тє.
А҆жє понєва(ж) та(к) сѧ для Хр(с)та̀ справу́ютъ:
жє чи́сто(ст) свою̀ Хр(с)ту в нб҃о офѣру́ютъ.
Ѡ(т)ложѣ́мо (ж) мы вся́ко ю́жъ удывлє́нiє:
бж҃iє справує[2] бо то̀ укрѣплє́нiє.

Ѡбы̀ и днє(с) ту́ю мо(ц) на свѣ́тъ бг҃ъ посыла́лъ:
нє єди(н) бы му(ж) з жоно́ю я(к) з(ъ) сє(ст)ро́ю пробува́лъ.

Лє(ч) в(ъ) нн҃ѣшнєє врємѧ за нш҃єго вѣ́ку:
ѡ(т)ню(д) нє удє(р)жати(с) жоны̀ человѣ́ку.
І мно́зи нєдово(л)ны свои́ми быва́ютъ[3]:
да і з бо́ко(в) чужды(х) жє(н) много заживаютъ.

Зачи(м) да(и) бж҃є на́вє(т) побо́чны(х) нє зна́ти:
да свои́ми шлю́бными сѧ ко(н)тє(н)това́ти.

293. В ѣ р ш и п о х в а (л) н ы є л ю б я́ ч и (м ъ) п и в о п и́ т и,
і л и т є (ж) з а є д н ы (м ъ) з а́ х о д о (м ъ),
и в с я (к) т р у́ н о к ъ, к о м у̀ н є ш к о д и (т)
а б о н є в а́ д и (т) // 198 зв.

Ко(т)ры(и) мо́вя(т) чл҃вѣ́къ, добрє выпива́єтъ:
тє́ды тако́му пн҃ъ бг҃ъ, на пи́во дава́єтъ.
Хоча(и) то и такъ правя(т), жє пиво нє ди́во
єднакъ добрє, гды̀ з тро́ха го(р)ло промочи́ло.

До людє(и) выразнѣ́(и)шє(и) бу́дєтъ глгола́ти:
и в црквѣ́ на кры́лосѣ гла́дшє(и) заспѣва́ти.

---

[1] Автор помилково написав двічі *в томъ* і тут же друге закреслив.
[2] Друга частина слова (*-вує*) закреслена рукою автора, зверху надписано: *-вля́ла.*
[3] З лівого боку перед початком рядка дописано рукою автора: *Ещѐ.*

Zачи́мъ пно́вє собѣ̀ zдоро́вы бува(и)тє:
а гдѣ́ ли ко́л(ъ)вє(к) пи́во, до́брє потяга(и)тє.
А в головѣ̀ здоро́вы(и), всѣ̀ нє пєрєбира(и):
да вшєля́ки(и) напи́токъ zаро́вно выпива́и.
Бо в жо(р)на до́брыє щò вки́н(ъ) мо́вя(т) тò з(ъ)мѣ́лє:
похвалѝ и тѝ мєнѐ за тò чѣ́стны(и) хмѣ́лє.
І су́ржи(к) хтò лю́б и(т) хлѣ́бъ z нєгò ужыва́єтъ:
и прося́ни(ц) овся́ни(ц) всѣ̀ тò ко(р)мъ быва́єтъ.
Ах єдно[1] щò лю́би(т), тогò и дє(р)жи́сѧ
хоч штанѝ заста́въ, идѝ у ко́р(ъ)ч(ъ)му напи́сѧ.
Ты(л)ко жъ прошу̀ и штано́въ навѣ́къ нє покида́и:
сла́внаѧ то одѣ́жа на(и)скорѣ̀(и)шъ выкупля́и.
А на мєнѐ за сє(и) вѣ́ршъ прошу[2] нє дивѣ́ть:
да якъ бу́дєтє пи́ти, тò и мєнѐ вспомнѣ́ть. // 199

294. То(т) жє а́вто(р) кни́ги сє(и) и списа́тє(л), пи(с)ма̀ примножи(л):
из(ъ)бра(в)ши приповѣ́сти до книги (ж) сє(и) приложи́лъ.
Абы̀ чтущы(мъ) бо(л)шъ былò в книзѣ̀ то(и) що чита́ти:
и на здравіє и(м) з(ъ) всѣ̀хъ ты(х) сѧ рѣ̀чи(и) втѣ̀ша́ти.
А єдна(к) жє що списалъ я́ при́повѣ̀стє(и) ко(л)ко:
є(ст) чаю по всєлє(н)но(и) єщѐ іхъ и нє то(л)ко.

Вы жє чту́щыє, млю̀ васъ, єщє вспомина(и)тє:
и кгды схо́щєтє, по́длу(г) а́з(ъ)буки доклада(и)тє.
Імє(н)но якъ зво́литє такъ собѣ̀ поступу(и)тє:
на ку́ю лѣ̀тє́ру вспо́мнѣ̀тє к то(и) припису(и)тє.
Для тогò про́жны(х) ли́сто(в) в(ъ) при́повѣ̀стє(х) оставля(л)[3]:
и в(ъ) вѣ̀(р)шахъ, ґды̀ нє ѧ̀, то жє(б) хтò і́нъ вѣ̀(р)шъ приписа(л).
А приписа́лъ та́къ о чємъ мно́ю здѐ положє́нно:
жє(б) и о(т) ва́съ о то(м) жє былò та(м) приложє́нно.
А zаты(мъ) на zдра́віє сєбѣ̀ кни́гу чита(и)тє[4].

---

[1] У рукопису слово *єдно* написане зверху над закресленим.
[2] Слово *прошу* написане зверху над закресленим *для Хр(с)та.*
[3] Цей і наступні три рядки в рукопису закреслені.
[4] Після цього рядка йде останній, ретельно закреслений: *и хтò вѣ́ршописъ в(ъ) ва(с) є(ст) то(и) вѣ̀(р)шы приклада(и)тє*; натомісць спеціальний значок вказує на те, що замість цього закресленого слід читати рядок, написаний з лівого боку на полі: *і з жонами и з дѣ(т)ми здоро́вы пробува(и)тє.*
На нижньому полі приписано рукою автора і закреслено:
Жєбы то нє былò сє(и) кни́зѣ̀ докончє(н)ѧ:
до само́го зє(м)ного свѣ̀ту іско(н)чє́н(ъ)ѧ.
А в то(м) хо(ч) ю(ж) нєха(и) хто и нє приклада́єтъ:
нєха(и) хоча(и) кончи́ну и такъ ужє ма́єтъ. // 199 зв.

Прі́повѣсти
[або тє(ж) прислóвіѧ] посполи́тыє,

и áз(ъ)букою ради скорѣ(и)шого
(яковóго слóва) поіска(н)ѧ,
новособрáвшіисѧ споряжє́нныє:
и ѕдѐ положє́нныє, для рóзных потрє́бъ.
котóры(х) зажывáютъ в рє́чахъ слу́шны(х)
правослáвныє

Прі́повѣсти [або тє(ж) прислóвіѧ] посполи́ты є̂...

А

Абы м(с)цъ на менѐ свѣтивъ, а ѕвѣзды хо(ч) и та́къ[1].
Абы̀ голова̀ ѕдорова, а всѐ то́є бу́де(т). // 200
Абы з на́съ да і ѡсталосѧ.
Абы побре(н)ка́чѣ, а бу́дутъ послуха́чѣ.

Абы дша сы́та да тѣло не наго.
Або свѣтѝ або̀ во́нъ летѝ.
Ажъ волосы вянутъ.
Абы̀ ѕ ру(к), а з но(г) хо(ч) хто̀ іны(и) зды(и)мѝ.
Ахъ мо(и) батко що ма(в) то витрусивъ[2].
10. Ахъ заснула не чула че(р)гу промолола[3].
А мнѣ буга(и) выссавъ.
Абы̀ та(н)цова́ти умѣвъ, а роби́ти и ли́хо на́вчитъ.
Абы (б) ты(л)ко обложи́ти: а було (б) о́коло чого̀ ходи́ти[4].
А чи хрѣнъ єго ба(и)дуже.
Андрѣи за всѣхъ му(д)рѣи, продавъ халупу, а самъ улѣзъ у дупу.

Б

Бгъ давъ бгъ и взявъ.

Бгъ ламавъ и намъ дававъ.

Бгъ принѣсъ ку(п)ца̀, а хто іны(и)[5] розгу́бцу.

Бгъ люби(т) прв(д)ника а пнъ я́бе(д)ника.

20. Бгъ ѕа працу мѣе(т) що(с) да́ти.

Бгъ високо а пнъ далеко.

Бгъ не ско́ръ да лученъ[6]. // 201

Бгъ бговоє, а бѣсъ бѣсово́є.

---

[1] Над другою частиною приповістки зверху надписано іншим чорнилом і почерком: *я ѕвѣзди коло(м) по(р)ю.*

[2] Від цієї приповістки решта, що починаються літерою **А**, дописані різним чорнилом і почерками. Дану приповістку закреслено.

[3] Приповістку закреслено. Наступну приповістку також закреслено, можна прочитати лише перше слово: *Архипе...*

[4] У самому низу аркуша, очевидно, значно пізніше дописано приповістку: *Аз(ъ) єс(т) фе(р)тъ жена моя хѣ(р) дѣти мои ща а ти бачу лядаща.*

[5] У рукопису *хто іны(и)* закреслено, зверху блідішим чорнилом надписано: *чортъ.*

[6] У кінці аркуша іншим почерком дописано приповістку: *Бо ти які(и) шляхти(ч) по три акафи(с)ти на де(н) читаєшъ а по члвѣку глитаєшъ.*

Притчи Ісаіи

Прислоїв: Постоїтіе и Азъ
Духовнаго ради Спасітаго (Христового слова)
Послушаніи, Но соразумѣвшіися Спасе-
ніе: Иже Полезніе, Для разнаго
Потребъ. Которіи Заповѣдаютъ
Христіанъ Слѣдити Православіе.

А

Аз Тебе Имене Святаго, а Заповѣди Его Христовъ.

Аз Голода Здорова а Все то Худе.

Аз

Б.....мъ с....я нє отбути[1].
Було казати що писати.
Бувши конємъ да (с)тати воло(м)ъ.

Бєз бга ани до порога.
Бє(з) пу(д)жо́ги и дрова нє горя́тъ.
Бєз(ъ) хлѣба ни ѡбѣда.
30. Бєз(ъ) шту́ки и бо(р)щъ нє сма́чєнъ.
Бєз(ъ) кожу́ха бєрєтъ сукруха.
Без ножà рѣжєтъ.
Бєз судà и бєз(ъ) права.
Бєз суда судъ буваєтъ. // 201 зв.
Бєз числà тємъ людє(и) за́ дє(н) помрє́тъ, а бєз числа тмами тє(м) родя(т)сѧ.
Бєз господарà и това(р) плачє.
Бєз(ъ) приключки и смє(р)ти нє машъ.
Бєз(ъ) соромà ка́зка.
Бєз(ъ) всякихъ обрѣзковъ.
40. Бєз(ъ) да́н(ъ)ѧ причи́ны.
Бєз(ъ)пра(в)нои и бє(з)смє(р)тнои зє(м)лѣ нє ма(ш).
Бєз(ъ) ножà якъ бєз ру́къ[2].

Бородà я(к) у спса, а зубы якъ у соба́ки[3].
Бєз лълки якъ бєз жонкы[4].
Бу(в)ши ви(н)нымъ, трєба бути и пла́тнымъ. // 202
Бути козѣ на то(р)зѣ.
Бувъ ко(н) да з(ъ)ѣжжєнъ.
Були и в козы роги да притє(р)ти.
Бувъ собѣ дѣдъ да баба.
50. Бути тобѣ, уга(д)комъ.
Бу́въ ба́т(ь)ко да одубѣвъ[5].
Бѣсъ то нє ба́т(ъ)ко, що бо(л)шъ зна́єтъ.
Бувши в Ри́мѣ, да па́пѣжа нє вида́ти.
Богаты(и) диви(т)сѧ я(к) вбо́ги(и) жи́ви(т)сѧ.
Бити купити.
Би́ти нѣкого, а взя́ти нѣчого[6].

---

[1] Ця і наступні дві приповістки написані блідішим чорнилом.
[2] Приповістку написано іншим почерком і блідішим чорнилом.
[3] Приповістку густо замазано чорнилом, мабуть, тому, що вона повторюється далі на арк. 202 зв.
[4] Приповістку написано іншим почерком і чорнилом.
[5] Ця і наступні дві приповістки написані блідішим чорнилом.
[6] Позначення наголосів і кома в цій приповістці поставлені блідішим чорнилом, таким, як і дописана в кінці аркуша приповістка. Очевидно, це сліди своєрідного пізнішого редагування.

Берѝ Лѐвко хочъ и глевко[1]. // 202 зв.
Бра́тъ що хочетъ бра́т(ъ).
Бли(ж)шаѧ соро(ч)ка неже хва(р)тухъ.
60. Боявшисѧ вовка в лѣсъ[2] ни бува(т).
Бувши да не бу(т), мѣвши да не мѣт(ъ).
Бода(и) свата(л)нику добра не[3] було̀.
Борода̀ вы́ро(с)ла да ума̀ не вы́несла.
Бютъ якъ Га́мона.
Бои(т)сѧ я(к) хто іны(и)[4] ла́дану.
Бю(т) не на́ лихо у́чатъ.
Багато каза(т) да нѣчого слуха(т).
Ба(т)ковъ хлѣбъ не на́вчитъ.
Бѣсъ бѣду перебуде, една мине(т)сѧ друга́ѧ буде. // 203
70. Бода(и) то(и) живъ хто ви́ненъ.
Болитъ ґа(р)ло спѣвати дармо.
Баба z воза возу легше(и).
Бе(з)правнои и без(ъ)сме(р)тнои землѣ нигдѐ не ма́шъ[5].
Без да(н)ѧ причини обезчестивъ чоловѣка.
Без всяки(х) обрѣзко(в) з гря(з)ю змѣша(в) безви(н)не[6].
Бг҃ъ не скоры(и) да лучны(и)[7].
Бѣда̀ не дуда̀ я(к) стане(т) ду́т(ъ), то а(ж) сліо́зы иду́т(ъ).
Бои(т)сѧ и то(и) лиха да не шануе(т) его.
Без соли солоно бе(з) крупъ густо.
80. Барана̀ стрыгу(т), а козлу̀ навѣшки даю(т).
Бу(в)ши де(н) буде(т) и но(ч): а бу(в)ши но(ч) буде(т) и де(н).
Буде(т) робо́ты до се́мои субо́ты.
Бода(и) ты̀ z[а] ли́хо не зналъ.
Борщъ да ка́ша, добраѧ па́ша[8]. // 203 зв.

---

[1] У кінці аркуша дописано приповістку:
Борода̀ я(к) у спса̃: а зу́бы я(к) в соба́ки.

[2] Помилка, потрібно: *в лѣсѣ.*

[3] *Не* дописане зверху блідішим чорнилом.

[4] *Хто іны(и)* закреслене і зверху надписано блідішим чорнилом: *чортъ.*

[5] Цей рядок закреслено, на полі проти нього напис: *е(ст) напреди.* Справді, приповістка вже була на арк. 202, лише без слова *нигде.*

[6] Приповістку закреслено. На полі читаємо: *е(ст) напре.* На арк. 202 була вже лише частина приповістки: *без всякихъ обрѣзковъ.*

[7] Приповістку викреслено. На полі читаємо: *е(ст) напре.* Вона була вміщена на арк. 201. Там прикметники вжиті в короткій формі.

[8] Дописано блідішим чорнилом унизу аркуша на полі: *Було коли(с) и в того усього доброго да теперъ ізовюся ни́ на що.*

Бъє бри(н)дзу[1].
Буде(т) хрыбтỳ и чéреву.
Баранà стрыгу(т), а козлỳ навѣ(ш)ки даю(т)[2].

В

Воленъ бгъ, да и ты̀. // 204

Во(л)но бгу из(ъ)вяза(в)шы в ра(и) укúнути.
90. Воронъ костѣ не занесетъ.

Во(л)но собацѣ и на бга брехати.
Воду вары(в)ши водà и будетъ.
Вовка в плу(г) а ѡ(н) гляды(т) у лýгъ.
Вовка ноги годуютъ.
Вовкъ и лúчеиое беретъ.
Вовкъ лови(т) лови(т), а пото(м) и вовка влóвя(т).
В него домо(в) якъ в за(и)ца ломóвъ.
Верты(т)сѧ якъ трѣска в поло(н)цѣ.
Вы(ш)ще лбà ѡчи не ходятъ.
100. Вы́варывъ z негò воду. // 204 зв.
Вы́лами тò ещѐ тое пúсано.

Во(л)но бгу що хотѣти то чинúти.
В чужое ща(ст)ѧ не вкупúтисѧ.
В немочи всегò zахоче(т)сѧ.
Вели(к) свѣтъ да нѣгде сѧ подѣт(ъ).
Всѐ тое перетовче(т)сѧ да перемеле(т)сѧ.
Все тое буде в ладу я(к) у медỳ.
Все тое будетъ у морѣ.
Восковы́е руки мѣетъ[3].

---

[1] Ця і наступні приповістки, що починаються літерою **Б**, дописані іншим почерком і різними відтінками чорного чорнила на залишеному автором чистому аркуші.

[2] Приповістку закреслено. На полі з правого боку дописано: *е(ст) наза(д)*. Справді, ця приповістка вже була на арк. 203 зв. Далі йде кілька недбало написаних приповісток.

Бе(з) Ю(в)хима и вода не ѡсвти(т)сѧ.

Б.....мъ с....я не ѡ(т)бути.

Старая собачка — паньская брехачка. (Приказка ця і наступна не на місці, починаються на літеру **С**).

С...и мазали по твою головы.

Далі йде незакінчена приповістка, що починається літерою **П**:

Помозы гпди я спсуся якъ упуся то и прост... Кінець слова відрізано.

Ба(т)кова коби(л)ка худа у дво(р) везе а си(н)няя бо(р)зная з(ъ) двора и(м)читъ.

Бере(т)ся якъ пяни(и) за тинъ.

[3] Збоку дописано: *и до г...а не приме(т)ся.*

110. Вы́спи(ш)сѧ в дубѣ, або тє(ж) в човнѣ.
Вары́ла нє вары́ла дава(и) ѣсти: ѣвши нє ѣвши ля(ж) спа́ти [1].
В рємєсника золотаѧ рука̀ [2].
Выдали(с)мо голы(х), а на ты(х) и шє(р)сты нѣтъ.
Во(л)но кому хотѣти по своє(и) мтри плака(т).
Ви́дно да нє пу(д) пєнкомъ гу́бка.
Всѐ на часто(м) зажыва(н)ю налєжитъ.
Всѣмъ намъ тамъ бути.
Вєликъ спасибо.
В нашо(и) школѣ я(к) на тата(р)скомъ полѣ є(ст) гдє сѣсти да нѣчєго ѣсти.
120. Всѣ ѡни єдны(м) ми́ро(м) ма́заны.
Всякаѧ нєправда грѣхъ [3]. // 205 зв.
Волѝ тому пасти, нє мє(д)вєдѣ води́ти.
Встава(т) трєба ѣдучи чєрє(з) мо́сты, жє(б) були цѣлы ко́сты.
Впросилисѧ zлы(д)нѣ на трѝ днѣ: да и за трѝ нєдѣлѣ нє хотятъ ѡ(т)хо́дити.
Вєликъ дубъ да дупнатъ [4].
Ви́спавсѧ да нє вы́лєжавъсѧ.
Ви́павъ са́къ и тому̀ бѣ́дному.
В чо(м) нє ма(ш) смакỳ, нє ма(ш) и грѣхỳ.
Во́ро(н) во́рону ѡ́ка нє клює́тъ [5].
130. Во́вчоє гада́єт.
Вєртытъся гад(ъ) якъ по(р)плиця [6].
Вичуха(и) чухỳ, да по(и)ды̀ що(с) іноє об пло́тъ виби(и). // 206
Во(в)къ сливи пои(в) Гапон(ъ) усомъ мо(р)гає [7].
Во всє(м) чєловѣ(к) то(л)ко що хватає(т), що(с).
Во́вка поби́ли бара́нѣи слі́озы.
Во́лосъ з(ъ) головы̀ нє спадє́тъ, тобѣ.
В чомъ зва́нъ в то(м) прєбыва(и).

---

[1] Поряд дописано блідим чорнилом: *Шви(д)ко голо(д)ному бо хлѣ(б) на вмѣ.*

[2] Зверху дописано блідим чорнилом: *да г.....(и) ро(т)*. Збоку приписка: *баба.*

[3] У кінці аркуша іншим почерком записано: *Вєлики(и) дурє(н) вилизавъ мєдо(к) вилижє тобѣ ма(т)ка и...* Далі нерозбірливо.

[4] Приповістку написано блідішим чорнилом.

[5] Збоку дописано іншим чорнилом і почерком і розмазано: *такъ тє(ж) дєрє(т).*

[6] Ця і наступні всі приповістки, що починаються літерою В, написані різними почерками.

[7] Ця і наступна приповістки закреслені.

Вита(и) же ви(ст)ку тя(г)ни вужище и ни(т)ку.
Вовка в плу(г), а вунъ у лугъ.
140. Виляи не виляи лѣзъ у то(р)му.
Високо носи(т)ся що хороше спѣвае(т).
Вибивае(т) добре гоцки, да не хоче(т) нѣчого[1].
Вими(с)ливъ и тои в гороховина(х) спати.
Види(т) не види(т) не его дѣло.
Взявшись за гужъ не кажи не дужъ. // 206 зв.
Взявся[2] пяни(и) за ти(н) якъ за попа трасця.
В ложцѣ води хотѣвъ утопити.

Г

Голодному чл҃ку хлѣбъ на вмѣ.
Голому разбо(и) не стра́шенъ.
150. Голы(и) якъ святы(и).
Голы(и) да пы́шны(и).
Голы(и) якъ ко(ст)ка, а ѡ́сте(р) я(к) бры́тва.
Голова мѣсца шукаетъ.

Голосъ лю(д)зски(и), голосъ бж҃и(и). // 207
Гро́шы якъ слы́на.
Грошы не поло́ва.
Го(ст) якъ нево́лникъ.
Го(ст) до трохъ дне(и).
Где не сподѣвае(ш)сѧ ночи ночова(т), та(м) буде(ш) двѣ.
160. Где коро(т)ко тамъ и рве(т)сѧ.
Где станъ та(м) и сы́ла.
Где люде(и) купа не боли(т) у пупа.

Где ты лиху ходи(ш), тебе п҃не шукаю.
Где пютъ, там и лютъ[3].
Где каша з ма(с)ло(м), та(м) насъ не машъ.
Где то(и) хлѣбъ що зѣли[4]. // 207 зв.
Ганяючися не нацѣловатисѧ.
Грѣхъ в мѣхъ, завяза(в)ши да ѡ землю.
Гнѣвалас ѧ баба на то(р)гъ, а то(р)гъ то(г)[о] ни знае(т).

---

[1] Слово *хоче(т)* виправлене іншим почерком на *дае(т); нѣчого* закреслене, зверху надписано: *поцки.*

[2] Спочатку було написано *взявши,* потім виправлено.

[3] Дописано блідішим чорнилом: *та(м) же и бютъ.*

[4] У кінці сторінки дописано: *Гуляи доню по(д)нявши що іншое.* Потім *що іншое* перекреслене блідішим чорнилом, а зверху надписано: *лолю.*

170. Гора з горою не зы(и)де(т)сѧ а чл҃къ з жо(н)кою[1] з чл҃ко(мъ) зы(и)де(т)сѧ где ко(л)векъ.
Гороху наѣвшисѧ з ны(м) говорити.
Гуща дѣте(и) не розганяетъ.
Где лѣтовавъ та(м) було и зымовати.

Горе н҃шому козацству, що и пу(д)во(д)ники з возо(в) пха́ю(т).
Говори(в) бы да и сло(в) нѣ(т), плака(в) бы да и сле(з) нѣтъ.

Гляди̇ дя(д)ку поря́дку.
Глухи(и) не дочуе(т), то пригада́етъ.
Голова̇ в го́лову перелѣчи́ти треба. // 208
Голова̇ не тя́ми(т), що язы́къ лопо́че[2].
180. Где далѣ(и) в лѣсъ то бо(л)шъ дро(в).
Голи(и) иде вороти узки.
Говоры Климе, неха(и) твое не гине.
Говѣетъ да у ро́тъ вѣетъ[3].
Губа не запе(р)та и в того̇[4].
Году(и) сынки̇, готу(и) сунки̇.

Гуртъ и в бг҃а краде(т).
Голи(и) у голого[5] ...
Дивная речъ ще у бабы шестъ(!). // 208 зв.
Гудегъ якъ гукъ[6].

Д

190. Дывнаѧ рѣчъ, що в хатѣ пѣчъ.
Дома(ш)него zлодѣѧ не встерегти́сѧ[7].
Думка ду́мку пошыбаегъ.

---

[1] У рукопису *з жо(н)кою* закреслене рукою автора.

[2] З правого боку на полі проти цієї приповістки приписано червоним чорнилом: *на на(ш) е(ст) сеѥ*. Справді, на арк. 233 зв. є ця приповістка в такому варіанті: *Не тя́ми(т) голова̇ що языкъ лопо́че(т)*.

Наступні приповістки, що починаються літерою **Г**, написані різними почерками.

[3] З правого боку приписано ледь помітним чорнилом: *до(б)ре*.

[4] З правого боку приписано: *человѣка*.

[5] Кінець приповістки — нецензурний вираз. Цю і наступну приповістки ретельно закреслено. Наступна, виявляється, не на місці, починається літерою **Д**.

[6] Поряд іншим почерком дописано: *якъ гудокъ*. Далі йде латинська фраза, яку важко розібрати.

[7] З правого боку приписано іншим чорнилом і почерком: *ей правда баешъ*.

Ду(р)нѧ ни сѣю(т) ни па́шу(т), са(м) сѧ роди(т).
Добро в гостя(х) а дома лѣпшъ.
Дми́тє(р) хы́тє(р), зѣвъ ку(р)ку да сказа(в) полєтѣла[1].
// 209
Далєко куцому до за(и)ца.
Да(ст) нє да(ст) у голову нє вда́рытъ.
Дѣраво(г)[о] мѣха нѣgды нє наповнити.
Да́вши руками да ходи нога́ми.
200. Добро всѐ по мѣрѣ.
Дожчь ідє(т) а го(ст) ѣдєтъ.
Душно я(к) два правя(т), а трєтєму нѣчо(г)[о] дати.
Доброє нє на́довго.
Добуває(т) я(к) города а збуває(т) я(к) ворога.
Дєсятую ужє ѡ́нъ пасєтъ.
Дє(н) мо(и) вѣкъ мо(и)[2]. // 209 зв.
Дє(н) за́ дє(н), а ближє(и) к(ъ) смє(р)ти.
Да(в) бг҃ъ упити(с), да нє да(ст) проспати(с).
Д҃шѣ нє вы́плюнути.
210. Два трєтєго нє ждутъ.
Дѣдчаѧ мати видала, що(б) сова̀ за(и)ца има́ла.
Дурєнъ да собѣ.
Дмє(т)сѧ я(к) пузы(р) на водѣ.
Да(и) бж҃є z лю(д)ми до(б)рыми знатисѧ.
Дытѧ нє плачє(т), а м҃ти нє зна́єтъ.
Добро(ст) по́мни(т)сѧ, а зло(ст) и лу́чшє(и)[3]. // 210
Два разы в року̀ лѣто нє бува́єтъ.
Достато(к) чинитъ статокъ.
Два коты̀ до єдно(и) мы(ш)ки нє помѣстя(т)сѧ.
220. Довго пря́сты да ткаты: а почнє(т) краяти а(ж) и мало чого.
Давно̀ то(и) прыся́гъ, хто за чужоє пося́гъ.
Довгому угадати.
Добра̀ и брє(д)нѧ̀, да нє щоднѧ.

---

[1] Над другою частиною цієї приповістки ледь помітним чорнилом надписано: *що бабѣ витє(р)*. Нижче приписано: *А баба хи(т)ра що по(и)мала хитра*. У кінці аркуша дописано дві приповісті:

Дивуюся нє помалу.
До роботи способєнъ.

[2] У кінці аркуша дописано приповість:

Дала̀ нє да́ла а би(т) нє би(и).

[3] У кінці аркуша дописано дві приповісті:

Даи нє даи а в шію нє пхаи.
Далєко да иха(т) трєба.

Добро доброє и говорити.
Додє(р)жавъ кормы̀.
Добрє сѧ па́ли(т), да ничого нє вари(т).
Даває да z рукъ нє пускає[1]. // 210 зв.
Для тогò кова(л) клєщѣ̀ дє(р)житъ же(б) ру(к) нє попаливъ.
До часу zбанъ воду носитъ[2].
230. Дурного и в цє(р)квѣ̀ бютъ.
Доброго чл҃ка и з(ъ) свѣ̀чкою тєпє(р) нє скоро часомъ зна(и)тѝ.
Добрà Ма́цку и пло́тка[3].
Да(и) б҃жє всє умѣ̀ти да нє всє робити.
Дождали(с)мо Па(с)ки, а заты(м) аза́ли[4] дождємò и б҃жєи ла́ски.
Дождавъ грєччанои паски.
Дождавсѧ сынєго по(р)ту[5]. // 211
Дождавъ ра́сту топта́ти.
Давъ єму вѣ̀на:
вя́зочку сѣ̀на.
И ку(л) соло́мы:
и мѣ̀хъ поло́вы.
Да(и) б҃жє в добры(и) ча(с) говорити, а в злы(и) помовчати.
240. Дєрє(т)сѧ на новоє бєрє(т)сѧ.
Давно тоє пропало, що з воза упа́ло.
Добрє мови(ш), да в громаду нє хо́дишъ.
Давны(и) и то(и) якъ росказуєтъ.
Добры(и) това(р) поясы̀, що продасѝ то и поєсѝ.
Да(и) б҃жє воєвати, да шабє(л) нє вы(и)ма́ти.

---

[1] У кінці аркуша дописано дві приповістки:
Добрò лицѐ z но́сомъ.
Дієдъ на бабу, кладє ногу, баба кажє слава богу, клады диду и другу.

[2] З правого боку проти цієї приповістки приписано іншим почерком і чорнилом: *є(ст) на п.* Справді, на арк. 237 є такий варіант цієї приповісті: *Поты зба(н) воду носи(т), поку(л) ýха не вворвє(т).*

[3] Збоку дописано: *Добра пяни́цѣ капля.*

[4] Хтось підкреслив це слово чорним, але іншим чорнилом, поставив на полі знак питання і нижче написав ще раз слово *азали.*

[5] У кінці аркуша приписано три приповістки іншим чорнилом і почерком:
Довгò пошито да нє зносишъ.
Доброє рємє(с)ло хтось іншій люби(т).
Дѣли(т) онъ хорошє, а інші лучшє.

Ду(р)ному вѣчная па́мя(т)[1].
До лихого нєбага́то.
Для ми́лого дру́га, нє ма(ш) кру́га[2]. // 211 зв.
Догори плюи да (в) ротъ хватай[3].
250. Доброму за до́бро(ст), а злому за зло(ст).
Дала̀ ма́ти чи́мъ ѡ(т)бувати.
Дѣвка якъ дѣвка (та) соро(ч)ка узка[4].
Добраѧ бля́ха, ѡ(т)бу́дє ру́сѣна и ля́ха.
Догодова́всѧ zaєцъ уса, са(мъ) ко(р)мися.
Да́ромъ по боя́ромъ[5].
Добра па́нѣ za раба́ми.
Добрє кумъ гдє корова(и)[6].
Добро̀ наѣвшисѧ да мє(р)ти го́лодо(мъ).
Дєше́вои рыбки и ю́ха де́шєва[7].

Є

260. Ещѐ и то(и) нє по(и)мавъ б҃га за́ бороду. // 212
Е́ст(ъ) в Хы(л)ка̀ рога́ты(н)ка, да нє для кого̀ і́ного.

Еслѝ нє машъ, самъ б҃гъ нє ѡ́змєтъ.
Е́сть и в нєго̀ блохи, да нѣкому вы́гнати.
Есть того цвѣту по всємꙋ̀ свѣту.
Ещє то цвѣтъ, а я́годы будутъ.
Ещє то нє бѣда̀, я(к) є(ст) хлѣбъ и вода̀.

Еслѝ (б) слуха(в) б҃гъ пастуха̀, давно (б) поги́нуло стадо.
Едно лихо нє докучитъ.
Едному нє розодратисѧ на́двоє.

270. Еслѝ в ч҃лка хлѣба є(ст) достато(к): то̀ в нєго̀ в до́му вся́ки(и) быває(т) ста́токъ. Подлу(г) приповѣсти по(л)-

---

[1] Ця і наступні приповістки, що починаються літерою Д, написані іншим почерком.

[2] У кінці аркуша дописано три приповістки:
Доѣвъ до жыво́го.
Дѣла тобѣ нє машъ.
Частину третьої приповістки відрізано, проте можна розібрати, що там було: *Дала мати чи(м) отбувати.* Далі ця приповістка, написана рукою автора, зустрінеться на арк. 212.

[3] Приповістку написано блідим чорнилом.

[4] Приповістку написано блідим чорнилом.

[5] Ця і наступні чотири приповістки написані іншим чорнилом.

[6] Приповістку закреслено.

[7] Іншим почерком і чорнилом прямо на наступній літері є написано приповістку: *Дѣвчина якъ дѣвчина а чєрєво якъ дѣдчина.* Нижче: *мо(в) поковалъ ѡ(т)цъ Павєлъ...* З правого боку червоним чорнилом приписано: *Зрѝ и внима(и).*

ско(и): Коли (праве) жи́тко то и вшы(т)ко. І знову (ж) ве(д)лу(г) те(ж) н҃шего руского при(с)лові ѧ, достатокъ чини(т) стато(к); або за(с) же достатечно(ст) пока́зуе(т) статє́чно(ст).
Еще то не бѣда̀ що по вя́з(ъ)е вода̀: тое го(р)шъ // 212 зв. проняло̀, що и копы(л)е поняло̀.
Еслѝ на́ лихо ч҃лку иде(т), то ю(ж) совсѣмъ о(т)ню(д) на бѣду̀: и на вели́кое лихо.
Ест(ъ) и в того̀ сѣрого сукна̀ клы́нъ.
Е бу(н)ты и ту(т) я(к) ви́ди(м): всѐ ты(л)ко сва́ритесѧ да бу(н)туетесѧ оди(н) з други́мъ. Не зна(т) за́ що.
Е(и) мо(и) батко робить гладе(н)ко[1].
Еще і то не по(и)мавъ а вже скубе(т).
Естъ люде е(ст) и людище.
Е(ст) у еи пакъ хорошая да не будешъ ко(м)ка(т).
Естъ и в глеку молоко да голова не влѣзе.

Ж

280. Жаднаѧ пта́шка, свои(м) носко(м) сы́та.
Ждетъ якъ волъ ѡбуха[2]. // 213
Живы(и) живое гадаетъ.
Жива не мила, умре не жа(л).
Живому ч҃лку все потреба.
Живъ живъ да поба́чивъсѧ.
Живъ да го(р)батъ.
Жа(л) ба(т)ка да вонъ несутъ.
Жа(л) много можетъ.
Жды̀ татку до ля(т)ку.
290. Жа(р)тъ на́ сторону, а хво(ст) набокъ.
Жонки̇̀ якъ соро́ки.
Жи(д) мови(т), хре́стъ ни зопсуе(т) ни направитъ[3].
Жуй да вонъ плюи[4].

---

[1] Цю приповістку дописано іншим чорнилом і почерком, а потім закреслено. Наступні приповістки, що починаються літерою Е, написано різними почерками.

[2] У кінці аркуша дописано дві приповісті:
Живи̇̀ [з] сороками з воронами що в ирги не ходятъ.
Живъ да въмеръ.

[3] Починаючи з цієї приповісті, усі наступні, що починаються літерою Ж, дописані різними почерками.

[4] Цей рядок викреслено.

Жураве(л) да в(ъ) очи глези(т)ся.
Жа(р)товала баба с ко́лесо(м), да спи́ца за(ст)ряла. // 213 зв.
Жартуй жа(р)туй да не смѣися.
Жа(р)тъ мѣсце мѣетъ.
Жаднои свасцѣ по ковбасцѣ.
Журавовъ крикъ.
300. Жукъ лѣз(ъ) у г....о. Жу(н)ки якъ сороки.
Жи́ва уме(р)ла и друга будетъ аби з(ъ)доро(в)я.

З

Знаетъ то купецъ да продаве́цъ.
Зна́е то дуда̀ що іграе[1]. // 214
Зна(и)шовъ сокѣру за лавою.
Знаетъ да вродуетъ[2].
Замо́къ для доброго чл҃ка.
За́ чужа жа(л).
Зы́мное теплò, я(к) ма́чошино добрò.
За́нова сы(т)це на коло́чку ви́ситъ.
310. Завеличавъсѧ я(к) жидъ[3] на роды́нахъ.
Затрати(в)ши ли(ч)ко чужое ремѣнце(мъ) мусѣшъ о(т)да(т).
З ща(ст)емъ и по грыбы̀ по(и)ты̀.
За́ ѡчи клевета̀ а у ѡ́чи пра́вда.
Зя(т) що хоче(т) взя(т).
Захотѣла му́ха зло́го духа[4]. // 214 зв.
Захотѣвъ в ста(р)цахъ хо́дѧ, с пе́рце(мъ) ѣсти.
Заве(р)няс ѧ плечима в свѣтъ за ѡчи́ма.
Запасъ бѣды̀ не чинитъ.
З лихо́го то(р)гу абы з носомъ.
320. З жа(р)ту и бѣда часо(м) буваетъ.

---

[1] Унизу аркуша дописано іншим почерком і чорнилом:
За ваши(мъ) шепто(м) н҃шо(г)[о] кры́ку не чу(т)нд.
Здумала баба дѣвичъ вечеръ.
За поча(т)комъ дѣло станови(т)ся.

[2] Іншим чорнилом у слові *вродуетъ* між **в** та **р** вставлено *е*, поверх **о** написано також **е**, вийшло: *вередуетъ*.

[3] *Жидъ* закреслено блідим чорнилом і зверху написано нецензурне слово.

[4] У кінці аркуша дописано приповістки:
За бито(г)[о] двохъ небиты(х) даю(т): и не беру(т).
Зачи(м) сонце зо(и)де(т) а роса очи виисть.

Zдавсѧ цыга(н) на своѣ дѣти.
Za комарà силы нє машъ.
Zлóсти повни кости.
Zя(т)нєє пиво в пяты вступило.
Zгáга с плѣчъ бєрєтъ.
Za Ма(р)ка нє була сва(р)ка за Мы́сѧ взяли́сѧ[1]. // 215
Zахотѣвъ пишно, абы̀ заты́шно.
Zлы(и) спря́тъ доброго псуєтъ.
Z сорома ѡ́чи нє вылѣзутъ.
330. Za тую крыхỳ, мáло грѣху.
Za пáрою свѣта нє выдáти.
Z гря́з(ъ)ю з(ъ)мѣшавъ.
Za чубу да в губу.
Z рукъ идєтъ а нє в руки.
Záгадъ дѣло справуєтъ.
Zапáла и тому кля́мка.
Zлодѣя вѣшати вєду(т), а ѡ(н) свои(м) дѣла(м) нє при-(з)нає(т)сѧ да оправдає(т)сѧ, я́кобы нє ви́нєнъ[2]. // 215 зв.
Z дымомъ и щадомъ з(ъ) н҃шєи хáты.
Zапоможє б҃гъ у чужо(и) комóры.
340. Z д҃шѣ нихтò нє вы(и)мєтъ.
Z тогò сы́ти и пяни.
Zдоро(в) Тєрєшко в нову(и) сорочцѣ.
Z рукавà выгодуєтъ.
Za дубовыє за(и)шлò двє́ри.
Z ѡдногò дво(х) бы вчинивъ або дєся(т), ґды (б) мо(г).
Zаколупивъ жывотà нє помалу.
Zнає(т) що в людє(и) в го(р)шкахъ кипи́тъ.
Zаробивъ на хрыбєтъ да и в гу́бу.
Zави́дно, що в кого(с) ви́дно[3]. // 216
350. Z горы пошлò.

---

[1] У кінці аркуша дописано три приповістки:

Za н҃шє жито на(с) и поби́то.
Zачи(м) ситы(и) стухнє(т) а голо(д)ны(и) умрє(т).
Забувсь що оженивсь да в солому спат пошо(в).

[2] У кінці аркуша дописано дві приповістки:

Za сыротóю б҃гъ.
Заливъ за шкуру ситого сала.

[3] У кінці аркуша дописано три приповісті:

Za умóмъ гóни(т)сѧ.
Za вѣномъ дѣвъци нє сєдѣти.
Z кожуха да на злого духа лєтися.

Zаливъ за шкуру сала и то(и) нє є(д)ному.
Zбивъ з штыху и с плы́ву.

Z устъ твои(х), да бг҃у в(ъ) уши.
Z Анто́нову слєзу̀.
Zа ду(р)ною головою и ногамъ лихо.

Z бг҃омъ нѣчого жа(р)товати [1].
Zвѣвъ на гры́шковъ во(и)локъ.
Zна(т) и того̀ по пы(с)ку що добры(х) свинє(и) плоду.
Zа рукъ наробити(с), zа но(г) находити(с), за ѡчє(и) наглядѣти(с).

360. Zо́лото(м) тому єщє уши завѣшаны.
Zавы́въ якъ вовкъ.

Z рукъ гляди(т) ба(т)ко у сн҃а на бѣду єму по(и)шло̀.
Zнаєтъ всѐ якъ стары(и).
Z дужы(мъ) боро́ты(с), смє(р)ть на умѣ [2]. // 216 зв.
Zа сухи́мъ и сыро́є горы́тъ.
Zакруты́въ вєрємѣѧ.
Zавязáвъ шу́тки и тому̀ добрє то(и).
Zаби(и) дѣру̀, собáка нє полѣзєтъ.
Zна(и)дє(т) сва(т)ба сорочку.

370. Z гаря́чого часу [абы̀] [3] збѣгъ.
Zы́зомъ ды́витъсѧ.
Z ру(к) падє(т) всѐ, та(к) часо(м) нє хочє(т)сѧ ни зá що принятисѧ.

Zацѣпило єму язы́къ.
Z сыро́го душу прє́т(ъ) [4].

Zа сє́є бг҃ъ нє повѣситъ.
Zа то́є Литвà кошєля́ми бъє́тъсѧ.

И

И прє(д) н҃шими воротами со́нцє взы(и)дєтъ. // 217
И товкачъ и помєло̀.
Иди̇̀ да зна(и) козà сто(и)ло.

380. И сюды гарєчѐ и туды̀ болєчѐ.

---

[1] З правого боку приписано: *Правда.*
[2] Унизу аркуша дописано дві приповісті:
Звювъ шило на шваику.
Звювъ на пшикъ.
[3] Квадратні дужки стоять у рукопису.
[4] З правого боку приписано іншим почерком: *за буза(н) забивъ.*

Искра и полє выжжє(т), и сама̀ згинєтъ[1].
И Хома̀ дворянинъ на бєзлю̀(д)ю.
И Соло́ха нє запоро́ха.
И забу(в)сѧ що ожени(в)сѧ, да ідє(т) в солому спа(т).
Ины(и) попа люби(т), а іны(и) попадю̀[2]
И ра́ко(в) нє хочу̀, и чого і́ного нє мочу̀.
И холо(д)но і голо(д)но.
И моѧ дш҃а нє по́встянка.
И мнѣ нє шапова(л) дш҃у вы́валивъ[3]. // 217 зв.
390. И то зубы що и кисѣл(ъ) ядятъ.
Има(и)сѧ рыбко малаѧ и вєли́каѧ.
И дмє(т) и кує(т), и за кова(д)ло хватаєтъ.
И послѣ ѡбѣда ложка пригоди(т)сѧ.
Из(ъ)старѣвся воюючи по ко(р)чма́хъ ночуючи.
И кума со́ромъ, и хлѣба жа(л).
Играєтъ якъ котъ з(ъ) мы́шкою.
И босы(и) и простоволо́сы(и).
И вво снѣ нє сни́лосѧ.
И ку́ры (б) загрєбли̇̀, єсли (б) нє я ратова́въ.
400. И пироги̇̀ то(и) жє хлѣбъ; всє то да(р) бж҃и(и).
И́мъ мѣхъ намъ рядно̀[4]. // 218
И крывы́мъ ѡ́комъ нє погля́нєтъ.
И вовкъ сытъ и козы цѣлы.
И н҃шъ б҃гъ нє вбо́гъ.
И на(м) ѡбѣцавъ єщє̀ дати.
И мнѣ нє мати да(ст).
И смѣхъ и бѣда, и людя(мъ) соро(мъ) каза(т).
И роги[5] покоты́въ.
И лапки полизавъ.
410. И хво́стъ мє(л)кнувъ.
И бєз(ъ) того̀ ли́ха ния́ково.
И стары(и) борозны̀ нє псує̂тъ.

---

[1] Після слова *искра* зверху надписано блідим чорнилом: *лиха.*

[2] Дописано блідим чорнилом збоку: *і я лутчє попадю.* Трохи нижче іншим почерком: *бо ты дурєнь.*

[3] Дописано в кінці аркуша:
Имъ смѣхъ а тому самє в часъ.
І помощь моя...

[4] У кінці аркуша дописано дві приповісті:
И сѣно цѣло и кози сити.
Измє(р)зъ єкъ пєсъ а змокъ якъ вовкъ.

[5] Мабуть, треба *гори.*

И ки(ст)ку знявъ. Слово в схово.
И хвосто́мъ покры́всѧ.
И хвостъ роспусти́въ[1]. // 218 зв.
И во́рогу своє́му нє зы́чи(в) бы того̀.
И муха говоруха о(б) минѣ нє бу(р)кнє[2].
И то(и) с пєкла ро́до(м): ба єщє три ми́лѣ зза пє́кла.
И са́ло пота́ло, и ковбаса(м) лихо ста́ло.
420. И хвостъ дугою.
И хихички тои жє смѣхъ.
И то бачу старого лѣса кочє(р)га.
И усъ засалишъ[3].
И бороду вкапавъ смєтаною.
Из(ъ) млина ви(с)кочивъ з(ъ) ковъшємъ.
И забувъся що ѡжєнивъся да въ солому спатъ пошовъ. // 219
И хвоста кош(ъ)цѣ нє завяжє.
И поглядъ у єго нє лю(д)скіи.
И старъ да нє валашанъ.
430. И в(ъ) ка(з)цѣ нє сказати того що о(н) брѣди(т).
И тои нє одному заливъ за шкуру сала[4].
И тои нє з(ъ) доброи муки з(ъ)лѣплєнъ.
И калачъ то(и) жє хлѣбъ[5]. // 219 зв.

К

Кожды(и) собѣ нє ворогъ.
Колѝ насы́пчасто, то и наки́пчасто.
Кождому хлѣбъ нє горєкъ.
Кобыла за дѣломъ, а лоша̀ и та́къ.
Калѣка нє роди(т)сѧ, роби(т)сѧ.
Камє(н) на єдно(м) мѣсцу обростуєтъ.
440. Колѝ даха то и взя́ха.
Конѧ куютъ, а жаба ногу пу(д)ставляє(т).

---

[1] У кінці аркуша дописано приповість:
Нє даш сєрьдцу волѣ и будєшъ самъ у нєволѣ.

[2] Середину приповістки — *говоруха о(б) минѣ* — закреслено. Ця і наступні приповісті, що починаються літерою **И**, написані різними почерками.

[3] Приповістку закреслено.

[4] Приповістку закреслено. Вона вже була на арк. 216 зв. в дещо іншому варіанті.

[5] У кінці аркуша недбало намальовано кілька концентричних кіл. З лівого боку від них написано: *Кто богатъ то(и) всѣмъ братъ*. З правого боку — *а вбоги(и) нєчого нє має то єго ни(х)то нє (з)нає.*

Куды̀ ки(н) то клынъ.
Куды̀ ки(н) то голы(мъ) на́ плєчи.
Ко(н) z лы́синою роди(т)сѧ, з(ъ) лы́синою и ізги́нє(т).

Кара́вши б҃гъ да ізмилує(т)сѧ. // 220
Купи(в) бы сєло̀ да грошє(и) голо̀; купи́въ бы єщѐ
к тому̀ и друго́є, да нє платывъ и за то́є.
Кому̀ нєста́нєтъ, того̀ за́ лобъ.
Коло воды̀ хо́дячи умочи(ш)сѧ.
Кому коры(ст), а намъ хворы(ст).
450. Коли звали мєнѐ Грышко(м), всєго̀ було̀ з(ъ) ли́шко(м);
а тєпє(р) зовутъ п҃нє Грыгори(и); то гдѐ дал ѣ(и) ста́ло,
то̀ го́рѣ(и).
Ка́м(ъ) ся (б) zадѣвъ коли (б) привмѣвъ.

Колѝ мо ѧ д҃ша чосникѹ̀ нє ѣла, нє будє(т) па́хну(т).
Куды̀ ѡ́чи понєсутъ.
Коли (б) то(и) розумъ бувъ напєрєдѣ.
К нашєму бєрєгу нищо̀ доброє нє приплывє(т).
Копà ка́мє(н) довбєтъ.
Кому вго́ды а на́мъ вгло́ды [1]. // 220 зв.
Кожды(и) сво(и) сонъ роска́зуєтъ.
Ко(н) на чтыро(х) копы́та(х) да спотыкає(т)сѧ, а чоловѣкъ
єдны(м) языко(м) говорячи, можє(т) помылитисѧ.
460. Коли схочє(т) на гору потя(г)нєтъ, а я(к) нє захо́чє(т),
и z горы̀ нє потягнєтъ.
Колѝ вмрєтъ та(мъ) жє впрє́тъ.
Конєцъ дѣло хва́литъ.
Кождому крывда нє мила.
Колѝ моло(д) бувавъ, пу(д) колѣнца голубцà бива́въ,
а якъ ста(р) ставъ, всєго̀ того̀ пєрєставъ.
Колѝ допєчє́тъ, и самъ утєчє́тъ.
Колѝ в кого гро(ш), то всюда за́вшє хорошъ [2].
Ко́ившисѧ да и замє(р)знєтъ.

Коли м҃цъ ма(и), кожды(и) собѣ дба(и) [3]. // 221
Котъ ловны(и) хло́пъ мо́вны(и).

470. Козака м҃ти роды́ла, а мужыка жо(н)ка, а чє(р)нцà
панѣма́тка.

---

[1] У кінці аркуша дописано дві приповісті:
Кожду(и) сва́сцѣ по ковба́сцѣ.
Коли бъ вовкъ ликъ нє дравъ то бъ за горою ставъ.

[2] Слово *завшє* закреслено.

[3] У кінці аркуша написано і закреслено слово *когда*. Очевидно, це мав бути початок якоїсь приповістки.

Коли б҃гъ нє годи(т), и ого(н) нє гори(т).
Куды̀ иго(л)ка, туды и нитка.
Кумє ѣжъ хлѣбъ хо(ч) позычєны(и), нє мнѣ о(т)дава(т).
Кумє пи(и) пиво грошє(и) нѣ(т), иди (ж) во(н), слова нѣтъ.
Комỳ ігру(ш)ка а мышцѣ смє(р)ть.
Куды̀ ночъ туды̀ и сонъ.
Ка(т) бы сову[1] и знавъ коли (б) нє сво(и) носъ.
Коли добрє, то єщє хочє(т) лѣпшє(и).
Куды̀ ворóнѣ лѣтáти, то що іноє кліовáти.
480. Куды̀ свѣлò, туды̀ и брилò.
Коли (б) твоѧ zнáла, що моѧ ігрáла, то (б) твоѧ̀ плáкала.
Коли з лысиною роди(т)сѧ жєрєбѧ, з лисыною и згúнє(т)[2].
Кошéчаѧ любóвъ и мє(ж) тыми.
Когда в сєбє нє має(т) у людє(и) проси(т)[3]. // 221 зв.
Колѝ мєнѐ лю́би(ш), козáчє.
Коли у хустинѣ то и христи.
Коли бога(т) то всѣ(м) бра(т).
Коли конѣ ѣдя(т) сѣчъку дє(р)жи и насѣ(ч)ку.
Коли конѣ ѣдя(т): и на бо(к) глядя(т) я(к) сѣчъку ѣдя(т).
490. Коли хочєсъ такъ ѣдъ.
Коли (б) дощъ нє шо(в) то (б) поѣха(в).
Коли[4] кумє до(б)рє.
Кусала мєнє такая. // 222

Л

Лопата zаплата, а б҃гъ нагорóда[5].
Лѣпшъ бы ни (з)нати(с) нєжє зáра(з) и розстрятисѧ. // 222 зв.
Лєжє(н) лєжи(т), а над ны́мъ б҃гъ кряжы́тъ.
Лѣто нá zыму робитъ.
Лѣтомъ о(т)грѣбаю(т) ногами, а в зымѣ брáли (б) и рука(ми) да нє будє(т) часомъ того часу.
Лихà пỳга ли(ч)наѧ, а и бєз нє́и нияково.

---

[1] Слово *сову* закреслено, зверху написано: *дя(т)ла*.

[2] Приповістку закреслено. Подібна приповістка вже була на арк. 220.

[3] Починаючи з цієї приповістки, всі наступні з початковою літерою **К** написані різними почерками.

[4] Попередньо написано *кому*, потім склад *-му* розмазано, поряд дописано *-ли*.

[5] На арк. 222 зв. лише дві приповістки, майже весь аркуш залишено чистим для дописання приповісток, що починалися б літерою **К**, проте жодної не дописано, натомість весь аркуш забруднено чорнилом. В одному місці можна розібрати фразу: *Братъ що хочєтъ братъ*.

500. Ла́знѧ в калу̀ стои(т) да людє(и) мы́єтъ.
Людє нє тата́рє.
Людє як людє, былє (б) мы̀ добры̀.
Лєжѝ в пѣску̀ да ѣжъ лускỳ.
Ласкавоє тєля(т)ко двѣ ма(т)ки ссє́тъ.
Людє посѣявши да ждутъ.
Ли(н) вы́линає(т), а кара́сѧ очєшутъ.
Лє(ст)ки го(р)шє(и) о(т) трути́зны. // 223

Ляхѝ на(мъ) нє пнѝ, а мы̀ и́мъ нє хло́пцы.
Лихо нє по́ дєрєву ходи(т), ты(л)ко по́ людяхъ.
510. Лыхы(и) доброго нє любитъ.
Лѣпшє(и) своє малоє нєжє чужоє вєли́коє.
Лѣпшє(и) моє̀ нєжє на́шє.
Лацно на сє(м) свѣтѣ що хотѣ́ти, то чини́ти.
Лицє това́ръ продаєтъ [1].
Лєдаяко(г)[о] бо(р)тника, и мє(д) лєдачи(мъ) па́хнє(т).
Лѣзъ лѣзъ да вво(р)вавсѧ.
Лихаѧ година наста́ла: бувало я(к) когò бютъ, то и насъ зовутъ.
Людє зна(и)ше́дши да ли́чатъ.

Литви(н)ку хорошє та(н)цуєшъ; трєба пнє тому̀ ли́ху годити [2]. // 223 зв.
520. Лихого нѣчого жаловати.
Люблю̀ ма́мко Івахна. Коли б тєбє люби(в) Іва(х)но, жє(с) ничого доброго.
Любую сваху на возъ сажати.
Лѣпшъ гара(з)дъ, нєжє нє гара́здъ.
Лютѣ сыротѣ бородатому, а голомизому и го(р)шъ.
Людямъ губа нє запє(р)та.
Лихо да(в)ши, лихо и нє да(в)ши: поѣха(в) козакъ ни подя́ковавши.
Лє(д)во ли́хо дозна́лосѧ, гдѣ̀ людє живу(т).
Лихо да нє ти́хо, коло Махновки циганє іоблєгли [3].
Лучшє в бо(ч)цѣ, нє́жє в чужо(и) гло(т)цѣ.
530. Лучъшая кошуля ни(ж) какаба(т).

---

[1] Поряд дописано було якусь фразу і ретельно закреслено, можна прочитати лише два слова: *Такъ личко...*

[2] Унизу аркуша дописана приповістка:
Либь па(н)ка в(ъ) око ажь ву́н(ъ) нє бачи(т).

[3] Починаючи з цієї приповістки всі останні з початковою літерою **Л** дописані іншими почерками і чорнилом. Автор залишив два аркуші вільного місця на дописування. Арк. 224 дописано до кінця; на арк. 224 зв. пів-аркуша просто зіпсовано, залито чорнилом; чотири приповістки цієї літери є на арк. 225.

Лучъше боло сѣдѣ(т) дома. // 224
Лѣпше мое латанее нѣжъ чужее хватанее.
Лихая нахо(д)ка, гуршъ крадѣжки.
Лучше бы женитися нежели в чужихъ живитися.
Ловися рибка малая и велика [1].
Лихи(и) доброму попсуе.
Лихи(и) богатъ ему лихо собака кош(ъ)ла(т) ему тихо. // 224 зв.
Ли́хо да не мовчи(т).
Ли́хо штани поре.
540. Ли́си(и) вроди́вся ли́си(и) зги́нетъ.
Ли́хо далося знати [2].

М

Меж двома̀ сокѣрка згинула [3].
Мовивши слово, треба бути па́номъ.
Мы с тобою, якъ рыба з водо́ю [4]. // 225
Мѣвъ хто(с) і́ны(и) родитисѧ, да ку́ры запѣ́лы.
Ме́ле ме́ле, да муки̇̀ не ве́ле.
Ма́рецъ третяку̀ быку̀ рогъ зло́митъ.
Мужыка̀ хо(ч) три̇̀ днѣ вари̇̀ в росолѣ, а ѡ́нъ еднакъ сыро(ст)ю сме(р)дытъ.
Мо́крого лѣта ро́съ.
550. Малое снѣда(н)е велики(и) обѣдъ псуе́т(ъ).
Мѣвши сокола в рука(х) да впусти́ти.
Мужы(к) хыте(р) [5] якъ ворона, а хыте(р) я(к) хто і́ны(и).
Ме(д)вѣдь не вмивае(т)сѧ да то́вестъ.
Мочаючи вы́мочаешъ.
Мѣское теля(т)ко, я(к) сѣлское дытя(т)ко [6]. // 225 зв.

---

[1] Приповістку закреслено.

[2] На цьому аркуші довільно розміщено кілька нерозбірливих фраз, написаних різними почерками і різними відтінками чорного чорнила: *Коли лихо; Помяни г(с)ди яко... рабин своя...; Мовивши слово; Токмо единъ могій преставлени(м) дати покой пре глубинами мудрости.*

[3] Слово закреслене, зверху написано: *пропала.*

[4] Унизу аркуша недбало написано і розмазано нерозбірливу фразу.

[5] Слово *хыте(р)* закреслене.

[6] У кінці аркуша дописано дві приповістки різними почерками: *Ма(к)симового по(в)ку.*
Минувши вво(н)ницу хо(ч) на шибеницю.

[Н]

Нє то(г)ды ѱй годова(т), коли на вловы итй [1].
Нє вмѣєтъ пáкати, а вмѣєтъ плакати.
Нє по(и)мавъ да скубєтъ.
Нє посвары(в)ши(с) с ки(мъ) пє(р)шъ, нє мѣти пріятєлѧ.
560. Н҃шє якъ попо(в)скоє нє пропадéтъ.
Нє сы(л)наѧ во(л)наѧ.
Нє тєпє(р) такъ у чєтвє(р).
Нє мѣхомъ полохаєтъ.
Н҃шє всє слáвно [2].
Н҃ша и ля(д)зскáѧ нє лю(д)зкаѧ.
Нє конѣ намъ ꙁапрягати, и нє на возы класты(с).
Нє руки пу(д) нєгò пу(д)ложи́ти.
Нє вєликаѧ шту(ч)ка, загну(в) палє(ц) а(ж) кру(ч)ка.
Нахопи(в)сѧ якъ накупи(в)сѧ.
570. Ни з(ъ)ѣст(ъ) ни зóп(ъ)єтъ ни хорошє сходи(т) [3]. // 233
Нє пытаю(т) чи ху(г)ко, алє пытаю(т) чи дóбрє.
Нє ємý тò замѣшано.
На собацѣ нє хотѣвъ бы слухати таки(х) словъ.
Нє шýтки буракй.
На ласы(и) кусокъ на(и)дє(т)сѧ кутóкъ.
Нє чувъ пупа на чєрєвѣ и то(и) нєбожчикъ.
Нє заростє(т) д҃ша полынóмъ: абы грóши.
Нє трєба вѣры до(и)мати гýбѣ: бо я(к) в нєи то(р)кнéшъ ажъ захочє(т)сѧ ѣсти.
Нє оббивъ порóговъ и то(и) до тогò ходячи.
580. Нє много и сєѣи за чєхъ кáзки.
На(мъ) колй жєнитисѧ, то и ночъ мала.
Нє мѣлку човпєтъ.
Нє тя́ми(т) головà що языкъ лопóчє(т).
Нє знає(т) и то(и) козацкихъ жа(р)товъ.
На жєжкую кропивку морозъ буваєтъ [4]. // 233 зв.

---

[1] Переплутано аркуші при оправі: замість 226, який має бути тут, йде 233.

[2] Поряд у тому ж рядку дописано іншим почерком і чорнилом світлішим: *Н҃шє и остро н҃шє и вєлико.*

[3] У кінці аркуша дописано дві приповістки:
На(и)дє свáт(ъ)ба сорочку.
Нєхаи на сухии лѣ(с).
З правого боку на полі різними почерками недбало подописувано: *Видно что Александръ; нє конъ; бодай стари.*

[4] У кінці аркуша дописано приповість:
Нє боронй батю узяти ва хату.

Ми вядомо на мѣсти да купу устиг [1].
Мили(и) братє.
Мѣшокъ да нє завяза(н).
Мишъка згирає(т) и кушъкою.
590. Милая моя ро(з)мова.

Н

Нихто̀ нє вѣдає(т), якъ хто обѣдає(т).
Нє плака(в) бы слѣпы(и), єсли (б) стє(ж)ку видѣвъ [2].
Нє втаи(т)сѧ шы́ло в мѣш(ъ)ку̀.
Нау́ки нє о(т) лѣса zабѣгти.
Наука в лѣсъ нє ідєтъ.
Нє кара(и) ничи(м), я(к) бо(р)щъ ни щи́мъ [3]. // 227
Нє в чо́мъ нє рєвє́тъ, а(ж) до́ма нє машъ.
Наду́въсѧ якъ шкуратъ на ѡгнѣ.
Нє кракала ворона догоры лєтячѝ, а на до(л) и погото́въ нє будєтъ.
600. На̀ тобѣ нєбожє що мнѣ нє гожє.
Нє пє(р)шына̀ Сы́вцу во(и)на̀.
Ни сюды̀ ни туды̀, ни в ты́нъ ни в воро́та: ни са(н)мѝ ни колє́сами ни зымо́ю ни лѣтомъ.
Нє пє(р)вое окно(м) с хаты утѣка́ти.
Нє в чо(м) ко(т)ка лапку лизала, а(ж) гостѧ каза́ла.
Нє ходя(т) я́слы до конє(и), алє конѣ до я́сє(л).
Нє по(з)но до своєго дому и опо(л)ночи.
Нє тако́въ п҃нъ, якъ панєня́та.
Нє тако(в) б҃гъ якъ лихы́є лю́дє [4]. // 227 зв.
Набра(в)сѧ якъ Ма(н) гру́шъ [5].

---

[1] Ця і наступні приповістки, що починаються літерою **М**, дописані різними почерками.

[2] Приповість закреслено, на полі приписано: *на чє(р) є(ст) сє́є.* Справді, на арк. 255 зв. є ця приповістка в такому варіанті:
Чи плакавъ бы слѣпи(и), єсли (б) стє(ж)ку видѣвъ.

[3] У кінці аркуша дописано приповістку:
Нє плю(и) в калю́жу, тра́пи(т)сѧ напитисѧ.

[4] У кінці аркуша дописано дві приповістки:
Нєл(ъ)зя того в(ъ)таитъ що ми(ж) ногами стоитъ.
Нє вєли́ков ди́во що баба пупъ завяжє.

[5] Поряд у тому ж рядку дописано іншим почерком: *та(к) хт[о](с) потє(р)наку.* Наступний рядок автор помилково почав теж словом *набра(в)сѧ,* потім закреслив його і нижче почав нову приповістку.

Переплутано пагінацію. Тут має бути 228 арк., а не 232.

610. Нєха(и) жє и тво(и) бѣсъ ста(р)шы(и).
Напєрє(д) бы смє(р)ти на себѐ сподѣва(в)сѧ.
Нє ма(ш) тычки для позы́чки.
Нєдосо(л) на столѣ, а пєрєсо(л) на хрыбтѣ.
Нє в пѣчъ замазати(с), да и нє з мо(с)ту у во́ду.
Нє та(к) я(к) хотѧ такъ я(к) мо́га.
Нѣколи носа втє(р)ти.
Нє можє(мъ) збу́ты я(к) лихого шѐляга.
Нє то господа(р), що збєрє(т) господа(р)ство, то що готовоє задє(р)житъ.
Нє вмѣєтъ шыла заѡстры́ти.
620. Нє вмѣє(т) коню̀ хвоста̀ zавяза́ти [1]. // 232
Нє грянєтъ то ка́нєтъ.
Нє чуєтъ глухы(и) я(к) скажє(ш) да(и), а я(к) жє на̀ то чуєтъ.
Нє на́довго стары(и) жєни(т)сѧ.
На лѣчєну(м) конѣ нє наѣздитисѧ.
Нє на(д)сѣвшисѧ нє вмє(р)ти.
Нихто на(д) ши́єю нє стои́тъ.
Нє за шию ка́плєтъ.
Нє на су́сѣ то(и) до сы(х) часовъ сѣди́тъ.
Нє зна(и)дє(ш) ба(т)ка да м҃тєри, а всєго зна(и)дє(ш).
630. Нє впали (б) руки жє(б) що помо́гъ.
Нє чуєтъ по́луску.
Нє косы писа́ти.
Нє в чєрєвѣ уча(т)сѧ.
Нихто нє вы(и)мєтъ якъ улѣпитъ.
Нє клады па(л)ца в ро(т) жє(б) нє бувъ о(т)кушєнъ.
На́ во(и)ну ідучи по чужую голову и свою̀ нєсѝ [2]. // 232 зв.

Малы(и) п҃нъ вложи(т), вєлики(и) нє вы(и)мєтъ [3].
Мє(р)зни мє(р)зни вовчи(и) хвостє.
Молодого кровъ грѣєтъ.
640. Молодому брє(д)нѧ̀ за́ чє(ст).
Мила д҃ша̀ кождому.
Ма(р)ку пи(л)ну(и) zа́мку.

---

[1] У кінці аркуша дописано дві приповістки:
Н.....ь н....(т) на т(ъ)во(и) подобє(н).
Нє то си́льний що камєнъ вєрнє то си́льнии що сєрдцє в себѣ вдє[р]жить.

[2] У кінці аркуша дописано дві приповістки:
Нє бивши ку́ма, нє пи́ти пива.
Наряжа(в) наря(д)ку.

[3] Це має бути арк. 228, в оригіналі він позначений як 226.

Мєжу пєрєωрáвъ.
Мóкрою онучою ѡ́чи забивáєтъ.
Мѣ́лєтъ якъ пусты(и) млы́нъ.
Молодо(ст) бу(и)но(ст), а бу(и)но(ст) ду(р)но(ст).
Мáсница напрасница.
Моло(д) на гєтма(н)ство.
Моло(д) тє(р)пѣти голо(д) [1]. // 226
650. Мужи́къ богáтъ єму жъ добрò: собáка кудлáтъ, єму жъ тєплò.
Малаѧ спасибо.
Много каза(т), да нѣчєго слýха(т).
Мє(р)твого z грóбу нє нєсýтъ.
Мовчанка никого нє пуши(т) [2].
Мало ѣли хýтко з(ъ)ѣли.
Ми́лъ ба(т)ко да вóнъ нєсýтъ (мє(р)тво(г)[о]) [3].
Мáлъ золотни́къ да вáжокъ.
Минуласѧ ба(р)ма, що давáли да(р)ма.
660. Мнє(т) якъ слѣпи(и) то(р)бу. // 226 зв. [4]

Ни сѣла ни пала да(и) бабо сала.
Нє по(и)тѝ za пє(н)кà, коли нє ма(ш) Сє(н)кà.
Нє єднои скоштовáвъ, пѣ́чи хлѣба.
Нє мѣсцє члка сти́тъ, алє члвѣкъ мѣсцє.
Назадѣ очѣ́и ни в кóго нѣтъ, ты(л)ко у рáка.
Нє тò дорогò що є(ст) гдє купити, то що нѣгдє.
Нє вєли́ка напа(ст), да спáги нє да(ст).
Нє з добрà побѣгла з дворà.
На ловцà и звѣръ бѣжи́тъ.
670. Нахвати́всѧ до мóцѣ, да ѡ́бѣ ѡ́цѣ.
Нє помє(р)зєни(в)шисѧ пє(р)шъ, нє мѣти пріятєлѧ зычливого.
Нє такъ ху(т)ко дѣє(т)сѧ: я(к) ху(т)ко говори(т)сѧ.
Нарядивъ дѣдъ бабѣ хи́жу, куда лáжували кошкѝ: а
тєпє(р) лазя(т) собáки.

---

[1] У кінці аркуша дописано приповість: *Мужикъ на мужика хочъ брєшє да нє вк[а]жє(т).*

Наступні приповістки, що починаються літерою **М**, дописані різними почерками.

[2] Наступну приповістку ретельно закреслено, можна прочитати лише два перші слова: *матъ єго.*

[3] Слово взято в круглі дужки.

[4] Далі йде шість чистих аркушів. На арк. 232 написано рукою П. Куліша олівцем: «*См. между лл. 226 и 227*». Туди під час оформлення оправи потрапив арк. 232. На арк. 233: *См. между лл. 225 и 226*. Туди потрапив арк. 233.

Ни на во́лосъ нє спавъ, і ни на ма́ково зє(р)но, хо(ч) зшива(и) ѡчи [1]. // 234

Ни швє́цъ ни мнє́цъ.
Нє вмѣєтъ ни бє̀ ни мє̀.
Нєха(и) ідє(т) во імѧ, го́лову ломѧ̀. Мину(в)ши зво(н)ницу хо(ч) на шибєницу [2].
Нє нєсє(т) нєха(и) дѣдко гдє людє(и) рѣдко.
Нє з доброи муки и то(и) [ви́жу] [3] злѣплєнъ.
На добріи жо(р)на, що вски(н) то змєлє.
Ни пъє́тъсѧ ни ѡстає(т)сѧ.
Ни горѣ́въ ни болѣвъ, я(к) з лу́ка спря́гъ.
Нє єдно в бє(р)дѣ.
На(м) що попъ то ба(т)ко.
Нє зна(и)ду̀ на свѣчку, а на позо(в) я(к) бѣсъ да(ст).
На вмѣ вє(р)ти(т)сѧ да нє взгада́єш, ху(т)ко.
Ни зду́мати ни згада́ти.

На ѣвсѧ напи́въсѧ да на́ бо(к), да нє бу(д) чл҃къ гладо(к).
Нєха(и) тоє лєжитъ нє хлѣба проси́тимє(т).

Н҃ша и вєзла̀ [4]. // 234 зв.

Нарадивъ жє єму в головѣ з(ъ) дупи [5].
Ни сло́ва ни повсло́ва, ни очє(р)нивъ ни обѣли́въ.
Нє туды хр(с)титъ куды ро́ди(т)сѧ [6].
Нѣ думати нѣ згадати нѣ в приказцѣ кому сказати що ѡнъ говоривъ на(мъ).
Нє видавъ хто(с) ки(с)лого да в ро(ш)чину впа(в).
Нарядивъ кого(с) якъ ф(р)ука(л)цє.
Нє попъ нє мичся в ризи.
Нє то(и) єщє носо́къ щобъ глядѣвъ у пѣсо(къ).
Нѣчи(м) вовку блюва́ти, та(к) ли́ками.
На́съ роди́ла, на(м) жє сѧ и пригоди́ла.

---

[1] У кінці аркуша дописано приповістку: *Нє славна хата углами славна пирогами.*

[2] Другу приповістку дописано меншими літерами.

[3] Квадратні дужки стоять у рукопису.

[4] У кінці аркуша дописано три приповісті:
Нє взявъ хто(с) малого а вєликого(г)[о] нє озмє.
Набрався якъ Ма(н) грушъ. Цю приповість закреслено, очевидно, тому що вона вже була на арк. 232.
Нє забудъ смутку забу(д) рѣчи.

[5] Рядок дописано на початку аркуша і ретельно викреслено. Усі наступні приповістки, що починаються літерою **Н**, написані різними почерками, недбало.

[6] Ця і наступні чотири приповісті закреслені.

Нє в росса(д)ную ѣсти я́къ нѣчого.
Нє на́шого пол ѧ я́года.
Нє ѣвъ зомлѣвъ наѣвс ѧ взвали(в)с ѧ.
Нє тєпє(р) по грыбы̀ хо́дя(т), алє в(ъ)ѡсєнѝ колѝ с ѧ ро́дятъ.
Нє ти(л)ко браги ко(л)ко звяги[1]. // 235

О

Осмакъ копы̀ стєрєжє́тъ.
Охо́та го(р)шъ нєволѣ.
Охочого нє вня́ти.
Окномъ двєри.
710. Обы(и)шовъс ѧ якъ Сахнò в цє(р)квѣ.
Опєрєзавъ на всю̀ масницу.
Одна м҃ти рожа́є(т), да нє оди(н) обыча(и) дає(т).
Обоє рєбо́є.
Ожєни(в)с ѧ всѣмъ зажури(в)с ѧ.
Овсяница прося́ница, всє то товару ко(р)мъ.
Обѣца(в) п҃нъ кожу(х) да и слово єго тєплò.
Очи згляну(т)с ѧ да жыво(т) нє приста́нєтъ.
Однаково нія́ково. Однаково дя́кова́ти.
Однаково zєлєно жа́ти. // 235 зв.
720. Однаково нє причаща́тис ѧ.
Огнємъ да мєчємъ.
Обы(д)ралис ѧ в дорозѣ, и та(к) п҃нє з дому выѣхали.
О́ды(н) бѣсъ по тю(т)ку ѣздивъ.
О́нъ тоє пра́ви(т), я(к) швєцъ жєни́вс ѧ.
О́нъ мовчи(т) а мы слухаємъ.
О́нъ ты(мъ) нє забогатѣєтъ а мы нє завбожає(мъ).
О́чи я́ма, я(к) наѣвс ѧ то(г)ды досы(т).
О́ко ви́ди(т) да zубъ нє имє́тъ.
Оско́му зогна́въ.
730. О вовку гово́ря(т), а вовкъ ту(т) жє.
Однò булò ѡ́ко, и тоє розє(д)ра́но.
Осє жъ і я́, що хорошєє им ѧ.

---

[1] Збоку праворуч у верхній частині аркуша вертикально дописано: *нє попъ нє мичся в ризи.* У нижній частині: *не мѣи поля за бовдуръ а лѣса за дурня.*

Опа́ри(в)сѧ на молоцѣ да і на воду студи(т) [1]. // 236
О то́мъ ни сло́ва [2].
Опирає(т)ся я(к) ко(т) на ліоду.
Ѡчи витрє(ш)чи(в) якъ жырови(и) тузъ.
О широкого поля ягода на(м) нє рювня.
Обми́ла нє заплата.
О щобъ ты упи́всѧ и повали́всѧ.
740. Ого(н) нє кляча.
Окно(м) двєри.
Ѡгонь [3].
Ѡй жаль да нє вє(р)нєця догори чубко(м) пєрєвє(р)нєця.
// 236 зв.
Ой і ти бачу мудра(к) що назадѣ яиця [4].
Памятатимє(ш) до нови(хъ) вѣниковъ.
Пєрєбуися наза(д) носкамы.
Покидаи ба(т)кови наровѝ да бєри мои.

П

Поты зба(н) воду носи(т), покул(ъ) у́ха нє вворвє(т).
По мно́го по цѣлому грыбу̀ у бо(р)щъ ки́дати.
750. Посла(в)ши ду(р)ного а za нымъ друго́го [5]. // 237
Помага(и) бо бода(и) zдоровъ.
Помовчи язычку кашки да(м).
Принєсє(т) бѣсъ кума да нє будє(т) ложки.
Приткнєтъ носа и до насъ [6].
Побрата(в)сѧ копу видячѝ.
Писа́въ писа(в), да чи(мъ) іны(м) запєчатавъ.
Пра(в)дою нє поживитисѧ.
Пра(в)да з днà морѧ вы(и)маєтъ.
Поку(л) сонцє взы(и)дє а росà ѡ́чи выѣ(ст).
760. Пивши пиво да воду пити.
Па(р) костє(и) нє ломитъ.

---

[1] Ледь помітним чорнилом у кінці сторінки дописано приповістку: *О лѣз(ъ) лѣз(ъ) да (в)вор(ъ)ва(в)ся чи нє було ручокъ щобъ дєръжав(ъ)ся.*

[2] Усі наступні, що починаються літерою **О**, написані різними почерками.

[3] Очевидно, не закінчена якась приповістка.

[4] Більша частина аркуша порожня, внизу починаються приповістки на літеру **П**, зверху кілька приповісток — ця і наступні три, що починаються літерою **П**.

[5] Внизу приписано: *а за ну(ж)ду и ду(р)ни справится.* Ще нижче вже іншим почерком і чорнилом: *посунь всє у лобъ.*

[6] Поряд дописано блідим чорнилом: *да н*[є] *во(з)мє(ш).*

Пиво не диво, диво добрые люде.
По двѣ не лупе(т) шкуры z волà.
При(т)кнувъ якъ ужà вилами [1]. // 237 зв.
Пошовъ набравши пудошóвъ.
Присвоила нѣякая(с) справа дубéцъ.

Пя́но(г)[о] м҃ли(т)ва якъ хорого по(ст).

Пустивъ б҃гъ Микиту на волоки́ту.
По мое(и) головѣ хо(ч) вовкъ траву ѣжъ.

770. По сме(р)ть бы то(г)[о] посыла(т), нажи(в)сѧ бы ч҃лвѣкъ.
Порату(и) мене̇ в(ъ) пригодѣ, а в добро(м̇) разѣ не потребуемъ рату(н)ку.

Поцѣлу(и) мене̇ сегòднѧ, а я́ тебе zавтре.
Поклепавъ правдою.

Пи(с)мò с҃тое ѡ́ко кóле.

Принеси б҃же гостѧ же(б) и на(м) добрò.
Перепáвсѧ що не видавсѧ.
Пороху не да(ст) пáсти.
Пропѣла птáшка [2]. // 238
Понурѧ сви(н)ка глу́бе(и) кóре(н) копáетъ.

780. Пота(и)ного собаки го(р)шъ треба боятисѧ.

Пуды(и)шóв б҃гъ в не(мъ), по(с)тере(г)лà нечи́стаѧ сы́ла.
Пóле краде(т), а лѣсъ бáчитъ [3].
Пéкъ тобѣ вражe, хтò тобѣ кáже.
По заслузѣ котю́зѣ.
Пасту(х) свинопáсъ, де(р)жи̇ хлѣбъ про запасъ.
Памятáтиметь до нóвы(х) вѣниковъ.
По Се(н)ку̇ шапка [4].
Поки(н) и лукъ коли̇ пусто рукъ.
Пришовъ позно ажъ zавозно.

790. Пришовъ рано ажъ не дано.
Протывъ воды̇ плывéтъ.
Поко(р)нои головы̇ мѣчъ не иметъ.

---

[1] Дописано в кінці аркуша дві приповістки:
По(и)мáвъ грбнку.
Пора до двора а до думу часъ.

[2] У кінці аркуша дописано дві приповістки:
Пѣшого сóкола и ворóни бю́тъ.
По ни(т)цѣ клубка до(и)деш.

[3] Слово *краде(т)* закреслене блідим чорнилом, зверху надписано: *бачитъ;* слово *бачитъ* закреслене і поряд дописано: *чуе.*

[4] Збоку у цьому ж рядку дописано: *По собѣ ногу простира(и).*

Панъ ґа́рды(и), хлѣбъ тва(р)ды(и): пивни́ца на ко(л)ку;
тру(д)но сѧ поживити худо́му пахо(л)ку.
Пома́лу ѣд(ъ) да́лѣ(и) станєшъ [1]. // 238 зв.
Пєрє(д) ѡчима дѣло.
По́ра z двора.
Познає(ш) голого з сагадакомъ.
Познає(ш) я(к) чо(р)ны(и) волъ на́ ногу наступи(т).
Прибы́лосѧ тєщи зя(т)ныє дѣти колыхати.
800. Потрєбамъ ко(н)ца̀ нє ма́шъ.
Пяны(и) свѣчки нє постави(т), и готовую zвалитъ.
Пяны(и) ду(р)ному братъ.
Про(з)ба мѣсцє мѣєтъ.
По(и)мавъ Ни́кона доброго [2].
Почувъ гуску.
Прорѣзавъ zубы.
Пловъ пло(в), да на бєрєзѣ втонувъ.
Пришо(в) zбоку, да взявъ стро́ку.
Пахучоє то якоє(с) єсть зѣлѧ [3]. // 239
810. Пуд пянъ вєчоръ.
Похлѣбство го(р)шъ трути́зны.
П҃нъ якъ б҃гъ [4].
Посѣдѝ сму(т)ку в кутку̀.
Побачи(м) того и ката.
Пустивъ на всѣ за́ставки.
Пє(р)шиє щє́нята за пло(т) ки́дають.
Поки(н) сокѣру, озмѝ до́вбню.
Поглядисѧ козлє у воду на свою уроду.
По волѣ свѣта тому дѣє(т)сѧ.
820. Прибра(в)сѧ к(ъ) с҃ту в новую лату.
Пошлò за вбитую.
Поглядимъ по возахъ.
По составца(х) розбираєтъ.
Поты старєцъ рохма(н) поки собаки нє ѡступя(т).
Прилѣпивъ якъ го(р)батого к стѣнѣ. // 239 зв.

---

[1] У кінці аркуша дописано дві приповісті:

Принєси б҃жє го(с)тѧ жє(б) и на(мъ) добрд̀. Приповістку закреслено.

Постуи бабко єщє слабко.

[2] Слово *доброго* закреслене.

[3] У кінці аркуша дописано дві приповісті:

Прє(т)сѧ я(к) волъ на рога́тыну.

Поби́ли вовка бара́нѣє сліози.

[4] Поряд дописано: *Альбо якь чо(р)ть.*

Приши(и) хвостъ кобы́лѣ(и).
Присѣвку ждєтъ.
Посла(н)ца̀ ни сѣку(т) ни рубаю(т).

Пра(з)дникъ бєз(ъ) мчника нє буваєтъ.
Припєклò на лєжню(в) да и намъ душно.
Пришóвъ гáрба(р), да всѐ зага(р)бавъ.
Пронялò го(р)шъ сырои квáшы.
По бородѣ тє(к)лò в ротѣ ни бувáло.
Пу(д)ковавъсѧ на всѣ чтыри ноги.
Пристáви(в) новыє двє(р)ци до (с)тарóи лазє(н)ки.
Почувъ два нєпóвныхъ.

Пошлò пню(и) стáру(и) на выпадокъ.
Поши́въсѧ у дýрнѣ.
Пита(и) гýски, чи зябýтъ нóжки.
Повє(р)нув головою.
Пты́чо(г)[о] молокà ты(л)ко нє зна(и)дє(ш), а всєго є(ст).
Постєрєгýтъ брєдню хýтко. // 240
Познáєшъ пѣшого з сага(и)дáкомъ.
Пáсѣкою умы́въсѧ.
Попєрли якъ Сы́дора до дары̀[1].
Па(н)скаѧ ласка до порога.
Па(н)скаѧ ла(с)ка лѣто грѣє, а на зыму кожуха трєба старатисѧ.
Пождємò з ру(с)ки(и) м(с)цъ.
Пришóвъ нє звáнъ пошовъ нє слáнъ.
Пошовъ Тарасъ лозами. // 240 зв.

Р

Рукà руку мы́єтъ[2].

---

[1] Далі кілька приповісток викреслено.
Ось вони: *Пошло г . . . о в чєсть.*
Помага(и) бо Гриню коплю глину.
Накладу Гриню буде з мєнделя.
Пєкарня духъ любитъ.
Памята(и) Гриню Базавлучу.
Такъ є(ст) мили(и) онучє.
О(т) чо(р)та ми і мя Базавлукъ.
Бо нє втѣкъ є(г)[о] рукъ.
Пєрєкусѝ, да і ба(т)кови дасѝ.
Ці і наступні приповістки, що починаються літерою **П**, написані різними почерками. Збоку на полі написано: *Послѣдна кочєрга.*

[2] Поряд дописано: *що(б) оби(д)вѣ бѣли були.*

Ра(н)ня ѧ пту(ш)ка zубцѣ тєрєби(т), а позня ѧ óчи продираєтъ.
Родыла мáма да нє взялà ямa.
Робивъ дядѧ на себѐ глядѧ.
Робити хо(ч) кúємъ бити, а ѣсти хо(ч) рачки лѣзти.
Рємєслò нє за собою носúти.
Рана згои(т)сѧ, а слово злоє вовѣ(к) нє загои(т)сѧ.
Рада (б) дша в ра(и), да грѣхѝ нє пущáютъ.
Руба(и)сѧ дєрєво крывóє и правóє.
860. Рукъ оставъ робячи.
Разомъ zа бжіимъ росказомъ.
Рано вставъ на порóзѣ освѣвъ.
Рано єстє(с) вста(л) на(и)ми(т)ку; Я́ тоє мови(т) обува(н)ємъ надолýжу. // 241
Романє Романє, ничи(м) живєшъ литвою ѡрєшъ [1].
Ровъ якъ копавъ да і са(м) пропавъ.
Рогомъ ти(мъ) чєшись яки(и) є(ст).
Рогати(н)ка єстъ выхи(л)ка да (в) кошєлику.
Рожокъ да с табакою.
Рогатину пода(и) суди.
870. Рогатина в комори лєжи(т).
Радъ бы єго поимати да слизіокъ [2]. // 241 зв.

С

Ситы(и) z голодного нє спогадаєтъ.
Смѣлы(и) ба(т)ка у лобъ бъєтъ.
Собѣ дорогу тєрєбитъ.
Сонны(и) якъ пяны(и), а пя́ны(и) я(к) ду(р)ны(и).
Скакавъ да нє уклякнувъ.
Старъ да нє вáлашанъ.
Сѣдитъ якъ мо(р)ковъ у грядѣ.
Свари(т)сѧ zа мѣхъ, а в мѣху ничого нѣтъ.
880. Скýпы(и) нє глупы(и), а щодры(и) нє му(д)ры(и).
Стáръ да яръ.
Сѣвъ да і запѣвъ.
Стары(и) якъ малы(и).

---

[1] Ця і наступні приповістки, що починаються літерою **Р**, написані різними почерками. Вони викреслені.

[2] Наступну приповістку ретельно закреслено. Можна розібрати лише перші два слова: *Роблєтъ якъ* і останнє: *людє*.

Стары(и) що вроби(в) то б҃гъ да(в), а що̀ зѣвъ то пропало. // 242
Сегòднѧ хо(ч) волà зѣжъ а на zавгры(и) де(н) впя(т) схо(ч).
Сѣдитъ якъ грыбъ.
Сы́то на его то(л)ко.
Свѣтло о́ко хочъ где по(и)детъ.
Страше(н) ракъ да где(с) індѣ ѡ́чи.
890. Суха ѧ ложка ротъ деретъ.
С товкачà умывавсѧ.
Своя воля добрà да не пожитечна.
Стане ляше за н҃ше.
Стереженого и б҃гъ стережетъ.
Сватъ не сватъ добры(и) чоловѣкъ.
Собака на сѣнѣ лежачи, ни са(мъ) не ѣст(ъ), ни товаровѣ не даетъ ѣсти.
Сегодн ѧ не праздникъ а ты намъ не вказникъ.
Сво ѧ мазка лѣпшъ чужои свѣтли́цы.
Сукма(н)ка не ма́мка, и ты гиля(и) не выля(и) па́нъ пити хоче [1]. // 242 зв.
900. Се(и) свѣ́тъ якъ маковъ цвѣтъ.
Сво(и) з свои(м) сѣчис ѧ руба(и)с ѧ, а чужы(и) не мѣша(и)с ѧ.
Служачи олтару з(ъ) ѡ(л)тарà и живы́с ѧ.
Сыла злого два на едного.
С пол ѧ вѣте(р), з лѣса го(ст).
Скрыпливое дерево здорового перестóюе(т).
Скоро z воротъ, а тутъ у ротъ.
Скоро za поро́гъ а ѡ́нъ за пирогъ.
С кошыко(м) да з грошыкомъ.
Старецкои сунки, нѣgды не напо́внишъ.
910. Сво ѧ семряжка не ва́жка.
С колесами в ротъ не вѣхати и томỳ.
Скажетъ на ве(р)бѣ грушы.
Сегодн ѧ живѐ, zавтре гниѐ [2]. // 243
Соромъ не нагодуетъ.
Собака бреше а дворяни(н) ѣде: собака (ж) собакою, а дворянинъ дворяниномъ.
Своѣ собаки поѣлис ѧ.
Ся(д)мо на колодѣ, поговорѣмъ о приго́дѣ.

---

[1] Унизу аркуша дописано приповістку: *Сва́ръ не с(ъ)ватба.*
[2] Унизу аркуша дописано приповістку: *Свиня, а жонка единъ маю(т) нравъ.*

Слово жестокое, воздвизае(т) гнѣвъ.
Смє(р)ть нє вѣ(ст) нєсєтъ.

920. С҃ты(и) мо(и) покою, добро мнѣ с тобо́ю.
Смє(р)ть нєминущаѧ дорога.
Слобода̀ лика и вода̀.
Смѣхъ ко(н)ски(и) [1].
Сє(н) якъ Сє(н), да Сєниха лиха.
Спасибо za росо(л), а хлѣбъ сво(и) да и со(л).
Со(л) ворогамъ у ѡ́чи, а камє(н) гарячи(и) у зубы.
С козла̀ ни вовны ни молока̀.

С҃таѧ напрасница обы(и)дѝ ѡ́коло. // 243 зв.
Ста(р)чє сєло̀ горы(т), а я взя(в)ши сунку да по(и)ду в другоє сєло̀ [2].

930. Си(м) лѣто нє позно, и во(и)ско нє щє(р)ба́то.
Сюды вы́л(ъ) туды̀ вы(л), а(ж) за пя(т) ми́ль.
Соромота вы(и)ти za ворота.
Сѣла твоѧ ка́зка в попа в пєрєла́зка, и в ку(т)ку̀ на прутку [3].

Спати нє воєва́ти.
Своєго вколупивъ бы здоровѧ для милого пріятєлѧ єсли (б) можно.
Сужєноє нє розгужєноє.
Старо(ст) нє вєликаѧ радо(ст).
Сы́ла на уда́н(ь)ю нале́житъ.
Сонъ zмуты(т), якъ у руку да(ст).

940. Сылою нє даю(т), сылою ѡ(т)нима́ютъ. // 244
Сылою в б҃га нє взя́ти [4].
Своѧ хата покрыжка.
Сорока [бо] [5] сороцѣ, а ворона воронѣ скажєтъ.
Солодокъ мєдокъ да по ша(ж)ку̀ в ротокъ.
С пѣснѣ слова нє выкинути.
Спи(т)сѧ сни(т)ца, свѣнє(т)сѧ всє минє(т)сѧ.
Сахару кусъ, а соло́мы возъ.
Сырота̀ и го(р)батъ и чєрєва(т), и много ѣ(ст).
Сонливого добужусѧ, а лѣнивого дошлюсѧ.

---

[1] Збоку дописано: *сонъ жоноцки(и)*.

[2] Починаючи від слова *да по(и)ду*, кінець приповістки викреслено, натомість написано: *далѣи посуну*. У слові *сунку* **нк** виправлено на **м**. Загалом вийде: *а я взя(в)ши суму далѣи посуну*.

[3] Поряд дописано: *за сію ти казку изѣжъ г... а вя(з)ку*.

[4] Поряд дописано: *дакъ трєба прохат*.

[5] Квадратні дужки стоять у рукопису.

950. Свє(р)бячіє руки мѣєтъ и то(и).
С по́моч(ъ)ю и рѣки тєкутъ.
Суботнымъ шты́хомъ ши́єтъ для по́спѣху.
Своєи цѣны нє встановити.
Ста(р) якъ котю́га, а брєшє(т) я(к) щєнѧ.
Скрывиласѧ якъ сєрєда̀ на пя(т)ницу [1].
Сѐ го(р)шъ, нєжє ходы̀ ѣсти. // 244 зв.
Спомо́гъсѧ якъ убоги(и) на кисѣлъ.
Собаку о(т) ногы бютъ.
Смѣєтьсѧ своє́го нє приложи́вши.
960. Сырєно ма́сляно корова ѡжєрєби́ласѧ.
Стрѣлянаѧ ворона хо(ч) к бѣсу лєти(т) ужє нєха(и).
Сво(и) своє́му нє ворогъ.
Собака нє покачавъши нє з(ъ)ѣст(ъ).
Смири́в(ъ)сѧ па́чє во́вка [2].
Свинѣ хо(ч) золотоє ко(л)цє управъ, а она̀ нє по(и)дє(т) всади́ти ли́чъ у гумнò, развѣ у що іноє [3].
С па́но(м) хто(с) і́нши(и) пиво вари́въ, да и мо́лоту о(т)цуравъсѧ.
Самы ра́чатъ, а насъ нє ба́чатъ.
Сова̀ спи(т) да куры бачитъ.
Скорѣ(и) вѣд(ъ)миного пи́ва. // 245
970. Слово за́ слово, да і до ску(р)вого сы́на.
С корѣня(м) і то(и) грєчку рвє(т) на пєрєвє́сло.
Славє(н) бу́дєнъ за гора́ми.
С ки́мъ жи(т), того̀ нє трєба гнѣви(т).
Сырєно ма́сляно, корова ожєрєбыласѧ [4].
Соколъ з мѣсца сова на мѣсцє.
Сы(л)ка малє(н)ка, жы(л)ка тонє́н(ъ)ка.
Скачи чо(р)тє, пшона дамъ.
Сылою копавши колодѣзъ нє пити з нєго води.
Сєго Пилипка спѣвати.
980. Соло(д)кий мєдок(ъ) та ба.
Сирота сироту с(к)рєбчє щоб було животу лєгжє.
Сєго Пилипка zпѣти. // 245 зв.

---

[1] Цю і наступну приповістку дописано в кінці аркуша.

[2] У цьому ж рядку дописано іншим почерком: *а якъ упи(р) диви(т)ся.*

[3] Над двома останніми словами зверху надписано: *у г...о.*

[4] На полі надпис: *сє є(с)тъ напрєди.* Справді, ця приповістка була на аркуші 245. Ця і всі наступні приповістки, що починаються літерою **С**, написані різними почерками.

Т

Ту(р)ма не ду(р)на̀, без(ъ) людє(и) не живе́тъ [1].

Това(р) у вѡзѣ, надѣѧ у бзѣ.
Товста стѣна да грѣєтъ.
Ту(т) рубаю(т), а та(м) трѣски па́дають.
Треба ходити, якъ лину̀ по дну̀.
Треба з ху(ст)кою ходи́ти.
Тобѣ вовче козы па́сты [2].

990. Такъ то нша пѣчъ печєтъ [3].
Ты(мъ) же сало(мъ) по то(и) же шкурѣ.
То(и) же го(ст) да в тую ха́ту [4].
То(г)ды̀ сыротѣ вели(к)де(н) я(к) бѣлаѧ соро(ч)ка.
Трапила коса̀ на ка́ме(н).
Тое ви(н)но що є(ст) [5]. // 246
Твоѧ баба во(и)томъ.
То ста(р)шы(и) хто̀ на́ грудя(х) посѣди(т): а на(и)паче хто выве(р)нєтсѧ зы́ споду.
Ту(т) слово(м) а ту(т) дѣломъ.
Треба пу(д)мазати же(б) не рыпѣвъ.

1000. Тя́митиме(т) до новы(х) вѣнико(в), и до су(д)нои до(ш)ки: поку(л) а(ж) по́роху на́ ѡчи насыплютъ.

Тру(д)но ста(т) пно(мъ), а все буде(т) итѝ да́ро(мъ).
Ты(м) море непогано, що собака хлебче(т).
Та(к) треба якъ пятого колеса.
Ту(т) пити да не ту(т) спати, треба єму кие(мъ) дати, и кожухъ зняти.
Ту(т) горѣлка ка́пъ, а та́мъ ха́пъ.
Твоѧ кобыла вгрузла.

Та(к) хорошѐ zлѣпивъ, я(к) дшѣ не влѣпи́въ.
Треба у ѡ́чи дивитисѧ. // 246 зв.
Тре(т)сѧ да мнєтъсѧ.

1010. Тромъ да козы̀ боя́тисѧ.
Тогды о(д)починє(ш) якъ умре́шъ.

Те(р)пєнъ спсе́нъ.

---

[1] Збоку приписано: *тим г....м воняє(т)*. Зверху двічі написано: *ту(р)ма*.
[2] Збоку приписано: *а овечки дави(т)*.
[3] Збоку: *глевко*.
[4] Збоку: *бо внадився*.
[5] У кінці сторінки двічі написано приповістку різними почерками: *Товаръ не по(т)варъ*.

Такъ люби(т) якъ поро(х) у ѡцѣ.
Тому пущенє, хто дшѣ пусти(т)сѧ.
Тысну(т)сѧ якъ до дары в цє(р)квѣ, та(к) у ко(р)чмѣ тысну(т)сѧ.
Ту(т) тыє сѣдя(т), що добрє ядятъ.
Ту(т) о(т)пѣли, а тамъ ѡ(т)ѣли.
Три днѣ ходу а до ѡбѣда я(р)ма(р)ку.
То(г)ды в менѣ христыни, я(к) є(ст) що в ху(с)тыни.
1020. Тя(ж)ко працовати гдѣ нѣчого взяти.
Тогды утѣшеніє я(к)що у кишенѣ є.
Товчє(т)сѧ якъ Ма(р)ко по пєклу [1]. // 247
Тамъ то іхъ полєгло.
Твоѧ рѣчъ напередѣ [2].
Такъ замє(р)зло що хо(ч) туры гоны.
Туды гла́д(ь), куды ше(р)ст(ъ) лежи́т(ъ).
То(г)да лика дєри ко(г)да дєрутся.
Тогъда я(к) кличу(т) иди.
Толко нашєго що в дшу вложимо.
1030. Ту(т) турє груз(ъ)ко сѣвъ би та ка(л)но.
Ту(т) пи(т) да нє ту(т) спатъ.
Ту(т) грубу топи(т) ... [3]
Ти(т) ходи молоти(т) голова боли(т). Ти(т) ходи исти.
А гдє (ж) моя вєлика ло(ж)ка. // 247 зв.
Тому нє розумъ заважитъ.
Тому якъ попєреду танцова(т).
Dum Subera Suberant Suberaremento [4].

У

У пяного рєшєто грошє(и), а проспи(т)сѧ и рєшєта нѣзащо купити.
У пяного и козы в золотѣ.
Ускочивъ у грєчку.
1040. Ускочивъ и выскочивъ.
У ста(р)цы пугою нє вжєнєшъ, а z ста(р)цовъ и калачємъ нє выманишъ. // 248

---

[1] У кінці сторінки дописано приповістки: *Трафила коса на камєнь. Даи сокруши(т) гогнени(и) пламень.*

[2] Усі наступні приповістки, що починаються літерою **Т**, написані різними почерками.

[3] Приповістку ретельно закреслено, наступна частина її — нецензурна фраза.

[4] Далі йдуть якісь цифри.

Утры̀ моѣ смажныє устà; а саха(р)ныє и са(м) утрỳ.
Упавсѧ в добрò якъ у тѣсто.
Утѣкъ нє славє(н) да пожитєчєнъ.
У свя́то zвонишъ.
У жє(н)щины волосы довги, да умъ коротокъ [1].
У б҃га всѐ готово.
У страха вєлики о́чи.
У гу(р)тỳ и кулѣшъ с кашєю ѣ(ст)сѧ.
1050. У Кры́мѣ [2] бувши да па́пѣжа нє вида́ти.
Упря́моє тєлѧ̀ вовку коры(ст).
У пятахъ постываєтъ.
Уроки на соро́ки.
У кіѧ два ко(н)цѣ: єди(н) будє(т) по мнѣ а други(и) по кому(с) іному.
Упавсѧ в ста́вку або тє(ж) в суспи́цѣю. // 248 зв.
Ускочивъ по самыє уха.
Умъ головы̀ нє (и)мєтъ.
У попà вовчіє но́ги, а мє(д)вєжєє чєрєво.
У лѣсѣ родивсѧ ничого нє знає(т).
1060. Ухомъ вєдєтъ.
Усюды добрò гдє насъ нє ма(ш); а гдѐ мы̀ жывє(мъ), то и людямъ попсуємъ.
Умочивъ рукỳ, в грє(ч)ча́ную мукỳ.
У єгò z по(в)торà лю(д)зского всѐ.
Усходи(в)сѧ єщє и дѣти нє спля́тъ.
У казцѣ ты(л)ко каза́ти, да в чуда писа́ти.
У васъ шутки буракѝ, а в насъ ядя́тъ.
Утѣшє́ніє, коли в кишєнѣ є.
Утры(с) и запры(с), жє(б) ни сы(ч) ни совà нє зна́ла.
Ужє то́є рєвѐ що по волỳ бєрѐ.
1070. У лѣсъ дро́въ нє трєба вєзтѝ. // 249
У когò нє(н)ка, в то(г)[о] и голо(в)ка гладє(н)ка.
У сѣрого ѡчє(и) позычивъ.
Узяли́сѧ за дѣло я(к) во́ши за тѣло.
Узявъ и тогò хто(с), за сво(и) да(в)ны(и) до́вгъ.
У хвостѣ була душà з(ъ) стра́ху и тогды̀.
Ужѐ я вчєрà постєрѣгъ, що ба(т)ко к(ъ) дѣдкову(и) нє́нѣ диви́т(ъ)сѧ.
Укача́вѣсѧ в ща́ст(ъ)ѧ.
Укрутивъ хворостыну.

[1] Приповістку закреслено. Збоку на полі надпис: *чисто,* а зверху: *а нащо затє(р) бо сє пра(в)да.*
[2] Треба *у Римѣ.*

Устава(и)тє козлѝ: задира(и)тє хво(с)ты̀.
1080. У пя̀ты вступи́ло.
У клячи грыва довга да у(м) коротóкъ [1].
У грєчку вскóчивъ да и вво(р)вавъ.
Умà ни с шы́ло нємà.
У пу(с)ты(и) слѣдъ хочъ тупи́цєю [2]. // 249 зв.
Уступивъ у зако(н) якъ свиня в моло(т) [3].
Ухопивъ да нє втюкъ.
Упи(в)ся у тацѣ про(с)пися у хатѣ. // 250

X

Хто людє(и) нє слухає(т), то(и) и б҃га нє бои(т)сѧ.
Хто шанує(т)сѧ, и людє того шанова(т) буду(т).
1090. Хто вмє(р) то в навы, хто живъ, то з нáми.
Хто ходи(т) поночи, шукаєтъ нємочи.
Хочъ в сємрязѣ [4], абы в добро(и) звязѣ.
Хочъ на краѣ, абы̀ в раѣ.
Хто пу(д) кимъ я́му копає(т), са(мъ) впадаєтъ.
Хочъ дурєнъ, абы̀ вєликъ.
Хочъ до Кракова то ѡ(д)накова.
Хто пєрєбирáє, то(и) пєрємирáє.
Хочъ воду ли(и) у ѡ́чи: то скажє(т) дожчъ идє(т).
Хочъ нє рыбно, абы ю́шно.
1100. Хто хлѣбъ носи(т), то(и) нє проситъ.
Хто дужшы(и) то(и) лѣпши(и) [5]. // 250 зв.

---

[1] Збоку на лівому полі приписано: *то пє(р)воє добро.* Почерк той же, що й приписки до приповістки: *У же(н)щины волосы довги, да умъ коротокъ.*

[2] У кінці аркуша дописана приповістка:
Чи К[л]имъ чи нє Климъ добро було спати з ним.

[3] Далі до кінця аркуша вписані різними почерками приповістки, що починаються різними літерами:

Бл҃гословы́ ѡ(т)чєньку́ повалити тєщєньку.

Бугъ тобѣ бл҃гословытъ ѡ(т)чєньку повалити.

Пєрєпєли́чєнка я нєвєличєнъка по полю лѣтає сокола шукає соколо(н)ку пташє а мо(и) мили(и) ґашє чомъ ти гордишъ мною нє зивєшъ со мною.

Чи Кли(м) чи нє Кли(м) добрє було спати з нимъ.

Ухопивъ шиломъ патоки.

У слѣдъ таки ступаєтъ и то(и).

[4] Слово *сємрязѣ* підкреслене, зверху надписано: *у кожусѣ.*

[5] Унизу цього аркуша написано іншим почерком і чорнилом: *Хто бога(т) то(и) всѣмъ бра(т).*

Хто ѣст(ъ) добрє, то(и) и роби(т) [1] добрє.
Хочъ пишѝ хочъ лишѝ.
Хочъ догоры нєха(и) скóчи(т), нє будє(т) по єгò.
Хтò дбаєтъ то(и) маєтъ.
Хто диви(т), нєха(и) собѣ такъ чинитъ.
Хочъ пянъ абы нє упрямъ.
Хто рано посѣєтъ, рано и пожнéтъ.
Хоч запалѝ то нє луснєтъ.
1110. Хто купитъ то(и) лупитъ.
Хочъ пнѧ убєрѝ в су(к)нѣ, то хоро(ш) будє(т).
Хорошъ, якъ бабинъ Ярошъ.
Хто позно ходи(т), са(м) собѣ шкодитъ.
Хто мовчитъ, то(и) дво(х) навчи́тъ.
Хто ручи(т)сѧ, то(и) мучи(т)сѧ [2]. // 251
Холо(д)но одѣвшисѧ у єднò, а хо(ч) и в двоє в лихóє то ничóго.
Хотѣвъ бы да хотѣнъ нє даєтъ.
Хто живъ то(и) сытъ.
Хóрому чл҃ку всє нє ми́ло.
1120. Хто рано встає(т), томỳ бг҃ъ даєтъ.
Хочъ мови(т) грѣха вкушỳ, а своéго нє облишỳ.
Хто чини(т) хо(ч) доброє хо(ч) злоє в пє(р)вы(и) ра(з), нє будє(т) таковò, якъ кому нє пє(р)шынà.
Хочъ конѣ пута(и), та(к) много є(ст) та(мъ) напи́тко(в).
Хочъ боко(м) котысѧ, нєдалєко ужѐ.
Хочъ грѣшно абы потѣшно.
Хорошъ и то(и) пу(д) тура.
Хтò за шєляго(м) нє стои(т), то(и) са(мъ) єгò нє стои(т).
Хто пытає(т)сѧ то(и) нє блудитъ.
Хмѣл(ъ) нє водà чоловѣку бѣдà. // 251 зв.
1130. Хочъ мужичо(к) с кулачо(к), такѝ му(ж)няѧ жонà.
Хочъ ли́ками шиты(и).
Хочъ нє ху́тко, абы дóбрє.
Хто чого закуси(т), нє скоро пєрєста(т) мусѣтъ.
Хто собѣ що обѣцує(т), тоє бг҃ъ ницуєтъ.
Хорошѐ да рѣдко шы́то.
Хто ста(р)ши(и), то(и) нє мє(н)ши(и).

---

[1] Зверху над словом *роби(т)* надписано блідим чорнилом *с..є.*
[2] Внизу сторінки приписано: *Хто нѣчого нє має(т), того нѣхто нє знає(т).* З правого боку є довільні написи: *коло, ба, бар, бара.*

Хто нє вмѣєтъ бгу млитисѧ, нєха(и) на́ морє поѣдє(т), та(м) нау́чи(т)сѧ мли́ти(с).
Хитрощи да мудрощи.
Хочъ го́лы(и) да пи́шны(и).
1140. Хочъ ѡко вы́ко(л), такъ тє(м)наѧ но́чъ.
Хочє(т) у вовка з зубовъ вы(р)вати.
Хочъ дѣдко злєти(т) нєха(и), абы мнѣ я(и)ца.
Хвати́въ ши́ломъ патоки [1]. // 252
Хвати́въ изза ду́ба.
Хо́чъ привяжи́, то̀ ѡ(т)грызє́тъсѧ.
Хочъ трава̀ і шовкова̀ колы моєго коня́ нє машъ [2].
Хруснуло якъ орѣхъ, шу(ст)ноло я(к) у мѣхъ.
Хто̀ вѣтру слу́жи(т), тому̀ [3] ды́мо(м) платя(т).
Хочъ хто̀ ма́лъ, нє топчи єго̀ в ка́лъ.
1150. Хто чи(м) ору́дує(т), то(и) на то(м) и сѣди́тъ.
Хто повѣдає(т) нѣ єдно(г)[о] ра́зу тє́щу нє би(в), то то(и) на то(м) свѣтѣ будє(т) за(и)цы па́сты.
Хто бога(т) то(и) всѣмъ бра(т), а хто̀ ничо́го нє має(т), того нихто́ нє знає(т).
Хто пъє́тъ, тому бгъ на пиво дає(т).
Хто ѡрєт(ъ), то(и) поє́т(ъ).
Хто па́шє то(и) пля́шє.
Хочъ хлѣба ни ку́са, абы̀ бєз(ъ) у́са. // 252 зв.
Хорошъ корова(и) да порєпався.
Хо(ч) богословъ да нє одънословъ.
Хата покришка.
1160. Хорошую жунъку маєшъ... [4].
Хорошє наради(в) та(к) якъ умѣмъ (!)
Хорошє чєрєвики шиє(т).
Хорош и нєдужи(и).
Хорома що кулѣ илю(т) и воро(н) бю(т).
Хорого пустъ якъ пяного моли(т)ва.
Хорошє наради(в) хо(ч) поки(н) [5].

[1] Внизу сторінки записано ледь помітним чорнилом: *хочъ далєко да тр[є]ба ходи(т) поти.*

[2] Ця і наступні приповістки, що починаються літерою **Х**, написані іншими почерками.

[3] Помилково після слова *тому* написано і закреслено: *вѣт* і незакінчена літера р. Очевидно, автор хотів написати *вѣтромъ* замість *дымо(м)*.

[4] Наступна частина приповістки — нецензурна фраза.

[5] Ще приписано дві приповістки:

Хто зашмаровався нєвѣстка.
Хто у.....я нєвѣстка.

Ω(т)

Ω(т)да́вши ни́щымъ, а собѣ́ ни щи́мъ. // 253
Ω(т) тобѣ́ хому(т) и дуга̀, я́ тобѣ́ нє слуга̀.
Ω(т) всѣ́хъ сторо́нъ скубутъ.
1170. Ω(т) бга грѣ́хъ, и ω(т) людє(и) соромъ.
Ω(т)пусти̇̀ бжє грѣ́ха̀, в кого жона̀ лиха̀, и моѧ нєдобра̀.
Ω(т) лихо(г)[о] поли̇̀ врѣ́за(в)ши утѣ́кати трєба.
Ω(т) zлодѣ́ѧ углы̀ остану(т)сѧ, а ω(т) огню нє зо(с)та́ну(т)сѧ и углы̀.
Ω(т) вѣ́тру валя́є(т)сѧ, та(к) нє́мощє(н) [1]. // 253 зв.

Ц

Цнота лѣ́пшє(и) мовя(т) ω(т) злота [2].
Цнота и поко́ра нє живє(т) у дво́ра: а хто лжєтъ и кра́днє поживи(т)сѧ сна́днє [3]. // 254
Цу́р мє́нє далѣ́ (д) мє́нє.
Цно́та и того̀ грѣ́єтъ бєз(ъ) кожу́ха у моро́зъ.
Ца(р) води̇̀ нє вни́мєтъ.
1180. Цу(р) пєкъ тобѣ́ якъ запиша(в)ся що в новую свиту прибрався.

---

[1] Унизу сторінки дописано і закреслено такий текст: Ω (*т*) *то осмна(д)цєт(ъ), жидъ да циганъ є(д)но то чинитъ без двухъ два(д)цє(т). Единъ ошуканє(м), други(и) нєдовбрє(м) то єдинъ возъ; а чо(р)тъ поганяєтъ, просто довгєнка дорога так до города.*

Арк. 254 майже весь залишено чистим. Потім весь списано приповістками різним чорнилом і почерком:
Ω(т) тобѣ кукли и тєрє(м)ки.
Ω(т) тобѣ кова́ли́хо лихо що у куз(ъ)нѣ тихо.
Коваль кує кова́ли́ха в ко(р)шму ид(ъ)є.
Коваль кує, п.....є ковалиха на мѣху у.....ѧ от смѣху.
Вѣкъ молодіи доро(ж)шіи о(т) ска(р)бовъ о(т) злота, в нє(м) на поро(в)на(н)н[є] бо всєго ωхота. А хотящи ничто тру(д)но нє бываєтъ ωхотою му(д)рости чл҃вкъ набываєтъ. Хвєдоръ писа(в).
Lєрβа cnoła nad cnołami, trzymać ięzyk za zębami.

[2] Слово *злота* закреслене, зверху надписано: *срѣбра.*

[3] Після слів *а хто* написано і закреслено: *кра.* Унизу аркуша було дописано два рядки і ретельно закреслено, можна розібрати лише початок: *Цапъ бородатий.* Усі наступні приповістки, що починаються літерою **Ц**, написані різними почерками.

Ч

Чєшысѧ ко(н) з конємъ, а волъ z волóмъ.

Чл҃вѣкъ нє áгглъ жє(б) нє согрѣшивъ.

Чл҃къ що ступитъ то згрѣшитъ.

Чл҃вѣкъ я́къ муха.
Чужаѧ зна(т) за пазуху во(ш) и томỳ залѣзла.
Чужы́ми руками ѡго(н) zагрѣбати.
Чого нє станє(т) бáт(ъ)ко достанєтъ.
Чи дурє(н) чи пышє(н), чи в ду(р)ного зымовавъ. // 254 зв.
Чи кпытъ чи дороги пытаєтъ.

1190. Чо(р)наѧ рыза нє с҃псє(т), и нє погубитъ бѣ́ла: єсли будє(т) чинити добрыє дѣ́ла.

Чи с по(р)томъ на тобѣ сорочка.
Чи убрывъ чи наряжєно.

Ч҃лкъ та(м) рѣдко умирає(т) гдє сѧ раждаєтъ, алє голова мѣсца шукаєтъ.

Чл҃къ го(р)ды(и) якъ пузы(р) водны(и).

Чл҃вѣкъ до смє(р)ти учи(т)сѧ.
Часъ зá часъ а ближє(и) к вєчору [1].
Чужаѧ бѣда людям смѣхъ.
Чудо творитъ и на мѣлку човпєтъ.
Часо(м) с квасо(м) а порою z водою.

1200. Чиѣ быкѝ абы̀ моѣ̀ тєлята.
Чиѧ ѡснова абы моѐ̀ потка(н)є [2]. // 255

Чрєз(ъ) слугъ до п҃на, а чрє(з) с҃ты(х) до б҃га.
Чужоє ни знобитъ ни грѣєтъ.

Чуєтъ що(с) д҃ша, да мнѣ нє кáжєтъ.
Чи́мъ тутъ воєвáти.
Чє(р)вячкáми и то(и) живы(т)сѧ.
Чи смѣти говорити, чи хватати помовчати.
Чимъ богаты ты́мъ и рáды.
Чує муха гдє струпъ.

1210. Чи плакавъ бы слѣпы(и), єсли (б) стє(ж)ку видѣвъ.
Чи ялóсѧ свин(ь)я́мъ нá росу ходи́ти.
Чи(и) ко(н) угру(з), тогò рýки глы́бє(и) хóдя(т).

---

[1] Поряд дописано: *к смє(р)ти.*
[2] Внизу сторінки дописано дві приповістки:
Чужая жона то здоровє чієсъ.
Чимъ бы можно кишку ошука(т).

Чи(н) (!) ко(н) тогò и возъ [1].
Чіѧ грєбля того и стáвъ.
Чіѣ бычкѝ абы̀ моѣ тєля(т)ка [2].
Чому жунко хата нє мєтєна. // 255 зв.
Чи тымъ согрѣшúвъ, що троха вкришúвъ.
Чужаѧ сила осúна.
Чого наши нє вигадаютъ.
1220. Чи хто єго пєрєслухає що людє говорат.
Чи хрѣнъ єго взявъ що єго всѣ любя(т).
Чи она в мужа нє жона нє бояриня була.
Чо(р)тъ би дятка знавъ, коли нє єго носъ.
Чо(р)тъ тому вынєнъ хто дурєнъ.
Чо(р)тъ єго подовювъ, а чо(р)тъ того нє знає.
Човєнъ човномъ, а байдакъ байдакомъ по о(д)нои водѣ плавля(т).
Часомъ и в будєнъ лѣпшє нѣжє у с(ъ)вя́то абы чого нє дня(то).

Ш

Шыроки ворота уво(и)тѝ, да узки вы(и)ти [3]. // 256
Шапка нє прышита.
1230. Шану(и)сѧ якъ вонъ вєду́тъ.
Ша(ст) ба(т)ка в напа(ст), а дѣти по на(и)ма(х).
Шити бѣлити zавтрє вєли(к)дє(н).
Школа домъ во(л)ны(и), а нє свояво(л)ны(и).
Шкóда и воску псовáти.
Штукà наука.
Шкодà то(г)[о] и говорити чого нє варúти.
Шкура на нємъ говоритъ.
Шукає(т) голова мѣсца [4].
Школя(р)скои юхи набрáвсѧ.
1240. Шкодà тогò кра(с)ного пóєзду.
Шє(р)ть вє(р)ть, вы́шла чвє(р)ть, бєрѝ роковóє.
Ши(л)ники трє(т) [5]. // 256 зв.

---

[1] Ця і наступні приповістки, що починаються літерою **Ч**, написані різними почерками.

[2] Приповістку викреслено.

[3] У кінці сторінки дописано рядок: *Широкоє будєтъ и уз(ъ)коє.*

[4] Збоку дописано: є*(ст) на глаго(л)*. Справді, серед приповісток, що починаються літерою **Г**, на арк. 207 читаємо: *Голова мѣсца шукает.*

Наступні приповістки на **Ш** дописані іншими почерками.

[5] Унизу аркуша дописано: *Шєвца нє ма(ш) ск(и)нъ чобо(т) зашіи коли розо(д)рався.*

Ш(ы)ло у мєш(ъ)ку нє (в)тая(т)ся у мє(ш)ку.
Шило голѣноє.
Шилишъ шилишъ.
Шагъ [1] бувъ ѡди(н) и то пропивъ.
Ша(г) да лихи(и) за тунъ нє беру(т) и пирога нє даю(т).

Щ

Що в трєзво(г)[о] на вмѣ, то в пяно(г)[о] на языцѣ.
Що городъ то нóровъ.
1250. Що головà то розумъ.
Що чоловѣкъ то ѡбыча(и).
Що в лѣсѣ роди(т)сѧ, то в дворѣ згоди(т)сѧ.
Що то за господа(р) що своє(г)[о] добро(г)[о] нє гляди(т).
Що порада то нє зрада [2]. // 257
Що сóбѣ нє мило и людямъ нє зы́чъ.

Що zбанъ то п҃нъ.
Щасливому щастѧ.
Що мѣра то вѣра.
Що у водѣ то рыба, а що в пѣ(р)ю да в шє(р)стѣ то мясо.
1260. Що то(и) чл҃къ в б҃га за звѣ(р) нє знаємъ.
Що було видѣли, а що будє(т) увидимъ.
Що глянєтъ то грянєтъ.
Що вхопитъ то вробитъ.
Що сѧ наклюнуло тоє мѣє(т) вылупити.
Що да(р) то да(р), а що куплѧ то куплѧ.
Що нá ро(т) налѣзє(т) блєвузни(т); або тє(ж) патя́кає(т): іли вє(р)нячитъ.

Що тѣло люби(т), тóє д҃шу губитъ.
Що вєзє(ш) ѡ́лово, бѣдная (ж) твоѧ гóлово.
Щасли́вому сы(р) на колóдѣ [3]. // 257 зв.

Ѣ

1270. Ѣсть якъ ржа желѣзо.
Ѣха(т) ѣха(т), да в зубахъ вѣхо(т).
Ѣжъ много да мало говорѝ.

---

[1] Після слова *шагъ* було написано літеру **у**, потім закреслено.

[2] Унизу аркуша дописано рядок: *Що(с) д҃ша чує да мнѣ нє каже.* Пізніше цю приповістку закреслено, на полі запис: *є(ст) наза(д).*

[3] У кінці аркуша дописано: *Що бо(л)шъ то лѣпшъ.*

Ѣжъ куме хлѣбъ хо(ч) позычены(и), не мнѣ ѡ(т)дава(т).
Ѣжъ: циганє: спаси бюгъ панє я(к) ту(т) бувъ [1].
Ѣсти хочє(т)ся якъ плакати.
Ѣдь нє брѣ(д).
Ѣдєшъ а в ѡ(д)н[о]мъ мѣсцѣ.
Ѣс(ъ)ти да нѣчого.
Ѣлѣ воши да стали и г(ъ)ниди.
1280. Ѣхала брила.

Ю

Ю́ры(и) мо(с)ты мо(с)ти(т) а Никола гво(з)д(ъ)ємъ побиває(т). // 258

Ю́хи школя(р)скои набравсѧ [2].
Юхимъ ѡ(н) аби с китъ [3].
Юхи по(д)сипъ коли єс(т).
Юхи даромъ нє д[а]ю(т).
Юръку спєчи ку(р)ку.
Юрку надми вєрюку, що(б)ъ духъ нє видивъ [4]

Я

Языкъ Києва доводитъ.
Якъ постєлє(ш) та(к) и спатимєшъ. // 258 зв.
1290. Якъ зароби(ш), такъ и о(т)буватимєшъ.
Якъ лихи(и) на шкоду.
Якъ тому нє дати хто вмѣє(т) проха́ти.
Якъ Хомка, такъ єго и жо(н)ка.
Якъ гвоздомъ прибивъ.
Якъ втѣкъ, я(к) дєсятѝ побивъ.
Якъ пошовъ по масло и в пєчѣ погасло.
Я́ица курє(и) у́чатъ.
Якъ сѣмъ бабъ пошєптало.
Якъ хто довгъ о(т)да(ст), то я(к) нахо(д)ка.
1300. Явы(т)сѧ коли нє вдави(т)сѧ.
Якъ плавъ плывє(т) коли во(и)ско идѐтъ.

---

[1] Ця приповістка написана блідішим чорнилом, потім викреслена. Усі наступні приповістки, що починаються літерою ѣ, написані різними почерками.

[2] Збоку дописано: *єст на ша*. Справді, на арк. 256 зв. є приповістка: *Школя(р)скои юхи набравсѧ*. Усі наступні приповістки, що починаються літерою **Ю**, написані різними почерками.

[3] Рядок закреслено.

[4] Нижче дописано: *Жать удень душно а вночи кусаютсє комари.*

Якъ умє(р) чл҃къ, то якъ ни бувавъ.
Якъ стò копъ, такъ и пóпъ [1]. // 259
Якъ овєчка, нє мови(т) ни словє́чка.
Якъ на конѧ єго узсадивъ.
Якъ са́ломъ єго помазавъ.
Яки(и) бѣсъ жєни(т)сѧ, а на(м) корова(и) плєска(т).
Яки(и) бг҃ъ звязавъ, то(и) нєха(и) и розвяжєтъ.
Якъ колода з живота.
1310. Якъ пры́ску на єгò взси́павъ.
Якъ пó уху єго вдарило.
Якъ у забо(и) бъєтъ морозъ.
Якъ робивъ такъ и вмє(р).
Якъ рѣзцє(мъ) урѣза(в), и якъ руками о(т)нявъ.
Якъ вовкъ, що стрѣвъ, то з(ъ)ѣвъ.
Якъ протывъ сл҃нца воды̀ нє напи́тисѧ, та(к) з чужою жоною або з мужє(м) чужи(м) нє нажитисѧ.
Якъ z воды̀ пошовъ. // 259 зв.
Якъ рибѣ бє(з) воды̀, та(к) чє(р)нцу бєз(ъ) мн(с)тырà [2].
Якъ мога коло бг҃а.
1320. Якъ то и҃і. Та(к) тò бєз двохъ двадца(т).
Якъ za руку вєдє(т), и я(к) в ро(т) кладєтъ.
Якъ наѣвсѧ за єгò zдоровъє.
Якъ двоє у ба́т(ъ)ка дѣтє(и), то я(к) єднò, а я(к) єднò то якъ ни єдного̀.
Якъ ракъ з кошєлѧ вы́па(в): та(к) богачєвѣ таля(р) з калиты̀, абò z капшукà.
Якъ рѣпу грызє(т), та(к) гла(д)ко говóрытъ.
Якъ z воску вы́лѣпивъ.
Якъ zвано то звано, абы̀ що да́но.
Якъ мокроє горы(т), та(к) нє хутко роби(т), га́ди(т).
Якъ мє(р)твы(и) говоритъ. // 260
1330. Я к тому̀ то(р)гу и пѣшы иду̀.
Якъ киє(мъ) наби́то в ко(р)чмѣ людє(и).
Якъ дуба нє нахи́ли(ш), та(к) вєлико(г)[о] сн҃а на до(б)роє нє на́вчишъ.

---

[1] Унизу аркуша дописано приповістку: *Якъ утопáє, сокѣру давáє а якъ поратую(т), и топорища жáлує(т).*

[2] Останнє слово закреслене, блідішим чорнилом зверху надписано *жєни.*

Якъ з(ъ) шкуры нє вы́скочи(в), та(к) хотѣвъ пити.
Якъ по́ дши дєрєтъ.
Якъ по шіи пиляєтъ.
Якъ собацѣ в коры́то.
Якъ ка́мє(н) у воду.
Якъ z грому напавъ [1].
Якъ в людє(и) будє(т), то и в на(с) будє(т), хлѣбъ.
1340. Якова̀ робота такова̀ и плата.
Якова пла́та такова̀ и робо́та [2].
Яки(и) бгъ, таки(и) бгъ: нє знаю того.
Я́къ катъ стя́въ повзо(л) [3]. // 260 зв.
Я́къ в за(и)ца хвоста̀.
Я каза(в) спи(ш), а(ж) ты обуває(ш)сѧ.
Якъ мя́ло облиза́въ.
Якъ по мѣдѣ пошо́въ.
Якъ мєтлою змєтєно.
Якъ завязано, та(к) нє хочє(т)сѧ ѣсти чєму(с).
1350. Яки(и) па́нъ, таки(и) єго и кра́мъ.
Якова̀ ни́ва, таково̀ и насѣнє.
Якъ zову(т) та́къ и оклика́ю(т)сѧ.
Якъ за вѣтку взя́всѧ.
Якъ во́лъ лизну́въ.
Якъ попєрєду та(н)цова́ти.
Якъ слюта у ѡ́чи лѣзєтъ.
Якъ горо́хомъ ѡ стѣну.
Я(к) втопає и сокѣру дає, а я(к) поратова(н) быва́є и топори́ща збороня́є [4]. // 261
Якъ за копу з(ъ)вона.
1360. Якъ собацѣ в(ъ) зубы сунувъ [5].
Якъ рѣзцємъ урѣзавъ [6].

---

[1] Збоку дописано: *воши кусаютъ а с..т хочєтсѧ.*

[2] Наступні приповістки, що починаються літерою **Я**, дописано різними почерками.

[3] У кінці аркуша дописано приповістку:
Як бачишъ такъ и пиши.

[4] Приповістку закреслено. У самому кінці сторінки дописано блідим чорнилом: *Якъ кожухомъ по печи...* Останнє слово не можна розібрати.

[5] Приповістку закреслено. Під нею була блідим чорнилом написана якась фраза. Не прочитати.

[6] Приповістку також написано поверх якоїсь фрази, яку прочитати годі. Приповістку закреслено.

Якъ душѣ нє вложивъ, такъ нарядивъ, хорошє[1].
Якъ у стєпъ вибрався[2]. // 261 зв.

Наука ѡсобна ѧ z ты(х) жє приповѣсти(и), zдє людє(мъ) мла́дымъ положє(н)на є́стъ

Коли уроди́всѧ, то и вда(и)сѧ.
Ѡсудисѧ пє(р)шъ в дому̀ да направо иди̇̀.
Нє суди̇̀ сєбє гляди̇̀.
Гляди̇̀ сєбѐ, будєтъ с тєбѐ.
Нє ка(и)сѧ моло(д) ожєнившисѧ.
Взявшисѧ za гужъ нє кажи̇̀ нє ду́жъ.
1370. Назвавшисѧ рако(м) лѣзь у кузобъ.
Нє (и)ма(и) коню̀ вѣри в по́лю, а жонѣ в дво́ру.
Купу(и) хату крытую, а сукню ши́тую.
Давшисѧ в науку, да(и) що іноє на муку. // 262
Нє сылою роби̇̀ да розумо(мъ), нє сє(р)цємъ, да ѡбычає(мъ).
Людє(и) слуша(и) и сво(и) розумъ дє(р)жи̇̀.
Познаєшъ о(т)ку(л) грымитъ.
Познаєшъ позна(н)ского.
Познаєшъ я(к) чо(р)ны(и) волъ на ногу насту́питъ.
Zна(и) да гада(и), му(д)рому досы(т), ци(т) да дышъ.
1380. Мовчи̇̀ да макъ товчи̇̀; мовча(н)ка нє пу́ши(т).
Хто мовчитъ то(и) двохъ навчитъ.
Дє(р)жи языкъ za зуба́ми.
Битому собацѣ нє показу(и) ки́ѧ.
Нє то(г)ды́ ѱи году(и) я(к) на вловы мѣє(ш) ити̇̀.
Нє мѣ(и) сто копъ якъ сто друго́въ.
То(г)ды̀ лика дєри̇̀ коли̇̀ дєрутъсѧ.
Пота(и)ного собаки го(р)шє(и) бо(и)сѧ.
Коли̇̀ нє станє(т) хлѣба такъ грѣнки грѣ(и)[3]. // 262 зв.
Правду мови(в)ши, о(д)ного̀ б҃га бо(и)сѧ.
1390. Якъ постєлє(ш) такъ и спатимє(ш). Я(к) зароби(ш) такъ и о(т)бува́тимєшъ.

---

[1] Над цією приповісткою написана літера Ѡ. Далі мали йти приказки, що починались би цією літерою. Проте написано було тільки три таких приповістки, потім їх викреслено: *ѡднаково нѣяково; ѡднаково зєлєно жати; ѡгонь нє кляча.*

[2] Приповістку закреслено. Під текстом останньої приповістки з початковою літерою Ѡ була приповістка, що починалася словами: *Якъ нє.* Обидві вони ретельно закреслені. Ще майже півсторінки було чистої. Іншим почерком і чорнилом написано і закреслено літеру **Ф** і дві приповістки, що починаються цією літерою. Прочитати їх дуже важко. Початок першої з них: *Фєкла пєрє...;* другої: *Фо(р)ма глин(ь)ана.*

[3] Унизу іншим почерком дописано: *Добра пяницѣ і капля.*

По нитцѣ клубкà шука(и).
Нє просѝ ты(л)ко носѝ.
Нє бо(и)сѧ да стєрєжисѧ.
Ходѝ я(к) ли(н) по днỳ, и ходѝ ꙁ ху(ст)кою.
Нємного часо(мъ) просушу(и)сѧ.
Нє страшѝ котà сáломъ.
Кумъ нє кумъ нє лѣз(ь) у горóхъ.
Якъ мѣє(ш) бы(т) ꙁлы(м) господарє(м), то волю(с) бу(д) добры(м) чєлядникомъ.
Нє брата(и)сѧ с кимъ тєлятъ нє пáсъ.
1400. Стары(и) говоритимєтъ на глумъ а ты молоды(и) бєрѝ собѣ часомъ на умъ [1]. // 263
Напєрє(д) нє́вода рибы нє ловы̀.
Нє раду(и)сѧ чужому лиху.
Нє глядѝ що пятниця, то(г)ды бєри я(к) трафи(т)сѧ.
Да(и) нє да(и), а лáяти нє да(и).
Ідѝ (гдє идє(ш)) [2] да зна(и) козà сто(и)ло.
Покла(в)ши тарѣлки ста(в) на сто(л) горѣлки.
Ꙁ литвино(м) брата(и)сѧ да камє(н) дє(р)жѝ.
Собѣ ма(и) да и мнѣ нє да(и).
Бєри Лє́вко хочъ глєвко.
1410. Даремному коню̀ нє глядѝ в зубы̀.
Кара(и) да наза(д) огляда(и)сѧ.
Нє бу(д) ни горє(к) ни солодо(к), солодкого проглыну(т), а го(р)кого проплюютъ.
Гдє любля(т) нє вчаща(и), а гдє нє любля(т), и гостємъ нє бува(и).
Василю нє бєрѝ на сылу. // 263 зв.
Дє(р)жисѧ чого добро(г)[о], якъ во(ш) кожуха.
До ст҃óго д҃ха нє покида(и) кожуха.
Ѡ(т) лихóго поли врѣзавши утѣка(и).
Що собѣ нє мúло и людямъ нє зы́чъ.
Колѝ людє до тєбѐ добры̀, а ты̀ бу(д) лѣпши(и).
1420. Нє вѣ(р) никóму нихтò нє знєвѣры(т)сѧ.
Про(ш)лои рѣчи нє жáлу(и), а нєподобны(м) рѣчамъ нє іма(и) вѣры.
Коли будє(ш) мѣрны(мъ), бу(д) жє и вѣрнымъ.
Нє хвалисѧ да бг҃у молúсѧ.

---

[1] Унизу сторінки приписано іншим почерком: *Ои кумъ кумѣ радю повъювъ*. Нижче рядок: *в вышнєви(и) садъ*.
[2] Круглі дужки в тексті.

Для гостѧ хо(ч) zаста(в)сѧ а поста(в)сѧ.

Говорѝ бжоє, же(б) ква́ша вдала́сѧ.
Тоє христы̀ що ро́ди(т)сѧ. // 264
Нє шєлєстѝ якъ вѣникъ по хатѣ.
Нє всѐ часо(м) що на ножки ставъ.
Zжовавши словцѐ часомъ мовъ.
1430. Zавяжѝ собѣ на́ поясѣ.

Бгу млисѧ, и когò іного нє гнѣвѝ.
Шану(и)сѧ якъ вонъ вєдутъ.
Нє грѣ(и) гадю́ки zа па́зухою.
Чужому нє ра́ду(и)сѧ: зна(и) ла(д) надога́дъ.
Zа хлѣбомъ хлѣба достава(и).
Нє іма(и)сѧ ни за ко́го.
Нє пи(и) нє проп(ъ)є́шъ, нє би(и) нє пробъє́шъ.
При(и)ма(и) малоє zа вєликоє.
При(и)ма(и) я́чноє за вдя́чноє.
1440. Много ѣжъ, да ма́ло говорѝ. // 264 зв.
Нє чинѝ лихого нє бо(и)сѧ нико́го.
Чу(и) нє чу(и) ви(д) нє ви(д).

Бу(д) лаго(д)ны(и), будє(ш) и бгу уго(д)ны(и).
Нє шаста(и)сѧ я(к) мы(ш) по па́сткахъ.
Нє ходѝ гдє лихо.
Нє бѝ[и] старого, єслѝ нє бєрє(т) чужого.
Еслѝ голова̀ боли(т), то в цє(р)ковъ идѝ.
Zа сонъ и zа прыгоду нє іма(и)сѧ.
Нє вздыха(и) нє остатнєє єщѐ спєклѝ.
1450. Нє вздыха(и) нє о(д)ному тобѣ чужаѧ сторона̀, и намъ нє всѣмъ своѧ.

Робѝ до поту, а ѣжъ ув охво́ту.
Нє кладѝ палца в ро(т) же(б) нє о(т)кушє(н) бувъ.
Нє всякому духу вѣру(и). // 265
Нє тѣшъ тє́щи коростовы(мъ) zятємъ[1].
Нє взявши(с) за нєви(н)но(г)[о], нє будє(ш) мѣт(ъ) ви(н)ного.
Пу(д)вязу(и) литки я(к) ідє(ш) у здобѝтки.
До готово(и) колоды нє лѣнисѧ ого(н) кла́сти.
Гуля(и) да сылу збира(и).
Нє пєчисѧ утрєнєю, утрєнѧ тобою пєчє(т)сѧ.
1460. Коли о́лтару служи(ш), з(ъ) ѡ(л)тара и живисѧ.
Нє во(р)чи якъ ба(р)дакъ ни на кого.
Нє стрѣля(и) напєрє́дъ.
Напєрє(д) нєвода рыбы нє іма(и).

---

[1] Зверху приписка: *або килавимъ.*

Жону любѝ якъ дшу, а то(в)чи злую я(к) грýшу.
Мѣ(и) до(б)рую натуру, нє при(и)мє(ш) ка(р)ности на шкуру.
Старого члка для порáды дє(р)жи.
Бу(д) людя(м) добры(мъ) угóдє(н): будє(ш) и бгу надобє(н).
Zа гостє(и) огляда(и)сѧ в домý. // 265 зв.
Своєго в гостя(х) нє забува(и), а чужóго нє за(и)ма(и).
1470. Нє залива(и) никóму за шкуру сáла.
Мє(ж) лю(д)ми чє(ст)ными zубóвъ нє продава(и).
Коли соромъ закрыва(и)сѧ.
Нє шука(и) морѧ у калюжѣ втонєшъ.
Собаку о(т) ногѝ би(и).
Нє закрыва(и) óка хочъ пєрє(д) кѝмъ.
Хвата(и)сѧ на рыжого.
Хвата(и) мукý в мѣхъ.
Нє мєлѝ якъ пусты(и) млынъ.
Нє ѡстры zубовъ на чужоє.
1480. Zна(и) хто рокомъ старшы(и).
Нє да(и) сє(р)цу волѣ, жєбы(с) нє бы(л) в нєвóлѣ.
Нє мѣ(и) рукъ свє(р)бячихъ.
Клы́номъ клы́на выбива(и). // 266.
У чужо(и) цє(р)квѣ нє поправля(и) свѣчóкъ.
Язы́ко(м) що хо(ч) говорѝ, а рука(мъ) да(и) поко(и).
Хто що говори(т) доброє а ты на усъ мота(и).
Zдоровы(и) хоробы сподѣва(и)сѧ, а хоры(и) смє(р)ти.
Людя(м) чини ша(и)но(ст): а коло сєбє мѣ(и) оха(и)но(ст).
Хо(ч) будє(ш) убоgи(и), абы(с) бы(л) ха(н)доgи(и).
1490. Нє іграи) зъ ѡгнє(м) бо опáли(ш)сѧ.
Ѡбѣтница(мъ) нє раду(и)сѧ.
Нє волочи́сѧ я(к) Борысо(в) бы(к), и я(к) Хвє(д)кóва корова, и якъ солоны(и) заєцъ.
Коли тєбѐ шанýю(т) людє добрыє, шану(и)сѧ и са(мъ).
Нє дивны(м) рѣчамъ нє дыву(и)сѧ.
Z чужо(г)[о] воза и посро(д)ку грязѣ зсѣда(и).
Пошє(д)ши мє(ж) врони, та(к) крáка(и) якъ и ѡ́ни.
Хлѣбъ за хлѣбъ людямъ о(т)дава(и).
Сокола з рукъ нє пуща(и). // 266 зв.
Шáста(и)сѧ[1] добры(м), я(к) муха ув укрóпѣ.
1500. Нє дыву(и)сѧ що в пна жо(н)ка хорошаѧ.
Поли одрѣзу(и), да плєчи лата(и).
Углы обрубу(и) а хату отóплю(и).

[1] Далі рукопис пошкоджено, видно, що слово закінчується на *-ѣломъ*.

Що чинити мѣєшъ сєкрє(т)ноє, та(к) чинѝ жє(б) ни сычъ ни сова̀ нє zна́ла.
Рано сѣєшъ, рано и пожнєшъ.
Своєго добро(г)[о] або па(н)ского пи(л)ну(и) якъ ѡ́ка.
Нє кажы̀ ѡ́хъ, кажи го́цъ.
Ірвы̀ тѣсто с корѣн(ъ)я(м), да в молоко̀ ки́да(и).
Вєрни часо(м) дно(м), да і дѣтя(мъ) оставля(и).
Гдє пиво чу(и), тамъ ночу(и).
1510. Za пѣч(ъ)ю сѣды̀ да ка́шу ѣжъ.
На злоє нє учи нико́го, и са(м) догадає(т)сѧ[1]. // 267
Нє брата(и)сѧ с козаками мєдъ [2]...
Лишнєго ничого нє выгаду(и).
Нє кладѝ сѣна подля ѡгню̀.
Якъ ка́мє(н) у воду, та(к) жєбы̀ z твоє(г)[о] дому нѣgды нє вышло слово нєпотрєбноє.
Додє(р)жу(и) кормы̀.
Хочъ ногу за́ ногу, а такѝ ідѝ.
По ѡбѣца(н)ку на скоро(и) клячѣ поспѣша(и)сѧ.
Живы з ки(мъ) бра(т) за брата, а то(р)гу(и)сѧ za жы́да.
1520. У сво(и) носъ нє сопы̀.
Лядь плє(т)камъ нє іма(и) вѣры.
Своєго доправля(и)сѧ, роду нє чужа(и)сѧ.
Клады прє(д) людє(и) хлѣбъ на столѣ будєшъ в людє(и) у чолѣ.
Z сномъ я(к) z воло(м) борисѧ, а рано встава(т) нє лѣнисѧ.
Хочъ будєшъ пянъ, нє бу(д) упрямъ. // 267 зв.
Ѡ(т) прєлєсти о(т)враща(и)сѧ, суєтою нє прє(л)ща(и)сѧ.
Нє люби клєвєты̀, нє познає(ш) нищєты̀.
Живы̀ zдоровъ да богатѣ(и).
Помина(и) якъ зва́ли.
1530. По мѣсту хо́дячи розы(н)ковъ нє продава(и).
Нє дми́сѧ якъ пузы(р) на водѣ.
Нє хвата(и)сѧ якъ поповна zамужъ.
На животѣ гнєты̀ іноє.
Хлѣбъ на пєтровку ощажа(и).
На собѣ самъ чє(ст) [я(к) кр(с)тъ][3] поклада(и).
Коли спи(т) лихо нє буди жъ єго̀.
Если влѣзє(ш) в чужую солому, нє шєлєстѝ жъ.

---

[1] Унизу сторінки дописано приповістку: *Нє мѣша(и)сѧ в чужоє про́со.*

[2] Рукопис пошкоджено, останнє слово приповістки закінчується на *-ти.*

[3] Квадратні дужки в рукопису.

Нє вытрєща(и)сѧ ни на кóго якъ козà на рєзникà.
Нє пєрєѡ́ру(и) мéжи никому.
1540. Нє лѣзь в чужóє жєбы(с) нє втратылъ свóє. // 268
Коли ты дя(д)ко, то гляды поря(д)ку.
Коли ты Ма(р)ко, то тѝ Ма(р)ку пи(л)ну(и) zамку.
Zа(и)шє(д)ши за Дуна(и) да і додóму нє дума(и).
Нє кúда(и) жывого нє шука(и) мє(р)твого.
На дєсятѝ голя́хъ нє вѣша(и)сѧ [1].
Нє дава(и) самъ на сєбѐ кúѧ.
Нє ро(з)мóвивши(с) з головою, до чо(г)[о] іного нє вáжсѧ.
Ежєли будє(ш) писмє(н)ны(м), пи(л)ну(и) и нє ѡ(д)ступа(и) пи(с)ма, бо ты ѡ(т) нєго ѡ(т)ступи(ш) на пя(д), а ѡно ѡ(т) тєбє на сáжє(н)ъ.
У лѣсъ дровъ нє возѝ.
1550. Хочъ жє хто малъ нє топчи єгò в ка(л).
Такъ та(н)цу(и), якъ ігрáютъ.
У чужомъ стадѣ нє пєрєбира(и).
На вы(д) гля́дѧ пыта(и)сѧ здорóвѧ.
За бузанъ никóго нє забива(и).
Рукъ нє полощѝ.
Нє бєрѝ гдє нє положúвъ. // 268 зв.
По ѡдéжи нóги протяга(и).
Губѣ нѣgды вѣры нє (и)ма(и).
Іноє за жа(р)тъ при(и)ма(и).
1560. З(ъ) пномъ нє брата(и)ся. // 269

Р а х ý б а д р є́ в а (м) р о з н ы (м ъ)
я́ к ъ н а в с є л є (н) н о и
м н о г о о б р ѣ т á є (т) с ѧ
[к о (л) к о з н á л є (м) и ч у в á л є (м),
т о (л) к о и н а п и с á л є (м ъ)] [2].

Дубы́на Грабы̀на Рябы́на Вє(р)бы́на.
Сосни́на Клєни́на Тє(р)нина Вы(ш)ни́на.
Ялы́на Калы́на [3]. Вязына Лозы́на Бузы́на [4]
Ол(ъ)шы́на Грушына [5] Шыпшина. Грушина. Круши́на
Лѣщи́на Бучи́на. Глоди́на. Свиди́на. Слыви́на

---

[1] Наступні приповістки дописані різними почерками.
[2] У рукопису стоять квадратні дужки.
[3] Між словами *ялы́на* і *калы́на* зверху надписано *Малына*.
[4] Над словом *бузы́на* зверху надписано *бзы́на*.
[5] Слово ретельно закреслене, бо воно повторюється двічі навіть в одному рядку.

Липина Тисина Івына Іл(ъ)мина
Кедрына Певжина.
Яворына Сокорына; Ясенина Яблонина. Чере(ш)нина. Деренина.
Тополина Го(р)довина
Березына Осычина Берестына Смородина,
Таву(л)жина Шелюжина, Купарисина, Циприсина,
Яловецъ, Фини(к) Бросивина, Помарачъ, Смо(к)вина[1]
Купарисъ[2], Клекочка Орѣхъ воло(с)ки(и). Аґри(с),
Шовкóвица, Жóсты(р), Смерéка, Рокита.

295. Ѡ жена́хъ немл(с)р(д)ныхъ
и мл(с)рдны(х) до дѣте(и) своихъ

Мл(с)рднаѧ м҃тка и б҃гу угóдна:
а немл(с)рднаѧ не вѣмъ комѹ̀ гóдна.
Мл(с)р(д)наѧ м҃тка дытà в любвѣ мàетъ:
и вла(с)не я(к) утрóбу свою̀ вѣмъ кохáетъ.
Немл(с)р(д)наѧ же бѝетъ и ве(р)гáетъ:
и жадно(и) мл(с)ти мáте(р)не(и) не мáетъ.
І хочъ и да(ст) и пе(р)си(и), и тò якъ не хóтѧ:
а нежели з(ъ) щы́ро(ст)ю а(л)бо ли тежъ хóтѧ.
Ѡ ѡкая(н)нице тожъ ты не милости́ва:
дава(и) ко(л)ко хоче(т) сса(т) дытà бу(д) мл(с)ти́ва.
Бо таки(м) то молокà цéбе(р) поставля́ютъ:
за сса(н)е: и мате(р)ми не называ́ють.
І хоча(и) ты̀ и на свѣтъ его̀ породи́ла:
áле мнóгіи бѣды ему̀ почини́ла.
І вы́ро(с)ши не будетъ за м҃те(р) тѧ мѣти:
а лучше(и) буде(т) свои любити ѡнъ дѣти[3]. // 270
І лю́бо тéжъ и злобы̀ не буде(т) де(р)жáти:
а не зхóче(т) а ме(р)тво(и) тѧ щы́ро поминáти.
Zачи(м) вы̀ м҃тки̇̀ рачте дѣтокъ миловáти:
да буде(т) васъ и г҃дь б҃гъ бл҃госло(в)ляти.
І я́ те(ж) пріязли́ве такъ ва(м) поражáю:
и ща(ст)ѧ и здорóв(ъ)ѧ зычли́ве пріяю.

---

[1] Цей рядок написано блідішим чорнилом.
[2] Слово закреслене як повторення.
[3] З правого боку на полі подописувані назви рослин *мигда(л), лимонъ, маслина, те(р)квѣна, морель, рожа, кожа, можа, небожа, яложа.*

296. Ѡ раждáючи(х) жєна(х) на путє(х),
тò є(ст) гдѣ в дорóга(х), в пóля(х)
в лѣсáхъ а нє в дóмѣ(х)
по нѣякихъ бывающи(х) случая(х)

Яко головà мѣсца іщє(т) умирáти:
ты(м) жє подобіємъ сѧ и на свѣтъ ра(ж)дáти.
А женѣ гдє ко(л)вєкъ часъ рождéніѧ приспѣєтъ:
та(м) бє(з) всяки(х) о(т)клáдо(в) родúти ю(ж) мѣєтъ.
Бо нє мóщно є(ст) тоє(и) рéчи ѡ(т)кладáти:
ты(л)ко хо(ч) и нє хочє(т) то мусѣтъ раждáти.
І лѣпшє(и) ґды̀ у своє(м) дому то раждáєтъ:
та(м) мє(н)шє(и) тру(д)ности и болѣзни дознáєтъ.
А в то(м) гдѣ ко(т)ро(и) врємѧ будє(т) приходити:
тáѧ єднò то мусѣтъ та(м) жє и родúти. // 270 зв.

297. Ѡ женáхъ, раждáющы(х) дѣти
в скóры(и) часъ по приня(т)ю шлю(б) номъ
и по брáцѣ в ки(л)ко дны(и) минýвши(х):
а нє в рóкъ

Козáцки(и) ѕвы́ча(и) ты́є то дви́ци мáютъ:
що зáра(з) по вєсѣл(ъ)ю и дѣти рожáютъ.
Бо на свѣтѣ та(к) мóвя(т), козáцкому рóду:
мáло ко(г)дà абò тє(ж) нє мáшъ пєрєвóду.
І дóбрє чúня(т) жè тò з запáсомъ прихóдятъ.
запáсы бо жа(д)ною мѣрою нє шкóдятъ.

Гдє (б) єщè дєвя(т) мцъ, нá то сѧ труждáти:
а тò лѣпшъ в скóры(и) чáсъ, приплóдокъ оглядáти.
І хтò ко(л)вєкъ мє(ж) лю(д)мѝ тóє похваля́єтъ:
котóры(и) гдє чоловѣкъ робóту поспѣшáєтъ.
Ѕачимъ здоровы собѣ живѣт(ъ), и пробува(и)тє:
и бє(з) лѣности вночѣ и вдє(н) в то(м) сѧ тружда(и)тє.

298. Ѡ двúца(х) дѣти раждáющы(х)

Нє трєба (б) таковы(х) двъ кáрно(ст)ю карáти:
що стáраю(т)сѧ в во(и)ско людє(и) примножáти. // 271
Бо я́ко зда(в)на людє(и) во(и)ска(м) былò трéба:
а тєпє(р) в ншо(м) вѣку на(и)пáчє потрéба.
Ґды (ж) нє мнóгоє во(и)ско малу сы́лу мáєтъ:
а вєлúкоє в нѣвéчъ мє(н)ши(х) обращáє(т).

Zачи(мъ) бы то слушна рѐчъ тóє похваля́ти:
а то нє во(л)но свогò доброго дава́ти.
Ѡнѝ бѣдныє во(и)ску та(к) щы́ро прія́ю(т):
а дру́гіи нєви(н)но, за тò знєважа́ю(т).
Прєто нєха(и) ка́ра(н)ны, ты́и тò быва́ю(т):
ко(т)ріи дѣтє(и) свои(х), ду(р)но погубля́ю(т).
Една(к) жє ѡни дє(р)жатъ, звыча(и) то(и) коза(ц)ки(и):
хо(ч) добрє хо(ч) нє добрє, всѐ тò по коза́цки(и).
А вы̀ дѣвки за тóє, мєнѐ похвалѣ́тє:
да ква(р)ту и дру́гую, горѣ(р)ки купѣ́тє.
Бо я́ сє́в написа(в), ва(м) тò на похва́лу:
а при ва(с) и козака(м) дру́зя(м) чинѝю сла́ву. // 271 зв.

299. Ѡ попа́дяхъ за́му(ж) идучи(х)
по смє(р)тєхъ попо(в) свои(х)[1]

И то(и) рѐчи мóжє(м) мы̀ вє(л)мѝ задиви́ти:
жє нє вóл(ъ)но в(ъ) други(и) ра(з) попа́мъ сѧ жени́ти.
Хто то(и) zаконъ взаконилъ мы нє зна́є(мъ):
ты(л)ко тому сѧ крѣ́пко крѣ́пко удывля́є(м).
Zа сщє(н)ника вдовца̀ ѡ(т)вѣ́тъ сотвори́ти
можє(т) то(и): кто зако(н) сє(и) дє(р)нулъ положи́ти.
Кгды попъ млады(и) вдовєцъ в грѣ(х) блу(д)ны(и) упадє(т)сѧ:
а(ж) і зако(н) давшєму ко(н)чє нє минєтъсѧ.
Хочъ ка(р)ностю вѣ́чною іли дочасною:
усякою годы́ною злою нєщасною. // 272
Бода(и) бы ѡ(нъ) із свои(мъ) законо(м) ни сни(л)сѧ
жє нєра(з)су́дны(и) Хр(с)ту Спсу спротивилъсѧ.
Азъ вѣ́ршописъ видѣ́лє(м) двожє(н)ца прощєна:
и до слу́жє(б) бжи(х) цѣ́лє припущєнна.
В Канєвѣ оцъ Андрє(и) в чєтвєропр(с)тóлны(х):
патріярхъ бы́вши(и): принє́слъ патє(н)т о(т) вє(р)хо(в)ныхъ
Zъ Ієрусалима з(ъ) Алєξа(н)дріи і А(н)тіохіи
і Коста(н)тина града пи(с)ма нєплохіи.
І вєдлу(г) пи́смъ Ясы́нски(и) служи(т) бл(с)вилъ:
и жа(д)ною рѣ́чію ни в чє́мъ нє спротивѝлъ.
А ты попа́дьє заму(ж) іты нѣтъ нє ва(ж)сѧ
да в чє(р)ницы по(с)тры(г)ты(с) з ра(с)судко(м) ѡ(т)ва́жсѧ.
Ложа сщє(н)ничє(с)ка нє сквє(р)ни z мужикóмъ:
да нє удари(т) тєбє ѕлы(и) ангєлъ кулакóмъ.

[1] Вірш написано дуже блідим чорнилом.

Худо́бу свою̀ добрє зо всѣмъ роспорядѝ:
да замы(ш)ля(и) в чє(р)ницы, або дома сѣди.
Я яко собѣ тобѣ до́брого пріяю
и на полєту [1] дшѣ бгу тѧ вручаю
(вѣчно [2]. Ами(н)). [3] // 272 зв.

300. Ѡ грѣхахъ ро́зныхъ и ѡ розныхъ
нє́мощахъ, и о ро́зных грѣхахъ чл҃вѣчєскихъ.

Я́ко тому̀ чл҃ку та́ѧ ско(р)бъ,
або̀ тє(ж) нємо(щ): а і́ному і́наѧ.
Тако(ж) дє жє и грѣхѝ нє єдны̀ в(ъ) чл҃вѣцєхъ:
в того̀ таковы́є, а в друго(г)[о] і́ныє
и в розны(х) ро́зныє на(и) дую(т) сѧ

Я́ко обы́чаями лю́дє ро́зны быва́ютъ:
та(к) на свѣтѣ и в грѣха́хъ нєра́вны зоста́ютъ.
Есть в чл҃ка грѣхѝ нє ба(р)зо вєли́кіє:
а у іного крѣпко тя(ж)ко вєликіє.
І ско(р)би у іного вє(л)мѝ буду(т) малы́є:
а в другого бѣдного нє зно́сныє тя(ж)ки́є.
А ѡсобно и нє́мощъ нє в кождо(г)[о] є(ст) ра́вна:
и́ному ста́нєтъ на часъ, а іны(и) стра́ждє(т) зда(в)на.
А такъ кожды(и) чл҃къ свою бѣду вѣмъ ма́єтъ:
и бога́ты(и), а па́чє нє(н)дзны(и) в злѣ сплыва́єтъ.
Zачи(м) ми́лы(и) бж҃є са(м) ты(л)ко мл(с)ти́въ быва(и):
и вся́ки(м) злополучны(м) и вѣрны(м), по́мощъ дава(и). // 273

301. Ѡ но́щны(х) грѣхотворє́нія(х),
и о днє́вны(х)

Ѡ грѣха(х) но́щны(х) и днє́вны(х) ва́жности:
и ѡ (т)воря́щы(х) іхъ нєува́жности.
Я́ко нє трєба грѣха̀ и вно́щи твори́ти:
та́ко да(и) бж҃є и в(ъ)дн҃ь єго̀ нє чини́ти.

---

[1] Дуже важко прочитати.
[2] Текст вірша перед цим словом не можна прочитати.
[3] Круглі дужки стоять у рукопису.

Хочъ рєчє(н)но жє нóщ(ъ)ны(и) грѣхъ важнѣ(и)ши(и):
а і вдн҃ь сотворє(н)ны(и) нимáло нє мнѣ(и)ши(и).
І да(и) бж҃є ни внóщи ни вдн҃ь нє творúти:
іжъ бы в побожно(с)ти бы(т), и бє(з)грѣшно жúти[1].

Ѡ рємєсникáхъ остáлы(х)
єщѐ ѕдє полагáє(т)сѧ,
бо тамъ в книзѣ нє вомѣстúлосѧ
за скýдо(ст)ю папѣрною.

302. Ѡ лúнникахъ

И линники потрєбны людя(мъ) є(ст) на свѣтѣ:
котры(х) да(и) бж҃є и іхъ в(ъ) нш҃о(и) ѕємлѝ мѣти.
Кодолы бо му(д)рыє людямъ изробля́ютъ:
и трєбующы(м) óны(х) здóбє(л) надавáютъ.
Імє(н)но жъ до клáдязє(и) нáдобны глубóки(х):
и до кáпуро(в) тєсля́мъ до цє(р)квє(и) висóки(х).
Та(к)жє и до нєводóвъ в(ъ) ѡзéрахъ тягнéн(ъ)ѧ:
ко(г)дà гдє быває(т) ю(ж) рыбноє ловлє(н)ѧ.
І до многи(х) рѣчи(и) за(с) кодóлъ потрєбуютъ:
та(к)жє и до буди(н)ковъ пн(с)ки(х) ґды будýю(т).
Кодолами дєрєво на гору встягáютъ:
а індѣ и поромы̀ чрє(з) рѣки тягáютъ. // 274
І на панѣкадила шнуры изробля́ютъ:
и до цє(р)ковны(х) лямпъ ко(т)рыми встягáютъ.
Та(к)жє и нари(т)ники шлєи и ужыща:
ко(т)ры́ми припинаютъ у поля́хъ конúща.
Та(к)жє обротѣ вожкѝ и пуги зробляютъ:
що конє(и) ѣдучи гдє колвє(к) затынаютъ.
І до дзéґаро(в) робя(т) вто(ж) шнуры на вáги:
зачим во всє(м) и(мъ) нє ма(ш) жа(д)нои ѕнєвáґи.
А тáкъ г(с)ди и ты(х) ли(н)никовъ нє вмє(н)ша(и):
и здравіѧ и до(л)гихъ лѣтъ и імъ подава(и).

---

[1] В нижній частині сторінки дописано іншим почерком:

Руку ахві мѣ(с)ца июня чи(с)ла кд҃.
На Ів[а]на предитечи великая ба(р)зє бура великая була которая цєр(ъ)кви божиє лалала (!) и по дуброва(х) векиє (!) со(с)ни... Останнє слово цієї фрази ретельно викреслене.

303. Ω ру́дника(х), що z руды̀ желѣза робятъ в рудняхъ

До́бро́є и рудництво на свѣтѣ ремєсло̀:
алє зна́ю жє вє(л)ми оно є(ст) тяжє(ст)но̀.
Бо хо(ч) водо́ю мла́ты в(ъ) рудня(х) ударя́ю(т):
єдна(к) бє(з) вєли́ко(и) пра́цы нє быва́ютъ. // 274 зв.
Ґды (ж) при болота(х) трєба и zємлю копа́ти:
да руды̀ з(ъ) вєли́кою пилно(ст)ю иска́ти.
А з(ъ)на(и)шє(д)ши гдє руду̀, осо́бно копа́ти:
и в ко(ш)ницы бєручѝ, в водѣ полоска́ти.
Пото́мъ на уго(л)ѧ дровъ в дуброву руба́ти:
и вышє(и) хлопа в костє(р) долги(и) тасова́ти.
На по́то(м) за(с) дє(р)нъ рѣза(т) костє(р) то(и) вкрыва́ти:
и смо(т)рѣ́т(ъ) жє(б) по́ломѧ нє могло̀ псова́ти.
А ω іны(х) и(х) праца(х) много (б) трєба писат(ъ):
нєха(и) и такъ, хто̀ вида́въ можє(т) то(и) и са(м) зна(т).

Zачимъ и рудниковъ помно(ж) бжє на свѣтѣ:
жє(б) дово(л)но желѣза лю́дє мо(г)ли мѣти.

304. Ω рымаря́хъ

И рымарѣ вшєляки(мъ) людя(м) тожъ выго́дны:
и ω(т) всяки(х) тє(ж) людє(и) похвалє(н)ѧ го(д)ны.
Шкуры бо возовыє и лѣ(и)цы zробля́ютъ.
и хомуты̀ и узды що конє(и) нузда́ютъ. // 275
Такъ тєжъ шоры и шлєи, и бычѣ на волѝ:
и для людє(и) убо́ги(х) з ремєню (ж) постолы̀.

У ро(н)зыки до ко́нє(и) пнскихъ, и ка(н)тарѣ:
а всѐ тоє то̀ робя(т) ѡ́ныє (ж) рымарѣ.
І попруги до ку(л)бакъ они (ж) за(с) зробля́ютъ:
ко(т)рыми ку(л)баками конє(и) людє сѣдла́ютъ.
І пута ремѣ́нныє робятъ и трино́ги:
що злы(мъ) проклятъ(м) коня(м) трыножа(т) часо(м) но́ги[1].
І нага(и)ки або тєжъ ка(н)чукѝ сплѣтаютъ:
ко(т)рыми лю(д)зскости жо(н) часо(м) прицвѣчаютъ.
А єжєлѝ уда(ст)сѧ ча́со(м) zла́ѧ прочва́ра:
нє нау́чи(т) тако́и и то́лстаѧ ба(р)бара.
А zаты(м) бува(и)тє здоровы и рымарѣ:
я́ко чє(ст)ныє людє и тєжъ господарѣ.
А ω(т) мєнѐ похвалу си́ю ласкавє при(и)мѣ́т(ъ):
и многолѣтно з дѣ́т(ъ)мѝ и жона́ми живѣ́т(ъ).

---

[1] Наступний рядок закреслено, він потім повторюється через два рядки, а саме: *А єжєлѝ уда(ст)сѧ ча́со(м) зла́ѧ прочва́ра.*

305. Ω роговника́хъ, що ро́ги козака(м) роб я(т) носи́ти при бо́ку для дє(р)жан(ъ)ѧ пороховóго. // 275 зв.

И козака(мъ) потрєба та(к)жє ма(и)стє(р) розны(и):
ро(з)глядѣвшисѧ, тро́ха нє рємєсни(к) ко́жды(и).
А ѡсоблив ѣ(и)шє тє(ж) то(и) то и роговни́къ.
яко и іны(и) ма(и)стє(р), або за(с) рємєсни́къ.
Бо козака(м) потрєба всякого привы́л(ъ)ѧ:
ты(л)ко нє ба(р)зо трєба шє(в)ского копы́л(ъ)ѧ.
А рого́въ на порохѝ zавшє потрєбуютъ:
и в ни(х) идучи в во(и)ско порохѝ готуютъ.
І до́бры(и) в козако(в) чи(н), з(ъ) рога́ми ходи́ти
в во(и)ску: бо в рога(х) по́ро(х) нє можє(т) до(ж)чъ з(ъ)мочи́ти.
Нє замо́кнє(т) натра́вка, и впя(т) ладовни́ца:
а бє(з) ѡ(и)стра пистолє(т) змо́кнє(т) и ручни́ца.
І роговни(к) жє нєха(и) козака(м) сѧ прислугуєтъ:
и о(т) ны(х) похва́лы и ла(с)ки заслугу́єтъ.

306. Ω косаря́хъ, що сѣно ко́ся(т)

И косарѣ потрє(б)ны людя(мъ) ко(ж)дого ро́ку:
хто мѣє(т) сѣножа́ти, zатяга́є(т) з наро́ку. // 276
А ба(р)зѣ(и) в косови́цу посрє(д) лѣтнєго часу:
кгды вся(к) нє пѣшы(и) сѣна трєбує(т) того̀ ча́су.
І хо(ч) бы нє ра(д) мусѣтъ косаровъ затяга́ти:
по пя(т) чєхо(в) и по трѝ шагѝ на дє(н) дава́ти.
А косарѣ сподарѣ идутъ к нємỳ с коса́ми:
и кося(т) травы ввє(с) дє(н), и в порану з роса́ми.
І козба̀ з вєликою працєю вѣмъ походитъ:
для того̀ нє дє́шєво і сѣно прихо́дитъ.
А бєз(ъ) сѣна нє мощно ко(н)нымъ пробува́ти:
ты(л)ко муся(т) на́ зыму о єго̀ сѧ стара́ти.
Бо гдє ко(л)вєкъ бєз сѣна ко(н) в зымѣ ищєза́єтъ:
а чл҃къ стравою и хлѣбомъ живъ бува́єтъ.
І та(к) много за́ зыму сѣна ко(н) поядáєтъ:
жє часо(м) и з шкурою са(мъ) за то̀ нє ставаєтъ.
А в кого̀ часо(м) сѣна своє́го пєрє(и)мє(т)сѧ:
то(и) по сторона(х) з дє(н)га́ми купова́ти товчє(т)сѧ.
Ґды̀ окая(н)ныхъ конє(и) нє хочєтъ поморѝти:
жє(б) было̀ чи(м) поѣха(т), або дрова возити. // 276 зв.
А та(к) бѣдны(и) чл҃къ, о сѣно сѧ стара́єтъ:
и для сѣна іно(г)да оста(т)нєє zбува́єтъ.

Zачи(мъ) же и косаро́въ для працъ и(х) похваляе(мъ):
и доброго мешка(н)ѧ, и здоровѧ пріяе(мъ).

307. Ω гребца́хъ сѣнны́хъ

І же(н)щына може(т) та(к)же сѣно zгромажа́т(ъ):
але не може(т) та(к) я(к) музчизна ухожа́т(ъ).
Бо звыча(и)но то дѣло музчи́знамъ робити:
гребтѝ сѣно, и копыцъ сѣнны(х) волочи́ти.
Або те(ж) у копицы и у сти(р)ты кла́сти:
а жо(н)ка́мъ развѣ ты(л)ко у гребене(и) пря́сти.
І жоноцкое дѣло звыкле работати:
а в мужe(с)кіе рѣчи нѣтъ сѧ не втруча́ти.
А вы́ са́ми мужикѝ сѣно zгромажа(и)те:
а жо(н) свои(х) о(т) того̀ дѣла свобожа(и)те.
Неха(и) жоны у домахъ дѣла росправу́ютъ:
пряду(т) тку́тъ, и ѣсти ва(мъ) мужыка(м) готу́ютъ. // 277
А с по́лѧ в домы́ на́ ночъ к жонамъ прибува(и)те:
и що̀ присто́и(т) того̀ пи(л)но догляда(и)те.
А при тымъ гребцо(в) добры(х) моло(д)цо́въ похваля́емъ:
и я(к) господаре(и) кры(и) б҃же не зневажа́емъ.
Zдоровы собѣ бу(д)те и сѣно гребѣте:
и що хочете уде(н) и вночѣ чинѣте.

308. Ω женца́хъ.

И же(н)цѣ до́бре працуютъ на свѣтѣ:
ко(т)рые хотя(т) на́ зыму хлѣбъ мѣти.
Ты(л)ко жъ хо(ч) была (б) і́мъ часо(м) тре́ты́на:
а́ле хы́лячи(с) zаболи́тъ и спи́на.
І жего́мы те(ж) о(т) с҃лнца быва́ютъ:
же а(ж) іногда по́то(мъ) облива́ютъ.
І без воды́ такъ іны(и) іzнемо́же:
zвлаща не те(р)пячъ хто̀, а(ж) рату(и) б҃же.
І ру́ки с҃лнцемъ тогда̀ присмяга́ютъ:
а що на(и)го(р)ше(и) тва́ры zче(р)нѣваютъ. // 277 зв.
І и́нои вто́жъ набеpу́т(ъ)сѧ zну́ты:
и му́ся(т) те(р)пѣт(ъ) во мѣсто поку́ты.
Ты (ж) са(мъ) г(с)ди ви́ди(ш) і́хъ страда(н)ѧ:
храни̇̀ іхъ про то̀ сро́гого кара(н)ѧ.

309. Ω zмоло́тникахъ

И zмоло́тники та(к)же людя(мъ) е(ст) потрѣ́бны:
я(к) іные роботники не без(ъ)потрѣ́бны.

Цѣпа́ми бо̀ вся́кіи zбо́ж(ъ)ѧ выбива́ютъ:
і на потомъ в сосуды z то́ку убира́ютъ.
І на сво(и) пожытокъ та(к)же ча(ст) zаробля́ютъ:
и з(ъ) жонами и дѣт(ъ)ми д҃шы пожывля́ютъ.
А хоча(и) и zа грошы будутъ поєдна́нны:
єдна(к) потрєбны якъ робо(т)ники ізбра́нны.
То(и) бо ты(л)ко нє будє(т) іхъ потрєбова́ти:
хто̀ нє будє(т) паха́ти а(л)бо zажына́ти.
Zачи(мъ) і з(ъ)молотниковъ ґды трєба, б҃жє дава(и):
и імъ осо(б) zа труды и працы нагорожа(и)[1] // 278

310. Ѡ котляра́хъ

И котлярѣ чєстныє людє пробува́ютъ:
кіґды̀ в(ъ) повазѣ рємєсло̀ и(х) всякіє ма́ютъ.
Ро́бя(т) бо казаны̀ трубы ко(р)цѣ и лѣ(и)ки:
притрубники лєнбыки мѣднѣ ква(р)ты и ка(н)дѣ(и)ки.
А попросту мо́вячи що вхопятъ то вро́бятъ:
нєха(и) жє zдоровы жыву(т), и всѐ тоє робятъ.
Zачимъ б҃жє и іхъ с҃са(и), и подава(и) ща(ст)ѧ:
а о(т)гоня(и) и о(т) ныхъ всякоє нєща(ст)ѧ.
Абы̀ тєбѣ бєзско(р)бно м҃лилисѧ б҃гу:
и радо(ст)но в(ъ) н҃бєсну готовали(с) доро́гу.

311. Ѡ ґонтаря́хъ, що кґо́нты робятъ

И кго(н)таровъ потрєба та(к)жє похваля́ти:
выробляю(т) бо ґо́нту цє(р)квѝ побива́ти.
І та(к) мо́вмо жє ґо(н)таръ рукодѣлникъ го́жы(и):
жє то̀ робитъ оздобу на цє(р)ковъ до(м) б҃жи(и). // 278 зв.
І на поби(т)ѧ до́мовъ п҃но(в) тєжъ вє(л)мо́жныхъ:
и до про(ст)шы(х) буды(н)ковъ людє(и) жє промо́жныхъ.
Zачи(м) и ты(х) ґонтаровъ да(и) б҃жє намъ мѣти:
бы(х)мо о ї́хъ нє ну(ж)ны былѝ и н҃ши дѣти.

---

[1] З правого боку на полі через ввесь аркуш написано: Ѡ *сѣючи(х) сѣмѧ на ніва(х): и о вѣючи(х) на току̀ и о мѐлющы(х) в жє(р)новѣхъ, и о хова́ющи(х) у я́мы збо́жа, ли(ст) т҃кв и т҃кг.* На жаль, цих аркушів у рукопису не збереглося.

312. Ѡ ми́лника(х), що ми́ла роблятъ ба(р)скіє добрыє: и простыє по(д)лыє

Нє зна́ю по мы́лника(х) хто (б) сѧ чи зафрасова́лъ:
хочъ бы и ни єди(н) сѧ на свѣтѣ нє обрѣта́лъ.
Бо рѣдко хто̀ на свѣтѣ мы́ло(м) сѧ вымыва́єтъ:
алє бо(л)шє(и) водою тва(р) сєбѣ омива́єтъ.
Ты(л)ко є(ст) звы́ча(и) хусты цє(р)ковныє мы́ло(м) мы́ти:
а да(и) бж҃є жє(б) в рѣча(х) тыхъ нє мо(г)лѝ грѣши́ти.
Жє в(ъ) мы́ла(х) матє́ріи сквє(р)ныє обрѣта́ютъ:
а цє(р)ковныє и́ми ст҃ости оскве(р)ня́ютъ.
Мо́щно (б) было̀ чи(мъ) іны(мъ) хусты выха(н)дожа̀ти:
и сщ҃є(н)ны(х) стыхаро́въ нє ѡплюгавля́ти. // 279
І хто̀ єго zажываєтъ, нєха(и) зажыва́єтъ:
єжєлѝ то в то(м) мы(т)ю бг҃у нє с(ъ)грѣшаєтъ.
А мы̀ нє хочємо сѧ мы́лами вымива́ти:
развѣ бы мощно было̀ и(м) грѣхѝ о(т)мыва́ти.
А́жє и ба(р)скимъ мыло(м) грѣховны(х) сквє(р)нъ нє ѡ(т)мы́т(ъ):
кромѣ покая́нiє(мъ) возмогу(т) сѧ очисти́т(ъ).
І да(и) на(мъ) бж҃є грѣхѝ слєзами омыва́ти:
бы(х)мо прє(д) маєста(т) тво(и) чисты мо(г)лѝ става́ти.

313. Ѡ папѣ́рникахъ: що папє́ры у папѣ́рняхъ робятъ

И папѣ(р)никовъ трєба вставы́чно подо́бно:
жє то папєровъ во всѣхъ zємля(х) є(ст) надобно.
На вся́кіи бо рѣчи папѣровъ трєбуютъ:
на которы(х) розныє рѣчи zаписуютъ.
Якъ то продажамъ купля(мъ) памя(т) поклада́ю(т):
и на го́норы права крѣпкіє ствє(р)жаютъ. // 279 зв.
І кни́ги тє(ж) розныє пи́шутъ, и друку́ютъ:
ко(т)рыє в многа лѣта у спрятахъ вѣку́ютъ.
І и́конъ на папє́ра(х) много вытыска́ютъ:
и в цє(р)квахъ и тє(ж) в дома(х) к(ъ) стѣна(м) прылѣпля́ю(т).
Zачимъ и папѣрниковъ бж҃є нє выкорєня(и):
и ку потрєбамъ лю(д)зски(м) и ѡ́ны(х) распложа(и).

314. Ѡ бе́р(ъ)дникахъ

Бе́рдникъ не знае(мъ), кому о(н) бы(л) бы потребе(н):
разве̂ ты(л)ко ты(м) ткача(мъ) и жо(н)камъ потребе(н).
Бо не може(т) тка(ч) и те(ж) жо(н)ка безъ бе(р)дъ ткати:
едно муся(т) бе(р)дника собѣ̂ потребова́ти.
Zачи(мъ) то и бе(р)днико(в) не треба зневажа́т(ъ):
неха(и) зробляю(т) бе(р)да жебы было̀ чи(м) тка́т(ъ).

315. Ѡ колесника́хъ

И колесникъ реме(с)никъ твори(т) то(ж) чудеса̀:
zробляе(т) бо до возо́въ и пнскихъ колеса̀. // 280
А име(н)но я́ко то пно́мъ на рыдва́ны:
в(ъ) ко(т)ры́хъ и ве(л)можные ѣ̂здятъ гетма́ны.
І до карецъ колѣ̂съ треба и налекты́ки:
в ко(т)рыхъ славе(т)ные те(ж) ѣ̂здятъ полѣ̂ти́ки.
К палуба́мъ и к коляса(мъ) и к воза(мъ) глабча́сты(мъ):
та(к)же колѣ̂съ потре́ба и к тымъ драбы(н)часты(мъ):
Прето в почести треба мѣ̂т(ъ) и колесника̀:
я́ко и і́ного честного ремесника̀.
Неха(и) и колѣ̂сникóвъ бгъ не уменшаетъ:
и всяки(х) ремесниковъ на свѣ̂тъ помножа́етъ.

316. Ѡ ста́дникахъ ко́нски(х)

И ста(д)ники то(ж) людя(мъ) ве(л)мѝ выгожа́ютъ:
же ста(д) ко(н)скихъ у поля(х) у дозора(х) ма́ютъ.
І у поля(х) при ко́няхъ zавше и ночуютъ:
и же(б) не згинувъ ко(т)ры(и), z пи(л)но(ст)ю патру́ютъ.
Zачимъ то не потреба и ста(д)никовъ zневажа́т(ъ):
ле(ч) я(к) выгодны(х) людя(м) люде(и) че(ст)но похваля́т(ъ).
// 280 зв.

317. Ѡ довбыша́хъ, що в бу́бны бубня(т) и ѡ тре(н)бача(х), що в трубы трубя(т), и в су(р)мы сурмя(т)

Довбышѣ̂ во(и)сковы́е і́гры о(т)правля́ютъ:
та(к)же и тре(н)бачѣ̂, ґды̀ в тре(н)бы вытру(б)ля́ю(т).
І потреба и(м) обо́мъ бра(т) за брата жи́ти:
же до́вбы(ш) буде(т) бубни́т(ъ), а тре(н)бачъ трубѝти.

І и́гры и(х) слуха́чо(в) часомъ ввєселя́ютъ:
а іно(г)да на жало(ст) вєлику взбужда́ютъ.
Кгды слыша́щи мощно су(д) бжи(и) памята́ти:
а а(р)ха́ггл҃скую тє(ж) трубу вспамята́ти.
І до умылє́ніѧ слышащыхъ приводитъ:
понєжє чл҃ку и смє(р)ть в па́мя(т) вво́дитъ.
А часо(м) при банкєта(х) вєсєло слуша́ютъ:
ко(г)да̀ ми(р)но на пира(х) питіи ужыва́ютъ.
А осо(б)но за(с) до́вбышъ в ра́ду выбубняєтъ:
и в(ъ) похо(д) во(и)сковы(и) тоє (ж) сотворя́єтъ. // 281
І по побѣда(х) та(к)жє з(ъ) бубны вытрубля́ютъ [1]:
колѝ южъ во(и)ска собѣ триумфъ составля́ютъ.
І прє(д) враты бубня(т) трубя(т) пн҃овъ вє(л)можныхъ:
и в Запоро(з)ко(и) Сѣчи во(и)скъ сла(в)ныхъ и побо́жныхъ.
Бу́бня(т) в Сѣчи увє́чо(р), во(и)ску на похва́лу:
и рано, гдѝ в то врє́мѧ и бг҃у творя(т) хва́лу.
Прєто(с) и во(и)сковы(мъ) музы́ка(мъ) до́бръ прія́ємъ:
и я́ко чє(ст)ны(х) во(и)ску слу(г) щыро похваля́ємъ.

318. Ω догтара́хъ, и ω смоляра(х)

И бє(з) догтаро́въ тру(д)но здѐ в на́съ пробува́ти:
бо нє мо́щно рємєню шєвца(мъ) выправля́ти.
І хо(ч) мо́щно (б) бєз до(г)тю з(ъ) ѡлѣємъ вымина́т(ъ):
а гдє (ж) та(к) много на то̀ олѣи сѧ набра́т(ъ).
До́го(т) жє бєрє́зовы(и) то(к)мо шєвцамъ налє́житъ:
а смоля(р)ски(и) сосно́вы(и) до возо́въ приналє́житъ.
А и на возы̀ бєрєзовы(и) [добры(и)] [2] лѣпшъ подоба́єтъ:
а сосновы(и) в колє́сахъ в студє(н) zамє(р)заєтъ.
І до́бры(мъ) до́гтє(мъ) мажутъ чопы̀ zвоно́выє:
та(к) тє(ж) и на порома́хъ стє(р)ны̀ поромо́выє. // 281 зв.
І до і́ны(х) втожъ рѣчи(и), бєрєзовы(и) потрєбєнъ:
а смоло́вы(и) кро(м) возовъ ма́ло на щò потрє́бєнъ.
Трєба пра(в)да гдѐ з нєго̀ сажу па́ля(т) при друка(р)нях(ъ):
на чє(р)нила кни(ж)ныє: по моско(в)ски(и) при пєча́тняхъ.
І варя(т) на [густу́ю] [3] смолу̀ до су́дє(н) водны(х) смолє(н)ѧ:
и шєвцамъ до драто(в) на чобо(т)ныє роблє(н)ѧ.

---

[1] Явна описка, потрібно *з трубы*.
[2] Квадратні дужки стоять у рукопису.
[3] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Уже (ж) на щò бо(л)шъ треба не могу̀ разумѣти:
то(к)мо пополáмъ обохъ догте(и) потре(б)но мѣти.
Zачи(м) неха(и) zдоровы живутъ и догтарѣ:
и при ны(х) особли́вше та(к)же и смоляре̂.
І неха(и) догта(р) з смоляре(м) товары(ст)во мáетъ:
ґды (ж) то ровны(м) ремеслóмъ хлѣба заробля́е(т).
І про то и ѡ́ные неха(и) пожытокъ мáютъ:
а людя(м) на потребы дóгте(и) наста(т)чáютъ.

319. Ѡ цегéлникахъ

И цеге(л)никовъ люде пова(ж)ные требу́ютъ:
на муровáные бо це(р)квѝ це(г)лы готуютъ. // 282
А хоча(и) и до і́ны(х) будынковъ муровáныхъ:
где ко(л)векъ часо(м) лю(д)мѝ мо(ж)ными фундовáнны(х).
І якъ че(ст)но сѧ обхóдя(т) да не пропивáютъ:
то и цеге(л)ники то(ж) че(ст)ными бывáютъ.
І и(х) рукодѣ́ліе і́ногда заробóтно:
хо(ч) то правда пóтяжко и почáсти клопо(т)но.
Една(к) же може(т) з свою̀ потребу zаробúти:
а заробивши грошe(и), да хо(ч) и ожени́ти.
А иму́щые жены тые горшъ пропивáютъ:
а жоны таки(х) в дома(х) хлѣба з(ъ) дѣтми не мáю(т).
Правда же и цеге(л)никъ і́ны(и) е(ст) осторóжны(и):
смире(н)ны(и) ты́хы(и) лю(д)зски(и) и до бг҃а побóжны(и).
Да(и) таковы(м) г(с)ди щасливе работáти:
коры(ст) мѣт(ъ), и в тебѐ сѧ ла(с)ки заслуговáти.

320. Ѡ вáпенника(х), що вáпна пáлятъ кре(и)ды, а чáсомъ и із(ъ) камѣн(ъ)ѧ.

Ещѐ е̂дного̀ вы́дравъ ремесникà:
що вáпно роби(т), того̀ вапе(н)никà. // 282 зв.
І то(и) потребе(н) е(ст) такъже на свѣтѣ:
же многи(мъ) людя(мъ) треба его мѣти.
Вапно бо треба на це(р)ковное муровáн(ъ)ѧ:
и потóмъ же за(с) на поты(н)ковáн(ъ)ѧ.
І на і́ные муры то(ж) потрéбна:
и не робили (б) если (б) не потрéбна.
Му(р) бо без(ъ) вáпна не може(т) стоя́ти:
але зáра(з) сѧ мо(г)лъ бы́ и валя́ти.

А то самаѧ вапна укрѣпля́етъ:
же вла(с)не бы му(р) ка́мене(м) става́етъ.
І ва́пенники (ж) zдравы сѧ тружда(и)те:
и трудо(м) своимъ людя(м) выгожа(и)те.

321. Ѡ кожемя́ка (х), що шкуры вычиняютъ

Кожемяцѣ потреба з шевце(мъ) за брата жы(т):
а хо(ч) бы и голову вкупѣ з ны(м) положи́т(ъ). // 283
Кожемя́ка бо шкуры шевцу̀ вычиня́етъ:
а швецъ на чоботы и(х), людямъ поробля́е(т).
А і шевцѣ іные вмѣю(т) шку́ры чини́ти:
а кожемя́ки чобо́тъ, не умѣютъ ши́ти.
І не вѣмъ кому (б) шку́ры чини́ти нале́жно:
подо́бно (б) самы(м) шевца(м) слу́шне приналѐжно.
Або те(ж) кожемя́ка(м), и чо́боты ши́ти,
да и шку́ры za едны(м) це́хо(м) бы чини́ти.
А то ремеслò еднò надвое по(р)вали:
не слу́шны(и) нѣ якіи(с), лю́де чи́нъ пода́ли.
Уже (ж) една(к) и шку́ры zдоро́вы вычиня(и)те:
а шевца(м) на чоботы по цѣнне продава(и)те[1].

322. Ѡ невод(д)ни́чи (х), що вя́жутъ неводи̇̀: и сѣти; и іные по́су(д)ки до ловле(н)ѧ ры(б)

Потре́бнаѧ на свѣтѣ и тò рукодѣлно(ст):
а не бе(з)потре́бнаѧ яка́ѧ бездѣлно(ст). // 283 зв.
Го́дна бо хва́лы и іхъ пра́ца и робле́н(ъ)ѧ:
же то робя(т) по́су(д)ки, на рыбу ловле́н(ъ)ѧ.
А хо(ч) же и са(мъ) і́ны(и) рыбы не има́етъ:
ежели̇̀ тò спо́собу, до тогò не ма́етъ.
То ро́бячи по́су(д) то(и), мо́же(т) продава́ти:
и тогò требующымъ особъ выгожа́ти.
І ча́со(м) то(и) по́судокъ и в пно̃въ быва́етъ:
которы(и) пн̃ъ ѡзе́ра свои собѣ ма́етъ.
Таки(и) не ты(л)ко посу(д) то(и) бу́де(т) де(р)жати:
але и рыболо́вовъ може(т) затяга́ти.
Для дома́шны(х) пожы(т)ковъ рыбы уло(в)ля́ти:
жебы не всѐ посыла́въ в го́ро(д) купова́ти.
Zачи(мъ) да(и) бж̃е и ты(х) рукодѣлцовъ мѣ́ти:
хотя(т) бо старые рыбъ, и малы́е дѣти.

[1] З лівого боку на полі написано: ѡ *шевца(х) ли(ст) рд̃і.*

323. Ω садовни́чихъ, щò сады̀ са́дя(т) и щє́пя(т), для ро(з)во́до(в) ѡ́вощны(х) дрє́въ. // 284

Хто хо́чє(т) собѣ́ но́вы(и) са(д) распложа́т(ъ):
то(и) садовничихъ мусѣ́тъ потрєбова́т(ъ):
Жє(б) о́вощныє дрєва в зє́млю сажа́лъ:
и о(т) ты(х) жє дрєвъ, до і́ныхъ прищєпля́лъ.
І жєбы̀ дрєво кождоє о(т)рєбля́лъ.
и в(ъ) вєсня́ны(и) часъ гноя́ми осыпа́лъ.
А в лѣтѣ́ жє(б) мѣ́лъ траву̀ пу(д)коша́ти:
жє(б) чисто было̀ о́вощы збыра́ти.
І жє(б) тє(ж) пи(л)но в часъ плода дозыра́лъ:
жєбы хто і́ны(и) о́вощъ в саду̀ нє (р)валъ.
І збыраючи о́вощъ жє(б) нє гнои́лъ:
алє опа(т)рно и пилно жє(б) смотры́лъ.
А кгды (б) потрєба о́вощы насушы́т(ъ):
то жє(б) и в то(м) мо(г)лъ рукъ добрє доложи́тъ.
А та(к) и садовни́чи(х) потрєба спосо́бныхъ:
и і́з(ъ) ѡхо́тою тє(ж) пи́лною дозо́рныхъ.
І нєха(и) жє zдоровы садо́въ доглядáютъ:
и я(к) трудя́щіисѧ о(т) пло́довъ вкушáютъ. // 284 зв.

324. Ω камєнносѣ́чцахъ, щò z го́ръ камяны́хъ, вибиваютъ, або тє(ж) выробляютъ, млыновы́є до млыно́въ на моло(т)ѧ камѣ́н(ъ)ѧ и кр(с)ти̇̀ на(д)гробныє; и дски̇̀, и слупы̀ до му́ро(в), и до фо(р)тєцъ ка́мєнны(х)

Яко всяки(и) рємєсни(к) людя(м) є(ст) выгодє(н)
такъ и камє(н)носѣ́чє(ц), осо́бно уго́дєнъ.
Камѣ́н(ъ)ѧ бо до млыно(в) лю(д)зски(х) выробля́є(т):
и всѐ вы(ш)рєчєнноє тако(ж) изробля́єтъ.
А камє(н) потрє(б)нѣ́(и)ши(и) в(ъ) млы(н), та(к) трєба суди́т(ъ):
бо бє(з) ка́мєнѧ хлѣ́ба нє мощно сотвори́т(ъ). // 285
Прєто и і́хъ потрєба многи(м) потрєбова́ти:
и я́ко потрєбны(х) тє(ж) людє(и) похваля́ти.

325. Ω робя́щы(х) судна водныє вєликіє и малыє, то є(ст) мо́рскіє и рѣ́чныє

И ты(х) особны(х) ма(и)стро́въ, людє потрєбу́ю(т):
ко(т)рыє по́су(д) во(д)ны(и) на свѣтѣ́ готу́ютъ.

Бо кон(ъ)ми и волáми рѣкъ нє прєхожáютъ:
а(ж) сосудо(м) дрєвяны(м) к(ъ) брéго(м) прєплывáю(т).
А робя(т) окрéнты кораблѣ, и ґємѣи,
кáто(р)ги ѡбшывнѣ стругѝ и шугалѣи.
Та(к) тє(ж) особно робя(т) лѝпы и ба(и)дакѝ:
шкуты дубы̀ і лóдѣ, и човны̀ и плавникѝ.
Прєто нєха(и) и онѝ ѕдравы пробуваютъ:
а людя(м) сосудо(в) ты(х) водны(х) настатчáютъ. // 285 зв.

Сє жє єщѐ поєди(н)кóвыє остáлыє рѣчи, ѕдѐ полагаю(т)сѧ[1]

326. Ѡ умирáющы(х) богáты(х) людєхъ

Нє хóчє(т)сѧ умырáт(ъ) лю́дя(мъ) нєбогáты(мъ):
а на(и)пачє ты(мъ) можны(мъ), и вє(л)мѝ богáтымъ.
Убóги(и) вмырáючи ни в чємъ нє жалѣєтъ:
нѣчєго бо жалова(т), жє ска(р)бóвъ нє мѣєтъ.
Богаты(и) жє нє хóчє(т) з(ъ) ска(р)бомъ розлучѝти:
кгды̀ бы мощно, мо(г)лъ бы ввє(с) ска(р)бъ в трунѹ̀ вложѝти.
Бо ґды̀ влáстє(л), то вспóмни(т) сво(и) високи(и) тыту(л):
и прє(д) кона(н)ємъ мнóго з(ъ) ска(р)бомъ ѹ́зры(т) шкату(л).
// 286
І многоцѣнны(х) мнóго высѧщы(х) сукмáно(в):
и срєбряны(х) на столахъ стоѧщы(х) ѕбáновъ.
І ѹ́зры(т), жє млада ѧ жєнà прє(д) нѝмъ хóди(т):
та ѧ го(р)шъ до крѣпкого жáлю привóди(т).
І види(т) тє(ж) и дѣти [áщє є(ст)][2] прє(д) ны(м) стоѧщі ѧ:
и о нѣмощи єгò ѕѣло ско(р)бящі ѧ.
І ты́є в то(и) часъ рѣчи, і́наго смущáютъ:
и размы(ш)лѧ́ти о смє(р)ти нє допущáютъ.
І нє вся(к) тѣми стра(ст)ми бываєтъ побѣждéнъ:
лє(ч) будє(т) на схо(д) смє(р)тны(и) мы(с)лію утвє(р)ждє(н).
І да(и) бж҃є и здрáвы(м) ісходъ памятáти:
и суéтства богаты(м) и вбоги(мъ) нє прє(л)щáти.

---

[1] З правого боку написано: *І ѡ рукодѣлцахъ єщє іщи здє промє(ж) повди(н)кóвыми.*

[2] Квадратні дужки стоять у рукопису.

327. Ѡ покая́нiи; пѣсн(ъ)[1]

Бли́з(ъ) є́ст(ъ) ко(н)чина̀ видимому вѣ́ку:
часъ пока́яти(с) грѣ́шну человѣ́ку. // 286 зв.

І для того̀ то ка́ятисѧ тре́ба:
жєбы̀ по смє(р)ти нє утра́ти(л) н҃ба.

Zачи(мъ) ч҃лвєчє преста(н) ю́жъ грѣши́ти:
а начни́ б҃га о мл(с)ть проси́ти.
І бо(л)шъ ко грѣхомъ грѣхо(в) нє прилага(и):
алє и мы(с)ли злы́є прє(ч) о(т)вє(р)га(и).
Довлѣє(т) тєбѣ̀ мимошєдшо врємѧ:
зложѝ грѣховно з ра́мє(н) свои(х) бре́мѧ.

На вся(к) д҃нь тору(и), на ѡ́нъ вѣ́къ доро́гу:
ко(т)раѧ вєде́тъ к на(и)вышшому б҃гу.
Плачъ нє лѣни́сѧ, щодє(н) прослєзи́сѧ:
и хо(ч) на ста́ро(ст) о(т) грѣхъ очисти́сѧ.

Потщы́сѧ пи(л)но творити б҃лго́є:
да нє посты(г)нєтъ вѣ́чноє тѧ зло́є.

Проси(м) и м҃ли(м) сихъ нє ѡслуша(и)сѧ:
лє(ч) совє(р)шєнно ѡ(т) грѣховъ пока(и)сѧ. // 287

Ты (ж) Хр(с)тє б҃жє на пу(т) добръ наста́ви:
и о(т) юности всѣ̀ грѣхѝ оста́ви.

Моли(т) тѧ грѣшны(и) и мы̀ тѧ̀ б҃лгаємъ:
и сп(с)нiѧ, и сєбѣ̀ тєжъ чаємъ.
І всѣмъ вѣрны(мъ) да(и) всѣхъ грѣхо(в) позбы́ти:
а по ко(н)чина́хъ в н҃бѣ тѧ слави́ти.

328. М҃лтва къ пр(с)тѣ́и б҃ци:
и ѱалма̀, си́рѣчъ пѣ(с)нь;
подо́бє(н) Б҃цє вѣ́рнымъ оборо́на

Ч(с)та д҃ви́цє, кра́сна голуби́цє:
м҃ли́сѧ zа всѣхъ, нб(с)на ц҃ри́цє.
Бы на(мъ) на судѣ, нє бы(т) осуждє́ннымъ:
лє(ч) до прв(д)ныхъ, всѣмъ бы́ти при(ч)тє́нны(мъ). // 287 зв.

[1] З лівого боку на полі написано фразу, але початкові літери кожного рядка відрізані, можна прочитати таке: *По(д)...атѧ г(с)ди всє(г)*[*о*]... *а уповаю, ... и надѣѧ... в на(и)вышшо(г)*[*о*] *п҃на.*

Тогò ср(д)чно всѝ себѣ желáемъ:
и прилѣжно тѧ о тóе блгáемъ.
Да тобою всѝ ѡ(т) грѣхъ очисти(м)сѧ:
и не постыдны в(ъ) дн҃ь су(д)ны(и) явы(м)сѧ.
І пре(д)стани на(мъ) в стрáшну ту годи́ну:
да сподоби(мъ)сѧ zрѣти бг҃а вы́ну [1].

329. Ѡ провo(ж)дáющы(х) умє(р)шыхъ,
и нося́щыхъ до грóбовъ

Ѡстáтные послýги вмéршы(м) о(т)давáю(т):
котóрые до гробо(в) іхъ опровождáю(т).
І хр(с)тія(н)скаѧ то zостаетъ пови́нно(ст):
а престáвл(ъ)шаго(с) дш҃ѣ е(ст) тò доброчи́нно(ст). // 288
Гды́ бо побожны(и) чловéкъ мл҃и(т)сѧ за (н) бг҃у:
торуетъ престáвл(ъ)шему(с) до нб҃а дорóгу.
І себѣ особливе сме(р)ть припоминáетъ:
и по(л)зу дш҃ѣ своє(и) вто(ж) содѣловáетъ.
Zачи(м) не лѣнѣмосѧ вме(р)шы(х) провождáти:
и ѡ поко(и) дш҃ъ óнѣхъ г(с)да блгáти.
Да і насъ буду(т) такъже до гробо(в) провождáт(ъ):
и взаемно о мл(с)ть тво(р)ца всѣхъ упрошáт(ъ).
І е(ст) то о(т) седмѝ дѣлъ мл(с)рдныхъ дѣло:
прово(ж)дати до гробу уме(р)шаго тѣло.
Претò та(к) хр(с)тіяно(м) достóи(т) твори́ти:
з(ъ) ѡхóтою провожда(т) к(ъ) грóбо(м), и носи́ти.
І посы́пати на гро(б) и землѣ лопáту:
бг҃ъ на(м) да(ст) и за тóе ѡ(т) себѐ заплáту.
Прето братіе все(г)дà о сме(р)ти помы(ш)ля(и)мо:
и на вся(к) де(н) кáяти(с) не занехива(и)мо. // 288 зв.
Г(с)дь бг҃ъ до грѣшнико(в) кáющы(х)сѧ при(и)муе(т):
и сп(с)ніе дш҃а(м) таковы́мъ даруетъ.
І на(м) покая́ніе да(и) бж҃е стяжáти:
бы(х)мо во(з)моглѝ жыво(т) вѣчны(и) воспрія́ти.

---

[1] Під цим віршем унизу дописано: *Іщи і еще пѣсни(и) е҃ напро(д) листо(в) за s҃.*

330. Ѡ постя́щы(х)сѧ по во́лѣ и по невóлѣ

Ѡ по́стѣ на свѣтѣ, та(к) лю́де повѣда́ю(т):
ко(т)ры́е собѣ его̀ ма́ютъ, и не ма́ютъ.
По(ст) мовя(т) ва́женъ е(ст), гды̀ кто̀ по́сти(т), з до(б)ро(и) вóлѣ:
а не з(ъ) приму́су, або те(ж) по і́но(и) невóлѣ.

Бо доброхо(т)ны(х) г(с)дь бг҃ъ люби(т) да́теле(и):
и доброво(л)ны(х) по́сто(в) себѣ стяжа́теле(и).
Дово(л)но і́ны(и) всего̀ мѣе(т) а пости́тъсѧ

уставы́чно: и бг҃а моли́т(ъ) не лѣни́тъсѧ.
Жа́жде(т) же и а́лче(т) і́нъ, не мѣвши ничóго:
и хочъ не ра(д) то му́сѣгъ по(с)ти́ти(с) для тóго. // 289
А і́ны(и) при довóлствѣ, а возде(р)жно(ст) мѣетъ:
по еднокро(т) на́ де(н) я(ст), и тому̀ довлѣетъ.
І таки(и) доброво(л)ны(и) по(ст) на́ ползу будетъ
постящемусѧ: гды́ в не(м) в до(л)ги(и) часъ пребу́де(т).

І да(и) бж҃е всяко(г)[о] добра̀ мѣ́т(ъ) довóлно:
а для сп(с)ні́ѧ по(ст) мѣти доброво́лно [1].

331. Ѡ ѡ(т)сыла́ючи(х) наѐмниковъ
пре(ж)де вре́мени не дослужившыхъ року:
и о наѐмника(х) о(т)ходячи(х)
и не хотя́щыхъ тру(ж)датисѧ,
до нарекова́нны(х) и́мъ ча́совъ

Хто не дослужы́вшую челя(д) ѡ(т)сыла́етъ:
то в то(м) на свѣтѣ звыча(и) таковы(и) быва́етъ.
Повине(н) е(ст) господа(р) за вве(с) рокъ плати́ти:
а о(т)ходя́щему нѣтъ нищò не плати́ти. // 289 зв.
Іме(н)но хо(ч) бы дни(и) два̀ не зхотѣлъ дотружда́т(ъ):
то подлу(г) пра́въ, за вве(с) го(д) платы ему̀ не да́т(ъ).
Та(к)же за(с) господа(р), гды̀ бы мѣлъ о(д)сыла́ти:
могоры(ч)ного слугу: мусѣтъ за вве(с) ро(к) нагорожа́ти.
Прето вы̀ господарѣ челя(д) не о(т)сила(и)те:
а вы̀ те(ж) наемники роко(в) дослугива(и)те.
Бо могоры́чна з(ъ) того̀ утра́та, быва́етъ:

прето п҃нъ из на(и)мыто(м) неха(и) то̀ занеха́е(т).

---

[1] З правого боку в кінці вірша відкреслено прямокутник і в ньому написано: *ѡ постѣ іщи напро(д) листо(в) за кв҃.*

Пожытєчнѣ(и) бо слузѣ, спо́лнє днє(и) дослужити:
    жє(б) всю ѕаплату взя(в)ши, про(ч) ю(ж) о(г)ступи́ти.
Я́ обо́и(мъ) сторона́мъ тоє такъ поража́ю:
    и на разсудо(к) вшъ я(к) зхо́чєтє подава́ю.

332. Ѡ вла́стєлє(х), кара́ючи(х) людє(и)
або и слу(г) свои(х) домо́вы(х):
бє(з) дово́до(в) слу́шны(х). // 290

Ѕ ра(з)смотрєніємъ многи(мъ) ви(н)ного кара(и)тє:
    и во свѣдитє(л)ство и́мъ людє(и) прє(д)ставля(и)тє.
Бо свѣдки право судя(т), та(к) в то(м) повѣда́ютъ:
    а єудіи готовы(х) словъ выслухива́ютъ.
І нє оправда(и)тє тє(ж) за мзду̀ людє(и) ви(н)ныхъ:
    а нє оско(р)бля(и)тє за(с) ты(х) бѣдны(х), нєви́нныхъ.
А і на(д) винны(м) добро (б) часомъ ужали́ти:
    и хо(ч) мало ка(р)ности єму умє(н)ши́ти.
Кгды (ж) по(д)лу(г) пи(с)ма̀, мл(с)ть на судѣ сѧ хлю́битъ:
    и млююща(г)[о] бгъ мл(с)тивы(и) любитъ.
І грѣшниковъ прєсту́плшы(х) частокро(т) проща́єтъ:
    пачє жє кающы(м)сѧ блгода(т) явля́єтъ.
Тѣмъ судіи и власти: Хр(с)ту̀ по(д)ража(и)тє:
    и по пра́вдѣ сто(и) судъ ѕавшє сотворя(и)тє.
Да мл(с)тивно и васъ бгъ будєтъ суди́ти:
    и удостои́тъ живо(т) вѣчны(и) наслѣди́ти. // 290 зв.

333. Ѡ воє́нныхъ нєвча́са(х),
и ѡ врє́мєнєхъ тыхоми́рныхъ

По́длу(г) правды і́сти(н)но(и), ап(ст)лъ вѣща́є(т):
    жє бра(н) жи́тіє нше, та́ко признава́єтъ.
Бо бра(н) быває(т) завшє о(т) враго́въ види́мы(х):
    я́ко жє и особно о(т) тѣхъ нєвиди́мы(х).
А гдѣ про(и)дє(т) за(с) і́ндѣ воє(н)на руина:
    нє скоро попра́ви(т)сѧ впя(т), та́ѧ крайна.
І нє зовсѣмъ тєжъ свои(м) доста́тко(м) збєрє́т(ъ)сѧ:
    бо по(д) ча́съ до́ пєчива и хлѣбъ прибєрє́т(ъ)сѧ.
А ґды гдѣ житє(л)ствуєтъ поко(и) тыхоми(р)ны(и):
    то(и) кра(и) на всякую рє(ч) зостає(т) обы(л)ны(и).
І людє(и) та(мъ) будє(т) бо́лшъ и хлѣба доста́то(к):
    я(к) то̀ мовя(т) доста́то(к) чини(т) вся́ки(и) ста́то(к). // 291

И зобранехъ, тѧ Посѣстѹ:
отрини Боже. Помощь дѹшѹ.
Цѣлѧ Здравехъ вдалъ зоздраща:
И тѣмъ Мѣтѣ грѣхи проща.

Зсе тѣ Пѣнно Просимъ
И Отца Любѣ зносимъ.
Алиа Ѹбѣ тѣ ѹзалити:
И здрахнѣми зсегда ѣмити.

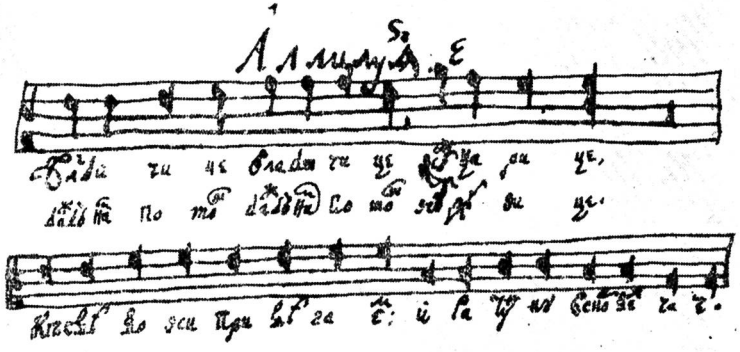

І кгдѝ бы̀ ѡ(т) вѣка нѣгды нє воєва́ли:
то лѣпшє(и) бы добрє сѧ собѣ справова́ли.

І́жъ бы в тыхости ѣли хлѣбъ да пнова́ли:
и да(р)мо мє(ж) собо́ю сѧ нє зачєпа́ли.
І нє было (б) ущє(р)бко(в) вшєля́кимъ язы́комъ:
ажъ бы нє мо́щно жє(б) хто зглгола́лъ язы́ко(мъ).

Zачи(м) да(и) бжє, хоча(и) бы za си́хъ ю́жъ вѣковъ
нє воєва́ли(с); або и до конца̀ вѣковъ.
Да тыхоми(р)но и лаго(д)но посѣдѣли:
вє(л)мѝ было бы му(д)ро, са́ми бы̀ узрѣли.
А ґдѝ то вою́ю(т), нєха(и) враго(в) побѣжда́ютъ:
и хр(с)тія(н)скую о(т)чизну обороня́ютъ.

Помага(и) вѣрны(мъ) бжє врагѝ скорєня́ти:
и до хр(с)тія(н)скихъ грани́цъ нє допуща́ти.

334. Ѡ любвѣ, и ѡ людє(х) имѣючихъ во всѣмъ любовъ[1] // 291 зв.

335. Пѣснь но́ва млтвє(н) на ѧ к(ъ) бци

Подобє(н) самоподобны́(и); іщи на ѡборотѣ сєго̀ ли́ста, пу(д) нотою.

Вл(д)чицє; всѣхъ цри́цє:
да(ж)дъ на(мъ) помощъ; всѣмъ дви́цє.
К тєбѣ бо всѝ прибѣгаємъ:
и рату(н)ку в ско(р)бєхъ ча́ємъ[2].

Мл(с)рдна, бу(д) ку грѣшнымъ:
в страна(х) су́щы(мъ); и к на(мъ) здѣшны(мъ).
Мощно тєбѣ грѣшныхъ сп(с)тѝ:
и до нба навѣкъ в(ъ)вєстѝ. // 294

Тѝ бо мти; Хр(с)та бга:
которого мл(с)ть многа.
І грѣшнико(в) нє ѡпуща(и):
лєчъ о(т) грѣхо(в) іхъ о(т)враща(и).

---

[1] Аркуші 292—292 зв., 293—293 зв. в оригіналі чисті.
[2] Строфи між собою відокремлені червоними рисками.

Уставы́чно; мо(л)бы при(и)му(и):
а что̀ просимъ тоє дару(и).
Нб(с)на ѧ нача(л)ница:
є́стє(с) грѣшнымъ наставница.

На пу(т) правы(и) насъ наставля(и):
и блудящы(х) ты ісправля(и).
Ѡ(т) нєвѣрны(х) рату(и) вѣрныхъ:
и о(т) ско(р)бє(и) за(с) бєзмѣрныхъ. // 294 зв.

И во бранєхъ, ты пособству(и):
вѣрны(м) воємъ, по́мощъ да(р)ству(и).
Цѣлы(х) ѕдравыхъ в домъ возвраща(и):
и якъ м҃тка грѣхѝ проща(и).

Ѡ всѐ тоє пилно просимъ:
и о(т) ср(д)ца: мо(л)бы вно́симъ.
А мы̀ будє(мъ) тѧ хвали́ти:
и вдячными всєгда̀ бы́ти.
Аллилу(и)ѧ:є҃

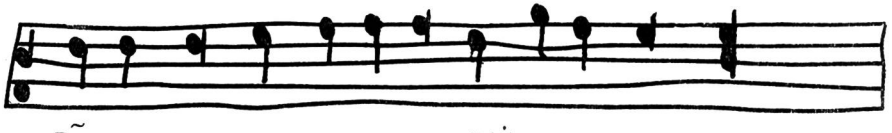

Вл҃ди-чи- цє, вла- ды-чи- цє, всѣ(х) ца- ри- цє
Да(ж)дъ на(м) по-мо(щ) да(ж)дъ на(м) по-мо(щ) всѣ(м), дѣ-ви-цє.

К тєбѣ бо вси при- бѣ-га-є(м) и ра-ту(н)- ку в ско(р)-бє(х) ча-є(м).
// 295

336. П є́ с н ь н о́ в а, ѡ р о ж д є́ н і и с п҃ с о в ѣ:
п о д о (б): н а́ т ѧ г (с) д и в с є г д а̀ о у п о в а́ ю

Привѣтству(и), зє́млє, пришє́дшаго к тєбѣ:
и принєсшаго вєсєлі́є тєбѣ.
Ѕавдячнє вы́та(и) и покло(н) о(т)дава(и):
и щы́ро того̀ в домы̀ своѧ при(и)ма(и).
Прє(д)вѣчны(и) г(с)дь днє(с) то̀ народи(л)сѧ:
и для збавє(н)ѧ на тєбѣ явы(л)сѧ.

Вєлича(и) zємлє тѹ̀ о(т)роковицу:
и чє(ст)нѣ(и)шую М҃рію д҃вицу.
Слава во вышны(х) мл(д)нцу воспѣва(и):
и с(ъ) а҃гглы ср(д)чно выславля(и).
То(р)жєству(и) н҃нѣ кожды(и) zємноро(д)ны(и):
и лику(и) а҃гглъ всяки(и) н҃боро́дны(и). // 295 зв.
Сє бо с҃пси́тє(л) зволилъ завита́ти:
и заблужденны(х) на тєбѣ взыска́ти.
Ща(с)лива зємлє ты єстє(с) за пра́вды:
жє посѣти(л) тѧ творєцъ всяко(и) пра́вды.
Дару(и) жє б҃жє людє(м) многа лѣта:
и явля(и) мл(с)ть до ко(н)чины̀ свѣта.
Грѣшны(х) прощати нє рачъ забува́ти:
и до прв(д)ныхъ ла(с)ку прилага́ти.
А ѡсобливє хто тѧ привыта́єтъ:
нєха(и) жє и то(и) ла(с)ки дознава́єтъ.
Всєля(и)сѧ в домы̀ щы́рє выта́ющы(х):
и сп(с)тєлє(мъ) тѧ прославля́ющыхъ.
Ты̀ єсѝ па(с)ты(р), при(и)мѝ в(ъ) ѡгра́ду:
и пода(и) грѣшны(м) вѣчную ѡ(т)ра́ду.
І всєлѝ навѣкъ с(ъ) ст҃ы́ми жи́ти:
а мы̀ тѧ будємъ бєз ко(н)ца̀ слави́ти. // 296
337. Приближає(т)сѧ конє́цъ а(х) д҃шє пока(и)сѧ:
и г(с)ду б҃гови грѣховъ сповѣда(и)сѧ.
Ї́маши бо з(ъ) тѣломъ сѧ д҃шє пожєgна́ти:
ко(г)да̀ будє(ш) при смє(р)ти з нымъ сѧ разлуча́ти.
Памята(и) жє исхо(д) сво(и) и смє(р)тну часыну:
и приготовлє(н)на бу(д) на су(д)ну годы́ну.
Бо ю(ж) по смє(р)тно(м) часѣ нє(ст) покаяніѧ:
та(к)мо трєбѣ в сє(м) вѣку о нє(м) стара́ніѧ.
Ѡ д҃шє на(д) собою сама̀ сожали́сѧ:
и на ісхо(д) смє(р)тны(и) тво(и) всє(г)да̀ готови́сѧ.
Ащє и здѐ жи́єши на зємлѝ мятє́жно:
а м҃ли́сѧ тво(р)цєви о мл(с)ть прилє́жно.
І творѝ м҃лєніѧ и ко д҃вѣ(и) ч(с)то(и):
и к(ъ) надє(ж)дѣ грѣшниковъ М҃ріи прч(с)то(и).
А та(к) по смєрти своє(и) всѣ мыта(р)ства про(и)дєшъ:
и до само(г)[о] н҃ба нє возбра(н)но до(и)дєшъ. // 296 зв.

Áхъ дш҃е дш҃е о(т) днє(с) ю́ж прєста(н) грѣшити:
а прє(з) покая́нiє будєшъ в нб҃ѣ жити.

Гласъ пѣсни сє ѧ. Тако по(и) я́ко здє єди́на строка̀ пу(д) ноту положис ѧ. Iли во(л)но кому и iную ноту положи́ти.

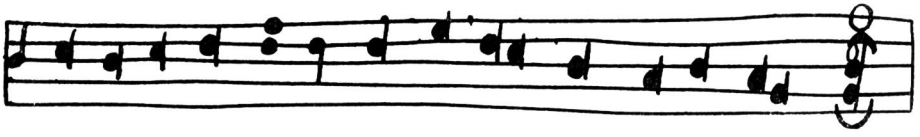

При(б)-ли-жа-є(т)- сѧ ко- нє(ц), а(х)ду- шє по- ка (и)-сѧ
I го-спо-ду бо-го-ви грѣ-хо(в) спо-вѣ-да(и)-сѧ.
I прочєє и до ко(н)ца ты(м) гласомъ по(и).

338. Пѣ́снь нова б҃ци,
на по(д) дрє(в)ны ѡ м҃ти дв҃о ст҃а́ ѧ:
iли о м҃ти дв҃о красна ѧ:
iли ѡ м҃ти дв҃о ч(с)та ѧ

Ѡ м҃ти дв҃о цр҃и́цє: прч(с)та ѧ вл(д)чицє.
тєбє славя(т) а(р)хаг҃глы: тєбє славя(т) и а́г҃глы.

Прославляю(т) чл҃ци: о(т) вѣку до днє(с) прє(з) вси вѣци. // 297

Чту(т) тѧ вѣрныє цр҃iє: ч(с)та ѧ дв҃о Мрiє.
Тобою бо свѣтъ свѣтає: и православно(ст) сия́є.

Тѣмъ же с҃спса(и) на́ро(д) вѣрны(и); а скорєня(и) ро(д) нєвѣ(р)ны(и).

М҃лито(в) грѣшны(х) нє гнуша(и): лє(ч) ко Хр(с)ту тѣ(х) приноша(и).
Нє допуща(и) на(м) грѣшити: но iзволѝ насъ хранити.
Свободи на(с) о(т) мучили(щ): а довєдѝ вѣчныхъ жи́ли(щ).
Всѣхъ тѧ чтущы(х) нє забуди: мл(с)тива ко всѣ(м) буди.
I ско(р)бя́щы(м) ско(р)бъ прєтворя(и): а вєсєло(ст) и(м) подава(и).

Ѡ тоє тѧ всѝ б҃лгає(м) и прилѣжно упрошає(м).
Аллилу(и) ѧ то(л)ко кро(т), якъ мно(г)[о] припадає(т)
на яки(и) подобє(н) пѣти будєшъ.

---

339. Ѡ ка́шлю[1]

Много того̀ на свѣтѣ о(т) людє(и) чувае(м):
паче же и очи́ма своима оглядае(м).
Ґды̀ и азъ писе́цъ свѣдо(м) смє(р)тію страда(в)ша:
и ѡ(т) ка(ш)лю про(к)лято́го з(ъ) свѣто(м) жєґна́вша.

Zачи(м) бж҃е и ка́шє(л) нєвѣрны(м) ѡ(т)сыла(и)
а на(с) вѣрны(х) о(т) тоє(и) зло(и) бѣды̀ сохраня(и). // 297 зв.

340. Ѡ ве́лєтня(х), або̀ тє(ж) ѡ вели́ки(х) лю́дя(х): котрыє не́ґды(с) были̇̀ та(к) вєликіє, якъ дуб(ъ)а̀

Бы́лъ то не́ґды(с) таки(и) лю(д) о(т) поча́тку свѣта:
же то̀ zна(и)дую(т) ко́сты и по сы́є лѣта.

І хо(ч) бы то г(с)дь бг҃ъ мо(г)лъ и тыхъ прєко(р)мити:
єдна(к) же зхотѣлъ о́ны(х) z свѣта скорєни́ти.
І хо(ч) то и Адама вели́кого створи́лъ:
и Е́v(и)ву таковую (ж) єму̀ постанови́лъ.
Ты(л)ко (ж) нє до(л)го по ни(х) ве́лє(т)нѣ быва́ли:
а́лє скоро ко(н)чину̀ ѡ́ныє приня́ли.

А г(с)дь бг҃ъ постави(л) во́зра(ст) сє(и) помѣ(р)ны(и):
а то(и) вы́губи(л) збы(т)нє вєлики(и) бєз(ъ)мѣрны(и).
Бо трєба (б) вся́ко(и) рєчи вєдлу(г) чєловѣка:
о(т) Адама и по днє(с), и до конца̀ вѣка.
Я́ко то ры(б) вєликихъ, жєбы наѣда́лъсѧ:
и ско(т) вєлики(х) и птыцъ, же(б) мя́съ ко(н)тє(н)това(л)сѧ.
І дубя бъ по пя(т)дєся́тъ са(ж)ны(и) было (б) трєба:
а тєпє(р) таково́го ничо́го нє трєба. // 298
І пови(н)на (б) всякаѧ рєчъ бо(л)шаѧ бы́ти:
же(б) мо(г)лъ таки(и) вєлики(и) дурє(н) в свѣтѣ жити.
Я́ко то камєніѧ трєба (б) вєликого
млыново́го: же(б) з ха́ту было̀ толи́кого.
І в збо́ж(ъ)я(х) же(б) по сажню zѐрна урожа́ли:
и стєблі ѧ же(б) з дуба вгору возраста́ли.
І рѣка(м) бы трєба мо́ру сѧ равня́ти:
же(б) мощно млыни̇̀ з(ъ) тыми̇̀ кам(н)єми встроя́ти.

---

[1] Вірш написано блідим чорнилом, очевидно, пізніше на залишеному місці. У кінці аркуша приписка:

Єщє о кашлю ли(ст) р҃и.

І дрєва(м) трєба (б) уто(л)щъ з хату возраста́ти:
жє(б) сто сажнє(и) ввы(ш) мо(г)лѝ цє(р)квѝ будовати.
І ко́нє(и) бы и воло(в) трєба нє таковы́хъ:
жє(б) чи(м) было̀ возити дерє́вє(н) таковы́хъ.
І ѡвощъ бы вто(ж) могла (б) бы(т) вє(л)мѝ вєли́ка:
а нє такова́ѧ я(к) тєпє(р) є(ст) єли́ка.
А заты(м) могло бъ бы(т) всє бо(л)шоє вшєля́ко:
вєдлу(г) того возрасту, а ю(ж) нє іна́ко.
А́жє бгъ чл҃ко(м) возрасту помє(н)шилъ:
и подлу(г) мѣры єго всякую рѣчъ вмє(н)шилъ. // 298 зв.
І са(мъ) в(ъ) нш҃о(и) структурѣ ѡ(т) дв҃ы роды(л)сѧ:
и на́ зє(м)ли в(ъ) возрасту нш҃омъ бы(л) явы(л)сѧ.
Zачи(м) ю́жъ тако(и) мѣрѣ и свѣтъ сѧ ско(н)чаєтъ:
а то(и) вєлики(и) возра(ст) ю́жъ бы́ти нє ма́єтъ.

341. Ѡ крилоша́на(х) цр҃ковны(х)

Крылошанє особны(м) трудо(м) сѧ труждáю(т):
гды̀ в(ъ) цє(р)квахъ бж҃іихъ, спѣваю(т) и читаю(т).
А ѡсобливє трєба рано воставáти:
и в цє(р)ковъ на у́трєню пи(л)но поспѣшати.
А і́ному сѧ здає(т) лєгко крылоша(н)ство:
и оно̀ та(к) тя(ж)ко я(к) простоє кала́нство.
І єщѐ и на(и)тя(ж)шє(и) мо(г)лъ бы(мъ) то суди́ти:
про́сты(и) труждающисѧ можє(т) и спочи́ти.
А на набожє(н)ствѣ ю(ж) тру(д)но спочивáти:
гды читає(т) спѣваєтъ, нѣлзѧ о(д)почивáти. // 299
І трєба всѣ́ми жы́ли до́брє сѧ надувáт(ъ):
жєбы го(р)та(н) мо(г)лъ гла(д)ко и голо(с)но спѣва(т).
Трєба (ж) часо(мъ) для сы́ли чи(м) сѧ и посили́т(ъ):
мєновитє хо(ч) нє в часъ горѣлки сѧ напи(т).
А zа грѣхъ то(и) бгу сѧ помл҃и́ти:
жє(б) ѡ(н) пѣвцє(в) свои(х) [за нємо(щ)] [1] рачи(л) про(с)ти́ти.
Прєто бж҃є мл(с)ти(в) бу(д) на причє́тники
цє(р)ковныѧ: и на всѧ̀ своѧ молє́бники.
Ѡ(т) всяки(х) напастє(и) и(х) ѡ(т)чє(с)ко свободѝ:
и в(ъ) бж(ст)вє(н)но(и) славѣ вѣнцє(в) славы сподобѝ.

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

342. Ѡ крылоша́на(х) ѡхрыпа́ючи(х)
ѡ(т) ка́шлю часо(м): и нє могущы(х)
спѣвати ѡ(т)ню(д) тогда̀

Прєпо́на крылоша́но(м) таѧ часто быває(т):
которую д҃шє(в)ны(и) вра(г) пу(д) часъ наношає(т). // 299 зв.
Бо крылошани́нъ і́ны(и) я(к)на(и)лу(ч)шє(и) сталѝт(ъ)сѧ
в спѣва(н)ю: а ґдѝ охры́пнє(т) то(г)да̀ ю(ж) смири(т)сѧ.
А быва́є(т) ѡ(т) врага̀ того бо(л)шъ, та(к) сѧ мнѣ ви́ди(т):
же вра(г) прокляты(и) добра̀ жа(д)ного нєнави́ди(т).
Нєнавиди(т) и того̀ хто хо(ч) мало спѣваєтъ:
и з(ъ) щы́ро(ст)ю го(р)тан(ъ)ю сво́єю сѧ труждає(т).
Бо хва́лою б҃жою ѡ(н) злы(и) вра(г) сѧ гнушаєтъ:
и про то щыры(м) пѣвце(м) па́ко(ст) тѹ̀ приноша́є(т).
Мы жъ єднакъ хо(ч) я(к) ко(л)вєкъ я(к) зможе(м) будє(мъ) спѣва(т):
а вражую голову пу(д) ноги свои допта́т(ъ).

343. Ѡ па(р)тє́са(х), и ѡ уча́щы(х)сѧ і́хъ

И па(р)тє́сники годны вєлико(и) похва́лы:
же ко(н)пону́ю(т) гла́сы для б҃жєи хва́лы.
А хочъ бо(л)шє(и) ты(х) що готовоє спѣваютъ:
єдна(к) и ты́є хвалу б҃гу ѡ(т)дава́ютъ. // 300.
І ґдѝ начнутъ спѣвати из но́тъ свои(х) гладко:
то а(ж) б҃лгопрієм)но слы́шати, и сладко.
І при вєлики(х) властє(х) za спѣвако́въ быва́ютъ:
и za то̀ пу(д) часъ лю(д)ми на свѣтѣ става́ютъ.
А наука и(х) чє(ст)на, и му(д)ра є(ст) та́ко:
хто нє вчи́всѧ нє будє(т) зна(т), а нє іна́ко.
Хо(ч) бы поє́ты(к) кто бы(л), нє почнє(т) спѣвати:
єсли нє вмѣє(т) па(р)тєсъ нє будє(т) и(х) зна́ти.
І нє па(р)тєсъ ты(л)ко, алє и ірмоло́ѧ:
а па(р)тєсы далєко тру(д)нѣ(и) ѡ(т) ірмоло́ѧ.
І писєцъ сє(и) з нємного ірмолоѧ вмѣєтъ:
а па(р)тєсовъ нє спѣвавъ то нє разумѣєтъ.
Zачи(м) и па(р)тєсниковъ трєба поважати:
и я́ко ѡсобны(м) и(м) мудрца(м) чє(ст) даяти.
І наха(и) ко(т)рыє сѧ вчили zдравы спѣваю(т):
и но́выми пѣсн(ъ)ми всѝ б҃га вєлича́ю(т)[1]. // 300 зв.

[1] На полі з лівого боку помарки чорнилом, ніби хтось пробував перо.

344. Ѡ нѝщыхъ школныхъ

Нѝщыє дѣтки, хо(ч) вы̀ нищеты̀ тє(р)пѣтє:
а доставáт(ъ) або тє(ж) красты сѧ нє вчѣтє.
Бо то злаѧ рєчъ вє(л)мѝ зостаєтъ на свѣтѣ:
хто крадє(т) то нє живєтъ то(и) в до(л)гіє лѣты.

І г(с)да б҃га ты(мъ) дѣломъ прогнѣваютъ:
и тє(ж) на шы́бєница(х) вѣша(н)ны бываютъ.
А вы̀ з(ъ) малы(х) лѣтъ собѣ цноты захову(и)тє:
и бакалáра(м) свои(м) покорно вслугу(и)тє.

І я́ко учтєлє(и) свои(х) во всємъ слуша(и)тє:
а ґды на злоє у́ча(т) то хо(ч) и нє слуша(и)тє.
Учѣтє жє сѧ пи(с)мà бжіяго чти́ти:
и наставля(и)тєсѧ тєжъ б҃гу сѧ м҃лити.

А б҃гъ ва(м) да(ст) и возра(ст) и мудро(ст) и ща(ст)ѧ:
и будє(т) ва(с) хранити о(т) всєгò нєща(ст)ѧ.
Я́ з любвѣ моєи ва(м) тоє поражаю:
и всяки(х) добръ о(т) б҃га прія́ти пріяю.

345. Ѡ рандаря́хъ // 301

И убóги(и) ч҃лкъ хтѣлъ бы рандарє(м) бы(т):
єсли бы то з(ъ)то(л)ко мѣ(л) грошє(и) рату платы(т).
Ты(л)ко жє и богаты(и) нє всяки(и) то можєтъ:
рѣдко яки(и) на тоє сумỳ вложи́т(ъ) зможє(т).
А хочъ інъ и бога(т) є(ст) тогò нє доступитъ
ранда(р)ского уряду: а(ж) бо(л)шъ рáты постýпи(т).
І доступи(в)ши ґды сѧ пощаститъ хлѣбъ мáєтъ:
алє посполиты(м) ю(ж) людє(м) пєрєшкажаєтъ.
Нє во(л)но продавати горѣлки никому:
ты(л)ко то рандарєвѣ ужє єдинóму.
Та(к)жє и тютюну ю(ж) нє волно продавáт(ъ):
ты(л)ко до нєгò муся(т) ходити куповáт(ъ).
А єслѝ и дóго(т) вкупѣ заарє(н)дуєтъ:
то и догтє(м) нихто ю(ж) болшє(и) нє ши(н)куєтъ.
А індѣ в(ъ) арє(н)дѣ и брага бывáєтъ:
хто нє чува(л) звѣку то(и) вє(л)мѝ сѧ удывля́є(т).
А сє жъ мовитъ якиє вы́гадали кадукóвє:
н҃ши нє чувáли ѕвѣку сєгò и про(д)кóвє. // 301 зв.
І єсли (б) рандовáли єщѐ мєдъ пи́во:
было (б) ю(ж) всєму свѣту на(и)бо(л)шоє ды́во.

І бжє и(м) помага(и) що хотѣт(ъ) рандова́т(ъ):
ты(л)ко былє (б) нє на збы(т) мо(г)ли скупо продава́т(ъ).

346. Ω шафаря́хъ

Шафа(р) повинє(н) писа(т) всякіи росхо́ды:
та(к)жє єсли якіє тє(ж) є(ст) и прихо́ды.
І потрєба всє zавшє добрє памята́ти:
жєбъ нє запомнѣлъ чєго часо(м) записа́ти.
І потрєба умѣти гроши раховати:
жєбъ у рєє(ст)рахъ свои(х) нє мѣлъ омыля́ти.
І потрєба трєзвє(н)ны(м) смысло(м) того̀ глядѣт(ъ):
и осторожно(ст) всє(г)да̀ з пи(л)нымъ дозоро(м) мѣт(ъ).
І нє хотѣлъ бы(м) того уряду дє(р)жати:
жє(б) яко(и) кры(и) бжє пєнѣ нє одє(р)жати.
Бо то(и) урядъ вручаю(т) глядячѝ на цно́ту:
прєто трєба цно(т)ливє здавати істо́ту[1]. // 302
І єслѝ шафарєвѣ много будє(т) да́нно:
тєды будє(т) о(т) нєго̀ мно́го и взыска(н)но.
І на сумнє(н)ѧ ска(р)бы̀ пнства вруча́ютъ:
нєха(и) жє и до пно́въ шафарѣ щыро(ст) ма́ю(т).
Єслѝ вѣря(т), трєба (ж) сѧ нє знєвѣряти:
алє сумнє(н)є своє̀ чи́сто пну хова́ти.
І хто зємному пну zычливо(ст) хова́єтъ:
то(и) и о(т) нб(с)ного ласку о(т)рыма́єтъ.
І да(и) бжє на(м) до всѣхъ zычливыми бы̀ти:
бы(х)мо о(т) тєбє мо(г)лѝ ла(с)ку zаслужи́ти.

347. Ω писара́хъ ро́zны(х), то є(ст) імє(н)но, що книги готовыє прєпи́сую(т), и выдаю́тъ z головы̀ які́є новыє рѣчи, и о писара́хъ тєжъ гра(д)скихъ и о мн(с)ты(р)скихъ:

гра́моты або за(с) листы пишущы(х);
и всякіє крѣ(п)кіє права̀[2] // 302 зв.

Писа(р)скоє дѣло хо(ч) то нє цѣпомъ маха́т(ъ):
да го́лову го(р)шъ цѣпа тя(ж)ко часомъ вє(р)та́т(ъ).

---

[1] Унизу сторінки дописано: *єщє о шафаря(х) назадѣ ли(ст) рна.*
[2] З лівого боку на полі написано дуже недбало нерозбірливу фразу.

Бо потреба пишучи всяко размышля́ти:
жебы я́ко на(и)лучше(и) се́нсо(в) доклада́ти.
І́жъ бы в людє(и) нє было̀ пи(с)мо̀ зго(р)шително:
да жебы то было̀ о(т) всѣхъ похвали́телно.
І треба всякую рѣчь особно памята́т(ъ):
о якихъ дѣла(х) ка́жутъ ему̀ в(ъ) ли́ста(х) писа́т(ъ).
І часо(м) сѧ случає(т) писати такъ тру(д)но:
же а(ж) нє напившисѧ горѣлки, то ну́дно.
І треба до писа́ни(и) частыхъ присѣдѣни(и):
и к тому и ѡчи́ма з(ъ) пилно(ст)ю глядѣни(и).
І на вя́зы тя(ж)ко є(ст) нахыля́ючисѧ:
и на пє(р)сы ик(ъ) столу̀ опираючисѧ.
І часто можє(т) писа(р) такъ попрацова́ти:
же сѧ притрафляє(т) ночъ, и двѣ нє поспа́ти [1]. // 303
Zачи(мъ) до писа(р)ства хо(ч) нє треба булавы̀:
ты(л)ко жъ єднакъ потреба добро(и) и головы̀.
Zа що треба вѣмъ всякихъ писарє(и) хвали́ти:
и за тру(ж)да(н)ѧ о́ны(х) го(р)ливє любити.
І се(и) вѣршописъ мѣєтъ к писаря(м) го(р)ливо(ст):
бо и са(мъ) ты(м) бы(л), знає(т) тую долєгли́во(ст).
І и́ндѣ з(ъ) ка(з)нодѣ(и)ми писа(р) бра(т)ство ма́є(т):
же посполу из(ъ) ны́ми писмо(м) сѧ тру(ж)да́є(т).

І нєха(и) и(м) г(с)дь бг҃ъ в(ъ) труда(х) пособствує(т):
и дш҃єспсє(н)ную блг҃ода(т) да(р)ству́єтъ.
Я́ ѡ́ны(м) того щы́ро zы́чу и прія́ю:
и г(с)ду бг҃у іхъ наzавшє вруча́ю.

348. Ѡ казнодѣ́яхъ

Казнодѣєвъ нє ты(л)ко що го(д)но восхваля́т(ъ):
лєчъ треба а́гг҃лами бж҃іими іхъ зва(т). // 303 зв.

Же то̀ сло́во бж҃іє всѣмъ проповѣда́ютъ:
и проповѣдниками прєто и(х) называ́ютъ.

Подаю(т) бо всѣмъ людє(м) сп҃сє(н)ну науку:
ґды вспоминаю(т) ца(р)ство и вѣчную муку.

І о(т) дш҃єврєдны(х) дѣлъ слышащы(х) ѡ(т)водя(т):
и на пу(т) сп҃си́телны(и) мно(г) на́ро(д) наво́дя(т).

---

[1] Унизу сторінки іншим почерком написано: *Помощъ моя ѡ(т) гд҃а сотво-(р)итєля.*

І комỳ до ср(д)ца и(х) слово прилѣпи(т)сѧ:
пєвнє то(и) ѡ(т) грѣхъ свои(х) к(ъ) бгу обрати(т)сѧ.
Zачи(м) в Ро(с)сіи ншо(и) бжє тѣхъ умножѝ:
и спніѧ ѡ́нѣмъ за труды примножѝ.

349. Ѡ бгомы́слности

Блжє(н) іжє к(ъ) зємно(и) л(и)сти у(м) сво(и) нє пригвождáє(т):
лє(ч) в(ъ) нб(с)ныѧ єгò блги всє(г)дà в(ъ)пѣря́єтъ.
Блжє(н) полагающы(и) надє(ж)ду всєгдà в(ъ) бзѣ:
и нє прє(л)щая(и)сѧ тєжъ сує(т)ствіями мнозѣ.
Блжє(н) ни во что жє всѧ зємнаѧ в(ъ)мѣня́ющи(и):
и во бгомы(с)лно(с)ти пр(с)но прєбывающи(и). // 304
Блжє(н) бєз(ъ)мятєжноє житіє си стяжáвши(и):
и кромѣ жытє(и)ски(х) пєчали(и) жити начáвши(и).
Блжє(н) іжє стра(х) бжи(и) в сєбѣ всєгдà имỳщы(и):
и млтвами в(ъ) двєри нб(с)ныѧ то(л)кỳщы(и).
Блжє(н) прєтє(р)пѣвши(и) здє всѣ пєчали и ско(р)би:
из(ъ)бавлє(н) будє(т) в(ъ) ѡнъ вѣкъ о(т) вѣчноѧ ско(р)би.
Що и на(мъ) Хр(с)тє бжє всѣмъ вѣрны(м) да(и) улучи́т(ъ):
бы(х)мо тѧ бєзконєчно в нбѣ возмо(г)лѝ хвали́т(ъ).

350. Ѡ щы́ро труждáющы(х)сѧ і́ноцє(х) и свѣтски(х)

Яко всѣмъ блги(м) кóрє(н) є(ст) трудолю́біє:
такъ правє всѣмъ корє(н) злы(м) срєбролю́біє.
На(и)пачє жє іноковъ врєждаєтъ срєбролюбно(ст):
а спсє(н)ную творитъ по(л)зу трудолюбно(ст).
І бываєтъ спсєнъ інокъ послушáніємъ:
а нáно́си(т) врє(д) дшѣ злы(м) прєслушáніємъ.
Бо гды (ж) послушаніє животъ прєзначáєтъ:
а прєслушáніє вѣмъ смє(р)ть содѣловáєтъ[1]. // 304 зв.

---

[1] Аркуші 305—308 зв. у рукопису чисті. Отже, кінця вірша «Ѡ щы́ро труждáющы(х)сѧ.. » немає. На чистому 305 арк. написано олівцем рукою П. Куліша: «*Здесь д. быть вирши, упоминаем. выше, на л. 74 об.*».

351. До смє(р)ти ѡбытєли сє(и) нє ѡставля́ти [1]:
а́лє в нє(и) до ко(н)чины̀ своє(и) прєбыва́ти.
І а́щє и присяги тоє(и) нє зломи́ши:
то удо́бѣє живо(т) вѣ́чны(и) наслѣди́ши.
Хс̃ жє всємогущы(и) за бл̃го(ст) тѧ сп̃сє́тъ:
и до вѣ́чно(и) ра́дости нб(с)но(и) в(ъ)вєдє́тъ.

352. Сло́во ѡсобли́вшоє, о мятє(ж)но(мъ) жи́тіи іночєско(м),
я́ко іногда быва́є(т) ꙁлы(и) сожи́тє(л) в(ъ) кє́ліи, и пакости мно́гіи твори(т) друго́му.
Таковому со злы(мъ) сожы́тєлємъ власнє со зло́ю жєно́ю чл̃ку бѣ́дному нє є(ст) доброго жи́тіѧ

Ꙁло́є на свѣтѣ́ и та́мъ жи́тіє быва́є(т):
гдѣ̀ в кє́ліи сожитє(л) злы(и) з(ъ) ки(мъ) пробува́є(т). // 309
Будє(т) бо вѣ́мъ друга́го во всє(мъ) осужда́ти:
и ло́жно злы́ми дѣ́лы того̀ обноша́ти.
І за́вшє в(ъ) нє́нави(с)ти будє(т) єго̀ мѣ́ти:
и о(т)ню(д) нєпра́вє(д)но тєжъ нєнавидѣ́ти.
Ꙁачи(м) да(и) бж̃є з(ъ) таки(мъ) нє житє(л)ствова́ти:
да хо(ч) єди́ному гдѣ̀ на́вєт(ъ) обыта́ти.
А хо(ч) и писано жє в(ъ)купѣ́ жи́ти добро̀:
алє з злы(м) сожи́тєлє(м) згола жи(т) нє добро̀.
І хранѝ насъ г(с)ди ѡ(т) злыхъ сожи́тєлє(и):
и да(и) на(м) в сожи́тіѧ любвѣ́ храни́тєлє(и) [2].

353. Ѡ входя́щы(х) іноки́ня(х) в(ъ) ѡ́лта(р)

Иноки́н(ъ)я(мъ) в(ъ) ѡ́лта(р) вхо(д) є(ст) бл(с)вє́нъ:
а жєна(м) и дв̃ица(м) свѣтовы(м) во(з)бранє́нъ [3].

---

[1] Оскільки попередні аркуші чисті, то вірш без початку.

[2] З лівого боку на полі приписано: *ли(ст) нв сє́му (ж) подобноє слово назадѣ.*

[3] Аркуші 310—310 зв. в оригіналі чисті, отже, кінця вірша немає.

354. Ѡ нєра́вностяхъ лю́дзскихъ, я́ко іны(и) висо́къ чл҃вѣкъ в(ъ) зро́сто(м), а іны(и) ни́зокъ, и я́ко нє ровно дає(т) бг҃ъ: тому̀ такъ а іному во всємъ ина́чє(и)

Ди́вна ѧ вєщъ на свѣтѣ и то̀ пробува́є(т):
же нє всякъ совє(р)шєнны(м) во(з)расто(м) взра(с)та́є(т).
Дивна ѧ и то̀ же інъ и вєликъ быва́єтъ:
а старѣ(и)ши́нства и тє(ж) нача́лу нє ма́єтъ.
Ди́вна ѧ и то̀ чєму̀ тва(р)ми нє єдна́ки:
а́лє хо(ч) и єдноє(и) мт҃ки то̀ іна́ки.
Дивна ѧ и то̀ чєму̀ нє єдна́ки вла́сы:
а особно рєчами, або мо́влю гла́сы.
Дивна ѧ и то чєму̀ нє єди́нъ обыча(и):
у іного добры(и) є(ст), а в того̀ злы(и) звы́ча(и).
Дивна ѧ и то чєму̀ інъ во всє(м) ща(ст)ли́вы(и):
а інъ пожа(л)с ѧ бж҃є, zго́ла нєща(ст)ли́вы(и). // 311
Ди́вна ѧ и то̀ что̀ інъ будє(т) сы́лу мѣ́ти:
а інъ бѣ́дны(и) вє(л)мѝ мало здоро(в) ѧ мѣ́ти.
Дивна ѧ и то̀ же інъ жи́єтъ многа лѣта:
а інъ скоро с ѧ родитъ, ю(ж) из(ъ)сходи(т) з(ъ) свѣта.
Прєто̀ о судба́хъ бж҃іи(х) мнѣ нє дышкурова(т):
да ѡ всѣхъ намєнєнны(х) рєча(х) си(х) поко(и) да(т).
Бг҃ъ всѐ зна́є(т) что̀ тво́ри(т), и будє(т) творѝти:
а мнѣ бо(л)шє(и) нѣчєго о то(м) говорѝти.

355. Ѡ по́стѣ, и о по(ст)ницѣхъ

Досто́инъ хвалє́ні ѧ и по(ст)никъ быва́є(т):
дш҃у бо и тѣло по(ст) єму̀ вычища́єтъ.
І блж҃є(н) по́ста сєбѣ воздє́ржно(ст) стяжа́вы(и):
ѡ(т) врєдя́щаго єго̀ обжи(р)ства збѣжа́вы(и).
По(ст) твори(т) чєловѣ́ку и умилє́ніє:
и ср(д)чноє з(ъ)гони(т) ѡкамєнє́ніє. // 311 зв.
І слє́зы подава́єтъ и з(ъ) ѡчє́съ испуща́ти:
и смє(р)тную ко(н)чину̀, и су́дъ памята́ти.
І до грѣхотворє́ні ѧ по(ст) вѣ́мъ нє допуща́єтъ:
стра(х) у́бо бж҃и(и) в(ъ) ср(д)цє єму̀ ю(ж) влага́єтъ.
І памятозлобіє того нє врєжда́єтъ:
но я́ко пра(х) о(т) лица̀ вѣтра іщєза́єтъ.

Любо(в) же ко б҃гу и ко ближнему дару́етъ:
и вѣнецъ нетлѣнны(и) на нб҃се(х) готу́етъ.
Тѣмъ же и мы̀ жела(и)мо по(ст) ст҃ы(и) стяжа́ти:
іжъ бы добродѣтели ты́е оде(р)жати [1].

Іщѝ еще наза(д) листо(в) за кв҃ ѡ постя́щыхсѧ
по волѣ и не по волѣ [2].

---

356. Ѡ врагу̀ д҃ше́вно(мъ), я́ко не тако(в)
ѡ́нъ е(ст), я́ко іконопи́сцы
его̀ изѡбража́ютъ:
або те(ж) малю́ютъ // 312

Подо́бно правду люде вызнаву́ю(т):
же не таковъ вра(г), я(к) его малю́ю(т).
Але далѐко мѣетъ бы(т) шпетнѣ(и)ши(и):
и о(т) маля(р)скихъ ещѐ ме(р)зенѣ(и)ши(и).
Бо на маля(р)скихъ мощно сѧ глядѣти:
а на жыво́го трудно (б) поглядѣти.
Живы(и) чл҃вѣкъ не мо́жетъ его зрѣть:
и по сме(р)ти да(и) б҃же на(м) не видѣ́т(ъ).
Бы(х)мо не уде(р)жанно про(и)шлѝ мыта(р)ства:
и не возбранно до(и)шлѝ нб(с)наго ца(р)ства.
Нѣхто живого (праве) [3] не́ды(с) зрѣти хотѣ́лъ:
а́же в то(и) же часъ ви́дѣти не поспѣлъ.
Токмо бо̀ ему но́гты свои вказа́лъ:
и ма́ло з свѣто(м) си́мъ сѧ не пожегна́лъ.
Трилѣтна ему на(и)шла̀ трясовица:
и щоде(н)наѧ з стра́ху ѡгневи́ца. // 312 зв.
Прето̀ хто (б) мѣлъ живо́го повида́т(ъ):
треба (б) конечно о(т) стра́ху умира́т(ъ).
С҃ты́е о(т)ц҃ѝ не́ды(с) и вида́ли:
ты(л)ко же сѧ и́хъ нѣтъ не ужаса́ли.
Ле(ч) яко́вости(и) ѡ́ны(х) не видѣ́ли:
да нечи́стыми гады и звѣрми зрѣ́ли.
Една(к) же прихо(д) і́хъ постерѣга́ли:

---

[1] З правого боку на полі написано іншим почерком двічі *поука* і фраза *Спробовати пі́юра.*

[2] Ця фраза виділена горизонтальними рисками.

[3] Круглі дужки стоять у рукопису.

и кр(с)томъ сты(м) пре́чъ и(х) о(т)гоня́ли.

Ісаки(и) сты(и) кгды (б) сѧ пєрєжєдналъ
в(ъ) пєщєрѣ: ничто (б) в то(и) часъ зла нє приня́лъ.
А́жє хочъ мно́го му́сѣлъ пострада́ти:
а возмо(г)лъ главу̀ єму̀ подопта́ти.
Що ж сѧ ткнє(т), і мы̀ а́ можє вида́ємъ:
во пло́тє(х) лю(д)зски(х): да то(к)мо нє зна́ємъ.

Нєха(и) жє насъ бгъ рачитъ борони́ти
и ѡ(т) нашє(ст)ви(и) вра́жіихъ храни́ти. // 313

357. Ѡ чита́ніи кни́жномъ

Подо́бно и таковы(и) нє злѐ поступа́є(т):
ко(т)ры(и) и кни́ги сты́ѧ охо(т)но чита́є(т).

Кни́ги бо на спсє(н)ны(и) пу(т) всѣхъ наставля́ю(т):
и по(л)зу дшє(в)ную чтущы(м) сотворя́ю(т).

Блжє(н) слово бжіє вся(к) я́ко слыша́щы(и):
бжє(н) всяки(и) тако(ж) дє єго̀ и творя́щы(и).
Прєто жє до чтє́ніѧ лѣно(ст) о(т)вєрга(и)мо:
и з(ъ) ѡхо́тою слова̀ бжіѧ чита(и)мо.
Прєто жъ за(с) нє лѣнѣмъсѧ чти(т) слы́ша(т), и твори(т):
абыхмо ты(м) мо(г)ли жи(з)нь вѣчную на(с)лѣди(т).

358. Ѡ по́мстѣ бжои, до zлы́хъ zапамяталыхъ людє́и

Бгъ хо(ч) нє ско(р) да лу́чє(н), тако повѣда́ютъ:
много того̀ людіє злыє дознава́ютъ. // 313 зв.

Помсты(т)сѧ Хс г(с)дь za крывоприся́зство:
помсти(т)сѧ Хс г(с)дь и за стокра́дство.

Помсти(т)сѧ Хс г(с)дь тєжъ, и za уби(и)ство:
и пошлє(т) на самого єго̀ то(ж) уби(и)ство.

Помсти(т)сѧ Хс г(с)дь то(ж) и за клєвєту̀:
пошлє(т) єму хромоту̀ або тє(ж) слѣпоту̀.

Помсти(т)сѧ Хс г(с)дь тожъ и za наду́то(ст):
и пошлє(т) на всє тѣло єго̀ злу̀ розду́то(ст).

Помсти(т)сѧ Хс г(с)дь, и за памятозлóбно(ст):
ко(т)ры(и) нє хранитъ в сєбѣ блгую нєзлóбно(ст).
Ѡ вл(д)ко г(с)ди, млимъ тѧ я́ко бга:
ко(т)рого до прв(д)ныхъ ла(с)ка и мл(с)ть прє(м)нóга.
І ѡ(т) насъ грѣ́шны(х) гнѣвъ сво(и) прв(д)ны(и) ѡ(т)вратѝ:
а вмѣсго гнѣву ла(с)ку и мл(с)ть привратѝ.

359. Ѡ нємощахъ трясавѝчныхъ. // 314

Трясавы(ч)наѧ нє́мо(щ) вє(л)мѝ є(ст) ди(в)наѧ:
и нє ты(л)ко ды́внаѧ лє(ч) и прєды(в)наѧ.
Студє́но(ст) бо з(ъ)бы(т)ную людє́мъ приноша́є(т):
а послѣ ж дє в(ъ) малы(и) часъ в(ъ) ѡ́гн(ъ) в(ъ)вє(р)га́єтъ.
А мо(р)ду́є(т) жє когò прє(з) дни(и) два̀ и чрєз(ъ) днь:
и є(ст) іны(и) в нє́мочи то(и) [1].
А мо(р)дує(т) жє когò прє(з) дни(и) два̀ и чрє(з) днь:
а іногда бывае(т) жє и на всяки(и) днь.
І є(ст) іны(и) в нємочи то(и), ѡбжы́рно(ст) ма́є(т):
а іному хлѣбъ и всє́ сѧ осоружа́єтъ.
Ты(л)ко всє будє(т) воду або бóрщъ глушѝти:
або мо(в)лю пити я(к) в ла(з)нѣ на пѣчъ лѝти.
І на завтры(и) дє(н) сро(д)зє на́ голову хорѣ́єтъ:
а́жъ члкъ щò чинѝт(ъ) нє дорозумѣєтъ [2]. // 214 зв.
І вѣ(р)шопѝсъ сє(и) мно(г)[о] то(г)[о] з(ъ) мла́ды(х) лѣтъ дозна́лъ:
бода(и) такóго лѝха нихтò добры(и) нє позна́лъ.
І нє зы́чи(л) бы(м) того и нєприя́тєлємъ:
нє ты(л)ко хова(и) бжє зычливы(м) прія́тєлє(мъ).
Бò іныє з хоробы то(и) и умира́ютъ:
и із(ъ) свѣта в по(л)вѣковъ свои(х) из(ъ)хо(ж)да́ютъ.
І когò та́ѧ нє́мо(ч) хочъ ма́ло подє(р)житъ:
нє бу́дє(т) та(к) сы́лє(н) я(к) то(и), що зрóду нє дєржи(т).
І подобно то(и) жє бѣсъ члвѣка мо(р)ду́єтъ:
ты(л)ко то що в цѣлости па́мя(т) захову́єтъ.
І нє да(и) бжє тоє(и) хоробы всѣмъ крщє́нны(мъ):
а ѡдошлѝ ґды̀ звóли(ш) навѣкъ ю нєкрєщє(н)нымъ.

---

[1] Ці два рядки ретельно закреслені.
[2] З лівого боку на полі недбало написано іншим почерком і розмазано: *Шпаковского книга.*

360. Ω бо́лѣзнєхъ zу́бныхъ

Нє да(и) бж҃є и zу́бно(и) болѣзни дозна́ти:
храни всѣхъ правосла(в)ныхъ прч(с)та҇ѧ мт҃и. // 315
Бо̀ и то̀ зла́ѧ бо́лѣзн(ъ) прєбыва́є(т) зда́вна:
и та(к) зла́ѧ жє а(ж) трясави́цы ра́вна.
І в самы́хъ дознава(н)яхъ на(и)пачє и го́рша:
ґды (ж) ѡ(т) трясави́цы мука быває(т) бо́лша.
Трясавы́чнику тру(д)но поку(л) сѧ согрѣ́ти:
а по согрѣ́ніи мо́жє(т) сонъ сла(д)къ мѣ́ти.
Та(ж) я́къ в(ъ) ѡ(г)нѝ на́чнє(т) горя́чо(ст) страда́ти:
и за́ра(з) ту стра(ст) збудє(т), ґды на зы(м)ну будє(г) сѧ покладати.
А зубно(и) проклято(и) в ско(р) часъ нє позбу́дєтъ:
а(ж) развѣ к(ъ) позбы(т)ю са(м) бг҃ъ помо́щни(к) бу́дє(т).
І ґды будє(т) ст҃о(г)[о] Анти́пы о по́мощъ проси́ти:
ко(т)ро́му zубную бг҃ъ каза(л) болѣзн(ъ) цѣли́ти.
Еднакъ жє и кро(м) си(х) дво(х), всякаѧ хоро́ба:
нє бываєтъ на́ свѣтѣ чловѣ́ку ѡзд́оба.
Бо и трясавична zлѐ и зубна нєдо́брє:
а хто жа(д)ны(х) бѣдъ нє взна(л), то на(и)па́чє до́брє [1]. // 315 зв.
І а́вто(р) сы(и) лю(д)зскіи всѣ нѣ́мощи позна́лъ:
кро(м) бг҃ъ вкры(л), пара́лѣжны(х), фра(н)цу́зки(х), нє взна́лъ.
І кро(м) вло́мно(с)ґє(и) соста(в), и хоробъ бѣсны(х) злѣ(и)шы(х):
єдна(к) побѣдє(н)нѣ(и)ши(и) на(д) всѣхъ людє(и) бѣднѣ(и)ши(и).
А то̀ ты(м) жє безро(д)ны(и), и о(т)нюдъ сырота̀:
мучитъ єго̀ вєли́ка ѡсобно нищєта̀.
Іны(и) и сырота̀ блг҃одѣтєлє(и) ма́єтъ:
то то(и) тако(ж) ѡ̀ зємлю бѣду̀ ударя́єтъ.
А сє(и) блг҃одѣтєлє(и) и родовъ нє ма́єтъ:
блг҃одѣтєлє(и) в(ъ) свои(х) ну́жда(х) мѣ́т(ъ) жєла́єтъ.
Бж҃є блг҃одѣтєлє(и) рачъ єму̀ дарова́ти:
а блг҃одѣтєлє(мъ) хтѣ(и) стокро(т)но воздая́ти.

361. Ω хору́ючи(х) на́ болѣзн(ъ) голо(в)ну́ю

Ди́вна҇ѧ и то̀ нѣ́мощъ, жє ра́ны нє мѣ́єтъ:
а такъ сро(д)зє або тє(ж) смє(р)тѣ́лно болѣ́єтъ.

[1] З правого боку іншим почерком на полі написано дуже недбало: *Шпаковского ус..ть своєю книжкою.*

І запєвнє смє(р)тє(л)но жѐ ажъ умира́ютъ:
а ґды̀ нє умыра́ютъ то смы́сло(в) зступа́ютъ. // 316
А єжєлѝ тє(ж) смы́сли в себѣ́ нє згубля́ютъ:
то по̑ ста́рому бѣ́дныє крѣ́пко страждáю(т).
Бо часо(м) з(ъ) тогò бо́лю а́жъ вы́скочи(т) ѡ́ко:
а хоча(и) нє вы́скочи(т) то впадѐтъ глубо́ко.
Ѡсобно (ж) бо́лѣзнь и всѣмъ соста́вомъ наво́ди(т):
и до до(л)годнє(в)ной болѣ́зни приво́дитъ.

Жє то всякимъ составо(м) м҃ти є(ст) головà:
або тє(ж) всємỳ тѣ́лу головà, головà.

І да(и) б҃жє и главно(и) бо́лѣзни нє мѣ́ти:
и іжъ бы нє по(з)на́ли тє(ж) н҃ши и дѣ́ти.

362. Ѡ нѐмоща (х) из (ъ) ча́ду бывáємы (х)
в (ъ) зы (м) ныє ча́сы в лю́тыє мра́зы:
ко (г) дà інъ уча́дѣє (т) та (к)
в (ъ) ко (т) ромъ до́му, жє (ж)
а (ж) смє (р) тію постра́ждє (т)

Zлы́є и тò трафунки на свѣтѣ́ бывáютъ:
жє пу(д) ча́съ и із ча́ду лю́дє умира́ютъ.
Понєва(ж) пія(н)ствѐнно(и) болѣ́зни подо́бна:
жє та(к) жє му́чити(с) бу́дє(т) що нє подобна. // 316 зв.

Вся̀ бо́лѣзнь бу(д)то з(ъ) пя(н)ства ч҃лвѣ́ка зды(и)мєтъ:
и вла(с)нє якъ рукáми всю̀ сы́лу ѡ(т)і́мєтъ.

Zачи(м) и тогò нє да(и) б҃жє дознавáти:
да и ѡ(т) таки(х) прыго(д) на(с) зво(л) ратовáти.

363. Ѡ пєрємє (р) заючи (х) людє (х):
і́ли тє (ж) ѡ заражѐнны (х)
в доро́гахъ студѐно (ст) ю збы (т) нєю

И сту́дє(н) збы(т)наѧ та́къ ча́сомъ заражáєтъ:
жє а(ж) вну(т)рны(и) жолудокъ крѣ́пко нарушáєтъ.
Нєдобраѧ пригóда є(ст) и тò на свѣтѣ́:
якъ в когò одє(ж)да худа мусѣ́тъ тє(р)пѣ́ти.
А ча́со(м) и в добры(х) тако(ж) пєрємє(р)заютъ:
ґды злы̀ фо(р)туны и злы̀ ко́нѣ сѧ лучáютъ.
А к тому якъ лихаѧ и доро́га бу́дєтъ:
то пєвнє ч҃лкъ ѡ́бє(л) здоровѧ zбу́дєтъ.

І нє ты(л)ко в доро́гахъ то́є то страждаютъ:
алє убо́гіи и в дома́хъ дознава́ютъ.
Жє нѣѡ(т)ку(л) привєзтѝ дровє́цъ и тє(ж) нѣ́чимъ:
або тєжъ и купи́ти бє(з) грошє(и) по(и)тѝ нѣ щымъ. // 317
І в таки́хъ то приго́дахъ людє прємє(р)за́ю(т):
а пу(д) часъ вида́ємъ іжъ и на смє(р)ть змє(р)заю(т).

І нє дава(и) на́мъ бж҃є и ты́є приго́ды:
алє и о(т) сихъ приго(д) дава(и) на(м) свобо́ды.

364. Ѡ хоруючи(х) на бо́лѣзни но́жны ѧ, и імѣючи(х) раны на нога(х) нє ісцѣлны ѧ

Нє да(и) бж҃є и но́жны(х) бо́лѣзни(и) страда́ти:
храни на(с) бж҃є о(т) ни(х), и ты̀ дво м҃ти.
Бо та(к) му́ки тє(р)пя(т) а(ж) нє знаю(т) що чини́т(ъ):
жє ґды (б) было̀ бє(з)грѣшно мо(г)лъ бы з свѣта зступи(т).
А́жє мусѣтъ и таки(и) припадо(к) тє(р)пѣти:
поку(л) будє(т) або смє(р)ть іли здра́віє мѣти.

Ты (ж) бж҃є и ты(м) бѣдны(м) рачъ ла(с)ку являти:
бл҃говоли бо́лѣзни ѡ́ны(м) исцѣля́ти [1] // 317 зв.

365. Ѡ костыряхъ

И косты(р)ство добро̀ я(к) бг҃ъ допомага́єтъ:
а бє(з) бг҃а костыр ѧ пожы́тку нє ма́єтъ.
Бо и на то́є ґды̀ хто̀ ща(ст) ѧ бу́дєтъ мѣти:
запоможє(т)с ѧ то(и) са́мъ, и єго̀ дѣти.
Лєчъ быває(т) на ма́лы(и) часъ то вспоможє(н) ѧ:
жє нє втє(р)питъ про(и)граєтъ а(ж) и ѡбнищє́н(ъ) ѧ.
І про(и)грава(н) ѧ мєж тымъ хлѣбомъ быва́є(т) бо(л)шъ
нєжєлѝ вы(и)грава(н) ѧ: ѡто бѣда̀ на(и)го́ршъ.

І нє вєли́тъ г(с)дь бг҃ъ у ко́сти ігра́ти:
ты(л)ко ка́жє(т) прє(з) пра́цу хлѣба заробля́ти.
А кото́ры(и) то́єю игро́ю игра́єтъ:
то(и) дш҃ѣ своє(и) вєли́къ врє(д) содѣлова́єтъ.

---

[1] У кінці аркуша написано:
Ѡ колючка(х) и ѡ болѣзнє(х) живото́вы(х), ли(ст) н҃в.
Нижче: *ѡ ка́шлю ли(ст) с҃чз.*

І нє тыко дш҃єю и тѣлы страда́ютъ:
ґдꙑ про(и)гра́вши(с) нѣчого да(т), пє(р)ста о(д)сѣца́ютъ.
А ча́со(м) ѡ(т)рѣзую(т) уста̀ а́бо губы:
и в(ъ)водя(т) злы́є рабꙑ злы(х) рабовъ до згу́бы. // 318
А по(д) ча́съ за пє(р)ста но(г) вы́ся(т), и щєза́ю(т):
и на́глє з свѣта сєгѡ̀ на то(и) из(ъ)хожда́ю(т).

Zачи(м) сохраня(и) б҃жє людє(и) бл҃гоч(с)тивыхъ:
ѡ(т) тѣхъ то і́гръ бєзчє(ст)ны(х) и всєнєчє(с)ти́вы(х).

366. Ѡ прошака(х) ц҃рко́вны(х), щѡ̀ на цє(р)квѝ про́ся(т)

И ты́є побожныє дѣла о(т)правля́ютъ:
що на цє(р)кви про́сячи, труды полага́ю(т).
І го(д)ны тру(ж)да́ніѧ таковы́хъ похва́лы:
жє оздобля́ю(т) цє(р)квѝ для б҃жєи хва́лы.
Ты́л(ъ)ко нєха(и) и(х) людє пєрєстєрѣга́ютъ:
бо часо(м) ша(л)вѣ(р)скіи листы собѣ ма́ю(т).
І ю(ж) тыє ша(л)вѣрѣ хвалє(н)ѧ нє досто(и)ны:
а́лє ка(р)ностє(и) смє(р)тны(х) на (с)вѣтѣ досто(и)ны.
Жє людє(и) ша(л)вѣрство(м) свои(мъ) ѡшукива́ютъ:
и прибы(т)ки на згибє(л) собѣ собира́ютъ. // 318 зв.

І я́ко ѱѝ мє(р)зскіє лгу́тъ само́му б҃гу:
прєто годи(т)сѧ таки(м) дава(т) ка́рно(ст) мно́гу.
А пото(м) и вѣшати таки(х) бы бєзгрѣшно:
было (б) тоє а(ж) в(ъ) н҃бѣ всѣмъ с҃тымъ утѣшно.
І згола (б) и(м) плута(м) такъ трєба сотворя́ти:
жє дє(р)заю(т) робити ша(л)вѣрскіє пєча́ти.
Є́стъ жє подобно бо(л)шє(и) прошако(в) правди́вы(х):
а нєжєли ты(х) ложны(х) и всєнєправдивы(х).
Правдивы(м) ты(м) ялму(ж)ну потрє(б)но дава́ти:
и с(ъ) любо́вію в(ъ) пу(т) ѡ́нѣхъ ѡ(т)пуща́ти.
Си́мъ слово(м) си́є вѣршы мои ско(н)чєва́ю:
и ѡстро(ж)но прошака́мъ дая́т(ъ) поража́ю.

367. Ѡ нєумѣющи(х) б҃гу м҃ли́тисѧ

Хто нє умѣє(т) б҃гу м҃ли́тисѧ:
трє́ба на́ морє тому пусти́тисѧ. // 319
Та(м) якъ фо(р)туна вѣтрнаѧ прилу́чи(т):
и нєумѣлы(и) м҃ли́ти(с) нау́читъ.

То(г)да и грѣхѝ свои вспамята́етъ:
и в(ъ) мл҃итва(х) всѣхъ ст҃ы(х) из(ъ)чита́етъ.
І не вся(к) чл҃ове́къ на́ морѣ быва́етъ:
неха(и) мл҃и́ти(с) и такъ сѧ навча́етъ.
І без(ъ) мо́рѧ вѣмъ не шко́ди(т) мл҃и(т)ва:
ко(т)раѧ з(ъ) враго(м) вели́каѧ би́тва.
Еднакъ же бж҃е вездѣ мо(л)бы при(и)му(и):
и вѣрныхъ о(т) бѣдъ и ско(р)бе(и) захову(и).

368. Ѡ свѣчкаря́хъ, що лоевы́е свѣчки ро́бя(т)

Хто роби́ти лоевы(х) свѣчокъ прибере(т)сѧ:
то(и) робячи и(х) зло́го смро́ду набере(т)сѧ. // 319 зв.
І то(и) смро(д) внутрно(ст) ему заража́е(т) ча́сто:
а звлаща котры(и) ходи(т) коло іхъ не ча́сто.
Zгола бо ме(р)зено то е(ст) дѣло и бры́дко:
же не ты(л)ко робити и глядѣти(с) ги́дко.
І где ко(л)векъ лоевы(х) свѣчъ начну(т) роби́ти:
та(м) ста́ну(т) за по(л)ве(р)сты̀ а(ж) смро́ды сходи́ти.
А на(и)ба(р)зѣ(и) где люде в суди́ны̀ моча́ютъ:
а та(м) не та(к) гдѐ в(ъ) тру́бка(х) желѣзны(х) зробля́ю(т).
Ты(л)ко же и свѣчка(р)ство на свѣтѣ потре́бно:
и бу(д)то я(к) ремеслò е(ст) небез(ъ)потре́бно.
Ґды̀ мусѣтъ многи(и) наро(д) свѣчъ ты(х) купова́ти:
же восковы(х) не мощно го(р)ше(и) настатча́ти.
Бо в ка́ме(н) воску ѡ́смъ ко(п) потре(б)но вложи́ти:
а ло́ю ка́мени(и) сѣмъ за тò мо́щно купи́ти.
Претò и свѣчкаровъ неха(и) не зневажа́ютъ:
бò и ты́ми свѣчка́ми людямъ выгожа́ютъ. // 320

369. Ѡ ми́ндzахъ, або̀ те́жъ ѡ ми(н)дза́рня(х), где гро́ши робя(т): и ѡ ми(н)дзаря(х) що і́хъ ро́бятъ

Ма́ло гдѐ сѧ на свѣтѣ ми(н)дзы обрѣта́ю(т):
а една(к) же на вве(с) свѣтъ грошe(и) на(с)та(т)ча́ю(т).
І кгды (б) іхъ волно было̀ кому хотѣт(ъ) роби(т):
мо́глъ бы то(г)[о] абы̀хтò та(к)же сѧ научи́т(ъ).
А́же то́е роблe(н)е ѡ(т)ню́дъ возбране́нно:
и спо́собы ма(и)сте(р)ства того̀ утае́нно.

І до́бро́е ре́ме(с)ло̀ то̀ що̀ в ми(н)дза(х) робя(т):
може всѣ робо(т)ныки ты́е в зло́тѣ хо́дя(т).
А іные мовя(т) такъ, що робя(т) в ми(н)дза(х) гро́ши:
ты(х) праве го(р)шъ насъ вбо́ги(х) ядятъ воши.
І где (б) хто потае́мно обрѣлсѧ и(х) роби́ти:
того̀ ѡ́ра(з) з(ъ) свѣта не пощадя(т) з(ъ)губи́ти. // 320 зв.

І гро(ш)мѝ спсе́ніе і́ны(и) стяжева́етъ:
хто̀ и(х) во мл(с)тыню убогимъ дава́етъ.
А іного за гро́ши в(ъ) це(р)ква(х) помина́ютъ:
и осо́бъ щоро́чные па́мяти спра(в)ля́ютъ.
А і́ны(и) голово́ю за ны(х) наклада́етъ:
бо індѣ и разбо(и)никъ забива́етъ.
А інъ пу(д) часъ іно(г)да та(к) сѧ разжыва́етъ:
же за гро́ши (ж) доста(т)ки вели́кіе ма́етъ.
І всяко(и) ре́чи за ны(х) добуде(т) что̀ тре́ба:
кро(м) того̀ не добуде(т) чего не потре́ба.

І да(и) бже з(ъ) потребу и гро́ше(и) мѣва́ти:
же бы(х)мо я(к) ко(л)ве(к) сѧ мо(г)лѝ пожы(в)ля́ти.

370. Ѡ zамка́хъ, що zамыка́ю(т) бра́мы,
або ворота дворо́въ пно(в)
велмо(ж)ныхъ, або кле́тѣ інба́рѣ комо́ры,
алкѣры ска(р)бни́цы, це(р)квы̀ скры́нѣ,
ве(р)тогра́ды склепы̀ ліохы̀,
пивни́цы, ста(и)нѣ: свѣтлицы, 321 зв.
темницы[1], и про́чаѧ

Правди́ваѧ при́повѣ(ст) зостае(т) ѡ(т) вѣка:
же для добро(г)[о] мовятъ замо(к) чл҃вѣка.
Бо̀ хо(ч) и не за́мкне(н)но, то добры(и) не по(и)де(т):
а злы(и) і тежъ недобры(и) и чре(з) за(м)ки про(и)де(т).
Ве(д)лу(г) добры(х) хо(ч) бы сѧ и не замыка́ло:
то в цѣлости и но́чны(х) часо(в) все (б) быва́ло.
Ты(л)ко жъ жебы злы(м) спрято(м) добры(х) не псова(т):
для того̀ мусѣмо мы zамками замыка(т).
Жебы часо(м) и добры(и) хто̀ не спокусы(л)сѧ:
и со злы́ми где лю(д)мѝ не ѡбезчесты(л)сѧ.
Бо пу(д) часъ и в дому̀ вра(г) дома(ш)ны(и) быва́етъ:
на ко(т)ро́го часо(м) сѧ и ни сподѣва́етъ. // 321 зв.

[1] Після слова *темницы* стоїть кома, далі вільне місце, а потім посеред рядка — *и прочаѧ*. Очевидно, письменник залишив місце, щоб дописати ще кілька слів на означення об'єктів, які замикаються.

КОМЕНТАР[1]

1. ...храни(т), жєбы кому и нагле нє вмє(р)ти. Пор.: «Не дай боже, наглої смерті». Коментуючи цей народний вираз, Франко зазначав: «Наглу смерть уважають великим нещастям або виразною карою божою...» (Франко, III, 1, 31, стор. 126)[2]. «Ізбав нас, панно, от наглой смерти»; «Да наглою смертію не буду каранній!» (Співаник з початку XVIII в., XXX, стор. 33; XXXVI, стор. 39).

...в(ъ) грѣха(х) сущы(х). Часто вживане в духовній ліриці стале книжне старослов'янське словосполучення. Пор.: «сущых в грисех» (Угроруські духовні вірші, XLIX, 188, стор. 230).

...жєбы(х) мо свои(х) и грѣховъ позбыли // и нб(с)ную твою радо(ст) наслѣдили. Один із численних варіантів побудованої на молитовній основі кінцівки, яка у віршах Климентія має характер загального місця (loci communes). Пор.: «Царствія небеснаго и оставлѣнія грѣхов... просим» (Служебник, стор. 26); «Царствія твоего наслѣдіє даруй» (Требник, I, стор. 731). Подібного типу формули (молитва про відпущення гріхів і вічне життя) типові для творів духовної лірики. Наприклад:

Абы ми грѣхи отпустил,
Вѣчного царства домѣстил

(Матеріали до історії української пісні і вірші, II, стор. 243).

---

[1] У коментарі роз'яснюються (переважно на матеріалі історичних свідчень) малозрозумілі сучасному читачеві вирази у віршах Климентія та уточнюються або розкриваються фольклорні і літературні джерела його творчості. Задум проаналізувати «сліди літературних впливів і людової традиції» у поетичній спадщині письменника та перша спроба його реалізації належать В. М. Перетцу (Вірші єром. Климентія, стор. XLIV—LI). Подібний аналіз дозволяє дослідити генезис окремих художніх образів, типових виразів, характерних зворотів, вжитих поетом, встановити їх зв'язки з усною та писемною словесністю. Водночас таке коментування багатої спадщини одного з найвизначніших українських поетів кінця XVII — початку XVIII ст. допомагає осягнути головні художні принципи давньої української поезії.

Пунктуація і вживання великих літер у цитованому в коментарі тексті віршів Климентія — за сучасним правописом. Уривки з творів Климентія наводяться без наголосів. Коментуються лише вірші Климентія. Докладний науковий коментар до збірки народних прислів'їв та приказок підготовлений членом-кореспондентом АН УРСР П. М. Поповим.

[2] Список скорочень використаних джерел див. у кінці праці.

2. Правдою нє пожывитисѧ. Див. Климентій, 757. Пор.: «Тепер правдою на світі не проживеш» (Номис, 692, стор. 15).

Из дна морѧ пра(в)да стаѧ вы(и)маєтъ. Див. Климентій, 758; Номис, 6689, стор. 130.

Пра(в)ду рєкши, ты(л)ко бо(и)сѧ бога. Див. Климентій, 1389; Номис, 6732, стор. 130.

...до нба дорога. Образ біблійного походження (Матвій, VII, 13, 14), характерний для творів духовного змісту. Пор.:

И просѣте за мене всѣ господа бога,
бы ми волная была до неба дорога

(Вірші на погреб Сагайдачного, стор. 35).

Див. ще: Співаник з початку XVIII в., XXX, стор. 34; XXXVIII, стор. 40. Роз'яснення цього образу подає сам Климентій у вірші 278. Див. прим. до вірша 58.

...якоже та(м) прєждє повышшє рѣхъ. Зворот, типовий для книжного письменства. Пор.: «Якоже вышшей положено єсть» (Требник, I, стор. 199).

Пра(в)да — то є(ст) нє грѣхъ. Див. Номис, 6718, стор. 130; Франко, II, 2, 59, стор. 585.

...Бгъ во всє(мъ) є(ст) правдивы(и). Формула, постійна для духовної лірики та віршів-орацій. Див. Матеріали до історії української пісні і вірші, II, стор. 243, 248; Гординський, стор. 13.

3. Ѡ болѣзнє(х) всяко(г) [о] створє(н)ѧ животного, паче же о члч(с)кихъ: по словєсє(х) ап(ст)лски(х). «Чи не відбився на сім вірші вплив знаної притчі про частини тіла і голову?» — ставив питання В. М. Перетц (Вірші єром. Климентія, стор. XLV). Вчений мав на увазі античний аполог (моральну байку) про суперечку між частинами людського тіла, яку, за легендою, розповів повсталим плебеям римський сенатор Мененій Агріппа (початок V ст. до н. е.). Однак зв'язок між віршем Климентія і байкою Мененія сумнівний. Климентій сам зазначає у заголовку джерело, від якого він відштовхувався: «по словесє(х) ап(ст)лски(х)».

Ащє єди(н) удъ страждє(т), то страждy(т) и вси с ни(м). Див. 1-е послання Павла до корінфян. XII, 26.

...Хс — глава всѣх. Див. 1-е послання Павла до корінфян, XI, 3.

4. А часо(м) на людє(и) з(ъ) стра(н) многи(и) врє(д) приносит(ъ) // на скоты и на бы(д)ла заразливо(ст) вноситъ. Згідно з народним уявленням, саме вітром поширювалися всілякі епідемії — «зарази» (звідси «повѣтря»). «Требником» передбачався спеціальний «Чин благословенія стад овчих или иных скотов», молитва якого просила «избавити от воздуха смертного» (Требник, II, стор. 214). За історичними документами, в кінці XVII і на початку XVIII ст. «Моровое повѣтріє» (чума) з півдня лютувало на Слобожанщині й Запоріжжі (Д. Багалей, Стихийные бедствия и борьба с ними в России в старину, «Исторический вестник», т. XLVII, 1892, стор. 198; а також «Историко-статистическое описание Харьковской епархии», V, Харків, 1858, стор. 143).

Ему жє ащє(б) зволилъ бгъ волю подати // то мо(г) лъ бы з(ъ) долынами и горы зравняти. Пор. з народним оповіданням, поширеним на Лубенщині: «Там, у Мгарському монастирі (здається, на хорах...), було, а може й тепер є, якесь обличчя страховинне, ніби з кільцем в губах (на стелі, ліповщицька робота). Кажуть, що ото старий вітер з закованими губами. Що тепер вітри є, то, кажуть, молодь шастається; старий же тільки іноді в щілинки поміж губів дмуха — і ото бурі бувають. Якби йому губи розкувать і він дмухонув на весь рот — все б поздував на світі, гори з долинами порівняв» (Номис, 3151, стор. 285).

...чаровницы могутъ з(ъ)бытны(х) требовати вѣтровъ. Віра в те, що чарівники можуть викликати великий вітер і спрямувати його в бажаному напрямі, була властива не лише простолюду (Н. И. Костомаров, стор. 191). Так, канцлер Радзівілл зазначав у своїх мемуарах, що страшну бурю 5 травня 1643 р. викликали відьми (А. М. Афанасьев, Поэтические воззрения славян на природу, т. III, М., 1869, стор. 449).

5. ...створилъ бгъ дивно огнє(н)ны(и) елєме(н)тъ. Пор. розповідь про створення «огненного єстества» у дуже популярному — «знаменитому» за висловом Франка — апокрифі з рукопису полтавського ігумена Геннадія (початок XVII ст.): «Книга о таинах Єнохових, сына Аредова, мужа мудра и боголюбива» (Апокрифи і легенди, I, стор. 49). Визначення вогню як «елемента» подає і апокрифічне «Ходіння богородиці по муках» у рукопису І. Яремецького-Білахевича (перша половина XVIII ст.). Див.: «Откровеніє мук тяжких поганих царей нечестивих и иних злослових грѣшников, през аггела Михаила пресвятои деви богородици, матери господа нашего Іисуса Христа, от Геронима Визнавца» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 152).

...в(ъ) крvсталє(х) житє(л)ствуєтъ та(и)но // ... І такожъ якъ с камєни сылу із(ъ)являєтъ. За змістом рядки ці перегукуються з рядками у «Похвалі Антонію Печерському», вміщеній у першому церковнослов'янському виданні «Києво-Печерського патерика» (1661 р.), а також у пізніших виданнях 1678 та 1702 рр. Пор. «Огнь... во всѣх вещех невидимо, аще не дѣйством, то силою пребываєт» (Києво-Печерський патерик, стор. 35). Оскільки наступний вірш Климентія «Ω те(р)пеніи бжо(м)...» також розвиває положення з тієї ж «Похвали Антонію Печерському» (у «Патерику» воно йде попереду цитованих вище рядків — див. прим. до вірша 6), можливо, що обидва твори постали безпосередньо від читання «Патерика» — друкованого або рукописного (див. прим. до вірша 224).

6. Ω тє(р)пєніи бжо(м), ω людє(х) грѣшны(х), како то и для которы(х) дшъ храни(т) г(с)дь бгъ обытєли, и грады, и вєси, и всякіѧ хр(с)тія(н)скаѧ жылища. Пор. з рядками у «Похвалі Антонію Печерському»: «Филон же, историк єврейскій, глаголет: єгда, рече, коєго мужа свята и блага в дому или в градѣ нѣкоєм узрю, и дом, и град той ублажаю» (Києво-Печерський патерик, стор. 33 зв.— 34).

...трудовъ, бѣдъ и ско(р)бє(и) нши(х) нє позабуди. Часто вживане Климентієм, як і його попередниками та сучасниками (Іван Вишенський, Дмитро Туптало, Варлаам Ясинський та ін.), словосполучення біблійного походження (Псалтир, CVI, 39; CXIV, 3; 2-е послання Павла до корінфян, VI, 4, 5), що постійно варіювалося в слов'яноруській літературі, зокрема в богослужебній. Пор. кінцівку великої ектенії (молитви): «єже избавитися нам от всякія скорби, гнѣва и нужды...» (Служебник, стор. 4; Требник, I, стор. 51). Пор. рядки з полемічних віршів кінця XIV ст.:

И не на роскоши апостолы послав,
На бѣды и скорби ити им завещал

(Загоровський збірник, стор. 98).
Див. ще прим. до вірша 114.

7. Ω имєнахъ бзскихъ. У 16 віршових рядків Климентій вміщує 16 назв бога. Номінація (перелік) — характерний прийом середньовічної літератури, що, зокрема, яскраво виявлявся у нагромадженні імен (епітетів) бога, богородиці, ангелів. Пор. з апокрифом «Семьдесят имен богу», в якому відбиті відголоски віри в чудодійну силу імені (Тихонравов, II, стор. 340). Див. також присвяту в євангелії, виданому в Києво-Печерській друкарні 1707 р., де подано десять варіантів назв бога (Ф. Титов, Типография Києво-Печерской лавры. Приложения к т. I, № 58. К., 1918).

...противны(и) діяволъ єму сѧ равняєтъ // Аже ни в чємъ нє зоста(л) злы(и) бгу соравнєнъ // и єщє з(ъ) прочіими с(ъ) нбсє извєрженъ. Див. відповідне місце в українській переробці середньовічного катехізису— «Люцидарѣ, ознаймуючом о речах, сотворенных на небеси и на земли, з грецкого на руский переложеном»: «Люцифер ... помыслив богу ся ровняти, и для того звержен єст з неба» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 26). Цей апокрифічний мотив відбився і у духовних віршах. Пор.:

Восхотѣл бо он, проклятый, равен быти богу
То й падаєт с димоном юж тебѣ под ноги

(Угроруські духовні вірші, XLV, 47, стор. 62)

або:

Люципер, найвишше створеня, помыслив равен бути богу,
З найвишшого престола в небѣ учинил себѣ во ад дорогу

(Матеріали до історії української пісні і вірші, X, стор. 271).

8. Вѣ(р)шъ до бга млитвє(н)ны(и). Жанр духовної лірики, який виник великою мірою під впливом «Псалтиря» (пор. з псалмами XII, XXIV, XXVII, XXX, L, LIII, LIV). Можливо, що цей вірш навіяний, як і попередні, «Похвалою Антонію Печерському» (див. Києво-Печерський патерик, стор. 28 зв.).

Єст(ъ) ли кто на сє(м) свѣтѣ мнѣ грѣхами равны(и) — етикетна формула, характерна для духовних творів. Пор.: «Кто ж так согрѣшил, як я, на сем свѣтѣ?» (Матеріали до історії української пісні і вірші, III, 65, стор. 552).

...на пу(т) правъ наставити. Зворот біблійного походження (Ієремія XXXI, 21), часто вживаний у старому письменстві (Апокрифи і легенди, IV, стор. 200) особливо в духовній ліриці. Пор.:

Той вас бѣд избавит,
На путь прав поставит

(Богогласник, № 57).

...главы враговъ своихъ стє(р)ти. Вираз біблійного походження (Псалтир, LXXIII, 14), який увійшов у богослужебні книги (Требник, II, стор. 21) і закріпився в духовній ліриці. Див. Співаник з початку XVIII в., XXXIX, стор. 40; Угроруські духовні вірші, XLVI, 54, стор. 68.

І в послѣдны(и) стра(ш)ны(и) тво(и) дє(н) мѧ не остави // и на правицы твоє(и) с ѡвцы постави. Згідно з «Євангелієм», в день страшного суду Христос поставить праворуч від себе праведників, а ліворуч — грішників. Перші успадкують вічне царство, другі — вічну муку (Матвій, XXV, 31—46). Благання «правиці» типове для духовних віршів. Пор.:

О дай, пане боже, на правицу стати,
Прерадосный глас от Христа слышати

(Угроруські духовні вірші, XLVII, 85, стор. 98).

9. Нє судѣтє грѣшны(х), нє будєтє суждє(н)ны. Пор.: «Не судите — да не судимы будете» (Матвій, VII, 1).

10. ...на ви(д) глядѧ, здоровѧ испыту(и) Климентій, 1553. Пор.: «Глянь на вид та й питай здоров'я» (Номис, 8148, стор. 157).

...нємощъ никого о(т)ню(д) нє украшаєтъ. Пор.: «Хвороба нікого не краситъ» (Номис, 8148, стор. 157).

...хто будє(т) з яки(и) часъ лєжа(т) // а нє да(и), бже, наглє никому умират(ь). Пор.: «Дай, боже, з який час лежати, а не нагло помирати» (Номис, 8303, стор. 159).

...с а к р а м є (н) т ъ с҃ т ы (и) о с о б н о п р и н я т и. Йдеться про одно з семи таїнств — покаяння (покуту). Цій процедурі перед смертю православна церква надавала першочергового значення: «Иже не до смерти в грѣсѣх пребыша, но прежде смерти покаятася, и не в отчаяніи, но в покаяніи умроша» (Требник, I, стор. 844).

...т р є б ѣ и z д о р о в ы м ъ о с м є (р) т и п а м я т а т (ь). Одна із засад християнської релігії: «Всегда на смерть памятствовати, на страшний суд божій, на муки вѣчныя и на живот вѣчный» (Требник, I, стор. 86).

11. ...п р о с я т ь у г҃ с д а с м є (р) т и. Пор.: «Смерти в бога не проси» (Франко, III, 1, 47, стор. 127). Франко так пояснював цей вираз: «Просити смерті в бога уважають тяжким гріхом» (там же).

...б є з п р о з б ы, к г д ы ч а (с) п р и (и) д є (т), м у с я (т) в м є (р) т и. Пор.: «Не шукай смерті — сама знайде» (Чубинський, I, стор. 294) або «Смерти не треба шукати, сама прийде» (Франко, III, 1, 51, стор. 127).

12. Ѡ с м є (р) т є, с м є (р) т є, ч є м у т ы т а (к) є с т є (с) с т р а (ш) н а // н є т ы (л) к о т ы, л є ч т в о ѧ и п а м я (т) у ж а с н а. Пор.: «О смерте, коль горька твоя єст память человѣку» (Книга премудрості Ісуса Сіраха, XLI, 1), а також типове для духовних елегій звертання до смерті: «О смерте, смерте, щось така страшна?» (Угроруські духовні вірші, XLVII, 96, стор. 109).

...б о г а т ы (х) и в б о г и (х) н ѣ ꙋ д ы н є м и н а є ш ъ. Ідея рівності всіх перед смертю постійно підкреслювалася в давній українській ліриці:

Як убогий вмерти мусит,
Так богат ся не віткупит

(Угроруські духовні вірші,
XLVII, 70, стор. 84).

...з (ъ) д҃ ш а м и... р а з л у ч а є ш ъ. Найпоширеніший образ церковної книжності, зокрема богослужебної («Канон молебный на исход души» — Требник, I, стор. 557—569). Пор.: «Постуй, смерте, от души не разлучай тѣла» (Співаник з початку XVIII в., XXXVI, стор. 39).

...р о з м а и т ы х ъ п҃ н о в ъ... ѡ с о б ъ н а (и) п о (д) л ѣ (и) ш и х ъ. Пор. аналогічний перелік жертв смерті в українському списку «Пренія живота і смерті» XVII ст.: «...Спомни собѣ, человѣче, от Адама и до сего дне колко было царей, князей, патриярхов, митрополитов, богатих и убогих людей, старых и молодих, то я всѣх тих побрала и всѣ мене бояться...» (Памятники старинной русской литературы, II, стор. 442), а також у «Вѣршах на погреб Сагайдачного» Касіяна Саковича (1622); у «Лѣкарствѣ роскошником того свѣта» з «Перла многоцѣнного» Кирила Транквіліона-Ставровецького (1646); у «Гласѣ послѣднем господу богу» Симеона Полоцького (1676); у 10-й пісні Григорія Сковороди (збірка «Сад божественных пѣсней», 60—80 роки XVIII ст.) та в численних анонімних творах (Легенди з Хітарського збірника, стор. 14—15: Співаник з Грушова, стор. 29; Співаник з початку XVIII в., XXXVI, стор. 38; Грінченко, III, 1640, стор. 671; Два співаники половини й третьої четверти XVIII в., стор. 149, Синодик, стор. 236).

...д а в а (и) д о в о (л) н о н а в є (т) к о м у ж и т и. Молитовна кінцівка-формула. Пор.: «Не скорчай нам наше життя» (Угроруські духовні вірші, XLVII, 70, стор. 85).

14. Ѡ в и д и м ы (х) с м є (р) т є (х) ... я к о с т р а (ш) н ы є (с т). Пор.: «Видима смерть страшна» (Франко, III, 1, 9, стор. 125). «Се,— пояснював народну приказку Франко,— смерть від якогось елементарного нещастя, пр. утоплення або спалення в огні» (там же). Інтерес до незвичних видів смерті яскраво виявився ще в апокрифічному «Слові» Афанасія, архієпископа Александрійського, до князя Антіоха, яке у перекладі з грецької мови на церковнослов'янську ввійшло до «Ізмарагду». Пор.: «...Хощем глаголати о умерших внезапу или с брега, или со стены спадъшихся, или инѣми кацѣми смертьми напрасными умирающе» (Яковлев, стор. 114).

Яко нє да(л) бгъ смє(р)ти чл҃вѣку знати. Пор. з «Словом» Афанасія Александрійського: «...Яко же убо безвѣстна такова и невѣдима человѣком суть, богом же единѣм вѣдома» (Яковлев, стор. 115).

...писа(н)но: бу(д)тє готовыми всєгда. Пор.: «И повелѣно бысть всѣм языком готовым быти в нареченный день» (Есфір, III, 14).

Цє(р)ковъ хр҃(с)тія(н)ски(х) в тѧ кончинъ всегда просить. Церковні молитви, зокрема прохальна ектенія, закінчувалися благанням «християнської кончини», тобто смерті після висповідання та причастя. Пор.: «...Даруй християнски кончати житіє» (Требник, I, стор. 731), а також «Канон молебный на исход души», образна система якого позначилась на всьому вірші (Требник, I, стор. 557—569).

15. Вє(л)ми мало чл҃вѣкъ тамо умираєтъ // гдє сѧ въ яково(и) странѣ на свѣтъ наро(ж)даєтъ // Бо повѣдаю(т): Голова мѣсца шукаєтъ. Див. Климентій, 153; Номис, 10319, стор. 201; Франко, I, 2, 97, стор. 386.

...хвали бга на всяко(м) мѣстѣ. Пор.: «Благословите господа вся дѣла єго на всяком мѣстѣ владычества єго» (Псалтир, CII, 22).

16. ...почто ради скоро роди(т)сѧ ѡ(т) утробы мтє(р)нєи на свѣтъ в(ъ) ми(р) сє(и), заплачє(т) пє(р)вѣє, а нє во(з)смѣє(т) сѧ. Антична тема — людина народжується з плачем і з плачем умирає (Паллад, IV—V вв. до н. е.) — була підхоплена християнством і закріплена в «Требнику»: «И як родятся на свєт люде — плачут, так и отходят през смерть» (Требник, I, стор. 439). Її розробляли поети XVI—XVII ст. Овен, Я. Кохановський, І. Величковський. Климентій розв'язує цю тему за «Синодиком», дуже популярним в другій половині XVII ст. Пор.: «Несть мира, но всегдашни мятеж и сумнение; родится убо человек з болезнию и воплем в мире, ростет же и жительствует в скорбѣх и в печалех» (Синодик, стор. 243).

...с(ъ) стыми всє(г)да тѧ хвалити. Богослужебна формула, типова для духовної лірики (Требник, II, стор. 174). Пор.: «Будем вихваляти бисмо со святыми в небѣ царствовати» (М. Возняк, З культурного життя України XVII—XVIII в., ЗНТШ, т. CVIII, 1913, стор. 93).

17. ...вѣкъ на(ш) хо(ч) бы долги(и), власнє як годына. Пор.: «Вік наш як година» (Номис, 8266, стор. 159; Франко, III, 2, 44, стор. 405).

Ко(ж)дому чєловѣку смє(р)тнаѧ часына. Пор.: «Кождому своя смерть буде» (Франко, III, 1, 26, стор. 126).

Часъ за часъ, а к(ъ) вєчєру ближє(и) (Климентій, 1196; Номис, 8278, стор. 159).

...дє(н) за дєн(ъ), но(щ) за нощъ, к(ъ) смє(р)ти бли(ж)шє(и) (Климентій, 207; Номис, 8277, стор. 159).

18. Лица бо Х҃вого навѣкъ нє будєтъ зрѣти... и покоєвъ нбсны(х) нє до(и)дєтъ. Климентій майже буквально переказує розділ з «Требника» — «О младенцах, без крещенія умирающих». Пор.: «Царствія небеснаго наслѣдити не могут, ...божіяго лица зрѣнія вмѣсто казни пріемлют, в муку же не отсылаются..., радости святых не сподобляются» (Требник, I, стор. 728).

Смє(р)ть нє вѣ(ст) нєсє(т) стары(м) (Климентій, 919; Номис, 8256, стор. 158).

...мы, дх҃о(в)ныє, ...пи(л)но васъ, просты(х), научаємъ. Пор. звертання козаків до свого отамана у думі про Олексія Поповича:

Ти святеє письмо читаєш,
Нас, простих людей, на все добре научаєш

(Думи, стор. 124).

...вѣчно(и) нє видѣли муки.//Ω(т) котро(и) всѣхъ кр҃ще(н)ны(х), г(с)ди, сохрани. Типова для творів духовної лірики молитовна кінцівка. Пор.:

Услиши нас, люди грѣшних,
Сохрани нас вид мук вѣчних
(Угроруські духовні вірші, XLVII, 70, стор. 84).

...о(т) нєвидимы(х) вра(г) кр(с)то(м) борони. Пор. з «Словом» Афанасія Александрійського (див. прим. до вірша 14), де чорти «крест же видяще, трепещут и боятся» (Яковлев, стор. 112).

19. Ізво(л) ...о(т) тѣхъ люты(х) смє(р)тє(и) всѣхъ вѣ(р)ны(х) хранити на(с). Пор.:

Лютой смерти нас сохрани —
Вся вѣрныи христіяне
(Кілька духовних віршів з Галичини, стор. 13).

21. Нє бє(з) причины то зна(т) и землѧ прибиває(т). Пор.: «Без причини смерть не буде» (Номис, 7103, стор. 137; Франко, III, 1, 34, стор. 126).

Бода(и), повѣдаю(т), насъ живы(х) зє(м)лѧ пожє(р)ла. Пор.: «Бодай мене сира земля вкрила!» (Франко, II, 1, 5, стор. 180).

...нє клєнѣтє(с) н҃бо(м) и зємлєю (Соборне послання Якова, V, 12).

...бє(з) покаяніѧ нє дава(и) умє(р)ти. Пор.: «Не дай, господи, наглою смертю вмерти без покаяння» (Грінченко, II, 98, стор. 305); «Без покути не дажд смерти» (Кілька духовних віршів з Галичини, стор. 13).

22. Ω умираючи(х) мл(д)нца(х) и д҃вица(х) по принятіи шлюбо(в): або, по простѣ(и) мовячи, послѣ вѣнча(н)ѧ заразъ. На Україні шлюб вважався дійсним лише тоді, коли після церковного вінчання було справлено весілля. На Чернігівщині воно відбувалося за тиждень — другий після вінчання (Грінченко, V, 754, стор. 426; Х. Ящуржинский, Свадьба малорусская как религиозно-бытовая драма, «Киевская старина», т. LV, 1896, листопад, стор. 236). У вірші йдеться про випадок, коли наречений (чи наречена) вмирає в проміжок часу між вінчанням і весіллям. Подібна ситуація передбачалася й «Требником» (I, стор. 396).

23. Стра(ш)на и люта и та смє(р)ть, єжє утопати. Пор.: «Втонути — то дуже тяжка смерть» (Франко, I, 2, 8, стор. 290). «Селяни вірять,— коментував цей вираз Франко,— що втоплення — один із найтяжчих родів смерті» (там же).

24. Ω змє(р)зающих мразомъ. Пор. з віршем 363 — «Ω переме(р)заючи(х)...»; див. прим. до нього.

25. Просимо таковогo декрєту прємѣнєн(ъ)ѧ. Характерний для «Требника» вираз (I, стор. 911), що постійно варіювався у духовних віршах. Пор.: «Уже ми декрет опредѣленный» (Угроруські духовні вірші, XLVII, 73, стор. 88). Пор. ще: «Вызволяет з декрету смертелного милостыня...» (Тестамент, стор. 5). Або рядки з шкільної драми кінця XVIII ст.:

Прошу тебе покорне, судіє справедливий,
видай на сію душу декрет справедливий!
(Розмова во кратцѣ о душѣ грѣшной, стор. 302).

27. Ω умираючи(х) ...бє(з) жа(д)ны(х) причинъ, або приключо(к). Пор.: «Без приключки и смерти не маш» (Климентій, 37. Див. ще прим. до вірша 21).

28. Ω убивающи(х) ...самы(х) себє. Християнська церква засуджувала «самых себе убивающих от отчаянія и гнѣва» (Требник, I, стор. 546). Народ вважав самогубців великими грішниками (Франко, I, 1, 10, стор. 291); їх ховали не на цвинтарі, а «на границі між двома селами» (Франко, I, 2, 1, стор. 444), без хреста (О. Левицкий, Старин-

ные воззрения на самоубийство и отголосок их в народных обычаях Южной Руси, «Киевская старина», т. XXXV, 1891, грудень, стор. 358).

...о(т) згублє(н)А можє(т) сА закупити // а(л)бо людє чє(ст)ныє могу(т) свободити. У феодально-кріпосницькій Україні можна було відкупитись від смертної кари за вбивство: ув'язнених нерідко милували з тим, щоб вони спокутували вину працею в монастирському маєтку (Компан, Міста України, стор. 120, 152). У «Требнику» серед переліку милосердних вчинків було названо і такий, як «в'язня викупити» (I, стор. 909).

...и в злы(х) пригода(х) трєба уважати. Пор.: «В пригоді мисль о свободі» (Номис, 1333, стор. 29; Франко, II, 2, 2, стор. 589).

Іюда, познавши сво(и) про(с)тупо(к), вдавилъсА // и до бє(з)конєчны(х) мукъ навѣки всєли(л)сА. Згідно з євангельським оповіданням, Іуда, зрадивши Христа, не витримав докорів совісті і повісився (Матвій, XXVII, 3—5). Климентій іде за апокрифічною версією цього епізоду, який завершується вічними муками Іуди. Див. «Пасѣю албо повѣсть душеспасителную о муцѣ Христа...» у рукописі С. Теслевцьового (кінець XVII — початок XVIII ст.): «И так, злый слуга, ворог Христов, погиб с тѣлом и з душею, и тепер сѣдит у пеклѣ в руках старшого шатана, пъет оген сѣрчаный» (Апокрифи і легенди, II, стор. 232). Подібну ситуацію спостерігаємо і в інших українських списках апокрифів — у вищезгаданому (див. прим. до вірша 5) «Ходінні богородиці по муках» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 140—141) та «Сказаніи учителя церковнаго Ієроныма святаго о Іюдѣ, предателѣ господа нашего Иисуса Христа» — у рукописі І. Яремецького-Білахевича (Апокрифи і легенди, II, стор. 345—346). «Сказаніє Ієроныма» вийшло також друком у Києві в 1701 р. (J. Polivkă, Drobne pžišpěvky literărně-historicke, v Praze, 1891, стор. 102).

...ско(р)би вши в радо(ст) прєтворити. Зворот біблійного походження (Псалтир, XXIX, 12), часто вживаний у духовній ліриці, зокрема у першому вірші церковнослов'янською мовою — так званій «Азбучній молитві» (І. Франко, Найстарша церковнослов'янська вірша, «Житє», Львів, 1912, стор. 17). Див. також: Требник, I, стор. 538; Книга житій, I, стор. 62 зв.

29. ...ω(т) нєвидимаго кр(с)томъ оборонишъ // а о(т) видимаго го(р)ш — ничимъ нє о(т)моли(ш). Климентій по-своєму передає сентенцію болгарського письменника X ст. Козми Пресвітера, списки твору якого найчастіше мають заголовок: «Слово святаго Козмы прозвитера на єретики препрѣниє и поучениє от божественных книг». Цей антибогомільський трактат став відомим у Київській Русі в числі перших слов'янських книг і набув великої популярності. Вплив його простежується як у період східнослов'янської єдності, так і пізніше — в українській і російській літературі — аж до XVIII ст., знаходячи відображення у народній творчості. Климентій міг використати як повний текст «Слова на єретики», так і уривки з нього, що входили до «Кормчої», «Пролога», «Торжественника», «Мінеї-Четьїх», «Ізмарагда» та інших збірників. Пор.: «Бѣси бо креста Христова боятся, єретицы же посекают кресты...» (Козма Пресвітер, стор. 6). Пор. з крилатим афоризмом: «Лихий чоловік гірш дідька, бо від дідька пережегнай сі, то ті сі відчепит, а лихий чоловік хоць крижем лежи, то сі не відчепит» (Франко, III, 2, 20, стор. 312).

30. Кому, рцы ми, подобєнъ клєвє(т)никъ? Риторичний зворот, що походить від старослов'янського письменства. Див. у «Слові на єретики»: «Кому ми уподобим таковыя?» (Козма Пресвітер, стор. 6). Пор. з «Псалмою покутною» Луки Длонського (XVIII ст.): «Кому ся тепер уподобилем през учинки мои?» (Матеріали до історії української пісні і вірші, II, стор. 248).

31. ...пєнєю лѣзє — зводить наклеп. Пор.: «Наволокти пеню» (Номис, 13545, стор. 265) або «пенею прив'язався» (А. Лазаревский, Села Конотопского уезда, вип. 1, Чернігів, 1869, стор. 120).

Лучшє(и) бы пє(н)ному сыло на шію взложити. Давній крилатий вислів, певне, апокрифічного походження. Пор.: «Хотел Июда купить себе село, да положил себе на шею сило» (Симоні, I, стор. 200). Див. цей вираз у дуже популярних на Україні «Духовних бесѣдах святого отца нашего Макарія, пустелника єгипетского, о

доскональствѣ хрістіан православных», які поширювалися у рукописах, а з 1627 р. неодноразово виходили друком: «По смерти был послушным тому, который Іюдѣ сило на шию для лакомства взложил» (Макарій Єгипетський, стор. 2). Пор. ще народний вислів: «Зав'яжи собі путо на шию» (Франко, II, 2, 1, стор. 558).

К о (л) к о в ш е л я г у с р ѣ б р а, т о (л) к о у н и х ъ п р а в д ы. Шеляг — литовська и польська монета, яка чеканилася звичайно з срібла. Однак у період з 1659 по 1666 р. Річ Посполита, щоб поліпшити своє фінансове становище, випустила величезну кількість мідних шелягів (В. Н. Р я б ц е в и ч, О чем рассказывают монеты, Мінськ, 1968, стор. 53—54).

32. Ω н є х о т я щ ы (х) т р у ж д а т и с ѧ ч є с т н ы (м ъ) т р у д о м ъ. Пор. розробку цієї теми сучасником Климентія С. Полоцьким (1629—1680) у вірші «Труд»:

...своим трудом питаєм бывает,
а не чуждая труды поглощает.
Не хотящим же трудов полагати
не подобает хлѣба подаяти

(Полоцький, стор. 15).

В ѣ ж д ъ, ω л ѣ н и в є, і ж є н є х о щ є (ш) т р у ж д а т и // и т о (и), ж є н а в ы к ъ ч у ж д ы т р у д ы п р и с в о я т и. Пор.: «Хто вже звик чужим жить, той не здужає робить» (Номис, 14199, стор. 279).

...т а к и (х) в ѣ ч н ы ѧ м у к и о ж ы д а ю т ъ. У «Ходінні богородиці по муках» злодії перебувають у «морѣ огненном и змешанном со кровію» (Апокрифи і легенди, IV, стор.139).

...у к л о н ѣ т є (с) з л а и т в о р ѣ т є б л ҃ г о — біблійний афоризм. Див. Псалтир, XXXIII, 15.

34. ...о в и д ы р ц а (х), п о д о б н ы (х) д р є (в) н є м у м ы т а р є в ѣ. Згідно з «Євангелієм», апостол Матвій до прийняття християнства був збирачем мита (Матвій, IX, 9, X, 3).

В о (л) к ъ щ о с п о (т) к а є, т о з (ъ) я д є. Пор.: «Як вовк, що стрѣв, то зъѣв» (Номис, 4849, стор. 94); «Що вовк здибле, то мусит із'їсти» (Франко, I, 2, 118, стор. 242).

...ш к а т у л у н а б и т и. За часів Климентія гроші ховали в «шкатулах». Пор. офіційний документ: «До шкатулы гетманской доходит грошей в год пятнадцять тисяч золотых» (Лазаревский, Описание старой Малороссии, II, стор. 501). Пор.: «Що ми в титулі, коли нема ніц в шкатулі» (Франко, III, 1, 3, стор. 208).

...у к а з ъ п а (н) с к и (и) ч а с о м ъ т о г о и н є з н а є т ъ // ч т о с л у г а в ч а (с) с в о (и) т а к о (ж) и с є б ѣ з (ъ) п р а в л я є т ъ. Пор. зміст цього виразу з народною приказкою: «Не таков пан, як паненята» (Климентій, 607) або: «Гірші підпанки, як пани» (Франко, II, 2, 1, стор. 538).

35. ...в о д у в (ъ) в и н о [с и р ѣ ч ъ в г о р ѣ л к у] л и ю щ и (х). Життєву основу цього факту підтверджує гетьманський універсал від 31 серпня 1692 р., в якому зауважувалося гадяцькій старшині та всьому поспільству, що вони «того не досматривают, дабы в арендах подмѣшеное и мѣрою умаленное не продавано было вино, которым образом нѣкоторые шинкари или шинкарки дерзают безбоязненной в черни чинить обман» (Бантиш-Каменський, II, стор. 9).

36. Вірш написаний у формі діалога між світською та духовною особами.

...м н о г и (и) н а р о (д) т ю т ю н ъ в с ю д а з а ж ы в а є т ъ // к о (т) р ы м ъ п о в ѣ т р ѧ м ы т а з с є б є з б у в а є т ъ — тобто за допомогою тютюну позбувається заразної хвороби — «мита» (запалення підщелепних залоз).

...в м а (р) к о т н о с т и з м а л о в є с є л і ѧ п р и б ы т о (к). Пор. з «Сказанієм от книги... Пандок»: «И расплодят веселія ради и нарекут имя ей табака» (Памятники старинной русской литературы, II, стор. 429).

...н є с м р а (д) н ы м и у с т ы м ҃ л т в у ч и н и т и. Пор.: «Не достоит кресного знаменія воображати, понеже аки смрадными усты... святому духу противит» (Памятники старинной русской литературы, II, стор. 433).

37. ...в Литвѣ тоє вє(л)ми є(ст) нєдобрє // бо...и дѣти и(х) заживають добрє. Пор.: «Як литовська дітвора, табаку вживає» (Номис, 12616, стор. 248).

...мо(з)гъ в головѣ єго табака з(ъ)сушаєтъ // жє вла(с)нє я(к) швєцъ дубо(м) шкуры пєрєсипає(т). Пор. ці і наступні рядки з прозаїчним трактатом, написаним (трохи пізніше за Климентія) якимось завзятим ворогом «табаки»: «Котрый человѣк начнет дерзати сію бѣсовскую и богоненавистную и святыми отреченными табаку, то в того человѣка мозг ускрутит и вмѣсто того мозга впадет в главу его тая смердящая воня, изгубит в нем весь мозг его, начнет тако смердящая тая воня пребывати во главѣ его, и неточію во єдиной главѣ его, но и во всѣх костях его тая смердящая воня вселится вмѣсто мозгов. И аще ли кій человѣк которым ухищреніем начнет творити таковое дѣло бѣсовское, таковому бо человѣку не подобает в церковь божію входити, и креста и євангелья цаловати, и причастія отнюдь не давати, свѣщи или просфоры или ефиману и всякого приношенія, и с людьми ему не мытися и не ясти, дондеже престанет от таковыя дерзости» (Костомаров, стор. 145).

Ѡсобно (ж) іны(и) навы(к) ба(р)дакомъ тягнути // прє(з) котры(и) нє єдному пры(ш)ло смы(с)лу збути. Бардак — різновид кальяну, яким «тягнули» дуже міцний тютюн, нерідко втрачаючи при цьому свідомість. На Україні існували села, переважну більшість яких становили ремісники-бардачники (див. вірш 201 «Ѡ розны(х) всяки(х) ремесникахъ»).

38. Ѡ идучи(х) на слободы людєхъ. За часів Климентія тривало заселення слобід. Селяни в пошуках кращих умов життя переходили від одного пана до іншого, проте після закінчення пільгового строку потрапляли в ще гіршу кабалу до нового хазяїна. Ось один з таких прикладів: наглядач гетьманських володінь на Стародубщині Даровський у 1710 р. «закликав слободу», обіцяючи слобожанам пільги на 10 років, за це вони повинні були сплачувати йому щорічно сто талярів та доглядати млин. Але після смерті Даровського його дружина почала вимагати від слобожан ще й «панщини». Коли ж слобожани вийшли на роботу, Даровська наказала їх «тирански батожьем бить, приписуючи вину сію, что за первым разом не поѣхали на панщину» (Лазаревский, Описание старой Малороссии, I, стор. 352—353).

Хто ко(л)вєкъ собѣ іщє(т) на жи(т)ло слободы // мало в(ъ)ходя(т) з(ъ) мє(ж) таки(х) вѣликои бѣды. Пор.: «Біда біді на слободі» (Номис, 2216, стор. 44).

...готовыє хаты идучи покидаютъ. Пор. картину, змальовану Климентієм, зі свідченням Генеральної канцелярії (початок XVIII ст.): «Зде в Малой Россіи изстарѣ обывателям тая была свобода, что з села в село, з подданства одного владѣлца в подданство к другому владѣлцу переходить невозбранно, єднак когда з єдного села или деревнѣ перейдет подданий в село или в деревню другого владѣлца, а в селѣ или в деревнѣ первого владѣлца останутся єго подданские кгрунта, дворѣ и другіе угодія, купленніе ль или некупленніє, то оними владѣть ему, живучи у другого владѣлца, несвободно и невозможно, толко ежели, въходячи од своего владѣлца, первого, может що з движимых пожитков унести или увезти за собою, то при нем остается без отнятия» (М'якотін, стор. 41—42).

...скочи(т) хо(ч) к(ъ) лѣсу // и голы(и) ужє навє(т) хо(ч) к самому бѣсу. Дуже поширена в народній (зокрема в поетичній) мові словесна пара (переважно римуюча). Пор.:

Куда схочу, туда скочу
Хоч і к лісу, хоч і к бісу

(Головацький, I, стор. 122).

Пор.: «Ой ти до біса, а я до ліса» (Лукашевич, стор. 129); «Єден до ліса, другий до біса» (Франко, II, 1, 17, стор. 89).

Пожытєчная єму судыла(с) слобода // дово(л)ная пустынѧ и лика и вода. Пор.: «Слобода — лика и вода» (Климентій, 922; Номис, 10492, стор. 205).

...послушє(н)ство о(т) дават(ъ) — офіційна формула, якою визначалися відносини підлеглих до господарів. Пор.: «Пилно приказуєм, чтобысте... послушенство отдавали» (Лазаревский, Описание старой Малороссии, I, стор. 170).

...прочан обдыраютъ. Тут «прочани» — люди, що йшли «проч» з своїх місць. Див. наказ від 1707 р. генерального судді Василя Кочубея підлеглим селянам с. Ярославця, який забороняв брати землю в заставу у тих селян, які «проч уходят» (М'якотін, стор. 40)., Див. нижче у Климентія рядок — «втѣкаючи(х) проч...».

...за тє(р)пєніє сп(с)ніє мо(г)лъ бы мѣти. Пор.: «За потерпіння дасть бог спасіння» (Номис, 2428, стор. 48); «Терпен спасен» (Климентій, 1012; Франко III, 1, 2, стор. 205).

Бгъ za бу(н)товника, якъ мовятъ, нє повѣситъ. Пор.: «За сеє бог не повісить» (Климентій, 375; Номис, 114, стор. 3).

...втѣкаючих прочъ самы(х) дєрѣ(т), бѣ(т) и бєрѣ(т) дѣти. Пор. з гетьманським універсалом до полтавського полковника від 1707 р.: «Накріпко приказываєм, чтоб таковых легкомысленных людей, которые, убегаючи от повинностей, на тѣ слободы уходят, не только переймал, грабил, забирал, вязеньем мордовал, кіями бил, леч без пощаденія вѣшати розсказовал» («Русский архив», кн. 3, М., 1875, стор. 408).

40. Ѡ присягающы(х) нє по правдѣ. На Україні в XVII — на початку XVIII ст. кожна судова справа розглядалася з свідками, але жодне свідчення не приймалося до уваги, якщо свідки не присягали (П. Єфименко, Присяга духовенства, «Киевская старина», т. VIII, 1884, травень, стор. 152).

Присяжно(ст) нє по правдѣ да(р)мо сѧ нє минаєт(т) // хо(ч) на(г)лє вмрє(т) або я(к) сѧ клєнє(т) — та(к) ставаєт. Згідно з народним переконанням, «хто в суді фальшиво присягне, той до року мусить умерти або скалічіти. ...Хто забожиться на неправду, той має гріх» (Людові вірування на Підгір'ю, стор. 198).

Хоча(и) и по правдѣ — то єдна(к) дѣло то стра(ш)но. Пор. з «Словом» І. Златоуста «Которыє ся клѣнуть не по правдѣ», яке ввійшло, зокрема, і в український список «Ізмарагда» (1646 р.): «Нє годно клятис именем божіимь любо по правдѣ а любо не по правдѣ» (Перетц, Исследования и материалы, III, стор. 11).

...обѣ стороны. Вираз юридичної термінології (див. Протокул до записання справ поточних на рік 1683, стор. 210), який вживався і в літературних творах. Пор.: «Діалектицкіи викруты на обѣ стороны...» (Палинодия, сочинение Захарии Копыстенского. Памятники полемической литературы, кн. 1, 1876, стовп. 921) або віршовий рядок «Юж я на обѣ сторонѣ правду прызнати мушу» (П. Житецький, Острозька трагедія, ЗНТШ, т. LI, 1903, стор. 17).

...лукаваго во скорѣ бгъ обявитъ. Пор. з протилежним твердженням «Слова І. Златоуста»: «Бог въскорѣ не мстит» (Перетц, Исследования и материалы, III, стор. 12). Пор. вірш С. Полоцького на цю тему «Клятва во лжу» (Полоцький, стор. 47—50).

41. З(ъ) бго(м) — нє з хлопцє(мъ) жа(р)товати. Див. Климентій, 356; Номис, 89, стор. 2; Франко, II, 1, 11, стор. 98.

42. ...хлѣба збавляти. Пор. зі сповіддю братів у думі «Буря на Чорному морі» про те, як вони «близькому сусіді хліба й солі ізбавляли» (Думи, стор. 133). Див. також розповідь селянина у творі письменника другої половини XVIII ст. І. Некрашевича «Исповедь»:

А я хлѣба да соли не збавив нѣкого,—
а бѣлше яких грехѣв? Не чуюсь ничого.
Гордую да бѣдую, хоч хлѣба не маю
а нѣколи нѣкого я не позываю (Некрашевич, стор. 11).

Гдє любо(в), та(м) са(мъ) бгъ прєбыває(т). Пор.: «Аще друг друга любим, бог в нас пребывает» (1-е послання Іоанна Богослова, IV, 12).

43. ...власнє басу(р)манє цє(р)квы разграбляю(т) // нє хочє(м) мы ктыторє(и) такихъ мѣти. Титарі — церковні старости — обиралися, як правило, громадою, але бували випадки, коли місцеві власті призначали їх самі. Між такими титарями і громадою нерідко виникали конфлікти (А. С. Лебедев, Сведения о некоторых архивах духовного ведомства в губерниях Курской и Харьковской, «Сборник харьковского историко-филологического общества», т. XIII, Харків, 1902, стор. 186). Див. також документ, датований 1703 р., про «непослушных и несогласных ктиторов, з ратуша установленных», які грабували київську церкву Успіння пресвятої богородиці на Подолі («Киевская старина», т. X, 1884, вересень, стор. 134).

...хто обытєлємъ и цє(р)квамъ пакоствуєтъ // узри(т) воскорѣ гнѣв б҃жий. Пор. з погрозою «грабителем церковних имѣній» у рукописному трактаті «О милости», авторство якого приписується Єпіфанію Славинецькому (помер 1675 р.): «Сіи воспріимут здѣ временное осужденіє; в будущем же вѣчное мученіє» (Слово о милости, стор. 66).

...цє(р)ковъ ма(т)кою сѧ всѣмъ на(мъ) называєтъ. Формулювання «Требника» (I, стор. 725), яке ввійшло у книжний вжиток. Пор.: «Имѣй в почтивости матку твою церков» (Тестамент, стор. 133). Про цей твір, відомий Климентію, див. прим. до вірша 226.

45. Нє да(и), б҃жє, позычат(ъ), алє да(и) своє мат(ъ). Пор.: «Позычаець, хто свойго не маець» (Носович, стор. 130—131); «Лучче мати, як позичати» (Номис, 10646, стор. 208).

...Ду(ш)но, я(к) два правя(т), трєтєму нѣчо(г) [о] да(т) (Климентій, 202; Номис, 10656, стор. 208).

...до(л)жны(и) на сєбє облѣкъ да(ст) о(т)дат(ъ) совитє — боржник зобов'яжеться віддати подвійну суму. Пор. акти стародубівського магістрату, складені з приводу справи: 1) боржника Омеляна Праличенка, «который, на отповед ставши, доброволне знался, што зостаєт винен золотых тринадцет, и не мѣл чем отдати — упросил кредиторов своих, на урадѣ, о почеканє того долгу, ...а єжели би не мѣл на назначений термин отдати, то подлуг права посполитого, мает усовито платити» і 2) Хоми Андрущенка, який «остал на облик Пилипу Івановичу Оршученко... винен сорок шесть коп литовское личбы монеты доброй, которое суммы не мѣл чим отдати...» (Протокул до записаня справ поточних на рок 1690, стор. 466).

...на Волыню єды(н) сѧ ошукалъ нєборакъ. Умови «совітості» при кредитуванні були особливо поширені на Волині, де в цей час діяли закони шляхетської Польщі («Киевская старина», т. LXXXI, 1903, квітень, бібліографія, стор. 60).

46. Умѣвъ грошє(и) у людє(и) готовы(х) позычати: // анє умѣє(т), ѕлы(и) рабъ, знову имъ ѡ(т)давати. Пор.: «Умівши брати, умій і віддавати» (Беленькова, 209, стор. 34). Пор. ще з виразом весільного обряду на Чернігівщині: «Полюбили брати — треба й оддати» (Грінченко, III, 782, стор. 434).

...вла(с)нє укравъ и прочъ, окая(н)ны(и), втѣкаєт // со Іюдою таки(и) ужє собѣ ча(ст) маєтъ. Злодій порівнюється з Іудою в апокрифічному оповіданні псевдо-Іероніма (див. прим. до вірша 28): «...Иже всего того, єже Христу приношаше ся, от сих десятую часть всегда крадяше» (Апокрифи і легенди, II, стор. 345).

...о(т)шлютъ по смєртє(х) тѣхъ в(ъ) прєіспо(д)нєє морє. У «Ходінні богородиці по муках» злодії справді потрапляють у «море огненное» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 139).

Хо(ч) о(т)робля(и)тє, хо(ч) заробля(и)тє, а о(т)дава(и)тє. Пор. з категоричністю народної приказки: «Хоч лопни, хоч перервись, а дав слово — кріпись» (Беленькова, 174, стор. 29).

47. ...свои(х) жадны(х) рєчи(и) у домѣхъ нє маютъ // Іо стара(н)є, жєбы в ны(х) было, нє дбаютъ. Пор.: «Хто дбает, той мает» (Климентій, 1105; Номис, 9939, стор. 193; Франко, I, 2, 19, стор. 530).

Хто нє позычи(т) — то з(ъ) гнѣвомъ осу(ж)даютъ. Пор. «Весь тиждень давай, а в суботу не дай — та й маєш ворога» (Франко, I, 2, 9, стор. 258).

А собѣ ма(и) да и мнѣ не да(и) (Климентій, 1408). Пор. з євангельською тезою: «Просящему у тебе дай» (Лука, V, 42).

...о(т) людє(и) соро(м) и о(т) бга грѣхъ // а ѡни... творя(т) смѣх. Пор.: «От бога грѣх и от людей сором» (Климентій, 1170); «Від бога гріх, від людей сміх» (Чубинський, т. I, стор. 235; Франко, I, 1, 142, стор. 73); «Хто бога не боїться, той і людей не соромиться» (Франко, I, 1, 336, стор. 87). Видимо, у Климентія — контамінація двох приказок (Пор.: «Бгу грѣх, а людямъ смѣхъ» — у вірші 148).

48. ...болит(ъ) чєму(с) ґарло // хто zаставляє(т) кого спѣва(т) дармо. Пор.: «Болить горло спѣвати дармо» (Климентій, 71; Номис, 12463, стор. 244).

Ще(д)ры, да пою ти. Формула біблійного походження (Псалтир, LXVI, 1), що раз у раз повторюється у богослужебних книгах (Служебник, стор. 98; Требник, I, стор. 428). Франко коментував цей вираз як крилатий: «Ущедри мя, да пою ти; заплати ми то й піду ти,— промовляє дяк, увійшовши до господарської хати» (Франко, III, 1, 1, стор. 247).

Коли даха, то та(к) жє будє(т) и о(т) мєнє взяха (Климентій, 440; Номис, 10650, стор. 208).

49. ...нє старає(т)сѧ справъ свои(х) доглядати. Пор.: «Що то за господар, що своє добро не глядит» (Климентій, 1253).

...нѣ в(ъ) на(с) нє пра(з)дник, // а твоѧ мило(ст) хто(с) на(м) іны(и), а нє вказни(к). Пор.: «Сегодня не празник, а ты нам не вказник» (Климентій, 897; Номис, 187, стор. 4).

50. ...рєкъ, быває(т) змѣна дєсница вышняго. Климентій роз'яснює текст 76-го псалма. Пор.: «И рѣх, нынѣ начах: сія измѣна десницы вышняго» (Псалтир, LXXVI, 11).

...нєха(и) в ямы, что на(мъ) копаю(т), впадаютъ. Вираз біблійного походження (Псалтир, VII, 16), що став народним. Пор.: «Хто пуд ким копаєт, сам впадаєт» (Климентій, 1094; Номис, 9563, стор. 185; Чубинський, I, стор. 256).

51. Ѡ людєхъ, самыхъ сєбє гладо(мъ) убивающы(х), скупости ради. Пор.: «Сам себе голодом морить» (Франко, I, 2, 42, стор. 403). Пор. епіграму сучасника Климентія I. Величковського «На скупого» (Величковський, стор. 111).

...хо(ч) ко(л)ко бога(т)ства будє(ш) собѣ збират(ъ), // а по смє(р)ти зъ собою нє зможє(ш) нищо взят(ъ). Пор.: «Ци богач, ци бідний, нічого з собов на тамтой світ не забере» (Франко, I, 1, 49, стор. 98); «Як умремо — нічого не заберемо» (Чубинський, I, стор. 293). Пор. з рядками духовного вірша:

Лишаю днесь свой маєток.
Лишаю худобу,
Не возму нич найменшого
З собою до гробу

(Угроруські духовні вірші, XLVII, 71, стор. 85).

Див. далі вірш 326 — «Ѡ умирающы(х) богаты(х) людєхъ».

52. Ѡ уписующых(ъ)сѧ в коzаки дурныхъ мужыка(х) и знову выписуватисѧ хотящы(х). В кінці XVII — на початку XVIII ст. права і вольності козацтва були дуже урізані й обмежені, але в очах населення воно продовжувало лишатися соціальним станом, який втілював особисту свободу. Тому селяни прагнули записуватися у козацькі реєстри. Записані у козаки відбували військову службу. Климентій обурюється поведінкою «дурного» селянина, який «записався у козаки», але злякавшись військової служби, хоче «виписатися».

...и худобу, ґды маѥ(ш), на рату(ш) взя(т) потреба. Селянин, про якого йдеться у вірші, певно, належав до так званих «вільних посполитих». Вони не були у підданстві державця, а підлягали ратуші.

53. Ѡ козакахъ, нѥ годны(х) похвалы... которыѥ у во(и)ско іду(т), а людѥ(и), на путѥ(х) ідучи(х) або ѣдучи(х), о(б)дырає(т). У першому десятиріччі XVIII ст. чутки про випадки козацького розбою зворушили всю громадськість. У 1707 р. кошовий отаман Петро Сорочинський скаржився із Запорізької Січі Петру I: «Того прошлого году, собравшися нѣкоторое своевольство от разных краев, то от стороны Волоской, то от Дону, то из москалей нѣкіе, по разным мѣстам, гуляючи по степям, наскоки бѣдным людям чинили по дорогам, шкоды и здорства: а гдѣ только затѣют, либо в стороне Крымской шкоды, либо гдѣ на трактах разбой учинят, всѣ, отзываючись запорожскими козаками, нас, войско, невинне обезславляют» (Бантиш-Каменський, II, стор. 100).

Побию(т) бо слєзы навѣкъ... Пор.: «Побили б тебе їх сльози» (Номис, 3706, стор. 72). Див. ще рядок пісні про тяжке наймитове життя з анонімного старовинного рукопису:

Поб'ють, тебе, кгосподине,
Наймытськійи сльозы
(Грінченко, III, 1380, стор. 556).

54. ...ца(р)ства нб(с)ного ѕычу хр(с)тіяномъ. Один з варіантів часто повторюваної Климентієм етикетної формули-кінцівки, рекомендованої «Требником» Петра Могили. Пор.: «Абисте... в прибытках небесных вѣчне царствовали... вам зычу» (Требник, I, стор. 906).

55. Ѡ волочащы(х) сѧ чѥ(р)нцахъ. Втеча монахів з монастирів була явищем, що супроводжувало всю історію чернецтва. Козма Пресвітер у розділах «О мятущихъся черньцѣх» та «О хотящих отити в черныя ризы» «Слова на єретики» таврував монахів, які «сквозѣ грады без мѣста мятутся, туне ядуще чужь хлѣб» (Козма Пресвітер, стор. 53). За часів Климентія втеча монахів з монастирів набула такого масштабу, що московський патріарх Адріан був змушений наказати київському митрополиту Варлааму Ясинському вжити особливих заходів проти «переходящих» ченців («Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссиею для разбора древних актов», ч. I, т. V, К., 1872, стор. 170, 350). На початку 1701 р. монахам було суворо заборонено «волочитися» (П. Морозов, Феофан Прокопович как писатель, СПб., 1880, стор. 249). Відштовхуючись від ідейних засад твору Козми Пресвітера, Климентій ганьбить ченців, які «по городахъ людя(мъ) очи порють».

...повѣѥ(т)сѧ іны(и) к бѣсу по своѥ(и) волѣ // шукаючи на згибѥ(л) собѣ своявол ѣ. Пор. крилатий афоризм: «Волю зробив та й себе погубив» («Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии», I, стор. 375).

...своя волѧ добра да нѥ пожытєчна (Климентій, 892; Номис, 1325, стор. 29).

...ѡсобливѥ тѥ(ж) чѥ(р)нца она погубляєтъ. Пор. з розділом «Слова на єретики» — «О хотящих отити в черныя ризы»: «Якоже бо и рыба кромѣ воды сущи умирает, такоже чернець отлучься монастыря погибает..., и яко же (кокошь) часто востающи с яиц, запортки творит я, тако и чернец часто излазя из монастыря по своєї воли, забывает преданную єму службу» (Козма Пресвітер, 57).

...трафляѥ(т)сѧ тому в школѣ сѧ иско(н)чит(ъ). // Або гдѥ на(г)лѥ лунѥ(т) у ко(р)чємномъ дому. В старій Україні школа при церкві була водночас притулком для всього мандрівного люду — «волочащихся» ченців, «мандрованих» дяків, шкільних «нищих» (див. прим. до вірша 61). Пор. ще: «Трафляється и то... иноку, иж часом и переночует в корчмѣ» (Вишенський, стор. 38).

...а що го(р)шъ — и комєди(и) якихъ начинити. Видимо, йдеться про те, що «волочащийся чернец» разом з мандрівними студентами міг взяти участь у якійсь виставі. Див. автобіографічне свідчення сучасника Климентія, мандрованого дяка Іллі Турчиновського, який деякий час вчився у Києво-Могилянській академії, а потім «волочився

по школах» і одного разу «виправив» з такими ж, як і він, київськими студентами «діалог з интермедією» («Автобиография южнорусского священника 1-й половины XVIII ст.», «Киевская старина», т. XI, 1885, лютий, стор. 326). Пор. засудження «Ходінням богородиці по муках» світських розваг монаха: «Лутше би видѣти человѣка мертваго, на вельблюдѣ издящаго, нѣжли законника, інока-пяницю, по миру волочащаго и праздніє слова глаголющаго, и дудок, скрипок и иных игрій слухающаго» (Апокрифи і легенды, IV, стор. 37).

...Во(л)но ѱсови и на бга брехат(ъ) (Франко, II, 2, 22, стор. 515). Пор.: «Волно собацѣ і на бога брехати» (Климентій, 91; Номис, 5197, стор. 100).

...Чє(р)нєцъ, в(ъ) мн(с)тыру не хотящы(н) жити // ...воспри(и)мєтъ пропа(ст) вѣчну... У «Ходінні богородиці по муках» до «пропасті» потрапляли за неправедні діла «ієреи, попи, служителіє престолу божію» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 136).

...нє єдно(и) мтри дѣти — ченці (Номис, 203, стор. 4). Пор. з народною загадкою:

Закахкала утка,
Аж за морем чутка;
Зобралися дітки —
не одної матки

(Ал. Шишацкий-Иллич, О народном языке и говорах Козелецкого уезда, «Черниговские губернские ведомости», 1853, № 41, стор. 393).

56. ...очи во(л) шєбство(м) заслѣпляю(т). Переосмислення біблійного образу: «Дары бо ослѣпляют очи» (Ісход, XXIII, 8). Пор. народний фразеологізм: «Очі засліпити кому» (Франко, II, 2, 103, стор. 475). Пор. ще «Чари очи людем мылят» (Макарій Єгипетський, стор. 3).

І єщє пр(о)роками сами сѧ называютъ. Пор. з розділом 41 «Стоглава» (збірника рішень московського собору 1551 р.), спрямованим проти чарівництва: «...Ходят лживые пророки, мужики и женки, и дѣвки, и старые бабы, наги и босы...» (Стоглав, стор. 138). Виписки з цього розділу знаходимо у різних рукописних збірниках, поширених і на Україні («Описание русских и словенских рукописей Румянцевского музеума, составленное Александром Востоковым», СПб., 1842, стор. 549).

...нє єди(н) босакъ і записа(л) бѣсови душу. Пор.: «Він би й душу дідькові записав» (Франко, I, 2, 39, стор. 585). Народ вірив у те, що людині може допомогти «нечиста сила», якщо укласти з нею угоду — «записати їй кров'ю свою душу». Збереглися судові справи XVII—XVIII ст., порушені проти тих, хто звертався за допомогою до чорта. Так, у першій половині XVIII ст. був висланий з Лубен до Києва «под крѣпким караулом» Ілля Човпило, «записавшийся кровію своєю князю бѣсовскому и всѣм бѣсам в службу с душею и тѣлом на тридесят лѣт» («Киевская старина», т. I, 1882, лютий, стор. 430—431). Подібні документи наводить у розвідці «Колдовство» В. Б. Антонович (Чубинський, I, стор. 320—454).

...по голы(х) нога(х) по пята(х) по-турєцки(и) бити. Спосіб покарання, який вживали турки для того, щоб полонені не втекли. Проте і на Україні пани в такий спосіб розправлялися з своїми підданими (Лазаревский, Люди старой Малороссии, стор. 42) та карали покриток (Пісня про покритку, стор. 110).

Лу(ч)шє(и) бы и(м) на шіи собѣ сыла вскладати. Див. прим. до вірша 31.

57. ...сыротѣ ско(р)бному из(ъ) мосту да в воду (Климентій, 614; Номис, 2082, стор. 42; Франко, III, 1, 2, стор. 261). Пор. у народній пісні: «Либонь мені, серце, із мосту у воду» (Чубинський, V, стор. 100). Див. у Шевченка:

Тяжко-важко в світі жити
Сироті без роду:
Нема куди прихилиться,—
Хоч з гори та в воду!

(Шевченко, I, стор. 12).

...п р в (д) н ы (и) с у д і А — біблійний образ (Псалтир, VII, 12), різновиди якого постійно фігурують у есхатологічних творах і духовній ліриці (Апокрифи і легенди, IV, стор. 141; Розмова вкратцѣ о душѣ грѣшной, стор. 293—304; Матеріали до історії української пісні і вірші, II, стор. 243; Угроруські духовні вірші, XLVII, стор. 72—82).

58. Ω н є в ѣ г л а с а (х) ... У цьому вірші багато образів і фразеологічних зворотів, що зустрічаються в «Чинѣ благословенія отроков, в училище учитися священним писаніям идущим» (Требник, II, стор. 256).

...н а д о б р ы є д ѣ л а п и с а н і є (м) н а у ч а ю щ ы х ъ. Пор. з рядками думи про Олексія Поповича (див. прим. до вірша 18).

...є с л и є д н у м а є ш ъ, т о я (к) т у ю з г у б ы ш ъ // а д р у г о й з а п а с н о (и) м ѣ т (ъ) с о б ѣ н є б у д є ш ъ. Пор. рядки з полемічних віршів кінця XVI ст.: «Не торгуй душею — второє не купиш» (Загоровський збірник, стор. 75), а також у Гедеона Пазія (XVIII ст.): «Єдну, єдну душу маєш, а по что єї страчаєш?» (Матеріали до історії української пісні і вірші, II, стор. 259).

...п р є (д) т о б о ю є (с т) д в ѣ з н а (ч) н ы д о р о г и // х о (ч) н а с п с є (н) н ы є, х о (ч) н а (з) г и б є (л) н ы є и д и п о р о г и. Теза про два шляхи: вузький — до неба, тобто до вічного життя, і широкий — до пекла (до вічних мук) — одна з основоположних у християнській релігії (Матвій, VII, 13, 14); часто варіювалася у духовній ліриці (Франко, Карпаторуська література, XXXVIII, 39, стор. 145; Матеріали до історії української пісні і вірші, I, 24, стор. 159). Пор. з народними сентенціями: «Як підеш широкою дорогою — аду не минеш, а підеш тісною — царство знайдеш» («Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии», стор. 373); «До бога — важкий шлях, а до пекла — прямесенький» (Номис, 201, стор. 4); «Широка дорога до пекла» (Франко, II, 1, 152, стор. 41). Див. розробку цієї тези Климентієм у вірші 278.

60. ...н є ч є (с т) н о є н а с в ѣ т ѣ є (с т) р є м є с л о // м є н о в и т є м и с т р о (в) с т в о, а б о т є (ж) к а т о в с т в о. У феодально-кріпосницькій Україні, як і в інших середньовічних країнах, застосовувалось катування й смертна кара. До катів («мистрів») народ ставився без поваги, але сприймав їх як необхідне «знаряддя» проти злочинства.

...ч в є (р) т у (и) т є, и п а л ѣ т є, и б ѣ т є, и с т ы н а (и) т є. Для середньовічної літератури характерний докладний опис катувань. Наприклад, у «Містерії святого Кантена» вжито понад сто дієслів, які виражають способи катування — спалення на вогнищі, понівечення, четвертування тощо (М. Б а х т и н, Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и ренессанса, М., 1965, стор. 377).

61. Н и щ є н с к и (и) в ѣ р ш ъ — один з тих віршів-орацій, що були породжені особливостями шкільного життя на Україні кінця XVI — першої половини XVIII ст. (див. стислу характеристику цього жанру в «Історії української літератури», т. I, К., 1967, стор. 448—452, а також у кн.: «Давній український гумор і сатира», стор. 173—207, 467—471).

А х о р о ш о є т а к ъ, ж є є с м о С в ы р и д ъ // и с а м ъ т а к ъ ж є х о р о ш и (й), г л я д ѣ т є (с) м н ѣ н а в и (д). Пор.: «Глянь на вид, та й кажи, що Свирид» (Номис, 6314, стор. 122).

...б о г а т и (и), ж є м н о г о м ѣ ю в о ш и (и). Пор. з четвертою інтермедією до драми М. Довгалевського «Властотворний образ»:

...богати — маєш воли и телицы,
Іже купно мандрують по стѣнѣ к трубницѣ
(Українські інтермедії, стор. 134).

З в о (л) с я (ж), с л а в н а А м ѣ щ а (н) к о, м н ѣ в г о л о в у п о (и) с к а (т). У народних піснях та казках «ськанне» — це вираз ласки і турботи про людину (Н. Ф. С у м ц о в, Культурные переживания. «Ськание» в голове, «Киевская старина»,

т. XXIX, 1890, травень, стор. 338—339). Пор. вираз казки: «Ськай мені у голові» (Грінченко, I, 157, стор. 153) або рядки народної пісні:

Хто ж мні обиськає
Мою головочку

(Грінченко, III, 1696, стор. 690).

І єщє минѣ да(и) много и вѣна // хоча(и), принамнѣ(и) из вязочку сѣна // Або на(и)дорожшую рѣчъ — мѣх полови // и додатку к тому — добры(и) ку(л) соломы. Пор.: «Дав єму вѣна: в'язочку сѣна и кул соломы, и мѣх полови» (Климентій, 238; Номис, 8977, стор. 172). Пор. ще з рядками чумацької пісні:

Ой продай, батьку, ой продай, хазяїне,
Ой хоч в'язку сіна,
А як нема сіна
То продай хоч соломи!

(Грінченко, III, 1396, стор. 571).
Варіанти — Максимович, I, стор. 622; Рудченко, XXV, стор. 131.

...бу(д) собѣ такъ вє(л)ми ѯдорова // и товста якъ яловаѧ корова. Пор.: «Будь здорова як корова...» (Франко, III, 2, 8, стор. 443); «Здорова як корова» (Номис, 8597, стор. 165).

...дочка нєха(и) ростєтъ якъ тєлица. Пор. рядки народних пісень: «Мати стоять як корови, дочки як телиці» (Лукашевич, стор. 139); «Вдови як корови, дівки як телиці» (Грінченко, III, 1505, стор. 648).

62. ...гє(т) мановъ булавы // до которы(х) потрєба хотящы(м) головы. Пор.: «До булави треба голови» (Номис, 753, стор. 17).

И інны во(и)сковыє дѣлаютъ клє(и)ноты. З «Опису клейнодів» від 1788 р. довідуємося, щó це за речі: «Печать и шнур з двумя кистями золотыми, печать в футлярѣ серебреном вызолоченом..., ящик оклеен бархатом зеленым и золотым позументом, мѣстами серебряные вызолоченые бляхи... В нем: булава золотая з брилиянтами..., печать войсковая в оправѣ золотой...» (Ал. Л-ий, Гетманские клейноды, «Киевская старина», т. II, 1882, травень, стор. 343—344).

...вла(с)тєлскіи лѣски — спеціальні палиці, які були ознакою судового чину. Пор.: «Лѣска судейская чорная, гибановая» (Величко, III, стор. 554).

63. ...Іюдина ча(ст) ожидає(т) іхъ. Порівняння убивць, в тому числі «отцеубийців», з Іудою навіяне Климентію апокрифічним оповіданням псевдо-Ієроніма або народними версіями його (див. прим. до вірша 28). У апокрифі читаємо: «...Іюда взем камень ударив у вію і убив Рувима язвою смертною, отца своєго...» (Апокрифи і легенди, II, стор. 344).

Нє узря(т) лица во вѣк пр(с)тои тр(о)цы. У «Ходінні богородиці по муках» «забойцы» висіли у пеклі вниз головою (Апокрифи і легенди, IV, стор. 148).

...Ѡ людє(х) добры(х)... и ѡ стра(н)нопріємны(х). Цикл віршів (64—69), видимо, автобіографічного характеру. На ньому виразно позначився вплив слів «О нищелюбии», «О милости», «О страннолюбіи», «О странноприимничествѣ», які прищеплювали євангельські засади і були дуже поширені у різних збірниках. Зокрема, простежується чимало точок зіткнення з вищезгадуваним «Словом о милості» (див. прим. до вірша 43).

64. Кто стра(н)ыхъ и убоги(х) в до(м) сво(и) при(и)муєтъ // то(и) сєбѣ поко(и) вѣчны(и) в(ъ) нб҃си готуєтъ. Пор.: «Должніи страннопріимствовати..., себѣ же от господа бога благоволеніє наслѣдим» (Слово о милости, стор. 89).

...са(м) стра(н)ствовавы(и) бг҃ъ. Народ вважав, що у період між великоднем та вознесенням Христос ходить по землі як старець (Максимович, стор. 480; Грінченко II, 100, стор. 149).

...В (ъ) ни (и) ди в радо (ст) вѣчну. Тут і далі Климентій переказує зміст відповідних місць з євангельської сцени останнього суду. Пор.: «...Внидете в царствіє небѣсноє» (Матвій, V, 20).

65. Ни за что убо та (к), я (к) бо (л) шъ за мл (с) тыню // буде (т) мѣти себѣ бжію блгостыню. У «Ходінні богородиці по муках» цілий розділ присвячено душам, «которіи милостиню творили и в покаяніи померли, за тоє их през пропаст милостиня преносит» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 150).

Сторыцею бо, рече, млстивы (и) при (и) мет // и жыво (т) вѣчны (и) о (т) бга воспри (и) мет. Пор.: «Сторицею пріимет и живот вѣчный наслѣдит» (Матвій, XIX, 29). Слово «рече» в старовинних пам'ятках вживали тоді, коли джерело, на яке посилався автор, вважалося відомим читачеві.

66. Пише (т) Екклесіасте (с)... Цитуючи з пам'яті, Климентій помилився: у Еклезіаста такої сентенції нема.

Ища (и), рече, обрящете (т) и прося (и) получитъ. Пор.: «Просите — и дастся вам; ищите и обрящете» (Матвій, VII, 7).

67. ...Еже мѣе (т) хто сво (и) достато (к) // то (и) ѕавше мѣетъ совє (р) ше (н) ны (и) и статокъ. Пор.: «Достаток чинит статок» (Климентій, 218; Номис, 1362, стор. 29). У збірці проповістей Климентія є інший варіант цієї народної приказки з його власним коментарем (Климентій, 270). Цікаво зробити порівняння з дещо іншим коментуванням приказки Франком у варіанті: «Статок робить достаток» — «Статкуючи в житті, чоловік звичайно доробляється поважного становища» (Франко, III, 1, 1, стор. 174).

68. Ѡ члвѣку, котры (и) я (л) мужну даваетъ // а ему за тое са (м) бгъ нагорожаетъ. Пор.: «Хто бідному дасть, тому бог віддасть» (Франко, I, 1, 25, стор. 54) або «Хто даст бідному, то йому даст пан біг» (Франко, I, 2. 202, стор. 526).

69. ...яко ѕѣницу ѡка все (г) да сохраня (и). Біблійний вираз (Псалтир, XVI, 8), що став крилатим (Удовиченко, стор. 402).

70. Не мѣ (и) собѣ сто ко (п) як сто друго (в). (Климентій, 1385; Номис, 9512, стор. 184).

...гроши — слына. (Климентій, 155; Номис, 1443, стор. 31; Франко, I, 2, 51, стор. 470). Пор. з рядками весільної пісні дружків:

Тобі гроши — слиня
Брату сестра мила

(Грінченко, III, 755, стор. 432;
варіанти — там же, 999, стор. 483;
Франко, I, 2, 51, стор. 470).

...друзы не забуду (т) як яка҂ годына // Хова (и), бже, пригоды... подадутъ рату (н) ку. Климентій відштовхується від народних афоризмів: «Поратуй мене в пригоді, а в доброму разі не потребуєм ратунку» (Климентій, 771; Номис, 2320, стор. 46) та «В пригоді пізнавай приятеля» (Номис, 9528, стор. 184; Франко, II, 2, 3, стор. 589).

...не імаиса҂ хто ко (л) векъ за прыгоду. Пор.: «За сон і за пригоду не імайся» (Климентій, 1448; Номис, 1754, стор. 37).

72. ...Чи плака (в) бы слѣ (п) сте (ж) ки // Если (б) хо (ч) мало видѣвъ прохо (д) якои сте (ж) ки. Пор.: «Чи плакав би слѣпый, если б стежку видѣв» (Климентій, 1210; Номис 5375, стор. 104; Франко, III, 1, 9, стор. 115).

Една (к) добро и едно ѡко, же тако (ж) види (т). Пор.: «На одно око сліпий, а на друге не видит» (Франко, III, 2, 71, стор. 502).

74. ...на (д) всѣхъ болѣзне (и) злѣ(и) ша голо (в) на ҂. Див. вірш 361 — «Ѡ хоруючи(х) на болѣзн(ъ) голо(в)ную».

75. Ω ...чинячи(х) расколы, то є(ст) ту(р) бацѣи. Термінологія, характерна для ділової мови (Протокул до записання справ поточних на рок 1683, стор. 210). Пор. з виразом у пам'ятці полемічного письменства від 1621 р.: «Турбаціи, незгоды, заверухи...» (Палінодія, или книга обороны кафолической святой апостолский всходней церкви... през архимандрита Захарію Копистенського написана..., «Памятники полемической литературы», кн. 1, СПб., 1878, стовп. 1055).

Посполитє мовя(т) то: Да(ст) бгъ сѧ упити, а ѡнъ нє хочє(т) пяны(и) спати сѧ положити. Пор. Климентій, 208 та «Слово о постѣ»: «То єсть не пьяница, иже упився ляжет спати,— то есть пьяница, иже упився толчет, біет, сварится» (Костомаров,стор. 137—138).

...бє(з) ви(н) ны(м), мовя(т), жа(л) завшє много можє (Климентій, 288; Номис, 7470, стор. 144).

...бода(и) таки(и) бу(н) товникъ наглє зслыслъ. Пор.: «Бодай ізслиз як сніг на весні» (Франко, II, 1, 1, стор. 221); «Так як слиз» (Номис, 1892, стор. 39).

І прислов(ъ) ѧ мовятъ: Пи(и) да нє вы(и)... Див. прислів'я, додані Климентієм до вірша 107; а також: Номис, 11452, стор. 224.

...ляжъ споко(и)но спати и чє(ст)но проспись ѧ. Пор.: «Коли двоє кажуть «п'яний», то лягай спати» (Номис, 10744, стор. 209; Франко, II, 2, 3, стор. 610).

...ѡ богатства(х), и ѡ нищєтахъ, и о нє(н) дза(х), и ѡ скорбєхъ, и о пєчалєхъ, и ѡ мятєжахъ. Див. прим. до вірша 6. Пор. з подібним нагромадженням однорідних іменників у Вишенського: «...В бѣдѣ, неволи, скорби, мятежи...» (Вишенський, стор. 13).

76. ...богачъ судя(м) очи мздою забиваєтъ // и тоєю до ко(н) ца ѡны(х) ослѣпляєтъ. Біблійні образи («Дары бо ослѣпляют очи...», Ісход, XXIII, 8; «Десница их исполнися мзды», Псалтир, XXV, 10), що варіювалися у творах викривального характеру, пор.: «Лихоимца очи мзда ослѣпляєт» в «Словѣ Іоанна Златоуста о богатых и немилостивых, яке ввійшло до «Ізмарагда» (Яковлев, стор. 73).

...в здоров(ъ) ю, бѣдны(и), шва(н) ковати. Пор. з виразом інтермедії «Нищих два» у Дернівському збірнику кінця XVII — початку XVIII ст.: «Не шванковал в здоровълю...» (Гординський, стор. 52).

на ско(р) бъ и на слєзы и(х) око(м) нє сматряєшъ. Гострий закид «всевидящому оку» — образу, породженому уявленням про божу всеприсутність. Див. розділ у «Книзі Єноха»: «О како никто же может укрытися рожденный на земли, ни дѣло єго потаитися... Аз вся вижду» (Апокрифи і легенди, I, стор. 57). Пор.: «Боже око не дрімає» (Франко, I, 1, 5, стор. 99). Пор. у Тараса Шевченка: «Чи бог бачить із-за хмари наші сльози, горе?» (Шевченко, I, стор. 240).

...судіѧ єстє(с) справє(д) ливы(и). Див. прим. до вірша 57.

...сотвори(ж) и на зємли в пно(в) су(д) правдивы(и). Пор. з біблійними виразами: «Сотворих суд и правду» (Псалтир, CXVIII, 121) та «Положит на земли суд» (Ісайа, XLII, 4). Пор. ще «Сотвори съсуд честен» (Требник, I, стор. 176).

...дару(и) властє(м) ми(р) и любо(в) в іхъ ср(д) ца. Пор. з молитовною формулою: «Твой мир и твою любов даруй нам» (Требник, III, стор. 87).

77. Ω мятєжно(м) житіи... Пор. заголовок розділу в «Ізмарагді»: «О мятежи житія» (Яковлев, стор. 183).

Великъ свѣт да нѣгдє дѣ(т)... (Климентій, 105; Чубинський, I, стор. 292; Франко, III, 1, 6, стор. 68). Вираз, характерний і для давньоукраїнської книжної лірики (Угроруські духовні вірші, XLVII, 66, стор. 78; Франко, Карпаторуська література, XXXVIII, стор. 146).

...нє зна(и) дє(т) убоги(и), гдє бєзско(р) бно пожит(ъ). Пор.: «Бѣдному усюдых бѣдно» (Носович, стор. 12); «Бідному всюди біда» (Франко, I, 1, 11, стор. 53).

...Хоч(ъ) пєчал(ъ) на єдну годыну, // кому лучитъ — запомни(т) и мылу родыну. Пор.: «Як добра година, то знайдеться родина, а

в злій годині — нічого по родині» (Номис, 2311, стор. 46). Пор. ще рядки лірницької пісні:

Ой прийде той час
І тая година,
Що не порятує
В нещастю родина
(«Киевская старина», т. LII, 1896, березень, стор. 83).

80. Дывнаѧ рѣчъ, що в хатѣ пѣчъ (Климентій, 190). Пор.: «Добра то річ, що є в хаті піч» (Номис, 7494, стор. 144; Чубинський, I, стор. 297; Франко, II, 1, 17, стор. 11). «...Піч у селянськім побуті — се головний осередок родинного життя»,— коментував варіант вищенаведеної приказки Франко (II, 2, 6, стор. 548).

...ср(д)цє єго крѣпко увядаєтъ. Пор.: «...Печаль мужу вредит сердце» (Притчі Соломона, XXV, 21); «Ржа з'їдає залізо, а печаль серце» (Франко, III, 1, 1, стор. 10).

82. ...ѡгнь прє(д) водою хо(ч) нє ра(д) смиряє(т). Пор.: «Огнь горящь угасит вода» (Сірах, III, 30).

84. Писано бо, жє ско(р)бны(мъ) засыхаютъ кости. Пор.: «Мужу же печалну засушыт кости» (Притчі Соломона, XVII, 22). Образ, що часто зустрічається в староруському письменстві (Данило Заточник, Серапіон Володимирський, «Пчела»).

86. Вірш у формі діалога з богом. На творі виразно позначилась образна система «Псалтиря» (див. Псалтир, XII, 2, XVII, 18; XXIV, 17 та ін.).

87. Вірш-діалог між тим, хто молиться, і богородицею. Побудований на типових для духовної лірики, зокрема для богородичних віршів (пісень, молитов), образах. Пор. з молитовними піснями Климентія — 328, 335, 338 (див. прим. до цих віршів).

88. Призыря(и) на землю и творя(и) ю тря(с)тысѧ — дослівна формула «Псалтиря» (CIII, 32).

89. ...такъ жи(т), я(к) набѣжи(т) // I ты(м) рогомъ чєсаты(с), которы(мъ) достанєтъ. Контамінація двох приказок: «Так жить, як набіжить» (Номис, 9886, стор. 192; Чубинський, I, стор. 251; Франко, II, 1, 61, стор. 123) та «Тим рогом чешись, котрим достанеш» (Климентій, 866; Номис, 9845, стор. 192; Чубинський, I, стор. 25; Франко, III, 2, 5, стор. 306).

Богатство кому то бг҃ъ исхочє(т) дароват(ъ), // ины(и) мало на тоє будєтъ и працоват(ъ). // А ины(и) хо(ч) прє(з) ввє(с) вѣкъ труды полагаєтъ, // а єдна(к), побѣдє(н) никъ, мало чего має(т). Пор. з відповідною картиною, змальованою сучасником Климентія Антонієм Радивиловським: «...Бог яко самым человѣком рядит и устрояєт. (Єдин) з молодости своєй працуєт аж до крвавого поту, служит, гандлюєт, робит безпрестанку, а нѣчого не маєт, нѣчого не выслужит, а другій мало и працуєт, мало робит, мало и служит, а всего маєт у себе по достатку («Огородок Марії богородицы, размаитыми цвѣтами словес... през... Антонія Радивиловского... насадженный», К., друкарня Києво-Печерської лаври, 1676, стор. 563). Див. ще народні сентенції: «Інший легко робить, та хороше ходить, а деякий робить, то й піт кривавий його обливає, а нічого не має» (Номис, 1691, стор. 35); «Чоловік робить, працює, а не має ніц» (Франко, III, 2, 144, стор. 535).

...Если (б), правє мо(г)ли всѣ богатыми бы(т) // то нѣкому было бы и хлѣба робит(ъ). Пор.: «...Аще ли убог єси, то своима руками дѣлая свои хлѣб...» (Козма Пресвітер, стор. 54). Див. ще: «Я вашець і ти вашець — а хто нам хліба напашець?» (Номис, 1175, стор. 25).

90. ...з(ъ) того удє(р)жан(ъ)ѧ пожытко(в) нє маютъ. Пор. «Злий набуток не йде на пожиток» (Франко, II, 2, 1, стор. 423).

91. Нє ба(р)зо тєпе(р) власти Хр҃ту по(д)ражаютъ, // и(ж) проступившы(х) рѣдко ко(г)да и(х) прощаю(т). Йдеться про

євангельську притчу, згідно з якою Христос простив людей, що не дали йому притулку (Лука, IX, 56).

92. Ω волочащи(х) сѧ понєволѣ людє(х). За часів Климентія тривала міграція населення України. Якщо після возз'єднання України з Росією люди йшли з Правобережжя на Лівобережжя, то в кінці XVII — на початку XVIII ст. потік міграції змінив свій напрям: з Лівобережної України переходили на Запорожжя, в південні райони Росії та на правий берег Дніпра. Проте і там населення не затримувалось на одному місці (Компан, Міста України, стор. 51, 52, 131—133).

...пожа(л) сѧ б҃жє. Сталий народний вираз (Франко, I, 1, 305, стор. 85).

...Пусти(в) б҃гъ Микиту // на уставичную ю(ж) у миръ волокиту (Климентій, 768; Номис, 2120, стор. 43; Франко, II, 2, 11, стор. 391).

А поку(л) взы(и)дє(т) с҃лнцє, выѣ(ст) ѡчи роса (Климентій, 759; Чубинський, I, стор. 271; Франко, III, 1, 10, стор. 148).

...смє(р)тнаѧ коса // Прєсѣчє(т) жызнь. Образ богослужебных книг (пор.: «Смертная секира посѣчет вы» — Требник, I, стор. 823), набув великої життєвості (див., наприклад, «Дневные записки св. Димитрия Ростовского», М., 1781, стор. 105), особливо у філософській ліриці (Співаник з початку XVIII в., XXXVI, стор. 39; Угроруські духовні вірші, XLVII, 70, стор. 84). Пор. з 10-ю піснею «Сада божественных пѣсней» Григорія Сковороди: «Смерте страшна, замашная косо!» (Сковорода, II, стор. 20) та відомим образом смерті-косаря, створеним Шевченком:

Понад полем іде
Не покоси кладе,
Не покоси кладе — гори
(Шевченко, II, стор. 17).

93. Трычислє(н)на вєщъ sѣло ми ско(р)бъ наношає(т) // грѣхъ, нємо(щ), нищєта, а кро(м) сы(х) нє быває(т). Пор. біблійний зворот: «Тріє ми суть невозможная уразумѣти, а четвертаго не вѣм» (Притчі Соломона, XXX, 13).

94. ...скорби и пєчали на радо(ст) прєтворити. Див. прим. до вірша 28.

96. ...єго хранилъ бы б҃гъ ...и стокро(т) возмєзди(л). Климентій переказує євангельську тезу про «стокротну» винагороду (Матвій, XIX, 29). Див. ще прим. до вірша 65.

Б҃лжє(н) бо мл(с)тивы(и). (Матвій, V, 7). Див. ще прим. до вірша 65.

99. ...роскошєи свѣтовы(х). Образ, часто вживаний у давньоукраїнському письменстві (Требник, I, стор. 931; Вишенський, стор. 175; Макарій Єгипетський, стор. 379; Радивиловський, стор. 123).

...во іноцє(х) бє(з) имѣніѧ трудно и вє(л)ми ну(д)но. Пор. з образами та ідеєю пісні у співанику Шелестинського:

Нудно минѣ, що я думаю,
Лиху долю проклинаю:
Нѣсть утѣхи в цѣлом вѣку,
Трудно жити человѣку.
. . . . . .
Пойшов би я до манастиру,
Але сам собѣ не вѣру,
Бо там треба много сили,
Щоби бѣси не съкусили
(Два співаники половини й третьої чверті XVIII ст., стор. 133).

Словесна пара «трудно — нудно» типова для народнопісенних творів (часто — римоване закінчення). Пор.:

Да чомусь минѣ нудно,
И серденьку трудно
(Максимович, стор. 60).

...з-за дубовы(х) двєрє(и) нє будє(т) и видѣт(ъ). Ідіоматичний зворот, своєрідно розширений Климентієм. Пор.: «За дубовые зайшло двери» (Климентій, 344); «Сидить, як убогий за дверми» (Франко, III, 1, 29, стор. 90); «Як у бога за дверима» (Батюк, стор. 232; Удовиченко, стор. 413).

Із рукъ, бѣдны(и) нєборакъ, будє(т) ю(ж) глядѣти. Ідіоматичний зворот. Пор.: «З рук глядит батько у сина...» (Климентій, 362; Номис, 9300, стор. 179).

100. ...пяному зда(ст)сѧ, жє и козы в золотѣ (Климентій, 1038; Номис, 11445, стор. 224).

У пяного рєшєто грошє(и),— повѣдає, // а кгды проспи(т)сѧ, тогда и чєха нє має... // а трє(з)вому нѣзащо рєшєта купити. Пор.: «У пяного решето грошей, а проспится — и решета нѣзащо купити» (Климентій, 1037; Носович, стор. 146; Симоні, стор. 135).

101. ...пяны(и) доброво(л)но хоробы добудєтъ, //а ѡсобно и грѣха часо(м) придобудєтъ. // Кгды (ж) скорѣ(и) згрѣши(т) пяны(и) и самому б҃гу, // и людям, упившисѧ, вчини(т) пако(ст) многу. Пор. засудження пияцтва Козмою Пресвітером: «...Піяница мерско єсть богу и человѣком... И грѣхи души и болѣзнь тѣлу» (Козма Пресвітер, стор. 34).

У винѣ, рєчє, є(ст) блудъ, нє упива(и)тесѧ (Послання Павла до ефесів, V, 18).

...стомаха рады испы(и) мало вина (1-е послання Павла до Тимофія, V, 23).

102. ...нє вино, лє(ч) пянство проклято. Пор. з біблійною сентенцією: «Не винно віно, укоризненно же піянство» (Притчі Соломона, XX, 1), що стала крилатою: «Не винно вино, виновато пьянство» (Симоні, стор. 128); «Не винна горівка, а ті винні, що її пют» (Франко, I, 2, 37, стор. 417) або «То не горівка винна, то слаба голова винна» (Франко, I, 2, 24, стор. 417).

...ап(ст)лъ сты(и) всє написалъ. Йдеться про послання Павла, в яких він таврував пияцтво (1-е послання до корінфян, VI, 10; Послання до ефесів, V, 18; 1-е послання до Тимофія, V, 23).

...сиє слово многи(мъ) гл҃гола(л) особно: //нє ядыи ядущаго да нє осуждаєтъ// и нє піяи піющыхъ да нє укоряєтъ. Звіряючи з «Євангелієм» наведені Климентієм апостольські слова, знаходимо лише першу половину цитати: «Не ядый ядущаго да не осуждает» (Послання до римлян, XIV, 3). Другу її половину Климентій додав від себе, виходячи, насамперед, з ідеї свого твору і спираючись на Козму Пресвітера, який саме так передавав повчання Павла. Пор.: «...Да не осуждает о ядении и о питіи» (Козма Пресвітер, стор. 74).

104. Давъ б҃гъ и горѣлчаны(и) труно(к) на пожытокъ. Пор.: «Дай, боже, на пожиток (як колють кабана)» (Номис, 320, стор. 7).

...часо(м) нємощъ пу(д) крѣпляєтъ. Пор.: «Мало віна пріємли ... ради... частых твоих недугов» (1-е послання Павла до Тимофія, V, 23) або «Яко по малу вино пиємо, здравиє приносит» (Козма Пресвітер, стор. 33).

...сму(т)ных іногда мало пу(д) вєсєляєтъ. Пор. з крилатими виразами: «Вино розвеселяє серце...» (Франко, III, 2, 3, стор. 402) або «Горілка серце веселить» (Номис, 14105, стор. 277), що ведуть свій початок від біблійного афоризму: «Вино

веселит сердце человѣка» (Псалтир, CIII, 15). Пор. з віршами сучасника Климентія:

Вино веселит сердце человека
Зготованноє всѣм родом от вѣка

(Самоил Мокрѣєвич, Виноград домовитом благим насажденный, К. (?), 1697, стор. 3, а також: В. Н. Перетц, Отчет об экскурсии Семинария русской филологии в Петроград 30 января — 7 февраля 1915 г., К., 1915, стор. 24—30).

105. ...я(к) хоры(х) по(ст), тако пяны(х) мо(л)ба важна. Пор.: «Пяного молитва як хорого пост» (Климентій, 767; Номис, 11479, стор. 224; Франко, II, 2, 15, стор. 611).

...пяного таково, мовя(т), молєніє // як фарысє(и)ско нєгды(с) было хвалєніє. Мається на увазі євангельська притча про митаря і фарисея. Обидва ввійшли до церкви і почали молитися. Фарисей самозадоволено перераховував, щó він дає богові («...хвалу тебе воздаю, пощуся двократы в субботу, десятину даю всего, єлико притяжу»), а митар лише каявся у своїх гріхах (Лука, XVIII, 10—14).

106. Если мовя(т): Трє(з)вому мо(щ)но з пяны(м) жити // то можє(т) и поросѧ из(ъ) вовкомъ пожити. Пор.: «Любить, як вовк порося» (Номис, 5080, стор. 98).

...що в трє(з)вого на вмѣ житє(л)ствує(т) // то пяны(и) самы(м) слово(м) нє запамятствуєтъ. Пор. Климентій, 1248; (Номис, 11487, стор. 224; Чубинський, I, стор. 281).

107. Яко тя(ж)ко трєзвому из(ъ) пяны(мъ) обытат(ъ) // тако и писмє(н)ному из просты(м) пробуват(ъ). Пор.: «Не любить тверезого п'яний, розумного дурний, доброго злий» (Франко, III, 2, 3, стор. 526).

...ко(ж)ды(и) собѣ любитъ равна. Пор.: «Знайде рівню рівня...» (Франко, III, 2, стор. 14).

Добро тому пи(т), в ко(м) хмѣл(ъ) спи(т) (Рудченко, стор. 248).

Пи та ума нє пропии (Номис, 11442, стор. 224; Рудченко, стор. 248).

Пи(и) да нє вы(и). Див. прим. до вірша 75.

Пи(и) да нє впива(и)сѧ, мє(ж) чужыми лю(д)ми выстєрѣга(и)сѧ (Рудченко, стор. 248).

108. ...нє єди(н) в(ъ) чловѣку норовъ пробуваєтъ. Пор. з подібною думкою у панегірику Григорія Бутовича на честь львівського єпископа Арсенія Желиборського: «Єднак не всѣ єднакой з роженя натури» («Єводіа, албо слодковонный... духовных цнот запах...», у кн.: Кирило Студинський, Три панегірики XVIII віку, ЗНТШ, т. XII, 1896, стор. 25).

...гды бы аг҃лъ б҃жи(и) з(ъ) н҃ба пришолъ. Пор. подібний зворот у Козми Пресвітера: «...Аще и ангел будет, а не человѣк» (Козма Пресвітер, стор. 44).

...без(ъ) штуки (б) нє оды(и) шолъ. Пор. народний вираз: «Без штуки не ступиць» (Носович, стор. 5) або: «Вдало му сі за штуку», який Франко так коментував: «Вирвався жартом або хитрощами із якоїсь немилої пригоди» (Франко, III, 2, 2, стор. 344).

...хмѣл(ъ) зда(в)на такую в собѣ справу маєтъ, // жє на(и)бо(л)шє(и) на злоє людє(и) привождаєтъ. // А до доброго ба(р)зо мало ѡ(н) приводит. Пор. з «Притчею про хміль» (за списком XVII ст.): «А таков нрав имѣю: добро все от него отставлю і наведу на него все худое» («Памятники старинной русской литературы», вип. 2, стор. 448). Пор.: «Горілка до добра не доведе» (Рудченко, стор. 246; варіант — Номис, 11462, стор. 224).

«Уступ про хміль,— коментував цей вірш В. М. Перетц,— нагадує коротенький віршик Величковського» (Вірші єром. Климентія, стор. XLVI). Наводимо його для порівняння:

Щось бозкого до себе пан хмѣлъ закравает,
бо смиренных возносить, вынеслых смиряет.

Вышшіє суть головы над всѣ члонки тѣла,
а ноги теж в низкости смиренны до зѣла.
Леч пан хмѣль, гды до кого в голову вступает,
голову понижает, ноги задирает
(Величковський, стор. 105).

109. При окказіи слушно(и) можє(ш) дѣло справи(т). Пор.: «Оказія ми ся трафила» (Франко, II, 2, I, стор. 470).

110. Ѡ урядовых людєхъ, слухаючи(х) ябєдниковъ. Відчутний зв'язок з 53-м розділом «Тестаменту» царя Василія (див. прим. до вірша 226) — «О том, абы не слухати обмовиск» (Тестамент, I, стор. 169).

111. Ѡ свѣдитєлєхъ нєправдивы(х). Див. прим. до вірша 40.

112. ...ѡ чє(р)нцахъ и о хотящы(х) в чє(р)нєчєство. На творі позначився вплив «Слова на єретики» Козми Пресвітера, зокрема ідей розділу «О хотящих отити в черныя ризы» (Козма Пресвітер, стор. 53—60), які Климентій розвиває стосовно української дійсності і власного життя.

Z давны(х) часо(в) свѣтовы(и) лю(д) то повѣдаєтъ, жє никого чє(р)наѧ рыза нє сп҃саєтъ // ... I бѣлаѧ рыза також нє погубляєтъ. Климентій посилається на сентенцію Козми Пресвітера «Не спасут бо нас ризы черныя, ни погуоят бѣлыя» (Козма Пресвітер, стор. 54), що набула великої популярності і стала крилатою (Климентій, 1190. Пор. ще: «Чорна риза не спасе, а біла в гріх не введе» (Номис, 205, стор. 4).

...на грѣхъ покута бываєтъ. Пор.: «Де гріх, там і покута» (Номис, 124, стор. 3; Чубинський, I, стор. 284) або: «Нема гріху без покути» (Франко, I, 2, 42, стор. 460).

...навяза(в)ши (б) на сѧ камє(н), в(ъ) воду втопи(л). Пор. Климентій, 1337; (Номис, 2638, стор. 53; Франко, II, 1, 2, стор. 135).

...свѣцкимъ здаєтсѧ то(и) чи(н) за хлѣбъ пшєничны(и) // апострыгши(с), позна(в)ши, да(л) бы и za житны(и). Пор. з народним афоризмом: «Голодному здається кожен хліб за булку» (Номис, 12108, стор. 237), а також із поширеним у тодішньому побуті виразом: «Дати чернечого хліба» (Номис, 12842, стор. 253).

...всѣ свѣтовыє людє, ка(и)тє(с) на насъ! Пор. вираз з народної творчості: «Кайтесе, люди, абесте так ни робили, бо й вас таке чікає!» (Пісня про покритку, стор. 67) або: «Каяться на кому» (Номис, 3910, стор. 76).

...кгды хочє(т), нєха(и), здра(в) в чи(н) то(и) вступає(т). Пор. зі «Словом на єретики»: «Хощеши чернець быти — возми» (Козма Пресвітер, стор. 49).

...охочого нє вня(т). Народна ідіома (Климентій, 708; Номис, 4955, стор. 96).

...лѣпшъ чину того нє при(и)мати, // нѣж приня(в)ши, скину(в)ши, б҃гу наругати. Пор. з біблійною сентенцією: «Лучше бо бѣ им не познати пути правды, нежели познавшим возвратитися вспять» (2-е послання Петра, II, 21) та з переказом її Козмою Пресвітером: «Уне бы им не познати истины, нежели познавши, уклонитис» (Козма Пресвітер, стор. 58).

113. Ѡ гл҃голющы(х), яко... інокомъ нє трєбѣ жадных мѣти стяжани(и). Коментуючи цей вірш, В. М. Перетц зазначив, що «Климентій поділяв йосифлянські погляди на питання про монастирські маєтки» (Вірші єром. Климентія, стор. XLVI). Йосиф Волоцький — ігумен Волоколамського монастиря — різко виступив проти «нестяжательства», що його проповідували російські духовні діячі Нил Сорський, Артемій Троїцький, Васіян Патрикеїв, трохи пізніше — Максим Грек і суть якого полягала у вимозі відмови монастирів від земельних угідь, отже, від прибутків. «Нестяжателі» зазнали нищівної поразки, проте ідея секуляризації монастирських земель виявилась життєвою і була реалізована Катериною II у 1764 р.

...голы(х) и прышелцовъ часомъ не при(и)маютъ. Пор. з рядками популярного в той час полемічного твору XVII ст., який висміював пожадливість монастирського начальства: «Хто прійдет до кляшторных ворот, теды зараз воротный испытает:

Хто там єст преде враты? Що несієш? Ци віеле?
Прожно ренце ніе маіо місца в тым косціеліе!

(А. Крыловский, Святого Кирілла, ексарха александрійського, игумена, наука о противной унии, против благочестивых священников православных ясноє указаніє, «Чтения в историческом обществе Нестора летописца», кн. 6, 1892, стор. 21—22).

...и в лекція(х) пишу(т)... Видимо, йдеться про рукописні «Лекції словенскіє...», які подають український переклад-коментар церковнослов'янських сентенцій про бідність і багатство, переваги душевної чистоти над родовитістю тощо. Автор їх — Дем'ян Наливайко, видатний діяч культурно-визвольного руху кінця XVI — початку XVII ст., брат знаменитого ватажка козацько-селянського повстання Северина Наливайка (К. Кочержинський, Лекціи словенскіє Златоустого от бесѣд евангельськых от иерея Наливайка выбраніє, «Сборник ОРЯС АН СССР», т. CI, № 3, Л., 1928, стор. 383).

Хто бога(т), то(и) всѣмъ братъ, // а хто ничого не має(т), того нихто не знаєтъ. Афоризм, скомпонований з двох приказок (Номис, 1599, стор. 34). У такій складній формі вживається у збірці Климентія, а також в інших рукописних збірках XVII ст. (И. Срезневский, Сведения и заметки о малоизвестных и неизвестных памятниках, «Сборник ОРЯС», т. XII, № 1, СПб., 1874, стор. 373; І. Франко, Бібліографічна рідкість, ЗНТШ, т. VI, 1895, стор. 4; див. також: І. Франко, III, 2, 36, стор. 391). Пізніше першу приказку трансформував Г. Сковорода в «Бранѣ архистратига Михаила со сатаною о сем: легко быть благим» («Сколь богат, всѣм брат, и честен, и пригож»), зазначивши, що її взято з «древняго трагедіографа Эурипида» (Сковорода, I, стор. 452).

114. Ѡ іноцехъ [насъ ю(ж)] послѣдныхъ, те(р)пящыхъ безви(н)нѣ и по винѣ прємногіѧ sѣло напасти, и ско(р)бы, и гонєніѧ, и оклєвєтаніѧ, и нєнависти, и всячєскіи ѡzлобленіѧ. Пор. з назвою твору Дмитра Туптала (Ростовського) «Аналогія в утоленіє печали человѣка, сущаго в бѣдѣ, гоненіи и озлобленіи...» (Чернігів, друкарня Свято-Троїцького монастиря, 1700).

С҃тыє о҃ци нєгды(с) тоє... написали... // будут, мовят, на інокъ многи гонєніѧ. Про страдницьку долю монахів згадувалося, зокрема, й у «Слові на єретики»: «Крѣпце терпиши приходящая напасти, от бога и человѣк не стужащеси...» (Козма Пресвітер, стор. 49).

...ско(р)бы прєте(р)пятъ и бѣды // з(ъ)бавлєни сбрящу(т)сѧ о(т) вѣчнаѧ бѣды. Пор.: «И паче должни єсмы страдати — да избудем лютых мук» (Козма Пресвітер, стор. 51).

...за те(р)пєніє да(и), б҃жє, сп҃сєніє Див. примітку до вірша 38.

116. Ѡ уєдинєніи іночєскомъ. Цей вірш — своєрідний диспут з Козмою Пресвітером, який у «Слові на єретики» (у розділі «О затворницах») ганьбив тих монахів, які в «затворы влазят, ... не могуще с чернцы дне пребыти миром» (Козма Пресвітер, стор. 60). Климентій дотримується протилежної думки, бо, де багато монахів, «та(мъ) ненавис(т) и вра(ж)да часто сѧ украдає(т)».

118. ...Х҃с ѡ҃цу послушє(н)ство творилъ. Про відносини між Христом та Іосифом розповідається в апокрифічному «Євангелії» Хоми і в створених під його впливом народних переказах. Пор. вираз з «Слова человѣческого о младенствѣ Ісус Христовѣ царском» (початок XVIII ст.): «И паки во время сѣянія иде Ісус со отцем сѣяти пшеницѣ на ниву, єгда же отец єго обѣдаше, и посѣяв пшеницѣ єдну спуд, во єдин же день

пожне и сотре и принесе десять спудов пшеницѣ отцу своєму» (Апокрифи і легенди, II, стор. 161).

...яко пчєла з розны(х) цвѣто(в) мє(д) збираєтъ // та(к) и іно(к) правдивы(и) в(ъ) мн(с)ты(р) пріяєтъ. Подібну аналогію між бджолами і ченцями провів староруський письменник Кирило Туровський (нар. між. 1130—1134 — вмер біля 1182 р.) у своєму творі «Слово Кирила недостойнаго мниха по пасцѣ, похваление въскресения, и о арътусѣ, и о Фоминѣ испытаньи ребр господних», поширеному у списках XIV—XVIII ст.: «Нынѣ мнишьскаго образа трудолюбивая бчела свою мудрость показающи вся удивляеть, ... и си на цвѣты възлѣтающи, медвены сты стваряють, да человѣком сладость и церкви потребная подасть» (Кирило Туровський, стор. 417).

Ѡт здє починаю(т)сѧ вѣр(ъ)ши ѡ жєнахъ розны(х)... То єстъ ѡ добры(х) и о злыхъ... Тема «злих» и «добрих» жінок, яку вже досить широко розвинув «Старий завіт» («Притчі Соломона», «Екклезіаст», «Премудрість Ісуса, сина Сірахового» та ін.), пройшла через усю літературу людства. Особливого поширення набула вона у старослов'янському письменстві. Климентій продовжує розмову у традиційному дусі. З цього приводу цікавий лист І. Франка до В. Доманицького: «Слідом за Кулішем Ви, хоч і не так сердито, як він, докоряєте Климентію його неприхильним становищем супроти жінок. Але ж не забувайте, що Климентій — дитина свого часу і зовсім не жоден вищий тип, щоб ішов поперед свого віку. Наша стара література ставиться до жінки зовсім на становищі Екклезіаста, та так воно було й скрізь по Європі, з виємком хіба Провансу та трубадурів з їх шумним, а переважно нещирим культом дам, який не виключав брутального знущання над власними жінками. У Польщу той культ доходить аж у XVIII в. з усиленням французького впливу, а що ж хочете від монаха-бурлаки з початку того віку? Il ne s'agit pas de juger, il s'agit de comprendre» [1] (І. Франко, Твори в двадцяти томах, т. XX, К., 1958, стор. 621—622).

120. Ѡ злы(х) жєна(х). У вірші виразно простежується зв'язок з «Бесідою отця з сином» («Сказание и бѣседа премудра и чадолюбива отца, предание і поучение к сыну, снискателна от различных писаниі богомудрых отец и премудраго Соломона, Іисуса Сирахова, и от многих философов і искусных, о женстеі злобѣ», українські списки якої датуються XVII — першою половиною XVIII ст. (В. Н. Перетц, Отчет об экскурсии Семинария русской филологии в С.-Петербург 13—28 февраля 1911 г., К., 1912, стор. 80—82). Ряд положень вірша є афористичним викладом багатослівної розповіді батька і йде у тій самій послідовності, що й у «Бесіді отця з сином».

Подобає(т) таковы(и) вчинити совѣтъ на(мъ), // жє нѣдды нє даяти ни вчє(м) вѣры жєна(мъ). Пор.: «...и нѣ в чѣм им не вѣрити, и совѣту их не слушати, і своих тайн не объявляти» (Бесіда отця з сином, стор. 469).

Жєна(м) бо zавшє ла(т)во та(к) клятву спо(л)нити // я(к) прягнучому часо(м) воды сѧ напити. Пор. з «Книгою премудрості Ісуса сина Сірахова», де йдеться про «безстудну дщерь», що «яко жажден путник отверзет уста й от всякія воды ближнія испієт» (Сірах, XXVI, 12, 14).

...ащє бы мощ(ъ)но—sвѣзды з(ъ) нєба брала. Пор.: «Тільки звізд з неба не зніма!» (Номис, 5705, стор. 110); «Знімати з неба зорі» (Удовиченко, стор. 146).

...Ада(м) прє(з) жєну ласки бжо(и) о(т)палъ. Мається на увазі біблійна легенда про те, як змій спокусив Єву, а вона — Адама, за що бог вигнав їх обох з раю (1-а книга буття, III, 1—24). Цей факт згадується і у «Бесіді отця з сином» (стор. 461—465). Пор. з розповіддю Адама у великодньому «Дияліозі на персон седм» з «Дернівського збірника» кінця XVII — початку XVIII ст.:

...Єву, жену мою, до грѣху припровадил,
През котрую и мнѣ той же грѣх усладил,
Там от ласки бозкой зараз мя отлучил
(Гординський, стор. 12).

[1] Не йдеться про те, щоб судити, а про те, щоб зрозуміти *(франц.)*.

Л а с к и б ж о (и) о т п а л ъ — сталий книжний зворот. Пор.: «А цси не отпав Ірод... от ласки божей» в «Казанні на Стрѣтеніє господа нашего Ісуса Христа» з рукопису Ст. Теслевцьового (Апокрифи і легенди, II, стор. 134).

І и н ы є м н о г і є ч р є (з) ж є н ъ п о г и б о ш а. Пор.: «От жен бо многия крови пролияшася и царства разоришася» (Бесіда отця з сином, стор. 462).

...ж є н а ж є н ѣ є с т ь н є р а в н а, // я к в н ш о (м) н н ѣ в ѣ к у, т а к о ж д є и z д а в н а. Пор.: «Бог же ми даст жену добронъравну, въсякими добродѣтелми украшену» (Бесіда отця з сином, стор. 463).

...и п р є (з) м т є (р) б ы в а є (т) с к о (р) б ъ и г р ѣ х у в и н а. Пор.: «Родити не хочет и помышляет: егда отроча от чрева моего изыдет, и аз его своими руками удавлю» (Бесіда отця з сином, стор. 464). Див. також «Легенду про грішну матір» (Памятники старинной русской литературы, вып. I, стор. 101) і народні оповідання про злу матір (Грінченко, I, 157, 158, стор. 149—159).

... о (т) ж є н ъ и с т ы (м) с к о (р) б ы б ы в а л и. Пор.: «Слыши, сыне мой, како святиї отцы посъстрадали от жены». Далі у «Бесідѣ отця з сином» ця теза розкривається на прикладах Ноя, Лота, праведного Йосифа, Давида та багатьох інших мужів (стор. 465—466).

121 ...я к о д р є в о, н є і м у щ о п л о д у. Образ біблійного походження (Левіт, XXVI, 20), що широко вживався у староруському письменстві і далі в українській літературі XVII—XVIII ст. Пор. з вищезгаданим «Словом на Хомину неділю» Кирила Туровського (див. прим. до вірша 118): «...аки древа дубравная, не имущи плода» (Кирило Туровський, стор. 416—417), а також у «Словѣ о милости» (стор. 43), «Книзі Єноха» (Апокрифи і легенди, I, стор. 41) та духовній ліриці (А. В. П о з д н е е в, Стихосложение древней русской поэзии, Scando — Slavica, XI, Munksgaard, Copenhagen, 1965, стор. 13—14).

Н є п л о (д) н а... б ы л а А н н а..., б г ъ... п л о д є (й) д а р о в а л ъ. Про це розповідається у апокрифічному «Первоєвангелії Якова», поширеному на Україні у різних списках та переробках (Апокрифи і легенди, II, стор. 36—111). Пор. ще виклад цих подій у «Житіи Іоакима и Анны» Д. Туптала (Книга житій, I, арк. 61 зв.— 64 зв.), а також у духовних віршах (Угроруські духовні вірші, XLIX, 156, стор. 197).

...б г у м л ѣ т є с А... л ѣ к а (р) с т в о в а м ъ с є п р є (д) л а г а ю — біблійний образ молитви-ліків (Послання Якова, V, 15), звичайний у богослужебній літературі (Требник, I, стор. 445). Пор. із рекомендацією С. Полоцького у вірші «Чародѣйство»: «Бог — врачь есть всеистинный, к нему притекайте» (Полоцький, стор. 68).

А н ѣ з є л и (и), а н ѣ б а б ъ н а т о н є в ж и в а (и) т е. Заборони подібного змісту знаходимо у деяких українських списках «Первоєвангелія Якова», а також у оповіданнях на тему цього апокрифа. Зокрема, аналогічні рядки «...Не призва чародѣйвых бабъ, да ю помажут злою тою мастію плода ради» додані до переказу «Первоєвангелія», що міститься у львівському рукописному збірнику 1603 р. (Апокрифи і легенди, II, стор. 38, примітки). Про натяк на сучасність у цій дописці див.: М. Н. С п е р а н с к и й, Славянские апокрифические евангелия, «Труды восьмого археологического съезда в Москве 1890 г.», М., 1895, стор. 165. Пор. ще вимогу «Требника»: «Отрекостеся всея службы сатанинскія, яже єсть кобы, ворожки, примовки бабія, вълшебныя цылбы, чарования» (Требник, I, стор. 157). Див. закінчення вірша «Чародѣйство» С. Полоцького:

Лучше убо от скорби вѣрным умирати,
неже бабы, шептуны в помощь призывати
(Полоцький, стор 68).

122. Ѡ в д о в с т в є н н ы (х) ж є н а х ъ. Ідея вірша співзвучна настановам «1-го послання Павла до Тимофія» (V, 2—16). Пор. твір С. Полоцького «Вдовство», де викладені ті ж самі роздуми про долю молодих і старих «честных вдовиц» (Полоцький, стор. 59—61).

123. Д а (р) м о с А в и д и (т) ж є (н) с к ъ п о (л) з в ы (к) л ъ п и (с) м о у ч и т и. Пор. з свідченням Герасима Смотрицького, висловленим десь сто років перед цим,

про тяжіння жінок до грамоти: «Не толко мужчизны, але и з бѣлых голов нѣкоторые хотят вѣдати глубокости писма, таємницы догмат церковных...» («Ключ царства небесного» — западнорусское полемическое сочинение», 1587, «Архив Юго-Западной России», ч. I, т. VII, 1887, стор. 234).

...а їмъ, здаєть сѧ, яко бы и нєпотрєбно. Пор. з висновком Герасима Смотрицького: «Которым призвойтша бы куделя з веретеном, а нижли тоє, што писано пером» («Ключ царства небесного» — западнорусское полемическое сочинение», стор. 234).

124. Лє(ст) бо безсту(д)ныхъ жє(н) го(р) шъ, правє, о(т) трути(з) ны. Пор. подібний образ у народній приказці: «Молода жінка старому — трутизна» (Франко, II, 1, 88, стор. 129).

125. Ѡ тє(р) пєніи жєнстѣмъ, како в зымѣ студєности(и) нє боятъсѧ, ко(г) да во времѧ лютыхъ мразовъ на рѣкахъ хусты пєрутъ. Вірш має форму діалога (питання — відповіді) між неодруженим молодим чоловіком і, певне, духовною особою.

Подобно пєкєлнаѧ горячо(ст) в жє(н) скомъ тѣли. Пор. з описом пекельної «горячості» в «Люцидарії» (див. прим. до вірша 7): «...О той землѣ и горячостєх нихто не может повѣдати...» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 27).

...великаѧ бо, вѣмъ, в то(м) дѣлє та(и) на бываєтъ. Згідно з християнською релігією, шлюб — це таїнство. Розділ «Требника» про шлюб має заголовок: «О тайнѣ супружества, сієст законнаго брака» (I, стор. 359).

126. I мовят о родычахъ, якъ ѡни яковы, // же яко бы и дѣти буду(т) жє таковы. Пор.: «Який батько, такі й діти» (Номис, 7136, стор. 138; Франко, III, 1, 49, стор. 199); «Яка мама, такі дітки» (Чубинський, I, стор. 288). Або: «Яка мама, така дочка» (Номис, 9322, стор. 179; Франко, II, 2, 36, стор. 376).

...буваю(т) жє часом из(ъ) банка(р) товъ людє. Пор.: «Не кождого бенькарта щастє єднаке». Коментуючи цей народний афоризм, Франко писав: «Бенькарт, з польського bękart — байстрюк. Байстрюки бувають іноді в житю найщасливішими людьми» (Франко, III, 3, 33, стор. 350).

127. ...воро(ж)ка з бѣсомъ накладаєтъ. Пор. характеристику чарівника, який «з діяволами накладав» в апокрифі «На святых верховных Петра и Павла повѣст выбранная» з рукопису Ст. Теслевцьового (Апокрифи і легенди, III, стор. 26).

I баба з(ъ) хлопцє(мъ) и бѣсъ в(ъ) єдно(м) цєху ходит. // понєважъ зъ ты(х) трє(х) пє(р) сонъ всє злоє походи(т). Пор.: «Баба а чорт — то собі рідня» (Номис, 9073, стор. 174; Франко, I, 1, 3, стор. 10). Про «хлопця», причетного до «чортового цеху», розповідає інший апокриф (без заголовка) з того ж самого рукопису Ст. Теслевцьового. Коли бог виганяв з неба сатану та його слуг, то «єдины передныи полетѣли из своим пышным паном скроз землю до преисподней у пекло..., другіє зас, середныи, упали на землю... А инъшіи позастрявали на повѣтру на оболоках, у хмарах... I тоты діяволы пакости чинят людєм бурею, тучею поганою, градом, вихром, и тыє ся называют люнатыки... А хто ся под тоту планыту уродит, єсли *хлопец* и коли вырастет, то будет той человѣк люнатык... То в таком діявол смертелный жити будет и мордовати і до єго смерти излѣчити ся не может. И то єст лютыи шатаны...» (Апокрифи і легенди, I, стор. 326—327).

I якъ кому ворожа(т) — выворожатъ с калытки. Пор.: «Калиточка, розв'яжись!» (Номис, 8339, стор. 160).

...вгадати, бєстіи, нѣдды нє вгадаютъ, // ты(л) ко многи(х) на свѣтѣ людє(и) ошукиваютъ. Пор. з кінцівкою вірша Онуфрія «О женах беремѣнных»:

Помощи дитяти баба не давши,
речет жене оной «здраво», плату взявши
(Онуфрій, стор. 149),

а також з народною сентенцією: «Не так буде, як ворожка шепче, а так буде, як бог дасть» (Номис, 234, стор. 4).

128. Кому уподобимъ пляющыхъ... Християнська церква суворо засуджувала народні ігрища й танці як «сатанинські дійства». Див. «Пролог от Іоанна Златоустаго о играх и о плясаніих, скоках нечестивых марта дня кд» у рукопису Яремецького-Білахевича (Франко, Карпаторуська література, XXXVIII, стор. 111). Про риторичність звороту див. прим. до вірша 30.

...плясавицѣ дрєвно(и) // и нєчєстиво(и) єє матєри и скверно(и). Маються на увазі біблійні персонажі: Іродіада — онука Ірода Великого, іудейського правителя — та її донька. Пор. образи «плясавицы и скверныя ея матери» у «Сінаксарѣ на усѣкновеніє честныя главы святаго славнаго пророка Предтечи и Крестителя господня Іоанна» Д. Туптала (Книга житій, IV, арк. 776 зв.). У «Бесіді отця з сином» також порівнюється «лстива и блядлива» жінка з Іродіадою (стор. 463).

Которыє нєгды(с) такъ собѣ поступили... Пр(д)тєчу бо стого обєзглавили. Климентій передає зміст біблійної легенди, в якій розповідається про те, що Іоанн Хреститель (Предтеча) викрив любовний зв'язок іудейського царя Ірода Антипи (сина Ірода Великого) з Іродіадою — дружиною свого брата. Донька Іродіади, танці якої сподобалися Іродові, намовлена матір'ю, випросила в нагороду «за плясаніє» голову ув'язненого Іоанна (Марко, VI, 17—28). Легенда наводиться у «Бесіді отця з сином» (стор. 467) і становить зміст вищезгаданого «Синаксаря» Д. Туптала. Пор. ще з книжною піснею «На усѣкновеніє честнія глави святаго Іоанна Предотечи» (Співаник з початку XVIII в., стор. 18—19); див. також: Угроруські духовні вірші, XLVI, 50, стор. 65.

...со Іродомъ жыво(т) сво(и) злѣ погубили. Версія про одночасну смерть Ірода, Іродіади та її доньки має апокрифічний характер і відбита у «Синаксарі» Д. Туптала. Пор.: «Царства и живота с Иродіадою и с плясовицею лишися» (Книга житій, IV, стор. 755 зв.).

...по ко(р)чємных вєздѣ своявол ны(х) дворахъ. Визначення корчми як «своявольного дому» характерне для ділових документів XVII ст. (Протокул до записованя справ поточных на рок 1690, стор. 441).

...многовє(р)тимы(мъ) пляса(н)ємь бгу згрѣшаю(т). Пор. цей образ з описом танцю в «Бесіді отця з сином»: «Скачет и пляшет і всѣм тѣлом движетъся, сандалиями стучит, руками плещит, и пляшет яко прелстивъшаяся блудница Іродиада, бедрами трясет, хрептом вихляет, головою ківает, гласом поет, языком глаголет, бѣсовская ризы многие пременяет» (стор. 463).

Мощ(ъ)но (б) браку зако(н)ну обы(и)ти без... плясан(ъ) А того проклятого. Спеціальною статтею «Требника» вказувалося, щоб шлюб відбувався «с всякою тихостію», без «плясанія», бо він «єсть вещ святая, тѣм же и свято сію свершати достоит» (Требник, I, стор. 363).

Жє(б) Іродіядыно(и) части нє о(т)рымали. У «Синаксарі» Д. Туптала розповідається, що Іродіада з донькою були вислані «на заточеніє». Там «плясовицю» постигла божа кара: вона загинула при переході через замерзлу річку, а її відтяту крижиною голову прибило течією до матері. Невдовзі після цього Іродіада з Іродом теж «с шумом погибоста, сказуєтся бо о нею, яко земля пожре я живы» (Книга житій, IV, арк. 776 зв.). Пор. опис смерті Іродіади у рукописному «Сказаніи о смерти и караню божіим врагов божіих» кінець XVII — початок XVIII ст. (Апокрифи і легенди, II, стор. 340), а також у «Словѣ на усѣкновеніє...» (Апокрифи і легенди, V, стор. 12—13).

130. Ѡ жєнах, пятницу пра(з)дную щыхъ. За євангельською легендою, Христа було розіп'ято у п'ятницю (Лука, XXIII, 54), і церква вимагала відзначати її постом. У народі ж християнське шанування цього дня поєднувалося з залишками поганського поклоніння богині родючості Сиві, а також з культом св. мучениці Параскеви (грец. «п'ятниця»). Населення, особливо жінки, святкували п'ятницю, відмовляючись від деяких робіт

(прядіння, прання тощо). Так, селянка з твору Некрашевича «Исповѣдь» сповідається священику:

Говѣю я щороку, пятюнку шаную,
нѣ ѣм, нѣ пѣю, нѣ роблю до вечора в тую
(Некрашевич, стор. 12).

...в Лытвѣ и му(ж)чизны тако(ж) імъ послѣдую(т). Святкування п'ятниці набуло великого поширення на литовсько-білоруських землях, оскільки серед протестантів та реформаторів п'ятниця вважалася щасливим днем покути і надій (А. Н. Веселовский, Опыты по истории развития христианской легенды. IV. Сказание о 12-ти пятницах, «Журнал Министерства народного просвещения», 1876, т. 185, червень, стор. 357—358).

Мы (ж), правосла(в)ныѥ, дѥ(н) нѥдѥ(л)ны(и) почита(и)мо. Святкування неділі вимагалося церквою під страхом божого покарання. Апокрифічна «Ефистолія о недѣли», яку буцімто надіслав Христос з неба, загрожувала: «Аще ли не чтете ни храните святую неделю і праздник моих святых, пустити имам на вы зміи двоглавныи, да изьядят сесца женам вашим за преступленіє ваше святыа ради недѣлѣ. Проклят будет человѣкъ, уж дѣлает каковоє дѣло в недѣлю» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 50).

131. Ѡ ѕаматѥрѣлы(х) дѣвицахъ — біблійний образ (Лука, II, 36), що означає «застарѣлыи, изшедшии» (Беринда, стор. 41). Термін, вживаний і у «Требнику» (II, стор. 4). Пор. визначення «неплодных и заматерѣлых» жінок в «Житії Іоакима и Анны» Д. Туптала (Книга житій, I, арк. 62 зв.) та в апокрифічному «Казанні на рождество святого Іоанна Крестителя» з рукопису Ст. Теслевцьового: «Жена моя, заматерѣвши в лѣтех своих, неплодна єст» (Апокрифи і легенди, II, стор. 107).

Прилучаєтсѧ много дорослы(х) дѣвъ видат(ъ) // и ты(х), що ужѥ нихто нѥ бѥрѥтъ оглядат(ъ). Пор. з ще гострішим образом у Некрашевича:

Гет як бодня порожня, нихто и не загляне,
То й дѣвоцтво их, як трава, завяне
(Некрашевич, стор. 26).

132. ...Лу(ч)шъ со(л)вомъ в(ъ) пустини жити, // нѥжѥли со жѥною злою в дому быти. Пор.: «Лучше жити в земли пустѣ, неже жити с женою сварливою, и язычною, и гнѣвливою» (Притчі Соломона, XXI, 19).

...Лѣпшъ, мовя(т), жѥлѣзо у водѣ варити, // нѥжѥ ѳюю личину жѥну злу учити (Номис, 9110, стор. 175).

...чѥловѣчѥ, мусѣшь бѣду тѥ(р)пѣти // и до смѥ(р)ти з(ъ) такою нѥ будѥ(ш) до(б)рамѣти. Пор. із заключним питанням апокрифічного катехізису початку XVIII ст.: «Питання: «Кто человѣку єст враг домашній? — Одповідь: Злая жена со мужом в совокуп мается на єдинѣ, а в сердце своєм окаянном злоє єму мыслит» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 18). Див. ще вірш С. Полоцького «Жена», зокрема рядки:

И вѣждь, яко нѣсть злоба под солнцем лютшая,
по свѣдѣтелству мудрых, яко жена злая
(Полоцький, стор. 33).

133. Ѡ жѥна(х), ѕажывающы(х) з(ъ)бы(т)нѥ горѣлчаны(и) труно(к). Як зазначив В. Перетц, до цього вірша дуже близький і за сюжетом, і за літературною манерою твір Онуфрія «О женах беременных», в якому також йдеться про «жен пяничніх». Наводимо для порівняння кілька рядків з вірша Онуфрія:

Не треба бы женам плодним много пить,
но в дому трезвостю плод свой так хранить.
Жеб як сама здрава, таков был и плод,
без пянства зносити в чревѣ бывший род
(Онуфрій, стор. 148).

...іскра полє з(ъ) паляє(т), // а послѣ выпалє(н) А и сама погибаєтъ (Климентій, 381; Номис, 2863, стор. 57; Чубинський, I, стор. 256; Франко, II, 1, 3, стор. 222).

...лѣпш бє(з) жоны та(к) собѣ пробувати, // нєжє такую шкапу и нєцноту дє(р)жати. Пор.: «Жінку, як бистру шкапу, все в віжках держи» (Франко, II, 1, 76, стор. 188) або «Жінку а шкапу трудно дібрати» (там же, 70). Слід підкреслити, що поєднання образу жінки з тваринами характерне для певних творів давнього письменства і для тих уснопоетичних афоризмів, що поставали під їх впливом. Так, у «Бесіді отця з сином» читаємо: «Лутче купити коня, или вола, или ризу, нежели злу жену поняти. Понеже не мощно познати, какова обычаєм: аще и не добролѣпъна, или буя, или болна, или блядлива, или горда, или гневлива, или иным пороком повъреждена» (стор. 462). Див. далі подібне поєднання у віршах Климентія «Ω zло(и) ста(т)чинє, або тє(ж) ω товаринѣ, и ω зло(и) жонѣ» (217); «Ω коняхъ zлыхъ и о добрыхъ, и ω жєна(х) злы(х)...» (218).

134. ...бєз (ъ) приклю(ч)ки нє ма(ш) анѣ смє(р)ти. Див. прим. до вірша 27.

...жалю на(м) примножаєтъ. Пор. з фразеологізмами, властивими українським народним пісням: «жалю наробити»; «жалю завдавати»; «з жалю помирати» (Рудченко, XXV, стор. 133; XXVI, стор. 134; Грінченко, III, 473, стор. 230; 480, стор. 238, 1195, стор. 517. Див. ще: Номис, 225, стор. 45).

135. ...мало то бываєтъ, // жє з(ъ) добра миру жона от мужа втѣкаєтъ. Пор.: «Не з добра побігла з двора» (Климентій, 668; Номис, 2111, стор. 42).

Що(ж) бы то ужє была тому zа причина. Характерний для «Требника» (I, стор. 938, 940, 941) і для багатьох творів давнього українського письменства зворот (Вишенський, стор. 65; Легенди з Хітарського збірника, стор. 35; Співаник з початку XVIII в., стор. 44; Угроруські духовні вірші, XLVII, 106, стор. 145).

Вступова(т) было в чє(ст)ны(и) то(и) чинъ дѣвицєю, // а нє по брацѣ ма(л)женскомъ молодицєю. В інструкції церковним старостам (див. прим. до вірша 43) наказувалося: «Будє кто всяких чинов люди, мужья от своих жен, а жены от мужей похотят постричься — их не постригать» (А. С. Лебедев, Сведения о некоторых архивах духовного ведомства... стор. 189).

...нє вязат(ъ) было свѣтъ. Народний фразеологізм, який вживався для означення нещасливого шлюбу. Пор. рядки народної пісні:

Взяли мене, повінчали
І світ мені зав'язали.
Така доля моя,
Гірка доля моя
(Грінченко, III, 1686, стор. 686).

136. Нєслушнє то такъ жєны сотворяютъ, // котрыє рєвнє по дѣтяхъ рыдаютъ. На такий випадок «Требник» пропонує «Канон покойный над младенцем скончавшимся» (I, стор. 735—743). Але Климентій відмовляється від абстрактного виразу печалі і осмислює смерть малої дитини згідно з народним світоглядом. Пор.: «Вмерла мала дитинка — хороша годинка» (Чубинський, I, стор. 247); «Як умре дитина — то мала щербина» (Франко, I, 2, 117, стор. 568).

Аби здоров(ъ)є, а ω(т)роча будєтъ. Сентенція, скомпільована з народних афоризмів. Пор.: «Жива умерла (жінка.— *В. К.*)— і друга будетъ, аби здоров'я» (Климентій, 301; Номис, 8337, стор. 160) та «Була б жінка, а діти будуть» (Номис, 9181, стор. 176).

...писанiє о іхъ плача(х) такъ доводи(т)... Пла(ч)тє за грѣхи. Пор.: «Дщери Іерусалимски, не плачитеся о мнѣ, обаче себе плачите и чад ваших» (Лука, XXIII, 28). Див. ще молитву «Требника», спеціально приурочену на такий випадок:

«О мнѣ не рыдайте, плача бо ничтоже предначинах достойное, паче же самих себе съгрѣшающих» (Требник, I, стор. 738).

139. Дивныє обычаи в багаты(х) жє(н) бываю(т), // жє то самы сѧ свои(х) власны(х) дѣто(к) цураю(т). Пор. з повідомленням апокрифічного «Слова на воведеніє у церковь пресвятыя богородицы г҃ (з) лет сущи» з львівського рукописного збірника XVI ст.: «Нынѣ сут жены, иже своих не брегуще чад доити и даром божіим мещюще, но рабыня млеком питающая» (Апокрифи і легенди, II, стор. 39, примітка).

140. ...свои(х) малыхъ дѣтє(и) жєны присыплѧю(т). Пор. з «Замыслом на попа» Некрашевича:

Солоха Федькѣвна дитину приспала,
Говѣла цѣлый пѣст и в купѣ стояла
(Некрашевич, стор. 24).

141. Ѡ жєна(х) мужны(х) и бо(л)шє(и) в дома(х) свои(х) бєз(ъ) мужє(и) пробуваю щыхъ. Пор. із зворотом у «Словѣ Іоанна Златоуста»: «А мы, священници, дома всегда пребывающе...» (Свєнціцький, стор. 5).

...в грєчку скачєтъ. Народний фразеологізм (Климентій, 1039; Номис, 8811, стор. 169; Франко, I, 2, 9, стор. 447).

142. ...з(ъ) б҃го(м) бу(д)то з(ъ) хлопцє(м) жа(р)това(т) де(р)заєтъ. Див. прим. до вірша 41.

143. А якъ натуры собѣ тоє(и) пєрєстанєшъ... Пор. з рядками народної пісні:

Нехай вони кажуть,
Вони перестануть;
А моєй натури
Та й не переставлять
(Грінченко, III, 394, стор. 191).

Істи(н)ую правду я тобѣ повѣдаю. Характерна форма звертання старовинного письменника до читача. Пор.: «Истинну тобѣ мовлю» (Вишенський, стор. 32).

144. Ѡ родича(х) неуважны(х), котрыє свои(х) дѣтє(и) сочєтаваю(т) браку насылствієм. Згідно з «Требником» священик не повинен був вінчати молодих, якщо шлюб здійснювався «по принужденію от родителій» (Требник, I, стор. 359). Проте в житті це правило нерідко порушувалось.

...нє имущи(х) ... мєжду собою совершє(н)ои любвѣ. Фразеологія «Требника» (Требник, I, стор. 840).

145. ...зло(и) жоны, я(к) шкапы, нє вмѣє(т) на у(з)дѣ дє(р)жати. Див. прим. до вірша 133.

...аби(с) рєбра крушы(л) злой жонѣ... // ... нєхай ста(р)шынство обухо(м) о(т)гоняєтъ. Пор. з засудженням подібної ситуації А. Радивиловським: «Много таких єст, которіє скоро до дому своєго жену впровадят, зараз ю обухом бют по ребрах» (Огородок Марії богородиці, стор. 1123).

...на здоровъє твоє жона твоѧ ватуєтъ... // смє(р)ть тєбѣ готуєтъ, а часо(м) и труты(з)ну тобѣ жъ зготовляєтъ. Пор. з відповідним місцем у «Бесіді отця з сином»: «И над ѣствою будет щепъты ухищьряти, і под нозе подсыпати, і в возглавие и в постелю въшивати, і в порты рѣзаючи, і над чѣлом вътыкаючи, і всякия прилучившияся к тому промышъляти, и корением и травами примѣшати, і всѣм над мужем чарует: сердце его выссет, тѣло изсушит, красоты в лице не оставит, і во очесех свѣтлость погубит, і разум погубит» (Бесіда отця з сином, стор. 464). Пор. з свідченням жінки конотопського сотника, яка у 1718 р. повинилася перед «духовними отцями»: «Я з своєго безумѣя умислила мужа своего Федора Кандибу, также свекра своєго и свекруху и дѣтей их, а моих дѣверов и зовиц, из свѣта згладить лютыми трутизнами, якиї уже мужу своєму

разными часи три рази давала, в потравах и питіи, які брала у баб» (А. Лазаревский, Села конотопского уезда, вип. 1, Чернігів, 1869, стор. 11).

146. ...нє добрє, жє му(ж) ста(р), а жона млода, // быває(т) мєж такими вєлика нєзгода. Пор.: «Де муж старий, а жінка молода, там рідко згода» (Номис, 9121, стор. 175; Франко, II, 2, 2, стор. 416). Див. ще кінцівку «Пѣсни свѣцкой» з «Калуського співаника» XVIII в.:

Я молода, ти старій,
И видит ся красній!
Межи нами — незгода

(Франко, Карпаторуська література,
XXXVIII, стор. 150).

Бгъ тому да(в), хто ровню поняв. Пор. рядок народної пісні: «Ой бог тому дал, хто ровню понял» (Перетц, Исследования и материалы, I, 2, стор. 173).

147. ...власнє поросѧ з(ъ) вовко(м) пробуваєтъ. Див. прим. до вірша 106.

Спсєт(ъ) сѧ му(ж)ъ нєвѣрє(н) о жєнѣ вѣрнѣ. Пор.: «Святится бо муж невѣрен о женѣ вѣрнѣ» (1-е послання Павла до корінфян, VII, 14).

148. ...бє(з)врємє(н)но заму(ж) даваю(т) дѣвицы // в(ъ) єдинадєсяты(х) лѣтє(х) о(т) роковицы. // А в дванадєсяти лѣтъ сновъ ожєняютъ. Церковним повноліттям вважалися роки: для хлопців 15, а для дівчат — 12. Починаючи з цього віку, священик мав право їх вінчати (Стоглав, стор. 82; Требник, I, стор. 359). Проте бували випадки і більш раннього шлюбу (про одруження з одинадцятилітньою дівчиною див.: Н. С., К истории малорусских церковно-общественных нравов XVIII в., «Киевская старина», т. VIII, 1884, лютий, стор. 332).

...бгу грѣхъ, а людя(мъ) смѣхъ... Див. прим. до вірша 47.

...що ожєни(в) сѧ, куда по(и)дє(т), то забудєтъ. Пор.: «І забувся, що оженився, да ідет в солому спат» (Климентій, 384; Номис, 9017, стор. 173).

...за готовым хлѣбом. Пор.: «До готового хліба знайдеться губа» (Франко, III, 1, 24, стор. 262).

...свѣтъ ты(л)ко за(в) язую(т). Див. прим. до вірша 135.

...я(к) вѣтвы нєдости(г)лы(х) овощны(х) дрє(в) в ѡгоро(д)ку. Аналогічне порівняння людей з садами подає віршова післямова до «Тестамента» (див. прим. до вірша 226):

Як сады, которых овоц уживают,
Кгды ся старѣют, другіє з них вставают.
Так и люде...

(Тестамент, стор. 180 зв.).

149. ...іны(и) мужъ в(ъ) трєты(и) ра(з) жєнити(с) дєрзаєтъ. Шлюб втретє засуджувався християнською церквою. Широко відомим було положення одного з отців церкви Григорія Богослова, введене, зокрема, й у «Стоглав»: «Первый бо брак — закон, вторый — прощеніє, третій — законопреступленіє, четвертый — нечестіє, понеже свинское єсть житіє» (Стоглав, стор. 87).

А трєтєго вѣнча(н)ѧ и нє написанно // ты(л)ко двѣ на то(и) чи(н) о(т) оцє(в) сты(х) данно. У «Требнику» наведено тільки два чини («послѣдованія») церковної церемонії вінчання — для першого і другого шлюбу (Требник, I, стор. 405, та 432).

...жыву(т) я(к) свы(н)є в калу. Пор. з виразом «аки свинія в кал» (Козма Пресвітер, стор. 57).

...вєлико(и) на то потрєба покуты, // ... жє(б) грѣха того збути. Див. прим. до вірша 112.

...таки(х) всюда много пробуваєтъ, що вчєтве(р)тоє з лихо(м) брати(с) покушаю(т). У 1694 р. московський патріарх Адріан писав київському митрополиту Варлааму Ясинському: «Извѣстися же нам, яже нѣцыи христиане, творяще многія злобы своея извѣты ради непостягновенія похоти, в разореніе крѣпких и никогда же попущенных отец святых церковных утверждении, хотят посягати во четвертый брак: и таковую скверну беззаконіе во христіанѣх, гдѣ ли сотворится, церковь святая соборнѣ прокля и поемшихся без всякого извѣта развѣсти повелѣ. А впредь быти таковому сходству всячески запрети; четвертый бо брак негдѣ же именуется, но токмо явленная блудодѣйства скверна глаголется и есть на то вся правила и предѣл святых отец» (Архив Юго-Западной России, изд. временной Комиссией для разбора древних актов, ч. I, т. V, К., 1872, стор. 393).

150. ...по аггл(с)ки(и) сѧ могли обходити. Образ біблійного походження — «Ни женятся, ни посягают, но суть яко аггелы на небесѣх» (Марко, XII, 25). Див. аналогічне порівняння в апокрифі «Месяца іюля к҃. день. Святого славнаго пророка Іліи» з рукопису Ст. Теслевцьового: «А коли дойшол до старости своєй, жыл у чистотѣ своєй яко аггел» (Апокрифи і легенди, I, стор. 296).

І ты(л)ко до грѣха бо(л)шъ людє(и) приво(ж)даютъ // жє и(х), в(ъ) правду су(ж)дєн(ъ) ѧ годны(х), осу(ж)даютъ. За «Євангелієм», засуджувати інших — гріх (Послання Якова, IV, 10).

А попа(м) бы трєба бабъ з дѣдами нє вѣнчатъ, // хо(ч) бы мѣли за тоє имъ и пєрєплачат(ъ). Пор.: «Юже небѣжчик... за вѣнчаньє добре драв» (Некрашевич, стор. 20).

151. Будє(т) іны(и) в(ъ) всяки(х) дѣлахъ самъ лядащо // а жєну чє(ст)ну, що дн҃ь караєтъ низащо. Пор. з рядками народної пісні:

Ти п'єш, мене б'єш — і не знаєш защо,
Ходімо ми до попа, котре з нас ледащо

(Номис, 12552, стор. 246).

...Нє всє тоє на ноги становит(ъ), // мощ(ъ)но и словами ласкавыми научит(ъ). Климентій контамінує дві народні сентенції: «Не все часом що на ножки став» (Климентій, 1428; варіант — Франко, II, 2, 1, стор. 450) та «Словами покартай його, а не бий» (Номис, 3872, стор. 75).

...на пу(т) до(б)ръ на(с)тавля(т). Варіант формули біблійного походження. Пор.: «Направи сердце твоє на путь прав» (Ієремія, XXXI, 21).

152. ...в други(и) разъ нєво(л)но згола сѧ женити. Православна церква забороняла вдівцям-священикам одружуватися вдруге — вони змушені були постригатися в монахи. Звідси народна приказка: «Послідня в попа жінка, а там — хоч на шибеницю» (Номис, 5288, стор. 102; Чубинський, I, 280).

...и просты(мъ) трєба жєнъ любит(ъ), // а пачє ва(м), попа(мъ). Пор.: «Свищи, попе, в кужівку, коли-сь утратив жінку» (Франко, III, 1, 7, стор. 64).

153. Ѡ ѡспалы(х) людє(х). За ідеєю вірш перегукується з аналогічними староруськими словами і повчаннями (див., наприклад, П. В. Владимиров, Древнерусские слова о ленивом и сонливом, «Труды IX археологического съезда в Вильне», 1893, т. II, М., 1897, стор. 318). Пор. також вимогу «Требника» до священика: «Оспалство, єже бодростію, трезвѣніем же и бдѣніем или мало спаніем, крѣпко от себе да отженет» (Требник, I, стор. 222).

...нєпо(д)вижимо лєжишь, яко камєн(ъ). // Трєба (б) тєбѣ на чрєво положити камєн(ь). Пор.: «Камени нечистому уподобися лѣнивый» (Сірах, XXII, 1) та «Лежить, як камінь — оспалий» (Номис, 11332, стор. 221).

...и о(т) вредящаго тѧ сну то(г)да очкнулъсѧ. Пор. з рядками популярної на початку XVIII ст. псальми:

Сам я не знаю, як на свѣтѣ жити:
Скоро солнце зайде — зарас положюся,
О сповѣди не мышлю, а ни теж очкнуся
(Перетц, Исследования и материалы,
I, стор. 162).

...до цє(р)кви ходит(ъ) нє лѣнисѧ // Принамнѣ (и) в(ъ) нєдєлю, коли паски святятъ. Іронічно-гумористичне звертання Климентія до парафіян виразно перегукується з «нищенськими віршами» (див. прим. до вірша 61). Пор. початок однієї з великодніх гумористичних орацій:

О, вітайте ж, панове, виджу вас немало:
А що то вас до церкви так много напхало?
Бо перед тим вас тут рідко видати,
А тепер, як у Мошка... у хаті.
А до церкви лінуєтесь, не хочете ходити!

(Давній український гумор і сатира, стор. 194—195).

Пор. ще народне прислів'я: «Коли не прийду до церкви, то все паски святять» (Номис, 168, стор. 3 Бєленькова, 519, стор. 73).

154. Ѡ млд(д)нцахъ дорослы(х), сплющы(х) вкупѣ на єдины(х) ложа(х) с мтє(р)ми своими. «Можливо, що Климентій знав і мав на увазі сказанія «о добром грѣшникѣ папѣ Григоріи», про Андрея Критського і ін., котрі розробляють мандрівну тему про кровозмішення»,— коментував цей вірш В. Перетц (Вірші єром. Климентія, стор. XLVI). Ще раніше М. Драгоманов, пов'язуючи всі українські народні пісні та оповідання про кровозмішання теж лише з книжними джерелами, писав: «Про яке-будь побутове значення подібних пісень і оповідань чудно й казати, а через те, завважаємо до речі, чудно й містити такі пісні серед побутових. Коли на Україні й існувала, як і треба думати, в незатямкі часи невередливість у полових відносинах, то й сама пам'ять про те стерлася, так що й повставати проти неї не було ніякої підстави вже добрих сім-вісім віків» («Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і письменство. Зладив М. Павлик», т. IV, Львів, 1907, стор. 110, примітка). Однак безсумнівним здається, що вірш Климентія навіяний не стільки книжними джерелами, скільки спостереженням над деякими рисами тогочасного побуту.

І в(ъ) правила(х) нє да(р)мо то(и) грѣхъ положєнно. Климентій посилається на так звані «Апостольські правила», які у різних редакціях і списках увіходили до канонічних творів православної церкви («Кормчих» та «Номоканонів»), іноді додавалися до «Требників» (наприклад, стрятинського, надрукованого Ф. Балабаном у 1606 р.), а також поширювалися у різних збірниках. Пор. з «Правилами святых апостол и святых отець» («Аще двоженец») за списком XV—XVI ст.: «Тоя бо скверны умножися в Содомѣх и в Гоморѣ, не стерпѣ ярости господня, но огнем и каменем горющим пожже я» (Смирнов, стор. 64).

ВражаѦ хытро(ст) на грѣхъ способъ подаваєтъ..., // А часо(м), хочъ нє будєтъ и напомышлє(н)ю, // приведє(т) о(н) и того к(ъ) самому створєн(ъ)ю. Пор. з аналогічним місцем у «Ходінні богородиці по муках»: «Ради би діяволи вси душѣ подбити под ноги своя. Для того роспустит вся воя своя, каже на грѣх зводити, приводити» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 143).

155. ...слѣпец(ъ) слѣпца водя(и), оба в(ъ) яму впадаютъ. Біблійна сентенція (Матвій, XV, 14), що стала народною (Носович, стор. 151: Симоні, стор. 139; Франко, III, 1, 14, стор. 116).

156. Ненавиди(т) трє(х) персо(н) моѧ д҃ша: // богато(г) [о] скупого и пышного голыша. // І стары(х)... прєлюбодѣєвъ. Пор.: «Три же виды возненавидѣ душа моя... убога горда, и богата лжива, и стара прелюбодѣя...» (Сірах, XXV, 3—4).

157. Кто бо zахочє(т) часо(м) что ко(л) вєкъ згрѣшити, // до(л) жєнъ пи(л) но о(т) людзски(х) очє(и) хоронити. Пор. народний афоризм: «Гріх світла боїться» (Франко, I, 2, 23, стор. 458).

...хоч вѣдаю(т), да нєха(и) нє видятъ. Пор. із суттю народної приказки: «Чуй не чуй, вид не вид» (Климентій, 1442; Номис, 5945, стор. 115) або: «І знать не знаю, і відать не відаю» (Номис, 6768, стор. 131).

...хмызом, низо(м), пуд вє(р) бами // жєбы жадныє людє нєgды нє узнали. Пор. з народною піснею: «Низом, низом, попід плоти, в коноплі сховався» (Вацлав з Олеська, 210, стор. 368; Лукашевич, стор. 126). Або:

Ой низом же, мій коню, низом!
Да заросла дороженька хмизом
(Лукашевич, стор. 71).

Варіант (з весільних пісень) — Чубинський, III, 907, стор. 465.

158. І хо(ч) бы(с) хотѣлъ ужє вєлико(г) [о] с҃на вчит(ъ), // ты(л) ко(ж) нє зможє(ш) то(г) да вла(с) нє дуба нахыли(т). Пор.: «Як дуба не нахилиш, так великого сина на добре не навчиш» (Климентій, 1332); «Гни тоді дерево, як воно молоде» (Чубинський, I, стор. 238); «Нагинай деревину, поки ся дає гнути» (Франко, I, 2, 3, стор. 540). Див. народну легенду: «Нагинай дерево, поки молоде» (Галицько-руські народні легенди, II, стор. 139—140). Див. ще прим. до вірша 242.

159. ...нєпу(д) кован(и) ко(н) в зымѣ попо(л) заєтъ. Пор.: «Кінь на штири ноги кований, а спотикнеться» (Франко, II, 1, 49, стор. 259).

161. ...сылою сочта(н) ны любвѣ мѣт(ъ) нє будутъ. Пор. з віршем «Ω родича(х) неуважны(х)» (75).

162. Ω кумовствѣ, що кумы брати кумови нє благословляют. Християнська церква не дозволяла вінчати кума з кумою, бо вони вважалися духовними родичами.

...ґды хто пєрєсоли(т) добрє талярами або чи(р) вонымы золотыми а(р) хієрєєвѣ ко(т) рому, то и грѣх прочъ о(т)-кладаю(т) и б҃лгосло(в) ляю(т). Оскільки за «Требником» П. Могили (I, стор. 11) при хрещенні дитини могла бути присутньою лише одна особа (кум або кума), то в такому випадкові вважали, що духовного споріднення не відбувалось і архієрей міг дати дозвіл на шлюб між кумами. Климентій показує, як владики зловживали цим правом. Пор. у Некрашевича в «Замислі на попа»:

Коли б, Ничипоре, хоть по шостаку зложити
Та пудсулили б архерею...
(Некрашевич, стор. 28).

...ґды вл(д) ка(мъ) ѡчи добрє заслѣпляютъ, // то обѣма руками ты(х) бл(с) вляютъ. Згідно з статутом християнської церкви, архієрей благословляв віруючих обома руками, а священик — однією (Н. Темномеров, Учение о богослужении православной церкви, М., 1915, стор. 25). Климентій саркастично обігрує це положення.

...ж є (б) н є п о (с) т ы (г) л о и (х) с а м ы (х) и т ы (х) б҃ж о є н є б л (с) в є (н) - с т в о. У «Ходінні богородиці по муках» владик-срібролюбців «страшне точит черв огненній» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 138).

164. А щ є н є б у д є т є в ы я (к) м л а д ы є д ѣ т и, // н є в (ъ) н и (и) - д є т є в (ъ) ц а (р) с т в о и н є б у д є т є z р ѣ т и. Див. Матвій, XVIII, 3.

168. ...б҃г ъ А д а м а з в о л и л ъ з (ъ) г л и н ы с о з д а (т). Біблія розповідає: «И созда бог человѣка, перстъ взем от земли и вдуну в лице его дыханіє жизни» (1-а книга буття, II, 7). Климентій додержується народно-апокрифічної версії цього факту, за якою бог створив людину з глини (Чубинський, I, стор. 145; Апокрифи і легенди, IV, стор. 18).

І г о (н) ч а р я (м) ч л о в є к а м о щ н о (б) з г л ы н ы z р о б и т (ъ), // т ы (л) к о (ж) н є в о з м о (ж) н о, з р о б и (в) ш и, д҃ш ѣ в л ѣ п и т (ъ). Пор.: «Так хороше зліпив, як душі не вліпив» (Климентій, 1007; Номис, 10430, стор. 203). Див. ще у рукопису Яремецького-Білахевича про те, як бог «в пяток сотвори Адама от чистія глины, в суботу душу дал єму» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 20).

Т а (к) ж є и к а ф л е в ы є п є ч и в ы с т а в у ю т ь, // и р о з н ы є н а к а ф л я (х) о з д о б ы м у (д) р у ю т ъ. // А б а (р) з ѣ и, щ о п о к о щ у в а н ы - м и н а з ы в а ю т ъ, // г д є ф а (р) б а м и в с я к о А к р а с ы д о д а в а ю (т). // І м є н н о, ж є м н о г і є ш м а (л) ц а м и к л а д у (т) ц в ѣ т ы. На зламі XVII—XVIII ст. українські кахлярі, замінивши неполив'яну теракоту кольоровою поливою, виробляли дуже красиві кахлі. Різні гончарські осередки по-своєму оздоблювали печі — сценами з військового життя та побуту, малюнками звірів, птахів, риб, рослинним орнаментом. Зокрема, кахлі з квітами, про які пише Климентій, виробляли чернігівські гончарі. Кахельні печі в келіях чернігівського Єлецького монастиря, де квіти були намальовані пензлем («шмальцами») на білому і жовтому тлі емалей, викликали загальне захоплення (П. М у с і є н к о, Українська кахля, «Народна творчість та етнографія», 1968, № 3, травень — червень, стор. 84; а також: М. Н. А л е к с а н д р о в и ч, Кафельные памятники XVIII века, «Киевская старина», т. I, 1883, січень, стор. 211—213).

169. Н а (д) в с ѣ р є м є (с) л а п о т р є б н ѣ (и) ш о є п о д о б н о // п а - х а (р) с т в о. «Землеробство для українського народу, нащадка і спадкоємця древніх полян,— писав знавець українського побуту М. Максимович у роботі» «Дни и месяцы украинского селянина»,— вище над усяке ремесло та промисел, найулюбленіша справа його життя» (Максимович, II, стор. 486). Пор.: «Нема то ремесло, як леміш та чересло» (Номис, 10125, стор. 197).

...х л ѣ б ъ с р (д) ц є у к р ѣ п и т ъ. Пор.: «Хліб покріпляє серце» (Франко, III, 2, 3, стор. 402).

Б о г а т ы (и) є щ е б о (л) ш є (и) х о ч є т ъ є г о м ѣ т и. Пор.: «Хто більше має, той більше хоче» (Франко, II, 2, 67, стор. 483).

.. .х л ѣ б с҃ т ы (и). Згідно з народним віруванням, записаним Франком, «хліб уважають святим, і заким зачнуть його краяти, хрестять вістрем ножа спідню шкірку, а верхню цілують» (Людові вірування на Підгір'ю, стор. 195). Пор.: «Хліб святий — дар божий» (Номис, 10117, стор. 197; Франко, III, 1, 92, стор. 266).

170. М є (ж) і н ы (х) р є м є (с) н и к о (в) і т к а (ч) у м ѣ ш а (в) с А. Серед українських ремісників, об'єднаних, як і в Західній Європі, в своєрідні корпорації — цехи, існували більш поважні і менш поважні професії, що відбито у «Литовському статуті» (XII, 1—6). Львівські ткачі в XVI ст. скаржилися на зневажливе ставлення до них і прохали короля Сігізмунда II урівняти їх у правах з іншими ремісниками (Е. С е ц и н - с к и й, Материалы для истории цехов в Подолии, Каменец-Подольск, 1904, стор. 7). Про дещо зневажливе ставлення до ткачів промовляє і народна пісня:

Ой ти, ткач, ниткоплут, а я — бондарівна!
Піди геть, відчепись, я тобі не рівня!
(Номис, 12540, стор. 246).

Пор. ще з народною приказкою: «Що ткач, то брехач» (Франко, III, 2, 3, стор. 527).
...і на҂ будєтъ нєпряха и нєтка ха. Пор. рядки з весільної пісні:

Да казали: Марусенька — не пряха,
А її матинька — не ткаха

(Лукашевич, стор. 97).

171. Ѡ бондаряхъ... І нє будє(т) дрѣмати, жє то стуки-гряки. Пор.: «Стук-гряк, та й п'ятак (бондар)» (Номис, 10442, стор. 204).

172. ...якъ почнє(т) вовну пєрєбивати, // то зна(т) то ужє хочє(т) з луко(м) мандровати. На Україні, особливо на Чернігівщині, шаповальство належало до числа дуже розвинених ремесел. Шаповали працювали не тільки на місці, а й ходили на заробітки, носячи з собою знаряддя для биття вовни — лук, який нагадував величезний смичок з товстою струною (Ф. Николайчик, Отголосок лирницкого языка, «Киевская старина», т. XXIX, 1890, квітень, стор. 123—124).

...я(к) гдє шапова(л) ма(н)дрова(л), // нє єдну на дорозѣ и дш̃у изляка(л). // Жє здалєку власнє татарє манячать, // а(ж) шапова(л) носи(т) с҂ з луко(м), я(к) з друко(м) — зблизу вбача(т). В кінці XVII — на початку XVIII ст. татарські орди продовжували грабувати Україну, головним чином прикордонні Полтавський та Миргородський полки й Слобідську Україну. Татарські загони ділилися на дрібні «чамбули», які з блискавичною швидкістю розліталися по українській землі, грабуючи людей на шляхах, в малоукріплених містечках, селах та хуторах (О. М. Апанович, Збройні сили України першої половини XVIII ст., К., «Наукова думка», 1969, стор. 136; а також: Боплан, стор. 333—340).

174. Вєсєлоє рємєсло музыцство, повѣдаю(т), // жє іграми своими смутны(х) пудвєсєляю(т). // А вєсєлыє пачє вєсєлыми бываютъ. Пор. з визначенням музики українським композитором і теоретиком XVII ст. М. Дилецьким: «Что єсть музыка? Музыка то єсть, которая спѣваннєм албо ли игранннєм своим серца людскіє албо до веселости, албо до смутку и жалю побуждаєт» (М. Дилецький, Граматика музикальна. Фотокопія рукопису 1723 року, «Музична Україна», К., 1970, стор. III).

...бгу похвалу о(т) даваютъ. // Понєва(ж) я(к) іныє рємєсники цєхъ маютъ // ...и до цє(р)квє(и) бж̃іи(х) свѣчи часто спра(в)ляю(т). Обов'язком кожного цеху було постачання своїй цеховій церкві свічок (Н. Ф. Сумцов, Культурные переживания. Цеховые братства, «Киевская старина», т. XXIX, червень, стор. 486). Див. листи «Музыцкому цеху» від прилуцьких полковників, датовані 1686, 1687, 1692 рр., де музикам нагадується, «аби ку хвалѣ божои свѣча, якую они з своих доходов и складки установленной три рази на рок, в обох церквах божественных, зобикли становити, не уставала» (Лазаревский, Описание Старой Малороссии, III, стор. 95).

...лєгки(мъ) хлѣбо(м) забавляю(т). Пор.: «Пустив сі на легкий хліб (на жебранину)» (Франко, II, 2, 27, стор. 339).

175. Поважноє рємє(с)ло и шє(в)ство заставаєтъ, // гды(ж) чєстноє бра(т)ство и ктыто(р)ство з ны(х) быває(т). Під впливом цехових об'єднань виникали церковні братства, які відігравали важливу роль у житті українського народу (Я. Д. Ісаєвич, Братства та їх роль в розвитку української літератури XVI—XVIII ст., «Наукова думка», 1966). Про титарство див. прим. до вірша 43.

...шєвцѣ — свя(т)цѣ — та(к) с҂ то они называ́ютъ. Шевські цехи нерідко були найбільшими і найбагатшими серед інших. Зокрема на Чернігівщині деякі шевські цехи мали можливість піклуватися не лише про свою братську церкву, а й матеріально підтримувати інші церкви — постачати їм свічки (Филарет, Историко-статистическое описание черниговской епархии, V, 1800, стор. 139). Можливо, звідси і «шевці-святці».

...из своего тытулу а(ж) самы сѧ втѣшаютъ. Пор.: «Не вважайте, люди добрі, що я швець — говоріть зо мною, як з простим» (Номис, 2597, стор. 52).

І го(д)но велича(н)емъ всѣхъ шевцовъ величати // и похвалу якъ честны(мъ) реме(с)ника(мъ) давати. Як свідчить зміст вірша, Климентію було відоме народне гумористичне «величання» шевців (пародія на один із жанрів богослужебної лірики), що починалося рядками: «Величаєм тя, шевче чоботодавче, і чтем твоє шило і правило, і клевець і столець, і всьо твоє плюгаве ремесло» (Франко, III, 2, 3, стор. 333; варіанти і повний текст — Галицько-руські народні легенди, II, стор. 214). Цій пародії поет протиставив свою урочисту похвалу, побудувавши її як ряд антитез народним афоризмам.

Не машъ, мовят, на(д) шевство реме(с)ла че(ст)нѣ(и) шого. «Коза — не худоба, грейцер — не гроші..., швець — не ремісник...» (Франко, II, 1, 13, стор. 279).

...щыри(е) они е(ст), шевцѣ, люде на свѣтѣ. Пор.: «Кождий ремесник, а особливо швець, мусит брехати» (Франко, III, 1, 1, стор. 9).

...нѣгды они жа(д)ны(х) ша(л)вѣрствъ не заживаю(т). Пор.: «Тягне, як швець шкіру, аби більша була» (Номис, 13894, стор. 272); «Вертиться, як швець в ярмарок» (Номис, 10070, стор. 196); «Крутиться, як швець по ринку, коли купує свинку» (Франко, II, 2, 23, стор. 318).

...учне(в) свои(х) лю(д)зкости научаютъ. Згідно з цеховим статутом, майстри-шевці були зобов'язані не тільки навчати учнів ремесла, а й виховувати, стежити за їх поведінкою (П. Клименко, Матеріали до історії цехів м. Літок на Чернігівщині, «Записки Історично-філологічного відділу», кн. XVIII, К., 1928, стор. 218—219).

І ѡсобливе ро(з)но(и) те(ж) свое(и) полѣтики // из(ъ) книги з ра(з)ницы шевско(и) че(ст)но(и) гра(мм)атики. Кожний цех мав скриню, де зберігалися грамоти («фундуші») та інші документи. Видимо йдеться про книгу, до якої записували секрети шевського ремесла («політики»), зокрема рецепти чинбарства, оскільки шевці були водночас й чинбарями (Клименко, стор. 218—221).

І на креслѣ по ца(р)ски(и) сѣдитъ, якъ на маестатѣ. Пор. з сатирично-гумористичним віршовим підписом під малюнком, на якому було зображено козака, що сидить на бочці з кухлем у руці:

Otoż zacni junacy pobratyma macie
Na baryle siadł sobie, jako w majestacie.

Цей малюнок як «герб козацький» містився на звороті титульного аркуша книжки, що вийшла друком у 1620 р. під заголовком «Żywot Kozaków Lisowskich. Także y potyczki ich szczesliwe». Автор віршів на честь козаків — львів'янин Йозеф Бартоломей Зіморович (1597—1677). За словами Франка, хоча він «без сумніву рад величати своїх героїв, то все ж його похвали немов підшиті іронією» (І. Франко, До історії українського вертепа, ЗНТШ, т. LXXII, 1906, стор. 54). Див. ще: Петрушевич, стор. 94; M. Wiszniewski, Historja literatury polskiej, t. VII, Kraków, 1845, стор. 143—144; K. Badecki, Literatura mieszczańska w Polsce XVII wieku. Monografija Bibljograficzna, Lwów — Warzawa — Kraków, 1925.

...я(к) схоче(т) шевчиху поби(т) — нищо, чи(мъ) би(т), не шукаетъ, // если чобо(т) клесуе(т) — тоєю (ж) клесачкою пото(р) каетъ. Пор.: «От тобі й швець — коли не хтіла доброго чоловіка мати» (Номис, 3944, стор. 77).

І не да(и), бже, на свѣтѣ жо(н)камъ горшой муки. Пор. закінчення вірша з початком народної пісні:

Немає й не буде горійшої муки,
Ой як попадешся до шевця у руки.

Що шилом приколе, дратвою прив'яже,
Коло боку ляже, правдоньки не скаже

(Чубинський, V, 578, стор. 300;
варіант — «Основа», 1861, січень, стор. 220).

177. ...сосуды в млы(н) на розмѣ(р) робит(ъ). «Розмір» — плата за помел натурою. Пор.: «Я як розмір брав, то було з верхом коряк насиплю та ще й зверху придавлю» (М. Драгоманов, Малорусские народные предания и рассказы, К., 1876, стор. 182).

...требуетъ ины(и) и мѣрного, // кгды зна(и)детъ ч҃лвѣка доброго вѣрного. Пор.: «Коли будеш мірним, то будь же вірним» (Климентій, 1422; Номис, 10614, стор. 207) та «Вірний, але не мірний» (Франко, I, 2, 1, стор. 226).

...шку(р)ка за чи(н)бу не стане. Пор.: «Шкурка за вичинку не стане» (Номис, 10571, стор. 206).

178. ...маля(р)скую мудро(ст) тогда (ж) людє(мъ) о(т)кры(л). Відгук апокрифічного «Посланія Авгаря царя», згідно з яким Христос сам створив першу ікону: втерся рушником, залишивши на ньому своє зображення (Апокрифи і легенди, II, стор. 206).

...котры(и) маля(р) чисто вѣкъ сво(и) прово(ж)дає(т), // то чудо(в)на ѡ(т) него ікона бываетъ. На безпосередній зв'язок між праведним життям майстра-митця і якістю («силою») його твору вказувалося постійно; тому іконописці присягалися не пити, чесно працювати і не допускати до свого цеху людей аморальної поведінки (Н. Полевой, Мечты и жизнь. Были и повести, ч. II, М., 1834, стор. 132—134).

...до си(х) богома(з)ства часъ не скорєняютъ. Боротьба з «богомазством» тяглася дуже довго. Стоглавий собор (1551 р.) поставив іконописців під нагляд духовенства з метою запобігти комерційних зловживань. Московський собор 1667 р. повторив це рішення, заборонивши «богомазам»-самоукам писати ікони. Указом від 1703 р. вимагалося, щоб ікони писали «благолепно и удобоподобно, по древним свидетельствованным подлинникам и образцам» (Православная богословская энциклопедия, т. V, Пб., 1904, стор. 828—832).

179. ...са(м) б҃гъ з рыбало(к) ап(ст)лы вчинивъ // ... Петра и Павла ста(р)шыми наставивъ. Євангеліє нічого не говорить про причетність до рибальства Павла, а лише Петра (Матвій, IV, 18). Оскільки ж у апокрифічній літературі з цих двох апостолів «робиться нерозлучна пара», за виразом Франка (Апокрифи і легенди, III, стор. VI), Климентій згадує їх також разом.

І чє(р)нцѣ рыбу ѣсти людя(мъ) помагаютъ. Монахи деяких монастирів, зокрема Святомиколаївського у Києві, їли рибу не лише у піст, але й в інші дні (Боплан, стор. 308). Вираз цей використала Марко Вовчок (виписки із збірки Климентія зробив О. Маркович) у своєму оповіданні «Дяк» (Марко Вовчок, Твори у шести томах, т. VI, Держлітвидав України, К., 1956, стор. 154).

181. ...нєбє(з) потрєбны, вѣм, и комысарѣ. З дальшого докладного переліку довідуємося, щò саме за речі виробляли ці зовсім призабуті нині ремісники (за історичними документами —«конвісарі»). Серед їх продукції — як церковне начиння, так і предмети широкого вжитку. Пор. з нотатками сучасника Климентія: «Комисарови дали цѣни полумисков ламаних фунт 26, а велѣли єму зробити фляшу цѣновую, тацу на чай или кагве...» («Дневник генерального подскарбия Якова Марковича», 1717—1767, ч. I, К., 1893, стор. 141). Про конвісарів див. ще: Компан, Міста України, стор. 220—221.

І кєлюхы, и ѕвѣзды, и всякіє кр҃(с)ты, // в(ъ) ко(т)ры(х) — часо(м) случає(т) попо(м) и та(н)ны нєсти... // І робятъ дыскосы, ложицы и ми(р)ницы. Пор. настанову «Требника»: «Священник парахіяльний ...да тщится имѣти златы или сребряны съсуды к служенію прислужающая, сієсть

чашу, діскос, звѣзду и ложицу, в них же освещаются и совершаит божественныя тайны» (Требник, I, стор. 261).

182. Ω інтролѣгаторахъ. Цікаво порівняти цей вірш Климентія з старонімецьким віршовим підписом під гравюрою з зображенням палітурників за роботою у «Становій книзі» Йоста Амманна, виданій 1568 р.:

Der Buchbinder

Ich bind allerley Bücher ein,
Geistlich und weltlich, gross und klein,
In Perment oder Bretter nur
Und beschlags mit guter Glausur.
Und Spangen, und stempff sie zur Zier.
Ich sie auch im Anfang planier,
Etlich vergüld ich auff dem Schnitt,
Da verdien ich viel Geldes mit
(E. Geck, Iohannes Gutenberg, стор. 67)

Хо(ч) нє знаю(т) пи(с)мъ іны(х), могу(т) оправляти // книги: ґды на кустуса(х) буду(т) ра(з)смотряти. У старих рукописних та друкованих книгах наприкінці кожної сторінки наводилося перше слово (або перший склад) наступної сторінки — кустоди (від лат. custos — сторож). Палітурники орієнтувалися на них під час роботи з іншомовними книгами.

183. Ω друкарях ъ... Пор. аналогічний вірш у «Становій книзі» Йоста Амманна під гравюрою з зображенням друкарів за роботою:

Der Buchdrücker

Ich bin geschicket mit der Press
So ich aufftrag den Firniβ reβ,
So bald mein Dienr den Bengel zuckt,
So ist ein Bogn Papyrs gedruckt.
Da durch kombt manche Kunst an Tag,
Die man leichtlich bekommen mag.
Vor Zeiten hat man die Bücher gschribn,
Zu Meinz die Kunst ward erstlich triebn
(E. Geck, Iohannes Gutenberg, стор. 73).

185. ...на зло то(и) труно(к) привождаєтъ. Пор. з віршем 108.

188. Въ которо(и) то глубынѣ тма всєли(т)сѧ жити // а в пущъшєму(с) тамо зда(ст)сѧ в(ъ) прєиспо(д)нє(и) быти. На вірші позначився вплив апокрифічних описів пекла та раю. Пор. з розділом «Книги Єноха»: «Бог оповѣдает Єнохови, како от тмы преисподней сонійдет видимое и невидимое» (Апокрифи і легенди, I, стор. 48) або з картиною пекла у західноєвропейській середньовічній легенді «Слово святого Патрикія єпіскопа о исходящим от земля огни в различных мѣстѣхъ», переробленій на православний лад: «Двѣ мѣстѣ уготовал бог: єдино — многых благъ, ихъ же праведніи наслаждаются, и другоє — тьми и огня, идеже грѣшніи мучаться... Вода же єст преисподнѣя, глаголемая бездна...» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 247). Порівняння «студни глубокой» з «брамою пекелною» подає й «Краткоє описаніє о чыстцу святого Патрікія...» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 241).

...могли (б) и самого доходити раю. // Если (б) нє за срокгими, повѣдає(т), горами // и за пущами згады и мо(р)скими водами. Пор. з «Люцидарієм»: «Ученик: Поневаж єст на земли рай, чому ж там нихто не доходит? — Майстер: Бо сут перед ним горы высокиє, лѣсы великиє и пустинѣ, прето там не может нихто дойти» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 28).

Могли(б) ра(и) и очима своима оглядати // и з(ъ) сты(мъ) Ілією и Енохо(м) прывитати. За «Біблією», існувало два раї: земний — сад,

створений богом для перших людей (Книга буття, II, 8), і небесний, куди після смерті переселялися душі праведників (Лука, XXIII, 43). В апокрифічно-народному уявленні, яке характерне і для Климентія, ці два поняття змішувалися. Поет малює рай на землі і водночас говорить про перебування в ньому пророка Іллі та онука Адама Єноха, яких, згідно з біблійною версією, було взято на небо (Книга буття, V, 24; 4-а книга царств, II, 11). Поєднання образів Іллі та Єноха характерне для книжної поезії (Вірші на погреб Сагайдачного, стор. 39; Богогласник, стор. 189). Пор. з народною приказкою: «Єноху обличати и Илье не молчати» (Симоні, стор. 98).

...вколо оружіє(м) пламєнны(м) обворова(н)но // и пламєнє(м) огнє(н)ны(м) вкру(г) оцѣрклєванно. Пор. з «Дияліогом на персон седм»:

И с пламенъним у дверей оружием застал,
боронячи воходу до свѣтлого раю
(Гординський, стор. 12).

Див. ще «Книгу Єноха»: «И насадих рай, и затворых, и положих оружники пламенны» (Апокрифи і легенди, I, стор. 49).

189. Ѡ ѡлѣиникахъ... таранами клынѧ забиваютъ. Пор. народну характеристику олійників: «Оліярники — цупнаки, бо як забивают клинки тараном або бют довбеньками малі клинці, то тілько й чути: цуп-цуп!» (Франко, II, 2, 1, стор. 479).

191. ...в ста(р)цовъ наука є(ст) языка сѧ вчити. На Україні, як і в Західній Європі, існували старецькі цехи — з своїм статутом, цехмайстером, учнями і специфічною жебрацькою мовою. Особливого розголосу набула старецька «школа» с. Покошичі на Чернігівщині (Н. Ф. Сумцов, Культурные переживания. Нищенские братства, «Киевская старина», т. XXIX, 1890, червень, стор. 483—485).

...к праздника(м) котры(м) кануныспра(в)ляти. Звичай «канунів» полягав у тому, що під час престольного свята виборні довірені особи — «канунники» продавали розведений («розсичений») мед, прибуток від якого надходив до церковної каси (А. Лазаревский, Села Конотопского уезда, вип. 1, Чернигів, 1869, стор. 86—71).

194. Мє(р)зєнаѧ то ігра дуда zоставаєтъ // и шуицу грѣшны(м) всѣмъ людє(мъ) прє(з)начає(т). Різке засудження дуди, яку в народі називали «козою» (бо міх для неї виготовляли з шкіри кози), і передрікання за гру на ній покарання — «шуицы», або «лівиці» (див. прим. до вірша 8) викликане у Климентія, певне, асоціацією з козою — «нечистою твариною» (див. прим. до вірша 219).

...рєвты и густы з бѣдою начнє(т)сѧ. Пор.: «Біда, як дуда: куди йде, то реве» (Номис, 2369, стор. 47).

...нє о(т) хр(с)тія(н)... явыласѧ на свѣтѣ. Справді, і вчені вважають, що дуда створена на Сході (А. Гуменюк, Українські народні музичні інструменти, «Наукова думка», К., 1967, стор. 44).

І нє ты(л)ко ду(д), алє хочъ бы и ігръ жадны(х) // бо будятъ блу(д)ную мы(с)ль в(ъ) ч҃лцє(х) жадны(х). Див. зовсім іншу, доброзичливу, оцінку діяльності музик (цимбалістів і скрипалів) у вірші 174. Пор. з негативним ставленням до музик у молодших сучасників Климентія — Антона і Олексія Словацьких, які у «Вѣршах, зобраних таких с писма святаго, яко і от иных розмаитых книг, для осторожности людей, яко пянство души пагубно єсть» писали:

Музики в день и в ночѣ пѣснѣ вигравают,
тиє наиболше честь бѣсу раздавают.
Бо їх пѣсни не йдут к небесному богу,
але їх пянство ведет в пекелную дорогу

(С. О. Щеглова, Давні українські вірші про пияцтво, «Науковий збірник ленінградського товариства дослідників української історії, письменства та мови», вип. 2, 1929, стор. 80).

Мощно(б) ... всѣ дшеврє(д)ныє ігры іскорєнит(ъ). // Развѣ воє(н)ны(х) ігръ, що звыкли в во(и)ска(х) дє(р)жат(ъ)... За во(и)сковыє ігры грѣхъ нє положєнно // в книга(х). Протиставлення труби — одного з музичних інструментів, що входив до складу козацької військової музики, всім іншим видам «гри», знаходимо в «Ізмарагді»: «Рече св. Нифонт: Яко бо труба гласяща собираєт воя, тако молитва собираєт ангелы божія, а сопѣли, и гусли, и пѣсни непріязнены, плясаніє и плясканіє собирают около себя безстудныя бѣсы» (Яковлєв, стор. 63). Про військові труби прихильно говориться і в «Требнику»: «И в бранєх труб сих гласов оглашени, к побѣжденію врагов крѣпко вооружатся» (Требник, II, стор. 137).

...в котлы бити. «Котли» — литаври, що, як і труби, належали до військової музики.

...ко(р)чємныє игры похвалы нє годны. За історичними свідченнями, саме на дуді і скрипці грали у польських корчмах (Г. Хоткевич, Музичні інструменти українського народу, Харків, 1930, стор. 221).

195. ...до убоги(х) цє(р)квє(и) на пр(с)толъ гробницы. Тут «гробниця» — ящик, де зберігалися так звані «святі дари». У багатих церквах вона робилася з золота або срібла.

196. Ѡ скотски(х) пастуха(х) та(к) в Пи(с)мѣ положє(н)но. Далі Климентій переказує дві євангельські притчі про пастиря, вівців та вовка, своєрідно проектуючи їх на сучасну йому українську дійсність (Іоанн, X, 1—16, 27; Матвій, XVIII, 12—14).

І многи твори(т) фыглѣ и нєзычливости. Див. текст гумористичної думи про вівчаря з рукописного збірника сучасника Климентія Кондрацького (Давній український гумор і сатира, стор. 373—381).

197. Вся(к) рємєсни(к) кро(м) возо(м) будє(т) начи(н) возити. Пор.: «Ремесло не за собою носити» (Климентій, 856; Номис, 10407, стор. 203).

199. ...бє(з) ковалѧ о(т)ню(д) нєво(з)можно прожит(ъ). За часів Климентія ковалі виконували найрізноманітніші роботи. «Поряд з плуговим залізом — лемешами, череслами, залізними боронами — ковалі робили підкови, сокири, оковували колеса, робили лопати і наконечники для лопат, завіси — «бігуни» до дверей, ключі, замки, гаки, якими під час пожеж розтягали палаючі речі, кайдани для в'язнів, ланцюги для колодязів. Ковалі ж робили ланцюги для міських та замкових брам і мостів, обручі залізні для гармат, «дрюки залізні для ламання каменю», «киї залізні», тобто підставки для рушниць, спеціальні клини для копання колодязів, копистки залізні, «що спиж мішають», «оскарди», котрими насікали жорна, пута залізні для коней, вухналі — гвіздки для кування коней, різні види зброї, ковані брами тощо» (Компан, Міста України, стор. 220).

200. Да(и), бже, мовя(т), всяки(х) дѣл сѧ научити // ты(л)ко нє всяко, бже, да(и) дѣло робити. Пор.: «Дай, боже, все уміти, та не все робити» (Климентій 233; Номис, 6030, стор. 117; Франко, I, 2, 53, стор. 283).

...начнє(т) хвататисѧ за всяко рємєсло. Пор.: «За все береться, та не все вдається» (Беленькова, 115, стор. 22).

...прошу ва(с) — єдно що работа(и) те. Пор. з аналогічною ситуацією, наведеною польським істориком Маньківським: у 1682 р. малярі подали скаргу на сідлярів за те, що вони, найнявши підмайстрів малярського ремесла, перейняли їх «науку» і самі почали розмальовувати сідла. Внаслідок цього сідлярі хоч і «не навчилися малювати як слід, але робили це на згубу художників». «Нехай кожний робить своє ремесло!» — таким закликом закінчували свою реляцію малярі (T. Mańkowski, Lwówski cech malarzy w XVI i XVII wieku, Lwów, стор. 111—113. Див. про це ще: Компан, Міста України, стор. 194).

206. І на хвалу бгу на вєли(к)дє(н) стрѣляютъ // и в днъ бгоявлє(н)ский, ґды воду осшаютъ. Пор. аналогічне повідомлення у вірші «Ѡ дударяхъ» (стор. 150), супроводжуване поясненням самого поета.

207. Вє(л)ми и докто(р)ство є(ст) потрєбно на свѣтѣ. Пор. з подібним твердженням С. Полоцького у вірші «Чародѣйство»: «Бог врачы и врачевство в ползу сотворил єстъ» (Полоцький, стор. 68).

...гды бгъ смє(р)ти нє да(ст) — и доктор поможє. Пор.: «Пошле бог вік, то дасть і лік» (Номис, 8344, стор. 160) або «Лікар дає лік, а бог вік» (Франко, II, 2, 1, стор. 354).

...на лѣчєно(м) нє наѣзди(т)сѧ конѣ (Климентій, 624; Номис, 5249, стор. 101).

209. ...я(к) муха в(ъ) укропѣ вє(р)ти(т)сѧ. Пор.: «Шастайся за добрим ділом, як муха в укропі» (Климентій, 1499; Номис, 9960, стор. 194; варіанти — Чубинський, I, стор. 303; Франко, II, 1, 2, стор. 99).

...трудникомъ прє(ж)дє подобає(т) вкусити. Пор.: «Труждающемуся дѣлателю прежде подобаєт от плода вкусити» (1-е послання Павла до Тимофія, II, 6).

211. Абы, мовя(т), дша сыта и тѣло нє наго (Номис, 9891, стор. 192).

212. ...нє то(и) пиво пъєтъ, хто вари(т) (Номис, 13711, стор. 269; Бєленькова, 830, стор. 115).

...позритъ за то скрыва. Пор.: «И крывым оком не поглянет» (Климентій, 402); «Дивит сі на нього кривим оком» (Франко, I, 2, 36, стор. 554), а також з виразом думи про козака Голоту: «...Скрива, як вовк, поглядає» (П. Кулиш, Записки о Южной Руси. т. I, СПб., 1856, стор. 16).

...труждающы(м)сѧ прє(ж)дє пристоитъ вкусит(ъ). Див. прим. до вірша 209.

...обѣ сторонѣ zдоровы бува(и)тє. Див. прим. до вірша 40.

213. Торяники вєлику працу поды(и)маютъ // пачє коломы(и)цовъ, що гуски выробляютъ. «Торяники» виварювали сіль на торських озерах (Слобожанщина), «коломийці» видобували стовпці («гуски») кам'яної солі у Коломиї та на інших західноукраїнських землях.

...бурлакамъ вєлми нудно// жє о соло(д)кую воду нє помалу трудно. Див. прим. до вірша 99.

Мусѣтъ тоє(и) жє соли господа(р)ско(и) ча(ст)ку о(т)ложити. «Господарське», тобто приватне, солеваріння Климентій міг спостерігати лише до 1706 р., бо потім усі соляні промисли на Бахмуті були відписані «на царя» (Крестьянские и национальные движения, стор. 28).

...нє ма(ш) тамъ жє(н), в Ба(г)мутѣ нѣкому кошу(л) прати. Після того, як у 1697 р. м. Тор було вщент зруйноване татарами, торяники почали освоювати для солеваріння район річки Бахмут, наїжджаючи сюди переважно «обозами» — без сімей (див. лист-скаргу до московського уряду від отамана донських козаків Лук'яна Максимовича, в кн. «Крестьянские и национальные движения», стор. 76. Див. ще: «Историко-статистическое описание Харьковской епархии», V, Харьков, 1858, стор. 135, 142).

...со(л) є(ст) розна на свѣтѣ // а около жа(д)нои та(к) нє мощно трудно(ст) мѣти, // Як то запорозкаѧ є(ст), кры(м)ка и ледянка // а нє будє(т) з такою (вѣмъ) працєю [и кошто(м)] як торя(н)ка. Цікаво, що саме такий висновок зробив десь у 1739 р. і М. В. Ломоносов у «Нижайшем докладе и непредрассудительном мнении имп. Соляному Комиссариату о соляных делах, что в местах, между Днепром и Доном положенных, находятся, а особливо о обоих имп. заводах, что в Бахмуте и Торе». Зокрема, Ломоносов відзначив, що «черпание росола ис колодезей в сковороды таким мешкотливым и трудным образом людскими руками производилось, что плата за черпанье при такой скудной выварки соли болше нежели по двадцати пяти тысяч рублев в год становилась» (В. В. Данилевский, Ломоносов на Украине, Л., 1954, стор. 84—85). Про високу собівартість бахмутської солі порівняно з сіллю, яку видобували на Запоріжжі, в Криму і Західній Україні, див.:

О. О. Нестеренко, Розвиток промисловості на Україні, ч. I, Вид-во АН УРСР, К., 1959, стор. 188.

...бу(р)лака(м) [то(р)скимъ] вѣрши сиє покладаю // и працу іхъ и пи(л)ны(и) дозоръ похваляю... I да(и), бж҃є, и(м) ща(ст)ѧ и до(л)гого вѣку, // всякому бу(р)лацѣ — доброму чоловѣку. Цікаво відзначити, що бурлаки, яким віддає свої симпатії Климентій, через кілька років становитимуть ядро могутнього селянсько-козацького повстання, очолюваного Кіндратом Булавіним (В. И. Лебедев, Булавинское восстание. 1707—1708 гг., Огиз-Соцэкгиз, М.—Л., 1934, стор. 68).

216. ...ѡсобно на стєзях в сылца упадаєтъ. Пор.: «Всюди на него силця накладає» (Франко, III, 1, 1, стор. 92).

...много мѣєтъ домовъ // по общо(и) приповѣсти, я(к) у за(и)ца ломовъ (Климентій, 97; Франко, I, 2, 9, стор. 571).

...бѣжы утописѧ где ю(ж) в болотную воду. Відгук народного анекдота: «Се розказують про зайця, що як осточортіло йому погане життя — що чоловік обіжає, орел хапає і сова, навіть, дере.— «Піду, каже, утоплюся, усі мене обіжають, я послідущий на світі!» — і побіг до річки. А жаба плиг од його у воду. «Е, годі ж топиться,— думає собі,— є той чорт, що й мене боїться — я не послідній на світі» (Номис, 4346, стор. 286; варіант — Чубинський, I, стор. 55).

...я(к) пєрєбѣжи(ш) гдє колвєкъ дорогу, // вчини(ш) людя(мъ) нємалу в дорозѣ трывогу. Народний забобон (Чубинський, I, стор. 55), звідси: «Боїться, щоб йому заєць дороги не перебіг» (Номис, 303, стор. 6; Франко, I, 1, 7, стор. 113). Таке повір'я побутує і в Болгарії, Франції, Англії, Норвегії та Німеччині (Н. М. Сумцов, Культурные переживания. Сравнительно-этнографические аналогии и параллели к русским, в частности малорусским приметам и поверьям. Заяц в народной словесности, «Киевская старина», т. XXVIII, 1890, січень, стор. 84).

...сам єси мє(р)зєны(и) ... и мясо твоє бры(д)ко... // I нєчєстива шкура твоѧ. Згідно з народним уявленням, зайця створив чорт (Чубинський, I, стор. 55), отже, їсти його мясо — гріх.

217. Ѡ ѕло(и) ста(т)чинѣ... и ѡ зло(и) жонѣ. Див. прим. до вірша 133.

...жона часо(м) в мужа є(ст) ѱяѧ личина. Див. прим. до вірша 132.

...з(ъ) лысиною ѕлоє сѧ раждаєтъ, // з(ъ) ко(т)рою и із(ъ) свѣта сєго изчєзаєтъ. Пор.: «Конъ з лисиною родиться, з лисиною й ізгинет» (Климентій, 444; Номис, 3219, стор. 64; варіант — Чубинський, I, стор. 237).

218. ...коню в полю завшє вѣры нє(и)ма(и), // а жонѣ в дворѣ всєє(и) правды нє о(т)крыва(и). Пор.: «Не ймай коню віри в полю, а жоні в двору» (Климентій, 1371; Номис, 8094, стор. 155; Чубинський, I, 252. Варіант — Франко, II, 1, 1, стор. 288).

...Жону любити трєба яко д҃шу, // єдна(к) жє злую го(д)но товкти вла(с)нє грушу. Пор.: «Жону люби як душу, а товчи злую як грушу» (Климентій, 1164; Номис, 9096, стор. 174; Франко, II, 1, 73, стор. 128).

Жєна злаѧ мужєвѣ нє вєликъ пріятєл(ъ). Пор.: «Добра жінка мужові свому вінець, а зла кінець» (Номис, 9031, стор. 173).

...господарєвѣ ко(н) овшє(мъ) нєпріятєл(ъ). Пор.: «Скотина — то ворог» (Номис, 10189, стор. 199).

...пута(и)и трыножъ — ско(р)бъ нє будєшъ мѣти. Пор.: «Хто путає — той ногами не плутає»; «Хто в'яже, той спать ляже» (Номис, 11296, стор. 222).

...нєха(и) ко(н) напасєтъсѧ, // а напасши, пригото(в) ки(и). Пор.: «Накорми, тоді й києм потягни» (Номис, 10330, стор. 202).

...конѧ и жону впя(т), [абы(с) здоровъ], мѣт(ъ) будєшъ. Пор.: «Жива умерла — і друга будеть, аби здоров'я» (Климентій, 301; Номис, 8337, стор. 160).

219. ...козы хоча(и) створє(н)ѧ б҃жіє... Климентій заперечує поширену в деяких місцевостях України думку про те, що коза створена чортом (Чубинський, I. стор. 49; Франко, II, 1, 9, стор. 278).

...писаніє таки(и) и(мъ) прыкладъ даваєтъ, // же до людє(и) нєчистых(ъ) и скве(р)ныхъ равняєтъ. Див. Матвій, XXV, 32.

...козлыща по лѣвицы станутъ, // а овца одесную на судѣ предстанутъ. Див. прим. до вірша 8. Пор. з рядками твору Онуфрія «Объявленіє о прироженю знамен небесных 12 мѣсяцей»:

Да не с козли грѣшныими осудимся, требѣ —
Одесную себе нас з агнцы постав в небѣ
(Онуфрій, стор. 155).

I я(к) реклє(с) нєґды(с): Се с҃нъ мо(и) возлюбленны(и). Як і у «Словѣ ѡ сотвореніи бго(м) ѕемли» (див. вірш 269), Климентію бог і Христос завжди уявляються в одній іпостасі, і тому євангельські слова, з якими нібито бог звертався до Христа (див. Матвій, XVII, 5), він вкладає в уста самого Христа. Пор. з описом цього факту анонімним духовним віршем:

На Фаворѣ перобразся Ісус Христос славно,
Со пророки бесѣдовал невидимо, явно.
. . . . . .
Єще єму глаголющу облак свѣтел бяше:
«Сей єст сын мой возлюбленный»,— отец глаголаше
(Угроруські духовні вірші, XLIV, 30, стор. 47).

220. Рыба, я(к) что іноє, та(к) же в себѣ кро(в) маєтъ, // єдна(к) же вѣрны(мъ) по(ст)ны(м) сѧ брашно(м) бываєтъ. Як розповідає «Біблія», бог заповів Мойсеєві, щоб люди їли лише м'ясо тієї тварини чи птиці, кров якої вони пролили, коли забивали її — «душа бо всякія плоти кровь єго єсть» (Левіт, XVII, 14). Щодо споживання риби церковні канонічні книги вводили спеціальні роз'яснення. У «Правилѣ святых апостол и святых отець» («Аще двоженец») читаємо: «Вопрос: А се ямы кровь рыбью, а не убиваєм єя, ни рѣжем,— сама мреть рыба, из воды взята.— Отвѣт: В том нест грѣха — то єст от воды...» (Смирнов, стор. 75).

А часомъ и постноє тоє уступаєтъ, // ґды б҃лговѣщєніє на стра(ст)но(и) бываєтъ. Свято благовіщення богородиці іноді випадає на великий піст, зокрема на його останній, страсний, тиждень, коли християнам не дозволяється їсти навіть риби. У «Правилѣ бѣльцем» (Соловецька Кормча від 1493 р.) зазначено: «На благовѣщенієв день ясти рыбы развѣ страстныя недели» (Смирнов, стор. 184).

222. Свиніѧ нє зритъ горѣ и с҃лнца нє видитъ. Пор. «Не дав бог свині вгору глянути» (Номис, 3830, стор. 75).

...що мѣєтъ ясти, то ничи(м) сѧ нє брыдитъ. Пор. «Що надто, того і свині не їдять» (Номис, 5606, стор. 108).

223. ...звыча(и) и(х) в су(д)на наникати, // ... людє... з(ъ) того собѣ врєдытєлно(ст) маютъ. Згідно з народним повір'ям, записаним І. Франком, «коли кіт «наникає», тобто похлепче молоко або іншу страву, то вже того не можна їсти» (Людові вірування на Підгір'ю, стор. 174).

224. ...д҃ши свои полагающых — образ біблійного походження (Іоанн, X, 11). Пор. у Климентія: «...за овцы д҃шу полагати» (вірш 196) або «...за православную вѣру д҃ши полагают» (вірш 246).

Хто в ѱа(х) кохає(т)сѧ, са(мъ) єму сѧ равняєтъ (Номис, 12581, стор. 247).

І нє то(к)мо таковы(и) ѱови єстъ подобєн, // але ляху то(и) або дємону надобєнъ. Видимо, такий поворот думки навіяний Климентію оповіданням однієї з рукописних редакцій «Києво-Печерського патерика» — «О святых блаженых первых черноризцѣх печеръских», де йдеться про те, що біс у вигляді ляха розкидав липучі квіти по церкві і навіював на ченців сон. Бо, як відзначає знавець «Києво-Печерського патерика» Д. Абрамович, в друкованих церковнослов'янських виданнях цього твору вираз «бѣс в образѣ ляха» замінено на «в образѣ воина», а в польському (Patericon ..., 1635 р.) на «nieprzyiciela duszнego» (Д. Абрамович, Києво-Печерський патерик, К., 1930, стор. 96, 219).

...дємоны в постасѣ ѱо(в) к(ъ) сты(мъ) хождаше. В «Житіи Феодосія, игумена Печерського монастыря» розповідається, як біс спокушав його, набравши вигляду «пса черна» (Києво-Печерський патерик, стор. 72 зв). Пор. з «Житієм святого Антоніа пустыножителя» (за львівським рукописом XVI—XVII ст.), де «други діявола» нападали на святого теж в образі псів (Апокрифи і легенди, V, стор. 193).

Буду(т) бо із(ъ) а(р)мєны тыє ча(ст) имѣти. Климентій має на увазі ситуацію популярного за його часів сатиричного оповідання «О постѣ арменском арциурієвѣ», яке вміщено у згадуваній рукописній збірці І. Яремецького-Білахевича (перша половина XVIII ст.). Учитель вірмен (яких православні вважали найбільшими єретиками) Арцій мав собаку Урція. Переходячи з села в село і з міста в місто, Арцій посилав поперед себе Урція з листом, у якому повідомляв учнів про свій прихід. Але одного разу вовки з'їли Урція, і коли Арцій прийшов до міста, його ніхто не зустрів. Учні, яких він примусив шукати собаку, принесли лише кістки. Тоді Арцій звелів усім вірменам вшанувати загибель Урція постом (І. Франко, Зразок релігійної сатири: песій піст, «Житє і слово», т. III, Львів, 1895, стор. 469—473).

225. Бода(и) вамъ, мова(т), з(ъ) ѱами нѣґды нє было добра, //жє нє мо(щ)но проминy(т) бєз палицы двора. Пор. із зауваженням І. Величковського про те, кому потрібна палиця («жезл»):

Дѣти заживают жезла вмѣсто коня — *для забавы,*
Подрослии заживаючи — *для своєволѣ,*
Средняго вѣку заживают люде жезла — *для поваги,*
Старци убогіє — *для обороны от псов...*

(Рукописна збірка І. Величковського, Відділ рукописів ЦНБ, № 186/362, арк. 121. Підкреслення авторське. Вперше опубліковано (з помилковим заголовком) М. Петровим у праці «О словесных науках и литературных занятиях в Киевской академии от начала ее до преобразования в 1819 г.», «Труды Киевской духовной академии», т. I, 1867, стор. 113—114).

...ѱи и пота(и)ныє часомъ в кого бываютъ // и, що(б) дяблі побрали и(х), людє(и) кусаютъ. Пор.: «Потайного собаки горш треба боятись» (Климентій, 780; Номис, 3046, стор. 61).

226. І росказує(т) інъ пнъ, жє до вбоги(х) мѣ(и) взгля(д). Тут і в наступних рядках Климентій переказує, своєрідно переосмислюючи і проектуючи на українську дійсність, ряд положень з особливо популярного на Україні дидактичного твору, який мав заголовок: «Тестамент в Христѣ побожного и славного монархи свѣта Василія, цесара кгрецкого, до сына своєго, юж коронованого Льва Философа... по кгрецку написаный, а потом веспол з іншими писмы на словенскій язык переложеный».

...уста сма(ж)на закропити. Вираз з поширеної за часів Климентія народної пісні, в якій відбилася євангельська легенда про Христа і самарянку (Іоанн, IV, 1—31). Пор.:

Дай мі, дівко, води пити,
Смажні уста закропити

(В. Гнатюк, Пісня про неплідну матір і ненароджені діти, ЗНТШ, т. CXXXIII, 1922, стор. 216).

Пор. ще народний афоризм: «Утри мої смажні уста, а сахарні і сам утру» (Климентій, 1042; Номис, 2315, стор. 46).

227. Шафа(р) обои(х) стано(в) в пра(в)дѣ трудно(ст) маѥ(т). Шафар «мирський» відав усіма прибутками і видатками магістрату або ратуші, а «монастирський» — прибутками монастиря. Наскільки правий Климентій, говорячи про «трудность» цієї посади, свідчить такий факт. У 1683 р. стародубський магістрат призначив одного з міщан шафарем. Але той відповів: «Хоть мене окуйте або в турму сажайте, а шафарем не буду!» (Лазаревский, Описание старой Малороссии, I, стор. 118).

228. I прислуха(и)сѧ ко(ж)ды(и), що стары(и) мови(т) на глумъ, // а молоды(и) нѥха(и) бѥрѥ(т) добрѥ соб(ѣ) на умъ. Пор.: «Старий говоритиметь на глум, а ти, молодий, бери собі часом на ум» (Климентій, 1400; Номис, 12645, стор. 284; варіант — Франко, III, 1, 31, стор. 169).

229. ...за слу(ж)бу бжію нѥ такъ ста(р)шіи карають, // а за непритомно(ст) утрѥ(н)нюю нѥ пропущають. Християнське богослужіння відбувається: вранці (утреня), вдень (божественна літургія або по-народному — служба божа) і ввечері (вечерня). Літургія вважається найважливішою службою, але, як розповідає Климентій, монахів карали суворіше за проминання утрені, ніж літургії.

230. ...трѥба пріязливѥ із келаремъ жити. Келар відав усім внутрішнім господарством монастиря і продовольством.

...рука завшѥ руку миѥтъ (Климентій, 851; Номис, 7404, стор. 143; Чубинський, I, стор. 275; Франко, III, 1, 97, стор. 49).

231. ...гласо(в) и подобно(в) ѡстро(ж)но смотрѣти. Церковний спів розподілений на вісім «гласів» — наспівів, за якими виконуються різні жанри церковної гімнографії — тропарі, кондаки, канони та ін. «Подобни» вказували, на який мотив відомого твору треба співати ту чи іншу пісню (див. заголовок вірша Климентія 328).

232. ...я(к) втѣ(к) — я(к) дѥсяти поби(в) (Климентій, 1295; Номис, 4404, стор. 85).

Гонящѥму(с) дороги многи, тому ѥдына. Пор.: «Біглому єдна дорога, а погонцеві — десять» (Франко, I, 1, 1, стор. 37) або «Хто тікає — тому одна дорога, а хто гонит — тому десіть» (Франко, III, 1, 1, стор. 210).

233. ...в страха вѥлики очи (Климентій, 1048; Номис, 4341, стор. 84; Франко, III, 1, 14, стор. 180).

...хо(ч) стра(ш)наѧ тѥмнаѧ ночь, втѣкаю(т) и вночи. Пор.: «Ніч — мати: все покриє»; «Ніч — мати, не дасть погибати» (Номис, 11122, стор. 217).

...нѥ мѣѥтъ в(ъ) ср(д)цы бга (Номис, 9763, стор. 289; Франко, I, 1, 238, стор. 81).

234. ... птыца свои(мъ) носо(м) сыта. Пор.: «Жадная пташка своїм носком сыта» (Климентій, 280); «Всяка птичка своїм носиком живе» (Номис, 7195, стор. 139).

...ѥсли за собою хто сѧ нѥ стараѥтъ, // таковы(и) кожды(и) нѣгды ничого нѥ маѥ(т). Див. примітку до вірша 47.

235. Нѥ трѥбѣ, братіѥ, на(м) тала(н)ту с(ъ)крывати, // жѥбы ѥv(г)лского нѥ наслѣдовати. Йдеться про дуже популярну в старій літературі євангельську притчу, відголоси якої постійно зустрічаються в творах українських письменників XVII—XVIII ст. (Іван Вишенський, Памво Беринда, Кирило Транквіліон-Ставровецький та ін.). Господар покликав трьох рабів і дав одному п'ять талантів (тогочасна грошова одиниця), другому — два, третьому — один, а сам пішов з дому. Перший і другий за час його відсутності подвоїли кількість грошей, а третій закопав свій талант у землю. Коли хазяїн повернувся, то двох перших рабів нагородив, а третього як «лукавого і лінивого» жорстоко покарав (Матвій, XXV, 14—30).

Тала(н)тъ жѥ наукою сѧ то называѥтъ. Притчу тлумачено так: не можна залишати бездіяльним те, що тобі дано,— уміння, здібність, знання тощо. Звідси народний афоризм — «Не то талан, що лежить, а то, що біжить» (Номис, 7231, стор. 139). «Талант єст ученіє»,— твердило «Слово нѣкоего христолюбца, ревнителя по

правой вѣрѣ» — староруський твір XI—XII ст., поширений у списках XIV—XVII ст. («Летописи русской литературы и древности, издаваемые Николаем Тихонравовым», т. IV, розд. III, М., 1862, стор. 93). У XXVI розділі «Стоглаву» «О училищех книжных по всем градом» наказувалося: «И силу бы им в писании сказывали по данному вам от бога таланту ничтоже скрывающе, чтобы ученицы ваши книги учили все...» (Стоглав, стор. 36). Климентій називає талант «наукою» або «мудрістю».

Скрывающы(и) сє(и) тала(н)тъ — я(к) древо непло(д)но. Див. прим. до вірша 121.

...потрє(б)но науки и послѣдны(м) родо(м) // оставляти — тобто передавати наступним поколінням. Петро Могила у передмові до «Літургіона» писав, що він хотів отриманий ним талант «с лихвою отдати» людям (Служебник, стор. 3. зв.).

...гласом єго — в радо(ст) вни(и)дѣтє — втѣша(т)сѧ. Пор.: «Не всяк, глаголяй ми «господи, господи», внидет в царствіє небесноє» (Матвій, VII, 21).

237. Назыму лѣто работаєтъ. Пор.: «Літо на зиму робить» (Климентій, 497; Номис, 556, стор. 12).

...что о(т)мѣтає(м) в ча(с) лѣтны(и) что ногами, // тоє з(ъ) ѡхотою (б) взя(л) в зымѣ и руками. Пор.: «Літом одгрібають ногами, а взимі брали б руками» (Климентій, 498; Номис, 559, стор. 12; варіант — Франко, II, 2, 2, стор. 358).

Подобно то сыто(с)ти зыма в собѣ нє маєтъ, // что всякіє лѣтныє собра(н)ѧ з(ъ)ѧ даєтъ. Пор.: «Літо збирає, а зима з'їдає» (Франко, II, 2, 5, стор. 358).

238. Ѡ часа(х) погодны(х) и ѡ непогодны(х). Пор. з віршем Онуфрія «О дневной свѣтлости», в якому є багато аналогічних зворотів (Онуфрій, стор. 162—163).

239. ... из заразлывы(мъ) вѣтро(мъ) ... Див. прим. до вірша 4.

Конѧ ж мощно на ки(л)ко ногъ кому пу(д)коват(ъ), // а волъ бѣдныи нє кова(н) мусѣт сѧ спотыка(т). Пор.: «Кінь на штири ноги кований, а спотикнеться» (Франко, II, 1, 49, стор. 259; варіант — Номис, 5387, стор. 104).

І злаѧ то рѣчъ — ѣзди(т) волами на свѣтѣ, // волѣлъ бы(м) всє ко(н)ми, а іхъ бы хочъ нє мѣти. Пор. із змістом народної сентенції: «Поки коні водив, то й бог годив; а як став воли, то воли в лихо ввели» (Номис, 11116, стор. 217).

...груда мє(р)злаѧ снѣгомъ нє прикрыта, // ...чи са(н)ми ѣха(т) чи возомъ, нє знаєшъ. Пор.: «На Семена Юди (1-го вересня) боїться кінь груди» (Номис, 486, стор. 11). Варто відзначити, що у «кронічці», записаній Павлом Полуботком і доповненій Яковом Марковичем, під 1702 р. стоїть: «Зими не было, тилко тиждень снѣг лежал» («Дневник генерального подскарбия Якова Марковича», т., I, К., 1893, стор. 4).

240. ...нє що іно мѣємъ, б҃же, чинити, // гдє посадылє(с) на(с) и я(к) далє(с), то далє(с): мусѣмъ жити. Пор. з аналогічним висновком архімандрита Онуфрія у вірші, що починається словами: «Єдин бог то свѣдый земных существо»:

Всякой планетѣ человѣк уродит,
В доброй или у злой, так єму сходит.
Щастям и нещастям мусит так жити —
Як бог єму подал, так может быти
(Онуфрій, стор. 160).

241. ...фу(н)дамє(н)томъ б҃гъ поставилъ а(р)хієрєєвъ. Пор. з виразом у апокрифічному «Житіи святых верховных апостол Петра и Павла»: «Будеш фундаментом церкви моеи...» (Апокрифи і легенди, III, стор. 21).

...гды (б) нє было писанія на свѣтѣ, // нє мо(г)лъ бы

свѣ(т) жа(д)ного чину в себѣ мѣти. Йдеться про повний і послідовний виклад усіх молитв, які виголошуються під час богослужіння, так званий церковний «чин» «Требника» або «Служебника».

Боіны(и) мови(т), же з писменны(х) все зло бываетъ. Пор.: «З письменних все лихо встає» (Номис, 6042, стор. 117; Франко, II, 2, 1, стор. 532).

...слѣпъ де(р)зае(т) вождо(в) хулити. Климентій, видимо, переосмислює біблійні образи. Пор.: «Горе вам, вожди слѣпіи» (Матвій, XXIII, 16) або «Уповая же себе вождя быти слѣпым...» (Послання Павла до римлян, II, 19).

...пре(з) писменны(х) западе(т)ся свѣтъ (Номис, 6044, стор. 117; Франко, II, 2, 2, стор. 532).

242. ...не такъ мо(щ)но дорослы(х) нахылити. Пор.: «Нагинай гиляку, доки молода» (Франко, I, 2, 1, стор. 324) або «Старого дерева не зігнеш» (Франко, I, 2, 24, стор. 542). Див. ще прим. до вірша 158.

...не кракала врона лєтѧ догоры // и погото(в) не буде(т), пущаючисѧ з горы (Климентій, 599; Номис, 5499, стор. 106; Франко, II, 2, 27, стор. 264).

243. Ѡ хотящы(х) пи(с)ма учитисѧ. Зворот, характерний для перших слов'янських букварів. Пор.: «Букварь языка словенска, писаній чтенія учитися хотящим...» (Вільно, 1652); «Букварь языка словянска, писаній человѣком учитися хотящим...» (Друкарня Києво-Печерської лаври, 1664); «Букварь языка словянска, писаній чтенія учитися хотящим...» (Львів, 1671).

...до сме(р)ти учи(т)сѧ чл҃къ (Климентій, 1195; Номис, 6003, стор. 117). Майстри, відпускаючи учнів після науки на «всі чотири сторони світу», напучували їх: «Маєш вчитися ремесла, доки житимеш» (Цехова книга бондарів, стельмахів, колодіїв, столярів м. Кам'янця-Подільського, Кам'янець-Подільський, 1933, стор. 80—81).

...не грѣхъ с҃псе(н)ны(х) дѣлъ и научати, // а о(т) злого, якъ може(ш), тщысѧ о(т)вращати. Пор.: «На злоє не учи нікого — й сам догадається» (Климентій, 1511; Номис, 2873, стор. 58)

246. ...za православную вѣру д҃ши полагаютъ. // I дару(и), б҃же, такимъ н҃бесные короны. Пор.: «Хто за віру умирає, той собі царство заробляє» (Номис, 1, стор. 1).

248. Іноче(с)ко(и) с҃лнцу zрѣт(ъ) не требѣ наготы, // а не толко люде(м) іноково(и) срамоты. Пор. з біблійною фразеологією: «Да не явится срамота наготы твоея» (Одкровення Іоанна, III, 18), а також з народними поглядами, записаними Франком: «Тіло людське грішне, то не годиться показувати його до сонця. «Світити грішним тілом», напр. крізь подерту сорочку, великий сором... Мабуть, для того старші дуже рідко купаються, або коли й купаються, то крадькома, щоби ніхто не видів» (Людові вірування на Підгір'ю, стор. 190).

249. ...лѣчены(м) конемъ южъ сѧ не наробити. Див. прим. до вірша 207.

...на врача г҃да начахъ уповати. Див. прим. до вірша 121.

251. Мозги бо у голова(х) такихъ zасыхаютъ. Пор. зі змістом популярного на Україні апокрифа про Макарія, пустельника єгипетського: «Єсли бы, повѣдает, врихле до халупы не вшол и сна не зажил, так бы мозг высох » (Макарій Єгипетський, арк. 4 зв.).

...если хоче(ш) zдравствовати, // стара(и)сѧ высипляти, ли(ш) не назбы(т) спати. Пор.: «Як хочеш богацько жити, то треба мало спати» (Чубинський, I, стор. 285).

252. Жывому чл҃ку все на свѣтѣ треба (Климентій, 284; Номис, 9837, стор. 191).

І нє можєтъ тє(ж) нищо из(ъ) собою взяти. Див. прим. до вірша 51.

...богатыхъ дуко(в) — означення, типове для народних дум. Пор. з «дуками-сребраниками» у «Думі про козака Нетягу», записаній на Чернігівщині (Метлинський, стор. 377).

255. Купу(и) хату крытую, // а одєжыну зовсѣм як трєба пошытую (Климентій, 1372; Номис, 8114, стор. 156).

256. Кгды чл҃къ нє стои(т) za шєляго(м) яковы(и), // то то(и) и са(м) шєляга нє стои(т) таковы(и) (Климентій, 1127; Номис, 9912, стор. 193; Франко, I, 2, 162, стор. 476).

...ма(р) нотравцєю такого могу(т) назват(ъ), // кгды самъ за свои(м) добры(м) нє захочє(т) стоя(т). // Бо трєба в свѣтѣ своєго добра остєрѣгат(ъ). Пор.: «Що то за господар, що своєго доброго не глядить» (Климентій, 1253; Номис, 10092, стор. 197).

Нє то(и) господа(р), мовя(т), що збираєтъ, // алє що готового добра нє зтрачаєтъ. Пор.: «Не то господарь, що збереть господарство, — то, що готовоє задержить» (Номис, 10108, стор. 197).

...к готово(и) ого(н) лѣпшъ класти колодѣ (Номис, 3623, стор. 90; Чубинський, I, стор. 243, Франко, II, 1, 1, стор. 298).

...буде(т) мѣ(т) а(ж) часо(м) выгоды в прыгодѣ) Пор. з компонентами народного прислів'я: «Ти станиш у пригоді, а ми станим у вигоді» (Франко, II, 2, 8, стор. 590).

...запасы нѣґды всѣмъ не шкодятъ (Климентій, 318; Номис, 9927, стор. 193).

257. ...служачи олтару — з(ъ) ѡлтара и жити. Афоризм біблійного походження (1-е послання Павла до корінфян, IX, 14), що став крилатим (Климентій, 902; Номис, 212, стор. 4; варіант — Франко, I, 1, 6, стор. 198).

258. Старєцкіи во вѣки нє напо(л)нишъ сунки, // бо то дѣравыє в ни(х) на(и) дую(т) сѧ тлумки. // Нє можє(т), хо(ч) бы ко(л) ко бравъ, обогатити // и свою сунку ко(г) да ко(л)вєкъ насытити. Пор. з народними афоризмами відповідного змісту: «Старецької сунки нігди не наповниш» (Климентій, 909; Номис, 4655, стор. 91; варіант — Франко, III, 1, 4, стор. 217); «Діравого міха нігди не наповнити» (Климентій, 909; Номис, 4755, стор. 93; Франко, III, 2, 1, стор. 488); «Дзюравого мішка не наситиш» (Чубинський, I, стор. 245; варіант — Франко, II, 2, I, стор. 403).

...в старцы пугою нє вгнати, // а з ста(р)цовъ хо(ч) калачє(м) ста(л) бы пудманяти (Климентій, 1041; Номис, 4650, стор. 90).

260. Калѣка, як мовя(т), на свѣтъ сѧ нє роди(т), // алє на(и) паче бо(л) шє(и) онаѧ сѧ робитъ. Пор.: «Каліка не родиться — робиться» (Климентій, 438; Номис, 4663, стор. 91).

261. Ѡ створє(н) яхъ б҃жіи(х) и діяволски(х). У вірші знайшла вияв дуалістична ідея про створення світу богом і дияволом, характерна для популярних на Україні космогонічних апокрифів та посталих за ними народних оповідань (Н. Ф. Сумцов, Очерки истории южнорусских апокрифических сказаний и песен, К., 1888, тор. 21—28).

Створы(л) б҃гъ пты(ц) и звѣрє(и) людє(мъ) нє бє(з) потрєбны(х), // а гадо(в) и жабъ ѡ(т) нюд никому [нєпо] трєбны(х). Пор. виклад цього факту у «Біблії» (Книга буття, I, 20—25) та у «Книзі Єноха» (Апокрифи і легенди, I, стор. 60).

Хотѣлосѧ б҃гови аби чи(мъ) zабавляти, // жєбы, подобно зна(т) то, даремно нє гуляти. Пор. з початком оповідання про створення світу: «Раз Ісус Христос і святий Петро, не маючи що робити, сиділи і нудились.

Але святий Петро і каже: «Боже, єднак не маєш що робити, то хоць тепер зроби світ» (Чубинський, I, стор. 144). Пор.: «Бог не гуляет...» (Даль, стор. 38).

...без тоє(и) бы... нечистоты — біблійний вираз (Левіт, XI, 28—32).

I діяволъ бгу сѧ хотѣлъ уподобити. Див. прим. до вірша 7.

...червъ, блохи, и воши, и блощицы... Климентій тут і далі перераховує все «бѣсовскоє створення», яке згадується в «Ходінні богородиці по муках», значно збагачуючи його природничий список. Пор.: «Ядаху их червіє неусипаєміи, звѣри огненнія торгают их, им же не бѣ числа: гади, смокове сѣкаше их непрестанно; жаби, ящорици, миши, прузія и шершеница, песія мухи, им же не бѣ числа» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 141, 143).

262. Ѡ бра(ш)нѣ дховно(м) и о правылѣ црковно(мъ) и кєлє(и)но(м). «Брашно духовне» — твори церковної гімнографії (псалми, молитви, канони тощо), «правило» — порядок їх виконання. Климентій заперечує думку про те, що одна молитва у церкві швидше доходить до бога, ніж усі відправи у келії. Певне, вірш Климентія — полемічний відгук на одне з видань «Брашна духовного».

...о(т)ци рєкли: ко(т)ры(и) о(т) правуєтъ // члкъ правыло, то(и) з(ъ) бго(м) бєсѣдуєтъ. Пор.: «Всяк, иже правя пѣніє, с богом бесѣдуєть» («Поучения святых апостол» — Смирнов, стор. 96).

...хо(ч) нє всє в цє(р)квѣ, но на мѣстѣ всяко(м). Пор.: «Благословите господа вся дѣла єго на всяком мѣстѣ» (Псалтир, CII, 22).

264. Не голо(д)на то єщє таѧ, мовя(т), корова, // єсли завалиласа гдє у стрѣсѣ солома (Номис, 5187, стор. 100; Чубинський, I, стор. 24). Про історичну основу цього прислів'я яскраво промовляє запис у «Гукливському літописі» (Закарпаття) від 1660 р.: «Люде в недостатку соломы хыжѣ стодолѣ гет подерли морзѣ (худобі.— *В. К.*)» (Я. Біленький, Угроруські літописні записки, ЗНТШ, т. CIV, 1911, стор. 75).

...члвѣку нє вєликаѧ бѣда, // єжєли є(ст) у дворѣ хлѣбъ и до нєго вода (Климентій, 266; Номис, 7227, стор. 139; Франко, III, 2, 267, стор. 385).

265. ...школа всяки(м) странны(мъ) до(м) є(ст) волны(и), // алє єдна(к) жє, правє, ѡ(н) нє своявольны(и). Пор.: «Школа дом вольный, а не своявольный» (Климентій, 1233; Номис, 6093, стор. 119).

А що часо(м) вкраду(т) дровъ, жє нє мѣтъ гдє взя(т), // мѣщанє и сєлянє нє хотятъ купова(т). У 1699 р. московський патріарх Адріан надіслав київському митрополиту Варлааму Ясинському листа, переказуючи «супліку» київських міщан на «студентів». Серед інших була така скарга: «Да они ж де студенты, многочисленно собрався, в нощах ходя, по мещанским дворам крадут дрова» (С. Брайловский, Из быта студентов московских и киевских, «Библиограф», 1891, СПб., 1892, стор. 42).

...нє вкравъ, алє доставъ. Пор.: «Не вкрав, а так узяв» (Франко, III, I, 3, стор. 236).

266. ...гдє, мовя(т), людє(и) купа, // та(м) нє будє болѣти правє нѣґды у пупа (Климентій, 162; Номис, 10761, стор. 210).

...у гу(р)ту тє(ж), мовя(т), ѣст(ъ) сѧ спо(р)но и каша (Климентій, 1049; Номис, 10731, стор. 209).

...миром(м) бгу сѧ млимъ. Пор. початок великої ектенії (молитви): «Миром господу помолимся» (Требник, I, стор. 50). Звідси народний афоризм: «Миром і богу добре молитися» (Номис, 10734, стор. 209).

267. Ѡ дню пятничномъ... Див. прим. до вірша 130.

I нє то(к)мо, что пя(т) ранъ, алє бєзчислєнно. Згідно з апокрифічною версією біблійної легенди, Христу було нанесено ран «п'ять тисяч і сѣм сот,

крем тых пяти великих, которіє в руках, и в ногах, и во ребрах» («Пасѣя... о муцѣ Христа» — Апокрифи і легенди, II, стор. 235). Мотив цей варіювався не тільки у різних пасіях (Апокрифи і легенди, стор. 236—242), але й у духовних віршах. Пор.: «Штири тисящ і пят ран великих задали» (Угроруські духовні вірші, XLVII, 122, стор. 156).

269. ...ѡ сотворєніи бг҃о(м) зємли и раѧ зємнаго. Див. прим. до вірша 188.

І нє ты(л)ко ты(х) рєчи(и) нє случило(с) читат(ъ), // але тє(ж) нє трафило(с) о(т) кого и слышат(ъ). // Ты(л)ко тоє на памя(т) єдному мнѣ взы(и)шло. Справді, «єретичний» висновок Климентія про третє пришестя Христа на землю — плід роздумів самого поета, хоча в цілому у вірші відчувається опосередкований вплив «Книги Єноха» (положення про друге пришестя, окремі образ та звороти).

Нє мощно бо, вѣм, высотъ нб(с)ны(х) измѣрити, // тако таи(н) бж҃іи(х) и судєбъ изслѣдити. Пор. з розповіддю Єноха про те, як він «измѣрил» зірки сонячні та «судбы бж҃ія» (Апокрифи і легенди, I, стор. 53—54). Див. ще кінцівку вірша 354 «О судбах бж҃іи(х) мнѣ не дышкурова(т)», а також аналогічну думку у Лазара Барановича:

Wierzać trzeba, o Bogu nie szperać głęboko:
Język tu nie wymowi, a nie doyzry oko.
Sama wiara z pokorą co wydołać może.
Nie razprawiać lecz kłaniać tobie trzeba Boże!

(Баранович, стор. 71).

270. Ц҃рко(в), рєчє, дом бж҃ии, та(к) сѧ называєтъ // и сама о себѣ то ясно повѣдаєтъ. Біблійне визначення церкви як дому божого (Псалтир, XLI, 5) увійшло у молитву, що обов'язково співається під час закладання нової церкви: «Страшно єст мѣсто сіє, нѣст сіє, но дом божій» (Требник, I, стор. 63). Пор. з образом народної думи про Івася Коновченка: «До божого дому, до церкви отхожала» (Лукашевич, стор. 38).

Самъ бо бг҃ъ нєgды(с) домомъ м҃литвенны(м) назва(л) // и то(р)жниковъ из нєѧ прє(ч) бычє(м) во(н) ізгналъ. Розповідь про це див. у «Євангелії» (Матвій, XXI, 12—13).

...на всяко(м) мѣстѣ мо(л)бы при(и)ма(и). Див. прим. до вірша 262.

271. ...по писа(н)ному: як ды(м) іщєзаєтъ. Див. Псалтир, XXXVI, 21. Пор. також з образом «Як ищезает дым — да ищезнут...» у «Канонѣ о втором пришествіи спасителя на землю и послѣднем судѣ» Петра Могили (Архив Юго-Западной России, издаваемый комиссиею для разбора древних актов, ч. I, т. VII, К., 1887, стор. 159). Див. ще народний вираз: «Щезло, як дим від вітру» (Франко, I, 2, 3, 5, стор. 560).

На высоту бо идєтъ... Пор.: «Димом догори пішло» (Номис, 1904, стор. 39).

272. ...іны(и) сосудъ єстъ в чє(ст), // з(ъ) ко(т)рого пити ясти, а інъ — на всяку нєчє(ст) (Послання Павла до римлян, VIII, 21).

...в ко(р)чма(х) чєстны(х) ср(д)ца бє(з)чинства ра(з)вращаютъ. Пор. з протилежною народною думкою: «Доброго коршма не грішит...» (Франко, II, 1, 36, стор. 12).

273. ...фо(р)тєлями котрыми выхожаю(т) — характерний для тогочасної книжної мови зворот. Пор.: «Приповѣст о трѣх младенцах, како ошукала их одна вдова своими фортелями барзо штучне» (Памятники старинной русской литературы, стор. 481—482) або вираз у байці А. Радивиловського про Лиса і Козла: «...Своим фортелем небезпеченства уйшол» (Радивиловський, стор. 134).

274. ...лихыми гро(ш)ми заплачаютъ. В кінці XVII — на початку XVIII ст. гроші в економічному житті України набули великого значення, і багатії намагалися повноцінну монету («добрі гроші») притримати у себе, пускаючи в обіг переважно низькопробну («лихі гроші»). Див. ще прим. до вірша 31.

...жє(б) было що на то(и) свѣтъ бра(т), в землю поскрывали. Пор. з подібною картиною, намальованою сучасником Климентія: «Инныи копают в землю злато, сребро, драгоє каменнє, за что предаются в работу мамонѣ». (Лазар Баранович, Меч духовный..., арк. 450). Пор. з народним афоризмом: «Як немає закопаних грошей, то він — вбогий піп» (Номис, 13380, стор. 262).

Людямъ вбоги(мъ) чєхи злы по чєху даваю(т)... // Былє бы... шкатулы прє(з) вє(р)хъ самы(и) напо(л)нити. Пор. з свідченням на допиті сучасника Климентія В. Кочубея: «Убогим бѣдным чеховою давалося», а він, Кочубей, з судейського уряду собі «и одного таляра в шкатулу не приспособил» (Бантиш-Каменський, стор. 142—143), а також з інвективою Вишенського: «Вы их пота мѣшки полны грошми золотыми, талярами, полталярки, орты, четвертаки и потройными напыхаєте, сумы докладаєте, в шкатулах мѣща, где бы которой особѣ с тых помененых годноє было почивати, росправуєте, а тыє бѣдници шелюга, за што купити соли, не мают» (Вишенський, стор. 54).

Неха(и) по-запоро(з)ки(и) бы нє пєрєбирали. Своєрідна контамінація народних виразів. Пор.: «У нас по-запорозький» (Номис, 12159, стор. 238) та: «Хто перебірає, той перемірає» (Климентій, 1097; Номис, 12165, стор. 238); «Голодному лиш прибірати, а не перебірати» (Номис, 12107, стор. 237); «Хто перебірає, той перебере» (Франко, II, 2, 1, стор. 510).

...рабо(т)ою в двора(х) сво(их) пн(с)ки(х) мо(р)довали. Пор. з тогочасним свідченням: «Не мордовали так паны лядскиє своих подданых и не забивали до смерти киями, как отец п. Андрея мучил мужиков и козаков» (Лазаревский, Очерки малороссийских фамилий, стор. 253).

...по городахъ людє(м) прє(з) писма приказат(ъ). Різні урядові укази не тільки оголошувалися на торгах чи ярмарках, а й вивішувалися на спеціальних місцях.

276. Многіи Бгослову быша откровєніѧ. Іоанн Богослов — апостол, якому приписується авторство одного з чотирьох канонічних «Євангелій» та «Апокаліпсиса», або «Одкровення». Апокрифічна переробка останнього була поширена на Україні (див. «Слово святаго Іоанна Богослова о вознесеніи господа нашего Іисуса Христа» — Апокрифи і легенди, IV, стор. 258—264).

...члкъ нє можє(т) грому знати. Пор. з припискою до «Громника» у рукопису кінця XVII — початку XVIII ст., яка відповідає вихідним положенням вірша Климентія: «Григорій Богослов: С небеси же страсти и громи и тресканія и паче естества и кометы докидес — недоумѣет убо святыи, откуду суть таковая бывают, яже на родитель устрои своим промыслом» (Перетц, Материалы, стор. 146).

277. Члвѣкъ са(мъ) собою власти нє при(и)маєт, // ты(л)ко єму о(т) бга посла(н)на бываєтъ. Євангельська теза, яку постійно пропагувала церква. Пор.: «Нѣсть бо власт, аще не от бога» (1-е послання Павла до римлян, XIII, 1).

278. Ѡ радостє(х) прв(д)ныхъ и о мука(х) грѣшны(х), и яко обои(мъ) нє будє(т) ко(н)ца; то є(ст) прв(д)ныхъ в нбѣ — радости, а грѣшнымъ — мучєни(и). Пор. з «Люцидарієм»: «Гды человѣк умирает, душа идет до раю справедливая, а грѣшная — до мук вѣчных, а предсе конца не возмут праведныи в радости, а грѣшныи в муках» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 37).

Двѣ дороги, вѣмъ, на сє(мъ) свѣтѣ сѧ обрѣтаютъ. Див. прим. до вірша 58.

...єдинъ пу(с)тє(л)никъ явлє(н)на аггла пыталъ //о цр(ст)-віи нб(с)номъ; и о мука(х) оспыталъ. Климентій переказує один із варіантів розповіді Макарія Єгипетського. Пор. Апокрифи і легенди, IV, стор. 213—227. 466—469.

...по смє(р)ти нѣ(ст) ю(ж) покаяніѧ. Пор. з апокрифічною розповіддю «О сотонаилѣ» (з «Толкової Палеї»): «Ангелом тѣм нѣст уже покаанія, також и человѣком по смерти» (Апокрифи і легенди, I, стор. 12). Пор. крилатий вираз: «По смерті нема покаяния» (Номис, 2237, стор. 45).

...прємѣни дєкрє(т) сво(и). Див. прим. до вірша 25.

280. Ѡ кладущи(х)сѧ в поляхъ на могилахъ, на нє сщє(н)-ныхъ мѣсцахъ. Тема вірша навіяна «Указом у чинном погребѣніи тѣл правовѣрных христіян», вміщеним у «Требнику». Пор. першу половину твору Климентія з текстом указу: «Понеже благочестивый и древній хрістіянскій єст обычай при церквах на кимитиріях, сієст на цминтарях, тѣлесем правовѣрных погребенном быти, идеже всегдашняя молитва «О здѣ лежащих усопших» бывает и божественная бескровная жертва от них часто съвершается, а не на поли, или на стогнах, или в вертоградѣх...» (Требник, I, стор. 542).

Ѕвычаи козацкіє... Вираз, характерний для українських дум — про Козака Голоту (П. Кулиш, Записки о Южной Руси, т. I, стор. 16); про отамана Матяша Старого (П. И. Житецкий, Мысли о народных малорусских думах, К., 1893, стор. 239); про Івася Удовиченка-Коновченка (Лукашевич, стор. 38),— та для народних пісень (Метлинський, стор. 420; Грінченко, III, 436, стор. 212).

...в поляхъ кладу(т)сѧ и могилы высыпаютъ... // Жє(б) и по смє(р)тєхъ щыро(ст) ихъ нєзапоминанна. Поховання у полі було виявом пошани до захисників вітчизни. Як зафіксував літописець — сучасник Климентія — славнозвісного кошового отамана Івана Сірка поховали у полі, хоча він помер на власній пасіці: «...значну могилу висипали» (Величко, II, стор. 497—498). Пор. з історичною піснею про іншого видатного діяча:

...хоч найславного гетьмана Хмельницького Богдана у могилі поховали,
Але його славу найкращу у пам'яті на вічні роки задержали

(Литературное наследство. Песни, собранные писателями. Новые материалы из архива П. В. Киреевского, «Наука», М., 1968, стор. 267).

...мужыкамъ нє трєба в козацку славу втручат(ъ). Пор. протиставлення козаків-воїнів селянам-ратаям, окремі образи, фразеологічні звороти та кінцівку вірша з думою про Івася Коновченка (Лукашевич, стор. 36—47).

282. ...що сѧ в се(и) книзѣ писало — то писало. Переказ біблійного фразеологізму: «Єже писах — писах» (Іоанн, XIX, 22), який Климентій дослівно цитує у наступних рядках.

...нє всюда трєфности, пра(в)да, в нє(и) писалємъ, // лє(ч) и осп(с)ніи іноє вкладалємъ. У Беринди читаємо: «Кощунство — жарт, блазеньство, трефництво» (стор. 254). «Трефництво — кощунство, гражданство»,— повторює «Синоніма славенороссская», анонімний рукописний словник середини або другої половини XVII ст. (Зизаній, стор. 162). Отже, ієромонах Климентій виправдовується перед читачем: він писав не тільки про буденне («гріховне»), а й дещо про духовне (!). Пор. вираз з «Духовних бесід Макарія»: «...Котрій нѣшто в розмовѣ был трефным» (Макарій Єгипетський, стор. 7).

...побо(ж)ны(и) читє(л)нику, рачъ мєнє прощати. Типова кінцівка-формула, якою закінчувалися твори староруської і давньоукраїнської літератури. Див. наступний «Вѣршъ, прощеніѧ просящы(и) до всяко(г)[о] чина ласкавыхъ чителниковъ». Пор. з післямовою до «Руна орошенного» Дмитра Туптала: «...прости, аще в чем согрубил єсмь и недобрѣ написа: невѣжа бо прост и ненаучен» («Руно орошенное, пречистая и преблагословенная дѣва Марія, или чудеса образа пресвятыя богородицы, бывшія в монастырѣ

Ильинском черниговском...», Чернігів, друкарня Свято-Троїцького монастиря, 1683. Цитується за кн.: И. А. Шляпкин, Св. Димитрий Ростовский и его время (1651—1709), СПб., 1891, стор. 19).

283. Кому вподобле(т) та книга — блгословѣт(ъ), // а кому зда(ст)сѧ злаѧ — то, прошу, не клєнѣт(ъ). Пор. з кінцівкою «Остромирового евангелія» 1057 р.: «Молю же вьсѣх почитающих: не мозѣте кляти, нъ исправльше почитайте. Тако бо и святы Павлъ апостол глаголетъ: і благословите, а не кльнѣте» (А. И. Соболевский, Славяно-русская палеография, вид. 2, СПб., 1908, стор. 32—33).

284. ...індѣ и не равно сы(л) лявъ докладалємъ... // Може(т) и сызора где знаити розе(р) ванна, // та(к) же и катє(н) ціѧ где ко(л) вєк неравна. Климентій говорить про можливі порушення ним основних законів силабічної версифікації, які полягають: 1) у рівній кількості складів — «силляб»; 2) у постійному місці цезури — у 13-складному вірші — після 7-го складу; у 12-складнику — після 6-го; у 11-складнику — після 5-го; 3) у римуванні — «рівній каденції».

Ажъ поку(л) ѡскудѣвши(и) смы(с)лъ мо(г)лъ то ко(н) чити. Формула авторського самоприниження. Пор.: «А тую мою подлую працу, яко два пѣняжки з убогого довтѣпу смыслу моєю, прошу, ласкаве прійми» (Тестамент, I, стор. 180).

286. ...авто(р) докладаєтъ: хочъ не годе(н), паки имѧ покладаєтъ. Виділені в середині віршових рядків великі літери складають ім'я та духовний чин автора збірки: иєромонах Климентій Зѣновієв син. Такий криптографічний спосіб повідомлення про авторство характерний для доби Климентія. Пор. з передмовою до «Руна орошенного» Дмитра Туптала:

ІжЕ в Руне инОгда проброзованна
Мати сОтворянаго НАс всеХ зде написанна.
Душею и МыслИю Ту книжицу пРИмите
САми Внимающе И другим проЧтите.

Великі літери складають: «іеромонах Дмитри Савич» (И. А. Шляпкин, Св. Димитрий Ростовский..., стор. 19).

291. ...сторицею може(т) бгъ нагородити. Біблійна теза (див. прим. до вірша 65), що стала крилатою. Пор.: «Біг вам стокротне надгородит» (Франко, I, 1, 15, стор. 64).

293. Котры(и), мовя(т), члвѣк(ъ) добре выпиваєтъ, // теды такому пнъ бгъ на пиво даваєтъ. (Климентій, 1153; Номис, 11672, стор. 228).

Zачимъ, пнове, собѣ zдоровы бува(и)те. Типове звертання нищенських віршів-орацій. Пор.: «Просим вас, панове, ласкави на нас бувайте» (Матеріали до історії української пісні і вірші, I, стор. 49).

...в жо(р)на добрые що вкин(ъ), мовя(т), то змеле (Франко, II, 1, стор. 135; варіант — Номис, 12016, стор. 235).

...хоч(ъ) штаны заставъ, иди у кор(ъ) ч(ъ) му написѧ. Пор. у народних піснях:

Ой пропив штани і сорочку,
Сидить голий у куточку
(Чубинський, V, 191, стор. 583).

Див. також народні прислів'я: «Чаркує, поки штани на очкурі» (Рудченко, стор. 256); «П'яниця — пропив штани та й хвалиться» (Грінченко, I, 175, стор. 242).

296. ...голова мѣсца іще(т) умирати. Див. прим. до вірша 15.

297. ...козацкому роду // мало ко(г)да або те(ж) не машъ переводу (Номис, 771, стор. 17; Чубинський, I, стор. 288).

...з а п а с ы б о ж а (д) н о ю м ѣ р о ю н є ш к о д я т ъ (Климентій, 318; Номис, 9927, стор. 193; Чубинський, I, стор. 253).

298. ...к о з а к а (м) - д р у з я (м) ч и н ю с л а в у. Зворот, суголосний поетиці українських народних дум. Пор. з кінцівкою-формулою дум про Самійла Кішку та Івася Коновченка:

Слава не умре, не поляже:
Буде слава славна
поміж козаками,
поміж друзями...
(Лукашевич, стор. 27, 46).

299. Ѡ п о п а д я х ъ, z а м у (ж) и д у ч и (х) п о с м є (р) т є х ъ п о п о (в) с в о и (х). Як священники-вдівці не мали права вдруге одружуватись, згідно з положенням православної церкви (див. прим. до вірша 152), так вдови-попаді не могли вдруге виходити заміж. Про заміжніх вдовиць у «Ходінні богородиці по муках» сповіщалось: «Тіи то сут жени-попадѣ, блуд творят из за мужа своєго и по смерти мужей своих попов. За тоє мучатся» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 138).

В К а н є в ѣ о ц ъ А н д р є (и) в ч є т в є р о п р (с) т о л н ы (х) // п а т р і я р х ъ б ы в ш и (и), п р и н є с л ъ п а т є н т ъ о (т) в є (р) х о (в) н ы х ъ. Йдеться про те, що канівський піп-удівець оженився вдруге і, щоб мати право і далі служити у церкві, вимолив у чотирьох верховних патронів православної церкви прощення. Спираючись на листи патріархів, київський митрополит Варлаам Ясинський дозволив отцю Андрію продовжувати священство.

299. Ѡ г р ѣ х а х ъ р о з н ы х. Християнська епітимійна (покаянна) література детально розробила класифікацію гріхів. Див., наприклад, довжелезний перелік найрізноманітніших гріхів у пам'ятці початку XVI ст. «А се грѣхи» (Смирнов, VII, стор. 45—50). У градації гріхів сім вважалися «смертельними головними»: пиха, скупість, блуд, заздрість, обжерливість, гнів, лінощі (Требник, I, стор. 909). Пор. розвиток теми про «гріхі різні» у передмові до «Лѣкарства на оспалый умысел чоловѣчій»: «Кождый грѣх не єднако, але розмаите серца и умыслы чоловѣчіє заражаєт», арк. 3.

...о б ы ч а я м и л ю д є р о з н ы б ы в а ю т ъ. Пор.: «Що чоловѣк, то обычай» (Климентій, 1251. Див. ще прим. до вірша 354).

...К о ж д ы (и) ч л к ъ с в о ю б ѣ д у, в ѣ м ъ, м а є т ъ. Пор.: «Кождий свою біду знає» (Франко, I, 1, 123, стор. 46).

306. ...м у с ѣ т ъ к о с а р о в ъ з а т я г а т и. Пор. з «Думою про Івася Коновченка»: «Козаків на хлѣб, на соль затягати» (Лукашевич, стор. 38).

307. ...г р є б ц о (в) — д о б р ы (х) м о л о (д) ц о в ъ п о х в а л я є м ъ. Пор. з рефреном народної пісні про гребців, записаної в с. Олександрівці кол. Сосницького повіту на Чернігівщині під час «гребовиці»:

Ой чиї то гребці,
Дівки, молодці?
Греби, погрібай, боже, помагай!
(«Черниговские губернские ведомости», 1854, № 14, стор. 93).

309. Ѡ м о л о т н и к а х ъ... А х о ч а (и) и z а г р о ш ы б у д у т ъ п о є д н а н н ы. Пор.: «Три дні молотили — шеляг заробили» (Номис, 10365, стор. 202).

312. ...р ѣ д к о х т о н а с в ѣ т ѣ м ы л о (м) с ѧ в ы м ы в а є т ъ, // а л є б о (л) ш є (и) в о д о ю т в а (р) с о б ѣ о м ы в а є т ъ. Пор. з рядками вірша Онуфрія «О женской природѣ»:

Которая в природѣ некрасна в лицѣ,
Заживаєт мила, води с криницѣ.
Тым, єднак, тоєй шпетности не скріє:
Не буде ворона бѣла, хоч ся миє
(стор. 159).

...в мыла(х) матєріи сквє(р)ныє обрѣтают. Пор. пораду протоієрея з п'єси Сави Стрілецького «Komedya unitow z prawoslawnemi» (кінець XVIII ст.):

Wąsu y brody nie smaruy mydłem,
Wszak to brzydota,— znay skąd się robi

(В. І. Рєзанов, Драма українська, вип. 6, К., 1929, стор. 221).

313. Ω папѣрникахъ... Пор. з віршем-підписом Йоста Амманна під гравюрою з зображенням папірників за роботою:

Der Papyrer

Ich brauch Hadern zu meiner Mül
Dran treibt mir Rad deß Wassers viel,
Daß mir die Zschnitn Hadern nelt,
Das Zeug wirt in Wasser einquelt,
Drauß mach ich Pogn auss de[m] Filß bring
Durch Preß das Wasser darauß zwing.
Denn hench ichs auff, laß druchen wern
Schneweiß ond glatt, so hat mans gern

(E. Geck, Iohannes Gutenberg, стор. 41).

317. Ω довбышахъ, що в бубны бубня(т)... Видимо, довбишами називали на Україні не тільки литавристів, а й тих музик, які грали на бубнах — теж мембранному ударному інструменті.

...в Запоро(з)ко(и) Сѣчи во(и)скъ сла(в)ныхъ и побожныхъ. Бубня(т) в Сѣчи у вєчо(р), во(и)ску на похвалу. Безсумнівно, що Климентій написав вірш ще до весни 1709 р.— часу, коли Запорізька Січ перестала існувати і «зостало Запорожьє пусто» (див. В. А. Голобуцкий, Запорожское козачество, Госполитиздат УССР, К., 1957, стор. 337).

326. Богаты(и) жє нє хочє(т) з(ъ) ска(р)бомъ разлучити. Див. прим. до вірша 51. Пор. аналогічну розробку цієї теми Ставровецьким в «Лѣкарствѣ роскошником» з «Перла многоцѣнного» («Хрестоматія давньої української літератури». Упорядкував О. І. Білецький, вид. 3, «Радянська школа», К., 1967, стор. 197—199).

327. Ω покаяніи; пѣсн(ъ). Поширений у рукописних співанках жанр духовної лірики. Див. «Пѣснь покаянная» (Угроруські духовні вірші, XLVII, 65, стор. 77; XLIX, 211—223, стор. 252—265).

328. М҃лтва къ пр(с)тѣи б҃ци. Один з найпоширеніших жанрів духовної лірики. Див. Угроруські духовні вірші, XLIX, 155—202, стор. 195—244.

Подобе(н): «Б҃цє вѣрнымъ оборона». Текст цієї дуже популярної в XVII та XVIII ст. пісні див. у публікації В. Гнатюка: Угроруські духовні вірші, XLIX, 180, стор. 220—222, а також: М. Возняк, Старе українське письменство, Львів, 1922, стор. 445.

329. ...є(ст) то о(т) сєдми дѣлъ мл(с)рдныхъ дѣло. За християнським вченням, є сім милосердних вчинків: голодного нагодувати, спраглого напоїти, голого одягти, ув'язненого визволити, хворого відвідати, мандруючого («странного») гостинно прийняти в свій дім, мертвого проводжати на кладовище.

331. Ω о(т)сылаючи(х) наємниковъ прєждє врємени, нє дослужившыхъ року... Історик В. М'якотін наводить яскравий факт, що підтверджує животрепетність для феодально-кріпосницької України порушеного Климентієм питання: Семена Мартиновича, який віднаймитував у пана Федора Марковича 16 років, було «в два кія смертно бито» і вигнано без платні (М'якотін, стор. 49).

...судіи и власти: Хр(с)ту по(д)ража(и)те. Пор. з віршем 91.

333. ...достато(к) чини(т) всяки(и) стато(к). Див. прим. до вірша 67.

Іжъ бы в тыхости ѣли хлѣбъ да п҃новали... // Да тыхоми(р)но и лаго(д)но посѣдѣли. Пор. з аналогічними образами в інших тогочасних віршових творах про мир і війну:

Аби в тихости, в мирности жити і сидіти,
А спокойне всі прожили козацькії діти

(І. Франко, Студії над українськими народними піснями, т. І, Львів, 1913, стор. 144)
або:

Не сідѣл тіхо —
Отже, тобѣ лихо

(І. Панькевич, Новонайдені старинні світські пісні в підкарпатськім пісеннику Й. Сабова, «Підкарпатська Русь», Ужгород, 1934, річн. XI, число 1—10, стор. 52).

Див. також молитву «Требника»: ...«яко да в тишинѣ их тихоє и безмолвноє житіє поживем» (Требник, III, стор. 86).

335, 336. Пѣснь нова... Типова форма означення твору духовної лірики. Пор.: «Воспойте согласно пѣснь нову прекрасно» (Угроруські духовні вірші, XLIX, 177, стор. 217). Пор. також образи цієї пісні з аналогічними творами (Угроруські духовні вірші, XLIX, 175, 178, 183, стор. 215—226).

337. Приближає(т)сѧ конєцъ, ах, д҃ше, пока(и)сѧ. Див. прим. до вірша 327. Пор. з подібним заголовком: «Ах, пора приходит, треба умирати» (Угроруські духовні вірші, XLVII, 72, стор. 86).

338. Пѣсн(ь) нова б҃ци на по(д) дрє(в)ны(и): «Ω м҃ти д҃во ст҃аѧ», іли: «Ω м҃ти д҃во краснаѧ», іли: «Ω м҃ти д҃во ч(с)таѧ». Див. тексти вказаних творів в угроруських духовних віршах (XLVI, 40, стор. 57; XLIX, 185, стор. 227).

340. Ω велєтня(х). Властиве багатьом народам уявлення про те, що першими на землі людьми були велетні, склалося під впливом міфів, «Біблії» (Книга уття, VI, 4), апокрифічної (див. прим. до вірша 10) та казково-повістевої літератури, а також археологічних і палеонтологічних даних (Сумцов, стор. 37—38).

І хо(ч) бы то г(с)дъ б҃гъ мо(г)лъ и тыхъ прєко(р)мити, // єдна(к) жє зхотѣлъ оны(х) z свѣта скорєнити. Пор. з подібним твердженням народного оповідання про велетнів, посталого під впливом «Книга Єноха» (Сумцов, стор. 38—39).

Адама вєликого створилъ // и Еvву таковую (ж) єму постановилъ. Пор. з апокрифічною «Бесідою трьох святителів»: «Вопрос: як Адам велик тѣлом был? — Отвѣт: В висоту ѕ҃ (60) лактий, а в широту л҃ (30) лактий.— Вопрос: А Єва як велика тѣлом была? — Отвѣт: Во висоту м҃ (40), лак. а в широту к҃ (20) (Апокрифи і легенди, IV, стор. 5).

343. Ω па(р)тєса(х)... «Партес» — хоровий поліфонічний спів (з поділом на вищі і нижчі голоси) на противагу «ірмолою» — церковному унісонному співу. На Україні партесний спів набув особливого поширення наприкінці XVII ст.

...при вєлики(х) властє(х) za спѣваковъ бываютъ // и za то пу(д)часъ лю(д)ми на свѣтѣ ставаютъ. Україна славилась голосами своїх співаків, якими постійно поповнювалися придворні хори (див., наприклад, В. Д. Модзалевський, Матеріали для історії Полтавського полка, Полтава, 1905, стор. 38). О. Лазаревський розповідає, що сучасник Климентія срібрянський сотник Трохим Троцина висунувся з рядових козаків саме завдяки таланту свого сина Антона, якого взяли до Москви співаком до хору царівни Софії. Син випросив для батька чин сотника в Прилуччині (Лазаревський, Описание старой Малороссии, III, стор. 321).

Х о (ч) б ы п о є т ы (к) к т о б ы (л). «Поетиками» на Україні колись звичайно називали учнів класу поетики Києво-Могилянської колегії (академії) та інших «середніх» училищ, як «граматиками», «риторами», «богословами» — учнів відповідних класів.

344. Ѡ н и щ ы х ъ ш к о л ь н ы х ъ. Див. прим. до вірша 61.

345. Ѡ р а н д а р я х ъ. Пор. зміст вірша з грамотою Мазепи від 1704 р., яка надавала козацькій старшині м. Конотопа в «арендное заведывание» горілчані, тютюнові і дьогтярні шинки (Нариси з історії України, вип. VI. Україна в кінці XVII — в першій половині XVIII ст., Вид-во АН УРСР, К., 1941, стор. 39). Пор. ще з гетьманським універсалом від 1690 р., в якому читаємо, що «дегет не єст в арендѣ» (И. Л у ч и ц к и й, К истории финансов и финансового управления в Малороссии XVII и XVIII в., «Чтения в историческом обществе Нестора летописца», кн. 15, вып. I, К., 1901, стор. 23).

346. Ѡ ш а ф а р я х ъ. Див. прим. до вірша 227.

347. Ѡ п и с а р а х ъ р о z н ы (х)... Пор. з віршем Величковського «Пишущему стихи»:

Труда сущаго в писаніи знати
Не может, иже сам не вѣстъ писати.
Мниш быти легко писанія дѣло:
три перста пишут, а все болит тѣло
(Величковський, стор. 105).

П и с а (р) с к о є д ѣ л о х о (ч) — т о н є ц ѣ п о м ъ м а х а т (ъ) (Франко, III, 1, 5, стор. 296; варіанти — Номис, 6815, стор. 132; Чубинський, I, стор. 236).

...д о п и с а (р) с т в а х о (ч) н є т р є б а б у л а в ы, // т ы (л) к о ж ъ є д н а к ъ п о т р є б а д о б р о (и) и г о л о в ы. Переосмислена Климентієм народна приказка: «До булави треба голови» (Номис, 753, стор. 17). Пор. вживання цієї приказки у вірші 62.

353. И н о к и н (ъ) я (м ъ) в (ъ) ѡ л т а (р) в х о (д) є (с т) б л (с) в є н ъ, // а ж є н а (м) и д҃ в и ц а (м) с в ѣ т о в ы (м) в о (з) б р а н є н ъ. «Никто же от несвященных и святой алтар да входит»,— вимагав «Требник».— «Жены же никакоже николиже» (I, стор. 276).

354. Ѡ н є р а в н о с т я х ъ л ю д з с к и х ъ, я к о і н ы (и) в и с о к ъ ч л҃ о в ѣ к ъ в (ъ) з р о с т о (м), а і н ы (и) н и з о к ъ. Пор. з віршем Онуфрія на цю ж тему:

Великіє люди єст нездорови,
к работѣ тяжки а млявои крови,
Не смѣли бывают, а злости не мают.
Средніє люде сердити бывают,
тилко мудріє з них много ставают.
Але маліє зростом єст сердити,
тилко не страшни тым, хто схочет быти
(Онуфрій, стор. 150).

...х о (ч) и є д н о є (и) м҃ т к и, т о і н а к и. Пор.: «Однієї матки не однакові дітки» (Номис, 9223, стор. 177).

...н є є д и н ъ о б ы ч а (и). Пор.: «Одна мати рожаєт, та не один обичай даєт» (Климентій, 712; Номис, 7917, стор. 152). Див. ще прим. до вірша 299.

Б҃ г ъ в с є з н а є (т), ч т о т в о р и (т). Пор.: «Бог знає, що робить» (Номис, 33, стор. 1; Франко, I, 1, 66, стор. 68).

356. ...н є т а к о в ъ в р а (г), я (к) є г о м а л ю ю (т). (Чубинський, I, стор. 302; Франко, III, 2, 36, стор. 322). Пор. ідею цього вірша з подібним апокрифічним визначенням «Повѣсти святого Андрѣя с Єпифанием о вопросѣх і отвѣтех» у рукопису XVII ст.: «Не тацы же суть бѣси, яко их пишут,— черни, огнеомраченніи суть»

(И. Я. Порфирьев, Апокрифические сказания о ветхозаветных лицах и событиях по рукописям Соловецкой библиотеки, Сборник ОРЯС, т. XVII, 1877, № 1, стор. 89).

Исаки(и) сты(и), кгды(б) сѧ пєрєжєдналъ // в(ъ) пєщєрѣ — ничто (б) в то(и) часъ зла нє принялъ. Климентій має на увазі героя оповідання «Києво-Печерського патерика» «О преподобном Исакии Печерьницѣ», якого чорти в образі ангелів примусили вийти з печери і поклонитися «бѣсовъскому дъйству» (Києво-Печерський патерик, стор. 147—148).

357. Ѡ читаніи книжномъ. «Книжне почитаніє» проходить через усю давню літературу, починаючи з перших книжних творів, які з'явилися в Київській Русі («Слово о законі і благодаті» Іларіона, «Ізборник Святослава», 1076 р., «Повість временних літ» та ін.). Культ книги породив чимало яскравих висловлювань і в українському письменстві кінця XVI—XVIII ст. Див., наприклад, дифірамб книгам у «Загоровському збірнику» (кінець XVI ст.):

Книги — солнце душам, мысли освѣщают
Книги грѣхов черность в людех убѣляют.
Книги в юности премудрыми творят
Простых и невѣжов ритори сотворят
(Загоровський збірник, стор. 107).

358. Бгъ хо(ч) нє ско(р), да лучє(н) (Климентій, 22; Номис, 47, стор. 2; Франко, I, 1, 86, стор. 69).

360. ...будє(т) сто(г) [о] Антипы о помощъ просити. Св. мученика Антипу вважали лікарем від зубної хвороби, і ті, у кого боліли зуби, молилися йому (Чубинський, I, стор. 172).

...хороба // нє бываєтъ на свѣтѣ чловєку оздоба. Пор.: «Хвороба ніколи не красить» (Номис, 8149, стор. 157).

...ѡ землю бѣду ударяєт. Пор.: «Лихом о землю вдарити» (Франко, II, 2, 36, стор. 349; Удовиченко, 22).

361. ...ажъ выскочи(т) ѡко. Пор. народну ідіому «Очі вилазять» (Номис, 6767, стор. 137; Франко, III, 1, 10, стор. 64).

...всєму тѣлу голова голова. Пор. народну приказку: «Голова голові» (Франко, I, 2, 80, стор. 385).

363. Ѡ пєрємє(р) заючи(х) людє(х), или тє(ж) ѡ заражєнны(х) в дорогахъ студєно(ст)ю збы(т)нєю. Пор. опис перемерзання як хвороби у французького історика XVII ст. Боплана: «Організми більш міцні, хоч і не відразу позбавляються своїх кінцівок, але не забезпечені природною теплотою від ран, болючих і подібних до тих, які бувають при опіках або інфекційній хворобі» (Боплан, стор. 367).

...студє(н) збы(т)наѧ такъ часомъ заражаєтъ, // жє а(ж) вну(т)рны(и) жолудокъ крѣпко нарушаєтъ. Пор.: «Холод охоплює все тіло..., повністю заморожує живіт, особливо шлунок та кишечник, які внаслідок цього не можуть нічого перетравлювати» (Боплан, стор. 368).

364. ...ґды(б) было бє(з) грѣшно, мо(г) лъ бы з свѣта зступи(т). Див. прим. до вірша 11.

365. Ѡ костыряхъ. Гра в кості була здавна поширена на Україні. Ще Касіян Сакович, славлячи гетьмана Сагайдачного, схвально відзначав, що той «маєтностю добре своєю шафовал — не на костки, и карты, и збытки обертал» (Вірші на погреб Сагайдачного, стор. 30).

...я(к) бгъ допомагаєтъ... ща(ст)ѧ будєтъ мѣти. Пор.: «Має щастя в бога» (Франко, III, 2, 25, стор. 350).

367. Хто нє умѣє(т) бгу млитисѧ, // трєба на морє тому пуститисѧ (Климентій, 1137; Номис, 145, стор. 3). Про силу молитви на морі розповідалося у неодноразово друкованих в XVII та XVIII ст. у Києві та Москві популярних збір-

ках, присвячених життю, чудам та відправам чудотворця Миколи Мирликійського, а також у відомих думах про Олексія Поповича та бурю на Чорному морі.

368. ...в камε(н) воску ѡсмъ ко(п) потрε(б)но вложити, // а лою камεни(и) сѣмъ за то мощно купити. Тобто за вісім кіп можна купити один камінь (міра ваги) воску або сім каменів лою.

370. ...для добро(г) [о], мовятъ, замо(к) чл҃вѣка. Пор.: «Замок для доброго чоловіка» (Климентій, 306; Номис, 11103, стор. 216).

...злыи... и чрε(з) за(м)ки про(и)дε(т). Пор.: «Для злодія нема замка» (Франко, II, 1, 4, стор. 194).

...жεбы злы(м) спрято(м) добры(х) нε псова(т)... // Жεбы часо(м) и добры(и) хто нε спокусы(л) сѧ. Пор.: «Лихий спрят та й доброго спокусить» (Номис, 9977, стор. 194; варіант — Чубинський, I, стор. 225).

...в дому вра(г) дома(ш)ны(и) бываεтъ. Пор. «Домашнεго злодѣя не встерегтися» (Климентій, 191); «Хатнього злодія не встережешся» (Номис, 11096, стор. 216); «Домового злодія не встережешся» (Франко, II, 1, 6, стор. 194).

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

Апокрифи і легенди, I, II, III, IV, V — Апокрифи і легенди з українських рукописів. Зібрав, упорядкував і пояснив д-р Ів. Франко, т. I—V, Львів, 1896—1910, «Пам'ятки українсько-руської мови і літератури. Видає Комісія археографічна Наукового товариства імені Шевченка». Т. I—IV, VI.

Бантиш-Каменський, II — Источники малороссийской истории, собранные Д. Н. Бантыш-Каменским и изданные О. Бодянским, ч. II (1691—1722), «Чтения в императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете. Повременное издание», кн. 1, М., 1859.

Баранович — В. Перетц, «Filar Wiary», вновь найденное сочинение Лазаря Барановича, «Киевская старина», т. LXII, 1898, липень — вересень.

Батюк — Н. О. Батюк, Фразеологічний словник. На допомогу вчителеві, К., «Радянська школа», 1966.

Бесіда отця з сином — Притча о женской злобѣ. Сказание и бѣседа премудра и чадолюбива отца, предание ї поучение к сыну, снискателна от различных писаниї богомудрых отец... о женстеї злобѣ, «Памятники старинной русской литературы, издаваемые графом Гр. Кушелевым-Безбородко под ред. Н. Костомарова», вип. II, СПб., 1860.

Беринда — Лексикон словенороський Памви Беринди. Підготовка тексту і вступна стаття В. В. Німчука, К., Вид-во АН УРСР, 1961.

Беленькова — Пословица не мимо молвится. Нема приповідки без правди, вид. 2-е. Укладачка Н. Беленькова, К., «Дніпро», 1969.

Богогласник — Богогласник, пѣсни благоговѣйныя празником господьским, богородичным и нарочитых святых чрез весь год приключающымся, к сим же нѣкоторым чудотворным иконам служащыя, также различныя покаянныя и умилительныя содержащ. Собран, по силѣ исправлен, четырми частми опредѣлен. Типом и чертами мусикійськими напечатася и изобразися. Почаїв, лаврська друкарня, 1790 (фактично — 1791).

Боплан — Описание Украины Боплана. Мемуары, относящиеся к истории Южной России, К., 1896.

Вацлав з Олеська — Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego. Z muzyką instrumentowaną przez Karola Lipińskiego. Zebrał i wydał Wacław z Oleska, Lwów, 1833.

Величко II, III — Летопись событий в Юго-Западной России в XVII в. Составил Самоил Величко, бывший канцелярист войска запорожского, 1720. Издана временною комиссиею для разбора древних актов, т. II, К., 1851; т. III, К., 1855.

Величковський — В. Н. Перетц, Украинская антология 1670—1680-х годов. У кн.: «Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI—XVIII веков», III, Л., 1929.

Вишенський — Иван Вишенский, Сочинения. Подготовка текста, статья и комментарии И. П. Еремина, М.— Л., Изд-во АН СССР, 1955.

Вірші єром. Климентія — Вірші єром. Климентія Зиновієва сина. Видав з передмовою Володимир Перетц, «Пам'ятки українсько-руської мови і літератури. Видає Археографічна комісія Наукового товариства ім. Шевченка», т. VII, Львів, 1912.

Вірші на погреб Сагайдачного — Вѣршѣ на жалосный погреб зацного рыцера Петра Конашевича Сагайдачного... Зложоныи през инока Касіана Саковича (1622 р.), в кн.: С. Голубев, История Киевской духовной академии, вип. I, К., 1886 (Приложения).

Галицько-руські народні легенди, II — Галицько-руські народні легенди, т. II. Зібрав Володимир Гнатюк, «Етнографічний збірник», т. XIII, Львів, 1902.

Головацький, I, II, III — Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я. Ф. Головацким, ч. I, II, III, М., 1878.

Гординський — З української драматичної літератури XVII—XVIII ст. Тексти й замітки. Подав Ярослав Гординський, «Пам'ятки української мови і літератури. Видає Археографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка», т. VIII, Львів, 1930.

Грінченко, I, II, III,— Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседней с ней губерниях, вип. 1—2, Чернігів, 1895, т. III, Чернігів, 1899.

Давній український гумор і сатира — Давній український гумор і сатира. Упорядкування текстів, вступна стаття і примітки Л. Є. Махновця, Держлітвидав України, К., 1959.

Даль — Пословицы русского народа. М., 1957.

Два співаники половини й третьої четвертини XVIII в.— М. Возняк, Два співаники половини й третьої четвертини XVIII в., ЗНТШ, т. CXXXIII, 1922.

Думи — Думи. Упорядкування текстів, вступна стаття, примітки та коментарі Г. А. Нудьги, «Радянський письменник», К., 1969.

Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии, I,— Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии. Очерки по этнографии края, под ред. В. А. Иванова, т. I, Харків, 1898.

Загоровський збірник — А. Добротворский, Загоровский монастырь, его библиотека и сохранившийся в ней западнорусский литературный памятник XVII ст., «Вестник Юго-Западной и Западной России», 1863, т. I, серпень.

Зизаній — Лексис Лаврентія Зизанія. Синоніма славенороссская. Підготовка текстів пам'яток і вступні статті В. В. Німчука, «Наукова думка», К., 1964.

ЗНТШ — Записки Наукового товариства імені Шевченка.

Києво-Печерський патерик — Патерик или отечник печерскій, содержащ житія святых преподобных и богоносных отец наших, просіявших в пещерах. Составлен прежде треми списателми, печерскими святыми, Нестором лѣтописцем печерским, Сімоном, епископом владимирским и суждалским, и Поликарпом, архімандритом печерским..., К., друкарня Києво-Печерської лаври, червень, 1702.

Кирило Туровський — И. П. Еремин, Литературное наследие Кирилла Туровского, «Труды Отдела древнерусской литературы», т. XIII, 1957.

Кілька духовних віршів з Галичини — М. Грушевський, Кілька духовних віршів з Галичини, ЗНТШ, т. XIV, 1896.

Климентій — Збірка народних афоризмів, упорядкована Климентієм (подаємо в цій книзі).

Книга житій, I, II, III, IV — Туптало Дмитро (Дмитрій Ростовський), Книга житій святых в славу святыа животворящіа троицы бога хвалимаго в святых своих. На три мѣсяцы первыя: септемврій, октоврій и ноемврій.., К., друкарня Києво-Печерської лаври, 1689; На три мѣсяцы вторыя: декемврій, іануарій и февруарій, К., друкарня Києво-Печерської лаври, 1695; На три мѣсяцы третіи: март, априль, маій, К., друкарня Києво-Печерської лаври, 1700; На три мѣсяцы четвертыи: іюнь, іюль, август, К., друкарня Києво-Печерської лаври, 1705.

Козма Пресвітер — Св. Козмы пресвитера Слово на еретики и поучение от божественных книг. Сообщение М. Г. Попруженко, «Памятники древней письменности и искусства», вип. 167, СПб., 1907.

Компан, Міста України — О. С. Компан, Міста України в другій половині XVII ст., Вид-во АН УРСР, К., 1963.

Костомаров — Н. И. Костомаров, Очерк домашней жизни и нравов великорусского народа в XVI и XVII столетиях, СПб., 1860.

Крестьянские и национальные движения — Крестьянские и национальные движения накануне образования Российской империи. Булавинское восстание (1707—1708). Документы, «Труды историко-археографического института АН СССР», т. XII, М., 1935.

Лазаревский, Люди старой Малороссии — А. М. Лазаревский, Люди старой Малороссии: Лизогубы, Милорадовичи, Миклашевские и Свечки, К., 1882.

Лазаревский, Описание старой Малороссии, I, II, III — А. Лазаревский, Описание старой Малороссии, т. I. Полк Стародубский, К., 1888; т. II. Полк Нежинский, К., 1893; т. III. Полк Прилуцкий, К., 1902.

Лазаревский, Очерки малороссийских фамилий — А. М. Лазаревский, Очерки малороссийских фамилий, «Русский архив», кн. 8. М., 1875.

Легенди з Хітарського збірника — В. Гнатюк, Легенди з Хітарського збірника (I пол. XVIII в.), ЗНТШ, т. XVI, 1897.

Лукашевич — П. А. Лукашевич, Малороссийские и червонорусские народные думы и песни, СПб., 1836.

Людові вірування на Підгір'ю — Людові вірування на Підгір'ю. Зібрав д-р. Іван Франко, «Етнографічний збірник», т. V, Львів, 1898.

Макарій Єгипетський — Духовныи бесѣды святого отца нашего Макарія, пустелника єгипетского, о досконалствѣ хрістіан православных..., Вильно, 1627.

Максимович, I, II — М. А. Максимович, Собрание сочинений, т. I, К., 1876; т. II, 1877; т. III, 1880.

Максимович — Українські пісні, видані М. Максимовичем. Фотокопія видання 1827 р. Підготовка видання і розвідка чл.-кор. АН УРСР П. М. Попова, Вид-во АН УРСР, К., 1962.

Матеріали до історії української пісні і вірші, I, II, III — Матеріали до історії української пісні і вірші. Тексти й замітки. Видає Михайло Возняк, т. I—III, Львів, 1913—1925, «Українсько-руський архів. Видає історично-філософічна секція Наукового товариства ім. Шевченка», т. IX—XI.

Метлинський — Народные южнорусские песни. Издание Амвросия Метлинского, К., 1854.

М'якотін — В. Мякотин, Прикрепление крестьянства левобережной Малороссии в XVIII столетии, «Русское богатство», 1894, № 2.

Некрашевич — Н. Кистяківська, Твори Івана Некрашевича, українського письменника XVIII в., К., 1929.

Номис — Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О. В. Марковича і других. Спорудив М. Номис, СПб., 1864.

Носович — Сборник белорусских пословиц, составленный И. И. Носовичем. Сборник ОРЯС, т. XII, № 2, СПб., 1874.

Онуфрій — В. Н. Перетц, Вирши харьковского архимандрита Онуфрия, «Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI—XVIII веков», т. I, Л., 1926.

Памятники старинной русской литературы — Памятники старинной русской литературы, издаваемые графом Григорием Кушелевым-Безбородко под редакцией Н. Костомарова, вып. II, СПб., 1860.

Перетц, Исследования и материалы, т. 1, 2 — В. Н. Перетц, Историко-литературные исследования и материалы, т. I, ч. 1, 2, СПб., 1900.

Перетц, Материалы — В. Н. Перетц, Материалы к истории апокрифа и легенды, II, СПб., 1901.

Петрушевич — Дополнения ко сводной Галицко-русской летописи с 1600 по 1700 год, изданной в Львове 1874 года. Составил А. С. Петрушевич, Львів, 1891.

Пісня про покритку — В. Гнатюк, Пісня про покритку, що втопила дитину, Львів, 1919.

Полоцький — Симеон Полоцкий, Избранные сочинения. Подготовка текста, статья и комментарии И. П. Еремина, М.— Л., Изд-во АН СССР, 1953.

Протокул до записання справ поточних нарок 1683 — «Черниговские губернские ведомости», 1852, № 25—30.

Протокул до записання справ поточних на рок 1690 — «Черниговские губернские ведомости», 1852, № 36—44.

Радивиловський — Байки в українській літературі XVII—XVIII ст. Розвідка, підготовка текстів та примітки В. І. Крекотня, Вид-во АН УРСР, К., 1963.

Розмова во кратцѣ о душѣ грѣшной — Ц. Г. Нейман, Суд божий над душой грешника, «Киевская старина», т. IX, 1884, червень.

Рудченко — И. Я. Рудченко, Чумацкие народные песни, К., 1874.

Свєнціцький — Опис рукописів Народного дому з колекції Ант. Петрушевича, ч. І. Зладив д-р Іларіон Свєнціцький, «Українсько-руський архів. Видає Історично-філософічна секція Наукового товариства ім. Шевченка», т. І, вип. 1. Рукописи львівських збірок, Львів, 1906.

Симоні — Старинные сборники русских пословиц, поговорок, загадок и проч. XVII—XIX ст. Собрал и приготовил к печати Павел Симони, вып. I, СПб., 1899.

Синодик — Е. В. Петухов, Очерки из литературной истории Синодика, СПб., 1895.

Сковорода, I, II — Григорій Сковорода, Твори у двох томах, т. I, II, Вид-во АН УРСР, К., 1961.

Слово о милости — Н. Г. Высоцкий, Слово о милости по рукописи Киево-Печерской лавры, № 145, «Записки московского археологического института, издаваемые под редакцией А. И. Успенского», т. XV, М., 1912.

Служебник — Литургіаріон, си єст служебник от литургій св. Василіа, Іоанна Златоуста и преждесвященных, и служеній ієрейских и діаконских повседневных нощных же и дневных в себѣ съдръжимых, реченный. Благословеніем и исправленіем преподобнѣйшаго господина и отца кир Петра Могилы... архимандрита сея св. Лавры Печерскія..., К., друкарня Києво-Печерської лаври, 1629.

Смирнов — С. И. Смирнов, Материалы для истории древнерусской покаянной дисциплины, «Чтения в обществе истории и древностей российских при Московском университете», кн. 3, 1912.

Соболевський — А. И. Соболевский, Переводная литература Московской Руси XIV—XVII веков, СПб., 1903.

Співаник з Грушова — В. Гнатюк, Кілька духовних віршів (Співаник з Грушова), ЗНТШ, т. LVI, 1903.

Співаник з початку XVIII в.— М. Грушевський, Співаник з початку XVIII в., ЗНТШ, т. XV, Львів, 1897.

Стоглав — Стоглав. Издание Д. Е. Кожанчикова, СПб., 1863.

Сумцов — Н. Ф. Сумцов, Очерки истории южнорусских апокрифических сказаний и песен, К., 1888.

Тестамент — Тестамент в Христѣ побожного и славного монархи свѣта Василія, цесара кгрецкого, до сына своєго, юж коронованого Льва Филозофа..., у кн.: «Лѣкарство на оспалый умысл чоловѣчій, а особливе на затвердѣлые сердца людскіє, заведеные свѣтом альбо якими грѣхами...», Острог, 1607.

Тихонравов, II — Памятники отреченной русской литературы. Собраны и изданы Николаем Тихонравовым, т. II, М., 1863.

Требник, I, II, III — Евхологіон, албо молитвослов, или требник. Имѣяй в

себѣ церковная различная послѣдованія, іереом. подобающая. От святых апостол прежде, потом же от святых и богоносных отец в различных временах преданая. Нынѣ же благословеніем и повеленіем ясне превелеб. в бозѣ его милости господина отца Петра Могилы, митрополиты кіевскаго и проч., ч. I, II, III, К., друкарня Києво-Печерської лаври, 1646.

Угроруські духовні вірші, XLVI, XLVII, XLIX,— В. Гнатюк, Угроруські духовні вірші, ЗНТШ, тт. XLVI, XLII, XLIX, 1902.

Удовиченко — Словник українських ідіом. Уклав Г. М. Удовиченко, К., «Радянський письменник», 1968.

Українські інтермедії — Українські інтермедії XVII—XVIII ст. Вступна стаття і відповідальна редакція М. К. Гудзія. Підготовка тексту Л. Є. Махновця, Вид-во АН УРСР, К., 1960.

Франко, I, 1; I, 2; II, 1; II, 2; III, 1; III, 2 — Галицько-руські народні приповідки. Зібрав, упорядкував і пояснив Іван Франко, т. 1, вип. 1, 2; т. 2, вип. 1, 2; т. 3, вип. 1, 2, Львів, 1901—1910, «Етнографічний збірник. Видає Етнографічна комісія Наукового товариства ім. Шевченка», т. X, XVI, XXIII, XXIV, XXVII, XXVIII.

Франко, Карпаторуська література, XXXVII, XXXVIII — І. Франко, Карпаторуська література XVII—XVIII віків, ЗНТШ, т. XXXVII, XXXVIII, 1900.

Чубинський, I, V — Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край..., «Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским», т. I, СПб., 1872; т. V, СПб., 1874.

Шевченко, I, II — Тарас Шевченко, Повне зібрання творів у шести томах, Вид-во АН УРСР, т. I, II, К., 1963.

Яковлев — В. А. Яковлев, К литературной истории древнерусских сборников. Опыт исследования «Измарагда», Одесса, 1893.

E. Geck, Iohannes Gutenberg — E. Geck, Iohannes Gutenberg, Vom Bleibuchstaben zum Computer. Inter Nationes. Bad Godesberg, 1968.

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

Возняк М., Старе українське письменство. Вибір для середніх шкіл, Львів, 1922, стор. 401—408.

Возняк М., Історія української літератури. Т. III. Віки XVI—XVIII, ч. 2, Львів, 1924, стор. 28—38.

Возняк М., Чернець Климентій про вагу ремесел у старій Україні, «Ювілейний збірник товариства «Зоря», Львів, 1934.

Горленко В. Ф., Нариси з історії української етнографії, «Наукова думка», К., 1964, стор. 85—90.

Гуслистый К. Г., Горленко В. Ф., О периодизации истории украинской этнографии.— «Советская этнография», 1961, № 1, стор. 135.

Доманицький В., Невідомі вірші єромонаха Климентія (з початку XVIII віку), ЗНТШ, т. LXXXI, 1908, стор. 51—126.

Історія української літератури, т. I, Вид-во АН УРСР, К., 1954, стор. 106.

Історія української літератури. Т. I. Давня література (XI — перша половина XVIII ст.), «Наукова думка», К., 1967, стор. 375—376, 438—442, 460—462.

Колосова В. П., Прислів'я і приказки у віршах Климентія Зіновієва.— «Народна творчість та етнографія», 1962, № 2, стор. 112—116.

Колосова В. П., Жанрова природа віршів Климентія Зіновієва.— «Радянське літературознавство», 1962, № 5.

Колосова В. П. Поетика творів Климентія Зіновієва, у кн.: «Питання літератури. Статті», Вид-во АН УРСР, К., 1962, стор. 88—131.

Колосова В. П., Климентій Зіновієв. Життя і творчість, «Наукова думка», К., 1964.

Компан О. С., Творчість Климентія Зіновієва як одне з джерел вивчення історії Лівобережної України другої половини XVII і початку XVIII ст.— «Наукові записки Інституту історії», Вид-во АН УРСР, К., 1957, № 9, стор. 251 — 277.

Компан О., Перша збірка українських приказок.— «Вітчизна», 1958, № 12, стор. 183—190.

Компан О. С., Міста України в другій половині XVII ст., Вид-во АН УРСР, К., 1963.

Кулиш П., Климентий, украинский стихотворец времен гетмана Мазепы.— «Русская беседа», т. V, кн. 17, 1859, стор. 79—140.

Кулиш П. А., Обзор украинской словесности. I. Климентий.— «Основа», 1861, січень, стор. 159—234.

Маслов С. И., Обзор рукописей библиотеки Императорского университета св. Владимира, К., 1910, стор. 5—6.

Махновець Л. Є., Давній український гумор і сатира. Упорядкування текстів, вступна стаття і примітки Л. Є. Махновця, Держлітвидав, К., 1959, стор. 208—209, 469.

Махновець Л. Є., Сатира і гумор української прози XVI—XVIII ст., «Наукова думка», К., 1964, стор. 37, 164—165.

«Нариси історії філософії на Україні», «Наукова думка», К., 1966, стор. 71.

[Номис М.,] Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О. В. Марковича і других. Спорудив М. Номис, СПб., 1864, а також — видання А. Лободи (на склографі), Харків, 1928.

Огоновський О., Історія літератури руської. Написав Омелян Огоновський, ч. I, Львів, 1887, стор. 407—410.

Перетц В., Вірші єром. Климентія Зиновієва сина. Видав з передмовою Володимир Перетц, «Пам'ятки української мови і літератури. Видає археографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка», т. VII, Львів, 1912.

Перетц В. Н., Очерки старинной малорусской поэзии.— «Известия Отделения русского языка и словесности АН», т. VIII, кн. I, 1903, стор. 95—96.

Перетц В. Н., Отчет об экскурсии Семинария русской филологии в С.-Петербург 13—28 февраля 1911 года.— «Университетские известия», 1912, июль, стор. 14.

Петров Н. И., О словесных науках и литературных занятиях в Киевской академии от начала ее до преобразования в 1819 г., «Труды Киевской духовной академии», т. I, січень, 1867, стор. 114.

Попов П. М., Програма з історії давньої української літератури до кінця XVIII ст., К., 1938, стор. 19 та пізніші видання.

Попов П. М., Розвиток української фольклористики, у кн.: «Українська народна поетична творчість», т. I, «Радянська школа», К., 1958, стор. 78.

Приповідки Климентія Зіновієва. Розвідка та коментарі В. Білого, ред. С. Маслова. К., 1932. Машинопис зберігається у Відділі рукописних фондів Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР, ф. 1—5. од. зб. 464.

Рыжук Д. А., О творчестве Климентия Зиновиева.— «Ученые записки. IV. Серия гуманитарных наук», вып. 3, Даугавпилс, 1959, стор. 113—133.

Рыжук Д. А., Пословицы и поговорки, собранные Климентием Зиновьевым.— «Научные доклады высшей школы. Филологические науки», № 3 (23), «Высшая школа», 1963, стор. 200.

Франко І., Нарис історії українсько-руської літератури. Написав Іван Франко, Львів, 1910, стор. 80—81.

Франко І., Климентій Трястя і Григорій Сковорода, «Історія української літератури, ч. I. Від початків українського письменства до Івана Котляревського». Кінець 1907 р. Розділ XVI. Рукопис зберігається у Відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, фонд Івана Франка, № 728, III, стор. 561—621.

Франко І., Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка за 1908 р., № 34, стор. 10—11.

Франко І., Лист до В. Доманицького.— «За сто літ», кн. 5, 1930.

«Хрестоматія давньої української літератури (до кінця XVIII ст.)». Упорядкував акад. О. І. Білецький, вид. 3-є, доповнене, «Радянська школа», К., 1967, стор. 242—254.

Чернышевский Н. Г., Полное собрание сочинений в 15 томах, т. VII, Гослитиздат, М., 1950, стор. 942—943.

Шишацкий А. В. (Шишацкий-Ильич). К истории края. Старинные малороссийские стихотворения.— «Киевская старина», т. XXIII, 1888, грудень, стор. 53—54.

Шолом Ф. Я., Общественно-политическая поэзия XVIII века на Украине, Автореф. канд. дисс., К., 1950, стор. 8—9.

Шолом Ф. Я., Соціальні моменти у віршах Климентія Зіновієва, у кн.: «Матеріали до вивчення історії української літератури», т. I. Давня українська література, «Радянська школа», К., 1959, стор. 363—366.

СЛОВНИК МАЛОЗРОЗУМІЛИХ СЛІВ

азали або ж, чи
алкѣръ, валькір, кімната, відокремлена від великої світлиці
анѣмушъ дух, душа, характер (пор. лат. animus)
бадати досліджувати, вивчати (пор. польськ. badać)
ба(и)дакъ великий човен
баляси поручні, перила
банка(р)т нешлюбна дитина
барбара батіг, канчук
ба(р)дачникъ той, хто виготовляє кальяни
бáрма у XVI—XVII ст. плата підлеглим, яку давали грішми і речами
бéлєхъ чинбарський інструмент, яким обробляють мездру
брашно їжа
бѣта буряк
ваковати бути бездіяльним, порожнім
валєчны(и) хоробрий, відважний
ватовати мати намір, розраховувати
вєлєбны(и) преподобний
вє(р)тоград сад
властєлъ володар
влє(г)цє легко
вонпливо з сумнівом
всує дарма, даремно, марно
в(ъ)ставично безупинно, постійно
вшєтєчєнство розпуста, блуд, хтивість
выха(н)дожати вичищати, прикрашати
вы(ш)мєниты(и) вищезгаданий
вѣкуисты(и) вічний, столітній
габєлокъ шкура теляти, шкура з шиї коня чи вола
га(р)бовка дубильна справа (пор. польськ. garbówka)
ґємѣя вид судна
Ґисаръ той, хто з металу виливає різні вироби
глабчасты(и) обшитий лубом (наприклад, віз)
Ґнипъ короткий шевський ніж
гуска сіль у формі стовпчика
дє(и)сусъ іконописний триптих із зображенням Христа, богоматері та Івана Хрестителя
дєрєвня дерево, ліс
дєсница правиця, права рука
довципъ, довтипъ здібність, дотеп
до(н)дєжє аж поки, поки аж
дыскосъ блюдо на підставці із зображенням немовляти Ісуса, що лежить у яслах.
єдали або ж, чи
жєґнати проводжати, прощатися, благословляти
затырачъ інструмент, яким прорізують заглиблення в дереві
звлаща зокрема
згола зовсім, повністю, цілком
кадукъ диявол, чорт
какабатъ куртка, солдатський мундир
каланство бідність
ка(н)ді(и)ка миска з угнутими вінцями
кантаръ вуздечка
кана(р)хистръ церковний співак
капитула колегія духовних осіб, що була при єпископі і його кафедрі
като(р)га веслярське турецьке судно, галера
кєларъ чернець, який відає монастирським господарством

кєца, коць килим, ковдра
клєсачка шевський інструмент для розгладжування швів
клѣть комора
кобылица дерев'яна колодка, на яку натягується шкура для очищення від мездри
кодола ли́нва, канат
ко(л)вєкъ -небудь, -сь, -будь, будь-
комысаръ, *мабуть*, конвисаръ — ремісник, що займався відливанням з олова речей домашнього і церковного вжитку
ко(н)тєнтъ прожиток, задоволення
кошуля сорочка
ку(л)бака сідло
лазєбникъ людина, що використовувала борти в чужих лісах
латво, лацно легко
лє(и)цы віжки
лємбикъ алембик, перегінний куб
липа вид човна
локітъ міра довжини, що дорівнювала $^3/_4$ аршина
луза(н) чорт, диявол, дідько
лукъ пристрій, яким шаповал розбиває вовну
лунути умерти, згинути, пропасти
лю(б) або, хоч
лямцы валянки
ма(р)котно невесело, марудно, моторошно, скучно
мє́здра, міздра лівий бік шкіри, шкіра з вивороту
мєновито а саме
молко(м) мовчки
молот бурякова маса після видавлювання цукрового соку; гуща з пива
нава труна
надра пазуха, лоно
назбытъ занадто, через міру
натягачъ пристрій для натягування чогось (у шевців, бондарів, колесників і т. ін.)
ендза бідність
ницовати знищувати, зневажати
обачє(н)є увага
обє(л) цілком, зовсім, повністю
обликъ вексель, позиковий папір, зобов'язання
оболо(н)никъ ремісник, що робить вікна
овшемъ проте, однак
оґон(ъ) хвіст
окрєнтъ, окрутъ корабель, ковчег
опатрно охайно
опіякъ п'яниця
охє(н)дожєнє начиння, прикраса, оздоба
оцирклєвати окреслити, оточити
пакати курити, палити
палуба критий віз, будка
па́хати нюхати
пахолокъ хлопець, челядник
пєняковати(и) крутій, наклепник
писачка шевський інструмент, загострена паличка для розписування підошви візерунками
повстягнути відступити, стримати
подлугъ згідно з, відповідно до, з огляду на
покощованы(и) лакований
полѣти́ка наука, вміння, чемність, гречність, ввічливість
полѣти(ч)ны(и) навчений, чемний, гречний, ввічливий
поражати радити
порплиця залізний підшипник для веретена, залізна планка у верхньому жорні млина
портъ пряжа з сурових ниток, яка служила пітканням у саморобному сукні, одяг
похлѣбство лестощі, підлесливість
почє(ст)ки дарунок, жертвування
прави́ло частина шевського копи́ла, яка вставляється в халяву
прєто тому, отже, таким чином
прочвара потвора, виродок
прысокъ попіл з дрібним жєвріючим вугіллям
пуга батіг
пу(д)сула хабар
рата термін і частина орендної плати, що припадає на певний строк
рачити благоволити, старатися, піклуватися (про кого; що)
рихло швидко
ронзики продавать ловити гав
роструханъ великий келих (пор. польськ. roztruchan)
рохманы(и) смирний, тихий, покірний
свояволя безчинство, непокора
сило петля
сицє так, подібно
скобєл(ъ) дугоподібний струг
скутє(ч)ны(и) успішний, повний, дійовий, закінчений (пор. польськ. skuteczny)
совито подвійно
срящати зустрічати
стомаха шлунок

стрелица шевське начиння, модель ступні ноги
стрыховати розтягувати
стрыхолъ пристрій для розтягування шкіри
сугакъ сайга
сызора цезура
тахлевати тасувати (карти)
тє(р)тичникъ пильщик дощок
тыбє(л) дерев'яний цвях
упра(ж)нє(н)ны(и) випорожнений, порожній
утокъ нитка піткання
уханіє нюх, нюхання
фарисєиство лицемірство
фо(л)га пільга, полегкість, потурання
фрасунокъ турбота, клопіт
фрука(л)це іграшка
ха(н)доґи(и) чистий, прикрашений
хваґовати шкребти шкуру (один із чинбарських процесів)
хвалєвати перетирати, переминати товчене сім'я перед вичавлюванням з нього олії
хлюбити хвалити
худоба майно, добро
ѡбшывєн(ъ) човен, обшитий шалівкою
ѡкрутнє люто, жорстоко
чи(р)стви(и) свіжий, здоровий (пор. польськ. czerstwy)
ша(и)ностъ шанування, почесть
ша(л)вєровати шахраювати
шафа(р) ключник, економ
шванковати нездужати, слабувати (пор. польськ. szwankować)
шкута велике річкове судно для перевезення зерна
шпова(н)є бризкання
штихаръ гравер
штыхъ лінія, стежка
шуица ліва рука
шугалѣя великий човен
ялму(ж)на милостиня
янполка, ямпу́лка посудина малої місткості (мірка, чарка і т. п.).

ЗМІСТ

Визначна пам'ятка українського письменства *(В. П. Колосова, І. П. Чепіга)* 5

ВІРШІ

1. [Без початку] «А чловєкъ чловѐка ра(д) бы в(ъ) єдѝнъ ча́съ з(ъ)губы́т...» 31
2. Ѡ людє(х правдѝвы(х), и хотя́щыхъ правды научѝтисѧ; наука 31
3. Ѡ болѣзнє(х) всяко(г)[о] створє(н)ѧ животного; пачє жє о члч(с)кихъ: по словєсє(х) ап(ст)лски(х) 32
4. Ѡ вѣтрѣ 32
5. Ѡ огнѣ 33
6. Ѡ тє(р)пе́нiи бжо(м) ѡ людє(х) грѣшны(х) 34
7. Ѡ и́мєнахъ бзскихъ 34
8. Вѣ(р)шъ до бга млитвє(н)ны(и) о(т) чєловѣка грѣшнаго . . . 35
9. Ѡ людє́хъ, ѡсужда́ющи(х) людє(и) 35
10. Ѡ лєжащыхъ в нє́мощахъ 35
11. Ѡ жєлающыхъ сєбѣ смє(р)ти(и) 36
12. Ѡ смє́рти 36
13. Ѡ учащы(х)сѧ умирати прє(ж)дє смє(р)ти 37
14. Ѡ видѝмы(х) смє(р)тє(х) члвѣчє(с)кихъ, случаючи(х)сѧ, я́ко стра(ш)ны є(ст) 38
15. Ѡ умира́ющы(х) гдѣ сѧ нє ра(ж)да́ютъ 38
16. Ѡ рождающы(х)сѧ члвѣцєхъ: почтò ради скоро ради(т)сѧ ѡ(т) утробы мтє(р)нєи на свѣ́тъ в(ъ) ми(р) сє(и), заплачє(т) пє(р)вѣє, а нє во(з)смѣє(т)сѧ 39
17. Ѡ zєґару або тє(ж) ѡ годѝннику и ѡ годы́нѣ смє(р)тно(и) . . 39
18. Ѡ нєкрщє(н)ныхъ мл(д)нцахъ умира́ючихъ 40
19. Ѡ снѣда́ємыхъ звѣрми 40
20. Ѡ убива́ющы(х)сѧ з(ъ) цє(р)квє(и), и́ли з нѣ́кои(х) іны(х) высо́кихъ буди(н)ковъ: або z дрє́въ лѣсны(х), іли тє(ж) в(ъ) кла́дязѣ глубо́кіє в(ъ)пада́ющихъ 41
21. Ѡ прибива́ющи(х)сѧ zємлє́ю 41

22. Ѡ умира́ючи(х) мл(д)нца(х) и дви́ца(х) по принятіи шлю́бо(в): або по про́стѣ(и) мовячи, послѣ вѣнча(н)ѧ за́разъ 41
23. Ѡ утопа́ющихъ во вода(х) мо(р)ски(х), и на малы́х рѣкахъ ро́зныхъ 42
24. Ѡ змє(р)зающихъ мра́зомъ 42
25. Ѡ согаря́ющихъ во ѡгни́ 42
26. Ѡ умира́ючи(х) на путє́хъ, а нє в(ъ) до́мѣ(х) свои(х) 43
27. Ѡ умира́ючи(х) на́глыми смє(р)тми, то є(ст) імє(н)но бє(з) жа(д)ны(х) причи́нъ, або при́ключо(к), ни ма́ло нє хорѣвши и нє лєжа́вши 43
28. Ѡ убива́ющы(х), и́ли губя́щы(х) смє(р)тми самы(х) сєбє: з свои́хъ нєразсуждє́ни(и) 44
29. Ѡ(т) zдє починаю(т)сѧ вѣрши ѡ людє(х) злы(х). Ѡ вра́zє(х) види́мы(х): то є(ст) о чєловѣцє(х) злы(х) 44
30. Ѡ клєвє́тникахъ 45
31. Ѡ пєнякова́тыхъ людєхъ zлы́хъ 45
32. Ѡ нє хотящы(х) тру(ж)датисѧ чєстны(мъ) трудомъ. То єстъ ѡ злодѣяхъ 45
33. И сє ѡ zлодѣ́яхъ 46
34. Ѡ драпѣ́жца(х) нико(г)да нє насыщаємыхъ 46
35. Ѡ купца́хъ и ѡ продавца́хъ фа(л)ши́вы(х) 47
36. [Без початку. Ѡ тютюнѣ] 47
37. Ѡ таба́цѣ, и о ужыва́ющыхъ є́ѧ 48
38. Ѡ иду́чи(х) на́ слободы людє́хъ 49
39. Ѡ zаблужда́ючи(х) в доро́га(х) людє(х) 50
40. Ѡ присяга́ющы(х) нє по пра́вдѣ 51
41. Ѡ клєну́щых(ъ)сѧ ло́жно 51
42. Ѡ поzыва́ючи(х) людє(и) до ста(р)шыхъ 52
43. Ѡ чинячи(х) па́кости мн(с)тыра(мъ) и цр҃ква(мъ) 53
44. Ѡ ху́лячихъ чи́нъ дх҃о́вны(и) 54
45. Ѡ должника́хъ, хто̀ кому́ до́лжєнъ: або̀ тє(ж) ви́нєнъ 54
46. Ѡ утѣка́ючихъ z долго́въ 55
47. Ѡ людє(х) ты(х) що всє ты(л)ко чєго ко(л)вє(к) в людє(и) іны(х) позыча́ю(т) 57
48. И сє̀ тому́ жъ подо́бноє. Ѡ хотя́щи(х) людє(х) всє̀ що ко(л)вєкъ о(т) іны(х) [ту́нє або тє(ж)] да(р)мо ѡ(т)бира́ти 57
49. Ѡ в(ъ)труча́ющы(х)сѧ нє в своѣ рѣчи 57
50. Ѡ нєправдивы(х) щыростя(х) нє щы́рыхъ чєловѣковъ 58
51. Людє́хъ самыхъ сєбѐ гла́до(мъ) убива́ющы(х), ску́пости ради 58
52. Ѡ уписующых(ъ)сѧ в коzаки́ дурны́хъ мужыка(х) и зно́ву выписуватисѧ хотя́щы(х) 59
53. Ѡ коzака́хъ, нє го́дны(х) похва́лы 60
54. Ѡ пєку́щы(х) хлѣбы пшєни(ч)ныє а хо(ч) и жы́тныє фа(л)шывє z галуно́мъ, и продаю́щыхъ 60
55. Ѡ волоча́щы(х)сѧ чє(р)нцахъ по мѣста(х) по школа(х), и по ко(р)чємны(х) двора(х) 61
56. Ѡ босака́хъ, що бо́сыє бєз(ъ) ѡбувє́ніѧ в зымѣ хо́дятъ . . . 64
57. Ѡ zлобѣ людє(и) памятозло́бны(х), урядовы(х) 65
58. Ѡ нєвѣгласа(х) укоря́ющы(х) ты́хъ людє(и): ко(т)ры́є писанієм(ъ) ст҃ы(мъ) выкладаютъ что полє́зноє на по(л)зу дш҃ъ и(х) 66
59. Ѡ цыга́нахъ и о жыда́хъ 67

60. Ѡ ката́хъ 67
61. Нищéнски(и) вѣршъ 68
62. Ѡ ѕолотара́хгъ 68
63. Ѡ мужє(х) ѕлы(х), убива́ющы(х) жо́ны своѧ̀ до смє(р)ти. Сѐ же ѡ людє(х) до́бры(х) побо́жны(х) мл(с)тивы(х) ласка́вы(х) и ѡ стра(н)нопрі́емны(х) 70
64. Ѡ страннолю́бны(х) 70
65. Ѡ людє(х) мл(с)тивы(х) 71
66. Ѡ прошéніи мл(с)тыни 71
67. Ѡ творя́щы(х) мл(с)тыню 72
68. Ѡ чл҃вѣку котры(и) я(л)мужну дава́єтъ: а єму́ за тоє са(м) бг҃ъ нагорожа́єтъ 72
69. Ѡ бл҃годѣтєлє(х) вєли́кихъ и малы́хъ. Мл҃и́тва 72
70. Ѡ друзѣхъ ѕычли́вы(х) 73
71. Ѡ прємѣнности(х) свѣтовы́хъ 73
72. Ѡ ѡдно́ѡкихъ людéхъ 74
73. Ѡ колю́чкахъ, що ко́лю(т) в бока́хъ у людє(и) ча́сомъ 74
74. Ѡ бо́лѣзнє(х) живото́выхъ 74
75. Ѡ пі́яныхъ людéхъ 75
Ѡ(т) ѕдє починáю(т)сѧ ѡ бога́тства(х) и ѡ нищєта́хъ, и о нє(н)дза(х) и ѡ ско(р)бєхъ и о печалєхъ, и ѡ мятéжахъ . . . 76
76. Ѡ убогихъ людéхъ 76
77. Ѡ мятєжно(мъ) жи́тіи члч(с)ко(мъ), и о убожє(ст)вѣ 77
78. Вѣршъ вторы(и) ѡ мятєжно(мъ) жи́тіи 77
79. Ѡ щасли́во(м) [кому́ бг҃ъ да(л)] жи́тіи члч(с)комъ 78
80. Ѡ печа́ли 78
81. Ѡ ско(р)би і сѐ, то(к)мо нє ѡ вєли́ко(и) 78
82. Ѡ ско́рби 79
83. Ѡ ско́рби паки, и сѐ 79
84. Ѡ ско(р)бящы(х) людє(х) збы́тнє 79
85. И сѐ прили(ч)ны(и) до ско(р)бы вѣршъ мл҃итвéнны (и) до бг҃а 79
86. Вѣршъ в҃ до бг҃а мл҃и(т)вєнны(и) о прємѣну скорби(и) и печа́лє(и) 80
87. До бг҃и, во ско(р)би 80
88. Сє жє кому ко́л(ъ)вєкъ о само́мъ сєбѣ вѣршъ мл҃и(т)вє(н)ны(и) до Іс҃са 80
89. Ѡ бога́тствѣ и ѡ нищєтѣ 81
90. Ѡ убогихъ и ѡ богаты(х) 81
91. Ѡ по(д)ража́ніи Хв҃о(м) до вла́стє(и) 82
92. Ѡ волоча́щи(х)сѧ понєволѣ людє(х) 83
93. Ѡ чєтвєрочислéннои ско(р)би чєловѣчєско(и) (и моє(и)) . . . 83
94. Ѡ ско́рби мл҃итва до бг҃а 84
95. Ѡ внєзаáпно(и) або̀ тє(ж) о напра́сно(и) ско(р)би, и ѡ внєзаапно(и) радости 84
96. Ѡ ѕлополу́чія(х), сирѣчъ о ты(х) жє ско(р)бєхъ 85
97. Ѡ бл҃гополу́чностя(х) чл҃чєски(х) 85
98. Ѡ мєланколичныхъ людєхъ 85
99. Ѡ вступуючихъ ѕ роско́шє(и) свѣтовы(х) людє(и) бога́тых, во убо́гоє и нищє(т)ноє жи́тіє іночє(с)коє 86

100. Ω(т) zдѐ починáю(т)сѧ вѣ́ршы, ѡ пя́н(ъ)ствѣ и ѡ пя́ницахъ 86
101. Ω хорóбѣ z пя(н)ства бывáемо(и) 87
102. Ω нєзажывáючи(х) винà [сирѣ(ч) горѣлки] або тє(ж) и всяко-(г)[о] хмѣлного напи́тку 87
103. Ω zарєкáющы(х)сѧ горѣлки пи́ти, и знóву пю́чихъ 88
104. Ω винѣ́ або тє́жъ ѡ горѣлцѣ 88
105. Ω пя́нствѣ, и єщѐ 89
106. Ω трє́zвы(х) и ѡ піяныхъ 89
107. I си́є томý жъ подобноє, ѡ пяныхъ, и ѡ нєписмє́нныхъ . . 90
108. Ω ѡбы́чаяхъ людзски(х), жє в(ъ) пяны(х) іныє ѡбычаи, а в трєзвыхь іныє, або добрыє, або тєжъ злы́є 90
109. Ω ѡккáзіяхъ вся́кихъ 91
110. Ω урядовы́(хъ) людє́хъ, слýхаючи(х) я́бєдниковъ 91
111. Ω свѣди́тєлєхъ нєправди́вы(х) 92
112. Ω(т) zдє жє починáєт(ъ)сѧ ѡ чє(р)нцахъ и о хотя́щы(х) в чє(р)-нєчество 92
113. Ω гл҃голю́щы(х) я́ко повѣдає інокомъ нє трєбѣ жáдны(х) мѣти стяжáни(и) 93
114. Ω іноцєхъ [нáсъ ю(ж)] послѣ́дныхъ тє(р)пя́щыхъ бєзви(н)нѣ и по винѣ́ 94
115. Ω бєзжєнномъ житіи іночєскомъ 95
116. Ω уєдинє́ніи іночєскомъ 95
117. Ω нєбєзпє́чно(мъ) жи́тіи іночєскомъ и ми(р)ском 96
118. Вѣ(р)шы похвáлныє [óколо пчє́лъ] тру(ж)дающы(мъ)сѧ в пáсѣка(х) іноко(м) з(ъ) по(с)лушани(и) мн(с)ты́рски(х) . . . 96
Ω(т) здѐ починáю(т)сѧ вѣ́р(ъ)ши ѡ жєнáхъ рóзны(х), вся́кого чи́ну и(х). То є́сть ѡ дóбры(х) и о злы́хъ. Напрóдъ 97
119. Ω множєствѣ жє́нъ 97
120. Ω zлы(х) жєна(х), і́м(ъ) жє нико(г)дà не я́ты вѣры 97
121. Ω жєна(х) нєплóдны(х), або тє(ж) бєз(ъ)плóдны(х) 98
122. Ω вдовствєнны(х) жєнáхъ 99
123. Ω жєнахъ и ѡ дв҃и́цахъ, и о писмє(н)ныхъ чє(р)ницахъ . . . 99
124. Ω прє(л)щєнія(х) жє(н)скихъ, и о мужєскихъ пристрастія(х) до жє(н): з(ъ)влáща до чýжды(х) 100
125. Ω тє(р)пє́ніи жє́нстѣмъ 100
126. Ω раждающы(х)сѧ мл(д)нцахъ ѡ(т) нєчисты(х) лóжє(и) . . 101
127. Ω бг҃омє(р)зскихъ баба(х) шєпотни́цахъ, и о проклятыхъ чаро(в)ницахъ 101
128. Ω пля́шущы(х), або тє(ж) ѡ танцýючи(х) 102
129. Ω жєна(х) в ко(р)чємница(х) в(ъ) грáдѣхъ, а на(и)пачє гдє в пóля(х) в ко(р)чємны(х) гостинница(х) блудно жывýщыхъ . 103
130. Ω жєнахъ пя(т)ницу пра(з)днýющыхъ 104
131. Ω zаматєрѣ́лы(х) дѣви́цахъ 104
132. Ω жєна(х) сва(р)ливыхъ, и zлоязы́чны(х) 105
133. Ω жєна(х) zажывáющы(х) з(ъ)бы(т)нє горѣлчаны(и) трýно(к) 105
134. Ω жєнáхъ z дѣтє(и) умирáючи(х) 106
135. Ω жєна(х) утѣкаючи(х) з доброго миру о(т) мужє(и) свои(х) нє дозна(в)ши [єщѐ ни до(б)рà ни] жáдного zла 107
136. Ω жєна(х) плачущы(х) по умирáющы(х) (мáлы(х) дѣтє́хъ свои́хъ 108
137. Ω куховáркахъ, що по мѣ́ста(х) варєноє продавáютъ 108
138. Ω жєнáхъ близня́та ра(ж)дáющы(х) 109

139. Ѡ жєна(х) богаты(х) ма́мки дѣ́тє(м) дє(р)жа́щы(х) 110
140. Ѡ жєна(х) нєѡсторо́жны(х), присыпля́ючи(х) малы́хъ дѣтє(и) свои́хъ 110
141. Ѡ жєна(х) му́жны(х), и бо(л)шє(и) в дома(х) свои(х) бєз(ъ) мужє(и) пробува́ющыхъ 111
Ѡ(т) здѐ починáю(т)сѧ вѣ(р)ши особныє, послѣ жє́н ѡ мужє́хъ до́бры(х); а бо́лшъ ѡ злы(х) ро́зны(х), якожє и назадѣ положилє(м) о злы(х) многихъ 111
142. Ѡ мужєхъ ѡставля́ющы(х), [си́рѣчъ, ки́дающы(х)] свои жєны, и други́ми жєня́щы(х)сѧ вѣршы наказа́тєлныє 111
143. Ѡ рєвни́вы(х) мужє́хъ 112
144. Ѡ ро́дича(х) нєува́жны(х), котрыє свои(х) дѣтє(и) сочєтаваю(т) бра́ку насы́лствіємъ 113
145. Ѡ чєловѣ́ку ѡкая(н)номъ то(мъ), в котро(г)[о] жонà старшаѧ, а нє ѡ́нъ са́мъ мужъ 114
146. Ѡ людє(х) ты(х) нєслу́шнє чи́нячихъ, ко(т)ры́є жєня(т)сѧ и посягаю(т) нє в ра́вно(с)ти лѣ́тъ бу́дучи 115
147. Ѡ иновѣ́рнои єдно́и пє(р)со́нѣ мє(ж)ду му́жє(мъ) и жєно́ю . . 116
148. Ѡ роди́тєлє(х) сочєтава́ющыхъ браку дѣтє(и) свои(х) вє(л)мѝ в(ъ) ма́лы(х) лѣтєхъ прєждє врємени 117
149. Жєня́щы(х)сѧ мужє́хъ в(ъ) трє́ты(и) разъ и в чєтвє(р)ты(и). И ѡ жє́на(х) ідучихъ zамужъ, в(ъ)трє́тєє и в чєтвє(р)тєє . . 118
150. Ѡ стары(х) дѣдахъ жєня́щы(х) сѧ, и ѡ стары(х) баба(х) zамужъ іду́чихъ 119
151. Ѡ мужє(х) упо(р)ныхъ и бєзра(з)су́дныхъ: котрыє о(т)нюдъ нє імѣю(т) любвѣ ку свои(мъ) жєна(мъ) 120
152. Ѡ сщє(н)никахъ свѣ́цкихъ вдо(в)ству́ючи(х) 120
153. Ѡ ѡспа́лы(х) людє(х), кото́рыє вє(л)мѝ твє(р)до и мно́го на(д)мѣру, и нє чу́тко спя́тъ 121
154. Ѡ мл(д)нцахъ доро́слы(х) сплющы(х) вку́пѣ на єдины(х) ложа(х) с(ъ) мтє(р)ми свои́ми 122
155. Ѡ даю́щы(х) бл(с)вє́ніѧ на грѣхо(в)ныє́ творє́ніѧ 124
156. Ѡ людє(х) стары́хъ и мла́ды(х), творя́щы(х) пло́тскіѧ грѣхи́ 124
157. Ѡ явногрѣ́шникахъ 125
158. Ѡ нє вмѣ́ющы(х) и о нє хотящы(х) дѣтє(и) свои́хъ учити на добрыє дѣла 125
159. Ѡ повсєднє́вныхъ грѣхотворєнія(х) чєловѣчєскихъ 126
160. Ѡ людєхъ ты(х) которыє нє хотя(т) жєнитисѧ прє(з) ввє(с) вѣкъ сво(и), и до стары(х) лѣтъ: або и до само́и смє(р)ти . . . 126
161. Ѡ ста́роста(х), або̀ тє(ж) о свата́хъ 127
162. Ѡ кумовствѣ, що кумы́ бра́ти кумови нє блгословляютъ, або тє(ж) дочки́ куминои́ 127
163. Ѡ дѣтєхъ малы(х) остаю́чи(х)сѧ о(т) родичовъ свои(х) . . . 128
164. Ѡ нєпамятозло́бія(х) диты́нныхъ 129
165. Ѡ глухихъ и нє нѣмы́хъ 129
166. Ѡ глухи́хъ и нѣмыхъ 130
167. Ѡ ка́шлю 130
Ѡ(т) zдѐ починáю(т)сѧ вѣ́ршы, о рємєсникахъ розмаи́тыхъ (Напро́дъ). 131
168. Ѡ гончаря́хъ: слово вѣ(р)шово́є похва́лноє 131
169. Ѡ ратая́хъ 131
170. Ѡ ткача́хъ 133
171. Ѡ бондаря́хъ 134

172. Ω шапова́ла(х) и о конова́лахъ 134
173. Ω те́сля(х), або тє(ж) о пло́тника(х) по моско(в)ски(и) . . . 135
174. Ω музы́кахъ 136
175. Ω шєвца́хъ, и ѡ че́стномъ и́хъ рємєстлѣ 137
176. Ω ме́лникахъ, або тє(ж) о мѣро́чника(х) 139
177. Ω самы(х) господаря(х), влади́щы(х) млына́ми, и дє(р)жащы(х) і́хъ; и ѡ млына(х) 139
178. Ω иконопи́сца(х), сирѣ(ч) о маляра́хъ 140
179. Ω рыба́лкахъ и ѡ рєзникахъ 141
180. Ω гутника(х) и о скляра́хъ 142
181. Ω zво́нника(х), и о комысаря(х) 142
182. Ω інтролѣга́торахъ 143
183. Ω друкаря́хъ, що кни́ги друку́ю(т) 143
184. Ω винограда́дѣ и ѡ виноградны(х) 144
185. Ω ви́нника(х), іли ѡ винокурахъ 145
186. Ω сытника(х), и ѡ рєшєтника(х) 145
187. Ω муровщика́хъ, що цр҃квѝ муруютъ 146
188. Ω копа́ющи(х) колодязѣ глубокіє 146
189. Ω ѡлѣ́иникахъ 147
190. Ω воскобо(и)никахъ 148
191. Ω кала́чниках 148
192. Ω пєрєво́зникахъ 149
193. Ω снѣцаря(х), и ѡ слюсаря(х) 150
194. Ω дударя(х), що в дуды іграю(т) 150
195. Ω токаря́хъ 152
196. Ω пастуха(х), ско́ты и бы́дла [и свиніѦ] пасу́щы(х): пачє жє о овчаря́хъ 152
197. Ω кравца́хъ 154
198. Ω кушнєра́хъ 154
199. Ω коваля́хъ 154
200. Ω многоумѣ́ючи(х) рємє́слъ 155
201. Ω ро́zны(х) вся́ки(х) рємєника́хъ, и ѡ чє(ст)ны(х) рукодѣлія(х) и(х) 155
202. Ω гафаря́хъ 156
203. Ω шабє́лникахъ 156
204. Ω стрѣлника(х) 157
205. Ω солѣтраникахъ 158
206. Ω пороховникахъ 158
207. Ω до́кторя(х) и ѡ цѣлю́рика(х) 158
208. Ω сѣдляра́хъ, або тє(ж) ѡ кул(ъ)ба́чникахъ 159
209. Ω кухми́стра(х), або тє(ж) о кухаря́хъ 159
210. Ω грєбєнника́хъ 160
211. Ω солодовника́хъ 160
212. Ω пивова́рахъ 161
213. Ω соляника́хъ, торяника́хъ, бу(р)ла́ка(х) 162
214. Ω сага(и)дачника(х) 163
Ω(т) zдѐ почина́є(т)сѧ о zвѣрєхъ рozны(х), и ѡ ско́та(х) и о быдлахъ, и о бє́стіяхъ 163
215. Ω лва́хъ, и ѡ мєдвє́дя(х) 163
216. Ω zаицахъ 164
217. Ω zло(и) ста(т)чи́нѣ, або тє(ж) ѡ това́ринѣ 165
218. Ω ко́няхь злы́хъ, и о до́брыхъ, и ѡ жєна(х) злы(х) 165
219. Ω коzа́хъ 166

220. Ѡ ры́бахъ 167
221. Ѡ ско́тѣ и ѡ бы́длу, и о бе́стія(х) 168
222. Ѡ свинія́хъ 168
223. Ѡ кота́хъ 168
224. Ѡ ѱахъ, або тє(ж) о соба́кахъ 169
225. Слово в҃ ѡ ѱахъ: и о людє(х) нє любящы(х) ѱо(в) 170
226. Ѡ клю́чника(х) пн҃о́въ вєли́ки(х) свѣцки(х) и дх҃овны(х) вла(с)тє(х) 170
227. Ѡ шафаря(х) ми(р)ски(х) и о мн҃ты(р)скихъ 171
228. Ѡ бу́дникахъ, що по́ташъ ро́бя(т) 171
229. Ѡ крылоша́на(х), збы(т)нє тру́нокъ горѣлчаны(и) заживающихъ 172
230. Ѡ мн(с)ты́рскихъ трапе́зны(х) 173
231. Ѡ канархи́страхъ 174
Ѡ(т) (з)дѐ начина́ю(т)сѧ рѣ́чи поєдинко́вые:
то є(ст) ко(ж)дыє [о чє(м) ко(л)вєкъ] словєса̀,
або тє́жъ вѣрши, поєднокро(т) полага́ющіисѧ,
а нє повторяющыєсѧ. (Кро(м) здѐ два(ж)ды).
232. Ѡ утѣка́ючихъ 174
233. Ѡ утѣка́ючихъ и сѐ 174
234. Ѡ промі́слныхъ людє́хъ 175
235. Ѡ скрыва́ющихъ тала́нтъ 175
236. Ѡ нєбл҃года́рны(х) людє(х), ла́сцѣ бж҃о(и), и чєловѣчєско(и) 176
237. Ѡ врє́мєнахъ лѣтны(х), и ѡ зи́мны(х) 176
238. Ѡ ча́са(х) пого́дны(х), и ѡ нєпого́дны(х) 177
239. Ѡ нєстатє́чны(х) ѕыма́хъ, або тєжъ ѡ нєстановки́хъ 177
240. Ѡ лѣтєхъ и ѡ ѕыма(х) 179
241. Ѡ писа́ніи ст҃о́мъ, и о уча́щы(х)сѧ єгò 179
242. Ѡ учащы(х)сѧ малы́хъ дѣтєхъ писани(и) ст҃ыхъ 180
243. Ѡ хотя́щы(х) пи(с)мà учи́тисѧ и нє могу́щы(х) 181
244. Ѡ уча́щы(х)сѧ в лѣтє(х), чєгò добро(г)[о] коєго художє(ст)ва сирѣчъ рукодѣліѧ, [кро(м) бж(ст)вє(н)наго писаніѧ] я́ко нє всты(д)но є(ст) 182
245. Вѣршъ причинны(и) ѡ(т) кого до ко(г)[о], за яко́вы(мъ) прєсту́пл(ъ)шымъ чєловѣкомъ 182
246. Ѡ правосла́вныхъ людє́хъ вои(н)скіє слу(ж)бы о(т)праву́ючи (х): імє(н)но о козака(х) 182
247. Ѡ вєсє́ло(с)ти дво(р)ско(и), и ѡ смущє́ніи 183
248. Ѡ ба́ня(х), [тò є(ст) о ла́зняхъ] 184
249. Ѡ кровопуща́ющыхъ 184
250. Ѡ людє(х) з(ъ) молоды(х) лѣ(т) збы(т)нє працова́вшы(х): а на старо(ст) ни ма́ло сыли нє захова́вшы(х) 184
251. Ѡ сна́хъ, що спи́тъ чєловѣ́къ 185
252. Ѡ потрє́бахъ ко(н)цà нє іму́щы(х) 185
253. Ѡ рабѣ́хъ, тò є(ст) о наѐмника(х) 186
254. Ѡ нача́вшомъ кіи строєніѧ твори́ти: а по́слѣ нє могу́щє(м) тогò докончи́ти 186
255. Ѡ купу́ющыхъ буди́нки готовыє и ѡдєжды 187
256. Ѡ нє радя́щы(х) людє(х) ѡ́коло сєбѐ, и о́коло свои́хъ имѣни(и) 187
257. Ѡ подывєн(ъ)я(х) и ѡ за́зро(с)тє(х) лю(д)зки(х) 188
258. [Без початку. Ѡ старцяхъ] 188

259. Ѡ слѣпорожде́нныхъ 189
260. Ѡ уло́мны(х) людє(х), або тє(ж) ѡ калѣ́кахъ 190
261. Ѡ створє(н)яхъ бж҃іи(х) и діяволски(х) 190
262. Ѡ бра(ш)нѣ дх҃о́вно(м), и о правылѣ цркѡ́вно(мъ), и кєлє(и)но(м) 191
264. Ѡ нєдоста́ткахъ члч(с)ки(х) и ско(т)скихъ 192
265. Ѡ школяра́хъ, дро́ва кра́дущыхъ; и о шко́лѣ 192
266. Ѡ собо́рномъ труждáніи 193
267. Ѡ дню пя́тничномъ, в кото́ры(и) то дн҃ь х҃с прєтє(р)пѣлъ стр(с)ти 193
269. Сло́во ѡ сотворе́ніи бго́(м) ѕємли́ и ра́А ѕємнаго 194
270. Ѡ цр҃кви, и ѡ людє(х) мл҃ящы(х)сА в нє(и) 195
271. Ѡ ды́мѣ 195
272. Ѡ корче́мны(х) дома́хъ, то̀ є(ст) ѡ ко́рчма(х) 196
273. Ѡ упадаючи(х) хр(с)тіянє(х) в нєво́лѣ басу(р)ма(н)скіє . . . 197
274. Ѡ ѡскудѣнія(х) в си́є врємєна̀ грошовы́хъ 198
275. Ѡ дре́ва(х) всяки(х), и ѡ вся́кихъ ѕєліяхъ 198
276. Ѡ громѣ 199
277. Ѡ урядовы́хъ люде́хъ 199
278. Ѡ ра́достє(х) прв(д)ныхъ, и о мука(х) грѣ́шны(х) 200
279. Вѣршъ ѡсобны(и), для чєгѡ̀ то в ѕво́ны ѕво́ня(т), по хр(с)тіянахъ 201
280. Ѡ кладу́щы(х)сА в по́ляхъ на моги́лахъ, на нє сщ҃є(н)ныхъ мѣсцахъ 202
281. Ѡ поручника(х), я́ко нє подобаєтъ ручитисА ни ѡ ко̀мъ ни ѡ чє(м): понєжє страшно то дѣло є(ст) [тільки заголовок] 203
282. [Без назви.] Поч.: Сє(и) вѣршы(к) в число̀ ли́чбы зде́ нє покладáю 203
283. Вѣршъ прощєніА прося́щы(и) до всяко(г)[о] чина ласкавыхъ чите́лниковъ 203
284. Се́ жє па́ки вѣ́ршъ, в(ъ)мѣсто прє(д)мовы, до ласкавы(х) и блгоразумны(х) чите(л)нико(в): ѡсобливє до вѣршопи́совъ 204
285. [Без назви]. «Грѣшны(и) авто(р), або̀ тє(ж) выклада(ч) вѣ(р)шовъ си(х)...» 206
286. [Без назви]. «Тому́ жє подо́бное а́вто(р) доклада́єтъ» . . 206
287. [Без назви]. «Ѕко(л)ко змо(г)лємъ в сє(и) кни́зѣ вѣ́ршо(в) положи́лє(м)...» 206
288. [Без назви]. «Бгу (ж) даю и ѡ сємъ блгодаре́ніє...» . . . 206
289. [Без назви]. «То(т) жє щó и в прє(д)мовѣ вы(ш)шє(и) пу(д)писа(л)сА́...» 207
290. [Без назви]. «Си́мъ концє(мъ) сиА кни́га ужє́ сА кончáє(т)...» 207
291. Ѡ хотя́щы(х) ви́дѣти людє(и) до́бры(х) з(ъ) стороны 207
292. Ѡ ма(л)жо́нкахъ по ѕáко(н)номъ шлю́бно(мъ) брацѣ чи(с)то(ст) тѣлє(с)ную або тє(ж) дѣвство до смє(р)ти в сєбѣ ковáючихъ 207
293. Вѣрши похва(л)ныє любя́чи(мъ) пиво пи́ти 208
294. [Без назви. Слово до читачів] 209

Прі́повѣсти [або тє(ж) присло́віѦ] посполи́тыє 211
Раху́ба дре́ва(м) розны(мъ) я́къ на всєлє(н)но и много обрѣта́є(т)сѦ 266
295. Ѡ жєна́хъ нємл(с)р(д)ныхъ и мл(с)рдны(х) до дѣтє(и) свои́хъ 267
296. Ѡ раждáючи(х) жєна(х) на путє(х) 268
297. Ѡ жєна́хъ, раждáющы(х) дѣти в ско́ры(и) часъ по приня(т)ю шлю(б)номъ 268
298. Ѡ дви́ца(х) дѣти раждáющы(х) 268
299. Ѡ попáдяхъ зáму(ж) идучи(х) по смє(р)тєхъ попо(в) свои(х) 269
300. Ѡ грѣхахъ ро́зныхъ и ѡ розныхъ нє́мощахъ 270
301. Ѡ но́щны(х) грѣхотворе́нія(х), и о днє́вны(х) 270
302. Ѡ ли́нникахъ 271
303. Ѡ ру́дника(х), що ꙁ руды́ жєлѣ́за робятъ в рудняхъ . . . 272
304. Ѡ рымаря́хъ 272
305. Ѡ роговникáхъ 273
306. Ѡ косаря́хъ, що сѣ́но ко́ся(т) 273
307. Ѡ грєбцáхъ сѣнны́хъ 274
308. Ѡ женцáхъ 274
309. Ѡ ꙁмоло́тникахъ 274
310. Ѡ котляра́хъ 275
311. Ѡ ґонтаря́хъ, що кго́нты робятъ 275
312. Ѡ ми́лника(х), що ми́ла роблятъ 276
313. Ѡ папѣ́рникахъ: що папе́ры у папѣрняхъ робятъ 276
314. Ѡ бєр(ъ)дникахъ 277
315. Ѡ колєсникáхъ 277
316. Ѡ стáдникахъ ко́нски(х) 277
317. Ѡ довбышáхъ, що в бу́бны бубня(т) и ѡ трє(н)бача(х), що в трубы трубя(т), и в су(р)мы сурмя(т) 277
318. Ѡ догтарáхъ, и ѡ смоляра(х) 278
319. Ѡ цєгє́лникахъ 279
320. Ѡ вáпєнника(х), що вáпна пáлятъ 279
321. Ѡ кожємя́ка(х), що шкуры вычиняютъ 280
322. Ѡ нєво(д)ни́чи(х), що вя́жутъ нєводи́ 280
323. Ѡ садовни́чихъ, щò сады́ сáдя(т) и щє́пя(т) 281
324. Ѡ камєнносѣ́чцахъ 281
325. Ѡ робя́щы(х) судна водныє вєликіє и малыє, то є(ст) мо́рскіє і рѣчныє 281
326. Ѡ умирáющы(х) богáты(х) людєхъ 282
327. Ѡ покая́ніи, пѣ́сн(ъ) 283
328. Млтва къ пр(с)тѣ́и бци 283
329. Ѡ прово(ж)дáющы(х) умє(р)шыхъ, и нося́щыхъ до гро́бовъ 284
330. Ѡ постя́щы(х)сѦ по во́лѣ и по нєво́лѣ 285
331. Ѡ ѡ(т)сылáючи(х) наємниковъ прє(ж)дє врє́мени нє дослужившыхъ року 285
332. Ѡ влáстєлє(х), карáючи(х) людє(и) або и слу(г) свои(х) домо́вы(х) 286
333. Ѡ воє́нныхъ нєвчáса(х), и ѡ врє́мєнєхъ тыхоми́рныхъ . . . 286
334. Ѡ любвѣ́, и ѡ людє(х) имѣ́ючихъ во всѣмъ любовъ [тільки заголовок] 288
335. Пѣснь но́ва млтвє(н)наѦ к(ъ) бци [з нотами] 288

336. Пѣснь нóва, ѡ рождéніи сп҃совъ 289
337. [Без назви]. «Приближає(т)сѧ конéцъ а(х) д҃шє пока(и)сѧ» . . 290
338. Пѣсн(ъ) нова б҃ци, на по(д) дрє(в)ны ѡ м҃ти д҃во ст҃áѧ 291
339. Ѡ кáшлю 292
340. Ѡ вéлєтня(х), абò тє(ж) ѡ вєли́ки(х) лю́дя(х) 292
341. Ѡ крилошáна(х) ц҃рковны(х) 293
342. Ѡ крылошáна(х) ѡхрыпáючи(х) ѡ(т) кáшлю часо(м) . . . 294
343. Ѡ па(р)тéса(х), и ѡ учáщы(х)сѧ іхъ 294
344. Ѡ ни́щыхъ шкóлныхъ 295
345. Ѡ рандаря́хъ 295
346. Ѡ шафаря́хъ 296
347. Ѡ писарáхъ рózны(х) 296
348. Ѡ казнодѣ́яхъ 297
349. Ѡ бгомы́слности 298
350. Ѡ щы́ро труждáющы(х)сѧ і́ноцє(х) и свѣ́тски(х) 298
351. [Без початку]. «До смє(р)ти ѡбытєли сє(и) нє ѡставля́ти...» 299
352. Слóво ѡсобли́вшоє, о мятє(ж)но(мъ) жи́тіи іночєско(м) . . . 299
353. Ѡ входя́щы(х) іноки́ня(х) в(ъ) ѡ̀лта(р) [тільки початок] . . 299
354. Ѡ нєрáвностяхъ лю́дзскихъ 300
355. Ѡ пóстѣ, и о по(ст)ницѣхъ 300
356. Ѡ врагу́ д҃шéвно(мъ), я́ко нє тако(в) ѡ́нъ є(ст), я́ко іконопи́сцы єгò изѡбражáютъ: або тє(ж) малю́ютъ 301
357. Ѡ читáніи кни́жномъ 302
358. Ѡ пóмстѣ б҃жои, до злы́хъ zапамяталыхъ людéи 302
359. Ѡ нємощахъ трясави́чныхъ 303
360. Ѡ бóлѣзнєхъ zýбныхъ 304
361. Ѡ хорýючи(х) нá болѣзн(ъ) голо(в)нýю 304
362. Ѡ нéмоща(х) из(ъ) чáду бывáємы(х) 305
363. Ѡ пєрємє(р)заючи(х) людє(х) 305
364. Ѡ хорýючи(х) на бóлѣзни нóжныѧ 306
365. Ѡ кости́ряхъ 306
366. Ѡ прошака(х) ц҃рко́вны(х), щò на цє(р)кви прóся(т) 307
367. Ѡ нєумѣющи(х) бг҃у мл҃и́тисѧ 307
368. Ѡ свѣчкаря́хъ, що лоєвы́є свѣчки рóбя(т) 308
369. Ѡ ми́ндzахъ, абò тéжъ ѡ ми(н)дзáрня(х), гдє грóши робя(т) 308
370. Ѡ замкáхъ 309

Коментар 310

Список скорочень 372

Основна література 377

Словник малозрозумілих слів 379

КЛИМЕНТИЙ ЗИНОВИЕВ

Стихотворения. Приповести посполитые

(На украинском языке)

Друкується за постановою вченої ради Інституту мовознавства імені О. О. Потебні АН УРСР

Редактор *О. А. Дітель*
Художній редактор *В. М. Тепляков*
Технічні редактори *Н. І. Родько, Д. В. Вірич*
Коректор *Л. К. Артем'єва*

Здано до набору 5.X 1970 р. Підписано до друку 27.IX 1971 р. Зам. № 2234. Вид. № 245. Тираж 12 000. Папір № 1, 70×90 1/16. Друк. фізичн. арк. 24,5. Умовн. друк. арк. 28,66. Обліково-видавн. арк. 26,95. Ціна 2 крб. 10 коп.

Видавництво «Наукова думка», Київ, Рєпіна, 3.

Київський поліграфічний комбінат Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР, вул. Довженка, 3.

2 крб. 10 коп.

Вісник Політосвіти